

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Hermann. Fränkel

1924

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HUMPHREDUM MILFORD

**Copyright 1919 by
Oxford University Press American Branch**

TITI LIVI AB VRBE CONDITA

RECOGNOVERVNT
ET ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXERVNT

CAROLVS FLAMSTEAD WALTERS
IN VNIVERSITATE LONDINIENSI LITTERARVM CLASSICARVM PROFESSOR
COLLEGII REGIS LONDINIENSIS SOCIVS
COLLEGII PEMBROCHIAE OXONIENSIS OLIM SCHOLARIS

ET

ROBERTVS SEYMOUR CONWAY
IN VNIVERSITATE MANCVNIENSI HVMANITATIS PROFESSOR HVLMERIANVS
COLLEGII DE GONVILLIO ET CAIO CANTABRIGIAE OLIM SOCIVS
ACADEMIAE BRITANNICAE SOCIVS

TOMVS II. LIBRI VI-X

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

M D CCCC XIX

OXONII

Excudebat Fridericus Hall

Typographus academicus

174
62
32
101
12

PRAEFATIO EDITORIS

§ 35. Vix necessarium uidebatur hic iterum commemorare quae primo in tomo diximus. Volebam tamen te admonere, lector beneuole, hic primum uel in lucem uel etiam in contextum ipsum Liuianum productas esse lectiones non modo codicum Floriacensis, Bambergensis, Oxoniensis, Einsiedlensis, Dominicani, Agennensis; sed etiam codicis Thuanei, cuius sunt hi quinque libri quasi proprii (cf. §§ 22 et 36 (h)), nunc demum rationem in lectionibus constituendis habitam esse: praeterea lectiones codicum Medicei, Parisiensis, Harleiani, Leidensis a nobis stabilitas. His addendae sunt lectiones diu neglectae codicum Gelenianorum, de quibus in § 42 pauca disseram; in his citandis, ne in errorem per Geleni incertam dictionem caderemus, uisum est ipsissimis eius uerbis uti (e. g. *antiquior lectio, sincera lectio*); nec iam, ut in citando Beato Rhenano, ex editione Drakenborchiana, sed meo ex exemplo editionis Frobenianae 1535, cuius editores erant Rhenanus et Gelenius; et ubicumque nihil nisi uoces 'ed. Frob. 1535' scripserimus, uelimus cognoscas lectionem ibi citatam tum primum quoad sciamus in illa editione prelo uolgatam apparuisse, sed utrum ex Geleni codicibus necne deriuata sit nos nescire.

§ 36. Pauca de nostris codicibus si referimus uel priori praefationis parti adiungimus, fortasse tibi usui erunt. Ex toto codicum nostrorum numero soli *MPDLAR* ad finem huius Decadis cursum tenent incolumes et integri:

(a) codicis Veronensis nihil post uoces *Latinorum Herni* 6. 7. 1 exstat;

PRAEFATIO

(b) ex cod. Vormatiensi nihil, nisi uocem *discordiae* 6. 31. 6, post 6. 28. 7 citat Rhenanus (uid. § 42);

(c) codicis Floriacensis (uid. § 14) in hac parte perierunt duo folia 10. 34. 6—10. 39. 3 continentia;

(d) codex Upsaliensis (§ 15) ab uocibus *iure iurando* (10. 38. 9) usque ad finem Decadis huius in aevo quod uocant medio periit; supplementum 'manu recentiore' scriptum est, quam *up* uocamus; sed ubicumque repperit Häggström *up* in hac parte libri a *PF* discrepare, contra cum *PF* consentire cod. Guelferbytanum XI saeculi, quem ille *G*, nos *Gb*. uocamus, lectionem huius codicis semper addidimus;

(e) cod. Bambergensis (§ 16) cum uocibus *agmine incide* (7. 17. 3) desinit;

(f) fragmenti Einsiedlensis (§ 18) ad 6. 36. 3 cursus finitus est brevis quidem sed non inhonestus;

(g) codicum Oxoniensis (§ 17)—id quod antea per negligentiam tacitum praetermisi—et Harleiani (§ 20) scribae in priore pagina, quae 'recto' uocatur, ultimi sui quisque folii incepto desistunt, aratra opere in medio defixa relinquentes, ille ad litteras *adminiculi f* (10. 23. 1), hic sub finem Libri VIII ad uocem *scrittor* (sic);

de Harleiano illud quoque memorandum est: in his Libris, VI, VII, VIII, minoris est auctoritatis quam in prioribus; profecto hic uidetur esse descriptus ex exemplari deteriore, simili uel eodem atque eo ex quo *TDLAR* orti sunt (cf. quae de *M* in §§ 39, 40 dicenda erunt, et de cod. Geleniano in § 42);

(h) codicis Thuanei (§ 22) post uoces *est ad plebem* (10. 46. 6) unum folium periit. De pagina illa quam siglo [f] notauimus (cf. § 22) quamque fortasse licebit Anglice 'a false start' uocare, aliquando aliquas uoces luce fauente ultra uocem *creat* (6. 1. 8) discernere potui. Hanc igitur paginam cum commemorauerit quidem Ioannes Dianu sed lectiones eius non dedit, quasi munusculum minimi ab eo

PRAEFATIO

habitum grato animo excepi, neque ut spero sine emolumento (e. g. 6. 1. 2 adn. ad uocem *rarae*).

Si qui de nobis quis sit horum optimus codex requirere uelint, circumspectando ipsos de hac re iudicare iusserimus : nos trutinam praebemus aequam.

§ 37. Codicem Mediceum (§§ 9-11)—tantae est aestimationis—manu contrectare uix audeo ; ueritati tamen cum debeatur plus reuerentiae, haec admoneam, ne maior illi fides quam in hac parte meritis sit habeatur. Primum recordandum est (cf. § 9) omnia ab lib. 5. 7. 7 usque ad 8. 14. 1¹ ab eo scriba quem Tertium uocauit Conway descripta esse ; ex illo loco, primo paulatim, postea satis frequenter inuenimus menda omnium generum, inconsulto certe facta sed nihilo minus ob incuriam negligentiamque uituperanda, ut cito lectoribus apparebit quamquam omnia citare uix operae pretium esse nobis uidebatur ; minoris est nequitiae quod hic scriba ex inscientia linguae Latinae si qua in margine scripta inuenerat omnia inter contextum inserebat ; horum pauca lectionem alteram dederunt, e. g. *credebat Alibi cernebat* (6. 13. 3), plurima de rebus a Liuiio memoratis summatim loquuntur.

§ 38. Huiusmodi uitii, innocui certe, si non et amabilis, omnia exempla² hic collegi, ueritus tamen ne beneuolentiae tuae iam diu adhibitae te, lector magnanime, paeniteat, si non etiam nostrae amplitudinis taedeat :

In 7. 3. 5 post *pangat* : *per quem mag. et quam ob causam clabus in capitolio uel cur parieti qui minnerue templum figeretur* (cf. 7. 11. 3).

7. 15. 2 post *feroces* : *inrepatio dictator¹ tullium nominatim cientes cum in dextro cornu aduersum Gallos ambigue pugnaretur*.

Et in § 8 post *sacrauit* haec : *insignis et opulentus Sulpicii dicat de*

¹ *De summa . . . pro*, ut paginam quaternionis xxi ultimam compleat, largis interuallis extendit huius cod. Tertius scriba.

² Aliquando uerba, ubi ipse non plene descripseram, ex Alschefskio excepi.

PRAEFATIO

Gallis triumphus aurum in capitolio saxo quadrato septum. Mox post subactique sunt (§ 9) haec: hernici ac plaucio cōs. subacti; deinde post milites (§ 10) haec: mala pugna faui cōs. aduersum tarquinienses a quibus .ccvii. milites capti immolantur romani; postremo post facti (§ 11) haec: duē tribus addide ludi magni quos camillus uouerat redditi. petiti. tri pl. rogatio patribus aucloribus nunc primum aduersum ambitum promulgatur.

7. 16. 6 post actus: priuernum marcio cōs deditur.

Et in § 9 post fecisset: prohibitum deinceps per trib. pl. leges in castris ferri (sic quoque cod. Geleni).

7. 17. 2 post uastauit: folisci et tarquinienses primo bello quod fanatico ambitu gesserant superiores uicti postea castris exuuntur.

§ 6 post pauorem: etruscorum omnium concitatio.

§ 8 post iussit: c. marcius utilius dictator primus ex plebe dicitur māg eque plebeium plaucium creat.

§ 10 post redit: interreges viii ne comitia per magistratus plebeios haberentur.

7. 18. 5 post acceperant: seditiones comitiales plebeium institutum erat consulem poscentes creari.

7. 19. 2 post uenisset: triumphus de Tiburtibus.

7. 19. 10 post indixit: manilius l. f. dictator creatur bello cerite.

7. 20. 2 post ueniam: legali ceritum erroris ueniam praecantur.

§ 9 post dedicata est: murri turresque reparantur aedis apollinis dedicatur.

7. 28. 9 post redit: iudicia populi tristitia in feneratore set interregnum.

8. 20. 3 ante Quintilibus (et pro Kalendis): quintil quae nunc iuliae sunt cōs. magistrum inisse aduersus tumultus gallici famam tanta cura exercitū esse conscriptum ut officines etiam et sellularii centuriarentur.

8. 23. 11 post itaque: publicio philoni ad conficiendū cū paleopolitanis bellū pconsulare imperiū progabatur (cum A, Fragm. Haverk., Lov. 4).

9. 17. 7 post Romanos: reb. si cum Alexandro foret bellatum.

§ 39. Deinde grauioris momenti uitia commemoranda sunt: coniungit hic scriba diuidenda, coniungenda diuidit; uerba singula, totas sententias quasi laborem detractans uel dormitans uel huc illuc oculos detorquens modo praetermittit, modo bis, immo ter, describit; saepissime uocum uel caput uel finem uel medias partes abscidit, ut etiam Alschefski uir patientissimus sibi temperare non possit quin in adn. tom. 2, p. 172 scribat 'in M, sicut multae partes

PRAEFATIO

huius libri (i. e. septimi), et hic locus (c. 12. 3) mendis quibusdam inquinatus est'—mitius sane quam res poscit.

Satis sint exempla quae hic profero, pauca ex multitudine¹; sed si cui tantus amor etiam plura imbecillitatis humanae exempla sit contemplandi, editionem Alschefskianam consulat.

Inter omissorum uerborum exempla sunt haec: *in campo* (6. 20. 10), *sub* (8. 8. 10), *sē* (8. 16. 11), *Kal.* (8. 20. 3), *nulla re* (8. 22. 1), *uilam* (8. 32. 9); exempla duplicatarum litterarum sunt: *Praenestinis in his pro Praenestinis* (6. 28. 1), *Gallolos pro Gallos* (8. 17. 7), *recondita uitalia pro recondita alia* (8. 18. 7²), *ex ea templo pro extemplo* (8. 18. 10); duplicatarum sententiarum uel uocum: *missa . . . permitteretur* (8. 14. 8), *exercitum . . . Auruncos* (8. 15. 3, ter scripta!), *profugosque . . . communisse* (8. 15. 4), *res ad interregnum rediit ab interregnum rediit ab interregno inito per quintum demum per regem* (8. 17. 4 et 5 sic scr.), *sotietati . . . Romanos* (8. 22. 7), *fuisse filium fuisse* (8. 33. 9).

Inter detruncationes et lacerationes omni immanitate barbariae patratas haec sunt: *ueri uident pro tueri uident* (6. 33. 9), *haud preta pro haud spreta* (6. 34. 5), *perirent pro aperirent* (6. 35. 3), *trabus pro magistratibus* (7. 1. 1), *abstrionibus pro ab histrionibus* (7. 2. 12), *recte dicant pro erectae micant* (7. 33. 10), *per galeam pro super galeam et lapsa pro elapsa* (7. 7. 9), *is pro dis* (8. 9. 1), *extremape pro extrema spe* (8. 17. 2); *haec dictas in pro haec dicta sint* (7. 13. 10), *ur pro urbem* (8. 12. 1); *nocunt pro mouerunt* (6. 5. 5), *plamina pro placamina* (7. 3. 2), *conati sequibus pro conatis equitibus* (7. 7. 7), *dedicii(s) pro dedicii(s)* (7. 31. 4 et 9), *feroter pro ferociter* (8. 4. 12), *raonem pro rationem* (8. 15. 9), *ad trios pro ad triarios* (8. 32. 11), *tollerarem pro tolerare terrorem* (8. 39. 8), *restierentur pro restituerentur* (8. 39. 13), *cent pro censent* (8. 21. 2).

Litterarum mutatarum uel corruptarum haec exempla sunt: *traxebat pro trahebat* (6. 8. 6), *que rendū (pro quaerendo) si neque ex eque spe pulissent (pro equis pepulissent) hostem aeque (pro neque) pedites* (7. 8. 2), *incresbebat pro increbrescebat* (7. 12. 7), *quod olim putebat (pro pudebat) nunc gloriari licet* (8. 4. 3), *in terram tepilanos pro inter antepilanos* (8. 9. 14), *turbam pro turbans* (8. 26. 3), *cresces pro preces*

¹ Vix necessarium fuisset haec menda in lucem proferre, nisi aliquando quidam uanitatibus Mediceis instructi sincerum textum mutare ausi essent.

² Unde *letalia* Weissenborn; tantum relligio potuit suadere malorum!

(8. 32. 12), *prae* pro *irae* (8. 33. 15), *conquere* et *si qui* pro *coquere* et *sequi* (8. 18. 2); *ad bono* pro *ab nouo* (6. 3. 6), *profiterolebis* pro *profiteor plebis* (6. 18. 14), *addiffidaturos* pro *adfici daturos* (7. 20. 7); inter exempla uocum in uoces notiores productarum hae sunt: *religionibus* pro *legionibus* (8. 9. 4), *in dedicationem* pro *in deditionem* (6. 29. 8), *exercitus* pro *exitus* (7. 34. 4), *semenocturnas* pro *se Mentiurnas* (8. 10. 9), *instituta* pro *institit* (8. 38. 5).

Mendorum quae uix in unum uel in ullum numerum reduci possint haec sunt exempla: *omnium* pro *optimum* (6. 24. 10), *sedere* pro *secundae* (6. 25. 3), *proelio* pro *imperio* (6. 35. 1), *scuta acutum cursu* . . . *subsistent* pro *scuta cum cursu* . . . *subissent* (7. 23. 9), *indigni rem eodem decore* . . . *raptus* pro *indigniore eo decore* . . . *ratus* (7. 26. 2); *statiuis delegit ubcum* pro *statiuis delegit ubi cum* (7. 25. 13 et 26. 1), *refert* pro *ferent* (7. 36. 5), *numen neutro* pro *neutro* (8. 1. 4), *partemderetur* . . . *implebe* pro *portenderetur* . . . *impleret* (8. 6. 11), *Corneli qui ante* pro *Cornelio quia ne* (8. 23. 13), *eunignari* pro *seu ignari* (8. 36. 2), *ultissimus* pro *ultimus* (8. 36. 8).

Quid si nullus alius codex nobis exstaret? Talia legenti in mentem aliquando uenit codicis Puteanei (Liv. XXI-XXX) scribae ubi pessime errat; aliquando Floriacensis (e. g. in libb. IX et X); errores sunt generum eorum quae alios errores etiam ipsis peiores generent et in quibus 'emendandis praestantium uirorum' ut ait Walchius 'acumen elaboret', ne dicam debacchetur.

§ 40. Fortasse tamen nimis seuere miserum illum 'Tertium' tractaui: in culpa non est is solus, ut puto; postquam enim ad opus rediit Leo Diaconus¹ (8. 14. 1) nonnulla prioris mali supersunt uestigia, certe usque ad finem Libri VIII; et postea in Libro IX haud minus undecim clausulae longiores sunt omissae, ut haud sciam an in his libris prior scriba qui unciale exemplar descripsit plus reprehendendus sit quam nostri Leo et 'Tertius'. Certe eorum exemplar partim, ut et Harleiani, fit deterius, partim tam male scriptum erat ut nonnunquam uix legi posset; certe saepe multum laborat Leo, uix cursum regit; nec mirandum est—incertum utrum ob multitudinem marginalium an ob

¹ Vt quidem de scripturae genere nos collegimus (§ 9).

PRAEFATIO

neglegentiam prioris scribae an et ob suum taedium¹—si aliquando menda habet, si aliquando errat, si ignorat (e.g.) ubi in textu clausulae illae 9. 4. 12; 5. 6; 6. 12; 9. 17 reponendae sint,—etiam Palinurus ipse diem noctemque discernere neget posse caelo adeo obscurato (cf. 9. 7. 2 adn. ubi marginalibus operam dando uoces in contextu ipso negligit). Praecauendum est igitur ne in his partibus auctoritate Medicei, tamquam si esset eadem ac in prioribus, abducaris; ueritas enim Liuiana non per unum codicem sed per multos inuestiganda est.

§ 41. Postremo de Mediceo illud commemorandum est, nequis inconsultus abeat sedemque Sibyllae oderit: in duobus locis casu quodam archetypi quo Medicei scriba usus est folia aliquando sic conturbata sunt ut hunc ordinem acciperent:

(a) In quaternione octauo decimo p. 14,² col. 2 sub fin. post uoces *impromptus quod* (7. 4. 6) continuo sequuntur *caeperent* (sic) *signum* (c. 14. 8) usque ad *oraeque litores* (sic) *an* (c. 25. 4 quod in quat. xix, p. 7, col. 2 incidit); post quae continuo sequuntur uoces *naturae damnum* (c. 4. 6) usque ad *quam ab se ac* (i.e. syllabam primam uerbi *acciperent* c. 14. 8); ubi sic ad p. 16, col. 1 quaternionis eiusdem peruentum est, rectum cursum tenet narratio ab uocibus *tiatis laurensque* c. 25. 4.

(b) In quaternione uicesimo tertio p. 15, col. 1 post uoces *ea legatione Papirius* (9. 14. 2) scripta sunt *uim Samnis potitur* (c. 22. 11) usque ad *etruriae amici* (c. 40. 20; quatern. xxiv, p. 14, col. 2); post quae sequuntur uoces

¹ Longo labore certum est defetisci saepe scribas; aliquot clausulas, id quod antea raro fecerat, in libris ultimis praetermittit Parisiensis uir summa constantia; opere uix gratissimo confecto exclamat scriba noster Agennensis 'deo gracias Amen'; et Floriacensis in ultima pagina scribit 'Alleluia all'.

² In hoc codice paginae non indicantur.

PRAEFATIO

audita perinde (c. 14. 2) usque ad *plistica per* (c. 22. 11); sic scriba aduenit ad quatern. xxv, p. 6, col. 2 ubi demum uocem *amici* interruptam complet *tiam petentibus* (c. 40. 20) scribendo.

Has mutationes lector nescioquis saeculi tertii decimi notauit. Si coniecturam licet facere, diuinare audeamus in Libro VII unum quaternionem uncialibus litteris scriptum fere octodecim milia litterarum continentem post alterum quaternionem transpositum esse, i. e. hoc ordine $y x$ pro xy : in Libro IX similiter; sed hic mutatos tres quaterniones hoc ordine: $y z x$ pro $xy z$; et uideri unumquemque quaternionem continuisse plures litteras in hoc posteriore libro quam in priore.

§ 42. *De codicibus Geleni.* In paranda editione altera Frobeniana (1535) Rhenanus Libros I–VI recognouit, Gelenius VII–X; in Libris I–V saepissime citat Rhenanus uel uidetur citare codicem Vormatiensem uel Borbetomagensen (uid. praef. nostram, § 12). Ter in libri sexti adnotationibus suis alterius codicis Vormatiensis mentionem facit: primum in 6. 1. 2 ‘illam lectionem’ inquit ‘in altero exemplari, quod nobis ex Vuormacia communicauit Dn. Reinhardus à Rietpur, primarii templi Decanus, . . . quidam dispunxerat’; mox in 6. i. 11 ‘in altero exemplari manu scripto’; deinde in 6. 5. 8 ‘in altero codice’; et in 6. 20. 12 utriusque codicis mentionem facit ‘ex uoluminibus manu scriptis antiquius habet et emendatius’, iterum in c. 22. 7 ‘in antiquis libris’. Quando tamen hunc alterum codicem acceperit non dicit; conicere licet Rhenanum eo ipso tempore accepisse quo librum sextum castigabat.

Nemo est hodie quin aequae intellexerit ac Rhenanus ipse quantam auctoritatem et ex uetustate et ex uirtute sua habuerit Vormatiensis et fortasse ille alter codex. Aequalibus quibusdam et aemulis deteriores suos obstinate complectentibus exclamat Rhenanus: ‘peruicacibus nihil satis-

PRAEFATIO

facit et nihil intelligunt stupidi'; alias 'quis hic non clamat in' professores quos exemplaria uetusta consulere piget ac pudet?' Agitur tamen utrum hos tales codices Gelenio Rhenanus reddiderit an alios.

Ultima adnotatio Rhenani ad *satis scire eum esse* (6. 28. 7) facta est uel potius, ut uidetur, ad *discordiae* (6. 31. 6 ubi uide sis adnotationem meam). Libri septimi ab initio opus excipit Gelenius; is nihil de mutatis codicibus monuit sed in citando similibus uerbis quibus Rhenanus utitur; citat enim 'uetustos codices', 'antiquam lectionem', 'exemplaria scripta', 'exemplaria Germanica', 'sinceram lectionem', ut uix quisquam lector ingenuus et animi simplicis possit dubitare quin Gelenius eisdem ac Rhenanus in Libris I–VI usus sit. Et si quibus aut minoris esse auctoritatis et minus distinctae uirtutis quam Vormatiensis aut a Mediceo latius differre uidentur codices Geleniani, recordandum est primum quae de Mediceo ipso supra dictum est et de aliis codicibus huius Decadis quantum a se in diuersis partibus operis discrepent (§§ 37–40). Cur igitur miremur si codices Geleniani alium saporem praebeant ac codices Rhenani? mihi tamen, confitebor enim, ex indiciis quae parcissime dedit Gelenius et ex silentio eius iudicanti, uidentur plerumque easdem uirtutes, sanitatem et fidelitatem, quas in Oxoniensi nostro inuenimus, praebere, et eodem more ac Vormatiensis et Mediceus et Oxoniensis nunc huic nunc illi familiae codicum adpropinquare nullius addicti iurare in uerba magistri (uid. praecipue 9. 5. 10).

Hucusque rem examinaueram per testimonium rerum internarum (si hac locutione uti licet): ad testimonium externum et uerba ipsa Rhenani (ed. Frob. 1535, p. 6) et Geleni (id. p. 5 et Drak. vii, p. 273) cum iterum post aliquot annos conuersus essem, melius uidebatur quae ad rem pertinent plene subiungere.

Primo Rhenanus 'exemplar primae decadis' inquit

PRAEFATIO

'primis duobus ternionibus carebat. . . . Idem scelus et fine uoluminis commissum'. Vbi obserues sis illa 'primae decadis' et 'idem scelus'; de quibus postea.

Deinde ait Gelenius in praefatione sua 'Primum uir acerrimi iudicii Rhenanus, diligenti habita per collegia simul et coenobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant Liuii librorum, excepta dimidia Decade tertia¹, sibi comparauit: eo consilio, ut praelucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. Quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quam a uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius tum certius sinceram lectionem restitui posse? atq' ita bonae partis Liuiani operis collationem ac castigationem quam accuratissime peregit. Reliquum pari cura, ne dicam religione, atq' eorundem exemplarium ope, ipse confeci'.

Contra Drakenborchius (vii, p. xxxv) negans eosdem esse codices Rhenanios et codices Gelenianos 'Rhenanum confitentem' inquit 'audiuimus, Vormatiensem codicem non tantum in initio sed etiam in fine mutilum fuisse. Per finem autem codicis intelligo ultimam partem libri sexti, quia, Annotationes Rhenani ultra caput XXVIII² eius libri non procedunt. Certe per ea uerba partem postremam libri decimi Rhenanum indicare uoluisse ideo uerisimile non fit, quoniam Gelenius ad Lib. X, cap. 45 (quod est antepenultimum eius libri) § 11 *exemplarium ueterum* scripturam proferat: ex quo probabiliter colligo, neutrum eius codicem a fine mutilum fuisse, et hinc alterutrum eorum Vormatiensem esse non posse'. De quibus breuiter Madvigius (*Emend.* p. 24, adn. 2)³: 'eodem codice in Libris VII-X Gelenium subinde usum esse non potest praefracte negari.' Certe; sed quid respondeatur de uerbis illis 'in finem

¹ Certe in animo id habet quod cod. Spirensis libb. XXVI-XXX continet sed non libb. XXI-XXV.

² Potius c. 31, uid. supra.

³ Alteram editionem *Emendationum* semper uelim intellegi.

PRAEFATIO

mutilum fuisse' non facile apparet. Cum tamen Rhenanus dixerit 'primae decadis', nonne multo ueri similis est finem uoluminis fuisse finem non libri sexti sed decimi? cuius decadis nullos libros excipit Gelenius sed plane adfirmat geminum exemplum habuisse Rhenanum; nec necesse est putare cum 'idem scelus' dixisset indicare uoluisset uolumen duobus ternionibus ut in initio sic in fine carere; licet putare Rhenanum uidisse modo aliquid in fine periisse sed non ad amussim praescripsisse quantum periisset. Neque uero mirum est si nihil post c. 26 (uel c. 31) citauit; uix enim quisquam in his capitibus adnotationes expectabit nisi fortasse ad c. 37. 8 ubi Rhenanus duas lectiones nouas in textum duxit. Etiam si quid uoluisset citare, cur non, altero deficiente, altero codice usus esset? an huic quoque finis libro defuit? Sequi uidetur aut nihil, ut saepissime alibi, quod citare uoluerit habuisse aut casu nescioquo adnotationes non finitas reliquisse.

Difficilius mihi uidetur praetermittere—quamquam praetermittit Drakenborchius—uerba illa ipsa Geleni 'eorundem exemplarium ope ipse confeci'. Equidem diuinare non possum cur plura quisquam requirat; nihil tertium est, aut falsa dicebat Gelenius aut uera. Certe credere maluerim Gelenium cum 'sinceras lectiones' tum fidem sinceram praebuisse. Quodcumque iudicium de hac re factum erit nemo non Drakenborchio nunc consentiet dicenti (vii, p. xxxvi) 'his auxiliis nisos Rhenanum et Gelenium egregiam Liuio opem tulisse'.

§ 43. *De forma codicis uel codicum unde nostri generati sunt.*

(a) In hac parte operis duo cola omisit cod. Veronensis: unam litterarum xxii *et ipsos bellum molientes* (6. 2. 14), i. e. (ut uidetur) unam lineam, alteram litterarum lxiii, *ex ferocibus . . . Roma* (6. 4. 5), i. e. lineas tres si unicuique litteras xxi tribuas; in Veronensi ipso, ut in praefatione nostra (§ 7) monuimus, lineae nunquam xxii litterarum magnitudinem excedunt, rarius minus xvi habent. Ergo uix dubi-

PRAEFATIO

tandum est quin Veronensi ipsi similem habuerit formam exemplar eius.

(b) Inter uirtutes, ut ita dicam, codicis Oxoniensis numerandae sunt duae omissiones: *ex pollia tribu candi* (8. 37. 12) et *quam tribunis militum* (8. 31. 6): ex illa omissione non solum una causa corruptelarum loci ipsius in cdd. nostris exstantium apparet, sed etiam, praesertim cum haec altera omisso¹ coniuncta sit, datur quasi clavis qua secreta quaedam reserentur antiquitatis. Dum enim quaero admonente Alberto Clark, amico doctissimo, quali forma fuerit codicum nostrorum exemplar, ecce ante oculos prodit plena luce manifesta: in neutro loco est litterarum similitudo illa quam Clark $\delta\mu$. uocat; casu simplici omissae sunt xviii litterae; tot litteras igitur uidetur cepisse una quaeque linea codicis uncialis unde uel *O* uel exemplar eius descriptum est; codicis autem in duabus columnis scripti (cf. e.g. cdd. illos Liuianos Puteanum, Veronensem, Fragmenta Romana ab Vatasso edita). Ex aliis eiusdem generis indiciis idem uidetur uerum de ceteris codicibus: in 9. 34. 4 *haec quae fenebres leges* ab *M*, in 10. 35. 17 clausula *segniter arma capit* ab *MP* uidetur esse omissa ex illa causa quam uocat Clark² 'the coincidence of $\delta\mu$. with line-division'; idem uerum erit de clausula *istinc signa canent* (7. 40. 10) ab *PFUPO* praetermissa, et de clausulis *dictatoris repente strepitus ante curiam* (litt. xxxvi) ab *HTDLA* (8. 33. 4), fortasse etiam de longiore illa omissione *tumulis . . . exercitum* (7. 24. 9) litterarum lxxv, linearum sc. iv, ab *MHTDLA*. Ergo uix dubium esse potest quin omnes codices nostri unum eundemque archetypum habuerint, et omnia fere haec cola aut iam antea ex contextu uncialis archetypi codicum nostrorum exciderint aut a pluribus descriptorum unde nostri originem habent sint omnino omissa. Eodem ferunt omissa alia in singulis

¹ Sic etiam litteras xxxii, fortasse duas lineas (7. 11. 10), omittit *O*.

² *Descent of MSS.*; cf. Havet, *Manuel de critique verbale*, p. 200.

PRAEFATIO

codicibus uel familiis codicum : e. g. *quidquid ipsi fuerimus* (7. 30. 18, litt. xx) ab *M* omissa ; *proelia . . . feminarum* (10. 28. 4, litt. liv, i. e. lineae iii) ab *PFUp* ; *imposito . . . Romam* (9. 24. 14, litt. xxxvi, i. e. lineae ii) ab *DLA*.

§ 44. Si igitur quae de numero litterarum in unaquaque linea iam statui uera sunt, tum uidetur ueri simile in uerbis in 10. 14. 6-10 *adoriri . . . loco moueri* ab *PFUp* omissis alteram archetypi eorum paginae columnam periisse¹ ; constant enim ex litteris paene dxxii, sc. xxix lineis xviii litterarum, quamquam certe non adfirmo numerum litterarum in tot lineis nusquam uariatum esse. Tamen pro certo adfirmari potest exemplar commune nostrorum codicum forma fuisse simili ac Veronensem et Puteanum et Vatassianum.

Haec de communi omnium nostrorum parente ipse statui posse conuincor : aliis curae sint de uniuscuiusque origine inquisitiones.

§ 45. Hac ratione fretus qualem formam in communi hoc exemplari loci aliquot habuerint repraesentare iam conabor et inde qualia nostri uel eorum praecursores, ut ita dicam, describenda habuerint.

(a) Locus quem primum elegi simplex est (9. 46. 7-9), sed scribae ad finem operis adpropinquantes iam satis fatigati erant :—

TEMPLV

DEDICAREITAQ. EXAUCTOR	}	om. <i>PFUp</i> et fortasse Medicei parens
ITATESENAT'LATVMADPOP		
VLVMESTNEQVISTEMPLV		
ARAMVEINIVSSUSENA		
TVSAVTTRIBVNORVM		

¹ Paginam exemplaris, ut iam pridem cognoui, amisit Put. ad 27. 2. 11 ; sed paginam linearum numero plurium ; nam hic omissae sunt litterae mcxx i. e. xxxi (uel xxx) lineae, duae columnae. Etiam parenti Spirensis lineae xviii litterarum erant. Iam eidem rei studium dat non infeliciter Otto Rosabach (*Berl. Phil. Wach.*, Oct. 1916).

PRAEFATIO

PLEBISPARTISMAIOR
ISDEDICARETHAVDME
MORABILEMREMPERSE
NISIDOCVMMENTVMSIT

ADV'SVSSVP'BIAMNOBILIŪ
PLEBEIAELIBERTATIS
REFERAMADCOLLEGAM
AEGRVMVISENDICAVSA
FLAVIVSCVMVENISSET
CONSENSVQVENOBILIŪ

om. *F*

om. *T*

(*b*) At maioris momenti est alterius loci instauratio quem temptauit; nam in 8. 31. 5-9 nemo editione Zingerleiana usus quantum ulcus decenter coopertum subteriacet ipse discernere potest; re uera incedit per ignes cineri doloso suppositos. Si oculis repraesentamus imaginem inferioris partis paginae in archetypo quo usi sunt nostri, intellectu facilius erit qualem in modum corruptela euenerit:

SVP

h.d.

PLICIVMMAG.EQVITVM

INFESTIOREMQVAM

TRIBVNISMILITVMQVAM

om. *O*

CENTVRIONIB'QVAMMI

LITIB'ESSESIPOSSETIN

OMNESSAEVITVRVMFVIS

SEQVIAIDNEQVEATINVN

VMSAEVIREETENIMINVI

DIAMTAMQVAMIGNEMSVM

MAPETEREINCAPVTCONS

ILIIINDVCEMINCVRRERE

SISESIMVLCVMGLORIA

REIGESTAEEXTINXISSET

h.s.

TVNCVICTORIVELVTINCAPTOEXERCITV

MINETVR NEQVEILLVMMAG.EQVITVM

om. *PFUp*

PRAEFATIO

(uoces *dominantem etc.* secutas esse conicio in proxima columna uel pagina.)

uoces *tunc uictori minetur neque illum mag. equitum* ab archetypi scriptore praetermissae sunt et ad imam paginam postea in eum modum, ut equidem conicio, additae sunt. Has autem uoces interpretati sunt aliter alii scribae nostri uel eorum quos uocamus praecursores :

(i). recte omnia restituit *O*, uir perspicax ; idem tamen casu quodam naturali uictus, postquam uocem *extinxisset* descripserat pergit iterum excipere *tunc uictori (uictorem)* tamquam lineae iuxta adstantis partem :

(ii). recte quoque restituerunt *HTDLA* uoces *minetur . . . equitum*, uoces tamen *tunc uictori (uictorem)* tamquam lineae praecedentis parte reliquerunt :

(iii). uoces *tunc uictori (uictorem)* cum linea *uelut in capto exercitu* coniunctas in locum suum ut credebant reposuerunt *MPFUp* :

(iv). uoces *minetur . . . equitum* post *extinxisset* descripsit *M*, prorsus neglexerunt *PFUp* .

(v) Manet una difficultas ; scribae sine dubio incerti fuerunt ; in primo loco (post *equitum*) scribit *O tunc uictori* ; sed in secundo (i. e. post *extinxisset*) *tunc uictorem MPFOHT* ; *tunc inuicto rem Up* ; *tum uictor DLA* ; *tunc uictore Lov. 2* ; ut putare liceat litteras *-ori* male scriptas esse uel cum uoce *uelut* implicatas.

(c) His igitur exemplis freti confidenter ausi sumus ad 9. 5. 10 lectionem Gelenianam iterum in textum reponentes Liuiio ascribere tamquam ex duabus lineis constantem :

arma nequiquam | uires nequiquam

Hic breuissimae quidem lineae uidentur nisi meminerimus litteras unciales *N V M* spatium unamquamque sibi duarum fere litterarum postulare (qua de causa uocem *sibi* cum Alschefskio non iterauimus) ; harum linearum alteram con-

PRAEFATIO

seruauit in margine *M*, utramque ut uidetur in codice suo inuenit Gelenius.¹

(*d*) Eadem quoque ratione usi quinque lineas partim ab grammaticis Donato et Probo citatas recte Liuius ad 9. 40. 3 reddidisse credimus :

<p> (HISVAGINAE ARGENTEA BALTEA ARGENTEA) AVRA TAEVAGINAE AVRATABA LTEA ILLISERANTETE QVO RVMINA VRATATA PETA HIS DEXTRVM CORNV DATV̄ </p>	} 5	<p> lineae in archetypo Nicomacheo amissae </p>
---	----------------------------	---

Credimus lineas 1–5 in nostrorum exemplari per $\delta\mu$. uocis *HIS* omissas esse ; uoces *his . . . argentea*. audacter suppleuimus.

§ 46. Postremo hanc regulam nostris emendationibus iam antea in hoc tomo excogitatis cum adhibuissem, e.g. *in conspectum omnium* (8. 18. 9) ubi ordinem lineae unius mutare ausi eramus; *ordo . . . habebat* (8. 8. 4) ubi tribus lineis mutatis medelam loci iam reppererat Conway ; 9. 19. 4 ubi lineam unam *Ausones Hernicosq.* addendam uelimus ; sic quoque 4. 2. 4 (10), ubi sententias iam transtuleramus, cum nos repperissem octo lineas ab altero loco in alterum mouisse ; tantam inde confirmationem accepimus ut in audacia nostra duremus.

Hanc rationem ad locos nonnullos decadis tertiae iam applicaui.

§ 47. Inter alia indicia (cf. signum ambiguum § 33 (*c*)) quibus glossemata detegi uel suspensiones confirmari possint, numeranda est formae in codicibus uariatio quae

¹ Iam in marginem nostrorum exemplaris hae uoces uidentur excidisse ; huius exemplaris scriba alio usus erat pauciores fortasse in unaquaque linea litteras habente ; cf. Clark, *Descent of Manuscripts*, e.g. p. 124.

PRAEFATIO

ipsa ex forma decurtata glossemati propria et a scribis uarie intellecta uidetur esse exorta; interdum sed rarius forma ipsa decurtata in codices inculcata est: sic ad 10. 37. 2, id quod sine dubio ex margine exemplaris sui collegit, *numeros caesor.* scripsit *P* (*numerus caesorum P^a uel P⁸*): hac ratione usi suspicamur uel etiam antea ex aliis causis suspecta seclusimus *iuuentutem* 6. 7. 1 (*iuuentum M*), *censor* 7. 22. 10 (*censore M* uel *M¹A*), *coetus* 7. 25. 7 (*coetsu H*, *coetu TD*, *caetu L*), *hostia* 8. 10. 12 (*hostiam Up*), *alius* 9. 3. 1 (*alium M*), *Romanos* 9. 3. 6 (*romanum TDLA*), *Romana* 9. 36. 8 q. v.; adde *magnificentia* (uel -ae) 1. 55. 9.

§ 48. Simile sed subtilius corruptionis genus ex studio quodam architectonico, ut ita dicam, scriptoris uel lectoris saepe oritur: cum fragmenta aliqua uocis iam in textu inculcata uel abbreviationem aliquam parum intellectam inuenerant, studebant nonnulli in his fundamentis aedificare, unde in textu persaepe apparet monstrum aliquod informe et horrendum; qua de causa potissimum si de nulla alia corrector secundus codicis Puteani reprehendendus: e. g. ex *pacto P* *naupacto* facit *P^a*; ex *terrase P* (i. e. *terrās* 21. 30. 2) *terras eas P^a*; ex *medium am uallem P* 22. 41. 7¹ (i. e. *mediū^{am}*, ut scite coniecit Madvig) *medium amnem uallem dett.*; ex *soc* 27. 25. 3 facit *sociis* Spirensis; ex *ae P* (pro *aeuo*) 29. 8. 9 *aetate P^a* non male sed non recte; et sescenta alia nec omnia detecta e. g. *portas* 26. 31. 3 pro, ut iam pridem credo, *por* i. e. *populo romano*; *dextrore P* (pro *dextro* 22. 46. 7) *dextrum regebat A*.

In codicibus huius Decadis idem studium architectonicum apparet, fortasse minus acre, certe minus euident: e. g.

¹ Huius codicis dittographiae quae uocantur nobiles sunt; intra breue spatium sex, fortasse septem, quasi in terrenis saxis bestiolae concretae, uideri possunt (21. 16. 8-17. 3).

PRAEFATIO

ad 8. 38. 6 ex *annis* (pro *samnis*) *annisus* aedificauit *Up* (alterum *Pu*.² appellares): ex *am* (pro *a M.*), *amen F*, in rebus diuinis quam in Liuianis sollertior. idem *serunt* 7. 28. 1, ex *seŕ*. (*seruius*) facit: ex *rentur* 3. 3. 5, *uiderentur* aedificauit *Ver.*: et ex *p̄* 10. 46. 5, *praeda* sibi finxit *up*.

Et hac arte gloriatur *Pal.* 2 cum expandit uoces *quam nemo sic* (uid. 7. 1. 8), neque prorsus hodie neglecta est ars.

Manet ut administratoribus fideicommissi Irelandiani Oxo-niensibus grates debitas referam, qui Franciam et Italiam saepe proficiscenti neruos quasi itineris pecuniis erogandis bis suppeditauerunt; Falconerio Madan Bodleii bibliothecae custodi, nec minime Henrico Omont et Leoni Dorez, illustrissimis Parisiensibus, Patri Reuerendo Ehrle, iam deplorando, et Professori Rostagno, Italis clarissimis, et ob alia officia et ob facultates extraordinarias legendorum codicum aliquotiens benignissime datas; tum quoque Aemilio Thomas, professori illi Lillensi, humanitatis nostrae collegae, operis nostri amicissimo adhortatori; et doctis uiris P. J. Enk, gymnasii Leidensis praeceptori. Stäub, Einsiedlensi iam bibliophylaci, Waltero Ashburner, Clarae M. Knight, alumnae et collegae, qui in nonnullis locis, ubi adnotationes nostrae deficiebant uel dubiae erant, de codicibus Leidensi, Einsiedlensi, Florentinis, Parisinis confirmationem uel supplementum beneuolentissime dederunt.

Iterum Gulielmo Lendrum gratiam habemus et agimus ob eandem operam quam antea in schedis perlegendis benignissime redditam; iterumque cum correctoribus preli Clarendoniani tum prelatoribus ipsis multum debemus.

C. FLAMSTEAD WALTERS.

Dabam Londinio
Kal. Octobribus 1918.

CORRIGENDA ET ADDENDA IN TOM. I

viii adn. : *lege occuluerit et ubique in praef. nostra loci uel locos pro loca*

x l. 1 : *post 4. 32. 1 adde : et 7. 18. 1*

x adn. 1. *Perscrutato hoc editionis Gruterianae exemplo (quod iam feliciter penes se habet Walters), inuenimus ei tomi parti quae Vallae, Sabellici, aliorumque commentarios adhibet praefixam cum titulo paginam quae Francofurti anno 1607 librum editum esse docet.*

xiii l. ult. : *lege XII-XIII pro XI-XIII*

xiv § 9 ad fin. adde : cf. Sid. Apoll. *Epp.* v. 15 (ad Ruriciū), ubi commemoratur hic mos dictandi libros (quem locum benigne mihi indicauit frater patruelis Martin Conway *Eq. Aur.*)

xviii § 14 : *de monasterio Floriacensi ('Sancti Benedicti')* citandi erant *Frigell, Collatio p. 8 et Traube, ut ad p. xxv adn. 1*

xxi § 17 : *adnotandum erat huius codicis Oxoniensis mentionem primum factam esse, quoad adhuc inuenimus, a Twissio, editore Oxoniensi, anno 1841, Tom. iv p. 438*

ib. l. 9 pro amisit *lege omisit, nam in recto folio medio hic codex subito desinit*

xxii l. 4 : *lege Claromontano*

xxv l. 9 ab ult. : *pro m- lege -m-*

xxv adn. 1 ad fin. : *lege 401 pro 425*

xxvi § 22 de T et [f] *iam plura uide in VI. 1. 1 adn.*

xxxii l. 3 et ubique : *lege Agennensis*

xxxiv l. 9 : *lege nos pro nobis*

xxxv l. 17 : *lege docti plerique*

xxxvi l. 7 ab ult. : *lege primas pro primae*

xxxviii § 33 (k) : *lege illud¹, non illud²*

Praef. 1 : exemplis transpositionis adde 8. 8. 4 adn.

Praef. 5 : exemplis glossematorum uarie inculcatorum adde 4. 31. 9 ; 10. 13. 10 ; 10. 37. 15

Praef. 9 adn. : locus 4. 38. 2 pro Gronouio cum 7. 15. 4 citandus erat, non contra eum cum 3. 40. 8 ; omnino difficile est discrimen

1. 1. 4 adn. ad maiora adde : cf. 9. 45. 5 sub specie infidae pacis, cum 1. 9. 13 et 9. 9. 2 adn.

1. 5. 6 adn. adde : eo demum Weissenb., non male

1. 7. 5. adn. : exemplis signi dubii fideliter descripti adde 9. 32. 8 ; 10. 20. 5 ; 10. 22. 1 et 6 ; 10. 23. 5 ; 10. 33. 4

1. 7. 7 adn. ad morte] : pro morte citanda erant 8. 10. 4 et 38. 58. 6 ; pro mortem 2. 7. 8 ; 3. 50. 8 ; 26. 25. 14 ; 31. 18. 6

1. 9. 13 adn. : post initia adde : et 9. 45. 5 ; 9. 9. 2 adn.

CORRIGENDA ET ADDENDA

1. 14. 7 *adn.* : *pro perempti lege interempti*
ibid. : *exemplis adiectiui adiectiuo paene aduerbii more copulati adde*
1. 25. 1 (feroces . . . pleni) ; 6. 23. 3 ; 7. 39. 14 ; 10. 20. 8 et 10 ;
10. 29. 7
1. 17. 1 : *nunc magno opere cum F legendum nobis uidetur, cf. 9. 33. 8*
adn.
1. 39. 1 *adn.* : *pro 'hic defit' lege 'hic deest'.*
1. 39. 4 *adn.* : *ante cum Lendrumio adde 9. 1. 4 ; 10. 42. 7 et*
1. 41. 1. *adn.* : *exemplis praesentis ut uidetur, in uerbi iacio compositis*
in -iecit desinentis adde 8. 8. 4 et 10. 37. 15
1. 49. 7 : *exemplis glossematorum cum littera capitali in contextum*
inrepentium adde 10. 11. 4 (D)
1. 52. 4 : *pro in ea foedere lege in eo foedere*
2. 1. 5 *adn.* : *pro 9. 8. 17 lege 9. 18. 17 ; et adde : contra 9. 15. 7 (ubi*
pignora)
2. 10. 6 *adn.* 1. 3 : *pro Hae tres lege Has tres*
2. 14. 4 *adn.* : *pro 6. 37. 6 lege 6. 37. 5*
2. 17. 4 *adn.* *ad relatus adde : cf. c. 20. 9*
2. 19. 5 *adn.* : *exemplis corruptelarum huius generis in Casu pronomini*
ipse adde 4. 51. 8 ; 6. 37. 3 ; 7. 4. 3 ; 10. 36. 7
2. 29. 12 *adn.* *ad uiolarit adde : cf. etiam 9. 42. 3*
2. 32. 10 : *emendationem suam iam optime tutatur Walters citando Cic.*
N. D. 2. 54. 135 in stomachum inlabuntur ea quae accepta sunt
ore.
2. 45. 16 *adn.* : *in linea ult ma pro 'sci' lege : sic*
2. 53. 6 *adn.* *perpelli* : *in parenthesi pro perpeli lege perpeli*
2. 56. 7 *pro* [in] *accusationem lege incusationem ut optime conicit*
(litteris ad nos anno 1914 benigne scriptis) J. W. Mackail
2. 56. 12 *adn.* : *post 4. 51. 8 adde : etiam 2. 19. 5 adn. cum Addendis*
[u. sup.]
2. 65. 6 *pro ui summum lege in summum*
3. 7. 6 *adn.* : *exemplis cognominis Rutulus adde 10. 37. 10 ; 10. 47. 2*
3. 10. 5 *insere sis adn.* : *insequenti] u. 6. 21. 1 adn. ; idem inserendum*
est ad 4. 12. 1 ; 4. 23. 1 ; 5. 45. 8
3. 10. 6 *adn.* : *post uoces Edd. uet. aliq. adde : (cf. 7. 28. 7)*
ibid. : *pro 10. 7. 8 lege 10. 31. 8*
3. 21. 6 *adn.* : *exemplis Imperatiui rhetorice usurpati adde 3. 11. 13 ;*
3. 45. 7 et 9 ; 3. 68. 7 ; 4. 49. 15 ; 7. 40. 12
3. 24. 4 *adn.* *ad mensum : adde : cf. c. 25. 4 et 9. 33. 6 adn.*
3. 25. 4 *adn.* *ad mensum : adde : cf. c. 24. 4 adn.*
3. 30. 1 *adn.* *adde : de Liuius a Fastis Capit. discrepante cf. 9. 23. 9*
adn. ; idem inserendum est ad 4. 20. 8-11 ; 4. 23. 2
3. 35. 5 *adn.* *ad Iciliusque] : pro iciliusque H lege siciliusque H*
3. 37. 2 *adn.* : *exemplis particulae ne uel ut fatorum uel deorum consilium*
interpretantis adde 6. 22. 6 et fort. 10. 8. 6
3. 43. 7 *adn.* : *lege pessima*
3. 45. 4 *adn.* *adde : cf. c. 54. 11 inf., et (contra) c. 57. 4*
3. 47. 7 *adn.* : *exemplis formae promiscuus adde 10. 41. 3 et (UpO*
D³A²) 7. 1. 6 ; et ad fin. adde : sed promiscuum in 7. 1. 6 MF7B
HTDLA

CORRIGENDA ET ADDENDA

3. 51. 7 *adn. ad quieuit*] *post* 'uoluit scriba quieuit' *adde* : cf. 8. 36. 6
circū *pro* circuit
3. 52. 3 Ficulensi] *lege cum O Ficolensi, et uide It. Dial., p. 335*
3. 61. 1 : *post* pugnare *pone*, *non* :
4. 2. 10 *in linea ultima lege* amplioremque
4. 6. 2 *adn.* : *parenthesis de Lindsaii sententia cuius lucubrationem, ut ipse nunc monet, minus recte comprehendimus, tota delenda est*
4. 12. 1 *adn. ad et insequente ad fin. adde* : *uide Addendum ad 3. 10. 5 sup.*
4. 15. 6 *adn. adde* : cf. 3. 44. 4 ; 4. 48. 10 ; 10. 11. 11
4. 15. 7 *adn.* : *exemplis Dat. Ablatiuque adde* : deis 10. 42. 7
4. 20. 8-11 u. *Add. ad 3. 30. 1 sup.*
4. 20. 9 *adn.* : *lege* : *pendet quam ex, pro* 'pendet, quam'
4. 21. 1 *de Abl. Maluginense et 4. 49. 7 Regillensi adde* : u. 6. 22. 1 *adn.*
4. 23. 1 u. *sup. Add. ad 3. 10. 5*
4. 23. 2 u. *Add. ad 3. 30. 1 sup.*
4. 26. 7 *adn.* : *post uoces non intellectum adde* : (cf. 10. 38. 12 ; 10. 46. 1)
4. 48. 10 *de forma compositi perlicere citandae erant adn. ad 3. 44. 4 ; 4. 15. 6 ; 10. 11. 11*
4. 49. 3 *et 6 et 7 adn. ad Bolanis adde* : cf. 6. 2. 14 *et Verg. Aen. 6. 775*
4. 49. 7 u. *Add. ad 4. 21. 1 sup.*
4. 51. 8 *adn. adde de corrupta pronominis ipse desinentia* : *etiam 2. 19. 5 cum Addendis*
4. 58. 13 *adn. de uoce insiticia rogitantes*] : *pro 10. 33. 3 adn. lege* : 10. 13. 10 *adn. et 10. 33. 3*
5. 7. 7 *adn. ad publicae extra*] : *lege finitus pro finita*
5. 18. 1 *adn. l. 2* : *lege Staatsr., non* 'Stadtr.'
5. 21. 9 *adn. ad ueri ad fin. adde* : cf. 26. 49. 6 (Spir.)
5. 24. 8 *adn. l. 5 ad fin. adde* : *ut bis Put. 26. 46. 8*
5. 26. 10 *adn. l. ult. adde* : cf. *etiam specimen istud uirtutis 8. 7. 18*
5. 29. 4 *adn. primae adde* : cf. 6. 19. 2 *magna pars uociferantur*
5. 31. 4 *adn. de cedentes insequi add. ante 24. 17. 5 ; 10. 19. 20 urgendo cedentes insequendoque effusos*
5. 34. 7 *adn. ad Saluum ad fin. adde* : *saluium etiam in CM (prima manu in utroque) 21. 26. 3*
5. 39. 7 *adn. ad fin. adde* : *de uoce enim in Or. Obl. omisso (post-e) cf. 26. 49. 8 Put.*
5. 43. 1 *adn. ad facere in arcem : exemplis sigli Floriacensis (quod uocamus) male intellecti adde 10. 31. 12. Hoc siglum pro nasali usurpatum iam (mense Martio 1919) repperit amicus noster A. Souler in Cypriani codice quem octauo uel nono saeculo adsignat ex monasterio de Murbach (prope Colmar Alsatiense) prouenientem (Cod. Lat. 15 Bibl. Rylands. Mancun.)*
5. 45. 8 u. *sup. Adn. ad 3. 10. 5*
5. 48. 6 *adn. ad uigiliis adde ad fin.* : cf. 10. 33. 6 *adn. ad uigiliumque*
5. 51. 3 *adn. ad tenuerint adde ad fin.* : cf. 10. 33. 6 *adn. ad uigiliumque*

R. S. C.
C. F. W.

SIGLA IN TOM. II

SIGLA

- M* = Mediceus, saec. X uel XI (*Praef.* §§ 9, 37-41)
P = Parisiensis, saec. X (*Praef.* § 13)
F = Floriacensis, saec. IX (*Praef.* §§ 14, 36 (c))
B = Bambergensis, saec. X uel XI (*Praef.* §§ 16, 36 (e))
O = Oxoniensis, saec. XI (*Praef.* §§ 17, 36 (g))
E = Einsiedlensis, saec. X (*Praef.* §§ 18, 36 (f))
H = Harleianus prior, saec. X (*Praef.* §§ 20, 36 (g))
T = Thuaneus, saec. X (*Praef.* §§ 22, 36 (h))
t = duo folia priora eiusdem paulo recentiora
[t] = eiusdem supplementi prima pars deleta (§ 36 (h))
R (*et Rn*) = Romanus, saec. XI (*Praef.* § 24)
D = Dominicanus, saec. XI uel XII (*Praef.* § 25)
L = Leidensis, saec. XII (*Praef.* § 28)
A = Agennensis, saec. XIII
a = eiusdem pars recentior (saec. XIV) } (*Praef.* § 29)

M = codicis Medicei manus prima

*M*¹ = codicis Medicei lectio a prima manu ipsa mutata

*M*², *M*³, etc. = codicis Medicei manus secunda, tertia, etc.

M^x = codicis Medicei lectio a scriba aliquo mutata quem diserte distinguere non licet

Similiter *P*, *P*¹, *P*², *P*³, *P*^x, et in ceteris.

Vna tantum littera codex nominatus (ut *M*, *D*, *L*) lectionem indicat a nobis huius editionis causa observatam. Plures litterae indicant lectionem priorum alicuius fidei debitam, scilicet:

Vorm. = Vormatiensis teste Rhenano (*Praef.* §§ 12, 36 (b), 42)

codd. Geleni (*Pr.* § 42)

Ver. = Veronensis teste Mommsenio (*Praef.* §§ 7, 36 (a))

Rn = Romanus teste Frigellio (*Praef.* § 24)

Up = Upsaliensis saec. XI teste Häggströmio (*Praef.* §§ 15, 36 (d))

up = eiusdem pars recentior (saec. XIV)

Gb. = Guelferbytanus uel Helmstadiensis fort. saec. XI teste Häggströmio (*Praef.* § 36 (d))

| indicat finem lineae in codice

‘Codicum deteriorum’ hic illic a nobis citatorum principes sunt: Lov. 2 et 4, Hearnii Oxon. teste Drakenborchio, et Harl. 2 (i.e. Brit. Mus. Harl. 2663 cuius locos citatos plerosque inspexi)

< > includunt supplementa textui quae credimus necessaria sed quae omnibus codicibus absunt

[] includunt additamenta textui quae reicienda esse censemur sed quae pluribus uel omnibus in codicibus insunt

† indicat locum corruptum cuius de medela nobis non liquet

Madv. Emend. = Madv. Emend. ed. 2, 1877

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER VI

QVAE ab condita urbe Roma ad captam eandem Ro-
mani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatori-
bus decemuirisque ac tribunis consularibus gessere, foris
bella, domi seditiones, quinque libris exposui, res cum uetus-
tate nimia obscuras uelut quae magno ex interuallo loci
uix cernuntur, tum quod rarae per eadem tempora litterae
fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et
quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque
publicis priuatisque erant monumentis, incensa urbe ple-
raeque interiere. Clariora deinceps certioraque ab secunda
origine uelut ab stirpibus laetius feraciusque renatae urbis
gesta domi militiaeque exponuntur.

Ceterum primo quo adminiculo erecta erat eodem in-
nixa M. Furio principe stetit, neque eum abdicare se
dictatura nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in in-

[De [t] et t uid. praef. nostram § 22 et § 36 (h)]

I i eandem dett. aliq. Muretus: urbem eandem PFUpBOE: eandem
urbem MH[t]DLA ac dictatoribus MPFUpBOE²(ab E)[t]tD
LA: te dictatoribus H 2 rarae[t]t, cf. 7. 3. 6: paruae rarae HD?
LA?: paruae et rarae Vorm. MOE: paruae ac rarae A¹ uel potius
A²: et rarae Vorm.² (ut uidetur) PFUpBT² uel t¹D² (cf. 24. 2. 9 ubi
paras Put. pro raras; nec uero displiceat paruae, cf. 7. 2. 4: P capitale
cum R saepe confunditur et hic in P rare tam longa litt. r scripta est
ut etiam r minuscule non multum ab p differat): perrarae Ald.
quae in MPFUpBOE[t]tA¹ uel A²: quae HDLA erant PFUpB
OE[t]tD²A¹ uel A²: trans MHDLA interiere PF (sed -rier- F¹
uel F² in ras.) UpBOE[t]tD²A² uel A¹: interere H: interire MDLA
3, 4 -nentur. Ceterum] hinc exstat Ver. usque ad Sutrium c. 3, § 6 sed
in nonnullis locis legi nequit 4 M. Ver. MPFUpBOE[t]tA²: om.
HDLA dictatura Ver. MPFUp²BOEH[t]DLA: magistratu Up

- sequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit; res ad interregnum rediit.
- 6 Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendae urbis teneretur, interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit, ab Cn. Marcio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in Gallos—ad quos missus erat orator—contra ius gentium
- 7 pugnasset; cui iudicio eum mors, adeo opportuna ut uoluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum initum:
- 8 P. Cornelius Scipio interrex et post eum M. Furius Camillus [iterum]. Is tribunos militum consulari potestate creat L. Valerium Publicolam iterum L. Verginium P. Cornelium A. Manlium L. Aemilium L. Postumium.
- 9 Hi ex interregno cum extemplo magistratum inissent, nulla de re prius quam de religionibus senatum consulere.
- 10 In primis foedera ac leges—erant autem eae duodecim tabulae et quaedam regiae leges—conquiri, quae comparerent, iusserunt; alia ex eis edita etiam in uolus: quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime ut religione obstrictos haberent multitudinis animos suppressa.

6 primum *Ver.* MPFBOEH[t]DLA, cf. 35. 44. 5: ut primum A²: om. *Up Gron.* legatus *Ver.* MPFUpBE¹H[t]DLA: legatos Ot: legatis E: secludit Cobet, non male 8 initum P. *Ver.* M² uel M¹: initium p. M: iniit tum p. PFUpBHtD³: tum iniit p. OE: iniit temp. (uel tempus) [t?]DL (sed tū ut secundam lectionem uel additamentum dat t uel [A]): init temp. A Cornelius Scipio . . . Verginium P. MP²FUpBOEH[t]DLA: om. P et MP²FUpBOE H[t]DLA: om. *Ver.*, fort. recte [iterum] MPFUpBOEH[t]DLA: secludit praecunte Dukero Drak., recte: proditus Luterbacher: in *Ver.* hic perit una linea quam Camillus iterum is iuste compleat consulari MPFUpBOET³ uel T²D³: proconsulari H[t]DLA: pro (linea perditā consulari potestate continente) *Ver.* quod Mommsenius probat; cf. 5. 2. 9 L. (Valerium) Glar., Sigon.; cf. 5. 26. 2 et 6. 5. 7: a P²FUpBt: ā *Ver.* OEHL: am M: om. DA: m. A¹ (αἰλον Diod. 15. 22) L. (Verg.) *Ver.* MPFUpBOET² uel P¹DLA: om. Hi Manlium *Ver.* F² (per ras.) EL: manilium PFUpBOE¹HtDLA: maliniumque M 9 consulere MPFUpBOEHtDLA: consulunt *Ver.* 10 comparerent A³ ed. Par. 1510 Gron.: non comparerent *Ver.*: compararent MPFUpOEHTDLA: comparare B; cf. 26. 30. 10; 32. 10. 3; 34. 35. 6; 38. 11. 5 edita etiam MPFUpBOEHtD (sed aed.)LA: etiam (?) aedita *Ver.*

Tum de diebus religiosis agitari coeptum, diemque a. d. xv 11 Kal. Sextiles, duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii caesi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis foedè pugnatum, a posteriore clade Alliensem appellarunt, tinsignemque rei nullius publice priuatimque agendaet fecerunt. Quidam, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpicius 12 tribunus militum neque inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum, inde, ut postridie Kalendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. —

Nec diu licuit quietis consilia erigendae ex tam graui casu 2 rei publicae secum agitare. Hinc Volsci, ueteres hostes, ad 1 exstinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Etruriae principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnae factam mercatores adferebant. Nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Herni- 3 corumque, qui post pugnam ad lacum Regillum factam per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti undique terrores 4 circumstarent appareretque omnibus non odio solum apud

11 duplici clade insignem *MPFUpBOEHIDLA* Alliam *F³OE¹HD³A³* (recte; cf. Conway, *Ital. Dial.* p. 335¹): aliam *MPFUpBEIDLA*: *defit Ver.* a posteriore *Ver. PFUpBEHIDLA*: a posteriori *OA²*: posteriore *Vorm. M* Alliensem *Ver. Vorm. MPF³OEHT³D³*: aliensem *FBtDLA* insignemque *Ver. Vorm. MPFUpBOEHIDLA* (sed -gn- ab *M¹* in ras.); *susplicamur hac uoce diem* (cf. e.g. diem conueniendi *Caes. B. G.* 5. 57. 2) *uel simile quid extrusum esse; si religionem* (cf. 9. 29. 10) *aut religiosum* (cf. 26. 17. 12) *postules, ulli pro nullius legendum sit: secludit Karsten, -que post rei addens rei nullius Ver. Vorm. MHtDL*: rei publice nullius *A*: rei nulli *PFUpBOET³D³*, *cod. alter Rhenani et ed. Frob. 1535*: religione rei ullius *Freudenberga* agenda *Ver. Vorm. cod. alter Rhenani MPFUpBOET³D³A³*: agenda *HDLA* (nulla re . . . agenda *A³* in marg. ut secundam lectionem), *Tan. Faber* 12 hosti *Ver. PFUpBOEHID³* (ut secundam lectionem) *A*: hostis *M*: hostibus *M²A²*: hostia *D¹L*: hostiae *D²* 2 1 licuit *Ver. MPFUpBOEHIDLA*: putant *O* quietis *Ver. MPFUpBOEID²A²*: quieti st *HD?*: quieti sunt *LArn* erigendae *Ver. MPFUpBOE³ID²A²*: regendae *E* (uel iregendae) *HLA* 3 defectione *MPFUpBOEHIDLA*: adedefectionis *Ver. (scil. defectionis al. defectione)*: defectionis *H. J. Mueller, uix recte amicitia MPFUpBOED²A*: amicitiam *Ver. HtD¹L*

- hostes sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum
 5 laborare, placuit eiusdem auspiciis defendi rem publicam
 cuius reciperata esset dictatoremque dici M. Furium Camil-
 6 lum. Is dictator C. Seruilius Aham magistrum equitum
 dixit; iustitioque indicto dilectum iuniorum habuit ita ut
 seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in uerba
 sua iuratos centuriaret.
- 7 Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit:
 partem unam in agro Veiente Etruriae opposuit, alteram
 8 ante urbem castra locare iussit; tribuni militum his A. Man-
 lius, illis quia aduersus Etruscos mittebantur L. Aemilius
 praepositus; tertiam partem ipse ad Volscos duxit nec
 procul a Lanuuium—ad Mecium is locus dicitur—castra
 9 oppugnare est adortus. Quibus ab contemptu, quod prope
 omnem deletam a Gallis Romanam iuuentutem crederent,
 ad bellum profectis tantum Camillus auditus imperator
 terroris intulerat ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus
 10 saepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod
 ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam saepem
 coici iussit; et forte erat uis magna uenti uersa in hostem;
 11 itaque non aperuit solum incendio uiam sed flammis in
 castra tendentibus uaporem etiam ac fumo crepituque uiridis
 materiae flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles

5 eiusdem *Ver. MPFUpBE¹ uel E²HtDLA*: eisdem *OE dett. aliq.*
 cuius *Ver. MPFUpBOE³HtDLA*: quibus *E dett. aliq.* reciperata
 (*uid. r. 12. r. adn.*): recuperata *Ver. MPFUpBOEHtDLA* 6 is
Ver. MPFUpBOE³HT² uel T³DLA: his *PE: om. t* uerba sua
MPFUpBOEHtDLA: sua uerba *Ver., more suo* iuratos *Ver.*
PF²UpBOEHtDLA: iuratos *M*: iuratos uel iuratos *M³*: iura**tos *F*
 centuriaret *Ver. (ut uidetur) MPFUpBOEHtDLA²A²*: centuriaretur
DLARn 7 armatumque *Ver. MPFUpBOEHtDLA*: armatorum-
 que *P*: armatorum *Up* iussit *Ver. MPFUpBEtDLA*: uisit *H*:
 iubet *O* 8 Lanuuium *MPFUp²BEHtDLA*: lauuium *UpO*: ianiculo
Ver. Mecium *Ver. PFUpHt*: metium *BOEDLA*: mestium *MA²*:
 marcium *Signon.* est adortus *Ver. MPF³UpEHtDLA* (*sed adh.*) *LA*:
 est abortus *FB*: *om. O. sed aliquid est erasum* 10 coici iussit
Ver. (ut uidetur) F²UpOEt: coici iussit *PF²B*: coicius sit *M*: conici
 iussit *M³ uel M⁴ F³*: coiciturus sit *DLA*: quoiciturus sit *H*

superantibus uallum militibus munitum in castra Volscorum Romanis fuerit quam transcendentibus saepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus caesisque cum castra impetu 12 cepisset dictator, praedam militi dedit, quo minus speratam minime largitore duce, eo militi gratiorem. Persecutus deinde 13 fugientes cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos transiit et ipsos bellum 14 molientes; exercitum eorum ad Bolas oppressit, nec castra modo sed urbem etiam adgressus impetu primo cepit.

Cum in ea parte in qua caput rei Romanae Camillus erat 3 ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat: Etruria prope omnis armata Sutrium, socios populi Romani, 2 obsidebat; quorum legati opem rebus adfectis orantes cum senatum adissent, decretum tulere ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. Cuius spei moram cum 3 pati fortuna obsessorum non potuisset confectaue paucitas oppidanorum opere, uigiliis, uolneribus, quae semper eosdem urgebant, per pactionem urbe hostibus tradita inermis cum singulis emissa uestimentis miserabili agmine penates relinqueret, eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano 4 interuenit. Cui cum se maesta turba ad pedes prouoluisset principumque orationem necessitate ultima expressam fletus mulierum ac puerorum qui exsilii comites trahebantur exce-

11 uallum militibus munitum *Ver.* (nisi quod perierunt litterae - s mu-): uallum *MPFUpBOEHtDLA* in castra Volscorum *Ver.* (sed periit uols-) *MPFUpBOEHtDLA*: *secl. Eussner*; sed et haec et illa clausula cod. ordinarii uncialis lineam implet, u. *praef. nostram* § 44
12 dedit . . . eo militi *Ver.* *PFUpBOEHtDLA*: *om. M* minime *Ver.* *PFUpBOEHtDLA*: a minime *deff. alig. Sigon.* duce] de huius loci disiunctione in *DL uid.* 5. 52. 8 *adnot* 14 et ipsos bellum molientes *MPFUpBOEHtDLA*: *om. Ver.* ad Bolas *MPFUpBE*
HtDLA: ab dolas *O* (sed littera u uel sim. supra d scripta): ad uo***
Ver. (cf. 4. 49. 3, et 6, et 7, et *Verg. Aen.* 6. 775)

3 3 potuisset *MPFUpBOEHt* uel *T⁸* in *marg. DLA*: posset 1: *deff. Ver.* inermis *Ver. H* (sed *inh-¹t*: inermes *MPFUpBOE*
T⁸DLA (sed *inh-*) emissa *Ver. MPFBHtDLA*? *L*: emissi *M³UpOED⁸A*
relinqueret *MPFH* (sed *reliq-*) *DLA*: relinquerent *M³UpEA²*: re-
liquerunt *O*: relinqueret^r *B*: *deff. Ver.* (i. e. *Ht numerum sing., UpO*
plur. constanter habent) 4 cui cum] his uocibus incipit *T uerus*
(cf. *praef. nostram* § 22) qui *Ver. MPFUpBOETDLA*: *om. H*

5 pisset, parcere lamentis Sutrinis iussit: Etruscis se luctum
 lacrimasque ferre. Sarcinas inde deponi Sutrinisque ibi
 considerare modico praesidio relicto, arma secum militem
 ferre iubet. Ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id
 quod rebatur, soluta omnia rebus, ut fit, secundis inuenit,
 nullam stationem ante moenia, patentes portas, uictorem
 6 uagum praedam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur
 eodem die Sutrium capitur; uictores Etrusci passim truci-
 dantur ab nouo hoste, neque se conglobandi coeundique in
 7 unum aut arma capiundi datur spatium. Cum pro se
 quisque tenderent ad portas, si qua forte se in agros eicere
 possent, clausas—id enim primum dictator imperauerat—
 8 portas inueniunt. Inde alii arma capere, alii, quos forte
 armatos tumultus occupauerat, conuocare suos ut proelium
 inirent; quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni
 praecones per urbem dimissi poni arma et parci inermi
 9 iussissent nec praeter armatos quemquam uiolari. Tum
 etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum
 fuerant, postquam data spes uitae est, iactare passim arma
 inermesque, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre.
 10 Magna multitudo in custodias diuisa; oppidum ante noctem
 redditum Sutrinis inuiolatum integrumque ab omni clade
 belli, quia non ui captum sed traditum per condiciones fuerat.
 4 Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum

5 moenia MPFUpBOEHTDLA: om. dell. aliq.: desit Ver. ubi inter
 one et ntis spatium est quod non minus viii nec plus xii litteras capiat,
 ut aut moenia, id quod Zingerle et Luterbacher putant, aut ante afuisse
 possit, nisi forte Ver. añ moenia habuit 7 forte MPFBOEHTD

LA: om. Up portas MPFUpBOEHTDLA: desit Ver.: om. dell.
 inus (Lov. 2), Douiat.: cum H. J. Muellero retinemus, non enim scrip-
 tores Romani ab uocibus eisdem uel similibus repetendis aequae ac
 hodierni abhorrebant; u., e.g., 8. 39. 9; 9. 15. 11; 26. 45. 9; Caes.
 B. C. 2. 23. 1 (appellere et appellare); Tac. Agr. 36. 1 (cohortes et
 cohortatus) 8 inermi MP²FUpBOE¹ uel E²TDL: inhermi PHA:
 inermis E: *****ib. Ver., ut inermibus scribi liceat, sed cf. c. 10. 5
 9 in spe ultima MPFUpBOEHTDLA: ultima in spe Ver., more suo,
 cf. c. 2. 6; c. 4. 7

4 1 Camillus MPFUpBOEHTLA¹: camillus uero DA: desit Ver.,
 sed uero excludit spatii ratio triumphans Ver. MPFUpBOET¹A²

uictor. Longe plurimos captiuos ex Etruscis ante currum 2
duxit; quibus sub hasta uenumdatis tantum aeris redactum
est ut, pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod super-
erat tres paterae aureae factae sint, quas cum titulo nominis 3
Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cella constat ante
pedes Iunonis positas fuisse.

Eo anno in ciuitatem accepti qui Veientium Capena- 4
tiumque ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Ro-
manos, agerque his nouis ciuibus adsignatus. Reuocati 5
quoque in urbem senatus consulto a Veis qui aedificandi
Romae pigritia occupatis ibi uacuis tectis Veios se contule-
rant. Et primo fremitus fuit aspernantium imperium; dies
deinde praestituta capitalisque poena, qui non remigrasset
Romam, ex ferocibus uniuersis singulos, metu suo quemque,
oboedientes fecit; et Roma cum frequentia crescere, tum 6
tota simul exurgere aedificiis et re publica impensas adiu-
uante et aedilibus uelut publicum exigentibus opus et ipsis
priuatis—admonebat enim desiderium usus—festinantibus
ad effectum operis; intraque annum noua urbs stetit.

Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate 7
habita. Creati T. Quinctius Cincinnatus Q. Seruilius Fidenas
quintum L. Iulius Iulus L. Aquilius Coruus L. Lucretius

triumphans praemium ad nos uenientibus *HDLARn*, et fort. *T* primo sic
scripsit quia uoces fuerat . . . uictor in rasura spatii satis ampli habet

2 ut *Ver. MPFUpBOET¹ uel T²D³A²*: quae (uel que uel q) *HTDLA*
5 aedificandi *Ver. MPFUpBOEHTA¹ uel A²*: aedificande *DL*:

hedificande *A* contulerant *Ver. MPFUpBOET¹ uel T²A²*: con-
tulerunt *HTDLA*; (sed *F* ueterem formam *a* = *a* habet; *F* u uel *a* in *a*
opertum uertit, *M* insolitum *Nt* exhibet tamquam si exemplar -unt in
-ant correxisset) aspernantium *MPFUpBOEHTDLA*: contem-
nentium *Ver.* ex ferocibus . . . Roma *MPFUpBOEHTDLA* (sed

ut Roma *E*, et roma *E³*): om. *Ver.* 6 cum *MOEHTDLA*: tum

M³: om. *Ver. PFUpBE* crescere tum *MPFUpBOE¹* (sed . Tum) *HT*

DA: cresceret. *T E*: cresceret. Tum *E¹*: crescere cum *L*: cresceret

cum *Ver.* et re *MPFUpBOEHTDLA*: re *Ver.* 7 exitu anni

MPFUpBOEHTDLA: anni exitu *Ver.* L. Iulius Iulus *Sigon.* (uid.

4. 35. 4 *adn.*, 5. 1. 2 *adn.*, 5. 10. 1, cf. *C. I. L.* i³, p. 116): l. iulius *Ver.*

M: iulius. l. *PFB*: iulius *Up*: iulius tullius *OE¹D³A*: iulius tullius l *E*:

iullus tullius *HTD*: iullus tullus *L*: lucius iulius *A³* Aquilius *Ver.*

MPFUpBOEHT²D³: aquillius *D²A*: a quibus *TD²L*

- Tricipitinus Ser. Sulpicius Rufus exercitum alterum in
 8 Aequos, non ad bellum—uictos namque se fatebantur—sed
 ab odio ad peruastandos fines, ne quid ad noua consilia relin-
 queretur uirium, duxere, alterum in agrum Tarquiniensem ;
 9 ibi oppida Etruscorum Cortuosa et Contenebra ui capta.
 Ad Cortuosam nihil certaminis fuit : improviso adorti primo
 clamore atque impetu cepere ; direptum oppidum atque incen-
 10 sum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit,
 laborque continuus non die, non nocte remissus subegit eos.
 Cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis
 in orbem succederet proelio, oppidanos eosdem integro
 semper certamini paucitas fessos obiceret, cessere tandem
 11 locusque inuadendi urbem Romanis datus est. Publicari
 praedam tribunis placebat ; sed imperium quam consilium
 segnius fuit ; dum cunctantur, iam militum praeda erat nec
 nisi per inuidiam adimi poterat.
- 12 Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs,
 Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus uel
 in hac magnificentia urbis conspiciendum.
- 5 Iam et tribuni plebis ciuitate aedificando occupata con-
 2 tiones suas frequentare legibus agrariis conabantur. Osten-
 tabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas
 a Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguae.
- 3 Criminabantur multo eum infestiores agrum ab nobilitate
 esse quam a Volscis fuerit ; ab illis enim tantum, quoad

7 Seruius *A² ed. Mogunt. 1518: seruius Ver. MPFUpBOEHTDLA*
cum Diodoro (15. 23. 1). sed in F-ilius in marginem excurrit 8 ab
 odio *Ver. MPFBOEHTDLA* : ob odia *Up* relinqueretur *Ver.*
 (Tan. Fabrum confirmans) : relinquerent *MPFUpBOEHTDLA*
 9 capta *Ver. MPFUpBOET² uel T¹* : capta atque capta dirutaque *HT*
DL (sed diruptaque L) : capta diruptaque *A* : capta dirutaque *D²A²*
ed. Frob. 1535 Gron. (quod Linianum est nec displicet) ad *Ver.*
MPFUpBOET² uel T¹D³A² : om. *HTDLA* post nihil *defit Ver.*
usque ad rumque populos c. 6. 4

5 3 ab nobilitate *MPFUpOEHTDLA (sed a)* : ob nobilitatem *B*
 a Volscis *D² uel D³A dett. aliq.* : a uulsciis *HT* : auolsciis *DL* : uolscis
Up : uulscis *MPO* : uulcis *FE* : uulsciscis *B* illis *MPUpEHTD*
LA : ipsis *O* : aliis *FB cod. Klock* ; cf. 22. 15. 1

uires et arma habuerint, incursiones eo factas; nobiles 4
homines in possessionem agri publici grassari nec, nisi
antequam omnia praecipiant diuisus sit, locum ibi plebi
fore. Haud magno opere plebem mouerunt et infrequentem 5
in foro propter aedificandi curam et eodem exhaustam
impensis eoque agri immemorem, ad quem instruendum
uires non essent.

In ciuitate plena religionum, tunc etiam ab recenti clade 6
superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia res ad
interregnum rediit. Interreges deinceps M. Manlius Capi-
tolinus Ser. Sulpicius Camerinus L. Valerius Potitus; hic 7
demum tribunorum militum consulari potestate comitia
habuit. L. Papirium Cn.† Sergium L. Aemilium iterum
Licinium† Menenium L. Valerium Publicolam tertium
creat; ii ex interregno magistratum occepere. Eo anno 8
aedis Martis Gallico bello uota dedicata est a T. Quinctio
duumuiro sacris faciendis. Tribus quattuor ex nouis ciuibus
additae, Stellatina Tromentina Sabatina Arniensis; eaeque
uiginti quinque tribuum numerum expleuere.

3 habuerint *Madu.*, cf. 9. 42. 3: habuerunt *MPFUpBOEHTDLA*
eo factas *MPFUpBHTDLA*: factas eo *E*: factas et *E*³: factas *O*
4 agri publici *MUpOEHTDLA*: publici *PFB* 5 mouerunt
Madu.: mouerant *UpOE²HTDLA*: mouerat *PFBET²uelT¹*: moueunt
M: mouent *M²uelM¹* eodem *Vorm. MPFBOEHTDLA*: eo dein
Up: eandem *ed. Par. 1513: secludit Wesenberg* Post essent
aliquid excidisse putat Alscefski 6 Potitus *F²UpOEA²uelA¹*:
putitus *MPFBHTDLA*, cf. 4. 53. 1; 5. 1. 2; 6. 18. 1 7 Cn. *MP*
FUpBOEHTDLA: C. Cornelium C. *scripsit Sigon. e Diod. 15. 24. 1*
(*ut tum edebatur*) L. Aemilium... Menenium] *om. H* Licinium
MPFUpBOETDLA: lucium *Sigonius*: licinum fortasse scribendum est,
sed in re incerta nihil mutamus, aliam nominum rationem rati T.
Luuium, aliam ut fere semper Diodorum secutum esse. Hic nomina trib.
mil. dat Diodorus L. Papirius, Gaius Seruilius, L. Quinctius, L. Cor-
nelius, L. Valerius, Aulus Mallius (Lucius Menenius primum ap-
paret in 15. 50. 1) creat; ii *Alscefski*: creat hii *D³L¹* (*per*
ras): creat. hi *ed. Rom. 1469*: creati hii *MPFBTD* (*ut uidetur*) *LA*:
creati hi *Up*: creati. hi *OEH* occepere *PUpBOEHTD³L*: hoc
cepere *DA*: acceperunt *MFA²* 8 aedis (*uel edis*) *MPFBHTD*
LA: edes *O*: aedes *E* (cf. 2. 21. 2 *adn.*) ciuibus *PFUpBOEHT*
DLA: uicibus *M* Tromentina *PFUpBOETDLA cod. alter Rhe-*
nani (sed in OE post Sabatina): trementina *H*: romentina *M*
eaeque *MPFB* (*sed ea* eque) *OED³* (*sed hic in ras. duarum litt.*):

- 6 De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiore[m] iam populum mobilioremque ad cupiditatem agri quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in senatu maioris belli cura, quod Etruria in armis erat, dilata est.
- 3 Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit; collegae additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis Q. Seruilius Fidenas sextum L. Quinctius Cincinnatus L.
- 4 Horatius Puluillus P. Valerius. Principio anni auersae curae hominum sunt a bello Etrusco, quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente inlatum in urbem attulit Antiates in armis esse Latinorumque populos iuventutem suam summis-
5 misse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium quod non prohibitos tantummodo uoluntarios dicerent
6 militare ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. Itaque senatus dis agere gratias quod Camillus in magistratu esset: dictatorem quippe dicendum eum fuisse si priuatus esset; et collegae fateri regimen omnium rerum, ubi quid
7 bellici terroris ingruat, in uiro uno esse sibi que destinatum

aeaeque *H*: aeaequae *T*² (ex haeaequae *T*): aeae *L*: ee *A*: hec *A*² uel *A*³: hae quoque *Up* expleuere *MPFUpBEHTDLA*: im-
plere *O*

61 L. Sicinio *MPFUpBOET*³*A*²: 1. icinio *HT*: licinio *DLA*
2 dilata *MPFUpBOEHTDLA*: dilatata *P* 3 militum (uel *mil*)
MFUpOEHTDLA: plebis (uel *pl.*) *PFBT*² 4 -rumque populos
sic incipit denuo *Ver.* iuventutem *Ver. Vorm.* *MPFUpBOEHTDLA*: om. *H* suam summis-
sisse *ed. Rom.* 1470 (cf. *Cic. Verr.* ii. 3. 28. 69): summis-
sisse *PF* (sed sub-) *UpBOEHTDLA* (sed -mis-
sisse cum suis quisque fere erroribus orthographiae): suam misisse *Ver. MA*²
'antiqua lectio' *Rhen.*; unde manifestum est hic sum-, non sub- in
archetypo stetisse; alibi enim in *codd. Linianis* sum- ut ad 29. 2. 3 (*Put.*),
alibi sub- ut ad 2. 59. 3 *MPFOHDL* reperimus; et in *tom.* 1 sub-
mittere, sub-monere, sub-mergere constanter scripsimus 5 uolun-
tarios *Ver. MPFUpBOEHTDLA*: secludit *Madv.*: seclusum malim ubi
uellent quia | ubi uellent desierant | sic inter hastas scribi *E* (del. *hastas*
*E*³), fortasse quod ubi uellent aut in margine ipso aut inter puncta tam-
quam ex margine insertum inuenit ubi uellent *Ver. PFUpBOEHTDLA*²: ubi placet uellent *A*: ubi uelle *MA*² (ut secundam lectionem);
in *PF* punctum post uellent, in *M* post desierant, et fort. in *P* ante ubi
6 desierant *Ver. MPFUpO*¹*ET*³*A*²: desiderant *BOTDLA*: desine-
rant *H*: desecnerant *H*¹ bellici *MPFUpBOEHTDLA*: belli *Ver.*,
fortasse antiquum glossema quod in bellici ante tempora *Symmachiana*
mutatum erat

in animo esse Camillo summittere imperium nec quicquam de maiestate sua detractum credere quod maiestati eius uiri concessissent. Conlaudatis ab senatu tribunis et ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus 8 a populo Romano sibi, qui se [dictatorem] iam quartum creasset, magnum ab senatu talibus de se iudiciis [eius ordinis], maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi; itaque si quid laboris uigiliarumque adici possit, 9 certantem secum ipsum adniscendum ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quae maxima sit, etiam constantem efficiat. quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi 10 minarum quam periculi esse; se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi auctorem esse. circumsederi urbem 11 Romanam ab inuidia et odio finitimorum; itaque et ducibus pluribus et exercitibus administrandam rem publicam esse. 'Te' inquit, P. Valeri, socium imperii consiliique legiones 12 mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet; te, Q. Ser- 13

7 in animo *MPUFBOEHTDA*, cf. 21. 44. 9 omnibus destinatum in animo, *Put.*: animo *Woelfflin*, et, ut nunc scimus, *L*, cf. 9. 16. 19: id animo *Ver.*, probante *Mommсенio* nec quicquam *Ver. FB 1^aD¹ uel D²A²*: nec quicquam *Up*: ne quicquam uel nequicquam *PO EHTA*: nequicquam *MDL* maiestati *Ver. MPFUFBOET²A²*: maiestate *HTDLA* concessissent *MPFUFBOET²D²A²*: concessisset *Ver.*: consistent *TD?LA*: consistat *H* 8 dictatorem *Ver. MPFUFBOEHTDLA*: secludit *Madv. recte* ab senatu *Ver.*: a senatu *MPFUFBOEHTDLA* eius ordinis *Ver. MPFBOEHTDLA*: concordis *Up*: secludit *Karsten recte* (in *E* haec linea ix uel viii litteris longior quam ceterae) honoratorum *Ald.*, recte: nec quidem honoratum est obsequium: ed honorificum (cf. tamen 27. 10. 6): honorato *Ver. dett. aliq.*: honoratum *MPFUFBOEHTDLA* (sed honor-BHT); erroris utriusque fontem explicat *lectio Aldina*; u. *Class. Quart.* xii (1918), p. 1. 9 possit *MPFUFBOEHTDLA*: posset *Ver.*, fort. recte (= poterit in *Or. Recta*, cf. 1. 40. 2-3 et *Conway in App. II ed. Cantab. Lib. II*) secum ipsum *MPFUFBOEHTDLA*: ipsum secum *Ver.*, more suo, *Edd. uct.* ut *MPFUFBOEHTDLA*: uti *Ver.*

11 Hic in *M* est glossema eiusdem ferme aetatis simillimaque sed minore manu: quo tempore opus ÷ ducibus plurib; ee (? et) distributis diuersis administrationibus; unde in *codicem Sigoni* et alios *dett.* uox illa opus ante esse se insinuauit: uid. *Drak. ad loc.* 12 te inquit *MFUFBOEDA²* (in *ras.*): te inquit *PB*: te in. quid *T*: .i. ei'. *H*: te f. quid *L* *P. ed. Par. 1510 ex § 3*: *L. Ver. MPFUFBOEHTDLA* socium (uel sotium) *Ver. MHTDLA*: solacium (uel -ati-) *PFUFBOE*

- uili, altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere, intentum siue Etruria se interim, ut nuper, siue noua haec cura, Latini atque Hernici mouerint; pro certo habeo ita rem gesturum ut patre auo teque ipso ac sex tribunatibus dignum
- 14 est. Tertius exercitus ex causariis senioribusque a L. Quinctio scribatur, qui urbi moenibusque praesidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quaeque alia [belli]
- 15 tempora poscent prouideat. Te, Ser. Corneli, praesidem huius publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegae facimus.'
- 16 Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam Valerius, socius imperii lectus, adiecit M. Furium sibi pro
- 17 dictatore seque ei pro magistro equitum futurum; proinde, quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres et de bello et de
- 18 pace uniuersaque re publica erecti gaudio fremunt nec dictatore unquam opus fore rei publicae, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos laudemque conferentes potius in medium quam ex communi ad se trahentes.
- 7 Iustitio indicto dilectuque habito Furius ac Valerius ad Satricum profecti, quo non Volscorum modo iuuentutem

13 in urbe *MPFUpBOEHTDL*: in urbem *A*: ad urbem *Ver.*, *posterioris saeculi usui obtemperans* mouerint *Ver. MPFUpOETDL*: nouerint *B*: mouerent *HA* ita *MPFUpBOEHTDLA*: itaque *Ver.*: ita te *A*² 14 a L. *ed. Par.* 1510 ex § 3: ab *Ver.*: a tito *MPFUpOEHTDLA*: attito *B* alia *scripsimus. cf. c. 6. 6 adn. et 9. 29. 4*: alia belli *Ver. dett. aliq.*: belli alia *PFUpBOED³A²*: belli atia *MHDLA*: bellitia *T*: bellica *cod. Sigon.* 15 collegae *Ver. Vorm.?* *MPFUpBOEHTDA²*: collega *L*: collegata *A*: collegam *dett. aliq., Edd. ante Rhenanum* 16 in partes *MPFUpBOEHTDLA*: in partem *Ver.*, *quod uix intellegi potest nisi* sui quoque scribas; nobis muneris *i. q. tribunatus ualet* 18 nec dictatore unquam (*uel um-*) *M² uel M¹ per ras. PFUpBETD³A²*: nec dictator| umquam *Ver.*: nec dictatorem umquam *MO*: et dictatore numquam *HD?*: et dictatore umquam *LA* (*sed -toŕ*)

7 1 Satricum *Ver. MPFUpBOEHTA²*: satriam *DA*: satrium *L*: sutricum *M²*

Antiates ex noua subole lectam sed ingentem Latinorum
 Hernicorumque (uim) conciuerant ex integerrimis diutina
 pace populis. Itaque nouus hostis ueteri adiunctus com-
 mouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam ²
 instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas mili-
 tum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque et
 resistentes egressos castris esse, quin uoces quoque auditas
 cum centenis hostibus singulos pugnatuos et aegre inermem
 tantam multitudinem, nedum armatam, sustineri posse, in ³
 equum insilit et ante signa obuersus in aciem ordines
 interequitans: 'Quae tristitia, milites, haec, quae insolita
 cunctatio est? Hostem an me an uos ignoratis? Hostis
 est quid aliud quam perpetua materia uirtutis gloriae-
 que uestrae? Vos contra me duce, ut Falerios Veiosque ⁴
 captos et in capta patria Gallorum legiones caesas taceam,
 modo trigeminae uictoriae triplicem triumphum ex his ipsis
 Volscis et Aequis et ex Etruria egistis. An me, quod non dicta- ⁵
 tor uobis sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem?
 Neque ego maxima imperia in uos desidero, et uos in me
 nihil praeter me ipsum intueri decet; neque enim dictaturā
 mihi unquam animos fecit, ut ne exsilium quidem ademit.

¹ subole *Ver.* PF³UpET: subule F: sobole MBOHDLA ingentem MPFUpOE¹ (-tem in rasura E¹, cetera E)HTDLA: post Latinorum Herni prorsus defit *Ver.* uim post ingentem Alanus, post Hernicorumque addidit Madvigius; hoc praefendum est quod usque ad Herni cum Nicomacheanis consentit *Ver.*; uide tamen ne uox iuuentutem (PFUpBOETDLA: iuuentum M, iuuentam M²?, cf. praef. nostram § 47) ex antiquo glossemate ad noua subole addito orta ueram lectionem uim uel simile quid extruserit militis Romani PFUpBEHTDLA: militis romanis M: militibus romanis M² uel M³A²: militi romano O ² renuntiauerunt MOEHTDLA: nuntiauerunt PFUpB resistentes MPFUpBOED³A², cf. 1. 12. 7 bis et e.g. Cic. Mur. § 84: ressescentes HT: resentes DA: serentes L: resistentes Gron. ³ interequitans M³PFUpBOET²D² uel D¹A: interequitat; sunt H: interequita sunt(?) T: interequitas DL (in M -tere- et -ās in rasura sunt): add. ait A² ⁴ et in MPFUpBOET²: etiam uel et iam HTDLA et Aequis MPFUpBOEHTDLA. cf. c. 38. 3: ex Aequis Heusinger, Luterbacher: et ex Aequis H J. Mueller et ex MPFBE HTDA: et O: ex UpL ⁵ ego MPFUpBOEHTDLA: ergo H¹ ut MPFUpBOEHTDLA: aut M³

- 6 Iidem igitur omnes sumus, et cum eadem omnia in hoc bellum adferamus quae in priora attulimus, eundem euentum belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit faciet: uos uincetis, illi fugient.
- 8 Dato deinde signo ex equo desilit et proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit 'infer, miles' clamitans, 'signum.' Quod ubi uidere, ipsum Camillum, iam ad munera corporis senecta inualidum, uadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato 'sequere imperatorem' pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt idque ut repeteretur concitatos antesignanos; ibi primum pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem sed etiam ad subsidiarios perlatum. Nec uis tantum militum mouebat, excitata praesentia ducis, sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat quam ipsius Camilli forte oblata species; ita quocumque se intulisset uictoriam secum haud dubiam trahebat. Maxime id euidentis fuit, cum in laeuum cornu prope iam pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo proelium restituit, ostentans uincentem ceteram aciem.
- 7 Iam inclinata res erat, sed turba hostium et fuga impediabatur et longa caede conficienda multitudo tanta fesso militi erat, cum repente ingentibus procillis fusus imber certam 8 magis uictoriam quam proelium diremit. Signo deinde receptui dato nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum; Latini namque et Hernici relictis Volscis domos profecti 9 sunt, malis consiliis pares adepti euentus; Volsci ubi se desertos ab eis uidere quorum fiducia rebellauerant, relictis

8 1 desilit *MF³HTDLA*: consilit *PFUpBOE* 2 uadentem *MPFUpBOE* (ex uadente *E*) *T²D¹* uel *D²A*: ualentem *HTD²L*
 5 mouebat *MPUpOEHTDLA*: ualebat *FBD²* (hic, ut secundam lectionem)
 7 fuga impediabatur *HTLRn Ald. et ed. Frob. 1535* (i. e. turba ablatius, fuga nominatiuus est; de loco particulae et praepostero, cf. 4. 6. 1): fuga im(uel in) -pediebat *Vorm.?* *MPFUpBOET²DA* (sed in *F* aliquid, non m, post fuga erasum et 1 denuo scriptum): fugam impediabat *ed. Mediol. 1495* 9 quorum... includunt *MP²FUpOEHTDLA*: om. *P*

castris moenibus Satrici se includunt ; quos primo Camillus uallo circumdare et aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quae postquam nulla eruptione impediri uidet, 10 minus esse animi ratus in hoste quam ut in eo tam lentae spei uictoriam exspectaret, cohortatus milites ne tamquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, uictoriam in manibus esse, ingenti militum alacritate moenia undique adgressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dederunt.

Ceterum animus ducis rei maiori, Antio, imminebat : id 9 caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed 2 quia nisi magno apparatu tormentis machinisque tam ualida urbs capi non poterat, relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius—credo rem Antiatem diuturniorem 3 manere dis cordi fuisse—legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Etruscos petentes ueniunt, breuem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. Eo uim Camilli ab Antio fortuna auertit. Namque cum ea loca opposita Etruriae et 4 uelut claustra inde portaeque essent, et illis occupandi ea cum quid noui molirentur et Romanis reciperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit ut omissa 5 Antio bellum Etruscum susciperet ; legiones urbanae quibus Quinctius praefuerat ei decernuntur. Quamquam expertum 6 exercitum aduetumque imperio qui in Volscis erat mallet, nihil recusauit ; Valerium tantummodo imperii socium depoposcit. Quinctius Horatiusque successores Valerio in Volscos missi.

9 Satrici *MUPD^xTL* (sed satricis ei cludunt *hi duo*) *A* : satricis *P²FB OET²D²* ? quos primo *MPFUpBOET²D²A²* : quos quemadmodum Satricum capiatur a Camillo primo *HTD* (sed capitur) *LARn* ; cf. *praef. nostram*, § 10 10 ratus *UpOEHT³D³A* : iratus *MPFBTDL* : iratas *M² uel M³*

9 4 reciperandi *O* (cf. i. 12. 1 *adn.*) : recuperandi *MPFUpBO¹EH TDLA* 5 quibus Quinctius *om. L* Quinctius (Quintius) *MPFUpBOEHTDA* : Q. Seruilius Glareanus sed cf. c. 6. 14 6 erat *MPFUpBOEHTDA* : *om. L* in Volscos (uel Vulscos) *OA² uel A²*, ut coniecit Perizonius : in uolscis (uel uulscis) *MPFUpBEHTDLA*

- 7 Profecti ab urbe Sutrium Furius et Valerius partem oppidi iam captam ab Etruscis inuenere, ex parte altera intersaeptis itineribus aegre oppidanos uim hostium ab se arcentes. Cum Romani auxilii aduentus tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosque et in praesentia rem inclinatam sustinuit et spatium ad opem ferendam dedit.
- 9 Itaque diuiso exercitu Camillus collegam in eam partem circumductis copiis quam hostes tenebant moenia adgredi iubet, non tanta spe scalis capi urbem posse quam ut auersis eo hostibus et oppidanis iam pugnando fessis laxaretur labor et ipse spatium intrandi sine certamine moenia haberet. Quod cum simul utrimque factum esset ancepsque terror Etruscos circumstaret, et moenia summa ui oppugnari et intra moenia esse hostem (ut) uiderunt, porta se, quae una
- 11 forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. Magna caedes fugientium et in urbe et per agros est facta: plures a Furianis intra moenia caesi, Valeriani expeditiores ad persequendos fuere, nec ante noctem, quae conspectum ademittit, finem caedendi fecere.
- 12 Sutrio recepto restitutoque sociis Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Etrusci habebant.
- 10 Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non eo solum quod tota hostium erat sed etiam quod parte Nepesi-

7 intersaeptis (uel-sep-) *Vorm.? MPFUpBEHTDLA*: inter coeptis *O dett. unus (Lov. 4)*: interceptis *dett. aliq. Edd. ante Rhen.*

8 hostes *M¹ uel M³OET²A²*: hostis *MPFBHTDLA* 9 non tanta *PFUpBOEHTDLA* sed in *E* non tan ad fin. columnae et ta (uel ea?) ad init. alterius; id quod huius partis scribae inusitatum est): montana *M*: non tam *Alschevski*: non tam a *A²*, ut bene coniecit et *Heerwagen* (nec uero in *P* tanta multum a tama differt), sed a spe non facile reperies nisi raro cum uerbis motum aliquem uel corporis uel animi significantibus, e. g. ab hac spe repulsi *Caes. B. G. 5. 42*

10 hostem ut uiderunt *Conway*, qui et . . . et pro non modo . . . sed etiam interpretatus, aut hoc ut desiderat (cf. i. 56. 11) aut participium aliquod (cf. 21. 28. 3): hostem uider *E*: uiderunt hostem *O*: hostem uiderent *MPFUpBHTDLA* forte *MPUpBOET²A²*: fronte *FHDA*: fonte *TL* trepidi uno *MPFUpBOEHTDA*: uno trepidi *L*

11 persequendos *MPFUpBOEHTDLA*: persequendos eos *Fuegner*: persequendum *M. Mueller* (cf. c. 13. 4)

10 i urbe *MHTDLA*: om. *PFUpBOE* eo *Gron.*: in eo *MPFUpBOEHTDLA*: ideo *Doering*, fort. recte

norum prodente ciuitatem facta erat deditio ; mitti tamen 2
ad principes eorum placuit ut secernerent se ab Etruscis
fidemque quam implorassent ab Romanis ipsi praestarent.
Vnde cum responsum allatum esset nihil suae potestatis 3
esse, Etruscos moenia custodiasque portarum tenere, primo
populationibus agri terror est oppidanis admotus ; deinde, 4
postquam deditionis quam societatis fides sanctior erat,
fascibus sarmentorum ex agro conlatis ductus ad moenia
exercitus completisque fossis scalae admotae et clamore
primo impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum 5
ut arma ponant parciue iussum inermi : Etrusci pariter
armati atque inermes caesi. Nepesinorum quoque auctores
deditionis securi percussi : innoxiae multitudini redditae res
oppidumque cum praesidio relictum. Ita duabus sociis 6
urbibus ex hoste receptis uictorem exercitum tribuni cum
magna gloria Romam reduxerunt.

Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitae quaesi-
tumque cur per eos annos militem ex instituto non dedis-
sent. Responsum frequenti utriusque gentis concilio est 7
nec culpam in eo publicam nec consilium fuisse quod suae
iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint ; eos tamen ipsos 8
prauī consilii poenam habere nec quemquam ex his reducem
esse ; militis autem non dati causam terrorem assiduum a
Volskis fuisse, quam pestem adhaerentem lateri suo tot super
alia aliis bellis exhauriri nequisse. Quae relata patribus 9
magis tempus quam causam non uisa belli habere.

7 concilio MPU₀OEHTDLA : consilio FB delt. aliq. in eo
MOEHTDLA : eo PFU₀B 8 ex his MPFBOEHTDL : ex his
A : ex iis Wesenberg (sed de hic in orat. obliq. cf. 5. 2. 8 cum Weissen-
bornio, et 5. 11. 11 ; 38. 42. 10 cum H. J. Mueller). (Hic digna quae
memorem duo exempla in M ordinis Latini in usum non Delphini
quidem sed tironis nescio cuius a M² signis immutati, sic : rēspōsum
frequentī utriusque gentis concilio est (§ 7), i. e. responsum est
frequenti concilio utriusque gentis ; et patribus magis tempus quam
causam non uisa belli habere (§ 9), i. e. patribus non uisa magis tempus
belli quam causam habere uel simile quid, cf. c. 19. 4 adn. ad eundem)

- II Insequenti anno, A. Manlio P. Cornelio T. et L. Quinctiis Capitolinis L. Papirio Cursore (iterum C. Sergio) iterum tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi
 2 seditio exorta, bellum ab Volscis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione, seditio, unde minime timeri potuit, a patriciae gentis uiro et inclitae famae, M. Manlio Capito-
 3 lino. Qui nimius animi cum alios principes sperneret, uni inuideret eximio simul honoribus atque uirtutibus, M. Furio, aegre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exer-
 4 citus esse; tantum iam eminere ut iisdem auspiciis creatos non pro collegis sed pro ministris habeat; cum interim, si quis uere aestimare uelit, a M. Furio recipi patriam ex obsidione hostium non potuerit, nisi a se prius Capitolium
 5 atque arx seruata esset; et ille inter aurum accipiendum et in spem pacis solutis animis Gallos adgressus sit, ipse armatos capientesque arcem depulerit; illius gloriae pars uiriliter apud omnes milites sit qui simul uicerint: suae uictoriae
 6 neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenii uehemens et impotens, postquam inter patres non quantum aequum cense-
 7 bat excellere suas opes animaduertit, primus omnium ex patribus popularis factus cum plebeiis magistratibus consilia

II 1 Insequenti] cf. c. 21. 1 adn. iterum C. Sergio add. Glar., Sigon. ex c. 5. 7 etc. 27. 2 iterum A² uel A⁴: ii Vorm. MPFB TDA: duobus M³OE: u L: iii H: iis Up 2 ab Vorm.: ad M: a M³ uel M²PFUpOEHTDLA: om. B (sed bulscis) M. Manlio... uirtutibus (§ 3) om. FB 3 animi M³ uel M²PFUpOEHT²A² Edd. uet.: animis MHTDLA Aldus esse; MPFUpBOEHTDLA (omnes exc. A cum interpunctione): secludit Madv. interunctionem tollens, fort. recte 4 ministris M³ uel M⁴P²FUpBOET³ uel T²D³ A²: minist** M: ministros P: minister HTDLA a M. Furio Vorm.? MA²: om. a PFUpBOEHTDLA. Edd. ante Rhen. re-
 ciperari uid. i 12. 1 adn.: recuperari Vorm.? MPFOEHTDLA 5 in spem MA² cf. Verg. Aen. 4. 540 et Tac. H. 2. 99; 3. 38): spem PFUBOEHTDLA: si quis immutare uelit. spe cum Dobraeo scribat esse MPFUpBOEHTDLA: esse constet Harant (Emend. p. 48) 7 primus Up¹ delit. aliq. T. Faber: primu' Up. cf. praef. nostram § 33 (k) et 7. 13. 9 adn.: primo O: primum MPFBEHTDLA (sed in E primu contra omniū et quantū), cf. 8. 15. 9; 10. 8. 8 et e contrario 8. 26. 7; -us et -um satis saepe inter se mutata sunt et in Decade iii codex Put. saepe -usm et -ums praebete. g. 26. 1. 4 respectum consilia MPFUpBOEDLA: consilio T: om. H

communicare; criminando patres, alliciendo ad se plebem iam aura non consilio ferri famaeque magnae malle quam bonae esse. Et non contentus agrariis legibus, quae materia 8 semper tribunis plebi seditionum fuisset, fidem moliri coepit: acriores quippe aeris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur sed neruo ac uinculis corpus liberum territent. Et erat aeris alieni magna uis re 9 damnosissima etiam diuitibus, aedificando, contracta. Bellum itaque Volscum, graue per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in speciem causae iactatum ut maior potestas quaereretur; sed noua consilia Manli 10 magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quinctium Capitolinum.

Dictator etsi maiorem dimicationem propositam domi 12 quam foris cernebat, tamen, seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoque dictaturae ipsi uires se additurum ratus, dilectu habito in agrum Pomptinum, quo a Volscis exercitum indictum audierat, pergit.—Non dubito 2
[praeter satietatem tot iam libris] adsidua bella cum Volscis gesta legentibus illud quoque succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores mira-

7 plebem iam aura *Rhenanus, dett. unus*: plebem iam auram *Vorm.?MHTD* (ut uidetur); in *M* linea supra a in aurā ab *M* potius quam ab *M*² profecta est: plebem iam auriam *L*: plebeia auria *A*: plebeiam auram *P*¹(plebeiam *P*¹*FUpBOET*²*D*³*A*² 8 fuisset *MP**FUpBOETDLA*: fuissent *M*¹*A*²: ē (uel ē) fuisset *H* fidem *Sigonius Faernum secutus*: idem uel Idem *MPFUpBOETDLA*²: om. *A* moliri *MPF*?(regnum moliri *F*³*UpBOE*?(mori *E*¹*HTDLA*: demoliri *Faernus* 9 re dett. duo *Freinsheim*: res *MPFUpBOEHTDLA* 9-10 ut maior... senatum *MPFUpBOEA*²: om. *HTDLA* 12 1 etsi *MPFBOEHTDLA*: etiamsi *Up* quo a *MPFUpBOEHTD*³*A*: quod *D*²*L* indictum *PFBE*²*HTDLRn* (cf. c. 22 8; 40. 41. 7: 10. 38. 4): inditum *A*: induci indictum *MA*²: inditum induci *OE*: induci *P*³ in marg.: inductum *F*²*Up* cod *Klock* 2 adsidua *Vorm* ?*M*: ads/uel ass'iduae (uel -e) *PFUpBOEHTDLA* bella cum *Vorm* ? *M* uel *M*¹ (fortasse ex besla *M*¹*PUpBOETD*² uel *D*¹*A*²: bella *F*: bellatum *DL*: bellatum cum *HA* succursurum *MPFUpBOETDLA*: succursum *H*

culo fuit unde totiens uictis Volscis et Aequis suffecerint
 3 milites. Quod cum ab antiquis tacitum praetermissum sit,
 cuius tandem ego rei praeter opinionem, quae sua cuique
 4 coniectanti esse potest, auctor sim? Simile ueri est aut
 interuallis bellorum, sicut nunc in dilectibus fit Romanis,
 alia atque alia subole iuniorum ad bella instauranda totiens
 usos esse aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos,
 5 quamquam eadem semper gens bellum intulerit, aut innu-
 merabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse
 locis quae nunc uix seminario exiguo militum relicto seruitia
 6 Romana ab solitudine uindicant. Ingens certe, quod inter
 omnes auctores conueniat, quamquam nuper Camilli ductu
 atque auspicio accisae res erant, Volscorum exercitus fuit;
 ad hoc Latini Hernicique accesserant et Circeiensium qui-
 7 dam et coloni etiam a Velitris Romani.—Dictator castris eo
 die positus, postero cum auspiciato prodisset hostiaque caesa
 pacem deum adorasset, laetus ad milites iam arma ad pro-
 positum pugnae signum, sicut edictum erat, luce prima
 8 capientes processit. ‘Nostra uictoria est, milites’ inquit,
 ‘si quid di uatesque eorum in futurum uident. Itaque, ut
 decet certae spei plenos et cum imparibus manus consertu-
 ros, pilis ante pedes positus gladiis tantum dextras armemus.
 Ne procurri quidem ab acie uelim sed obnixos uos stabili
 9 gradu impetum hostium excipere. Vbi illi uana iniecerint
 missilia et effusi stantibus uobis se intulerint, tum micent
 gladii et ueniat in mentem unicuique deos esse qui Roma-

3 tacitum praetermissum *TDLA*: praetermissum *H*, fort. recte:
 tacitum praetermissumque *MPFUpBOET²* uel *T²A²* opinionem
 quae] hic in *E* quaternio ☉ finem habet; infra atramento pallidior
scriptum est ad dictatorem creandum 5 eis *MPFUpBOET¹A²*
 (ut secundam lectionem): his *HDL*: is *T*: hiis *A* 6 conueniat
PFUpBOEHTDLA: conueniant *M*: conuenit *Gron. Drak.* 7 ca-
 pientes *MPFUpBOET²D²A²*: canentes *HTDLA* 8 si quid
Vorm.? *PFUpBE²T¹* uel *T²DLA*: sicut *MO*: si quid aut si quia *E*:
om. HT uatesque *Vorm.?* *HTDLA*: uatesue *MPFUpBOE¹ uel*
E²: uates esseue *E*; (exemplar Medicei fort. q erasum habuit quoniam
 uates ueorum ab *M¹* in uatesueorum mutatum est) 9 micent *MP*
FUpBOEHTDA: miscent *L*

num adiuent deos qui secundis aubus in proelium miserint. Tu, T. Quincti, equitem, intentus ad primum initium 10
moti certaminis teneas; ubi haerere iam aciem conlato pede
uideris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer
inuectusque ordines pugnantium dissipa.' Sic eques, sic 11
pedes, ut praeceperat, pugnant; nec dux legiones nec fortuna
fefellit ducem.

Multitudo hostium nulli rei praeterquam numero freta et 13
oculis utramque metiens aciem temere proelium iniit, temere
omisit; clamore tantum missilibusque telis et primo pugnae 2
impetu ferox gladios et conlatum pedem et uoltum hostis
ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons 3
prima et trepidatio subsidiis inlata; et suum terrorem intulit
eques; rupti inde multis locis ordines. motaque omnia et
fluctuanti similis acies erat. Dein postquam cadentibus
primis iam ad se quisque peruenturam caedem cernebat,
terga uertunt. Instare Romanus; et donec armati conferti- 4
que abibant, peditum labor in persequendo fuit: postquam
iactari arma passim fugaue per agros spargi aciem hostium
animaduersum est, tum equitum turmae emissae, dato signo
ne in singulorum morando caede spatium ad euadendum

10 tu T. Quincti (quinti) *PF*³(***quinti *F*)*UpBET*² uel *T*¹: tu
T. Q (sic) *OE*³: ut (?) quincie *H*: uter quinti *T*: ut quinti *MDLA*:
tu quinti *MDA*² teneas *MPFUpBOEHTDLA* (cf. cum *Weis-*
sonbornio 3. 48. 4): tene; at *Wesenberg* *nugas agens* pauore
Vorm.? *MPFUpBOET*² uel *T*¹ (ut secundam lectionem): labore *HTD*
LA Aldus (cf. c. 3. 2 et 3) 11 praeceperat *UPOD*³: prae-
ceperant *M*²? *PFBEHTDLA* (fort. praeceperantis uel .i *M*)
dux *MPFUpBOEHTDLA*: nec dum *P*: nec duc *T*

13 1 et *MPFUpBOETDLA*: om. *H* 2 ardore *F*^x per ras.
*OE*² per ras.: ardorem *MPFUpBHTDLA* animi *MF*^x per ras.
OEHTDLA: animis *PFUpBT*² (ut uidetur) 3 motaque *MP*
UpOEHTDA: notaque *O*: totaque *FB*: mota *L* fluctuanti *PF*
UpBOEHTDLA: fluctuantis *Vorm.* *M* dein *Vorm.*? *MPUpE*
HT: dehinc *O*: deinde *FBDLA* cadentibus *Vorm.*? *MOEH*
TDLA: caedentibus *PFE*: cedentibus *UpB* cernebat *PFUpB*
OEHTDLA: credebat *Vorm.*: credebat *Alibi* cernebat *Vorm.*² *M*,
cf. 7. 14. 1 uertunt *MPFUpBOEHTDLA*: uerti *M*² uel potius *M*³
4 instare *A*² ed. *Frob.* 1531: stare *MPFUpBOEHTDLA*

- 5 interim multitudini darent : satis esse missilibus ac terrore
 6 impediti cursum obequitandoque agmen teneri dum adse-
 7 qui pedes et iusta caede conficere hostem posset. Fugae
 sequendique non ante noctem finis fuit. Capta quoque ac
 8 direpta eodem die castra Volscorum praedaeque omnis praeter
 9 libera corpora militi concessa est. Pars maxima captiuorum
 ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, ut
 credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuen-
 tutis inuenti, manifesta fides publica ope Volscos hostes
 10 adiutos. Circeiensium quoque quidam cogniti et coloni a
 Velitris ; Romanque omnes missi percontantibus primoribus
 patrum eadem quae dictatori defectionem sui quisque populi
 haud perplexe indicauere.
- 11 Dictator exercitum in statuiis tenebat, minime dubius
 bellum cum iis populis patres iussuros, cum maior domi
 exorta moles coegit acciri Roman eum gliscente in dies
 seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat.
- 12 Non enim iam orationes modo M. Manli sed facta, popularia
 in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent intuenda
 13 erant.* Centurionem, nobilem militaribus factis, iudicatum
 pecuniae cum duci uidisset, medio foro cum caterua sua ac-
 currit et manum iniecit ; uociferatusque de superbia patrum
 ac crudelitate feneratorum et miseriis plebis, uirtutibus eius
 14 uiri fortuneque, 'tum uero ego' inquit 'nequiquam hac dextra
 Capitolium arcemque seruauerim, si ciuem commilitonem-
 que meum tamquam Gallis uictoribus captum in seruitutem
 15 ac uincula duci uideam.' Inde rem creditori palam populo
 soluit libraque et aere liberatum emittit, deos atque homines
 obtestantem ut M. Manlio, liberatori suo, parenti plebis

7 hominum MPUOEHTDLA : omnium F³ in ras. B, ut coniecit Siesbye 8 omnes . . . quisque MPFUpBOETDLA : omi. H

14 1 iis MPFBOE : his HTDL : hiis A 2-intuenda MPFUpB
 OEHTDLA (i. e. orationes et facta) : intuiti Gron. (optime quidem si
 quid mutandum est ; sed cf. Cic. de Amic. 17. 63 quidam saepe per-
 spiciuntur quam sint leues) : uerbum intueri hoc sensu usurpat Quintilian. 5. 10. 28

Romanae, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumultu-
 6 tuosam turbam et ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas
 Veienti Gallico aliisque deinceps bellis ostentans: se mili-
 7 tantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte
 exsoluta, mergentibus semper sortem usuris, obrutum fenore
 esse; uidere lucem, forum, ciuium ora M. Manli opera;
 omnia parentum beneficia ab illo se habere; illi deuouere 8
 corporis uitaeque ac sanguinis quod supersit; quodcumque
 sibi cum patria penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id
 cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum 9
 iam unus hominis esset, addita alia commodioris ad omnia
 turbanda consilii res. Fundum in Veienti, caput patrimonii, 10
 subiecit praeconi, 'ne quem uestrum' inquit, 'Quirites, donec
 quicquam in re mea supererit, iudicatum addictumue duci
 patiar.' Id uero ita accendit animos, ut per omne fas ac
 nefas secuturi uindictam libertatis uiderentur.

Ad hoc domi contionantis in modum sermones pleni cri- 11
 minum in patres; inter quos [cum] omisso discrimine uera
 an uana iaceret, thesauros Gallici auri occultari a patribus
 iecit nec iam possidendis publicis agris contentos esse nisi
 pecuniam quoque publicam auertant; ea res si palam fiat,
 exsolui plebem aere alieno posse. Quae ubi obiecta spes 12
 est, enimuero indignum facinus uideri, cum conferendum
 ad redimendam ciuitatem a Gallis aurum fuerit, tributo con-
 lationem factam, idem aurum ex hostibus captum in pauco-

5 Romanae] R. uel r MPFBOEDLA: om. HT 7 Manli
 MPFBOEHTA: manlii Up?A²: mallii D² in ras.: manlio L
 8 parentum MOHT¹ uel T²: parentum PFUpBETDLA 9 com-
 modioris A dett. unus Aldus: commotioris Vorm.? MPFUpBOEH
 TDLA² (sed in F -or- per ras. ex -on- correctum uidetur): accommoda-
 toris Wesenberg; commotioris nimiam uolentiam uidetur designare
 10 in Veienti MPUpEA²: inuecti FBD³ (ut secundam lectionem):
 in uehienti O: inueient ex H: inueienti ex T: inuenienti D³ ex in-
 ueientis aut inuenientis (?) D: inueierit ex L: inuenient ex A
 11 quos dett. unus (Lov. 5), Drak.: quos cum MPFUpBOEHTDLA;
 (de cum inserto u. adn. ad 1. 6. 4; 1. 35. 3; 1. 41. 7: 21. 28. 8) iecit
 MPFUp²BOEHT¹ uel T²(ex gecit T)DLA: iniecit Up: secludit Gron.

13 rum praedam cessisse. Itaque exsequēbantur quaerendo ubi tantae rei furtum occultaretur; differentique et tempore suo se indicaturum dicenti ceteris omissis eo uersae erant omnium curae apparebatque nec ueri indicii gratiam mediam nec falsi offensionem fore.

15 Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset, stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad
2 M. Manlium misit; qui dictatoris iussu uocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal
3 uenit. Hinc senatus, hinc plebs, suum quisque intuentes
4 ducem, uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, 'utinam' inquit, 'mihi patribusque Romanis ita de ceteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodum, quod ad te attinet eamque rem quam de te sum quaesiturus con-
5 uenturum satis confido. Spem factam a te ciuitati uideo fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse. Cui ego rei tantum abest ut impedimento sim ut contra te, M. Manli, adhorter, liberes fenore plebem Romanam et istos incubantes publicis thesau-
6 ris ex praeda clandestina euoluas. Quod nisi facis, siue ut et ipse in parte praedae sis siue quia uanum indicium est,

12 post praedam *inserunt* quos si dictatoris regressus ad compri-
mendas seditiones *DLA* 13 quaerendo *MOE³ uel E³(ex* gre-
dendo *E ut uidetur)HTDLA*: credendo *P²(-dos)PFUpBT¹ uel T²*
furtum occultaretur *MPFUpBOEHTD³A²*: futura per occultaretur *L¹*
(occupa- *L)D*: futura occultarentur *A* differentique *PFUpB*
uel B'EHTDLA: differentaque *M*, different itaque *M²*, differenti
itaque *M³*: differentique *B¹ uel B*: differenteque *OE³*, sed recte datius
ut in *Aen. 12. 299* uenienti Ebuso . . . occupat os flammis; cf. 4. 6. 1
et *MU³BOET²D² uel D³*: e *PF*: om. *HTDLA* dicenti *MP*
F²UpEHTDLA: dicendi *FB*: dicente *OE³* indicii *MPUpBO*
EHTDLA: indictu *F*

15 2 agmine *MPFUpBOETDLA*: om. *H* 4 ceteris *MPFUp*
BOETDL: certis *HA* 5 sim *MPFUpBOET²?D³A²*: sit *HT*
DLA ex *MPFUpBOETDLA*: e *H* euoluas *MPFUpBO*
ET²D³A²: uoluas *HTDLA* 6 siue ut *Vorm. MPFUpBOE*:
siue quod *HTDLA*

in uincla te duci iubebo nec diutius patiar a te multitudinem fallaci spe concitari.'

Ad ea Manlius nec se fefellisse ait non aduersus Volscos, 7
totiens hostes quotiens patribus expediat, nec aduersus Lati-
nos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant, sed
aduersus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse ;
iam omisso bello quod simulatum sit, in se impetum fieri ; 8
iam dictatorem profiteri patrocinium feneratorum aduersus
plebem ; iam sibi ex fauore multitudinis crimen et perniciem
quaeri. 'Offendit' inquit, 'te, A. Corneli, uosque, patres 9
conscripti, circumfusa turba lateri meo? Quin eam didu-
citis a me singuli uestris beneficiis, intercedendo, eximendo
de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosque
duci, ex eo quod affluit opibus uestris sustinendo necessi-
tates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis 10
hortor? sortem reliquam ferte: de capite deducite quod
usuris pernumeratum est ; iam nihilo mea turba quam ullius
conspexior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curam 11
ago? Nihilo magis quod respondeam habeo quam si quaeras
quid ita solus Capitolium arcemque seruauerim. Et tum
uniuersis quam potui opem tuli et nunc singulis feram.
Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura 12
facilem difficilem interrogatio facit. Cur enim quaeritis quod
scitis? cur quod in sinu uestro est excuti iubetis potius quam

7 hostes *MOETDL*: hostis *PFBHA* in arma *MPFBOEHT*
DLA: om. *Up* 9 A. Corneli uosque *PF*³ in ras. *UpBOEHT*^{2A}:
A. Corneliusque *MT*: ait (sed *transuersa linea litterae t per apicem*
litterae i percurrit) corneli ***** *D*: ait corneli uosque *D*⁵: ait quae
L: ait corneliusque *A* diducitis *Vorm.*? *MPFBOET*² (sed
quine | audi ducitis *M*): 'deducitis *UpHTDLA* affluit *MPF*? *BTD*
(cf. 3. 26. 7 *adn.*): affluit *F*³*UpOEHT*² uel *T*^{1D}² uel *D*^{4LA} 10 re-
liquam *Madv.*: aliquam *MPFUpBOEHTDLA*: antiquam *Morstadt*
(non male cf. c. 40. 3 *adn.* ubi antiq. in aliq. est corruptum): aliam *ed.*
Frob. 1531: aliquando *E. S. Thompson*; (ut in cotidiano sermonis
usu; sensus uidetur esse 'accipite id omne quod ex sorte superest cum
de capite deduxeritis quod usuris pernumeratum est') est *MPF*
UpBOEHTDLA: erit *Luterbacher*, male

- 13 ponatis, nisi aliqua fraus subest? Quo magis argui praestigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaque non ego uobis ut indicem praedas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis.
- 16 Cum mittere ambages dictator iuberet et aut peragere uerum indicium cogeret aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus oblataeque uani furti inuidiae, negantem
 2 arbitrio inimicorum se locuturum in uincla duci iussit. Arreptus a uiatore 'Iuppiter' inquit, 'optime maxime Iunoque regina ac Minerua ceterique di deaeque, qui Capitolium arcemque incolitis, sicine uestrum militem ac praesidem sinitis uexari ab inimicis? haec dextra, qua Gallos fudi a delubris
 3 uestris, iam in uinclis et catenis erit?' Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant; sed inuicta sibi quaedam patientissima iusti imperii ciuitas fecerat, nec aduersus dictatorem uim aut tribuni plebis aut ipsa plebs attollere oculos
 4 aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio satis constat magnam partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatamque uestibulo carceris maestam turbam.
- 5 Dictator de Volscis triumphauit, inuidiaeque magis triumphus quam gloriae fuit; quippe domi non militiae partum eum actumque de ciue non de hoste fremebant: unum defuisse tantum superbiae, quod non M. Manlius ante currum
 6 sit ductus. Iamque haud procul seditione res erat; cuius leniendae causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus Satricum coloniam duo milia ciuium Romanorum deduci iussit. Bina iugera et semisses agri adsignati;

12 ponatis MPFUpBOEHTDLA: promatis Eussner, frustra

16 1 oblataeque... inuidiae MPFBOEHTDLA: oblataeque... inuidia Up 2 dextra MPFBOEHTDLA: dextera Up 4 obuersatamque MPFUpBOETDLA: obuersa tamquam H (cf. cod. Haverk. obuersatamque in; sed pro datiuo cf. cum Drak. 23. 27. 1; 29. 24. 4; 35. 11. 3; et Plin. Ep. 6. 16. 13: pro in + abl. 33. 47. 10; 38. 1. 8; et Tac. Ann. 3. 37: hic in uestibulo uix poterat esse turba) 6 repente MPFBOEHTDLA: om. Up

quod cum et paruum et paucis datum et mercedem esse 7
 prodendi M. Manli interpretarentur, remedio inritatur
 seditio. Et iam magis insignis et sordibus et facie reorum 8
 turba Manliana erat, amotusque post triumphum abdicatione
 dictaturae terror et linguam et animos liberauerat hominum. /
 Audiebantur itaque propalam uoces exprobrantium multi- 17
 tudini, quod defensores suos semper in praecipitem locum
 fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat :
 sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Maelium 2
 ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos,
 sic M. Manlium mersam et obrutam fenore partem ciuitatis
 in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis ;
 saginare plebem populares suos ut iugulentur. hocine 3
 patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir
 consularis? fingerent mentitum ante atque ideo non
 habuisse quod tum responderet ; cui seruo unquam mendacii
 poenam uincula fuisse? non obuersatam esse memoriam 4
 noctis illius quae paene ultima atque aeterna nomini
 Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tar-
 peiam rupem scandentis? non ipsius M. Manli, qualem
 eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis ipso paene Ioue

8 et sordibus *Vorm.*? *PFUpBOEHTDL* (sed sort-) *A* : sordibus
Vorm.? *MA*² ed *Frob.* 1535, *Madv.* (sed cum sordibus cf. uestem § 4,
 cum facie cf. capillum ac barbam)

17 2 populares suos *MPFUpBOEHTDLA*, rectissime : populares
Duker : suos *Madv.* : populares uiros *Krafft* (cf. c. 20. 3) : patronos
 suos *Weissenborn* : populares uelut sues (!) *Ruhnken.* In *Plaut. Am.*
 193 ; *Sall. Cat. cc. 22. 1* ; 24. 1 ; 52. 14 populares reperimus idem esse
 ac fautores uel homines suarum partium ; ergo hic retineri potest ; u.
Class. Quart. xii (1918), p. 2 3 hocine *MPUpEHTDLA* : hocine
*P*¹ uel *P*²*FBO*, recte quidem si originem respicis mentitum ante *MPF*
UpEHTDLA : mentium ante *B* : ante mentitum *O* habuisse *PFUp*
BOEHTDLA : habuisset *M* tum responderet *MPFUpBEHTD*
LA : tunc responderit *O* (-eret *O*¹) uincula *ME*²*H*¹*D* : uinculo
PFUpBE (sed ultima ex inseq. sent. ante uinculo insertum deleuit *P*¹ uel
*P*²) : uincula *OHL* 4 obuersatam *MOEHTL* (cf. 35. 11. 3) :
 obseruatam *PFUpBDA* scandentis? *O* (cum interpunct. et inter-
 rog. nota) *E*³ (sed is in rasura) *P*²*FUpB* (*PB* cum interpunct.) *T*²*D*²*A*²
 uel *A*³ : scandente is. *PD*? : scandente. is *A* : scandente is *TL* : scan-
 dente uel -te is *M* (ut uidetur) : scandentem *M*² : scandente? is *EH*

- 5 erepto ex hostium manibus uidissent? selibrisne farris gratiam seruatori patriae relata? et quem prope caelestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus satis auxilii fuisse,
- 6 nullam opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur refracturosque carcerem minabantur, cum remisso quod erepturi erant ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur; quo facto non seditio finita sed dux seditioni datus est.
- 7 Per eosdem dies Latinis et Hernicis, simul colonis Circeiensibus et a Velitris, purgantibus se Volsci crimine belli captiuosque repetentibus ut suis legibus in eos animaduertent, tristia responsa reddita, tristiora colonis quod ciues Romani patriae oppugnandae nefanda consilia inissent.
- 8 Non negatum itaque tantum de captiuis sed, in quo ab sociis tamen temperauerant, denuntiatum senatus uerbis facesserent propere ex urbe ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis ius externo, non ciui comparatum tegeret.
- 18 Recrudescente Manliana seditione sub exitum anni comitia habita creatique tribuni militum consulari potestate Ser. Cornelius Maluginensis iterum P. Valerius Potitus iterum M. Furius Camillus quintum Ser. Sulpicius Rufus iterum C. Papirius Crassus T. Quinctius Cincinnatus iterum.

5 selibris] cf. 4. 15. 6 prope MPFUpBOETDLA: pro H Capitolino MPFUpBOEHT¹(ex -inio T)DLA: capitolini Madv., uix recte: secludit Kiehl 6 quod F³ Douiat, Crevier 'e cdd. rec.': id quod MPFUpBOEHTDLA: eo quod dell. aliq. (cf. 4. 32. 7; 30. 23. 4): repente (pro remisso) id quod scribit Luterbacher 8 in quo ab sociis MPFUpBOEHTDLA: a quo in sociis Madv. Emend. p. 157 tegeret MPFUpBOET²D³: tegerent HTD?LA: regeret A² (ut secundam lectionem)

18 1 sub MOEHTDLA: sed PF?B: sed sub Up: del. F³ exitum Madv.: exitu MPF³(F?)UpB(sed exc. OEHTDLA Ser. Sigonius: sergius MPFBOEHTDLA C. MPFUpBHTDLA²: con A: claudius OE (ut saepe) T. Quinctius (quint.) MPFUpB OEHTLA: T. q. D: T. Q L (cf. T. Q in O supra c. 12. 10) Cincinnatus (uel -cina-) MPFUpBOEH (sed C cincinnatus) T: CIN. DL: CIN A

Cuius principio anni et patribus et plebi peropportune 2
 externa pax data: plebi, quod non auocata dilectu spem
 cepit, dum tam potentem haberet ducem, fenoris expugnandi:
 patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab
 sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraque acrior 3
 aliquanto coortâ esset, iam propinquum certamen aderat.
 Et Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouan-
 darum rerum interdiu noctuque consilia agitât, plenior
 aliquanto animorum irarumque quam antea fuerat. Iram 4
 accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam
 inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se
 dictator quod in Sp. Maelio Cincinnatus Quinctius fecisset,
 et uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdi-
 cando dictaturam fugisset sed ne senatus quidem sustinere
 potuisset. His simul inflatus exacerbatusque iam per se 5
 accensos incitabat plebis animos.

‘Quousque tandem ignorabitis uires uestras, quas natura
 ne beluas quidem ignorare uoluit? Numerate saltem quot
 ipsi sitis, quot aduersarios habeatis. Quot enim clientes
 circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum
 hostem eritis. Si singuli singulos adgressuri essetis, tamen 6

2 ne quo MF³Up²OEHTDLA: ne quod PF²UpB 3 iam
 Gron.: iam in MA²: in PFUpBOEHTDLA (cum interpunct. post
 Manlius EA et Drak.): in propinquum sect. H. J. Mueller ut glossema
 ex in propinquo mutatum: in prop. cert., aderat interpuncti Harant
 propinquum PFUpOHTLA: propincum MB: propincum ED
 4 quod... dictator om. H: rel. ceteri 5 quot... sitis MPUpO
 EHT²D³: quot... scitis B: quod... scitis FDL: quod... sitis
 T: q... sitis A 5-6 habeatis. Quot enim... eritis. Si
 singuli... certaturos. Ostendite] sic ordinem sententiarum muta-
 uimus: quot enim... eritis post certaturos ponunt MPFUpB (sed
 singulis) OET²D³A²: sic etiam HTDLA sed omissis § 6 si singuli
 ... essetis, pro quibus DL his habent (cf. Class. Rev. xvii (1903),
 p. 161): ordinem antiquum retinentes, pro quot enim coniecit quote-
 ni Madv., quot autem Heerwagen; quot Mommsen; nobis uidentur
 uoces quot enim... adgressuri essetis (i.e. 6 x 18 litteras) per homoeo-
 teleuton quod uocatur (habeatis, essetis) in marginem excidisse posteaque
 male repositae esse, ab HTDLA autem ne omnes quidem repositae; (u.
 plura in Class. Quart. xii (1918), p. 2) cf. 8. 31. 6 et 7 et praef. nos-
 tram § 44 5 hostem Vorm.? MPFUpBEHTDLA: hostes M²O

acrius crederem uos pro libertate quam illos pro dominatione
 7 certaturos. Ostendite modo bellum; pacem habebitis.
 Videant uos paratos ad uim; ius ipsi remittent. Audendum
 8 est aliquid uniuersis aut omnia singulis patienda. Quousque
 me circumspectabitis? Ego quidem nulli uestrum deero;
 ne fortuna mea desit uidete. Ipse uindex uester, ubi uisum
 inimicis est, nullus repente fui, et uidistis in uincula duci
 9 uniuersi eum qui a singulis uobis uincula depuleram. Quid
 sperem, si plus in me audeant inimici? An exitum Cassi
 Maelique exspectem? Bene facitis quod abominamini.
 Di prohibebunt haec; sed nunquam propter me de caelo
 descendent; uobis dent mentem oportet ut prohibeatis,
 sicut mihi dederunt armato togatoque ut uos a barbaris
 10 hostibus, a superbis defenderem ciuibus. Tam paruus
 animus tanti populi est ut semper uobis auxilium aduersus
 inimicos satis sit nec ullum, nisi quatenus imperari uobis
 sinatis, certamen aduersus patres noritis? Nec hoc natura
 11 insitum uobis est, sed usu possidemini. Cur enim aduersus
 externos tantum animorum geritis ut imperare illis aequum
 censeatis? Quia consuestis cum eis pro imperio certare,
 12 aduersus hos temptare magis quam tueri libertatem. Tamen,
 qualescumque duces habuistis, qualescumque ipsi fuistis,
 omnia adhuc quantacumque petistis obtinuistis, seu ui seu
 13 fortuna uestra. Tempus est etiam maiora conari. Experi-
 mini modo et uestram felicitatem et me, ut spero, feliciter

Edd. ante Rhenan., Karsten (Mnemos. xxiv), sed hostem uoci patronos respondet 7 modo MPFUpOEHTDLA: modum B 8 me

circumspectabitis MPFUpBE' sed mē) HTDLA: me⁹/reum 'specta-
 bitis sic) O (sc. circum, quam uocem primo omi erat exemplar suum et
 postea addiderat, male legit O; cf. e. g. 9. 9. 16 adn. et (e p 10 c) 23. 11.
 6 Put.): me secl. Karsten, sed hic me i. e. q. actionem aliquam meam,
 Anglice 'looking for a lead from me', cf. 26. 18. 6 9 sed MPFUp
 BOEHTDLA: om. T: sed di Zingerle, uix recte mentem MP
 FUpBOEHTDLA cf. Hor. Ep. 2. 2. 36): eam mentem H. J. Mueller,
 minima sane causa nam cf. 5. 43. 3; Hor. Ep. 2. 2. 87 et 89 10 noritis
 MPFUpBOEHTDA: moritis L. Perizonius 12 qualescumque
 duces habuistis MPFUpBOETDLA: es H (cf. Class. Review, xvii
 (1903), p. 161) 13 etiam MPFUpBEHTDLA: om. O: iam Gron.

expertum; minore negotio qui imperet patribus imponetis quam qui resisterent imperantibus imposuistis. Solo 14
aequandae sunt dictaturae consulatusque, ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste; prohibete ius de pecuniis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea et fides nomen induit: uos si quo insigni 15
magis imperii honorisue nomine uestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quae uultis.' Inde 16
de regno agendi ortum initium dicitur; sed nec cum quibus nec quem ad finem consilia peruenerint, satis planum traditur.

At in parte altera senatus de secessione in domum priua- 19
tam plebis, forte etiam in arce positam, et imminente mole libertati agitatur. Magna pars uociferantur Seruilio Ahala 2
opus esse, qui non in uincla duci iubendo inritet publicum hostem sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum. Decurritur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandem 3
habentem, ut uideant magistratus ne quid ex perniciosis consiliis M. Manli res publica detrimenti capiat. Tum 4
tribuni consulari potestate tribunique plebi—nam et (ei), quia eundem [et] suae potestatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, patrum auctoritati se dediderant—hi tum omnes quid opus facto sit consultant. Cum praeter uim et caedem 5

14 induit *MPFUpBOEHTDLA*: indidit *Karsten* (*Mnemos.* xxiv) *Schaedelium sequens*; sed cf. *Cic. de Fin.* 2.73 sibi et torquem et cognomen induit

15 obtinenda ea *OE*: optinenda ea *MPFUpBT*² uel *T³D³A²*: opinionem de ea *H*: opinionem da *T*: opinionem dea *LA* (sed opp.): *D* non iam legi potest

19 i libertati *ed. Frob.* 1531: libertatis *MPFUpBOEHTDLA*
2 uociferantur *MPFUpBOEA* (cf. § 7 et c. 17. 6): uociferatur *HT DLRn* publicum hostem] supra haec sicut Manilius scripsit *M²*

4 et ei *Crevier* et *Stroth*: aut hoc aut ei quoque *Madv.*: et *MPOE HTDLA*: ei *Up*: ex *B*: in *Ferassa est una uel altera littera* eundem] supra hanc uocem et supra finem signum \ scripsit *M²*, cf. c. 10. 8

suae (pro et suae *MPFUpBOEHTDLA*) scripsimus, et ex priore *colo translatum esse statuantes* et in utroque loco iam suspicatus erat *Perizonius* hi tum *E ed. Frob.* 1535: hii tum *MPOHTDLA*: ii tum *P²Up*: ii tantum *F* (ut uidetur) *B*: hi tantum *F²*

nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret, tum M. Menenius et Q. Publilius tribuni
 6 plebis: 'Quid patrum et plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? Quid cum plebe adgredimur eum quem per ipsam plebem tutius
 7 adgredi est ut suis ipse oneratus uiribus ruat? Diem dicere ei nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum est. Simul multitudo illa non secum certari uiderint et ex aduocatis iudices facti erunt et accusatores de plebe patri-
 cium reum intuebuntur et regni crimen in medio, nulli
 20 magis quam libertati fauebunt suae.' Adprobantibus cunctis diem Manlio dicunt. Quòd ubi est factum, primo commota
 2 plebs est, utique postquam sordidatum reum uiderunt nec cum eo non modo patrum quemquam sed ne cognatos qui-
 dem aut adfines, postremo ne fratres quidem A. et T. Manlios, quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto dis-
 3 crimine non et proximi uestem mutarent: Ap. Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse; consensu opprimi popularem uirum, quod primus a patribus ad plebem defecisset.
 4 Cum dies uenit, quae praeter coetus multitudinis sedi-
 tiosasque uoces et largitionem et fallax indicium pertinentia proprie ad regni crimen ab accusatoribus obiecta sint reo,
 5 apud neminem auctorem inuenio; nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur, ut sciant homines quae et quanta decora foeda cupiditas regni non ingrata solum sed
 6 inuisa etiam reddiderit: homines prope quadringentos pro-

5 Menenius *MPFUpBEHTDA*: memenius *O*: mennius *L*: maenius *Sigonius* Publilius *Glareanus*: publius *cdd. omne nostri ut fere semper*

7 ei nobis *MA²*: et nobis *PFUpBOE*: uel nobis *HTDLA*

20 2 Manlios *UpA*: malios *M*: mallicos *HTD*: manlicos *L*: mallio *P*: manlio *F*: in manlio *B*: mali *OE¹ uel E³*: mallium (?) *E*

4 praeter . . . indicium *MPFUpBOETDLA*: om. *H* 5 cupiditas *MPFUpBOEHTDLA*: cupiditati *H¹* (-ti *super litteram* -s *erasam*; *aliterum* s *erasum litterae* r- (regni) *subest*)

duxisse dicitur, quibus sine fenore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset; ad 7 haec decora quoque belli non commemorasse tantum sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium caesorum ad triginta, dona imperatorum ad quadraginta, in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo; ad hoc seruatos ex 8 hostibus ciues [produxit], inter quos C. Seruilius magistrum equitum absentem nominatum; et cum ea quoque quae bello gesta essent pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis aequando, memorasset, nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis et identidem Capitolium 9 spectans Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum precatusque esse ut, quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent, et orasse singulos uniuersosque ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent.

In campo Martio cum centuriatim populus citaretur et 10 reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset, apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberassent tanti memoria decoris, nunquam fore in praeoccupatis beneficio animis uero crimini locum. Ita 11

6 dicitur *MPF(dfr)BOETDLA*: ducitur *H*: fertur *Up* tulisset
MPFUpBOETDLA: e (uel c) tulisset *H* 7 quoque *MPFBOE*
HTDLA (q³): prope *Up* murales *MPFUpBET³* uel *T³A²*:
mortales *HTDLA*: mirabiles *O* 8 produxit uel produx *MPFUp*
OEHTDLA: p du^x *B*: aut secludere aut in produxisse mutare uoluit
Rhenanus, illud seq. *Madv.* et *H. J. Mueller*, hoc *Drak.*, *Zingerle*, *Luter-*
bacher inter quos *MPFUpBOEHTDLA*: interque eos *Luterbacher*
nominatum *MPFUpBOEHTDLA* (sed nomina cum *P*): nominatim
Madv., sed quos protulerat *Manlius* cur putemus non nominatos esse?:
nominasse *Luterbacher*, sed passiuum *Liuius* consulto maluit ne lector
putaret in oratione recta stetisse 'Manlius nominauit' 9 preca-
tusque *Rhenanus*, ed. *Frob.* 1535: precatumque *MPFUpBOEHT*
DLA: peccatumque *E* 10 tanti *MPFUpBOE*: a tanti *HDLA*
Aldus: ab (*T¹* ex ad *T*) tanti *T* 11 ita . . . lucum om. *DA*: add.
D³A² ita producta *PFBOEHTD³L*: ita producto (ut *A²*) uel pre-
dicto *M* (ubi incertum est utrum o in e an e in o immutatum sit, an
potius illam *Floriacensem* formam litterae e quae uera uocatur scribe
imitatus sit): inde postera *Up*

- producta die in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. Ibi crimen ualuit et obstinatis animis triste
 12 iudicium inuisumque etiam iudicibus factum. Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirent creatos, auctores sint damnatum. Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt locusque idem in uno homine et eximiae gloriae monumentum et
 13 poenae ultimae fuit. Adiectae mortuo notae sunt : publica una, quod, cum domus eius fuisset ubi nunc aedes atque officina Monetae est, latum ad populum est ne quis patricius
 14 in arce aut Capitolio habitaret ; gentilicia altera, quod gentis Manliae decreto cautum est ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate
 15 natus esset, memorabilis. Populum breui, postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desiderium eius tenuit. Pestilentia etiam breui consecuta nullis occurrentibus tantae cladis causis ex Manliano supplicio
 16 magnae parti uideri orta : uiolatum Capitolium esse sanguine seruatoris nec dis cordi fuisse poenam eius oblatam prope oculis suis, a quo sua templa erepta e manibus hostium essent. /
 21 Pestilentiam inopia frugum et uolgatam utriusque mali famam anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio quartum A. Manlio tertium Ser. Sulpicio tertium L. Lucretio L. Aemilio tertium M. Trebonio tribunis militum
 2 consulari potestate. Hostes noui praeter Volscos, uelut sorte quadam prope in aeternum exercendo Romano militi datos, Circeiosque et Velitras colonias, iam diu molientes

11 Flumentanam *Vorm.?* *MPF?* *UpBE³* (ex -nan E) : frumentanam
 OHTDLA 16 erepta e *OEH* : ereptae *M²* uel *MT¹L* : erepte
TD? A : erepta *M* uel *M²PFUpBD¹A²* (*usitator prep. e cum liberare uidetur esse*)

21 1 inopia *PFUpBOED* : inopiam *ME³HTLA* anno insequente *MPFBOEHTDLA* : insequente anno *Up* (cf. c. 22. 4 ; 4. 12. 1 ; 5. 45. 8. In ceteris locis omnibus huius Decadis, quoad obseruauimus, ablatiuum huius participii in -ti habent cdd. nostri ; uis. 3. 10. 5 ; 4. 23. 1 ; 6. 11. 1 ; 6. 22. 1 ; 7. 2. 1 ; 7. 9. 1 ; 7. 12. 1 ; 8. 13. 1 ; cf. etiam 26. 17. 9 ; 27. 2. 10 ; 27. 7. 5) Ser. Sulpicio . . . Aemilio tertium om. *ODA* Lucretio (uel -cio) *MPFUpBEHTD³LA²* : tertium addidit (inter alia) *Glareanus*

defectionem, et suspectum Latium Lanuini etiam, quae fidelissima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati con- 3 temptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt ut primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. Ad quam 4 militiam quo paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo et triumuiros Nepete coloniae deducendae creauerunt. Tum, ut bellum iuberent, latum ad populum 5 est et nequiquam dissuadentibus tribunis plebis omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus 6 propter pestilentiam non eductus, eaque cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum; et magna hominum pars eo ut legatio supplex Romam mitteretur inclinabat, ni 7 priuato, ut fit, periculo publicum implicitum esset auctoresque defectionis ab Romanis metu, ne soli crimini subiecti piacula irae Romanorum dederentur, auertissent colonias a consiliis pacis. Neque in senatu solum per eos legatio 8 impedita est sed magna pars plebis incitata ut praedatum in agrum Romanum exirent. Haec noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Praenestinatorum quoque defectione 9 eo anno primum fama exorta; arguentibusque eos Tusculanis et Gabinis et Labicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu responsum est ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret.

Insequenti anno Sp. et L. Papirii noui tribuni militum 22

4 Nepete *PFBOED⁸A²*: nepetae *MUP¹T²*: nepet at uel nepetat
HTL: nepeta *D²A* 5 nequiquam *FUpOET²*: nequicquam
MPB: nequaquam *HTDLA* (*rem de tribunis horum annorum parum credibilem*) 6 et magna *MPFUpBOETDA*: om. *H* 7 ni
MHTDLA: nisi *UpOE³T²A²* uel *A³*: nisi ut *PFBE* implici-
 tum *PUpOET²D*: implicatum *FB*: plicitum *M*: plicium *T*: supli-
 cium *HL* (*sed supp.*) *A* 8 in senatu *ed. Frob.* 1531: in senatum
MPFUpBOEHTDLA 9 Labicanis *MPFBOEHTDL* (*uid.* 2.
 39. 4 *adn.*, 26. 9. 11): labianis *A* (*lau- A²*) ita placide . . .
 responsum est *MPFUpBOET²D³A²*: om. *HTDLA*

22 1 Papirii *ed. Frob.* 1531: papirius (*uel papy-*) *MPFUpBOEHD*
LA: papilius *T* tribuni militum (*tř mil*) *MPUpOEHTA¹*: ř mil
F: mil *B*: tř pl. mil *DLA*

consulari potestate Velitras legiones duxere, quattuor collegis Ser. Cornelio Maluginensi tertium Q. Seruilio C. Sulpicio L. Aemilio quartum tribunis ad praesidium urbis et si qui ex Etruria noui motus nuntiarentur—omnia enim inde
 2 suspecta erant—relictis. Ad Velitras aduersus maiora paene auxilia Praenestinatorum quam ipsam colonorum multitudinem secundo proelio pugnatum est ita ut propinquitas urbis hosti et causa maturioris fugae et unum ex fuga receptaculum
 3 esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia et anceps erat nec in perniciem coloniae pugnandum censebant. Litterae Romam ad senatum cum uictoriae nuntiis acriores in Praenestinum quam in Veliternum hostem missae.
 4 Itaque ex senatus consulto populique iussu bellum Praenestinis indictum; qui coniuncti Volscis anno insequente Satricum, coloniam populi Romani, pertinaciter a colonis defensam, ui expugnarunt foedeque in captis exercuere
 5 uictoriam. Eam rem aegre passi Romani M. Furium Camillum sextum tribunum militum creauere. Additi

1 Cornelio *MUPHDLA*: colnelio *T*: collenio *PFBOE* Maluginensi *MPFUpOEHTDLA*: Maluginense *ed. Frob.* 1531, *cf. c.* 27. 2; 4. 21. 1; *cf. in agro Capenate et in Capenati agro* 27. 4. 14 et 15; Larinate agro 22. 18. 8 et agro Larinati 22. 41. 1; 45. 2. 11; Regillensi 4. 49. 7; Iuuenale, *Mart.* 7. 24. 1. *Vide Neue-Wagener* 2. 58 sqq., qui citat *Priscianum* 7. 11. 68, et alios grammaticos scriptores et e. g. Vitale (*quater*) ex *C. I. L.* vi. 1872 b, sed Vitali ex *C. I. L.* vi. 1867 a, *C. I. L.* vi. 1984, l. 28, et *C. I. L.* vi. 2003, l. 1 (apollinare) tertium (iii) *MPUpOEHTA*: quartum (iiii) *FBDL* (*sed cf.* 6. 6. 3 et 6. 18. 1) Seruilio *OE*: *Ser* (uel *Ser*) *MPHTDLA*: Serg. (uel Sergio), sed om. *C.* *P²FUpB* tribunis *MPFUpBOEHTDLA*: om. *dett. aliq. et Edd. plerique recentiores, fort. recte* suspecta erant *MPFUpBOETDLA*: suspectauerant *H* 2 hosti *M²PFUpB* *OET* uel *T²D^xA¹* uel *A²*: hostis *M²HTDLA* 4 insequente *MPFUpBOEHTD(-tes)LA²*: insequenti *D²A*; *cf. c.* 21. 1 expugnarunt *MPFUpBOETDLA*: expugnauerunt *H*: expugnare *A²* 5 sextum (ui) *Vorm.* *MP¹* uel *P²FUpBHDTLA*: ui uel iii *P*: iii (*ut uidetur*) *E*: septimum (uii) *ed. Frob.* 1535, *Drak.*; de magistratibus Camilli uide 5. 1. 2; 5. 10. 1 (iterum); 5. 14. 5 (iterum); 5. 26. 1; 6. 6. 3; 6. 18. 1 (quintum). Si in libro *V. cc.* 10 et 14 idem *Furius Camillus* significatur, tum *T. Livius* alios in *c.* 10 alios in *c.* 14 auctores certe secutus est

collegae A. et L. Postumii Regillenses ac L. Furius cum L. Lucretio et M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio 6 extra ordinem decretum; adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam e re publica quam ut collegae materia ad omnem laudem esset et publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit et priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quam suam gloriam petiit.

Exactae iam aetatis Camillus erat, comitiisque iurare 7 parato in uerba excusandae ualeitudini solita consensus populi restiterat; sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat uirebatque integris sensibus, et ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quattuor legionibus 8 quaternum milium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem ad Satricum profectus. Ibi eum expugnatores coloniae haudquaquam perculsi, fidentes militem numero quo aliquantum praestabant, opperiebantur. Postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in 9 aciem procedunt nihil dilaturi quin periculum summae rerum facerent: ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici, quibus solis confiderent, profuturas esse.

Idem ardor et in Romano exercitu erat et in altero duce, 23 nec praesentis dimicationis fortunam ulla res praeterquam unius uiri consilium atque imperium morabatur, qui occasionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quaerebat. Eo magis hostis instare nec iam pro castris tantum suis 2

5 Postumii OET? A²: postumi MPFBT¹ uel TDLA: postumius UpH Regillenses] uid. 4. 49. 7; 2. 16. 4; 8. 15. 5: regillenses MPFBO ET: religenses UpHDLA; (cf. Mommsen, C. I. L. i¹, p. 444 adn. marg.)

6 petiit ed. Rom. 1469: petit MPFUpBOEHTDLA 7 uale-
tadini Vorm. MPF² uel F²ET²: ualeitudine F²B: ualeitudinis UpO
E²HTDLA (sed ualit- in FOEHDL notauimus) solita Rhenanus,
Lov. 1: solitae (uel -te) Vorm. MPFUpBOET²A²: litae (uel -e) HTD
LA magnopere] retinco cum MPFBOHTD: magno opere ELA;
cf. 9. 33. 8 adn. 8 posteram MPFUpBOEHTDLA: posterum
Gron., sed posteram tanquam ex imperatorio edicto detur; cf. c. 20. 11

haudquaquam MPFUpBOETDA: haud quamquam L: quaquam
H perculsi FBD² (dubitanter hoc uoluisse uid. T² uel T¹): per-
pulsu MPUpOEHTDLA 9 in aciem MUPOEHTD²A: aciem
PFBDL confiderent Vorm.? MA ed. Frob. 1535: confideret PFUp
BOEHTDLRu et Aldus

explicare aciem sed procedere in medium campi et uallo
 prope hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium
 3 ostentare. Id aegre patiebatur Romanus miles, multo
 aegrius alter ex tribunis militum, L. Furius, ferox cum aetate
 et ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos
 4 spe inflatus. Hic per se iam milites incitatos insuper insti-
 gabat eleuando, qua una poterat, aetate auctoritatem collegae,
 iuuenibus bella data dictitans et cum corporibus uigere et
 5 deflorescere animos; cunctatorem ex acerrimo bellatore
 factum et, qui adueniens castra urbesque primo impetu
 rapere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere,
 quid accessurum suis decessurumue hostium uiribus spe-
 6 rantem? quam occasionem, quod tempus, quem insidiis
 7 instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed
 Camillo cum uitae satis tum gloriae esse; quid attinere cum
 mortali corpore uno ciuitatis quam immortalem esse deceat
 pati consenescere uires?

8 His sermonibus tota in se auerterat castra; et cum omni-
 bus locis posceretur pugna, 'sustinere' inquit, 'M. Furi,
 non possumus impetum militum, et hostis, cuius animos
 cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat;
 cede unus omnibus et patere te uinci consilio ut maturius
 9 bello uincas'. Ad ea Camillus, quae bella suo unius aus-
 picio gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se
 neque populum Romanum aut consilii sui aut fortunae
 paenituisse; nunc scire se collegam habere iure imperioque

23 3 ferox hic ponunt Vorm. MPFUpBOEHTDLA; post ingenio
 Luterbacher; perperam quod Linius ferociae duas causas statuit, quarum
 alteram tota clausula tum . . . inflatus praebet; cf. I. 25: 1 (tum pro
 cum M², et supra lineam add. F¹)

LA: mutatos Up 5 qui UpOE¹ uel E²T²D²A¹: quia MPFBE
 HTDLA rapere Vorm.? MPFUpBOEHTDLA?: capere

A? dett. aliq. ed. Frob. 1535 quos male seq. Zingerle, Luterbacher

6 instruentem retineo cum MPFUpBOEHTDLA et ut in textu inter-
 pungo - sic quoque iam E² uel E³ et ed. Frob. 1535: instruendis sine
 causa Gron. quoniam instruentem et sperantem alteri alterum respon-
 dent: instruendis quaerentem Alschevski: ingruentem Fragm. Haverk.
 dett. aliq. unde congruentem Sigon. [De his §§ 3 6 u. plura in Class.
 Quart. xii (1918), p. 3]

parem, uigore aetatis praestantem; itaque se quod ad 10
exercitum attineat, regere consuesse, non regi: collegae
imperium se non posse impedire. dis bene iuuantibus
ageret quod e re publica duceret: aetati suae se ueniam 11
etiam petere ne in prima acie esset. quae senis munia in
bello sint, iis se non defuturum: id a dis immortalibus
precari ne qui casus suum consilium laudabile efficiat.

Nec ab hominibus salutaris sententia nec a dis tam pia 12
preces audita sunt. Primam aciem auctor pugnae instruit,
subsidia Camillus firmat ualidamque stationem pro castris
opponit; ipse edito loco spectator intentus in euentum
alieni consilii constitit. Simul primo concursu concrepuere 24
arma, hostis dolo non metu pedem rettulit. Lenis ab tergo 2
cluius erat inter aciem et castra; et, quod multitudo suppe-
ditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas instruc-
tasque reliquerant, quae inter commissum iam certamen, ubi
uallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus ce- 3
dentem hostem effuse sequendo in locum iniquum pertractus
opportunos huic eruptioni fuit; uersus itaque in uictorem
terror et nouo hoste et supina ualle Romanam inclinauit
aciem. Instant Volsci recentes qui e castris impetum fece- 4
rant; integrant et illi pugnam qui simulata cesserant fuga.
Iam non recipiebat se Romanus miles sed immemor recentis
ferociae ueterisque decoris terga passim dabat atque effuso
cursu castra repetebat, cum Camillus subiectus ab circum- 5

11 etiam *MPFUpBOEHTDLA*, quos defendentem Douiatium se-
quimur; sed ita mutata interpunctione ut et hic et per totam oratiunculam
sententiae in bina membra diuisae sint: eam T. Faber, quem seq. edd.
rec. plerique esset *MPFUpBOETD³* uel *D¹A¹*: α α H: et *D¹LA*
a dis O: a diis *MPFBEHTDLA*: ab diis *Up* 12 in euentum
A uel *A¹* dett. alq.: in euentu *MPFUpBOEHTDLA*?

24 2 lenis *MPUpBOEHTD³A*: linis F: legis *D¹L* ab
tergo *MPUpBET³D³*: abs tergo F: ad tergo *D¹L*: a tergo *OHA*
5 subiectus *TDLARn*: subuectus *T¹*: sublatus subiectus *M*: sub-
uectus sub latus eorum *H*: sublatus *PFUpBOET²* (ut secundam lectionem
in margine) *D³A¹* (ut secundam lectionem) *Rn²*; itaque tres lectiones
praebent edd., subiectus, subuectus, sublatus; pro subiectus cf. Verg.
Aen. 12. 288, *Liu.* 31. 37. 10 ab *MHT*: a *M¹* (in margine) *OE¹*
T²DLA: om. *PFUpBE*

stantibus in equum et raptim subsidiis oppositis 'haec est' inquit, 'milites, pugna quam poposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? Vestra illa temeritas, 6 uestra ignauia haec est. Secuti alium ducem sequimini nunc Camillum et quod ductu meo soletis uincite. Quid uallum et castra spectatis? Neminem uestrum illa nisi uictorem receptura sunt'.

7 Pudor primo tenuit effusos; inde, ut circumagi signa obuertique aciem uiderunt in hostem et dux, praeterquam quod tot insignis triumphis, etiam aetate uenerabilis inter prima signa ubi plurimus labor periculumque erat se offerebat, increpare singuli se quisque et alios, et adhortatio in 8 uicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit sed missus a collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando—ad quam rem leuiorem auctorem eum culpaе societas fecerat—sed ab imperio totus ad preces uersus orare singulos uniuersosque ut se reum 9 fortunae eius diei crimine eximerent: 'Abnuente ac prohibente collega temeritati me omnium potius socium quam unius prudentiae dedi. Camillus in utraque uestra fortuna suam gloriam uidet; ego, ni restituitur pugna, quod miserimum est, fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam.' 10 Optimum uisum est in fluctuante acie tradi equos et pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque qua premi parte maxime peditum copias uident. Nihil neque apud duces neque apud milites remittitur 11 a summo certamine animi. Sensit ergo euentus uirtutis

7 aetate M^2P^2 (aetatae P) $FUpOETA^2$: et aetate B : acta M : acta DLA : actu H : et exacta aetate D^8 *delt. aliq.* 8 eximerent $MP FUpBOETDLA$: exonerent H 9 temeritati T^x *delt. aliq.*: temeritatis $MPFUpBOETDLA$: temeritatos H ; melior datiuus uidetur quam genetiuis 10 in fluctuante acie *Heerwagen*: in fluctuantem aciem $MPFUpBOEH$ (*sed om. aciem*) $TDLA$ (*sed forsitan aliis M uideatur acie et E fluctuante primo scripsisse*); confert *Weissenb.* 37. 15. 7 et 34. 6. 6 ubi nihil ad rem reperimus: inter f. aciem *Gron.* tradi $MPFUpBOEHTDLA$: trudi *det. unus* (*Lov: 4*), unde non in f. aciem trudi *Madv., Harant* (*quod si quis probet, sed pro et scribere iubeamus*)

enixae opem et Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in ueram fugam effusi, magna pars et in ipso certamine et post in fuga caesi, ceteri in castris quae capta eodem impetu sunt; plures tamen capti quam occisi.

Vbi in recensendis captiuis cum Tusculani aliquot nosci- 25
tarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur percontanti-
busque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini 2
belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos
ducturum ait, ne patres ignari sint Tusculanos ab societate
descisse: castris exercituique interim, si uideatur, praesit
collega. Documento unus dies fuerat, ne sua consilia melio- 3
ribus praeferret; nec tamen aut ipsi aut in exercitu cuiquam
satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur,
qua data in tam praecipitem casum res publica esset; et 4
cum in exercitu tum Romae constans omnium fama erat,
cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset, aduersae pugnae
fugaeque in L. Furio culpam, secundae decus omne penes
M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis cum bello 5
persequendos Tusculanos patres censuissent Camilloque id
bellum mandassent, adiutorem sibi ad eam rem unum petit,
permissoque ut ex collegis optaret quem uellet contra spem
omnium L. Furium optauit; qua moderatione animi cum 6
collegae leuauit infamiam tum sibi gloriam ingentem pe-
perit.

Nec fuit cum Tusculanis bellum: pace constanti uim
Romanam arcuerunt quam armis non poterant. Intransibis 7
fines Romanis non demigratum ex propinquis itineri locis,
non cultus agrorum intermissus; patentibus portis urbis
togati obuiam frequentes imperatoribus processere; com-
meatus exercitui comiter in castra ex urbe et ex agris deue-

25 2 ait *PFUpBOET*¹ uel *T²DA²* uel *A⁸*: ut *HTLA*: om. *M*
5 petit *MPFBOEHTDLA*: petiit *Up* 6 pace... poterant om. *O*
pace constanti uim *MPFUpBEHT*²(pacem *T*)*D*(ut *pulo*)*A²*: pacem
constituit *L*: pace constituit *A* arcuerunt *E³T¹* uel *T²D²*:
arcuerant *PFUpB*: arguerunt *MEHTDLA* 7 itineri ed. *Mediol.*
1505: itineris *MPFUpBOEHTDLA*; itineribus *dett. tres*

- 8 hitur. Camillus castris ante portas positis, eademne forma
 pacis quae in agris ostentaretur etiam intra moenia esset
 9 scire cupiens, ingressus urbem ubi patentes ianuas et tabernis
 apertis proposita omnia in medio uidit intentosque opifices
 suo quemque operi et ludos litterarum strepere discentium
 uocibus ac repletas semitas inter uolgus aliud puerorum et
 mulierum huc atque illuc euntium qua quemque suorum
 10 usuum causae ferrent, nihil usquam non pauidis modo sed
 ne mirantibus quidem simile, circumspiciebat omnia, in-
 11 quirens oculis ubinam bellum fuisset; adeo nec amotae rei
 usquam nec oblatae ad tempus uestigium ullum erat sed ita
 omnia constanti tranquilla pace ut eo uix fama belli perlata
 26 uideri posset. Victus igitur patientia hostium senatum
 eorum uocari iussit. 'Soli adhuc' inquit, 'Tusculani, uera
 arma uerasque uires quibus ab ira Romanorum uestra tuta-
 2 remini inuenistis. Ite Romam ad senatum; aestimabunt
 patres utrum plus ante poenae an nunc ueniae meriti sitis.
 Non praecipiam gratiam publici beneficii; deprecandi po-
 testatem a me habueritis; precibus euentum uestris senatus
 quem uidebitur dabit.'
- 3 Postquam Romam Tusculani uenerunt senatusque paulo
 ante fidelium sociorum maestus in uestibulo curiae est con-
 spectus, moti extemplo patres uocari eos iam tum hospitali-
 4 ter magis quam hostiliter iussere. Dictator Tusculanus ita
 uerba fecit: 'Quibus bellum indixistis intulistisque, patres
 conscripti, sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiae
 uestrae, ita armati paratique obuiam imperatoribus legioni-
 5 busque uestris processimus. Hic noster, hic plebis nostrae
 habitus fuit eritque semper, nisi si quando a uobis proque
 uobis arma acceperimus. Gratias agimus et ducibus uestris

10 inquirens MPFU^pBOEHTDLA: anquirens Gebhard

11 constanti MPFU^pBETDLA: constantia OE³H

26 1 tutaremini MPFU^pBOET²D³A: uteremini T: ueremini H:
 interomni L (D legere non potui) 4 stantes MU^pOET²D²A²:

stantem PFB: instantes HT (ut uidetur)DLA 5 fuit eritque
 MPFU^pBOET²D²A²: fuerit. qui H: fuerit eritque T: fuerit quae D:
 fueritque L: eritque A

et exercitibus, quod oculis magis quam auribus crediderunt et ubi nihil hostile erat ne ipsi quidem fecerunt. Pacem, 6 quam nos praestitimus, eam a uobis petimus; bellum eo, sicubi est, auertatis precamur; in nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. Haec mens nostra est—di immortales faciant—tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet quibus moti bellum 7 indixistis, etsi reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet, tamen, etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter paenituerit, tutum censemus. Peccetur in uos, dum digni sitis quibus ita satisfiat'. Tantum fere uerborum ab 8 Tusculanis factum. Pacem in praesentia nec ita multo post ciuitatem etiam impetrauerunt. Ab Tusculo legiones reductae.

Camillus, consilio et uirtute in Volsco bello, felicitate in 27 Tusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam patientia et moderatione insignis, magistratu abiit creatis 2 tribunis militaribus in insequentem annum L. et P. Valeriis—Lucio quintum, Publio tertium—[et] C. Sergio tertium Licinio † Menenio iterum P. Papirio Ser. Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter 3 incertam famam aeris alieni, adgrauantibus summam etiam inuidiae eius tribunis plebis, cum ab iis eleuaretur quibus

6 nostra est *MPFUpBOEHTDLA*: nostra sit *Karsten* (*Mucmos. xxiv*) duce *H. J. Muellero* 7 tam *PFUpBOE*: iam *HTDLA*, fort. recte: iam *M* (sed fortasse correxit ipse)

27 a Valeriis *MPUpETDLA*: ualer' *F*: ualerio *BO*: ualerio *H* et (anle *C.*) *MPFUpBOEHTDL*: om. uel eras. *A*, recte *Lic*(uel *lit*)inio *MPUpBOEHTDLA*²: *lucinio F*: *lucio A*, *Sigonius*, sed cf. *cc. 5 et 31* *Seruio OE*: *sergio MPFUpBHDTLA* *Maluginense MPFUpOEHT*²(*ex -nemse T*)*DLA*, cf. 6. 22. 1 (*Hic Liuium ipsum numerum tribunatus Maluginensis neglexisse ordo nominum* (cf. e.g. *c. 21. 1*) *arguere uidetur*; *quartum iam* (cf. *c. 22. 1*) *tribunus Maluginensis erat*; fortasse tamen legendum *Publio tertium Ser. Cornelio Maluginense quartum C. Sergio tertium etc.*, si et *ex iiii ortum et ob repetitam uocem tertium primo Ser. Cornelio . . . C. Sergio tertium excidisse, dein perperam repositum esse statuere uis*) 3 inuidiae eius cum *MPFBOEHTDLA* (*de Up incertum me relinquit Häggström*) retinemus, nam summa inuidiae *s. e. g. Anglice* 'the volume of the public grievance, of the rancour'; cf. 3. 12. 8 et cum *Walchio* (*Emend. Liv. p. 226*) 2. 23. 2: inuidiae causa *Perizonius*: inuidiose *Duker*: inuidiosius *Madv.*

- fide magis quam fortuna debentium laborare creditum
 4 uideri expediebat. Creati censores C. Sulpicius Camerinus
 Sp. Postumius Regillensis, coeptaque iam res morte Postumi,
 quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est.
 5 Igitur cum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alii
 uitio creati non gesserunt magistratum; tertios creari uelut
 dis non accipientibus in eum annum censuram religiosum
 6 fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam
 negabant: fugere senatum testes tabulas publicas census
 cuiusque, quia nolint conspici summam aeris alieni, quae
 indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis, cum interim
 7 obaeratam plebem obiectari aliis atque aliis hostibus; passim
 iam sine ullo discrimine bella quaeri: ab Antio Satricum,
 ab Satrico Velitras, inde Tusculum legiones ductas; Latinis
 Hernicis Praenestinis iam intentari arma ciuium magis quam
 hostium odio, ut in armis terant plebem nec respirare in
 urbe aut per otium libertatis meminisse sinant aut consistere
 in contione, ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de
 8 leuando fenore et finem aliarum iniuriarum agentem. quod
 si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici
 quemquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros
 neque dilectum haberi, donec inspecto aere alieno initaque
 ratione minuendi eius sciat unus quisque quid sui, quid
 alieni sit, supersit sibi liberum corpus an id quoque neruo
 debeat.
 9 Merces seditionis proposita confestim seditionem excita-

3 creditum *MOEHTDLA*: credentium *PFUpB* 5 tertios *PF*
UpBOEHTDLA: tertio *MA*² 6 atque *M*² uel *M*¹*PFUpBOET*²
DLA: atque quae *M*: atq quae *H*: ad quam quae *T* 7 tribuni-
 ciam de leuando *MPFUpBOET*²*D*²*A*² (*cf. c. 32. 1*): tribuniciam adle-
 uando *A*: tribunici ad(uel al-)leuando *HTD? L*, quorum in archetypo
praepositioni de uidetur esse ad superscriptum finem *MPFUpB*
OEHTDLA: fine *ed. Parm. 1480, Aldus Edd. rec.*; (*cf. Tac. Hist. 2.*
26 agere fratri proditionem; et id agere, aliud agere); *ut in re incerta*
nihil mutamus

uit. Nam et addicebantur multi, et ad Praenestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant; quae utraque simul auxilio tribunicio et consensu plebis impediri coepta; nam neque duci addictos tribuni sinebant neque 10 iuniores nomina dabant. Cum patribus minor (in) praesens cura creditae pecuniae iuris exsequendi quam dilectus esset—quippe iam a Praeneste profectos hostes in agro Gabino consedissee nuntiabatur—interim tribunos plebis fama ea 11 ipsa irritauerat magis ad susceptum certamen quam deteruerat neque aliud ad seditionem exstinguendam in urbe quam prope inlatum moenibus ipsis bellum ualuit. Nam 28 cum esset Praenestinis nuntiatum nullum exercitum conscriptum Romae, nullum ducem certum esse, patres ac plebem in semet ipsos uersos, occasionem rati duces eorum raptim 2 agmine facto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. Conclama- 3 tum 'ad arma', concursumque in muros adque portas est; tandemque ab seditione ad bellum uersi dictatorem T. Quinctium Cincinnatum creauere. Is magistrum equitum 4 A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est—tantus eius magistratus terror erat—simul hostes a moenibus recessere et iuniores Romani ad edictum sine retractatione conuenere.

Dum conscribitur Romae exercitus, castra interim hostium 5 haud procul Allia flumine posita; inde agrum late popu-

9 et addicebantur *MPFUpBO¹EHTA*: et dicebantur *O*: addicebantur *D*: abdicebantur *L* 10 in praesens *Strothius*: praesens *MPFUpBOEHTDLA* iam a *MPFBOEHTDLA*: iam *Up*

Gabino *Iac. Gron.*: Sabino *MPFUpBOEHTDLA*
28 1 certum *MPFUpBOEHTDLA*: creatum *Krafft* 2 facto *MPFUpBOEHTDLA*: acto *dett. aliq. Sigon.*, fort. recte si exercitus hic monstrur; de *Liuiano* usu uid. *Drak. et H. J. Mueller*; pro facto cf. 38, 33. 6; *Verg. G. 4. 167*; *Aen. 1. 82*; in 25. 9. 3 acto est *Sigoni lectio* et in 27. 16. 10 *Spirensis* acto, facto *Puteanus dat* 3 adque *Gron.*: atque *MPFUpBOEHTDLA* (ad supra in scripsit *A²* uel *A³*)
5, 6 Allia, Alliensis, Alliam *cdd. omnes nostri, excepto quod Alia P* (Allia *P²*), aliensi *P¹* (ex alieni *P*), alienis *FB*, aliam *DL* et quod de *Up* nihil adfirmo

- lantes, fatalem se urbi Romanae locum cepisse inter se
 6 iactabant; similem pauorem inde ac fugam fore ac bello
 Gallico fuerit; etenim si diem contactum religionē insignemque nomine eius loci timeant Romani, quanto magis
 Alliensī die Alliam ipsam, monumentum tantae cladis, reformidaturos? species profecto iis ibi truces Gallorum
 7 sonumque uocis in oculis atque auribus fore. Has inanum
 rerum inanes ipsas uolentes cogitationes fortunae loci delegauerant spes suas. Romani contra, ubicumque esset
 Latinus hostis, satis scire eum esse quem ad Regillum lacum
 8 deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint: locum
 insignem memoria cladis iritaturum se potius ad delendam
 memoriam dedecoris quam ut timorem faciat, ne qua terra
 9 sit nefasta uictoriae suae; quin ipsi sibi Galli si offerantur
 illo loco, se ita pugnatos ut Romae pugnaverint in repentina patria ut postero die ad Gabios, tunc cum effecerint
 ne quis hostis qui moenia Romana intrasset nuntium secundae aduersaeque fortunae domum perferret.
- 29 His utrimque animis ad Alliam uentum est. Dictator
 Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi intentique, 'uidesne tu' inquit, 'A. Semproni, loci fortuna
 illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dī immortales certioris quicquam fiduciae maiorisue quod sit auxilii dederint.
 At tu, fretus armis animisque, concitatis equis inuade
 mediam aciem; ego cum legionibus in turbatos trepidan-

6 contactum *MPFUpBOE²(ex-tu E)T³*: contractum *HTDLA*
 iis *Weissenb.*: hiis *A*: his *MPFBOEHTDL*: hic *D²A³ dett. aliq.*
 ibi *UpA² ed. Mogunt.* 1518: sibi *MPFBOEHTDLA³*: *om. A Lov.*
 4. *dett. aliq.* 7 obnoxia *MPFBOEHTDLA*: obnoxium *Up, Häggströmio probante, sed cf. 9. 10. 4* 8 dedecoris *MOE²HTD² LARn*: cladis dedecoris *PFUp(hic cum interpunct. inter uoces)BET²*
 uictoriae suae *MPFUpBOETDA²*: uictoriae *H*: uictoria sua *LA*
 9 sibi *MEHTDLA*: *om. PFUpBOT¹*
 29 1, 5 Alliam] *cf. c. 28. 5 et 6: hic alliam in F³OHD³A notauī, aliam in MPFTDL*: aliam (§ 1) *E*, alliam (§ 5) *E* 1 hostes *MPFUpBOETD¹ uel D²A²*: hostes *H*: hostis *H²D² LA* (*sed erat P(erant P¹ uel P²)L*) inquit *A. MP²UpB(sed -t in ras.)OETDLA*: inquit a *P*: inquit' d. a *H*: inquit *F*

tesque inferam signa. Adeste, di testes foederis, et expetite poenas debitas simul uobis uiolatis nobisque per uestrum numen deceptis.' Non equitem, non peditem sustinuerunt Praenestini. Primo impetu ac clamore dissipati ordines 3 sunt. dein, postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt consternatique et praeter castra etiam sua pauore praelati non prius se ab effuso cursu sistunt quam in conspectu Praeneste fuit. Ibi ex fuga dissipati locum quem tumultuario opere communirent capiunt, ne, si intra moenia se recepissent, extemplo ureretur ager depopulatisque omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam 5 castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum; et uix moenia tuta rati oppido se Praeneste includunt. Octo praeterea oppida erant sub ditione Praenestini- 6 norum. Ad ea circumlatum bellum deincepsque haud magno certamine captis Velitras exercitus ductus; eae quoque expugnatae. Tum ad caput belli Praeneste uentum. 7 Id non ui sed per deditionem receptum est. T. Quinctius, 8 semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Praeneste in deditionem accepto Romam reuertit triumphansque signum Praeneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum est inter cellam Iouis 9 ac Mineruae tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, his ferme incisa litteris fuit: 'Iuppiter atque diui omnes hoc dederunt ut T. Quinctius dictator oppida nouem 10 caperet'. Die uicesimo quam creatus erat dictatura se abdicauit.

Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus aequatus patriciorum plebeiorumque numerus.

2 expetite MPFUpBOETDLA: expedit H 4 dissipati MP FUpBOEHTDLA (i. e. q. qui dissipati erant): dissipata Madv., fort. recte; cf. e. g. 2. 59. 9; 28. 20. 8; 38. 27. 8; sed si quid mutandum est, fortasse audendum sit ex fuga dissipa(ta contrac)ti 8 acie Up OE³ uel E¹T¹A: acie m H (de m cf. c. 36. 12 adn.): aciem MPFBE TDLA; fortasse in acie legendum est

- 2 Ex patribus creati P. et C. Manlii cum L. Iulio ; plebes C. Sextilium M. Albinum L. Antistium dedit. Manliis, quod
 3 genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione, extra ordinem data ; cuius et
 4 ipsos postmodo et patres qui dederant paenituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere ; quibus uelut circumuentis, cum id falso nuntiatum esset, dum praesidio ut
 5 essent citati feruntur, ne auctore quidem adseruato qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat ipsi in
 6 insidias praecipitauere. Ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes caedunt caedunturque, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere.
 7 Ab ducibus utrobique proditae temeritate atque inscitia res ; quidquid superfuit Fortunae populi Romani, id militum
 8 etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quae ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat ; deinde, postquam quietae res ex Volscis adferebantur et apparuit nescire eos uictoria et tempore uti, reuocati etiam
 9 inde exercitus ac duces ; otiumque inde, quantum a Volscis, fuisset ; id modo extremo anno tumultuatum quod Praenestini concitatis Latinorum populis rebellarunt.
- 9 Eodem anno Setiam ipsis querentibus penuriam hominum noui coloni adscripti ; rebusque haud prosperis bello domes-

30 2 Manlii P^2A^2 : manli $MFBTL$: manlius OE (sed hic manli') :
 mallius Up : manlio PA^1 (ubi manlio cum in ras. A^1) : manlio ūis H :
 mallii D^3 in ras. L. Iulio M^2 uel M^1OEHDL : i. iulio M : m.
 iulio $PFUpBT^2$: iulio T 3 plebeios $MPFUpBOED^2A^2$: plebeio
 $HTDLA^2$ gratia M^3UpOE^1 uel $E^3HTD^2A^2$: gratiam $MPFB$
 $EDLA$ 5 caedunt caedunturque MA^2 : caeduntur caeduntque
 OE^2HTD , fort. recte : caedunturque PE : caeduntur P^2FUpBT^2A :
 caeduntque L castra $MPUpOEHTDLA$: castraque P^2FB
 6 Fortunae . . . id $MPFUpBOEHTDLA$ (cum Luterbachero fortunae
 datium putamus) : fortuna . . . et (ac ex dett. quattuor Bekker) Gron. ;
 cf. 35. 6. 9 7 adferebantur . . . Volscis om. H (habent ceteri)
 8 fuisset ; id $MPFUpBOETDLA$: fuit seti id H (unde acute sed temere
 setiae Harant) : fuisset fuit ; id ed. Par. 1513 : fuit ; id ed. Frob. 1535,
 optime 9 anno Setiam Sigonius : annos etiam MPT : anno etiam
 $P^2FUpBOEHT^2DLA$

tica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasque inter suos obtinuit, solacium fuit.

Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere 31
tribunis militum consulari potestate Sp. Furio Q. Seruilio
iterum Licinio† Menenio tertium P. Cloelio M. Horatio
L. Geganio. Erat autem et materia et causa seditionis aes 2
alienum; cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus Q. Cloe-
lius Siculus censores facti ne rem agerent bello impediti
sunt; namque trepidi nuntii primo, fuga deinde ex agris 3
legiones Volscorum ingressas fines popularique passim Ro-
manum agrum attulere. In qua trepidatione tantum afuit 4
ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo
uiolentior potestas tribunicia impediendo dilectu esset, donec
condiciones impositae patribus ne quis, quoad bellatum
esset, tributum daret aut ius de pecunia credita diceret. Eo 5
laxamento plebi sumpto mora dilectui non est facta. Legio-
nibus nouis scriptis placuit duos exercitus in agrum Volscum
legionibus diuisis duci. Sp. Furius M. Horatius dextrorsus
(in) maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius et L. Ge-
ganius laeua ad montes (et) Ecetram pergunt. Neutra 6

31 1 Licinio *PU* *BOEHTDLA* (cf. cc. 5. 7 et 27. 2): lucinio *MF*:
lucio *Alscheffski* Menenio *MTDLA*: moenenio *PFBOE*: moenio
Up: om. *H* (Gaio Licinio Sigonius, temere e Diod. 15. 57. 1, ubi Q.
Seruilius, L. Furius, Gaius Licinius (sed *φρούριος* pro *φούριος*, et *Γάιος*
Λεύκιος pro *Γάιος*, cod. *Pat.*), P. Cloelius (*κύλιος* *Pat.*, *κύλιος* *FJK*) nominati
sunt) 3 primo *MPFUpBEHTDLA*: primum *Häggström*, ut
in 7. 34. 12; *defit* O popularique *MPFBEHTDLA*: populari
Up: *def.* O 4 quoad *MPFUpBOET¹D³A¹*: quod a *H*: quo
a *TL*: qad a *D*: quod (cum dellatum) *A* (unde satis apparet illud
a ex qd uel quod correcto ortum esse: etiam *F* supra quoad rasuram
aliquam, fortasse lineae in longitudinem ductae, habet) bellat-
um *MPFUpBOEHTDLA¹*: debellatum *Moorstadt Edd. rec.*: sed
tempus plus quam perfectum animaduertenti uix necessaria mutatio
uideatur diceret *MPFUpBOEHTDLA*: diceretur *Madv. qucd*, ut
monet *Luterbacher*, neue non aut postulet 5 dextrorsus in *Madv.*:
dextrorsus *MPFUpBOEHTDLA*: dextra uersus *Drak*: dextrorsus
ad *Luterbacher* L. Geganius *ed. Mogunt.* 1518 ex § 1 supra:
M. Geganius *MPFUpBOEHTDLA* et Ecetram *Madv.*: et cetram
H: et etram *B*: ecetram *MPFUpOE²TD* (ut uidetur) *A*: ecetra *E?L*
(sed monte se cetra)

parte hostis obuius [fuit]. Populatio itaque non illi uagae similis quam Volscus latrocinii more, discordiae hostium fretus et uirtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoque temporis 7 grauior. Quippe a Volscis timentibus ne interim exercitus ab Roma exiret incursiones in extrema finium factae erant; Romano contra etiam in hostico morandi causa [erat], ut 8 hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum uicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni quae extra moenia fuit hominum pecudumque praeda abacta Romam utrumque exercitus reducti.

- 32 Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietae res ab hostibus erant, celebrari de integro iuris dictio et tantum abesse spes ueteris leuandi feneratoris, ut tributo nouum fenus contraheretur in murum a censoribus 1 locatum saxo quadrato faciundum; cui succumbere oneri coacta plebes, quia quem dilectum impedirent non habebant 3 tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricos omnes coacta principum opibus fecit, L. Aemilium P. Valerium quartum C. Veturium Ser. Sulpicium L. et C. Quinctios 4 Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuerunt ut aduersus Latinos Volscosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impediante omnibus iunioribus sacramento 5 adactis tres exercitus scriberent: unum ad praesidium urbis: alterum qui, si qui alibi motus exstisset, ad subita

6 hostis obuius scripsi: hostis obuius fuit *MHTDLA*: hostis fuit obuius *PFUpBOE* (in quo haec linea litteras quattuor in marg. excurrentes habet): obuius hostis fuit *Rn Aldus*: (alioqui obuius, uiolentius sane, secludendum sit) discordiae *Vorm.?* (uid. *Rhen. ed. Frob. 1535, p. 24 et Drak. ad 4. 37. 6 adn.*) *MPFBETDLA*: discordia *UpOE¹ uel E²H ed. Frob. 1535 (sic ad 4. 37. 6 fortunae Vorm., fortuna Vorm.²)* 7 causa scripsi (hic quoque lineam usitato longiorem habet *E*): causa erat *MHTDLA*: erat causa *PFUpBOE* 8 utrumque *MPFUpBOTD LA*: utrique *HT¹ uel T²*

32 2 cui succumbere *MPFUpBOET³(uel T²)A¹*: cu succumbere *T*: cum succumbere *DLA*: cu succumberet *H* 5 exst(uel ext-)itisset *MPFBOEHTDL* (sed hic -sed) *Rn²*: exstitissent *M³UpARn*

belli mitti posset : tertium longe ualidissimum P. Valerius et L. Aemilius ad Satricum duxere. Vbi cum aciem instructam 6 hostium loco aequo inuenissent, extemplo pugnatum ; et ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperae spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata 7 pugna ; et aliquamdiu aequa uirtute fortunaque Latinae maxime legiones longa societate militiam Romanam edoctae restabant. Sed eques immissus ordines turbauit ; turbatis 8 signa peditum inlata, quantumque Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti ; et ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satri- 9 cum, quod duo milia inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime caesi : castra capta direptaque. Ab Satrico 10 nocte quae proelio proxima fuit, fugae simili agmine petunt Antium ; et cum Romanus exercitus prope uestigiis sequeretur, plus tamen timor quam ira celeritatis habuit. Prius itaque 11 moenia intrare hostes quam Romanus extrema agminis carpere aut morari posset. Inde aliquot dies uastando agro absumpti nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad moenia adgredienda nec illis ad subeundum pugnae casum.

Seditio tum inter Antiates Latinosque coorta, cum Antia- 33 tes uicti malis subactique bello in quo et nati erant et consenuerant deditionem spectarent, Latinos ex diutina pace 2 noua defectio recentibus adhuc animis ferociore ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit postquam utrisque apparuit nihil per alteros stare quo minus incepta

5 belli *MPFBOEHTL* : bella *UpDA* 6 claram *MPFUpBOE HTDLA* : certam *Madu.* (cf. c. 28, 1), pessime, u. *Class. Quart.* xii (1918), p. 4

8 Sed eques *HD⁸ dett. aliq.* : sequens *TD* (ut uidetur) *LA* : eques *UpOET⁸A²* : acques *MPFB* ; hic *H* recte coniunctionem praebere mihi uidetur quia facile a in *MPFB*, facillime s in *TDLA* ex s' oriri potuit ; codicum comparatio paene certum facit non coctam sed traditam lectionem eos dare ; et concinnitatem accipit : narratio ambiguo asyndeto amoto. Alii certe cauendum est ne *Drak.* de huius modi coniunctionibus admonentis obliuiscamur 9 equite *MP²* (aequite *P*) *FUpBOE* (sed aequite) *TA²* : equitatu *HDLA*

33 1 spectarent *ed. Rom.* 1469 : exsp(ut exp-)ectarent *MPFUpBOEHTDLA*

- 3 persequerentur. Latini profecti, ab societate pacis, ut rebantur, inhonestae sese uindicauerunt; Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis urbem agrosque
 4 Romanis dedunt. Ira et rabies Latinorum, quia nec Romanos bello laedere nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit ut Satricum urbem, quae receptaculum primum eis aduersae pugnae fuerat, igni concremarent. Nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanis-
 5 que inicerent, quam Matris Matutae templum; inde eos nec sua religio nec uerecundia deum arcuisse dicitur sed uox horrenda edita templo cum tristibus minis ni nefandos ignes
 6 procul delubris amouissent. Incertis ea rabie impetus Tusculum tulit ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum non in societatem modo Romanam sed etiam in
 7 ciuitatem se dedissent. Patentibus portis cum improviso incidissent, primo clamore oppidum praeter arcem captum est. In arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis nuntiosque Romam, qui certiore de suo casu senatum
 8 facerent, misere. Haud segnius quam fide populi Romani dignum fuit exercitus Tusculum ductus; L. Quinctius et
 9 Ser. Sulpicius tribuni militum duxere. Clausas portas Tusculi Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo hinc moenia [Tusculi] tueri uident, illinc arcem
 10 oppugnare, terrere una ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat utriusque partis animos: Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem, Latinos ex prope certa fiducia mox capiendae arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguum
 11 de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Tuscu-

3 ab societate *D¹ uel D²*: ad societate *D*: ad societatem *L*: a societate *MPFUpBOEHT* inhonestae (*uel -te*) *MPUpHTDLA*: inhonestate *FB* (*sed hic inon-*): inhoneste *E* (*sed supra es addita est nota 3, cf. c. 36. 8 adn.*): *def. O*: in hostes *A³* sese *MUpOEA³ uel A²*: se *D³*: esse *PFBHTD?LA* 9 clausas *MPFUpBOETDA*: clausos *L*: clusas *H* Tusculi in utroque loco *MPFUpBOEHTD LA* (*sed -nos (Latinos) in E in marginem excurrit; et in priore loco Tusculi A¹ uel A² ex Tusculos A*): in priore secl. *Madv., fort. recte: in posteriore secl. Edd. uet.;* utrumque secludere malit *Conway* 10 se *MPFUpBOEHTA²*: om. *DLA*

lanis ; excipit aliquanto maior ab exercitu Romano. Vtrimque urgentur Latini: nec impetus Tusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent nec Romanos subeuntes moenia molientesque obices portarum arcere possunt. Scalas prius 12 moenia capta, inde effracta claustra portarum ; et cum anceps hostis et a fronte et a tergo urgeret nec ad pugnam ulla uis nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio caesi ad unum omnes. Reciperato ab hostibus Tusculo exercitus Romam est reductus.

Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia 34 foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miseriaeque plebis crescebant, cum eo ipso, quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. Itaque cum iam ex re nihil 2 dari posset, fama et corpore iudicati atque addicti creditoribus satisfaciebant poenaeque in uicem fidei cesserat. Adeo 3 ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta ui ut liceret tetenderant, 4 sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos petendosque ulli uiro acri experientique animus esset, possessionemque honoris usurpati modo a plebe per paucos annos reciperasse in perpetuum patres uiderentur.

Ne id nimis laetum parti alteri esset, parua, ut plerumque 5 solet, rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabi Ambusti, potentis uiri cum inter sui corporis homines tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus con-

11 excipit *Alschefski*: excipitur *MPFUpBOEHTDLA* maior *MPFUpBOEHTDLA*: maiore (cum excipitur) *ed. Frob.* 1531; *cf. Caes. B. G.* 7. 88. 2 ubi excipit *dant cdd. optimi*; (an excipitur maior *i. e. q.* redditur maiori ui?; *cf. e. g.* 4. 37. 10 ferocior inlatus hostis) 12 reciperato *uid.* 1. 12. 1 *adn.*: recuperato *MPFBEHTDLA*: *def. O*

34 1 tanto *MPFUpBEHTDLA*: *def. O*: tantum *Madv. citans* 5. 10. 5, *fort. recte*: *pro abl. cf.* tanto ille superiores uicerat, quanto tu omnibus praestitisti, *Cic. Deiot.* 4; tanto praestitisse ceteros quanto populus R. antecedeat cunctas nationes, *Nep. Hann.* 1 4 reciperasse *cf. c.* 33. 12 *adn.*: recuperasse *MPFBEHTDLA*: *def. O*

- temptor eius habebatur, filiae duae nuptae, Ser. Sulpicio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem uiro tamen plebeio; eaque ipsa adfinitas haud spreta gratiam
- 6 Fabio ad uolguum quaesierat. Forte ita incidit ut in Ser. Sulpici tribuni militum domo sorores Fabiae cum inter se, ut fit, sermonibus tempus tererent, lictor Sulpici, cum is de foro se domum reciperet, forem, ut mos est, uirga percuteret. Cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risu
- 7 sorori fuit miranti ignorare id sororem; ceterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. Frequentia quoque prosequentium rogantiumque num quid uellet credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum suique ipsam malo arbitrio, quo a proximis quisque minime anteiri
- 8 uolt, paenituisse. Confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percontatus 'satin salue?' auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem
- 9 nec admodum in uirum honorificam, elicit comiter sciscitando, ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo quam nec honos nec gratia
- 10 intrare posset. Consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram
- 11 honores quos apud sororem uideat. Inde consilia inire cum genere coepit, adhibito L. Sextio, strenuo adulescente et cuius spei nihil praeter genus patricium deesset.
- 35 Occasio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem uim aeris alieni, cuius leuamen mali plebes nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret: accingendum ad
- 2 eam cogitationem esse; conando agendoque iam eo gradum

6 reciperet *MPFUpBOET¹D²LA²*: reciperat *T*: receperat *HD? A*
forem *MPFBOEHTDLA*: fores *Up* 8 salue *MPFBOEHT*
DLA: saluae *Up* (cf. 10. 18. 11) 9 quam *MPFUpBOEHTDLA*:
in quam *Sigonius* ex 'uet. lib.' (de quo exclamat *Gebhard* 'quod adiectum
est ab *putido* interprete paedagogo', recte, si uehementer)
85 1 imperio *PFUpBEHTDLA*: def. *O*: proelio *M*

fecisse plebeios unde, si porro adnitantur, peruenire ad summa et patribus aequari tam honore quam uirtute possent. In praesentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu 3 sibimet ipsi uiam ad ceteros honores aperirent; creatique 4 tribuni C. Licinius et L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum et pro commodis plebis: unam de aere alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset id quod superesset triennio aequis portionibus persolueretur; alteram de modo agrorum, ne quis plus 5 quingenta iugera agri possideret; tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent consulumque utique alter ex plebe crearetur; cuncta ingentia et quae sine certamine maximo obtineri non possent.

Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido 6 inter mortales est, agri, pecuniae, honorum discrimine proposito conterriti patres, cum trepidassent publicis priuatisque consiliis, nullo remedio alio praeter expertam multis iam ante certaminibus intercessionem inuento collegas aduersus tribunicias rogationes comparauerunt. Qui ubi tribus ad 7 suffragium ineundum citari a Licinio Sextioque uiderunt, stipati patrum praesidiis nec recitari rogationes nec sollemne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamque 8 frustra saepe concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes essent, 'bene habet' inquit Sextius; 'quando quidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. Agitedum comitia indicite, patres, tribunis militum 9

3 quo *PFUpBETDLA*: *def. O*: quod *MH* 4 creatique *MP*
UpBOEHTDLA: creati *FetEdd. ante Aldum*; *cf. Drak. c. 32. 8 adn.*
sed hic que i. e. q. et profecto portionibus *MPFUpBOEHTDLA*
LA: per tionibus *T (tamquam persolueretur inciperet)*: pensionibus
Cuiacius, fort. recte, cf. 7. 27. 3: 30. 37. 5 5 modo *D²A²* (*hic*
ut secundam lectionem): dono *UpA²* (*hic ut*
tertiam lectionem) 6 immodica *P²FUpBOE²*: immodicus *MH*
(sed a supra u scriptum est ab H¹) *TL*: immodicas *PEDA* 7 plebi
MPUpBOET²A²: plebis *F*: plebei *HTDLA* 8 concilio *MP*
UpOEHTDLA: consilio *FB* placet isto] post placet punctum
PFB, spatium paruum H praebet

creandis; faxo ne iuuet uox ista ueto, qua nunc concinentes
 10 collegas nostros tam laeti auditis.' Haud inritae cedere
 minae: comitia praeter aedilium tribunorumque plebi nulla
 sunt habita. Licinius Sextiusque tribuni plebis refecti
 nullos curules magistratus creari passi sunt; eaque solitudo
 magistratum et plebe reficiente duos tribunos et iis comitia
 tribunorum militum tollentibus per quinquennium urbem
 tenuit.

36 Alia bella opportune quievere: Veliterni coloni gestientes
 otio quod nullus exercitus Romanus esset, et agrum
 Romanum aliquotiens incursauere et Tusculum oppugnare
 2 adorti sunt; eaque res Tusculanis, ueteribus sociis, nouis
 ciuibus, opem orantibus uerecundia maxime non patres modo
 3 sed etiam plebem mouit. Remittentibus tribunis plebis
 comitia per interregem sunt habita; creatique tribuni mili-
 tum L. Furius A. Manlius Ser. Sulpicius Ser. Cornelius
 P. et C. Valerii. Haudquaquam tam oboedientem in
 4 dilectu quam in comitiis plebem habuere; ingentique con-
 tentione exercitu scripto profecti non ab Tusculo modo
 summouere hostem sed intra suamet ipsum moenia com-
 5 pulere; obsidebanturque haud paulo ui maiore Velitrae
 quam Tusculum obsessum fuerat. Nec tamen ab eis, a
 6 quibus obsideri coepae erant, expugnari potuere; ante noui
 creati sunt tribuni militum, Q. Seruilius C. Veturius A. et

9 ne iuuet *F³F?OHDA*: ne iuet *E²*: ne iubet *M¹* uel *MPF?BETL*
 (sed ni(?) *M*): ne qd iubet *Up*, unde ne quid iuuet coniecit *Häggsström*
 qua *MPFBOEHTDLA*: quia *Up*: quam *D²* uel *D³A²* uel *A³* dett.
 alig. concinentes *MPFB*(sed -cinn-) *OET²D³A²*: continentes
UpHTDLA 10 cedere minae (uel -ne) *MOEHTDLA*: cecide-
 rem. ne *PF?B*(sed punctum fort. a *P²* et sine puncto *B*): cecidere res
 nec *Up*

36 3 post uoces Ser. Sulpicius Seruius perit optimus codex *Einsied-*
lensis P. Sigonius ex fastis Capit., cf. C. I. L. I², p. 129: A. MPF
BHTDLA: om. *Up*: def. O post Valerii interpunxit *Weissen-*
bornius recte; ante haudq. add. ii H. J. Mueller, pessime, nam non
 tribuni mil. sed patres plebem oboedientem habuere in dilectu PF
BUPO(sed de-) *HTDLA*: in dilectum M

M. Cornelii Q. Quinctius M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum.

In maiore discrimine domi res uertebantur. Nam praeter 7 Sextium Liciniumque latores legum, iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis socer, quarum legum auctor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat; et cum octo ex collegio tribunorum plebi 8 primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant, et, ut ferme solent qui a suis desciscunt, capti et stupentes animi uocibus alienis id modo quod domi praeceptum erat intercessioni suae praetendebant: Velitris in exercitu plebis 9 magnam partem abesse; in aduentum militum comitia differri debere, ut uniuersa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Liciniusque cum parte collegarum et 10 uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quae ferebantur ad populum, fatigabant: auderentne postulare ut, cum bina iugera agri plebi diui- 11 derentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret ut singuli prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessarium aut locum sepulturae suus pateret ager? an placeret fenore circumuentam plebem, [ni] potius 12 quam sortem [creditum] soluat, corpus in neruum ac supplicia

6 Cornelii MPFUpBT^A: cornelius OHTDLA his FUp BODT² dell. aliq. Edd. vet. Ald.: hiis MPHTLA: iis Alschevski

8 plebi MPFBHTDLA: pl. Up: plebis F¹ uel F²OD² uel D³ uocibus H (uocib); D³ in marg. A² ed. Rom. 1469: uoc MPFBO (sed supra uoc notam; add. P²T¹ uel T², cf. c. 33. 3 adn.); uoc TDLA: uotis Up: uotisq. Lov. 2: a uoce (cum animis pro animi ex Lov. 2) Madu.

9 abesse MHTDLA: esse PFUpBOT² 11 quingenta MP²Up OHTDLA: quinquaginta PFB uix MPFUpBOD³A²: om. HTDLA

12 potius quam sortem Conway: ni potius quam sortem creditum MPFUp (sed sorte) BO (ut uidetur) HTDLA (cum Up sorte dell. aliq.): potius quam sorte creditum ex Glareano et dell. Gron., ubi sorte creditum idem ualere uoluit ac sortem reddendo. ni cum Glareano secluso creditum etiam ut glossema uoci sortem additum et ex c. 15. 5 tractum expellit Conway (cf. c. 14. 7 sorte exsoluta), qui eundem glossematorem ni pro potius quam substituere uoluisse credit. (Inter sortem ('investment') et creditum ('loan') internosci non potest, sed tribuni suam soluendi rationem breuiter tantum hic commemorant; uid. c. 15. 10.

dare et gregatim cottidie de foro addictos duci et repleri uinctis nobiles domus et, ubicumque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse?

- 37 Haec indigna miserandaque auditu cum apud timentes sibimet ipsos maiore audientium indignatione quam sua increpuissent, atqui nec agros occupandi modum nec fenore trucidandi plebem alium patribus unquam fore, adfirmabant, nisi alterum ex plebe consulem, custodem suae libertatis, [plebi] fecissent. contemni iam tribunos plebis, quippe quae potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo. non posse aequo iure agi ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari rei publicae fore. nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorem ratio comitiis consularibus habeatur; nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creati placuisset ut et plebeiis pateret summus honos, quattuor et quadraginta annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus nunc in locis sua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis

12 domus MPFU^pBO: domos HTDLA esse MPFU^pBOT²DA: esset L: esse. m. HT; cum hoc m cf. illud m in c. 29. 8; num uoluit archetypus huius lectionis signum interrogationis; an in ante haec addere?

37 1 ipsos MPFBOTDLA: ipsis UpH 2 atqui MPFU^pBO T²D³A¹: atq' ui HTD? LA alium M¹ uel M² aliud M) OHTDLA: auxilium PFUpBT² plebi MPFU^pBOHTDLA: seclusi, fecissent scribens, ut ex duplicata lectione plebi plebis infra profectum; quem enim unquam plebs consulem creauit? plebes D³ dett. tres Drak.: plebs A² Edd. uel.: plebis Alschevski: plebei Weissenb. fecissent Muel M³, Harant (plebi retinens), Weissenb.: fecisset M?PFUpBOHTDLA: nobis suae... fecissent pro nostrae... fecerimus orationis rectae posita uidentur 3 plebis OHTDLA: plebi MPFB: pl. Up ipsa A^x Edd. uel.: ipsam MPFU^pBOHTDLA, cf. 7. 4. 3; 8. 25. 6; 2. 19. 5 adu.

4 si MPFBOTDLA: si non Up 5 memoria MPFU^pBOT² D³A: memoriam HTDL 6 qui crederent MPFU^pBOHTDLA: quid crederent? Douiat.: quid? crederentne T. Faber: quis crederet dett. pl., Sigonius (sed qui i. e. q. cur, cf. e. g. 28. 43. 18; 42. 50. 10) nunc lac. Gron., quod sensus requirit ut uidit Drak. qui inter alia loca dat 5. 10. 9 ubi nunc ab Aldo restitutum est, 3. 54. 15 ubi ne et ne confusa sunt: ne MPFU^pBOHTDL¹ uel LA: ne L?

occupare soliti sint, et ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum saeptum tam diu habuerint? lege obtinen- 7 dum esse quod comitiis per gratiam nequeat, et seponendum extra certamen alterum consulatum ad quem plebi sit aditus, quoniam in certamine relictus praemium semper potentioris 8 futurus sit, nec iam posse dici id quod antea iactare soliti 8 sint, non esse in plebeiis idoneos uiros ad curules magistratus. numqui enim socordius aut segnius rem publicam administrari post P. Licini Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit, quam per eos annos gesta sit quibus praeter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra 9 patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quaestores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe coeptos creari nec ullius eorum populum Romanum paenituisse. consulatum superesse plebeiis; eam 10 esse arcem libertatis, id columen. si eo peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex urbe reges et stabilem libertatem suam existimaturum; quippe ex illa die in plebem 11 uentura omnia quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi 12 accipi uidere, nouam rogationem promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat; omniumque earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt qui Velitras obsidebat.

Prius circumactus est annus quam a Velitris reducerentur 38 legiones; ita suspensa de legibus res ad novos tribunos militum dilata; nam plebis tribunos eosdem, duos utique

8 numqui *MPFUpBOHT*: numquid *DLA* ed. *Frob.* 1535 administrari ed. *Frob.* 1535: administrare *MPFUpBOHTDLA*, cf. 3. 13. 8 *adn.* post ed. *Frob.* 1535: potest post *MPFUpBOTD⁸*: potens post *H*: potest *DPLA*: posse post *A²* (*corruptio illa administrare potest etc. ab aliquo profecta uidetur esse qui numqui pronomem casu recto esse uoluit; nisi mauis* (administrari) putent ex lectione *Harleiana restituere*)

38 1 plebis *OA¹* uel *A²D²*: plebes *MPFUpBHTDL*: plebs *A* eosdem . . . tribuni *oni. O*

- 2 quia legum latores erant, plebes reficiebat. Tribuni
 militum creati T. Quinctius Ser. Cornelius Ser. Sulpicius
 3 Sp. Seruilius L. Papirius L. Veturius. Principio statim
 anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum; et cum
 tribus uocarentur nec intercessio collegarum latoribus
 obstaret, trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum
 4 imperium summumque ad ciuem decurrunt. Dictatorem
 dici placet; dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum
 equitum L. Aemilium cooptat. Legum quoque latores
 aduersus tantum apparatus aduersariorum et ipsi causam
 plebis ingentibus animis armant concilioque plebis indicto
 tribus ad suffragium uocant.
- 5 Cum dictator, stipatus agmine patriciorum, plenus irae
 minarumque consedisset atque ageretur res solito primum
 certamine inter se tribunorum plebi ferentium legem inter-
 cedentiumque et, quanto iure potentior intercessio erat,
 tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumque et
 'uti rogas' primae tribus dicerent, tum Camillus 'quando
 6 quidem' inquit, 'Quirites, iam uos tribunicia libido, non
 potestas regit et intercessionem, secessionem quondam plebis
 partam, uobis eadem ui facitis irritam qua peperistis, non
 rei publicae magis uniuersae quam uestra causa dictator in-
 tercessionem adero euersumque uestrum auxilium imperio
 7 tutabor. Itaque si C. Licinius et L. Sextius intercessionem
 collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram
 concilio plebis; si aduersus intercessionem tamquam captae
 ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam a se ipsa

1 quia MPFUpBHDTLA²: que A: qui ed. Frob. 1531, Edd. rec.: qui dant dell. tres sed post legum, (sed relatiuus duos (illos) requirat)

2 Ser. Cornelius MOHTDLA: om. PFUpB 3 summum PFUpBOHTDLA (sed auxiliam summum Fel auxiliam sūl sūmū B): ad summum dell. unus (Lov. 3): summum imperium om. M ad ciuem MPFUpBOHTDLA: ciuem Fragm. Haverk. 4 Aemilium MPFUpBOT²A²: Camillum HTDLA 6 adero MPFUpBOTA²:

adere L: adherens D: aderens A: om. adero . . . intercessionem (§ 7) H 7 cedunt MPFUpOHTDLA: cediit B: cedent Wesenberg,

ne minima quidem causa

dissolui non patiar.' Aduersus ea cum contemptim tri- 8
 buni plebis rem nihilo segnus peragerent, tum percitus ira
 Camillus lictores qui de medio plebem emouerent misit et
 addidit minas; si pergerent, sacramento omnes iuniores
 adacturum exercitumque extemplo ex urbe educturum.
 Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit 9
 magis certamine animos quam minuit. Sed re neutro
 inclinata magistratu se abdicauit, seu quia uitio creatus erat,
 ut scripsere quidam, seu quia tribuni plebis tulerunt ad
 plebem idque plebs sciuit, ut, si M. Furius pro dictatore
 quid egisset, quingentum milium ei multa esset; sed auspiciis 10
 magis quam noui exempli rogatione deterritum ut potius
 credam, cum ipsius uiri facit ingenium, tum quod ei suffectus
 est extemplo P. Manlius dictator—quem quid creari attine-
 bat ad id certamen quo M. Furius uictus esset?—et quod 11
 eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit,
 haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium
 repetiturum; simul quod eo tempore quo promulgatum de 12
 multa eius traditur aut et huic rogationi, qua se in ordinem
 cogi uidebat, obsistere potuit aut ne illas quidem propter 13
 quas et haec lata erat impedire; et quod usque ad memoriam
 nostram tribuniciis consularibusque certatum uiribus est,
 dictaturae semper altius fastigium fuit.

Inter priorem dictaturam abdicatam nouamque a Manlio 39
 initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis
 habito apparuit quae ex promulgatis plebi, quae latoribus
 gratiora essent. Nam de fenore atque agro rogationes 2
 iuebant, de plebeio consule antiquabant; et perfecta
 utraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere
 plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam 3
 plebis inclinauit C. Licinio, qui tribunus militum fuerat,
 magistro equitum de plebe dicto. Id aegre patres passos 4

8 contemptim *PFUpBOTA*² uel *A*⁴: contempti *ML*: contemti *A*:
 contenti *HD* 9 animos quam minuit *om. H* (cf. c. 40. 10): *ret. ceteri*

accipio: dictatorem propinqua cognatione Licini se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quam tribuni consularis imperium esse,

- 5 Licinius Sextiusque, cum tribunorum plebi creandorum indicta comitia essent, ita se gerere ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod
6 dissimulando petebant plebem: nonum se annum iam uelut in acie aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publice emolumento stare. consenuisse iam secum et rogationes promulgatas et uim omnem tribuniciae potestatis.
7 primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum; postre-
8 mo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas nec bellum nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli magistro equitum ex plebe dicendo dederit:
9 se ipsam plebem et commoda morari sua. liberam urbem ac forum a creditoribus, liberos agros ab iniustis possessori-
10 bus extemplo, si uelit, habere posse. quae munera quando tandem satis grato animo aestimatu-ros, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiae populi Romani id postulare ut ipse fenore leuetur et in agrum iniuria possessum a potenti-
bus inducatur, per quos ea consecutus sit senes tribunicios non sine honore tantum sed etiam sine spe honoris relin-
11 quat. proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent; deinde comitiis tribuniciiis declararent uoluntatem. si coniuncte ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse

39 6 in acie Up^D Gron. 1665: in aciem MPFBOHTDLA (uid. Drak. 2. 14. 4 adn.) publice MHTDA (sed molumento M): publico PUPBOL: public F 8 omen MU^DOD^SA²: omnem P^t BHTDL¹A: omni L magistro MPFBOHTDLA: magistrum Up, Häggströmio probante 10 per quos] ante hoc intercidisse si uel cum suspicatur M. Mueller, perperam; intellegi enim debet ipse p^{er}... per quos dē... 11 deinde... uellent om. O coniuncte MPF(sed .ae)UpBT²D^SA²: coniuxte HTDLA?: coniunctim ed. Rom. 1469, probante Drak., cf. c. 40. 9 ferre MP²(ferre P) FUpBHTDLA: ferri Modius (cf. c. 37. 8 adn.), uix necess.

quod eosdem reficerent tribunos plebis; perluros enim quae promulgauerint: sin quod cuique priuatim opus sit id modo accipi uelint, opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris; nec se tribunatum nec illos ea quae promulgata sint habituros.

Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum 40 prae indignitate rerum stupor silentiumque inde ceteros patrum defixisset, Ap. Claudius Crassus, nepos decemuir, 1 dicitur odio magis iraque quam spe ad dissuadendum processisse et locutus in hanc fere sententiam esse: 'Neque 3 nouum neque inopinatum mihi sit, Quirites, si, quod unum familiae nostrae semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam, Claudiae gentis iam inde ab initio nihil antiquius in re publica patrum maiestate fuisse, semper plebis commodis aduersatos esse. Quorum alte- 4 rum neque nego neque infitias eo—nos, ex quo adsciti sumus simul in ciuitatem et patres, enixe operam dedisse ut per nos aucta potius quam imminuta maiestas earum gentium inter quas nos esse uoluistis dici uere posset: illud alterum pro 5 me maioribusque meis contendere ausim, Quirites, nisi, quae pro uniuerſa re publica fiant, ea plebi tamquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet, nihil nos neque priuatos neque in magistratibus quod incommodum plebi esset scientes fecisse nec ullum factum dictumue nostrum contra utilitatem uestram, etsi quaedam contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc, si Claudiae familiae non sim 6 nec ex patricio sanguine ortus sed unus Quiritium quilibet,

40 1 stupor . . . permittit (§ 16,] omnia omittit O sed a fol. 102 med. post Sextius et Licinius (c. 41. 10) tandem scribit 3 gentis MPFUpBOHTDLA: genti ed. Mogunt. 1518, Aldus, sed quoniam post audiam uoces nostrae familiae obiectum intelleguntur, non opus est iterato datiuo, ut adfirmat Drak., mutationem Moguntinam et Aldinam genti laudans. Contra uoces ab initio Claudiae gentis fabulam bene notam (2. 16. 4) lectori repraesentant antiquius MOAT²D³:. antiquus HTL: antiquis (?) D: aliquis P: alicuius FB: aliud ius Up maiestate MPUvOHTDL: magestate BA: magistrate F 6 Quiritium PFUpBOTDLA: quiritum MF² uel FH del. aliq.

qui modo me duobus ingenuis ortum et uiuere in libera
7 ciuitate sciam, reticere possim L. illum Sextium et C. Lici-
nium, perpetuos, si dis placet, tribunos, tantum licentiae
nouem annis quibus regnant sumpsisse, ut uobis negent
potestatem liberam suffragii non in comitiis, non in legibus
iubendis se permissuros esse?

8 “Sub condicione” inquit, “nos reficietis decimum
tribunos.” Quid est aliud dicere “quod petunt alii, nos
adeo fastidimus ut sine mercede magna non accipiamus”?

9 Sed quae tandem ista merces est qua uos semper tribunos
plebis habeamus? “Vt rogationes” inquit, “nostras, seu
placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt, omnes

10 coniunctim accipiatis.” Obsecro uos, Tarquinii tribuni
plebis, putate me ex media contione unum ciuem succlamare
“bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere quas

11 salubres nobis censemus esse, antiquare alias.” “Non”
inquit, “licebit tu de fenore atque agris quod ad uos omnes
pertinet iubeas et hoc portenti non fiat in urbe Romana uti

L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indigna-
ris, quod abominaris, uideas; aut omnia accipe, aut nihil
12 fero”; ut si quis ei quem urgèat fames uenenum ponat cum
cibo et aut abstinere eo quod uitale sit iubeat aut mortiferum
uitali admisceat. Ergo si esset libera haec ciuitas, non tibi

9 seu utiles . . . sunt *PFUpB*(sed se utiles)*OT²A²*: seu inutiles
om. M: seu utiles *om. HTDLA* 10 censemus . . . non *om. H, cf.*

c. 38, 9: ret. ceteri 11 licebit tu *MPFUpBO*(sed tum)*HTDLA*:
licebit ut *Madv.*, uim multam demens; (licebit. Tu . . . uideas. sic
interpungunt H. J. Mueller et Luterbacher: licebit. Tu . . . uideas?
Alschevski, non male). Si quid mutandum est, melius est ut et tu quod
conicit Conway, quoniam hoc simul ratione palaeographica non minus
commendatur, simul duritiam compositionis illius et non fiat, uoce et
priori clausulae addita, aliquatenus mitigat uti L. *MOT²A²*: utii

(uel ut ii) l. *PFBT²* (ut secundam lectionem): ut l. *Up*: ut l. *HTDLA*
Sextium *MP²FBU²OH²TDLA*: Sextilium *P dett. pl.*, quod fortasse
non minus quam ut ii (pro uti) ex glossemate illum L. Sextium natum est.
Textum utrobique defendit ipsa dicendi uarietas inter §§ 7 et 11 prorsus
Liniana, quam tamen marginator aliquis abolere studuit quem secuti esse
uidentur *Edd. uet.* qui uti illum L. Sextium praebent accipe *MPF*
UpBOT²DLA: accipite *HT* fero *MPFUpBOHTDLA²* (ut
secundam lectionem): feras *A*

frequentes succlamassent "abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis"? Quid? si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat? Illud si quis patricius, si quis, quod illi uolunt inuidiosius esse, Claudius diceret "aut omnia accipite, aut nihil fero", quis uestrum, Quirites, ferret? Nunquamne uos res potius quam auctores spectabitis sed omnia semper quae magistratus ille dicet secundis auribus, quae ab nostrum quo dicentur aduersis accipietis?

At hercule sermo est minime ciuilis; quid? rogatio qualis est, quam a uobis antiquatam indignantur? Sermoni, Quirites, simillima. "Consules" inquit, "rogo ne uobis quos uelitis facere liceat." An aliter [rogat] qui utique alterum ex plebe fieri consulem iubet nec duos patricos creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Etruscum fuit cum Porsenna Ianiculum insedit, quale Gallicum modo cum praeter Capitolium atque arcem omnia haec hostium erant, et consulatum cum hoc M. Furio et quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret, possetisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hocine est in commune honores uocare, ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricos non liceat? et alterum ex plebe creari necesse sit, utrumque ex patribus praeterire liceat? Quanam ista societas, quanam consortio est? Parum est, si, cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? "Timeo" 19

12 Quid si *MHTDA*: quod si *PFUpBOL* tu *MPFUpBHTD*
LA: om. O 12, 13 ferat? Illud] *sic recte interpunxit Madv. et sic*
antea in A uir doctus aliqui ferat *MP²UpOTDLA*: fuerat *PH*:
 fierat *FB* 13 fero *MPFUpBOHTDLA*² *ut secundam lectionem*:
 feret *D²? postea erasum, A* 14 spectabitis *ed. Par. 1510*:
exp(uel exp-)ectabitis MPFUpBOHTDLA, cf. c. 33. 1 16 rogat
MHTDLA: seclusi, cf. 10. 13. 10, Praef. 5 adn.: qui rogat PFUpBO
(ut ex spatii ratione uidetur, sed inter qui ro et be fieri omnia perierunt)
 17 Porsenna *MPFUpOHTDLA*: persona *B*: (cf. 9. 11. 6 et 2. 9.
 1 adn.) pro *MPFBOHTDLA*: procul *Up* consulem
MPFUpBOHTDLA, quod sic solum defendi potest si pro dubio idem
ac pro consule dubio ualere statuet: consule Madv. fort. recte

inquit, "ne, si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium." Quid est dicere aliud "quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatem uobis creandi quos non uultis imponam"? Quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patriciis unus petierit plebeius et lege se non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quaerunt; et ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant; et occasionibus potius quam uirtute petere honores malunt. Est aliquis, qui se inspici, aestimari fastidiat, qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum censeat esse, qui se arbitrio uestro eximat, qui uestra necessaria suffragia pro uoluntariis et serua pro liberis faciat. Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate tamquam regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis cui non uia ad consulatum facilius per istius legis occasionem quam nobis ac liberis nostris fiat, si quidem nos ne cum uolueritis quidem creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis necesse sit?

4 De indignitate satis dictum est—etenim dignitas ad homines pertinet—: quid de religionibus atque auspiciis—quae propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est—loquar? Auspiciis hanc urbem conditam esse, auspiciis bello

41 2 est MPFUpBOHTDLA; congruat melius cum sequentibus esto, sed nihil mutamus 3 poteritis MPFBHTDLA: potueritis Up: def. O necesse sit MPFUp²BOHTDLA, Edd. omnes usque ad Weissenb. recte: necesse erit Up Wesenberg, pessime; nam Liuius Appium sic describit ut haud sine ironia quadam populum ficta reuerentia adloquatur, statuens minus uerisimile esse populum nolle plebeiis summos honores conferre quam eosdem honores nobilissimo cuique uelle concedere. Illud igitur per subiunctiuum etiam si nolueritis... necesse sit exprimit, hoc per indicatiuum cum uolueritis... poteritis. Sed nostro saeculo moris esse uidetur uetare Liuium quid uoluerit exprimere 4 etenim MPFUpBHTDLA (def. O). cf. e.g. 7. 5. 4: at enim Madv., frigide propria MPFUpBOHTDA: proprii L. Inter auspiciis et quae inserit neglectis Wesenberg; si quid addendum esset, melius erat pollutis, cf. § 9; sed nihil addendum est quoniam satis noto Latini sermonis compendio nomen antecedens in clausulam relatiuam sic

ac pace domi militiaeque omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? Nempe 5 penes patres; nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur; nobis adeo propria sunt auspicia, ut non 6 solum quos populus creat patricios magistratus non aliter quam auspicato creet sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus et priuatim auspicia habeamus, quae isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex ciuitate auspicia qui plebeios 7 consules creando a patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones: "quid enim est, si pulli 8 non pascentur, si ex cauea tardius exierint, si occecinerit auis?" Parua sunt haec; sed parua ista non contemnendo maiores uestri maximam hanc rem fecerunt; nunc 9 nos, tamquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes caerimonias polluimus. Volgo ergo pontifices, augures, sacrificuli reges creentur; cuilibet apicem Dilem, dummodo homo sit, imponamus; tradamus ancilia, penetralia, deos deorumque curam, quibus nefas est; non leges auspicato ferantur, 10 non magistratus creentur; nec centuriatis nec curiatis comitiis patres auctores fiant; Sextius et Licinius tamquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. Tanta dulcedo est ex alienis fortunis 11 praedandi, nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas

transponitur ut in obscuro relictum sit qualem in clausula sua propria structuram habuerit; cf. e. g. cuius est beneuolentiae, quae tua est beneuolentia

6 priuatim MPFUpBOHTDLA (cf. 4. 2. 5): priuati Crevier, eo animo ut iterum aliis uerbis de interregis prodendo Appius loquatur; non male sed haud necessario 8 est... pascentur MPFUpBOHTDLA: esse... pascantur Madv.

si occecinerit PFBTL (sed in P primum illud e ex i correctum est, fortasse in nostra aetate): si occinerit Up: si occecinerint H: si hoc cecinerit DA: hoc cecinerit O: om. M qui nil nisi exierit auis scripsit; (e contrario occinuit 10. 40. 14; cf. Priscian. 10. 7. 38) uestri MPFUpBOHTDLA, recte; cf. cum Alscheffskio 5. 54. 7: nostri Edd. uet. 10 centuriatis MOHTDLA: cū centuriatis PFUpBT² nec curiatis MPUpBOTDLA: nec centuriatis F: om. H

in agris fieri pellendo finibus dominos, altera fidem abrogari
 12 cum qua omnis humana societas tollitur? Omnium rerum
 causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. Quod
 faxitis deos uelim fortunare.'

42 Oratio Appi ad id modo ualuit ut tempus rogationum
 2 iubendarum proferretur. Refecti decumum iidem tribuni,
 Sextius et Licinius, de decemuiris sacrorum ex parte de
 plebe creandis legem pertulere. Creati quinque patrum,
 quinque plebis; graduque eo iam uia facta ad consulatum
 3 uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus ut
 in praesentia consulum mentione omissa tribuni militum
 crearentur. Creati A. et M. Cornelii iterum M. Geganius
 P. Manlius L. Veturius P. Valerius sextum.

4 Cum praeter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem
 exitus quam dubii, quietae externae res Romanis essent,
 fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem ut M.
 Furius dictator quintum diceretur. Is T. Quinctium Poenum
 5 magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno
 circa Anienem flumen auctor est Claudius inclitamque in
 ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus
 manus conseruit in conspectu duorum exercituum caesum
 6 torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis
 adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta,
 hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M.
 7 Furio signa conlata. Nec dubia nec difficilis Romanis,
 quamquam ingentem Galli terrorem memoria pristinae cladis

11 pellendo *PFUpBHTDLA*: praebendo *M*: *def. O* 12 uelim
 fortunare *ed. Rom.* 1469: uel infortunare *MUpBOHDLA*: uelin-
 fortunare *PFT*

42 1 Appi *PFBO*: appii *MHTDLA* 2 decumum *MPBOH*
TDLA: decimum *F* (*ubi* refectioni decimum *delere conatus est F³*)
 iidem *ed. Rom.* 1469: idem *MP³F³(F?)UpBOHTDLA*: id est *P*

3 Cornelii *MPFUpBT²DLA*: corneli *HT*: cornelius *O*, *more suo*

4 Poenum *MPFUpBHTDA* (*cf.* 4. 26. 2; 4. 20. 8): penum *O* =
 paenum *L*: pennum *Sigon. Madv.* 5 pugnatam *ed. Rom.* 1469:
 pugnatum *MPFUpBOHTDLA* (*M sine dubio, pace Alsche skii*)

attulerant, uictoria fuit. Multa milia barbarorum in acie, multa captis castris caesa; palati alii Apuliam maxime 8 petentes cum fuga [se] longinqua tum quod passim eos simul pauor errorque distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum plebisque triumphus decretus.

Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio ex- 9 cepit, et per ingentia certamina dictator senatusque uictus, ut rogationes tribuniciae acciperentur; et comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus consul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia 10 patricii se auctores futuros negabant, prope secessionem plebis res terribilesque alias minas ciuiliū certaminum uenit cum tandem per dictatorem condicionibus sedatae dis- 11 cordiae sunt concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio, a plebe nobilitati de praetore uno qui ius in urbe diceret ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in 12 concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse meritoque id, si quando unquam alias, deum immortalium [causa libenter facturos] fore ut ludi maximi fierent et dies unus ad triduum adiceretur, recusantibus id 13 munus aedilibus plebis, conclamatum a patriciis est iuuenibus se id honoris deum immortalium causa libenter facturos [ut aediles fierent]. Quibus cum ab uniuersis gratiae actae 14 essent, factum senatus consultum, ut, duumuiros aediles ex

8 fuga Gron.: fuga se PFUpBOHTDLA: fugace M errorque Harant, recte, ut passim et simul uidentur indicare: terrorque MPFUpBOHTDLA; longe aliam rerum condicionem denotat terror pauorque in 8. 9. 11 sese MPFUpBOHTDLA: delet Crevier (se post fuga retento) tutati PFUpBOHTDLA: cuti M 10 ne is ed. Frob. 1531: in his (uel is) MPFUpBOHTDLA (sed hiis A) 11 tandem Perizonius: tamen MPFUpBOHTDLA: tum tamen dett. aliq. Gruter 12 fore Madu.: causa libenter facturos fore MPFUpBOHTDLA (in T minio notata sunt deum... facturos; similiter in F) 13 facturos Alschevski, postea Rost: acturos MPFUpBOHTDLA ut... fierent MPFUpBOHTD(inter puncta) LA: seclut Conway; u. Class. Quart. xii (1918) p. 5 14 duumuiros HT¹: duo uiros MPFUpB¹ uel B²T: duos uiros M¹ uel M²BO DLA: duos A²; de nominatio singulari u. 3. 40. 12 adn.; cf. 7. 28. 5; 22. 33. 8; 4. 21. 5 et 25. 3; 5. 13. 6

patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus eius anni comitiis fierent.

14 populum MPFUpBOHTDLA, sed in F erasum ab F³

Subscriptiones: titi liui nicomchus uē. iii praefeci urbs emendauī ab urbe cōd. uictorianus uē. emendabam domnis symmachis liber VI explicit (*omnia in litt. capit.*) *M*

eadem sed nicomachus fauianus, urbes, y (*ante* ab urbe), condita, symmachis *DA*: *eadem ac D sed* uē. iiii, ŷ (*ante* ab urbe) *L* (*add.* incipit liber VII *DLA*): titi liui nichomachus flauianus .uē. iii. praefecit urb. emendauī ab urbe cond. uictorianus .uē. emendabam domnis Symmachis. liber .VI. expl. incipit liber .VII. feliciter *H* (*omnia in litt. capit.*)

titi liuii ab urbe condita explicit lib. VI incipit lib. VII *O* (*in litt. capit.* titi usque ad condita): *eadem sed* lib. VI explicit *Up*

titi liui liber (*sed* lib. *P*) VI explicit incipit liber VII feliciter *PFB* (*omnia in litt. capit.*)

titi liui ab urbe condita liber VI explicit *T* (*omnia in litt. capit.*)

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER VII

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis 1
 nouis duobus magistratibus, praetura et curuli aedilitate;
 hos sibi patricii quaesiuerunt honores pro concessa plebi altero
 consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus 2
 erat, dedit: patres praeturam Sp. Furio M. filio Camillo,
 aedilitatem Cn. Quinctio Capitolino et P. Cornelio Scipioni,
 suarum gentium uiris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio
 collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio 3
 anni et de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari
 iam fama erat, et de Hernicorum defectione agitata mentio.
 Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem 4
 ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum ac iustitio
 simile otium fuit, nisi quod non patientibus tacitum tribunis 5
 quod pro consule uno plebeio tres patricos magistratus curu-
 libus sellis praetextatos tamquam consules sedentes nobilitas
 sibi sumpsisset, praetorem quidem etiam iura reddentem et 6
 collegam consulibus atque iisdem auspiciis creatum, uere-

*Praefationem capiti praefixerunt HTDLA sic: hoc anno primum
 consul plebeius. hoc anno primum praetor urbanus. hoc anno primum
 edilis curulis.*

I 2 ceperunt MPFUpHT²LA (cf. cum Gron. c. 25. 2 et c. 42. 2):
 coeperunt BOTD: dedere A² (ut secundam lectionem uel coniect.): dede-
 runt dett. aliq. ed. Venet. 1495: compararunt Cornelissen Mamercus
 MPFUpBOHTDLA, Diod. 15. 82. 1, Cassiod.: mamercinus Pighius e
 fast. Capit., cf. C. I. L. i², p. 126; (pro Mamercus cf. c. 3. 3; c. 39. 17;
 8. 1. 1; contra Mamercinus 8. 12. 4; 8. 16. 12; 8. 20. 3; similis uariatio
 in nominibus Coruus et Coruinus, Rullus et Rullianus reperitur; cf. 7.
 32. 15 adn.; 8. 29. 9 adn.; in re incerta nihil muto)

cundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi aediles curules creari. Primo ut alternis annis ex plebe fierent conuenerat : postea promiscuum fuit.

- 7 Inde L. Genucio et Q. Seruilio consulibus et ab seditione et a bello quietis rebus, ne quando a metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, aedilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione et ex multitudine alia multa funera fuisse ; maximeque eam pestilentiam
9 insignem mors quam matura tam acerba M. Furi fecit. Fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloque priusquam exsulatum iret, clarior in exsilio, uel desiderio ciuitatis quae capta absentis implorauit opem uel felicitate
10 qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit ; par deinde per quinque et uiginti annos—tot enim postea uixit—titulo tantae gloriae fuit dignusque habitus quem secundum
a Romulo conditorem urbis Romanae ferrent.
- 2 Et hoc et insequenti anno C. Sulpicio Petico C. Licinio Stolone consulibus pestilentia fuit. Eo nihil dignum memoria
actum, nisi quod pacis deum exposcendae causa tertio tum
3 post conditam urbem lectisternium fuit ; et cum uis morbi

6 im(uel in)posita MPFUp²BHTDLA¹ : posita UpOA promiscuum F³ uel F³UpOD³ uel D²A² : promiscuum MPF²BHTDLA ; cf. 3. 47. 7 adn. 8 plebis MPFUpBOD³A² : plebi HTDLA quam PFUpBT²D³ uel D²A², i. e. 'aeque acerba ac matura' ut ait *Drak.* : def. O : quam sic M (ut uidetur) : quamuis M² (probante M³ uel M⁴) : quam nemo sic HTDLA ; (hanc lectionem ita expandit dett. unus, *Pal.* 2, ut quam nemo sic maturam sic acerbam fleuit demum inuenimus). Sed unde sic et nemo sic orta sint nisi ex glossemate nescioquo difficile est dictu ; fortasse nemo sic est glossema uoci sic additum (cf. ut in pluribus, 26. 48. 12) ; fortasse uocem unicus explicare glossemator uoluit. In O perierunt inter m (uocis mors) et rii fecit non plus xxviii litterae, ut pro certo habere possimus codicem hunc cum HTDLA non congruisse tam PFUpBHTDLA : def. O ; tam M (ipse ut uidetur) 9 felicitate M²FUpT²D²A² : felicitatem (ē) MPHTDLA : def. O in patriam secum om. H, num recte ? ret. ceteri (sed in patriam perit in O) 10 uiginti (uel xx) MHTDLA : xxx PFUpBT² (ut secundam lectionem) : def. O

2 1 C. Glareanus, Sigonius e Diod. 15. 95. 1 et Cassiod., cf. C. I. L. i², p. 126, et c. 17. 13 : T. MPFUpBOHTDA² : L. L (ut uidetur) : om. A Petico MHTDL : petito A (potito A¹ uel A²) : poetico PFUpBO (cf. c. 17. 13)

nec humanis consiliis nec ope diuina leuaretur, uictis superstitione animis ludi quoque scenici—noua res bellicoso populo, nam circi modo spectaculum fuerat—inter alia caelestis irae placamina instituti dicuntur; ceterum parua 4 quoque, ut ferme principia omnia, et ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. Imitari deinde eos 5 iuuentus, simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus, coepere; nec absoni a uoce motus erant. Accepta itaque 6 res saepiusque usurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia ister Tusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum; qui non, sicut ante, Fescennino uersu similem in- 7 compositum temere ac rudem alternis iaciebant sed impletas modis saturas descripto iam ad tibicinem cantu motuque congruenti peragebant.

Liuius post aliquot annis, qui ab saturis ausus est primus 8 argumento fabulam serere, idem scilicet—id quod omnes tum erant—suorum carminum actor, dicitur, cum saepius 9 reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis uigente motu quia nihil uocis usus impediēbat. Inde 10 ad manum cantari histrionibus coeptum diuerbiaque tantum

4 parua quoque *MPFUpBOHTDLA* (i. e. et noua et parua): parua haec quoque *Eussner*: parua ea quoque *Madv.* (fort. recte, sed tum ea ante ipsa delendum est) 5 absoni a *MPFBHTDLA*: absona *UpOT^z dett. aliq.* 6 ludio *PFUpBOT^zD^zA⁴*: ludios *MFHTDLA* 7 incompositum *MPFUpBOHTDLA*: compositum *Sigon. Karsten (Mnemos. xxiv), uix necess.; de ordine intertexto uid. Conway, Class. Rev. xiv (1900), p. 357, et cf. 5. 40. 1; 3. 28. 1; 3. 38. 1; 5. 7. 4; 2. 41. 6 adn., et cf. Gron. ad loc.* iaciebant *MPFUpBOHTDLA*: faciebant *T dett. aliq.* 8 annis *MPFBHTDLA*; cf. 32. 5. 9; 40. 52. 1; 5. 55. 1, et al. exempla ap. *Weissenb. et Luterbacher*: annos *M³UpOA² uel A³* ausus *MPFUpBOHTDLA*: auersus ausus *Cornelissen, uix recte* 9 reuocatus *PUpBHTDLA*: reuocat' *FO*: reuocatur *M*, unde reuocatur uocem obtudisse et con. *Herts*; sed cf. *Val. Max. 2. 4. 4* cui lectio *Liniana* satisfacit 10 diuerbiaque ed. *Mogunt. 1518 ed. Frob. 1531*: deuerbiaque *M(sed quae)PFUpB(sed deuerbi atq.)O(sed quae)HTDLA*

- 11 ipsorum uoci relictā. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur et ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare coepit; unde exodia postea appellata consertaque fabellis
- 12 potissimum Atellanis sunt; quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus nec ab histrionibus pollui passa est; eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moueantur et stipendia, tamquam expertes artis ludicrae,
- 13 faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorum quoque prima origo ponenda uisa est, ut appareret quam ab sano initio res in hanc uix opulenti regnis tolerabilem insaniam uenerit.
- 3 Nec tamen ludorum primum initium procurandis religionibus datum aut religione animos aut corpora morbis leuauit; 2 quin etiam, cum medios forte ludos circus Tiberi superfuso inrigatus impedisset, id uero, uelut auersis iam dis aspernantibusque placamina irae, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genucio L. Aemilio Mamerco iterum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos quam corpora morbi adficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur pestilen-

11 iuuentus PFUpBOHTDLA : iuuenem M unde exodia Conway, nam si M et H conferuntur, dittographia plane apparet; et sic A recentiore manu correctus : unde exodia que (uel quae) exordia MA² ed. Rom. 1469 : que (uel quae) exordia HTDLARn : que (uel quae) unde exodia PB et, ut puto, O (nam in O fere xvi litt. perierunt inter uersibus et -ue unde) : quae inde exodia F, uet. codices Geleni, ed. Frob. 1535 : quae exodia T¹ uel T²D³ : unde exorta quae exodia Alschevski, bene, sed exorta uix necess. mihi uidetur. (In que exordia fortasse que siglum est quaerendi, i. e. quaere.) consertaque MOTDLA : consortaque H : conseruata PFUpB 13 insaniam om. H: ret. ceteri

3 2 Tiberi HT²D² uel D¹ : tyberi A : tiberi Up : tiberis (uel tyberis) MPFBOTDL id uero MPFBOHTDLA : idcirco Up auersis MPFBOTDL : aduersis UpHA 3 Cn. Sigonius e Diod. 16. 2. 1, cf. C. I. L. i², p. 126 : C. MPFUpBHOTDLA : Claudio O (ut saepe pro C.) Mamerco MPFUpBOHTDLA, uid. c. 1. 2 : Mamerco Pighius, ut supra; (hic nullum cognomen L. Aemilio dat Diodorus)

tiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione 4 adductus senatus dictatorem clauī figendi causa dici iussit; dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinarium magistrum equitum dixit.

Lex uetusta est, priscis litteris uerbisque scripta, ut qui 5 praetor maximus sit idibus Septembribus clauum pangat; fixa fuit dextro lateri aedis Iouis optimi maximi, ex qua parte Mineruae templum est. Eum clauum, quia rarae per 6 ea tempora litterae erant, notam numeri annorum fuisse ferunt eoque Mineruae templo dicatam legem quia numerus Mineruae inuentum sit.—Volsiniis quoque clauos indices 7 numeri annorum fixos in templo Nortiae, Etruscae deae, comparere diligens talium monumentorum auctor Cincius adfirmat.—M. Horatius consul † ex lege templum† Iouis 8 optimi maximi dedicauit anno post reges exactos; a consuli- bus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, sollemne clauī figendi translatum est. Intermisso deinde more digna 9 etiam per se uisa res propter quam dictator crearetur. Qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendae ac non soluendae religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans dilectu acerbo iuuentutem agitauit; tandemque

5 pangat] hic glossema exhibet M, uid. praef. nostram, § 38 ex qua parte Gron.: ea qua parte MPFBOT (ea quae T¹ uel T²) DLA (sed cum a inusitato in ea): .ea. qua parte H: ea parte qua Up ed. Frob. 1535; fortasse melius qua parte, id quod uoluit H 6 Mineruae inuentum sit MPFBOHTDLA: a Minerua inuentus fuit Up, more suo 8 M. Horatius HTDLA: Horatius MPFUpBOA² ex lege templum MPFUpBOHTDLA, sed in Mediceo inter ex et lege paene e (!) uidere potui tamquam si ea scribere conatus esset M³ uel alius: ea lege templum H. J. Mueller, Luterbacher; quos confirmat C. I. L. iii. 1933, quandoque tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque, his legibus hisque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixerō; cf. etiam C. I. L. xi 3081; (hanc emendationem hic potius quam in contextu ponimus quia in capite ab historicis tam vexato ante omnia oportet codicum testimonium lectori deferre): et legem et templum Madv. 9 rei MPFUpBOH (sine dubio) TDLA: rei publicae ed. Frob. 1535 (e cod. Geleni?) Edd. recc. Casleiana Harleiani lectione falso freti religionis FUpB'OH TDLA (sed gratiae in FB et in B -is in rasura est): regiones P: religione M ed. Frob. 1535 (e cod. Geleni?)

omnibus in eum tribunis plebis coortis seu ui seu uerecundia uictus dictatura abiit.

- 4 Neque eo minus principio insequentis anni, Q. Seruilio Ahala L. Genucio consulibus, dies Manlio dicitur a M. 2 Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in dilectu, non damno modo ciuium sed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis caesis qui ad nomina non respondissent, partim in 3 uincula ductis, inuisa erat, et ante omnia inuisum ipsum ingenium atrox cognomenque Imperiosi, graue liberae ciuitati, ab ostentatione saeuitiae adscitum quam non magis in alienis quam in proximis ac sanguine ipse suo exerceret. 4 Criminique ei tribunus inter cetera dabat quod filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu aequalium prohibitum, in opus 5 seruire, prope in carcerem atque in ergastulum dederit, ubi summo loco natus dictatorius iuuenis cotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob 6 noxam? quia infacundior sit et lingua impromptus; quod naturae damnum utrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum ac uexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere ac fouere 7 si quid ex progenie sua parum prosperum sit; at hercule L. Manlium malum malo augere filii et tarditatem ingenii insuper premere et, si quid in eo exiguum naturalis uigoris sit, id exstinguere uita agresti et rustico cultu inter pecudes habendo.
- 5 Omnium potius his criminationibus quam ipsius iuuenis irritatus est animus; quin contra se quoque parenti causam

4 2 lata MPFU^pBHTDLA, quod tulatur Luterbacher pro perlata, tolerata interpretatus: def. O: inlata Van der Vliet (Mnemos. xv, p. 334): laeta Madv.: cumulata M. Mueller, fort. recte 3 ipse suo dell. aliq.: ipso suo MPFU^pBOHTDLA; cf. 6. 37. 3 cum adn.

5 at quam F³UpOD³A²: ad quam MPF⁷BHTDLA ob noxam MF³OTDLA: ob nexam H: obnoxiam PF⁷UpBT³ 6 im-promptus quod] de ordine paginarum hic in M detorto uid. praef. nostram, § 41

inuidiae atque criminum esse aegre passus, ut omnes di
hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis
eius malle, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi
et quamquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile.
Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem atque 3
a porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum
pergit; ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo
ait; nuntiaret T. Manlium L. filium esse. Mox introductus 4
—etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid
noui aut consilii ad rem agendam deferre—salute accepta
redditaque esse ait quae cum eo agere arbitris remotis uelit.
Procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit et super 5
lectum stans ferro intento, nisi in quae ipse concepisset uerba
iuraret se patris eius accusandi causa concilium plebis nun-
quam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur.
Pavidus tribunus, quippe qui ferrum ante oculos micare, se 6
solum inermem, illum praeualidum iuuenem et, quod haud
minus timendum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret,
adiurat in quae adactus est uerba; et prae se deinde tulit ea
ui subactum se incepto destitisse. Nec, perinde ut maluisset 7
plebes sibi suffragii ferendi de tam crudeli et superbo reo
potestatem fieri, ita aegre habuit filium id pro parente ausum;
eoque id laudabilius erat quod animum eius tanta acerbitas
patria nihil a pietate auertisset. Itaque non patri modo re- 8
missa causae dictio est sed ipsi etiam adulescenti ea res

5 2 et MPFUpB(sed animis)OHTDLA: sed Wesenberg, frustra,
cf. e.g. et quamquam Tac. Ag. 3. 1 5 iussis MP³FUpBHT
D³A: iussit P: iussus ODL nisi MP³FUpBOHTDLA: nisi
non P accusandi MPF accus- PF)UpBOTDLA: om. H
nunquam (uel num-) MU³OHTDLA: non quam F³: umquam PFB;
sc. littera n quae hic desideratur perperam inserta est in P post nisi
supra 6 illum p. iuuenem MPFUpBOTDLA: om. H
7 fieri MPFUpBOHTD³LA²: om. DA habuit MPFUpB
OT²D³A²: tulit dell. aliq.: abstulit HTDLA; ubi sc. glossema tulit
cum habuit conflatum est erat (i. q. iudicabatur uel uidebatur)
MPFUpBO: om. HTDLA 8 remissa M³UpT¹ uel T²:
remissae PFOHL: remissae B: remisse MTDA

- 9 honori fuit et, cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri—nam [et] antea, sicut nunc quos Rufulos uocant, imperatores ipsi faciebant—, secundum in sex locis tenuit nullis domi militiaeque ad conciliandam gratiam meritis ut qui rure et procul coetu hominum iuuentam egisset.
- 6 Eodem anno, seu motu terrae seu qua ui alia, forum medium ferme specu uasto conlapsum in immensam altitudinem dicitur; neque eam uoraginem coniectu terrae, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quaeri coeptum quo plurimum populus Romanus posset; id enim illi loco dicandum uates canebant, si rem publicam Romanam perpetuam esse uellent. Tum M. Curtium, iuuenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum quam arma uirtusque esset; silentio facto templa deorum immortalium, quae foro imminent, Capitoliumque intuentem et manus nunc in caelum, nunc in patentes terrae hiatus ad deos manes porrigentem, se deuouisse; equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem, armatum se in specum immisisse; donaque ac fruges super eum a multitudine uirorum ac mulierum congestas lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tati milite Curtio Mettione sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad uerum uia inquirentem ferret: nunc

9 tribunos militum *MPFBOHTDLA* (*sed pro tribunos scribunt tuſr M, toſ PFHTDA, tor L, tſ. FOA³*): centurionem *Up, more suo nam et MPFUpBOHTDLA: et seclussit Duker*

6 1 seu qua ui. . . terrae *MP³FUpBOHTDLA: om. P*
2 cum *MPFUpBOHTDLA: quam dubitanter Gron., cf. 27. 28. 5 ubi cum pro quam dat Put.* gereret *PFUpBOHTDLA: regeret M*

expleri *D³ dett. unus ed. Rom. 1469: explere MPFUpBOHTDLA (cf. c. 7. 9)* 3 id enim *M²PFUpBOHTDLA: idem M* illi

MPFBO¹(om. O)HTDLA: illo Up esset *MPFUpBOHTDLA: esset et Madu., fort. recte* 4 ad deos *UpD³ dett. aliq. ed. Rom.*

1469: deos *MPFBOHTDLA* 5 equo *PFUpBOHTDLA: eoque M: equoque M²* specum *MP²UpOTDLA: spe cum PFB:*

conspicuum *H* 5, 6 appellatum . . . ad uerum *PFUpBOHTDLA: qua aduersum M, cert. omissis*

fama rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem ;
et lacus nomen ab hac recentiore insignitius fabula est.

Post tanti prodigii procurationem eodem anno de Hernicis 7
consultus senatus, cum fetiales ad res repetendas nequiquam
misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello
indicendo Hernicis censuit populusque id bellum frequens
iussit. L. Genucio consuli ea prouincia sorte euenit. In 8
exspectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul
bellum suis auspiciis gesturus esset, perinde ut euenisset res,
ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habi-
tura. Forte ita tulit casus, ut Genucius ad hostes magno 9
conatu profectus in insidias praecipitaret (et) legionibus
necopinato pauore fuis consul circumuentus ab insciis quem
intercepissent occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, 10
nequaquam tantum publica calamitate maesti patres, quan-
tum feroces infelici consulis plebei ductu, fremunt omnibus
locis : irent crearent consules ex plebe, transferrent auspicia
quo nefas esset ; potuisse patres plebi scito pelli honoribus 11
suis : num etiam in deos immortales inauspicatam legem
ualuisse ? uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia, quae
ut primum contacta sint ab eo a quo nec ius nec fas fuerit,
deletum cum duce exercitum documento fuisse ne deinde

7 nequiquam misisset PFUpBOHTDLA² (sed ne quicquam LA²,
hic ex quicquam A) : aequi quam missis sed M 7, 8 consuli . . .
bellum sui MPFUpBOHTD³LA² (sed in O pars quaedam perit et
sorte ante ea ponit A², cf. c. 18. 5) : om. DA 8 euenisset MPUpBA² :
euenisse F : eueniret HTDLA : def. O 9 praecipitaret M Duker, cf.
e. g. 6. 30. 4 : praecipitaretur (uel -t²) PFUpBO (sed in O nil nisi -retur
exstat) HTDLARn : hic uero praebet M lectionem tam confusam prae-
cipitaret egio nio[n]ibus, ut uix quicquam momenti habeat ; sed ex
exemplis Liuianis a Madvigio (Emend. p. 170) datis et ex aliis liquere
uidetur Liuium uerbo praecipitari per Pass. uel Med. Vocem usum esse
de cadentibus in praepos ; contra, cf. 27. 16. 4 et Duker, ut termina-
tione -ur uel siglo² absorptum ; fortasse 7 (= et) cum² confusum est :
om. MPFUpBOHTDLA : -que post legionibus Edd. uel. inter-
cepissent Madv. : interfecissent MPFUpBOHTDLA occideretur
(uel -t²) HT² uel T¹A² dett. aliq. ed. Par. 1510 : occideret PFUpBOD
LA : occiderent M : occidisset T 10 fremunt MOHTDLA :
premunt PFUpB 11 contacta P²FBOHTDLA : contracta
MPUp documento MUPOHTDLA : documenta PFB

- 12 turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia et forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc auctoritate euentum reprehensi ab se consilii incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit, dilectusque et iustitium indictum.
- 7 Priusquam dictator legionesque nouae in Hernicos uenirent, ductu C. Sulpici legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato et plenis irae atque indignitatis militum animis eruptio est facta. Multum ab spe adeundi ualli res Hernicis 3 afuit; adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur et copiae duplicantur; et pro contione dictator laudibus legati militumque, quorum uirtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul ceteros ad aemulandas uirtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum 4 apparatus, qui et parti ante decoris memores neque ignari auctarum uirium hostis suas quoque uires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris aetas excitur; quadringenariae octo cohortes, lecta robora uirorum, scribuntur.
- 5 Hunc eximium florem iuuentutis, eo etiam quod ut duplex acciperent stipendium decreuerant, spei animorumque impleuere; immunes quoque operum militarium erant, ut in unum pugnae laborem reseruati plus sibi quam pro uiril

12 nunc *M*¹ uel *M*²*A*² ed. Rom. 1470: nuc *M*: cum *PFUpBOHT DLARn*: tunc *Weissenb.*

7 1 legionesque . . . uenirent *MPFB*(sed hic ueniuerent)*OHT DLA*: legiones quae . . . uenirent scriberet *Up* 2 'hortante legato *M*² uel *M*¹*PFUpBOT*² uel *T*¹*D*³*A*²: hortantes legato *MTD*(ut uidetur) *LA*: hortantes legatos *H* 3 tollit *MPFUpBOHTA*² uel *A*¹(ut secundam lectionem): sustollit *DL*: sustulit *D*³*A* 4 ad hostes *MPFUpBOTD*³*A*²: apud hostes *H dett. aliq., non male*(sed cf. 10. 29. 4, 35. 4 et de ad uid. *Drak.* 7. 7. 4 *adn.*): et hostes *L*: et hostium *D*²*A* hostis *MPFUpBOHTDLA*: hosti *Gron., optime*; cf. c. 23. 10, sed cum *Drak.* cf. etiam tales locos quales 6. 23. 7; 39. 25. 12 5 pro *MPFUpBOTDLA*: om. *H dett. unus*

parte adnitendum scirent; extra ordinem etiam in acie locati 6
quo conspectior uirtus esset.

Duum milium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat; ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum est. Primo stetit ambigua spe pugna nequiquam saepe 7 conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. Postquam equestris pugna effectum quam conatibus uanior 8 erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis, clamore ingenti prouolant ante signa et nouam integrant pugnam; neque sustineri poterant, ni extraordinariae 9 cohortes pari corporum animorumque robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur; quid 8 quid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum est. Volgius aliud armatorum, uelut delegata primoribus pugna, euentum suum in uirtute aliena ponit. Multi utrimque cadunt, plures uulnera accipiunt; tandem equites alius alium increpantes, quid deinde 2 restaret quaerendo, si neque ex equis pepulissent hostem neque pedites quicquam momenti facerent? quam tertiam exspectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent et alieno pugnarent loco?—his inter se uocibus concitati 3 clamore renouato inferunt pedem et primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt; neque, tam uires pares quae superauerit res facile 4

8 deinde *MPFUpBHTDLA*: def. O: secl. Karsten, frustra
9 sustineri *MPFUpB¹OHD³A* (ubi subs.): sustinere *BTDL*, cf. 3. 13.
8 adn. animorumque *MP²FUpBOHTDLA*: animarumque P
8 1 tunc *MPFUpBHTDLA*: tunc primum O belli Sigonius:
bello *MPFUpBOHTDLA* 2 increpantes *MPFUpBOHTDLA*: increpant Luterbacher, frustra restaret *MUp³OHTDLA*: restaurat *PFUpB* neque pedites *PFUpBOHTDLA*: aequae pedites M facerent? . . . pugnam? . . . loco?— sic interpunxi signa *MPFUpB¹OHT* (sed hic signam) *A²*: pugna B: pugnam *DLA* 3 inferunt . . . pepulerunt *MPFUpBOHTD³A²*: om. *DLA* 4 tam uires pares *MPFBOH* (sed hic partes) *TDLA* Aldus: tam pares uires *Up*, Gron., sed inter alia cf. *Ov. Met.* 3. 659; *Quint.* 8. 2. 8: et ap. nostrum ipsum 1. 53. 4; 2. 20. 8; 6. 23. 4; 9. 33. 6; *Madv. Emend.* p. 330 superauerit *PFUpBOHTDLA*: super auertit M

dictu est, nisi quod perpetua fortuna utriusque populi et
 5 extollere animos et minuere potuit. Vsque ad castra fugien-
 tes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione,
 quia serum erat diei, abstinuere;—diu non perlitatum tenuer-
 rat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset; eo
 6 in noctem tractum erat certamen.—Postero die deserta fuga
 castra Hernicorum et saucii relictis quidam inuenti; agmen-
 que fugientium ab Signinis, cum praeter moenia eorum
 infrequentia conspecta signa essent, fusum ac per agros
 7 trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta uictoria
 fuit: quarta pars militum amissa et, ubi haud minus iacturae
 fuit, aliquot equites Romani cecidere.

9 Insequenti anno cum C. Sulpicius et C. Licinius Caluus
 consules in Hernicos exercitum duxissent neque inuentis in
 agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuer-
 2 tentibus inde eis Tiburtes portas clausere. Ea ultima fuit
 causa, cum multae ante querimoniae ultro citroque iactatae
 essent, cur per setiales rebus repetitis bellum Tiburti populo
 indiceretur.

3 Dictatorem T. Quinctium Poenum eo anno fuisse satis
 constat et magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem.

4 Macer Licinius comitiorum habendorum causa et ab Licinio
 consule dictum scribit, quia collega comitia bello praeferre
 festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum

4 utriusque *PFUpBOHTDLA*: ut prius quae *M* 5 abstinuere
MPFUpBOT²D³A²: abstinere *HTDLA* (*sed abstinere* in *A*)

6 postero *MHTDLA*: postera *PFUpBO* Signinis *Crevier*: sig-
 nis *MPFUpBOHTDLA* ac *MPFUpBOHTDLA*: *del. Karsten*.

diligentissime nihil agens 7 quarta pars . . . fuit *MP³* uel *P²F*
UpBOHTDLA: *om. P*

9 1 cum C. *Signonius*, *Diod.* 16. 6. 1; *cf. C. I. L.* i², p. 126: cum l. *MP*
FUpBOHTDLA 2 ante *MPFUpBO*: antea *HTDLA* 3 Poe-
 num *PFUpBOHTDA*, *cf. 6. 42. 4*: poenom *M*: penum *L*: pennum
Signonius, *dett. unus* 4 quia *MPFUpBT¹* uel *T²A²*: qua *HTD*
LA: *def. O* ut *MPFUpBOTDLA*: et *H* continuaret *PFUpB*
OHTDLA: continuante *M*: et *O* -ret *scripsit tamquam si dubitaret inter*
-ret et -nt; si hic Mediceo satis fidei habeatur, aut Medicea ipsa lectio
probetur aut fortasse non displ:ceat ex M et H et continuante scribere

prauae cupiditati fuerit. Quaesita ea propriae familiae laus 5
leuiorem auctorem Licinium facit : cum mentionem eius rei
in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli
Gallici causa dictatorem creatum arbitrer inclinatur animus.
Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans 6
pontem Anienis castra habuere.

Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset,
omnes iuniores sacramento adegit ingentique exercitu ab
urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons 7
in medio erat, neutris rumpentibus ne timoris indicium
esset. Proelia de occupando ponte crebra erant, nec qui
poterentur incertis uiribus satis discerni poterat. Tum 8
eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus pro-
cessit et quantum maxima uoce potuit 'quem nunc' inquit
'Roma uirum fortissimum habet, procedat agedum ad pug-
nam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit
melior.' Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium 10
fuit, cum et abnuere certamen uererentur et praecipuam
sortem periculi petere nollent; tum T. Manlius L. filius, 2
qui patrem a uexatione tribunicia uindicauerat, ex statione
ad dictatorem pergit; 'iniussu tuo' inquit, 'imperator, extra
ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam ui-
deam: si tu permittis, uolo ego illi beluae ostendere, quando 3
adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum
quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit.' Tum dic- 4

5 quaesita *MPFBOHTDLA*: causa quaesita *Up*, more suo
propriae *A* (i. e. pp'e) *delt. aliq. ed. Par. 1510*: propria *MPFUpBOH*
TDL ut *PF? UpBHTDLA* (et *F³* in *ras.* sed addita uoce autem
supra lineam): *def.* *O*: ubi *M*, unde dubitanter uti coniecit *Drak.* huic
scribae nimiam fort. fidem habens 7 rumpentibus *P* (ut *puto*) *F²* uel *F³*,
Up: erumpentibus *MPFBOHTDLARn*: eum rumpentibus *ed. Frob.*
1531 et Edd. recc. cum Drak.; nihil muto, sed est uidendum ne interrup-
tentibus scripserit *Linus*, litteris *ſi* in syllaba praecedenti (-is) mersis; *cf.*
2. 10. 4 et 10 poterentur *MPB*: potirentur *P²FUpBOHTDLA*
10 3 Tarpeia deiecit *M⁴* (i. e. diecit) *F²UpD³A²*: tarpei deiecit *T³*:
tarpeia diecit *H*: tarpeia diecit uel tarpei adiecit *MPBL* et fortasse
FDA: tarpeia abiecit *O*: tarpei abiecit *T*; (de siglo *d u.* *Lindsay. Notae*
Lat. p. 43)

tator 'macte uirtute' inquit 'ac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto. Perge et nomen Romanum inuictum iuuantibus dis praesta.' Armant inde iuuenem aequales; pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque aduersus Gallum stolidè laetum et—quoniam id quoque memoria dignum antiquis uisum est—linguam etiam ab inrisu exserentem producant.

6 Recipiunt inde se ad stationem; et duo in medio armati spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam uisu ac specie aestimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste pictisque et auro caelatis refulgens armis; media in altero militaris statura modicaque in armis habilibus magis quam decoris species;

8 non cantus, non exsultatio armorumque agitatio uana sed pectus animorum iraeque tacitae plenum; omnem ferociam in discrimen ipsam certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus uelut moles superne imminens, proiecto laeua scuto in aduenientis arma hostis unum caesim cum

10 ingenti sonitu ensem deiecit; Romanus mucrone subrecto, cum scuto scutum inum perculisset, totoque corpore interior periculo uulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu uentrem atque inguina hausit et

11 in spatium ingens ruentem porrexit hostem. Iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliavit,

12 quem respersum cruore collo circumdedit suo. Defixerat paupor cum admiratione Gallos: Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad

13 dictatorem perducunt. Inter carminum prope modo incon-

5 memoria *PFUpBOHTDLA*: ad memoriam *MA*² 6 aestimantibus *PFUpBOHTDLA*: aestimantur *M* 10 subrecto *MPFUpBOHTDLA* (surrecto *D*³): subrecto *malimus*, cf. 8. 8. 10
 12 progressi *D*² uel *D*³*A*² uel *A*¹: pra(e)gressi *MPFUpBOHTDLA* (*D*, ut mihi et amico cuidam uisum est, nam uestigia litterae e erasae sub o apparebant) 13 modo *Conway* (cf. 4. 20. 2): modum *MPFUpBOHTDLA*: in modum *Madv.*; (*u. Class. Quart.* xii (1918), p. 5)

dita quaedam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum; celebratum deinde posteris etiam familiae honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum mirisque 14 pro contione eam pugnam laudibus tulit.

Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti 11 dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tiburtem agrum atque inde societate belli facta commeatuque benigne ab Tiburtibus adiutus mox in Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno 2 C. Poetelius Balbus consul, cum collegae eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tiburtes iussu populi exercitum duceret. Ad quorum auxilium cum 3 Galli ex Campania redissent, foedae populationes in Labicano Tusculanoque et Albano agro haud dubie Tiburtibus ducibus sunt factae; et, cum aduersus Tiburtem hostem duce consule 4 contenta res publica esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. Creatus Q. Seruilius Ahala T. Quinctium magistrum equitum dixit et ex auctoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad con- 5 tinendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detractante militiam sacramento

13 cognomen *MUpHTDLA*: nomen *PFBO* posteris *MPFUp BOTDLA*: posteris s' (i. e. sed) *H* familiae *HTDLA*: familiae-que *MPFUpBO*, ergo fortasse ut glossema secludendum est; si familiae retineatur, posteris etiam cum uoce celebratum coniungenda sunt. (Post familiaeque *P* honqui (ut uidetur) scripsit; hoc postea eraso in marg. honori scripsit *P*²).

II 2 Poetelius uid. 3. 35. 11 adn.: poetilius *MPFUpOH* (sed poxt-) *TD*³: petelius *B*: petilius *B¹L*: poetilius (?) *D*: poetibus *D²* uel *D¹*: poetilib' *A*: potilius *A²*. (In §§ 7 et 9 Petelius *MPFOT*: poetilius (§ 7), poxtilius (§ 9) *H*: petilius *BDLA*: in § 10 petilius *MPFBHTDLA*, perit *O*) Balbus *MPFUpBOHTDLA*: libo Sigon. ex fast. Capit., cf. C. I. L. i², p. 126, ubi Libo Visolus stat (Marcus Fabius et Gaius Poplius Diod. 16. 9. 1) M. *MPFUpBOT²A²*: om. *HTDLA* 3 foedae populationes *UpOHA*: foedae (uel foede uel fede) populationis *PFB* (sed sede) *TDLA*³; foede to|ri iuuentus in militiam populatio|nis *M*, quod consecimus fragmentum esse marginalis summarii in finem quintae sectionis designati; cf. praef. nostram, § 38 Labicano *MPFBHTDLA*: laucano *F²UpO* (uid. 2. 39. 4 adn.) 4 et ex *PFUpBOHTDLA*: ex *M*, uix recte 5 detractante] uid. 2. 43. 3 adn.

- 6 adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius uiribus urbis in conspectu parentum coniugumque ac liberorum; quae magna etiam absentibus hortamenta animi tum subiecta oculis simul uerecundia misericordiaeque militem
 7 accendebant. Magna utrimque edita caede auertitur tandem acies Gallorum. Fuga Tibur sicut arcem belli Gallici petunt; palati a consule Poetelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum iis
 8 intra portas compelluntur. Egrege cum ab dictatore tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius proeliis primum paruis, postremo una insigni pugna, cum hostes
 9 totis adorti copiis essent, Hernicos deuincit. Dictator consulibus in senatu et apud populum magnifice conlaudatis et suarum quoque rerum illis remisso honore dictatura se abdicauit. Poetelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit: Fabio satis uisum ut ouans urbem iniret.
 10 Inridere Poeteli triumphum Tiburtes: ubi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugae trepidationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum uiderint et sine discrimine obuios
 11 caedi, recepisse se intra urbem; eam rem triumpho dignam uisam Romanis. ne nimis mirum magnumque censerent tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante moenia sua uisuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Laenate Cn. Manlio consulibus primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam
 12 uenerunt. Terrorem repente ex somno excitatis subita res

6 misericordiaeque PFUpBOHTDLA: misericordia M accendebant MP² uel P³FUpB(hic acced-)HTDLA: accendant P: accendebat O 8 hostes M¹ uel M²OHTDLA: hostem MPFUpBT², sed nom. pl. requiritur 9 apud MPFUpBOTDLA: ad H populum MPFUpBOHTA: populo DL 10 Inridere... Tiburtes] om. O

conflixisse P²FUpBOT(sed -ssè)DLA: conflixisset P: conflixisset H spectatores PFUpBOHTD³A² 'exemplaria Germanica' Geleni: speculatores DLA: (conflixistis epectatores (sic) M)

12 1 Popilio (uel Popillio) Sigon.; Diod. 16. 15. 1 (Marcus Poplius Laenates et Gnaeus Maemilius Imperiosus), cf. c. 23. 1: pōpilio H: pompilio B: pompilio MPFUpOTDLA

et nocturnus pauor praebuit, ad hoc multorum inscitia, qui aut unde hostes aduenissent; conclamatum tamen celeriter 3 ad arma est et portae stationibus murique praesidiis firmati. Et ubi prima lux mediocrem multitudinem ante moenia neque alium quam Tiburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules utrimque aciem subeuntium iam muros adgrediuntur; apparuitque occasione magis quam uirtute fretos uenisse: adeo uix primum impetum Romanorum sustinuerunt. Quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat orientemque iam seditionem inter patres et plebem metu tam propinqui belli compressam.

Alius aduentus hostium fuit [proximo bello] agris [quam] 5 terribilior [urbi]: populabundi Tarquinienses fines Roma- nos, maxime qua ex parte Etruriam adiacent, peragrauere rebusque nequiquam repetitis noui consules C. Fabius et C. Plautius iussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici euenere.

2 hostes MPFUpBOTDLA: hostis H aduenissent MPFUp BOT² uel T¹DLA: aduenisset HT 3 portae MPFUpBOH: porta T²(forta T)DLA 5 bello MPFUpBOHTDLA: anno T. Faber, uix necess. sed proximo bello, ut ait Madvig, delendum est; et paruola linea, nunc erasa, ante proximo in D scripta fortasse eodem fert, cum potissimum sic. Proximo scribant O et D uel D² terribilior (omissis quam et urbi) cum dett. uno (Oxon. B. Hearni) scripsi: quam terribilior urbi MPFUpBOHTDLARn: quam urbi terribilior D² uel D³Rn² Edd. uet.: terribilior quam urbi dett. aliq.: exitibilior uel simile quid agris quam terribilior urbi Madv.; cf. 2. 40. 8; et de quam insiticio cf. 5. 54. 3 et 26. 38. 4 adn.; u. Class. Quart. xii (1918), p. 6

6 Etruriam MPFUpBOHTDLA² (*uriam A): etrusia (cum adiacet) Sigon.; hoc cum Sigonio aut etrusiae (cum adiacent), Drak., cf. 2. 49. 9, sed cf. Nepos Tim. 2. 1 gentes quae mare illud adiacent consules UpO ed. Rom. 1469: cons (uel cōs.) is MPT: cōs. is FB (sed hic cōs.) H (sed 'is' inter puncta) D? LA?: cōs. ii st² D³: consules hiis dett. aliq.: consules iis Weissenb. C.... C MPUpT²D³: claudius... claudius O (ut saepe): cō. ... c F: cō. ... ē B: ē. ... cōs HTD?LA?: (is post consules secludendo eo magis fidem codicibus Oxon. et Ups. habemus, quia plane multum laborabant ceteri scribae; is uel is exōs¹⁸ pro cōs¹⁸ fortasse ortum est. Illud quoque memorandum est Diodorum (16. 23. 1) praenomen Marcum dare Fabio, quod praenomen fortasse uoluerunt F et B, sed cf. c. 17. 11) Plautius uel plaucius MPFUpBOT²DLA: plau, tius H: placutius T; Plotius Diod. l. c.

- 7 Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter multos terrores solacio fuit pax Latinis petentibus data et magna uis militum ab his ex foedere uetusto, quod multis inter-
 8 miserant annis, accepta. Quo praesidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Praeneste uenisse
 9 atque inde circa Pedum consedissee auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit; consul ad id accitus C. Plautius dixit; magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi roborum militum ex duobus consularibus exercitibus electa
 10 aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum quam parti utrique placebat fuit. Cum primo Galli tantum audi certaminis fuissent, deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam uin-
 11 ceret, dictatori neuitquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunae se committere aduersus hostem, quem tempus deteriore in dies faceret, locis alienis sine praeparato com-
 meatu, sine firmo munimento morantem, ad hoc iis corporibus animisque quorum omnis in impetu uis esset, parua eadem langueretur mora.
- 12 His consiliis dictator bellum trahebat grauemque edixerat poenam, si quis iniussu in hostem pugnasset. Milites aegre id patientes primo in stationibus uigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare quod non iussissent per consules geri bellum:
- 13 electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de caelo deuolaturam in sinum uictoriam censeat. Eadem deinde haec interdum propalam ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicatueros aut agmine

7 ab his *MPFBOHTDL*: ab hiis *A*: ab iis *Edd. plerique cum ed. Rom. 1469* 8 cum fulta *P²UpBOHTD² uel D¹A*: cum cum fulta *M*: tum fulta *F*: confulta *PDL* (cf. c. 9. 5 con mentionem *H*): cum confulta *Alschevski* res *MPUpBOHTDLA*: om. *F* 11 faceret, locis alienis *Madv.*, cf. c. 38. 9 *adn.*: et locis alienis faceret *MPFUpBOHTDLA*: et locus alienus faceret *dett. unus ed. Rom. 1469, probantibus Gelenio (1535) et Gebhardo* iis *ed. Rom. 1469*: is *D*: hiis *A*: his *MPFBOHTD² uel D³L*

Romam ituros. Immiscerique militibus centuriones nec in ¹⁴ circulis modo fremere sed iam in principiis ac praetorio in unum sermones confundi atque in contionis magnitudinem crescere turba et uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorem iretur; uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam ¹³ Tullius ducebat neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior.

Is praecedens militum agmen ad tribunal pergit miranti-² que Sulpicio non turbam magis quam turbae principem Tullium, imperiis oboedientissimum militem, 'si licet, dic-³ tator' inquit, 'condemnatum se uniuersus exercitus a te ignaviae ratus et prope ignominiae causa destitutum sine armis orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem, ⁴ sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa foede amissa obici nobis possent, tamen hoc a te impetrari aequum censerem ut nos uirtute culpam nostram corrigere et abolere flagitii memoriam noua gloria patereris. Etiam ad Alliam ⁵ fusae legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam profectae postea a Veiiis uirtute reciperauerunt. Nobis deum benignitate, felicitate tua populique Romani, et res et gloria est integra; quamquam de gloria uix dicere ausim, si nos et ⁶ hostes haud secus quam feminas abditos intra uallum omnibus contumeliis eludunt, et tu imperator noster—quod aegrius patimur—exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse et, priusquam expertus nos esses, de

¹⁴ militibus *PFUpBOHTDLA*: iam militibus *MA*² ed. *Mediol.* 1480
et *Edd. ante Aldum* in circulis *PFUpBOHTDLA*: circulis *M*
in unum *MPFUpBOTDLA*: in uno *H* uociferari *UpOH*:
uociferare *MPFBTDLA* (cf. 10. 28. 12)

¹³ 3 si licet *POHTDA* ('aptissime Tullius militari breuitate' ut
ait *Madv.*; cf. *Ter. Heaut.* 5. 2. 20; *Andr.* 5. 3. 22): scilicet *MFUpBL*:
si licet dicere *H. J. Mueller*, cf. 3. 71. 3, sed hic male 5 a Veiiis
Alschevski, cf. 4. 31. 9: ab *Veis D*² uel *D*³: ab *Veiiis ed. Rom.* 1469: ab
eis *MPFUpBOHDLA*: ab eius *T* reciperauerunt] uid. 1. 12. 1
adn.: recuperauerunt *MPFBOHTDLA* 6 nos esses *MUpOHT*
DLA: non esses *PF? BD*⁸

nobis ita desperasti ut te mancorum ac debiliū ducem
 7 iudicares esse. Quid enim aliud esse causae credamus, cur
 ueteranus dux, fortissimus bello, compressis, quod aiunt,
 manibus sedeas? Vt cumque enim se habet res, te de nostra
 8 uirtute dubitasse uideri quam nos de tua uerius est. Sin
 autem non tuum istuc sed publicum est consilium, et con-
 sensus aliqui patrum, non Gallicum bellum, nos ab urbe,
 a penetibus nostris ablegatos tenet, quaeso, ut ea quae
 dicam non a militibus imperatori dicta censeas sed a plebe
 patribus—quae si, ut uos uestra habeatis consilia, sic se sua
 9 habituram dicat, quis tandem suscenseat?—milites nos esse
 non seruos uestros, ad bellum non in exsilium missos; si
 quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dig-
 num sit, pugnaturus: si nihil armis opus sit, otium Romae
 10 potius quam in castris acturos. Haec dicta sint patribus.
 Te, imperator, milites tui oramus ut nobis pugnandi copiam
 facias; cum uincere cupimus, tum te duce uincere, tibi
 lauream insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire,
 tuum sequentes currum Iouis optimi maximi templum gra-
 11 tantes ouantesque adire.’ Orationem Tulli exceperunt
 preces multitudinis et undique, ut signum daret, ut capere
 arma iuberet, clamabant.

7 sedeas MPFUpBOT¹ uel T²D² uel D³A² uel A¹: sedeat H Lov. 4:
 sed ea TD: se dea L: set ea A 8 si ut (addita uirgula)
 Madv. (si sicut Weissenb.): sicut MPUpOHTD³A²: sic FB: sic ut D:
 sit ut L: olim (e.g. ed. Frob. 1535) sic interpunctum est quae sicut...
 dicat. Quis... succenseat milites etc.: fortasse melius sicut... si
 (pro sic) Conway habituram MPFUpBOTD³A²: habitura HLA:
 habitura D dicat MPFUpBOHTD³A² uel A³: om. DLA
 9 seruos uestros MPFUpBOTDLA: serui uiros H, ubi uiros = uiros
 i.e. uiros (uestros), sed scribe hoc siglum Floriacense non intellegit, cf. infra
 cc. 21. 5 et 7; 23. 7 et uide 5. 43. 1 adn., unde satis apparet codicem Floria-
 censi modo scriptum a librario Harleiani hic descriptum esse, uid. Class.
 Quarterly ii (1908), p. 210 footn.; sic H ad c. 16. 2 quoque piore pro
 pore, pugnatum ei pro pugnatum ē (= ē); c. 21. 5 appellatit pro appella-
 laft: et c. 18. 2 eaepulū (sic), c. 31. 4 I uia pro i uia = in uestra
 non in PFUpOHD³(ex nos D)LA: non MT, fort. recte (ad M¹?, in M²
 addidit): nomine B, sed in partim eraso 11 ut signum... clama-
 bant om. H ut capere arma iuberet PFUpBOTDLA: arma-
 peret M¹ (orsus est armaret scribere M, nam re sub pe discerni potest)

Dictator quamquam rem bonam exemplo haud probabili 14
actam censebat tamen facturum quod milites uellent, (in)
se recepit Tulliumque secreto quaenam haec res sit aut quo 2
acta more percontatur. Tullius magno opere a dictatore
petere ne se oblitum disciplinae militaris, ne sui neuē im-
peratoriae maiestatis crederet; multitudini concitatae, quae
ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem ne
quis alius, quales mota creare multitudo soleret, exsisteret;
nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi 3
quoque tamen uidendum magno opere esse ut exercitum in
potestate haberet; differri non posse adeo concitados animos;
ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab im-
peratore non detur. Dum haec loquuntur, iumenta forte 4
pascentia extra uallum Gallo abigenti duo milites Romani
ademerunt. In eos saxa coniecta a Gallis; deinde ab
Romana statione clamor ortus ac procursum utrimque est.
Iamque haud procul iusto proelio res erat, ni celeriter di- 5
rempum certamen per centuriones esset; adfirmata certe
eo casu Tulli apud dictatorem fides est; nec recipiente iam
dilationem re, in posterum diem edicatur acie pugnaturus.

Dictator tamen, ut qui magis animis quam uiribus fretus 6
ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare
coepit ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Sollerti
animo rem nouam excogitat, qua deinde multi nostri atque
externi imperatores, nostra quoque quidam aetate, usi sunt:
mulis strata detrahi iubet binisque tantum centunculis relictis 7

14. 1 dictator ... rem MPFUpBOTDLA: om. H censebat
PFUpBT² uel T³ (censebant P): cernebat. censebat MOA ed. Rom.
1472 Aldus et sine interpunctione TLRn: cernebant! censebat (sic) HD
(sed de interpunct. in D incertus sum num prima manu scripta sit): cense-
bat dat quoque ut secundam lectionem T²: cernebat dett. tres; de confusis
his uerbis uel inter se mutatis cf. 6. 13. 3; 27. 26. 1; 28. 37. 5 in se
Weissenb., cf. Cic. Fam. 13. 10. 3 et 13. 17. 3: se MPFUpBOHTDLA
2 magno opere (et in § 3 exc. L) MHTLA: magnopere PFUpBOD
(uid. 9. 33. 8 et 6. 22. 7) concitatae (uel -te) PFUpBOTDLA: concitare
M: concitati H soleret MPFBOHTDLA: solet Up 3 nihil
non H cum celeris, pace Drakenborchii 5 erat dett. aliq., cf. Frigell,
Dissertatio, p. 36, et cf. c. 25. 10 adn.: erant MPFUpBOHTDLA

- agasones partim captiuis, partim aegrorum armis ornatos
 8 imponit. His fere mille effectis centum admiscet equites et
 nocte super castra in montes euadere ac siluis se occultare
 iubet neque inde ante mouere quam ab se acceperint signum.
 9 Ipse, ubi inluxit, in radicibus montium extendere aciem
 10 coepit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis, in-
 structo uani terroris apparatu, qui quidem terror plus paene
 ueris uiribus profuit. Primo credere duces Gallorum non
 descensuros in aequum Romanos; deinde, ubi degressos
 repente uiderunt, et ipsi auidi certaminis in proelium ruunt
 priusque pugna coepit quam signum ab ducibus daretur.
- 15 Acrius inuasere Galli dextrum cornu; neque sustineri
 potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium
 nomine increpans rogicansque sicine pugnatos milites
 2 spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentium, ubi
 minae iniussu imperatoris proelium inituros? en ipsum
 imperatorem clara uoce uocare ad proelium et ire armatum
 ante prima signa; ecquis sequeretur eorum qui modo ducturi
 3 fuerint, in castris feroces, in acie pauidi? Vera audiebant;

7 ornatos PFUpBOHTDLA: onatos M: oñātos M³ uel M⁴ (num
 oneratos uoluit?) 8 admiscet F² uel F³UpOT²DLA: admiscit
 PFBHT: missis M mouere PFUpBO Edd. uet. Aldus, cf. 10. 4. 9:
 moueri MHTDLA, ed. Frob. 1535, cf. 8. 3. 3; 8. 35. 10 acceperint
 Fragn. Haverk.: acceperent PFB: ac|caeperent M: acciperent F³Up
 OHTDLA; (de conturbato foliorum ordine in M uid. praef. nostram § 41)

10 profuit PFBHTDLA: profuit proelium M: fuit Up
 9, 10 hostis, ... profuit. Primo sic interpunximus: hostis. Instructo
 ... profuit, primo etc. Edd. priores, id quod nobis cum ablatium insequen-
 tem (instr. apparatu) cum duces Gallorum coniungat, uix intellegi uidetur
 posse. Interpuximus igitur ut ablatius imperatoris Romani consilio
 adiungatur. Fortasse aliquis malit instructo ... profuit ante ipse in-
 serere, sed tali translatione nullam in codd. ansam repperimus; nec enim
 huc conectere possumus proelium illud quod M post profuit adsuit
 degressos MPFBT: digressos UpOHDLA

15 1 dextrum MPFUpBOHTDLA: dextro Drak. cornu MUp
 OHTDLA (sed in D fort. s post u erasum): cornum PFB potuis-
 sent MPFUpTA²: potuisset HL: potuiss** DA (in D nihil in parte
 erasa additum est): poterant Up 2 feroces] hic glossema ex copia
 sua add. M, uid. praef. nostram, § 38, ubi alia glossemata quae inter con-
 textum inserta habet M inuenies; ueraces H ab uera infra; in O spatium
 est unius et alterius litterae inter fero et s sed uestigia nulla litterarum

itaque tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostium tela alienatis a memoria periculi animis. Hic primo impetus prope uecors turbauit hostes, eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator, post quam labantem una parte uidit 4 aciem, signa in laeuum cornu confert, quo turbam hostium congregari cernebat, et iis qui in monte erant signum quod conuenerat dedit. Vbi inde quoque nouus clamor ortus et 5 tendere obliquo monte ad castra Gallorum uisi sunt, tum metu ne excluderentur omissa pugna est cursuque effuso ad castra ferebantur. Vbi cum occurrisset eis M. Valerius 6 magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes siluasque uertunt fugam plurimique ibi a fallaci equitum specie agasonibusque excepti sunt; et eorum, quos pauor pertulerat in siluas, atrox 7 caedes post sedatum proelium fuit. Nec alius post M. Furium 8 quam C. Sulpicius iustiore de Gallis egit triumphum. Auri quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus saxo quadrato saeptum in Capitolio sacrauit.

Eodem anno et a consulibus uario euentu bellatum; nam 9 Hernici a C. Plautio deuicti subactique sunt, Fabius collega eius incaute atque inconsulte aduersus Tarquinienses pugnavit. Nec in acie tantum ibi cladis acceptum quam quod 10 trecentos septem milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt; qua foeditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. Accessit ad eam cladem et 11 uastatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde, incursione repentina fecerunt.

Eodem anno duae tribus, Pomptina et Publilia, additae;

4 iis *M*: hiis *A*: his *PFBOHTDL* dedit *MPFUpBTDLA*:
om. H: *defit O* 5 ortus *MPFUpBOHTDLA* (*sed hort' H*):
add. est Luterbacher 6 eis *MPFBOHTDLA*: ei *Up* dextro
MPFUpBOHTDLA: sinistro *Glareanus*; dextro *tuemur*, *uocibus*
 profligato d. cornu *rati id significari quod* 'cum profligatum d. cornu
 esse cognosset' 7 pertulerat *D^s*, *dett. aliq.*: perculerat *MPFUp*
BOHTDLA 10 insignitior *OD* *cdd. Geleni*: insignicior *ML*:
 insiniciior *H*: insignior *PFUpBTD^sA* (*cf. 10. 15. 5*)

12 ludi uotui, quos M. Furius dictator uouerat, facti; et de am-
bitu ab C. Poetelio tribuno plebis auctoribus patribus tum
13 primum ad populum latum est; eaque rogatione nouorum
maxime hominum ambitionem, qui nundinas et conciliabula
16 obire soliti erant, compressam credebant. Haud aequae laeta
patribus insequenti anno C. Marcio Cn. Manlio consulibus
de unciario fenore a M. Duillio L. Menenio tribunis plebis
rogatio est perlata; et plebs aliquanto eam cupidius sciuit
[accepit].

2 Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque hostes
exorti duplici crimine quod et cum Tarquiniensibus iuuentus
eorum militauerat et eos qui Falerios perfugerant cum male
pugnatum est, repetentibus fetialibus Romanis non reddide-
3 rant. Ea prouincia Cn. Manlio obuenerit. Marcius exercitum
in agrum Priuernatem, integrum pace longinqua, induxit
militemque praeda impleuit. Ad copiam rerum addidit
munificentiam, quod nihil in publicum secernendo augenti
4 rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante moenia sua
castris permunitis consedisent, uocatis ad contionem militi-
bus 'castra nunc' inquit 'uobis hostium urbemque praedae
do, si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos
5 nec praedae magis quam pugnae paratos esse.' Signum
poscunt ingenti clamore celsique et spe haud dubia feroces
in proelium uadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo
ante dictum est, exclamat 'adspice, imperator' inquit,
'quemadmodum exercitus tuus tibi promissa praestet',

12 Poetelio *uid.* 3. 35. 11 *adn.*: poetilio *MPFBU^pH*: petilio *OTDLA*
16 1 Duillio *uid.* 2. 58. 2 *adn.*: duillio *MPFBOHT* (*sed* amenduillio
F pro a M.D.): diluuo *uel* diluio *DLA* plebs *MP²FUPBOTA¹* *uel*
A²: pleps *HL*: plebes *DA*: plebis *P* accepit *secl. recte Weissenb. et*
Madv.: *ret. M.*, *sed spatio paulo longiore quam solito post -t relicto*:
accepitque *PUPOT²D³A²*: accepitque *FB*: accepitque *HTDLA*, *sed*
ante A capitale hic punctum exhibet A, indicans, ut saepe, gloss. con-
textui additum, cf. praef. nostram, § 33 (e) et (g) 3 augenti *ed.*
Rom. 1470: augendi *MPFUPBH^pTDLA*: *deficit O*: augendo *dett. aliq.*
(*cf. I. 41. 1 adn.*) fauit *MPFUPBOT²D³*: fuit *HTDLA*
4 nauaturos *MP²(nan- P)FUPBTDLA*: gnauaturos *H*: *deficit O*
5 tuus *UPOHT²A²*: tutus *MPFBTDLA*

piloque posito stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes primoque impetu 6 auertere hostem; fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas moenibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. Triumphus de Priuernatibus actus.

Ab altero consule nihil memorabile gestum, nisi quod 7 legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributum de uicensima eorum qui manumitterentur tulit. Patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi aerario additum esset, auctores fuerunt; ceterum tribuni plebis, non tam lege quam 8 exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, ferri posse.

Eodem anno C. Licinius Stolo a M. Popilio Laenate sua 9 lege decem milibus aeris est damnatus, quod mille iugerum agri cum filio possideret emancipandoque filium fraudem legi fecisset.

Noui consules inde, M. Fabius Ambustus iterum et M. 17 Popilius Laenas iterum, duo bella habuere, facile alterum cum Tiburtibus, quod Laenas gessit, qui hoste in urbem 2 compulso agros uastauit; Falisci Tarquiniensesque alterum consulem prima pugna fuderunt. Inde terror maximus fuit 3 quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque praelatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. Et tum quidem uelut lymphati et attoniti

5, 6 impetum facit . . . hostem *om. H* facit *PFBOTDLA*: faciat
Up: fecit *M*, fort. recte; cf. 1. 3. 3 *adn.* 7 tributum *MP* uel *P^F*
BTDLA: tributum *P^FUpOH* uectigal inopi *M³* (*sed im- Up*
OH¹ (inopia pro inopi *H*) *DL* (*sed -alim opi*) *A*: uectigalis inopi *P^FBT²*
uel T¹: uectigalis opi *T*: (uectigalim | opia erario *M* et fort. similiter *P*)
 8 perniciosum *MPFUpBOTDLA*: perniciosum sit *H* ferri
 posse *MHTDLA²*: fieri posse *P²UpOT²A*: fieri posset (*uel possα*)
PFB 9 decem *PFUpBOT²A²*: *om. MHTDLA* emancipandoq.
MPFBOHTDL: emancipandoq. *M²UpA* legi *MPFHDTDLA*:
 lege *Up*: leg|| *B* (*litt. una perdita*): *om. O* [*Post actus (§ 6) et post*
fecisset (§ 9) glossemata habet M, u. praef. nostram, § 38: et aliud post
uastauit c. 17. 2; et alia in c. 17 et postea]

- 4 munimentis suis trepido agmine inciderunt; deinde, ubi
 consul legatique ac tribuni puerorum ritu uana miracula
 pauentes inridebant increpabantque, uertit animos repente
 pudor et in ea ipsa quae fugerant uelut caeci ruebant.
- 5 Discusso itaque uano apparatu hostium, cum in ipsos armatos
 se intulissent, auerterunt totam aciem castrisque etiam eo die
 potiti praeda ingenti parta uictores reuerterunt, militaribus
 iocis cum apparatus hostium tum suum increpantes pau-
- 6 rem. Concitatur deinde omne nomen Etruscum et Tar-
 quiniensibus Faliscisque ducibus ad Salinas perueniunt.
 Aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutulus primus
 de plebe dictus magistrum equitum item de plebe C. Plautium
- 7 dixit. Id uero patribus indignum uideri etiam dictaturam
 iam in promiscuo esse; omnique ope impediabant ne quid
 dictatori ad id bellum decerneretur pararetur. Eo promp-
- 8 tius cuncta ferente dictatore populus iussit. Profectus
 ab urbe utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque
 fama hostium ducebat, traiecto multos populatores agrorum
- 9 uagos palantes oppressit; castra quoque necopinato adgressus
 cepit et octo milibus hostium captis, ceteris aut caesis aut
 ex agro Romano fugatis sine auctoritate patrum populi iussu
 triumphauit.
- 10 Quia nec per dictatorem plebeium nec per consulem comi-
 tia consularia haberi uolebant et alter consul Fabius bello
- 11 retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps
 Q. Seruilius Ahala M. Fabius Cn. Manlius C. Fabius
 C. Sulpicius L. Aemilius Q. Seruilius M. Fabius Ambustus.

17 3 post uoces trepido agmine incide desinit B, finito quaternione
 qui siglo xliii H notatus est

4 miracula MPFUpOHTDLA: terri-
 cula Ruhnken, pessime 6 Rutulus uid. 3. 7. 6 adn. et 7. 38. 8:
 rutilius UpHA²: utilius MPFTDLA: om. O, prudenter 7 pro-
 miscuo UpD³A² (uid. 3. 47. 7 adn.): promisco MPFOHTDLA
 ferente dictatore MPFUpOT²(sed di- in ras.)DLA: ferenda dictatori
 H (cf. c. 16. 3) 10 redit MPFHDTLA: rediit UpOA³ uel A¹;
 (uid. 1. 3. 3 adn.) 11 L. MPFUpOT²A²: q̄. HTDLA? (qui q̄. ante
 i.omen sequens Seruilius omiserunt) M. Fabius OD³A (ut uidetur):
 m. auius MPFT²? A³: m. faurus HTDL: om. Up

In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii 12 consules creabantur, intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat in duodecim tabulis legem esse ut, quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset; iussum populi et suffragia esse. Cum intercedendo tribuni 13 nihil aliud quam ut differrent comitia ualuissent, duo patricii consules creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertium M. Valerius Publicola eodemque die magistratum inierunt, quad- 18 ringentesimo anno quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam a Gallis reciperata, ablato post undecimum annum a plebe consulatu [patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium M. Valerius Publicola]. Empulum eo anno ex 2 Tiburtibus haud memorando certamine captum, siue duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam, seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt uastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius aduersus Tiburtes legiones duxit.

Domi maius certamen consulibus cum plebe ac tribunis 3 erat. Fidei iam suae non solum uirtutis ducebant esse, ut acceperant duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam 4

12 ut *FUpOHTDLA*: om. *MP* id *MPFUpOTA*¹: om. *HD*
LA 13 Peticus *POHTDLA*: petitus *F*: potitus *F*²: paeticus
M (sed peticus c. 19. 6): poeticus *Up*

18 1 reciperata *MT*: recuperata *M*² uel *M*¹ *T*³ *A*²: reciperat *PFD*³ *A*:
 receperat *OL*: recepta erat *F*³ *UpH*: reciperetq. *D*? : recepta *D*⁴ (de
orthogr. uid. 1. 12. 1) undecimum *Sigonius et Glareanus*, cf. c. 1. 1:
 nonum *M*² *UpOHTDLA*: nouum *P*: nodum *F*: nouium *M* patricii
 . . . Publicola] *interpunctione post inierunt amota, seclusimus ut gloss.*
marginale; cf. 9. 29. 1 et quae in praef. nostra, § 38 de cod. Mediceo dixi; u.
Class. Quart. xii (1918), p. 7 Peticus *FHDLA*: peticus *O*: paeticus
*MP*² *T*: paeticus *P*: poeticus *Up* 2 Empulum ed. *Frob.* 1535:
 epaepulum *H* (ēaep-) u. c. 13. 9): ē. aepulum *TD*: ē epulum *LA*,
 qui omnes plane dittog. em et ae exhibent: epulum *Up*, gloss. in *A*:
 ea epulum *O*: aeapulum *M*, aeapulum *M*²: eaepulem *P*, eaepulum
*P*²: eAepulum *F*: empulum *Edd.* ante *Frob.* 1535 3 ducebant
MPFUpOHT: dicebant *DLA* 4 esse si *dett. duo et ed. Frob.* 1531:
 esset si *MPFUpOHTA*: est si *DL*: esse ut *Madv.* (sed uoce iam mihi
 potius uidetur si quam ut commendari): esse ut scilicet *H. J. Mueller*,
more suo

magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum quam
 5 possessionem integram a patribus accepissent. Plebes
 contra fremit : quid se uiuere, quid in parte ciuium censi,
 si, quod duorum hominum uirtute, L. Sexti ac C. Licini, par-
 6 tum sit, id obtinere uniuersi non possint? uel reges uel
 7 decemuiros uel si quod tristius sit imperii nomen patiendum
 esse potius quam ambos patricos consules uideant nec in
 uicem pareatur atque imperetur sed pars altera in aeterno
 imperio locata plebem nusquam alio natam quam ad seruien-
 8 dum putet. Non desunt tribuni auctores turbarum, sed
 9 inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquo-
 tiens frustra in campum descensum cum esset multique per
 seditiones acti comitiales dies, postremo uicit perseuerantia
 consulum : plebis eo dolor erupit, ut tribunos actum esse
 de libertate uociferantes relinquendumque non campum
 iam solum sed etiam urbem captam atque oppressam regno
 10 patriciorum maesta [plebs] sequeretur. Consules relictī a
 parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnus per-
 ficiunt. Creati consules ambo patricii, M. Fabius Ambustus
 tertium T. Quinctius. In quibusdam annalibus pro T.
 Quinctio M. Popilius consulem inuenio.

19 Duo bella eo anno prospere gesta : cum Tarquiniensibus

5 ante plebes etiam aliud gloss. inseruit M, uid. praef. nostram.
 § 37 C. Licini . . . reges MPF(sed leges pro reges)UpOT²A²
 uel A⁴ (sed non possint uniuersi) : c. h.s. reges HTDL et fortasse A :
 cf. Class. Rev. xvii (1903) 7 quam MPFUpOTDLA : qui H,
 (fort. pro qđ, cf. c. 13. 9 adn.) 9 uicit perseuerantia Conway :
 uicta perseuerantia MPFUpHTDLA : uictā perseuerantiā O : uictae
 perseuerantia dett. unus, 'sincera lectio' Gelenius, sed genetius uictae
 plebis et nom. maesta plebs in eadem sententia parum placent. Si
 uicta uel uictae pro uicta est interpreteris et post plebis interpungas,
 plebes pro plebis scribe (id quod sed retinens plebis, ut nominatiuum,
 fecit Hertz; tum post plebes aliquid excidisse potest e.g. plebes ;
 (comitia quamquam non iam obstabat habentibus), eo dolor etc.;
 simplicius tamen uidetur uicit scribere, quod primum in uicti, dein in
 uicta corruptum credimus; plebs post maesta cum Lov. 2 et
 Alschefskio ut gloss. certe secludendum est (cf. c. 16. 1 adn.) dolor
 erupit T²A 'sincera lectio' Gelenius : dolore rupit MPOHDL : dolore-
 rupit F : dolere rupit T : dolore erupit A² dett. aliq. Alschefski

19 1 prospere MPFUpOTDLA : prospero (non prospera ut ait
 Drak.) H Tarquiniensibus Tiburtibusque scripsi ex Fragm.

Tiburtibusque ad deditionem pugnatum. Sassula ex his urbs capta; ceteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. Triumphatum de Tiburtibus; alioquin mitis uictoria fuit. 2 In Tarquinienses acerbe saeuitum; multis mortalibus in acie caesis ex ingenti captiuorum numero trecenti quinquaginta octo delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur; uolgu aliud trucidatum. Nec populus in eos qui missi 3 Romam erant mitior fuit: medio in foro omnes uirgis caesi ac securi percussi. Id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis poenae hostibus redditum. Res bello bene gestae 4 ut Samnites quoque amicitiam peterent effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum; foedere in societatem accepti.

Non eadem domi quae militiae fortuna erat plebi 5 Romanae. Nam etsi unciario fenore facto leuata usura erat, sorte ipsa obruebantur inopes nexumque inibant; eo nec patricos ambo consules neque comitiorum curam publicaue studia prae priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricos manet; con- 6 sules creati C. Sulpicius Peticus quartum M. Valerius Publicola iterum.

In bellum Etruscum intentam ciuitatem, quia Caeritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes exercitum conscriptum armatumque iam suis finibus imminere; inde populabundos in agrum Romanum uenturos esse. Censuit igitur senatus neutram neglegendam 7 rem esse; utroque legiones scribi consulesque sortiri pro-

Haverk. et codice Gaertn. et A correcto qui dittographiam antiquam uidentur retinere: Tarquiniensibus Tiburtibusque cum Tiburtibus A², Tarquiniensibus Tiburtibusque cum Tiburtibus usque Fragn. Haverk.: Tarquiniensibus Tiburtibusque usque cod. Gaertn., unde Tiburtibus usque Madv., sed mihi hoc usque plus grauitatis dare uidetur quam pro his bellis: Tiburtibusque MPFUpOHTDLA.

8 uincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curae in Etrus-
cum bellum, postquam litteris Sulpici consulis, cui Tarquinius
prouincia euenerat, cognitum est depopulatum agrum circa
Romanas salinas praedaeque partem in Caeritum fines
auctam et haud dubie iuuentutem eius populi inter praeda-
9 tores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum
castraque ad finem Tusculanum habentem, reuocatum inde
senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium L. filium
10 dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum
dixisset, consulari exercitu contentus ex auctoritate patrum
ac populi iussu Caeritibus bellum indixit.

20 Tum primum Caerites, tamquam in uerbis hostium uis
maior ad bellum significandum quam in suis factis, qui per
populationem Romanos lacessierant, esset, uerus belli terror
inuasit, et quam non suarum uirium ea dimicatio esset
2 cernebant; paenitebatque populationis et Tarquinienses
exsecrabantur defectionis auctores; nec arma aut bellum
quisquam apparare sed pro se quisque legatos mitti iubebat
3 ad petendam erroris ueniam. Legati senatum cum adissent,
ab senatu reiecti ad populum deos rogauerunt, quorum
sacra bello Gallico accepta rite procurassent, ut Romanos
florentes ea sui misericordia caperet quae se rebus adfectis
4 quondam populi Romani cepisset; conuersique ad delubra
Vestae hospitium flaminum Vestaliumque ab se caste ac
5 religiose cultum inuocabant: eane meritos crederet quisquam
hostes repente sine causa factos? aut, si quid hostiliter fecis-
sent, consilio id magis quam furore lapsos fecisse, ut sua
uetera beneficia, locata praesertim apud tam gratos, nouis
corrumpere maleficiis florentemque populum Romanum

9 T. Manlium *Up dett. aliq.*: ē. ī manlium *PF*: ē. ī. manniliu *O*: ē.
manilium *HTDLA*: manilium *M* L. filium (*i. e. l. f.*) *PUpOH*
TL: t. f. *M* (*sed l. f. in glossemate contextui inserto, uid. praef.*
nostram, § 38): *IF. D*: om. *A*, ut uidetur: *erasum est aliquid in F*
20 2 apparare *MUpOHTDA*: apparere *PF? L* (*parare F³*)
Post ueniam gloss. aliud inserit M (u. praef. nostram, § 38)

ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? ne appellarent consilium, quae uis ac necessitas appellanda esset. transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum praeter uiam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quae sibi crimini detur, comites. eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio adfici, daturos poenas. Caere, sacrarium populi Romani, deuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli hospitio Vestalium cultisque dis darent. Mo- uit populum non tam causa praesens quam uetus meritum, ut maleficii quam beneficii potius immemores essent. Itaque pax populo Caeriti data indutiasque in centum annos factas in senatus consultum referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est; sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum; legionibusque Romanam reductis reliquum anni muris turribusque reficiendis consumptum et aedis Apollinis dedicata est.

Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac

5 cepissent *PFUpT²LA*: coepissent *HTD*: **pissent (*cet. perditis*)
O: petissent *M* (quem *A²* et *Edd.* recc. sequuntur, fort. recte, sed fides cod. Medicei in hac parte esse multo minor mihi uidetur quam ut unus contra omnium consensum aliorum ualeat; praeterea Caerites re uera non uerbis petierunt sed factis amicitiam Romanorum inierunt uel susceperunt adfictorum; cepisse denique quam petisse amicitiam et in ipsa re amicus fuit et postea rhetorica admonitione certe plus effecisset; de corruptione horum uerborum cf. 30. 18. 9) 6 transeuntes *A¹* uel *A²*: transeuntes *H*: transeuntis *PFTDLA*: transeundis *M* (cf. 1. 41. 1):
def. O nihil *PFUpTDLA*: mihi *M*: om. *H*: *def. O* 7 adfici (uel aff-) *PFUpHTDLA*: addifidi *M*: *def. O* deuersorium
MPFOHT: diuersorium *M²UpDLA* 8 quam beneficii *PFUpO*
HTDLA: om. *M*, quod mauolt Conway factas in *MPFUpO* (sed factos) *H* (sed facta s') *TA²*: infactas *DLA*: infectas *D³* senatus
consultum (sc) *MPFUpOHTDLA*: aes *Madv.*, fort. recte 9 reli-
quum *Up²OT²* uel *T³L*: relictum *Up*: relicum *MPFHT*.
uid. 2. 25. 2 adn. aedis (uel edis) *MPFTDLA*: aedes (uel edes) *OHD³A²* uel *A⁴*, *uid. 2. 21. 2 adn.*

- plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi
 ni secundum Liciniam legem haberentur, dictatore obstinato
 tollere potius totum e re publica consulatum quam promi-
 2 cum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis
 cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit.
 Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent,
 3 ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis
 Liciniae patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi
 fenoris ingrauescentis erat curaeque priuatae in certaminibus
 4 publicis erumpebant. Quorum taedio patres L. Cornelium
 Scipionem interregem concordiae causa observare legem
 Liciniam comitiis consularibus iussere. P. Valerio Publicolae
 5 datus e plebe collega C. Marcius Rutulus. Inclinatissimam
 in concordiam animis noui consules fenebrem quoque rem,
 quae distinere una animos uidebatur, leuare adgressi solu-
 tionem alieni aeris in publicam curam uerterunt quinqueuiris
 creatis quos mensarios ab dispensatione pecuniae appellarunt.
 6 Meriti aequitate curaque sunt, ut per omnium annalium monu-
 menta celebres nominibus essent; fuere autem C. Duillius
 7 P. Decius Mus M. Papirius Q. Publilius et T. Aemilius. Qui
 rem difficillimam tractatu et plerumque parti utrique, semper
 certe alteri grauem cum alia moderatione tum impendio
 8 magis publico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim
 nomina et impeditiora inertia debitorum quam facultatibus
 aut aerarium mensis cum aere in foro positis dissoluit, ut

21 1 promiscuum *F³UpOD³A²*: promiscuum *MPFHT*: promissum
DLA; (*uid.* 3. 47. 7 *adn.*) 3 fenoris *MFOLA*: foenoris *PHTD*

4 quorum *O ed. Rom.* 1469: quarum *MPFUpHTDLA* Rutulus]
uid. 3. 7. 6 *adn.* et 7. 28. 6: rutilius *MPFUpOHTDLA* 5 disti-
 nere *OH¹T?*: destinare *MPUpHT¹* uel *T³A²*: destinare *FDLA*
 una animos *uir doctus in A*, *Jenicke*: unanimos *MPFUpOHTD* uel
D³L: in animos *D²A* 6 curaque sunt *MPFOT³A²*: curaque

meriti sunt *H*: curaque sunt meriti sunt *TDLA*: curauerunt *Up*
Duillius A²: duellius *MPFUpOHTDLA*, *uid.* 2. 58. 2 *adn.* et cf. 7. 16. 1

Publilius Glareanus: publius *MPFUpOHTDLA*, *ut fere semper*
 et T. *MPFUpOHTDLA*: T. *Madv.*, fort. recte sed T. Aemilius solus
patricius erat [*In §§ 5 et 7 appellarit et sustinuerit pro appella-*

runt et sustinuerunt H; cf. c. 13. 9 *adn.*]

populo prius caueretur, aut aestimatio aequis rerum pretiis liberauit, ut non modo sine iniuria sed etiam sine querimoniis partis utriusque exhausta uis ingens aeris alieni sit

Terror inde uanus belli Etrusci, cum coniurasse duodecim 9 populos fama esset, dictatorem dici coegit. Dictus in castris —eo enim ad consules missum senatus consultum est— C. Iulius, cui magister equitum adiectus L. Aemilius. Ceterum foris tranquilla omnia fuere: temptatum domi per 22 dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. Duo interreges, C. Sulpicius et 2 M. Fabius, interpositi obtinere quod dictator frustra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum leuati aeris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. Creati ipse 3 C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, et T. Quinctius Poenus; quidam Caesonem, alii Gaium praenomen Quinctio adiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum 4 Quinctius, Sulpicius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste cum agris magis quam cum hominibus urendo populandoque gesserunt bella; cuius lentae uelut tabis senio 5 uicta utriusque pertinacia populi est, ut primum a consulibus, dein permissu eorum ab senatu indutias peterent. In quadraginta annos impetrauerunt.

Ita posita duorum bellorum quae imminebant cura, dum 6 aliqua ab armis quies esset, quia solutio aeris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. Ceterum 7 cum censoribus creandis indicta comitia essent, professus

8, 9 alieni sit. Terror *MP(interpunct. add. P²)FUpT²A²*: alienis; ita terror *HTDLA* (quorum alii *interpunct. exhibent*, alii non): *def. O*: alieni. ita terror *detl. aliq.*

22 3 abiit et *UpT²*: abijt et *PFOD²*: habitet *MHTDLA* Poenus] *uid. c. 9. 3 adn.* Gaium praenomen (*i. e. c. p̄nomen*) scripsi; (contra *Gelenium de praenomine Caeso cf. 30. 18. 5; Cic. Fam. 7. 32. 1*): cognomen *MPFUpOHTDLA* (*sed cōgnomen P² uel P¹*): c. cognomen 'uetus lectio' *Gelenius*: gaium nomen *Sigomius* (Gaius in *Diod. 16. 53. 1*) 6 quies esset *P²UpOHT¹* uel *T²DA*: quiesset *MPFTL*

censuram se petere C. Marcius Rutulus, qui primus dictator
 8 de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit; quod uide-
 batur quidem tempore alieno fecisse, quia ambo tum forte
 patricii consules erant, qui rationem eius se habituros nega-
 9 bant; sed et ipse constantia inceptum obtinuit et tribuni
 omni ui (ut) recipaturi ius consularibus comitiis amissum
 adiuerunt, et cum ipsius uiri maiestas nullius honoris fas-
 tigiū non aequabat, tum per eundem, qui ad dictaturam
 aperuisset uiam, censuram quoque in partem uocari plebes
 10 uolebat. Nec uariatū comitiis est, quin cum Manlio
 † Naeuio censor † Marcius crearetur.

Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo
 terrore belli sed ne Licinia lex comitiis consularibus obser-
 11 uaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius.
 Nec tamen dictatura potentior eum consensum patrum
 23 consularibus comitiis fecit quam censoriis fuerat: M. Popi-

7 Rutulus *ut in c. 21. 4* 9 ui (ut) recipaturi *ex M et O*
Conway, cf. c. 23. 6: ui recipaturi Weissenb.: ui recipantur M:
uī recuperandos O: ui recipando PFHT: ui recuperando UpDLA:
ui recuperatū A²: ui ut reciparetur Alschevski, fort. recte
censuram MPFUpOH(sed -rum)TDLA: censurae Muretus, Peri-
sonius, Gron., sed cum Drakenborchio cf. 4. 35. 6; 6. 40. 18
 10 Naeuio (uel neuio uel ne uio) MPUpHTDLA: le uio F: naebio uel
 cnaebio fortasse O (ubi linea mutilata est; hac linea, fol. 113 uerso, bis
 examinata post Manlio lego ***ebio T**martius; de litteris e o m
 incertus sum et utrum duo an tres litt. perierint anteb): Cnaeo Sigonius,
 cf. c. 16. 1, quia praenomen ferme necess. uidetur; fort. post cum uox
 cnaeo excidit in marginem, deinde perperam in hunc locum reposita est;
 fort. quoque littera T quae in O superest pars est litterarum T. f. (i. e.
 titi filio) et litterae -uio uocis cnaeuio ex glossemate -ilio litterae f addito
 (i. e. filio) sunt profectae; hae litterae T. f. perierunt uel non intelledae
 uel a uoce censor detrusae (u. adn. seq.) censor M?PFUpHTDLA:
 censore M uel M¹A: T** O. Vix dubito ex cōdicibus F et O com-
 paratis uel ex O solo quin scripserit Liuius cum Cn. Manlio T. f. C
 Marcius crearetur; de patris praenomine addito, id quod saepe facit
 Liuius et alii in hominibus gentis Manliae, cf. cc. 10. 2 et 19. 9, et fort.
 c. 27. 3 (similis est error in 9. 46. 1); et de Cnaeo Manlio u. cc. 12. 1
 et 17. 11. De uoce censor uel censore quam credo esse insertam cf.
 9. 33. 6; 9. 34. 20 et 21; et de forma dubia uel scribarum in Casu
 haesitatione glossema prodens cf. 10. 37. 2 et fort. 6. 7. 1 et praef. nostram,
 § 47; historicorum tamen gratia nihil in contextu tradito muta-
 uimus 11 consensum Edd. uet.: consensu MPFUpHTDLA:
 def. O censoriis uir doctus in A, ed. Rom. 1469: censoris HT:
 censoris MPF³(in ras.)UpDLA?: def. O

lius Laenas a plebe consul, a patribus L. Cornelius Scipio
datus.

Fortuna quoque inlustriorem plebeium consulem fecit; 2
nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra
posuisse nuntiatum esset, Scipione graui morbo implicito
Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre 3
exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad
Martis aedem conuenire armatos iuniores iussisset signaque
eodem quaestores ex aerario deferre, quattuor expletis legio-
nibus, quod superfuit militum P. Valerio Publicolae praetori
tradidit, auctor patribus scribendi alterius exercitus, quod 4
ad incertos belli euentus subsidium rei publicae esset. Ipse 5
iam satis omnibus instructis comparatisque ad hostem
pergit; cuius ut prius nosceret uires quam periculo ultimo
temptaret, in tumulto, quem proximum castris Gallorum
capere potuit, uallum ducere coepit. Gens ferox et ingenii 6
auidi ad pugnam cum procul uisis Romanorum signis ut
extemplo proelium initura explicuisset aciem, postquam
neque in aequum demitti agmen uidit et cum loci altitudine
tum uallo etiam tegi Romanos, percussos pauore rata, simul
opportuniore quod intenti tum maxime operi essent, truci
clamore adgreditur. Ab Romanis nec opus intermissum— 7
triarii erant, qui muniebant—et ab hastatis principibusque,
qui pro munitioribus intenti armatique steterunt, proelium
initum. Praeter uirtutem locus quoque superior adiunxit, ut 8
pila omnia hastaeque non tamquam ex aequo missa uana,
quod plerumque fit, caderent sed omnia librata ponderibus
figerentur; oneratique telis Galli, quibus aut corpora trans- 9
fixa aut prae-grauata inhaerentibus gerebant scuta, cum cursu

23 3 ex aerario . . . militum om. H, ret. ceteri auctor MPFUp
OHTDLA: auctori Alschevski e dett. uno, fort. recte: auctoribus dett.
aliqui. 6 demitti Sigonius: dimitti MPFUpOHTDLA tegi
F¹ uel F² (per ras.) A ed. Frob. 1535, cf. Madv. Emend.: integri MPF
UpOHTDL 7 steterunt MP sine dubio FUpOTDLA: steterit
H (pro stetet, cf. c. 21. 5 et 7 adn.): steterant dett. aliq., Edd. vet.
et rec.

10 paene in aduersum subissent, primo incerti restitere; dein, cum ipsa cunctatio et his animos minuisset et auxisset hosti, impulsi retro ruere alii super alios stragemque inter se caede ipsa foediorum dare; adeo praecipiti turba obtriti plures quam ferro necati.

24 Necdum certâ Romanis uictoria erat; alia in campum
2 degressis supererat moles. Namque multitudo Gallorum, sensum omnem talis damni exsuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem
3 ciebat; stetitque suppresso impetu Romanus, et quia iterum fessis subeunda dimicatio erat et quod consul, dum inter primores incautus agitat, laeuo umero matari prope traiecto
4 cesserat parumper ex acie. Iamque omissa cunctando uictoria erat, cum consul uolnere alligato reuectus ad prima signa 'quid stas, miles?' inquit; 'non cum Latino Sabinoque
5 hoste res est, quem uictum armis socium ex hoste facias; in beluas strinximus ferrum; hauriendus aut dandus est sanguis. Propulistis a castris, supina ualle praecipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis; complete eadem strage
6 campos qua montes replestis. Nolite exspectare dum stantes uos fugiant; inferenda sunt signa et uadendum in
7 hostem.' His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum; cuneis deinde in medium
8 agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia nec duces essent, uertunt impetum in suos; fusique

10 praecipiti *M⁶PFUpOHTDLA*: praecipiti *M* obtriti *MOH*
TDLA: obstricti *PFUp*

24 1 degressis *MPFOHTDLA*: digressis *F³UpA³* 4 alligato reuectus *cd.* sed alligatore uectus *M*, alligator euectus *PFHT* (recte diuid. *PF³ODLA*) uictum *MF³Up²HTA²*: uinctum *PF²Up* (ut uidetur): def. *O*: inuictis *D²LA* (hoc in ex m ortum est, nam -que inuictis ut uidetur scripsit *D*, ubi -is ad armis assimilatam est): -quem uictis *D³*) 5 aut *MPFUpOT¹*: haut *HA*: haud *TDLA²* propulistis *M³PFUpHTDLA*: propulisti *O*: propepulistis *M*: pepulistis *Gruter*, fort. recte, si in *M* dittogr. statuere licet 6 exs(ex)pectare *T ed. Frob. 1531*: espectare *P*: spectare *MP³FUpOHTDLA* 7 in medium *MPFUpOHTDLA*: om. in *Duker, Drak. probante, bene si hic mediam aciem Liuius scripsisset*

per campos et praeter castra etiam sua fuga praelati, quod editissimum inter aequalēs tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, quia 9 et uolnus degrauebat et subicere exercitum tumulis ab hoste occupatis nolebat, praeda omni castrorum militi data uictorem exercitum opulentumque Gallicis spoliis Romam reduxit. Moram triumpho uolnus consulis attulit eademque 10 causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui aegris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus 11 dictus addito magistro equitum P. Cornelio Scipione reddidit patribus possessionem pristinam consulatus. Ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul collegam Ap. Claudium Crassum dixit.

Prius quam inirent noui consules magistratum, triumphus 25 a Popilio de Gallis actus magno fauore plebis; mussantesque inter se rogitabant num quem plebei consulis paeniteret; simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniae spretae 2 mercedem [consulatum] priuata cupiditate quam publica iniuria foediorum cepisset, ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis uariisque motibus fuit insignis: 3 Galli ex Albanis montibus, quia hiemis uim pati nequuerant, per campos maritimaque loca uagi populabantur; mare 4 infestum classibus Graecorum erat oraque litoris Antiatis

8 occurrebat PFUpOHTDLA: occurrere M 9 tumulis ... exercitum PFUpOT²A⁵: om. MHTDLA (hic in margine illud praebebat A⁵ 'pugna fessum nouo labori nolebat a persequendo hoste continuit tumulis' etc.; quae omnia manifeste suppleuit uir doctus ante quam sincera sententia recipiata est, cf. ed. Rom. 1472, ed. Mediol. 1495; Alscheffski, p. 213; Drak. ii, pp. 563-4 qui cum Gronouio nec intellexit et reiecit) opulentumq. MPFUpHTDLA: opulentissimumq. O 10 senatu fecit MPFUpHTDLA: fecit senatui O (quo in codice huius partis scriba multum incuriae saepe exhibet) 11 pristinum MPFUpHTA: pristini OD dett. aliq., pessime: pristina (a aperto) L ipse PFUpOHTDLA: inde M: ipse inde dubitanter Zingerle, non male

25 2 mercedem OHTDLA: mercede MPFUpT² consulum MPFUpOHTDLA: del. Doering ipse PFUpOHTDLA: ipsum M, cf. a. 19. 5 et 3. 61. 1 3 motibus PFUpT²: mortibus MPOHTDLA quia MF? (sed denuo scripsit F³) OHTDLA: q P: qui Up

Laurensque tractus et Tiberis ostia, ut praedones maritimi cum terrestribus congressi ancipiti semel proelio decertarint dubiique discesserint in castra Galli, Graeci retro ad naues, uictos se an uictores putarent. Inter hos longe maximus exstitit terror concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinae habita responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos quos fides non tenuisset, extendere omnes imperii uires consules dilectu habendo iussit: ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis [coetus] desereret. Vndique non urbana tantum sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptae dicuntur quaternum milium et ducenorum peditum equitumque trecenorum, quem nunc nouum exercitum, si qua externa uis ingruat, hae uires populi Romani, quas uix terrarum capit orbis, contractae in unum haud facile efficiant; adeo in quae laboramus sola creuimus, diuitias luxuriamque.

4 (de ord. in *M* distorto uid. c. 4. 6 et c. 14 et praef. nostram, § 41) decertarint ed. Vascos. 1543, cf. 27. 34. 4: decertarent MPFUpO HTD(pace Zingerlei)LA 5 iis ed. Rom. 1469: is MDL: hiiis A: his PFOHT 6 sua PFUpHTDLA: salua M, cf. 8. 34. 9: def. O 7 extendere MPFUpOHTDLA: ostendere *Fragm. Haverk.*, ed. *Mediol.* 1505: intendere *Madv.*: contendere *Nipperdey*, sed mutare uix necess. uidetur si confers itineribus extensis (30. 19. 1) et se supra uires extendant (34. 4. 15) coetus MPFUpT¹: cetus O: cetus A: coetsu H: coetu TD: caetu L: foedus Gron.: partes cod. *Klock.*: cum *Fragm. Haverk.*: et uno *Hearnii* codice deleuit *Madv.* et consentimus, nam pro glossemate habemus profecto ab lectore aliquo qui ex'citus (i.e. exercitus) ad uocem socialis addidit (cf. praef. nostram, § 47); hic desereret i. q. signa desereret ut *Tac. Ann.* 13. 35, *Quint.* 3. 6. 78. (Si ex ab hac uoce exercitus diuinus ad uerbum intendere ita adhaesisse opineris ut extendere sic ortum sit, nobis id non displicet: et fortasse talem aliquam confusionem indicat uox ostendit quam pro efficiant (§ 9) primo scripsit O) 8 milium MPFUpOT¹DLA: milium HTD(ut uidetur)L ducenorum ed. *Frob.* 1531: ducenorum MPFUpOHTDLA trecenorum ed. *Frob.* 1531: ccc MPFUpOHTDLA q efficiant O¹ cum ceteris sed ostendit O (quod non deleuit O¹)

Inter cetera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in 10 ipso belli apparatu moritur; redieratque res ad Camillum, cui unico consuli, uel ob aliam dignationem haud subicien- 11 dam dictaturae uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem adrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi praepositis, 12 octo cum L. Pinario praetore diuisis memor paternae uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit, praetorem mari- 13 timam oram tutari Graecosque arcere litoribus iussit. Et cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in campis congregi nulla cogente re uolebat et prohibendo populationibus quos raptu uiuere necessitas cogeret satis domari credebat hostem, locum idoneum statuiis delegit.

Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus 26 processit magnitudine atque armis insignis; quatiensque scutum hasta cum silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum adulescens, qui haud 2 indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito 3 deorum factum; namque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem uersus. Quod 4 primo ut augurium caelo missum laetus accepit tribunus, precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi praepetem misisset, uolens propitius adesset. Dictu mirabile, tenuit 5 non solum ales captam semel sedem, sed, quotienscumque certamen initum est, leuans se alis os oculosque hostis rostro

10 redierat *F*³ *dett. aliq.*: redierant *MPFUpOHTDLA*; cf. 6. 6. 3; 7. 14. 5; 7. 17. 10; 10. 33. 8 et *Frigell. Dissert. p. 36*
 11 adrogari *P*³(adreg- *P*)*FUpOH*(sed arr-) *TDA*? : adrogare *MLA* uel *A*¹, fort. recte

26 1 stationibus *MPFUpOHTDLA*: in stationibus *Madu.*, fort. recte
 3 factum *MPFUpOHTDLA*: auctum *Walch. p. 34, pulchre sed frustra*
 4 augurium *M*³ uel *M*¹(-iam *M*)*OHTDLA*: in augurium *PFUp*, cf. in omen 21. 63. 14
 5 alis os *MHT*: *def. O*: alios *P*: ales os *P³FUpT³(sed os)DLA*

- et unguibus appetit, donec territum prodigii talis uisu oculisque simul ac mente turbatum Valerius obtruncat; coruus
 6 ex conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietae utrimque stationes fuere; postquam spoliare corpus caesi hostis tribunus coepit, nec Galli se statione tenuerunt et Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit. Ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox con-
 7 citatur. Iam non manipulis proximarum stationum sed legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus laetum militem uictoria tribuni, laetum tam praesentibus ac secundis dis ire in proelium iubet; ostentansque insignem spoliis tribunum, 'hunc imitare, miles' aiebat, 'et circa iacentem
 8 duce[m] sterne Gallorum cateruas.' Di hominesque illi adfuere pugnae depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est; adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis praeceperat.
 9 Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox proelium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectum teli ueniret, terga uertit. Primo per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt; inde Apuliam ac mare inferum petierunt.
 10 Consul contione aduocata laudatum tribunum decem bubus aureaque corona donat; ipse iussus ab senatu bellum
 11 maritimum curare cum praetore iunxit castra. Ibi quia res trahi segnitia Graecorum non committentium se in aciem uidebantur, dictatorem comitiorum causa T. Manlium Tor-
 12 quatum ex auctoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto comitia consularia habuit

5 ad(ap-)petit *MPFOHTDLA*: appetiit *Up*, more suo prodigii talis *PFUpH(sed-gi)T²A²*: def. *O*: prodii talis *T*: prodiit ales *DLA*: prodiit alas (cum uisum) *M* 9 inter primos *MPFUpOHTDLA*: in primos *Harant* inferum *MPFUpOHTDLA*: superum *dett. tres, ed. Venet. 1495* (minime necesse est mutare, sed si qui sunt mentis tam peruersae, ac in aut immulenti) petierunt *MPFUpO(sed paec-)HTDLA*: petunt *corr. satis antiqua in A* 10 bubus *MPFTDLA*: bobus *UpOHD^s* 11 uidebantur *MPFUpOTDLA*: uidebatur *H*, fort. recte

aemulumque decoris sui absentem M. Valerium Coruum—
id enim illi deinde cognominis fuit—summo fauore populi,
tres et uiginti natum annos, consulem renuntiauit. Collega ¹³
Coruo de plebe M. Popilius Laenas, quartum consul futurus,
datus est. Cum Graecis a Camillo nulla memorabilis gesta
res; nec illi terra nec Romanus mari bellator erat. Postremo ¹⁴
cum litoribus arcerentur, aqua etiam praeter cetera neces-
saria usui deficiente Italiam reliquere. Cuius populi ea ¹⁵
cuiusque gentis classis fuerit nihil certi est. Maxime Sici-
liae fuisse tyrannos crediderim; nam ulterior Graecia ea
tempestate intestino fessa bello iam Macedonum opes
horrebat.

Exercitibus dimissis, cum et foris pax et domi concordia ²⁷
ordinum otium esset, ne nimis laetae res essent, pestilentia
ciuitatem adorta coegit senatum imperare decemuiris ut
libros Sibyllinos inspicerent; eorumque monitu lectisternium
fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatribus colonia deducta,
restitutaque urbs quam Latini diruerant. Et cum Cartha-
ginensibus legatis Romae foedus ictum, cum amicitiam ac
societatem petentes uenissent.

Idem otium domi forisque mansit T. Manlio Torquato ³

^{12 et 13} Coruum, Coruo MPFOHTDLA (et sic C. I. L. i², p. 128):
coruinum, -o Up (uid. c. 32. 15 adn.) ¹⁵ cuiusque gentis MH

TDA: cuius gentis PFUp et L qui cuius populi ea omittit: cuius ***
O: cuiusue gentis Perisonius; secludere uoluerunt Schebe et Herts, sed
ordo uerborum est uere Linianus, cf. 2. 41. 6 adn. et Class. Rev. xiv
(1900), p. 357

²⁷ 1 dimissis MPFUpOTDLA: dimissis adhorta coegit senatum
imperare ducum (omnia sine ras. relicta) H, cf. cum in T³ infra et omissa
infra in DLA otium MPFUpTDLA: def. O: om. H (spatio trium

uel quattuor litt. relicto), tamquam si concordia nominatiuus esset
ciuitatem MPFUpOTDA: om. HL adorta . . . decemuiris MP

FUpOH (sed hic duob. uiris H): his uiris TDLA; corr. T²A², sed cum
adorta etc. T³; de his uid. Class. Rev. xvii (1903), p. 161; sc. in arche-
typo horum codicum uerba omissa in margine addita sunt et inde H in
contextum bis recepit uoce tamen ciuitatem amissa: ex H et T uidetur
cum partes eius quod uocamus 'peg-word' (Stichwort) egisse, cf. 4. 7. 10
et 11 et Class. Quarterly v (1911), p. 6 Sibyllinos T: sybil-

linos PFHDA: sibyllinos UpOL: sibillos M 2 Carthag- MPTDL:
cartag- FOHA

·ii+ C. Plautio consulibus. Semunciarium tantum ex
unciariorum fenus factum et in pensiones aequas triennii,
4 ita ut quarta praesens esset, solutio aeris alieni dispen-
sata est; et sic quoque parte plebis adfecta fides tamen
publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui
fuit. Leuatae maxime res, quia tributo ac dilectu super-
sessum.

5 Tertio anno post Satricum restitutum a Volscis M. Vale-
rius Coruus iterum consul cum C. Poetelio factus, cum ex
Latio nuntiatum esset legatos ab Antio circumire populos
6 Latinorum ad concitandum bellum, prius quam plus hostium
fieret Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto
pergit. Quo cum Antiates alique Volsci praeparatis iam
ante, si quid ab Roma moueretur, copiis occurrissent, nulla
mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est.
7 Volsci, ferocior ad rebellandum quam ad bellandum gens,
certamine uicti fuga effusa Satrici moenia petunt; et ne in
muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta
iam scalis caperetur urbs, ad quattuor milia militum praeter
8 multitudinem imbellem sese dedidere. Oppidum dirutum
atque incensum: ab aede tantum Matris Matutae abstinuere
ignem: praeda omnis militi data. Extra praedam quattuor
milia deditorum habita; eos uinctos consul ante currum
triumphans egit; uenditis deinde magnam pecuniam in
9 aerarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam
seruorum fuisse scribant, idque magis ueri simile est quam
deditos uenisse.

3 ·ii. MPFUpOHTDLA: om. dett. unus (Lov. 2): et Alschevski (cf.
c. 1. 7): mihi paene certum uidetur ii pro l. f. stare ut in c. 19. 9,
c. 10. 2, et c. 22. 10 adn. alieni M¹ uel M² per ras. UpOA¹ uel
A²: alienis MPFHTDLA 4 maxime MPOHT²DLA: maxi-
mae F(-mē)UpT dilectu MPUpTA²: delectu O: dilectui HD¹
uel 'D² dett. aliq.: dilectō s L: dilectus FD? A 5 Coruus
MPFOHTDLA: coruinus Up 7 ad IIII (uel III milia) militum
MPFUpTDA²: om. militum OHLA 8 matutae (-te) PFUpO
HT¹ uel T²DLA: mutatae T: matutae M: matutae M²

Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo Ser. Sul-²⁸
picius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina popu-
latione coeptum; metuque ne id factum populi unius con-
silium omnis nominis Latini esset, dictator—uelut aduersus
armatum iam Latium—L. Furius creatus magistrum equitum
Cn. Manlium Capitolinum dixit; et cum—quod per magnos
tumultus fieri solitum erat—iustitio indicto dilectus sine uaca-
tionibus habitus esset, legiones quantum maturari potuit in
Auruncos ductae. Ibi praedonum magis quam hostium
animi inuenti; prima itaque acie debellatum est. Dictator
tamen, quia et ultro bellum intulerant et sine detractatione
se certamini offerebant, deorum quoque opes adhibendas
ratus inter ipsam dimicationem aedem Iunoni Monetae
uouit; cuius damnatus uoti cum uictor Romam reuertisset,
dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eam aedem
pro amplitudine populi Romani faciendam creati iussit;
locus in arce destinatus, quae area aedium M. Manli Capi-
tolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum
usi Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt.

Anno postquam uota erat aedes Monetae dedicatur C.
Marcio Rutulo tertium T. Manlio Torquato iterum consuli-
bus. Prodigium extemplo dedicationem secutum, simile
uetusto montis Albani prodigio; namque et lapidibus pluit
et nox interdiu uisa intendi; librisque inspectis cum plena
religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum
constituendarum causa dici. Dictus P. Valerius Publicola;

²⁸ 1 Ser. (uel ser) MPUpOHTDLA: serunt F (cf. amen in F ex
a m c. 16. 1 et sociis ex soc 27. 25. 3, portas ex pör, ut puto, 26. 31. 3,
11. praef. nostram, § 47 (m) 2 aduersus ed. Rom. 1469: aduersum
MPFUpOHTDLA, cf. 10. 13. 3 4 tamen MOHTDLA: autem
PFUp detract. MPFUpOHTDLA, uid. 2. 43. 3 adn.
Monetae (uel -te) PFUpO (sed monete) T²D²A² uel A¹: monitae M:
monitatae (uel -te) HTDLA 5 pro MPFUpOTDLA: om. H
6 Monetae P²FUpOT²D²A² uel A¹: monitae (uel -te) MPHTDLA
Rutulo uid. c. 17. 6: rutilo MPFHTDLA: rutilio UpO
7 pluit MPFUpOHTDLA (et constanter pluit scribit Iul. Obsequens):
pluuit dett. aliq., cf. 10. 31. 8; 1. 31. 1; Priscian. 10. 2. 11 intendi
PFUpOHTDLA: intende M: intende[~] M² constituendarum
MP²FUpOTDLA: constituendamrum P: constituendarum H

magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non
tribus tantum supplicatum ire placuit sed finitimos etiam
populos, ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus.
9 Iudicia eo anno populi tristia in feneratores facta, quibus
ab aedilibus dicta dies esset, traduntur; et res haud ulla
10 insigni ad memoriam causa ad interregnum redit. Ex in-
terregno, ut id actum uideri posset, ambo patricii consules
creati sunt, M. Valerius Coruus tertium A. Cornelius Cossus.
29 Maiora iam hinc bella et uiribus hostium et longinquitate
uel regionum uel temporum [spatio] quibus bellatum est
dicentur. Namque eo anno aduersus Samnites, gentem
2 opibus armisque ualidam, mota arma; Samnitium bellum
ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Poeni secuti.
Quanta rerum moles! quotiens in extrema periculorum
uentum, ut in hanc magnitudinem quae uix sustinetur erigi
3 imperium posset! Belli autem causa cum Samnitibus
Romanis, cum societate amicitiaque iuncti essent, extrin-
4 secus uenit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis
iniusta arma, quia uiribus plus poterant, cum intulissent,
coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere Cam-
5 panis sese coniungunt. Campani magis nomen ad praesi-
dium sociorum quam uires cum attulissent, fluentes luxu ab
duratis usu armorum in Sidicino pulsus agro in se deinde

9 dicta . . . esset *P¹ uel P²FO Gelenius, cf. 10. 13. 14; 10. 23.*
11: dicta . . . essent *MP*: dictae . . . essent *HTDLA*: dictae
. . . esse *Up* redit *MPFOHTDL* (*uid. 1. 27. 10 adn. et 8. 23. 17*):
rediit *UpA* 10 ex interregno *MPFUpOHTDLA*: eo in-
terregno *Unger, pessime* Coruus *MPFOHTDLA*: coruinus *Up*

29 1 spatio *MPFUpOHTDLA* (*sed regionum uel temporum inter*
se mutata praebet Up, reigionum uel temporum L, religionum
HTD): *del. Gron. (cf. 5. 11. 5; Caes. B. C. 3. 80. 3); ordinem hunc*
uoluit Cornelissen et uel long. regionum uel temp. spatio, sed suspicio
uix de ordine oritur si e. g. 4. 6. 1; 6. 8. 7; 9. 4. 9; 23. 39. 10 con-
ferimus 3 non orta inter ipsos est *MPFUpOHTDLA*: *del.*
Cornelissen (nullam causam suspicionis repperimus. nisi quod punctum
ante non habet F et est in ras. T; nec uero hunc Liuiantum uerborum
ordinem et clausulam glossemator quisquam imitatus esset) 5 in
Sidicino *MPFUpOHTDLA*: in *del. M. Mueller Fuegnerum secutus,*
male

molem omnem belli uerterunt. Namque Samnites, omissis 6
Sidicinis ipsam arcem finitimorum [Campanos] adorti, unde
aeque facilis uictoria, praedae atque gloriae plus esset,
Tifata, imminentes Capuae colles, cum praesidio firmo
occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem
quae Capuam Tifataque interiacet. Ibi rursus acie dimica- 7
tum; aduersoque proelio Campani intra moenia compulsi,
cum robore iuuentutis suae acciso nulla propinqua spes
esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

Legati introducti in senatum maxime in hanc sententiam 30
locuti sunt. 'Populus nos Campanus legatos ad uos, patres
conscripti, misit amicitiam in perpetuum, auxilium in prae-
sens a uobis petitum. Quam si secundis rebus nostris a
petissemus, sicut coepta celerius, ita infirmiore uinculo con-
tracta esset; tunc enim, ut qui ex aequo nos uenisse in
amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc,
subiecti atque obnoxii uobis minus essemus; nunc, miseri- 3
cordia uestra conciliati auxilioque in dubiis rebus defensi,
beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati
atque omni ope diuina humanaque indigni uideamur. Neque 4
hercule, quod Samnites priores amici sociique uobis facti sunt,
ad id ualere arbitror ne nos in amicitiam accipiamur sed ut ii
uetustate et gradu honoris nos praestent; neque enim foedere
Samnitium, ne qua noua iungeretis foedera, cautum est.

6 Campanos MPFUpHTDLA : def. O : seclusimus : campanorum
(quod pro primitiua glossematis forma habemus) M³ ut uidetur sed incer-
tus sum utrum illi s litterae in M caudam quamdam curuam (¹) necne
dederit prima manus Tifata M?PFHTL : tifatā M³ uel M³Up :

tifacta DA : def. O imminentes] cf. praef. nostram. § 30 : im(uel
in-)minētis MPFUpHTDLA : def. O colles MUPOHTDLA :
collis PFT¹ Tifataque M?PFOLA : tifatāque M³ uel M³Up :
tifactaque HTD

30 i in praesens dett. unus (Lov. 2), ed. Venet. 1592, Perizonius :
praesens MPFUpOHTDLA a subiecti . . . essemus nunc MPF
UpOT² : his HTDL : hiis A ; cf. Class. Review, xvii (1903), p. 161
4 accipiamur MHTDLA : suscipiamur PFUpO ut ii scripsi : ut
hi Up : ut MPFOHTDLA ne qua MPFUpOT²A³? : neq¹ uel
neq. (sc. pro ne quae) HTDLA foedera MPFUpOT²A³? :
foedere HTDLA (nouo pro noua D³)

- 5 Fuit quidem apud uos semper satis iusta causa amicitiae,
 6 uelle eum uobis amicum esse qui uos appeteret: Campani,
 etsi fortuna praesens magnifice loqui prohibet, non urbis
 amplitudine, non agri ubertate ulli populo praeterquam
 uobis cedentes, haud parua, ut arbitror, accessio bonis rebus
 7 uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis, Volscisque,
 aeternis hostibus huius urbis, quandocumque se mouerint,
 ab tergo erimus, et quod uos pro salute nostra priores
 feceritis, id nos pro imperio uestro et gloria semper faciemus.
 8 Subactis his gentibus quae inter nos uosque sunt, quod
 propediem futurum spondet et uirtus et fortuna uestra, con-
 9 tinens imperium usque ad nos habebitis. Acerbum ac
 miserum est quod fateri nos fortuna nostra cogit: eo uentum
 est, patres conscripti, ut aut amicorum aut inimicorum Cam-
 10 pani simus. Si defenditis, uestri, si deseritis, Samnitium
 erimus; Capuam ergo et Campaniam omnem uestris an
 Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate.
 11 Omnibus quidem, Romani, uestram misericordiam, uest-
 rum auxilium aequum est patere, iis tamen maxime,
 qui [eam] implorantibus aliis auxilium dum supra uires
 suas praestant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerunt.
 12 Quamquam pugnauius uerbo pro Sidicinis, re pro nobis,
 cum uideremus finitimum populum nefario latrocinio Samni-

6 uestram *MPFUpOTDLA*: om. *H*, quod clausulam (Ciceronianam, cf. §§ 12, 14, 15, 18) perdat 7 aeternis *MPFUpOA²?*: alternis *HTDLA* id *MPUpOHTDLA*: om. *F* nos pro *P²FUpOT²*: nos *H*: nro (nostro) *MPTDLA* 8, 9 habebitis . . . fateri nos *MPFUpOH* (sed acerum *H*) *T²*: haud *T*, cf. c. 30. 2 adn.: om. *DLA* 11 uestrum auxilium *FA*: uestrumque auxilium *MPUpHTDLA¹* uel *A²* (periit *O* post uestru sed que non est exclusum ratione spatii perdit): fort. totum secludendum iis ed. Rom. 1469: hiis *A*: his *MPF³OHTDL* eam *MPFHTDLA*: etiam *UpO*, ed. Rom. 1469, ed. Parm. 1480: ea *Madv.*: misericordiam (miam, ut quidem supra post uestram scribit *M*) uel fidem *Weissenb.*: seclusimus auxilium *MPFUpHTDLA*: def. *O* (sed uidetur satis spatii fuisse): secludit *Madv.* omnes *MPFUpOHTDLA*: secludere uult *Karsten*, quem libenter sequamur si causam interpolationis reperire possimus; quo pertinet id quod in *M* uox praestant multum in marginem excurrit: ante omnes *Buettner*, fort. recte si quidem uoci omnibus rhetorice opponi statuas

tium peti et, ubi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam 13 acceptam Samnites sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos ueniunt. An, si ultio irae haec 14 et non occasio cupiditatis explendae esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quae est ista tam infesta ira quam per 15 duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, praedas hominum atque pecudum actas, incendia uillarum ac ruinas, omnia ferro ignique uastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas 16 explenda est. Ea ad oppugnandam Capuam rapit; aut delere urbem pulcherrimam aut ipsi possidere uolunt. Sed uos 17 potius, Romani, beneficio uestro occupate eam quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum; sed tamen, si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidem arbitror uobis opus fore. Vsque ad nos 18 contemptus Samnitium peruenit, supra non ascendit; itaque umbra uestri auxilii, Romani, tegi possumus, quidquid deinde habuerimus, quidquid ipsi fuerimus, uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, uobis Capua urbs 19 frequentabitur; conditorum, parentium, deorum immortalium numero nobis eritis; nulla colonia uestra erit, quae nos obsequio erga uos fideque superet.

Adnuite, patres conscripti, nutum numenque uestrum 20 inuictum Campanis et iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis 21 prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia

15 quam *PFUpOHTDLA*²: cum *A*: om. *M* 16 ipsi *PFUpOHTDLA*: ipsam *M* 18 ascendit *MPFUpODLA*: escēdit *HT*, uix recte, nisi alibi in tali translatione hoc uerbum reperiri possit
 uestri *PFUpHTLA*: uestra *M*: uestram *O* quidquid ipsi fuerimus *A*² uel *A*¹, ed. *Par.* 1510: quidquid id ipsi fuerimus *PFUpOTDLA*: om. *M*: quidquid *H* (omnia deinde usque ad arabitur omittens)
 19 Campanus *PFUpOHTDLA*: eam Campanus *M* 20 numenque *PFUpOHTDLA* (cf. deorum § 19): nomenque *M* *Lov.* 4, quod malit *Conway*
 21 omnium *M*²*A*²: ominum *D*²: hominum *MPFUpOHTDLA*

- uotorum lacrimarumque plena reliquisse? in qua nunc
 exspectatione senatum populumque Campanum, coniuges
 22 liberosque nōstros esse? Stare omnem multitudinem ad
 portas uiam hinc ferentem prospectantes certum habeo.
 Quid illis nos, patres conscripti, sollicitis ac pendentibus
 23 animi renuntiare iubetis? Alterum responsum salutem uic-
 toriam lucem ac libertatem; alterum—ominari horreo quae
 ferat. Proinde ut aut de uestris futuris sociis atque amicis
 aut nusquam ullis futuris nobis consulite.’
- 31 Summotis deinde legatis, cum consultus senatus esset,
 etsi magnae parti urbs maxima opulentissimaque Italiae,
 uberrimus ager marique propinquus ad uarietates annonae
 horreum populi Romani fore uidebatur, tamen tanta utilitate
 fides antiquior fuit responditque ita ex auctoritate senatus
 2 consul. ‘Auxilio uos, Campani, dignos censet senatus;
 sed ita uobiscum amicitiam institui par est, ne qua uetustior
 amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum foedere
 iuncti sunt; itaque arma, deos prius quam homines uiola-
 tura, aduersus Samnites uobis negamus; legatos, sicut fas
 iusque est, ad socios atque amicos precatum mittemus, ne
 3 qua uobis uis fiat.’ Ad ea princeps legationis—sic enim
 domo mandatum attulerant—‘quando quidem’ inquit, ‘nos-
 tra tueri aduersus uim atque iniuriam iusta ui non uoltis,
 4 uestra certe defendetis; itaque populum Campanum urbem-
 que Capuam, agros, delubra deum, diuina humanaque omnia
 in uestram, patres conscripti, populique Romani dicionem

22 animi *Florebellus cit. ab Sigonio*: animis *MPFU^hHTDLA*: *def. O*
 iubetis *Madv.*, *interpunctione mutata*: iubeatis *MPFU^hOHTDLA*:
 certum habeo, quid illis . . . iubeatis *sic interpungunt Edd. ante Mad-*
uigium, quod tamen ipsis uel sibi pro illis necessario flagilet

31 1 urbs *M¹ uel M²F³HTDLA*: urbis *MPF?* 2 uiolatura
MOHTDLA: uiolat *P*: uiolaturi *P²FU^hT²* fas iusque *MPF*
UpOHTDLA: ius fasque *Woelfflin, male, nam praecessit* deos prius
 quam homines; *et cf. Verg. G. 1. 269* fas et iura sinunt 3 defendetis
PFUpOHTDA: defenditis *L*: do . . . detis *M, cum spatio trium litt.*
sine ras. 4 uestram *F³UpOLA*: uestra *M (ufa) PF^hHTD*
 patres conscripti (*P. C.*) *MPFU^hOT¹ uel T²A²: PR HTDLA?*
 dicionem *MPFU^h(sed dit-)O (sed dec-)TLA² in ras.*: dicione *H*: *om. D*

dedimus, quidquid deinde patiemur dediticii uestri pas-
suri'.

Sub haec dicta omnes, manus ad consules tendentes, pleni 5
lacrimarum in uestibulo curiae procubuerunt. Commoti 6
patres uice fortunarum humanarum, si ille praepotens opibus
populus, luxuria superbiaque clarus, a quo paulo ante auxi-
lium finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, ut se
ipse suaque omnia potestatis alienae faceret. Tum iam fides 7
agi uisa deditos non prodi; nec facturum aequa Samnitium
populum censebant, si agrum urbemque per deditionem
factam populi Romani oppugnarent. Legatos itaque ex 8
templo mitti ad Samnites placuit. Data mandata, ut pre-
ces Campanorum, responsum senatus amicitiae Samnitium
memor, deditionem postremo factam Samnitibus exponerent;
peterent pro societate amicitiaque, ut dediticiis suis parcerent 9
neque in eum agrum qui populi Romani factus esset hos-
tilia arma inferrent; si leniter agendo parum proficerent, 10
denuntiarent Samnitibus populi Romani senatusque uerbis,
ut Capua urbe Campanoque agro abstinerent. Haec legatis 11
agentibus in concilio Samnitium adeo est ferociter respon-
sum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum sed
magistratus eorum e curia egressi stantibus legatis praefectos
cohortium uocarent iisque clara uoce imperarent ut prae- 12
datum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur.

Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum 32
rerum curis patres fetialibus ad res repetendas missis, bel-
loque, quia non redderentur, sollemni more indicto, decreue-
runt ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur;
iussuque populi consules ambo cum duobus exercitibus 2

6 suaque *PFUpOHTDLA*: sua *M* (ad fin. lincae) 9 pro
societate . . . parcerent *MPFUpOT²A²* uel *A⁴*: om. *HTDLA*
11 stantibus *MPFUpOHTDLA*: astantibus coniecit uir doctus in marg.
ed. Curionis 12 iisque . . . proficiscerentur *MPFUpOTDLA*: om. *H*
32 2 exercitibus cum dett. uno (*Leid.* 2) scripsimus: ab urbe exerciti-
bus *PFUpHTDLA*: exercitibus ab urbe *M* dett. unus (*Lov.* 4): *def.*
O; (de ordine uariato glossema indicante uid. *Praef.* § 5 adn.)

[ab urbe] profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Saticulam
 3 castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones—eo namque omnem belli molem inclinaturam censebant—occurrunt ; simul in Campanos stimulabat ira tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia.
 4 Vt uero castra Romana uiderunt, ferociter pro se quisque signum duces poscere, adfirmare eadem fortuna Romanum Campano laturum opem qua Campanus Sidicino tulerit.
 5 Valerius leuibus certaminibus temptandi hostis causa haud
 6 ita multos moratus dies signum pugnae proposuit, paucis suos adhortatus ne nouum bellum eos nouusque hostis tereret : quidquid ab urbe longius proferrent arma, magis
 7 magisque in imbelles gentes eos prodire. ne Sidicinatorum Campanorumque cladibus Samnitium aestimarent uirtutem ; qualescumque inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem uinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaque sua quam ui hostium
 8 uictos esse. quid autem esse duo prospera in tot saeculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos paene plures quam annos ab urbe condita nume-
 9 ret; qui omnia circa se, Sabinos Etruriam Latinos Hernicos Aequos Volscos Auruncos, domita armis habeat ; qui Gallos tot proeliis caesos postremo in mare ac naues fuga com-
 10 pulerit ? cum gloria belli ac uirtute sua quemque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspicioque

2 Gaurum *D*⁴(in marg.) *A*² *Fragm. Haverk. del. aliq. Aldus* : caurum *UpHT*² *A* : c. aurum *MTDL* : caulrum *P* : claurum *F* : in *O* nihil praeter -uū *manet* Saticulam *Sigonius* : satriculam *MPFUpOHD* : satriculam *T* : satriculum *A* 7 luxu *OA*² uel *A*¹ (cf. 7. 29. 5) : fluxu *MPFUpHTDA* : flexu *L* 8 numeret *DA* (sed cum *ras.* post t) : numerent *MPFUpOHTL* 9 habeat *A*² : habeant *MPFUpO*¹(ex praebeant *O*) *HTLA* ? : habebant *D*(habebat *D*⁸) compulerit *MPFOHTDLA* : compulerint *Up* 10 in aciem *MPFUpOHTD*² *A* : in em aciem *D* ? *L* : in eam aciem *Fragm. Haverk.*

ineunda pugna sit, utrum qui, audiendus dumtaxat, magni- 11
 ficus adhortator sit, uerbis tantum ferox, operum militarium
 experts, an qui et ipse tela tractare, procedere ante signa,
 uersari media in mole pugnae sciat. 'Facta mea, non dicta 12
 uos, milites' inquit, 'sequi uolo, nec disciplinam modo sed
 exemplum etiam a me petere. Non factionibus [modo] nec
 per coitiones usitatas nobilibus sed hac dextra mihi tres
 consulatus summamque laudem peperit. Fuit cum hoc 13
 dici poterat: patricius enim eras et a liberatoribus
 patriae ortus, et eodem anno familia ista consula-
 tum quo urbs haec consulem habuit: nunc iam nobis 14
 patribus uobisque plebei promiscuus consulatus patet nec
 generis, ut ante, sed uirtutis est praemium. Proinde summum
 quodque spectate, milites, decus. Non, si mihi nouum hoc 15
 Coruini cognomen dis auctoribus homines dedistis, Pub-
 licularum uetustum familiae nostrae cognomen memoria
 excessit; semper ego plebem Romanam militiae domique, 16
 priuatus, in magistratibus paruis magnisque, aequae tribunos
 ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus
 colo atque colui. Nunc, quod instat, dis bene iuuantibus 17
 nouum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum
 petite.'

Non alias militi familiarior dux fuit omnia inter infimos 33

10, 11 pugna sit utrum *PFUpOHTDLA*: in *M* est erasum p ante
 pugna et uirum (ut uidetur) pro utrum stat 11 audiendus *MPFOHT*
DLA: audientibus *Up*, solito melius, sed cf. i. 41. 1: audiendi *Freins-*
heim, *Gron.* adsentiente 12 modo *MPFUpOHTDLA*: secl. *Glareanus*,
Crevier: ret. ut i. q. nuper *Sigonius*; sed recte secludere *Glareanus* uidetur,
 tamquam e sup. linea exceptum coitiones dett. unus (cod. *Klock.*), cf.
 3. 35. 9; 9. 26. 22; 5. 43. 1 adn.; et 7. 13. 9 adn.: cōtiones (uel cōtiones
 uel plene) *MPFUpOHTDLA* usitatas *MP²*(ex usitatis *P*)*F*(sed
 -tantas) *UpOTA²*: uisitatas *HDLA²*: inusitatas *D³* et fort. *A*
 15 Coruini *MPF*(sed corui m an corui ni incertum) *UpOHTDLA²* (ex
 quorum *A*): corui dett. aliq.; sed antea cc. 26, 27, 28 et postea cc. 39 et
 40 (exc. 40. 3) uetustiore formae nominis praebent codices: sic quoque
 (Coruus) *Cic. de Sen.* 60; sed *Coruinus Val. Max.* 8. 13. 1 et 8. 15. 5,
Gell. 9. 11, cf. *Mamercus*: *Mamercinus* 7. 1. 2 adn., *Rullus*: *Rullianus*
 8. 29. 9 adn.

- 2 militum haud grauate munia obeundo. In ludo praeterea militari, cum uelocitatis uiriumque inter se aequales certamina ineunt, comiter facilis; uincere ac uinci uoltu eodem
- 3 nec quemquam aspernari parem qui se offerret; factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienae quam suae dignitatis memor; et, quo nihil popularius est, quibus
- 4 artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis castris egreditur.
- 5 Proelium, ut quod maxime unquam, pari spe utrimque, aequis uiribus, cum fiducia sui sine contemptu hostium
- 6 commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouae res gestae et paucos ante dies geminata uictoria, Romanis contra quadringentorum annorum decora et conditae urbi aequalis
- 7 uictoria; utrisque tamen nouus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos; namque ita conflixerunt
- 8 ut aliquamdiu in neutram partem inclinarent acies. Tum consul trepidationem iniciendam ratus, quando ui pelli non poterant, equitibus immissis turbare prima signa hostium
- 9 conatur. Quos ubi nequiquam tumultuantes in spatio exiguo uoluere turmas uidit nec posse aperire in hostes uiam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo,
- 10 'nostrum' inquit, 'peditum illud, milites, est opus; agitedum, ut me uideritis, quacumque incessero in aciem hostium, ferro uiam facientem, sic pro se quisque obuios sternite; illa omnia, qua nunc erectae micant hastae, patefacta strage
- 11 uasta cernetis.' Haec dicta dederat, cum equites consulis

33 2 comiter *MUpO* (sed comit) *HTDLA*: comi *PF* 5 maxime unquam *PFUpOHTDLA* (cf. 5. 25. 9): maximum proelium quam *M* utrimque *MPFUpOT²A²*: proelium (uel praelium) utrimque *HTDLA* 7 utrisque *MPFUpT²A²*: utriusque *OHTDL*: utrique *A* 8 conatur *MPFUpOT²A*: conaturus *HTDL* (conatus *D³*); quae, ut dicit *Drak.*, dittog. conatur conatus *inducant* 10 quacumque *F³A³ dett. alig.*: quacū; *MFO*: quacum *PUpTDLA*: quacū *H* 11 haec *MPFUpOHTDLA*: uix haec *Luchs*, uix *necess.*, cf. e. g. 8. 38. 2 et *Ter. Eun.* 633 longe abieram quom sensi

iussu discurrunt in cornua legionibusque in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostem et cum quo forte contulit gradum obtruncat. Hoc spectaculo 12 accensi dextra laeuaque ante se quisque memorandum proelium cient; stant obnixa Samnites, quamquam plura accipiunt quam inferunt uolnera.

Aliquamdiu iam pugnatum erat; atrox caedes circa signa 13 Samnitium, fuga ab nulladum parte erat: adeo morte sola uinci destinauerant animis. Itaque Romani cum et fluere 14 iam lassitudine uires sentirent et diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri 15 pedem atque inclinari rem in fugam apparuit; tum capi, occidi Samnis; nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quam proelium diremisset. Et Romani fatebantur 16 nunquam cum pertinaciori hoste conflictum, et Samnites, cum quaereretur quanam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere uisos 17 aiebant uesanosque uoltus et furentia ora; inde plus quam ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnae solum euentu sed nocturna profectione confessi sunt. Pos- 18 tero die uacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

Ceterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio 34 foedatum est. Nam ab Saticula profectus Cornelius consul exercitum incaute in saltum caua ualle peruium circaque in-sessum ab hoste induxit nec prius quam recipi tuto signa non 2 poterant imminemtem capiti hostem uidit. Dum id morae 3

11 legionibusque *MPFUpOA*²; legionibus *HTDLA* 12 cient
dett. aliq., Gron., et fort. sic uoluit *D*³: ciet *MPFUpOHTDLA* ·
stant *PFUpOHTDLA*: astant *M* (cietas tanto bonixi sic *M*): istant *A*¹
ut uidetur in ras. obnixa *P²FUpOT²D³A⁴*: obnoxii *PHT*: obnoxii
DLA: obonixi *M*, ubi o ante et i post n pallidioris atr. sunt 16 fate-
bantur *PFUpHTDLA*: def. O: ferebantur *M* · in fugam *MPF*
UpHTDLA: def. O: del. *Eussner* (etiam peius illud prius in fugam
(§ 15) nobis olet)

34 1 Saticula *Sigoni*us, cf. c. 32. 2: satricula *MPFUpOHTDLA*

- Samnitibus est quoad totum in uallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum
 4 impedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque consuli terrore animi 'uidesne tu' inquit, 'A. Corneli, cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisque nostrae, si eam,
 5 quoniam caeci reliquere Samnites, impigre capimus. Ne tu mihi plus quam unius legionis principes hastatosque dederis; cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu, teque et exercitum serua; neque enim moueri hostis, subiectus nobis ad omnes ictus, sine sua pernicie poterit.
 6 Nos deinde aut fortuna populi Romani aut nostra uirtus
 7 expedit.' Conlaudatus ab consule accepto praesidio uadit occultus per saltum; nec prius ab hoste est uisus quam loco
 8 quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omnium in se uertisset oculos, et spatium consuli dedit ad subducendum agmen in aequiorem locum et
 9 ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc illuc signa uertunt utriusque rei amissa occasione neque insequi consulem nisi per eandem uallem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerant, possunt, nec erigere agmen in
 10 captum super se ab Decio tumultum; sed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendae rei eripuerant, tum propin-
 11 quitas loci atque ipsa paucitas incitat; et nunc circumdare undique collem armatis uolunt, ut a consule Decium intercludant, nunc uiam patefacere, ut degressos in uallem adoriantur. Incertos quid agerent nox oppressit.
 12 Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum; deinde admiratio

3 demitteret *MPHTA*³ *Gelenius*: dimitteret *FUpODLA*: demitterent *dett. aliq.* *Gron.*: demitteretur *Ruperti* 4 animi *MPF*¹
 (animo *FUpOTDLA*: animis *H* arx illa *PFUpOT*² et sic postea *scripsit A*²): armilla *MA*²: illa *HTDL*: illud *D*³*A* 11 Decium *MPFOHTDLA*: decium tali modo *Up* oppressit *PFUpOHTDLA*: pressit *M* 12 primum *MPFUpHTDLA*: *def. O*: primo *Hägström dubitanter*

incessit quod nec pugnam inirent nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se ualloque circumdarent. Tum centurionibus ad se uocatis: 'quaenam illa inscitia 13 belli ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque uictoriam pepererunt? Huc atque illuc signa moueri ac modo in unum conferri modo educi uidetis; opus quidem incipit nemo, cum iam circumdati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus, si diutius hic 14 moremur quam commodum sit. Agitedum ite mecum ut, dum lucis aliquid superest, quibus locis praesidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus.' Haec omnia sagulo gregali 15 amictus centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit.

Vigiliis deinde dispositis ceteris omnibus tesseram dari 35 iubet, ubi secundae uigiliae bucina datum signum esset, armati cum silentio ad se conuenirent. Quo ubi, sicut 2 edictum erat, taciti conuenerunt, 'hoc silentium, milites,' inquit, 'omisso militari adsensu in me audiendo seruandum est. Vbi sententiam meam uobis peregero, tum quibus eadem placebunt in dextram partem taciti transibitis; quae pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quae mente 3 agitem audite. Non fuga delatos nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis: uirtute cepistis locum, uirtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum egregium populo 4 Romano seruastis: erumpendo hinc uosmet ipsos seruare; digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius

13 in unum conferri modo *MPFUpOHTA²*: om. *DLA* educi
MPFUpOHTDLA: diduci *Weissenb.*, sed *codicum lectio ex § 9 intellegatur*

14 ut dum *PFUpOHTDLA*: et dum *MA²* uel *A³*,
 fort. recte hinc *A²* uel *A³*: hic *MPFUpOHTDLA* 15 ductis
MPFUpHTDA: ductus *OL*: secum ductis *M. Mueller*, non male

35 4 estis *MPFUpOHTDLA*: eritis *Luterbacher*; fort. este scribendum. Hic ut ante ipsi *Luterbacher*, ante qui *H. J. Mueller* supplet, perperam, nam pauci . . . tuleritis et ipsi . . . egueritis sic cohaerent ut apud Graecos μέν . . . δέ: ideoque pauci . . . tuleritis idem ualet atque cum p. t.; et digni estis qui . . . tuleritis . . . egueritis militari breuitate dictum est pro digni estis qui . . . tulisse . . . eguisse dicamini

5 auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die
 delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit,
 hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non
 6 ante uiderit quam captum a nobis, nos tam paucos tot ipse
 milibus hominum nec ascensu arcuerit nec tenentes locum,
 cum diei tantum superesset, uallo circumdederit. Quem
 uidentem ac uigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis,
 7 immo necesse est; in eo enim loco res sunt nostrae ut
 uobis ego magis necessitatis uestrae index quam consilii
 8 auctor sim. Neque enim, maneatis an abeatis hinc, delibe-
 rari potest, cum praeter arma et animos armorum memores
 nihil uobis fortuna reliqui fecerit fameque et siti moriendum
 sit, si plus quam uiros ac Romanos decet ferrum timeamus.
 9 Ergo una est salus erumpere hinc atque abire; id aut in-
 10 terdiu aut nocte faciamus oportet. Ecce autem aliud minus
 dubium; quippe, si lux expectetur, quae spes est non uallo
 perpetuo fossaque nos saepturum hostem, qui nunc corpori-
 bus suis subiectis undique cinxerit, ut uidetis, collem? Atqui
 si nox opportuna est eruptioni, sicut est, haec profecto noctis
 11 aptissima hora est. Signo secundae uigiliae conuenistis, quod
 tempus mortales somno altissimo premit; per corpora sopita
 uadetis uel silentio incautos fallentes uel sentientibus clamore
 12 subito pauorem iniecturi. Me modo sequimini, quem secuti
 estis; ego eandem quae duxit huc sequar fortunam. Quibus
 haec salutaria uidentur, agitedum in dextram partem pedibus
 36 transite.' Omnes transierunt; uadentemque per intermissa
 2 custodiis loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media
 castra, cum superscandens uigilum strata somno corpora

6 ipse *ed. Frob.* 1531: ipsi *MPFUpOHTDLA*¹ (*ex ipsis A*)
 arcuerit *dett. aliq.*: arcuerint *A*²: arguerit *PFUp*: arguerint *MOHT*
DLA circumdederit *PFUp*: circumderint *MOHTDLA*
 11 fallentes *MPFUpOD³A²*: pallentes *HTDLA*
 36 2 uigilum *M*² uel *M*¹ (*per ras.*) *FUpOHT*² uel *T¹DLA*: uigilium
MPT strata somno *PUpOHTDL* (*sed sonno*) *A* (*sed sompno*):
 stratas omnino *M* (*sed strata M² uel M¹ per ras.*): castra somno *P²F*

miles offenso scuto praebuit sonitum; quo excitatus uigil cum proximum mouisset erectique alios concitarent, ignari ciues an hostes essent, praesidium erumperet an consul castra cepisset, Decius, quoniam non fallerent, clamorem tollere 3 iussis militibus torpidos somno insuper pauore exanimat, quo praepediti nec arma impigre capere nec obsistere nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Sam- 4 nitium praesidium Romanum obuiis custodibus caesis ad castra consulis peruadit.

Aliquantum supererat noctis iamque in tuto uidebantur 5 esse, cum Decius 'macte uirtute' inquit, 'milites Romani, este; uestrum iter ac reditum omnia saecula laudibus ferent; sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac die opus est, 6 nec uos digni estis quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat; hic lucem quieti opperiamur.' Dic- 7 tis obtemperatum; atque ubi primum inluxit, praemisso nuntio ad consulem castra ingenti gaudio concitantur; et tessera data incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur, singulos uniuersos serua- tores suos uocant, dis laudes gratesque agunt, Decium in caelum ferunt. Hic Deci castrensis triumphus fuit ince- 8 dentis per media castra cum armato praesidio coniectis in

2 quo MPFUpOTDLA: om. H, fort. recte excitatus MPFUp HTD(ut uidetur)A²: exercitatus O: exercitus L: exterritus D³A erectique MPFUpOHTDLA: experrectique Cornelissen, pessime 5 macte MPFTDLA, cf. 2. 12. 14: macti UpOHT¹ inquit milites MPFUpOHTA²: om. DLA Romani este A² (plene): 7 uel r. este M² uel M¹(r este M)PFOT²: recte HTDLA ferent PFUpOHTDLA: refert M: efferent A² dett. duo 6 opperiamur UpTD: operiamur PFHLA: obprimamur O: opperiemur M Lov. 4 7 castra A Lov. 4, Gronouium confirmantes (quod in A erasum est nihil est nisi s alterum in fine uocis praecedentis): in castra MPFUpOHTDL uniuersos M Lov. 4: uniuersosque PFUpOHTDLA (singulos uniuersos recte tutatur Alschevski duplicis asyndeti causa (laud. grat. : sing. uniu.); alibi singulos uniuersosque Liniana formula est ut recte monet H. J. Mueller, e.g. 6. 20. 9; 6. 24. 8

- eum omnium oculis et omni honore tribunum consuli
 9 aequantibus. Vbi ad praetorium uentum est, consul classico
 ad contionem conuocat orsusque meritas Deci laudes inter-
 10 fante ipso Decio distulit contionem; qui auctor omnia
 posthabendi dum occasio in manibus esset, perpulit consu-
 lem ut hostes et nocturno pauore attonitos et circa collem
 castellatim dissipatos adgrederetur: credere etiam aliquos ad
 11 se sequendum emissos per saltum uagari. Iussae legiones
 arma capere egressaeque castris, cum per exploratores notior
 12 iam saltus esset, uia patientiore ad hostem ducuntur; quem
 incautum improuiso adortae, cum palati passim Samnitium
 milites, plerique inermes, nec coire in unum nec arma capere
 nec recipere intra uallum se possent, pauentem primum intra
 castra compellunt, deinde castra ipsa turbatis stationibus
 13 capiunt. Perfertur circa collem clamor fugatque ex suis
 quemque praesidiis. Ita magna pars absenti hosti cessit:
 quos intra uallum egerat pavor—fuere autem ad triginta
 milia—omnes caesi: castra direpta.
- 37 Ita rebus gestis consul aduocata contione P. Deci non
 coeptas solum ante sed cumulas noua uirtute laudes
 peragit et praeter militaria alia dona aurea corona eum et
 centum bubus eximioque uno albo opimo auratis cornibus
 2 donat. Milites, qui in praesidio simul fuerant, duplici
 frumento in perpetuum, in praesentia priuis bubus binisque

8 omni *MPFUpOTDLA*: in omni *H* 11 hostem ducuntur
MPFUpOHTDA (sed t *A*² in *ras.*): uiam ducentur *L* 12 passim
*PFUpOHTA*²: passi *M*, cf. 2. 17. 6 *adn.*: possent *DL*: om. *A*
 coire *PFUpOHTDLA*: colere *M* recipere *MPFUpOHTDLA*:
 recipere in tempore *F. Polle, benigne* intra castra *PFTDA*:
 inter castra *OH* (sed *int*): in castra *MupL*, quod malit *Conway*
 13 quos *PFUpOHTDLA*: quod *M*: quot *Hertz*, num recte? tri-
 ginta milia *MPFUpOHTDLA*: tria milia malimus, si quidem $\infty \infty \infty$ in
xxx uel xxx mil., ut saepe, corruptum est

37 1, 2 bubus *MPFOTDLA*: bobus *UpOHD*³ 2 priuis hic posui.
 post bubus *Weissenb.*, glossemate singulis quod nocem priuis expulit
 secluso: singulis bobus binisque priuis *O. cdd. Geleni et ed. Frob. 1535*:
 singulis b. priuisque binisque *HT¹DLARn* (bonisque *T*): singulis b.
 binisque *MPFUpT*² uel *T¹A²* uel *A³Rn²*, sed priuisque in *marg. P¹*,
 quod signis indicat ante uel pro binisque ponendum esse *P²*

tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones graminéam coronam obsidalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt; altera coronâ, eiusdem honoris index, a praesidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit qui secum in expeditione fuerant. Iisdem militibus legiones libras farris et sextarios uini contulerunt; omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium adsensus, gerebantur.

Tertia pugna ad Suessulam commissa est; quia fugatus a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem opem oratum ueniunt. Confestim signa mota relictisque impedimentis castrorum cum ualido praesidio raptim agitur agmen; nec procul ab hoste locum perexiguum, ut quibus praeter equos ceterorum iumentorum calorumque turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora pugnae futura esset, aciem instruit; deinde, postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. Ibi ut militem in uallo-uidit missique ab omni parte exploratum quam in exiguum orbem contracta castra essent—paucitatem inde hostium colligentes—rettulerunt, fremere omnis acies complendas esse fossas scindendumque uallum et in castra inrumpendum; transactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum.

² donati *PFUpHTDLA*: donatis *MO*: donati sunt *dett. unus* (Lov. 4) suo *MPFOHTDLA*: suo ei *Up, more suo* ³ dono . . . militibus *om. H* dono *MPFUpOT² uel T¹A²*: dona *TL, num recte? om. DA* contulerunt *PFUpOHTDLA*: contulerant *M* ⁴ quia *Up, Madv.*: qua *MPFOHTDLA* ⁶ castrorum cum *ed. Mediol. 1505*: cum castrorum *Madv.*: ac castrorum *Weissenb.*: castrorum *MPFUpOHTDLA*: castrorumque *Klock* ⁸ ibi *MPF UpOHTDLA*: ubi *Weissenb.* quam *dett. duo* (Lov. 2 et 4), *Edd. uel.*: quamquam *MPF? UpOHTDLA*: quia *F³*: postquam quam *Alschefski*

10 Ceterum, quia multitudo sua com meatibus grauis et prius
sedendo ad Suessulam et tum certaminis mora haud procul
ab rerum omnium inopia esset, placuit, dum inclusus paueret
11 hostis, frumentatum per agros militem duci: interim quieto
Romano, qui expeditus quantum umeris inter arma geri
posset frumenti secum attulisset, defutura omnia.

12 Consul palatos per agros cum uidisset hostes, stationes
infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra
13 oppugnanda ducit. Quae cum primo clamore atque impetu
cepisset, pluribus hostium in tentoriis suis quam in portis
ualloque caesis signa captiua in unum locum conferri iussit;
relictisque duabus legionibus custodiae et praesidii causa,
grauī edicto monitis ut, donec ipse reuertisset, praeda
14 abstinerent, profectus agmine instructo, cum praemissus
eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, caedem
15 ingentem fecit. Nam neque quo signo coirent inter se
neque utrum castra peterent an longiorem intenderent
16 fugam, territis constare poterat; tantumque fugae ac formidi-
nis fuit, ut ad quadraginta milia scutorum—nequaquam tot
caesis—et signa militaria cum iis quae in castris capta erant
17 ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in
castra hostium reditum ibique omnis praeda militi data.

38 Huius certaminis fortuna et Faliscos, cum in indutiis
essent, foedus petere ab senatu coegit et Latinos iam exerci-
tibus comparatis ab Romano in Paelignum uertit bellum.
2 Neque ita rei gestae fama Italiae se finibus tenuit sed Car-
thaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere cum
coronae aureae dono, quae in Capitolio in Iouis cella ponere-

11 quieto *A*² uel *A*¹, *Lov.* 4: quia et *PFUpOHTDL*: quia *M*: et
A quem secuntur *Edd.* plurimi: om. *Madv.* secum *MPFUpO*

T²A: et cum *TDL*: et commeatus (*cum* tulisset) *H* 12 relictas
MPFUpOTDLA: relictis *H* 15 coirent *T²A³* dett. aliq.: coire
MPFUpOHTDLA 16 cum iis *M?*: cum is *M¹* uel *M²* per ras.:
cum hiis *A²* in ras.: cum his *PFOT²*: cunctis *HTDL*

38 2 Carthag- *MP²*: Cartag- *PFO*: chartag- *A*: Karthag- *TL*:
Kartag- *H*: Kathag- *D*

tur; fuit pondo uiginti quinque. Consules ambo de Samniti-
bus triumpharunt sequente Decio insigni cum laude donisque,
cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre
nomen quam consulum esset.

Campanorum deinde Suessulanorumque audita⁴ lega-
tiones, precantibusque datum ut praesidium eo in hiberna
mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur.

Iam tum minime salubris militari disciplinae Capua⁵
instrumento omnium uoluptatum delentis militum animos
auertit a memoria patriae, inibanturque consilia in hibernis
eodem scelere adimendae Campanis Capuae per quod illi eam
antiquis cultoribus ademissent: neque immerito suum ipsorum⁶
exemplum in eos uersurum; cur autem potius Campani
agrum Italiae uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se
nec sua tutari possent, quam uictor exercitus haberet qui
suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? an⁷
aequum esse dediticios suos illa fertilitate atque amoenitate
perfrui, se militando fessos in pestilenti atque arido circa
urbem solo luctari aut in urbe insidentem labem crescentis
in dies fenoris pati? Haec agitata occultis coniurationibus⁸
necdum uolgata in omnes consilia inuenit nouus consul
C. Marcius Rutulus, cui Campania sorte prouincia euenerat,
Q. Seruilio collega ad urbem relicto. Itaque cum omnia ea,⁹
sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, et aetate et
usu doctus quippe qui iam quartum consul esset dictatorque
et censor fuisset, optimum ratus differendo spem quando-

2 pondo UpOA³: p (i. e. pro) indo H: p (i. e. pro) MDA³ uel A¹:
p (i. e. per) PFT²: pro TL: p⁽²⁾ A⁴ Suessulanorumq. A³,
Sigonius: Suessanorumq. MPFUpHTDLA: legi non potest O
7 insidentem UpOHTDLA² (insidi|entem A): insedentem MPF
labem . . . agitata om. L labem MPFUpOHTDA: tabem P²T³
(ut secundam lectionem in marginibus), dett. aliq. 8 Rutulus H
(pace Drakenborchii), cf. c. 17. 6 et uid. 3. 7. 6 adn.: rutilus MPUOTD
LA: rutilius F 9 haberet et aetate H¹ (ordine per signa emendato),
T¹ (simili modo) A³ uel A³, dett. aliq.: et aetate haberet MPFUpOH
TDL (punctum post haberet D): et aetate om. D²A (A³ uel A³ primo
ante haberet scripsit sed post haberet demum uoces omissas addidit)

cumque uellent consilii exsequendi militarem impetum frustrari, rumore dissipat in iisdem oppidis et anno post
 10 praesidia hibernatura—diuisa enim erant per Campaniae urbes manauerantque a Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato quieuit in praesentia seditio.

- 39 Consul educto in aestiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, aliis emerita dicendo stipendia esse, alios
 2 graues iam aetate aut uiribus parum ualidos; quidam in commeatus mittebantur, singuli primo, deinde et cohortes quaedam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernassent; per speciem etiam militarium usuum, cum alii alio mitterentur.
 3 tur, magna pars ablegati. Quam multitudinem consul alter Romae praetorque alias ex aliis fingendo moras retinebat.
 4 Et primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebant; postquam neque reuerti ad signa primos nec ferme alium quam qui in Campania hibernassent praecipueque ex his seditionis auctores mitti uiderunt, primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos consilia
 5 sua emanasse: iam quaestiones, iam indicia, iam occulta singulorum supplicia impotensque et crudele consulum ac
 6 patrum in se regnum passuros. Haec qui in castris erant occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis electos arte consulis cernentes.

9 frustrari *T²(sed dubitanter ut uidetur)D⁸*: frustrare *MPFOHTD LA²* (frustra rem omnem *A*, ut uidetur): frustare *Up* et anno post *MPFOT²* (sed oppidi sed anno post *M*): Anno post *HTDLA*: et eo anno *Up* 10 omnem . . . exercitum (c. 39. 1) *MPFUpOTDLA*: om. *H*
 39 3 retinebat *MPFUpHTD⁸* uel *D⁴A²*: retinendo *DLA*: retin|||| (cel. perditis) *O* 5 quaestiones *PFUpOHTDLA*: quaestiones *M* (sed -iti- pleniore calamo scriptum, de quo uid. 1. 41. 4 adn.)
 6 electos Gebhard, recte; cf. Lucilius 28 deleniat, corrumpat prorum, ac neruos omnes eligat et cum Madvigio Emend. p. 183, cf. Cic. Tusc. 3. 34. 83, 84 (cod. Par.), de Diuin. 2. 72. 149 (eiciendae cdd.), de Leg. Agr. 2. 33. 91 (eiectis cdd., exsectis *A. C. Clark* cum *W¹* et Beroaldo): eiectos *MPFUpOHTDLA*, *Fragm. Haverk.*, dett.: exsectos *Claud Dupuy* (*Puteanus*); [nec minus in Cic. Tusc. 2. 11. 27 poetae molliunt (cf. deleniat ap. Lucilium) animos . . . neruos omnes uirtutis elidunt, equidem eligunt malim]

Cohors una, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas 7
 saltu angusto inter mare ac montes consedit ad excipiendos
 quos consul aliis atque aliis, ut ante dictum est, causis
 mittebat. Iam ualida admodum numero manus erat nec 8
 quicquam ad iusti exercitus formam praeter ducem deerat.
 Incompositi itaque praedantes in agrum Albanum perueniunt
 et sub iugo Albae Longae castra uallo cingunt. Perfecto 9
 inde opere reliquum diei de imperatore sumendo sententiis
 decertant, nulli ex praesentibus satis fidentes: quem autem 10
 ab Roma posse exciri? quem patrum aut plebis esse qui aut
 se tanto periculo sciens offerat aut cui ex iniuria insanientis
 exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadem 11
 deliberatio teneret, ex praedatoribus uagis quidam comper-
 tum attulerunt T. Quinctium in Tusculano agrum colere,
 urbis honorumque immemorem. Patriciae hic uir gentis 12
 erat; cui cum militiae magna cum gloria actae finem pes
 alter ex uolnere claudus fecisset, ruri agere uitam procul
 ambitione ac foro constituit. Nomine audito extemplo 13
 agnouere uirum et, quod bene uerteret, acciri iusserunt.
 Sed parum spei erat uoluntate quicquam facturum; uim
 adhiberi ac metum placuit. Itaque silentio noctis cum 14
 tectum uillae qui ad id missi erant intrassent, somno grauem
 Quinctium oppressum, nihil medium aut imperium atque
 honorem aut ubi restitaret mortem ni sequeretur denuntiantes,
 in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens 15
 appellatus, insigniaque honoris exterrito subitae rei miraculo
 deferunt et ad urbem ducere iubent. Suo magis inde 16
 impetu quam consilio ducis conuolsis signis infesto agmine
 ad lapidem octauum uiae, quae nunc Appia est, perueniunt;

7 Anxure *ed. Frob. 1531: anxur del. aliq. : anxyr M? PFUpOHT*
DLA (sed anxÿr F. et in M inter x et r una litt. erasa est) 14 somno
 grauem *MPFOHTDLA: somno graui Up et ex causa scilicet eadem*
uocem oppressum secluserunt Scheibe et Hertz; recte tamen sententiam
exposuerat Drakenborch i. e. q. somno grauem oppresserunt et (cf. cum
Conuasio 1. 14. 7 adn.) ni sequeretur MPFUpOHTDLA; secludit
Donatus, frustra

- 17 issentque confestim ad urbem, ni uenire contra exercitum
dictatoremque aduersus se M. Valerium Coruum dictum
audissent et magistrum equitum L. Aemilium Mamercum.
- 40 Vbi primum in conspectum uentum est (et) arma signa-
que agnouere, extemplo omnibus memoria patriae iras
2 permulsit. Nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem
nec praeter externa nouerant bella, ultimaque rabies secessio
ab suis habebatur; itaque iam duces, iam milites utrimque
3 congressus quaerere ac conloquia: Quinctius, quem armorum
etiam pro patria satietas teneret nedum aduersus patriam,
Coruinus omnes caritate ciues, praecipue milites, et ante alios
suum exercitum complexus. (Is) ad conloquium processit.
- 4 Cognito ei extemplo haud minore ab aduersariis uerecundia
quam ab suis silentium datum.

‘Deos’ inquit ‘immortales, milites, uestros [publicos]
meosque ab urbe proficiscens ita adoraui ueniamque supplex
poposci ut mihi de uobis concordiae partae gloriam non
5 uictoriam darent. Satis fuit eritque unde belli decus paria-
tur: hinc pax petenda est. Quod deos immortales inter
nuncupanda uota expoposci, eius me compotem uoti uos
6 facere potestis, si meminisse uoltis non uos in Samnio nec
in Volscis sed in Romano solo castra habere, si illos colles
quos cernitis patriae uestrae esse, si hunc exercitum ciuium
uestrorum, si me consulem uestrum, cuius ductu auspicioque

17 Coruum *MPFOHTDLA*: coruinum *Up*; (*uid.*, c. 32. 15 *adn.* et c. 1. 2 *adn.*) Mamercum *MPFUpOHTDLA*: mamercinum *Pighius*; *cf. praeced. adn.*

40 1 est et *Duker*: est *MPFUpHTDLA*: *def. O* 2 tam *MPFUpHTDLA*: *def. O*: tum *Harant*, *uix recte post* nondum; *cf.* in hac magnificentia urbis, 6. 4. 12; 1. 55. 9 iam milites *MPFUpOT²* *D²A²* uel *A¹*: tam milites *HTDLA* ac con(col-)loquia *L.*, *ed. Mediol.* 1505: ad con(col-)loquia *MPFUpOHTD²* uel *D²A*: a colloquia *D* et *D²*; (*cf. Cic. Phil.* 12. 11. 26 congressum conloquiumque)

3 Coruinus *MPF(sed -nos)UpOHTDLA*: coruus *deti. unus* (*lov. 2*); *uid. supra* Is *add. Madv.* recte: om. *MPFUpOHTDLA* 4 ei *MPFUpT²*: et *POHTDLA* (*ubi ei post extemplo add. A²*) minore *I. Perizonius*: minor *MPFUpOHTDA*: minor eius *L.* publicos *MPFUpOHTDLA*, *secludit H. J. Mueller*, recte 5 uoti *MPFUpOHTD¹(ex uotis D)LA*, *secludit Cobet*

priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra uicistis. Ego sum M. Valerius Coruus, milites, cuius uos 7 nobilitatem beneficii erga uos non iniuriis sensistis, nullius superbae in uos legis, nullius crudelis senatus consulti auctor, in omnibus meis imperiis in me seuerior quam in uos. Ac si cui genus, si cui sua uirtus, si cui etiam maiestas, si cui 8 honores subdere spiritus potuerunt, iis eram natus, id specimen mei dederam, ea aetate consulatum adeptus eram, ut potuerim tres et uiginti annos natus consul patribus quoque ferox esse non solum plebi. Quod meum factum dictumue consulis 9 grauius quam tribuni audistis? Eodem tenore duo insequentibus consulatus gessi, eodem haec imperiosa dictatura geretur; ut neque in hos meos et patriae meae milites (sim) mitior quam in uos—horreo dicere—hostes. Ergo uos prius in me 10 strinxeritis ferrum quam in uos ego; istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet, atque impetus, si dimicandum est. Inducite in animum quod non induxerunt patres 11 auique uestri, non illi qui in Sacrum montem secesserunt, non hi qui postea Auentinum insederunt. Expectate, dum 12 uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesque crinibus passis obuiae ab urbe ueniant. Tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos, Romanus exercitus, ne destiteritis impio bello. T. Quincti, quocum- 13 que istic loco seu uolens seu inuitus constititis, si dimican-

7 Coruus MPFOHTDLA: coru'nus Up, ut c. 39. 17 8 iis dett. aliq., Edd. uet.: his Up: is MPFOHTDLA ut coniecit Douinatius (is i. e. q. talis, sed cf. Drak. ad loc.) tres HTDLA: tris MPFUpO, cf. praef. nostram, § 30 ferox MPFUpOTDLA: felix H 9 meum MPFUpOA² uel A²: om. HTDLA ut neque MPFUpOHTDLA, recte (neque i. e. q. ne . . . quidem, cf. 3. 52. 9): non utique Golisch: neque Heusinger probante Madvigio (sim) mitior scripsimus: mitior sim A² Lou. 4 ed. Parm. 1480: mitior MPFUpOTDLA: militio H hostes UpOHA²: hostis MPFTDLA, u. supra § 8 ergo MP FUpOHTDLA, cf. 2. 40. 8: ero Madv. 10 signa canent istinc MTDLA: om. PFUpO (sed istinc M² ex stinc M in utroque loco) 12 Romanus F²FUpOHTDLA: romanos MP: romani M³ ne destiteritis, cf. 3. 11. 3; 4. 49. 15, et 3. 21. 6 adn.; sed fort. post quieuerunt uirgula solum ponenda est ut ne-clausula ex priore penderet ut in 3. 21. 5

dum erit, tum tu in nouissimos te recipito; fugeris etiam honestius tergumque cuiui dederis quam pugnaveris contra
 14 patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeste inter primos stabis et conloquii huius salutaris interpres fueris. Postulate aequa et ferte; quamquam uel iniquis standum est potius quam impias inter nos conseramus manus.'

15 T. Quinctius plenus lacrimarum ad suos uersus 'me quoque' inquit, 'milites, si quis usus mei est, meliorem pacis
 16 quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volscus aut Samnis sed Romanus uerba fecit, uester consul, uester imperator, milites, cuius auspicia pro uobis experti nolite
 17 aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, et alios duces senatus habuit: qui maxime uobis, suis militibus, parceret, cui plurimum uos, imperatori uestro,
 18 crederetis, eum elegit. Pacem etiam qui uincere possunt uolunt: quid nos uelle oportet? Quin omissis ira et spe,
 19 fallacibus auctoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitae
 41 permittimus fidei?' Approbantibus clamore cunctis T. Quinctius ante signa progressus in potestate dictatoris milites fore dixit; orauit ut causam miserorum ciuium susciperet susceptamque eadem fide qua rem publicam administrare
 2 solitus esset tueretur: sibi se priuatim nihil cauere; nolle
 alibi quam in innocentia spem habere; militibus cauendum, quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit ne fraudi secessio esset.

3 Quinctio conlaudato, ceteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus auctoribus patribus tulit ad populum in luco Petelino ne cui militum fraudi

17 eum elegit PFUpOHTDLA: elegit eum M: eum ut glossema (cf. Praef. 5 adn.) delere malit Conway, conferens Tac. Agr. 9. 7 haud semper errat fama, aliquando et elegit 19 permittimus fidei MP FOHTDLA: permittamus Up

41 1 orauit MPFUpOD² uel D²A: curauit HTD (ut uidetur) L 3 luco MPFOHTDLA: loco Up Petelino ed. Frob. 1531 (sed Petil- 1535), cf. 6. 20. 11: petillini MPFHDTLA: petilini Up: pollutum O, mire

secessio esset. Orauit etiam bona uenia Quirites ne quis eam rem ioco serieoue cuiquam exprobraret. Lex quoque 4 sacrata militaris lata est ne cuius militis scripti nomen nisi ipso uolente deleretur; additumque legi ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Id 5 propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis, qui alternis prope annis et tribunus militum et primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant. Huic infensi milites erant, 6 quod semper aduersatus nouis consiliis fuisset et, ne particeps eorum esset, [qui] ab Lautulis fugisse[n]t. Itaque 7 cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos ne suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis aestimarent, perpulit ut id quoque ferretur. Aeque impotens postulatum 8 fuit ut de stipendio equitum—merebant autem triplex ea tempestate—aera demerentur, quod aduersati coniurationi fuissent.

Praeter haec inuenio apud quosdam L. Genucium tribu- 42 num plebis tulisse ad plebem ne fenerare liceret; item aliis 2 plebi scitis cautum ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet neu duos magistratus uno anno gereret utique liceret consules ambos plebeios creari. Quae si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est neque dictatorem 3 Valerium dictum sed per consules omnem rem actam neque

4 legi *M¹ uel M²OHTDLA*: legis *MPFUp* (s add. *D² uel D³ postea erasum*): legi'st dubitanter *Alschevski* ne quis ubi *MPFUp OHTDLA* (i. e. in ea cohorte uel legione ubi): ne quis qui (*olim Madv.*), *H. J. Mueller*: ne quis utique qui *Zingerle*, frustra 5 primi pili *MPFTDLA* cdd. *Geleni*: primi pilum *Up* dett. aliq. et fort. *O* in quo nil praeter lum manet: primū pili *H* 6 fugisset (*om. qui*) *Rubenijus*, recte: qui . . . fugissent *MPFUp* (sed *om. et ante ne Up*) *HTDLA*: qui (*et. perditis*) *O*: *om. totam sententiam dett. unus* (*Voss. 2*): *om. ne dett. duo* (*Lov. 2 et Hearnii Oxon. B*): (*alia alii coniecerunt; sc. qui adscripsit aliquis qui non intellexit uocem eorum neutrius generis esse*)

42 2 plebi scitis *PFUpOD³L*: pleb (i. e. plebis) scitis *H*: plebis citis *TD*: plebiscitis *MA*

antequam Romam ueniretur sed Romae eam multitudinem
 4 coniuratorum ad arma consternatam esse nec in T. Quincti
 uillam sed in aedes C. Manli nocte impetum factum eum-
 que a coniuratis comprehensum ut dux fieret; inde ad quar-
 5 tum lapidem profectos loco munito consedissee; nec ab
 ducibus mentionem concordiae ortam sed repente, cum in
 6 aciem armati exercitus processissent, salutationem factam et
 permixtos dextras iungere ac complecti inter se lacrimantes
 milites coepisse coactosque consules, cum uiderent auersos
 a dimicatione militum animos, rettulisse ad patres de con-
 7 cordia reconcilianda. Adeo nihil praeterquam seditionem
 fuisse eamque compositam inter antiquos rerum auctores
 constat.

8 Et huius fama seditionis et susceptum cum Samnitibus
 graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit,
 et praeter Latinorum infidum iam diu foedus Priuernatens
 etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas,
 incursione subita depopulati sunt.

4 Manli (manlii) *dett. aliq.*, *Edd. uet.*: manili *MPFHTD* (ut uidetur)
LA: manilii *Up²O*: mallii *Up*: malli *D⁸* 8 Norbam *A² uel A⁴*,
Lov. 4: norbe *F³*: norbe *FH*: norbe *MPOT*: norbae *Up*: orbe *LA*
 Setiam *P²FOHT*: sediam *M*: sed iam *P*: setinam *Up*: settiam
A² uel A⁴ in ras.: sed etiam *L*: setiam norbamque *D⁸ in ras.*

Subscriptiones: emendauit nicomachus lauiam titi liui ter praef. urb.
 apud hennam ab urbe conditor uictoriae uic emendabam domnis
 symmachis lib. VII explicit, incipit lib. VIII feliciter *M*

L dabam domnis simachus emendauit nichomachus. flauianus ter
 praef urbis. apud hennam. Victorian; uic em *H*

emendauit nichomachus Flauianus. Titi liuii. ter Praef. urbis apud
 hennam ab urbe condita. Victorianus VC (sed voc *L*) emendabam
 domnis symmachis (sed symmachis *DA*). Explicit lib. VII incipit liber
 VIII *DLA* (omnia in capit. litt. *DLA* et rubricata *A*; sed explicit lib.
 VII ad init. scribit *L*)

Titi liuii ab urbe condita liber VII explicit, incipit liber VIII (uel
 similia) *PFUpT*

explicit liber VII incipit liber VIII *O*

T. LIVI AB VRBE CONDITA

LIBER VIII

IAM consules erant C. Plautius iterum L. Aemilius Mamer-
cus, cum Setini Norbanique Romam nuntii defectionis
Priuernatium cum querimoniis acceptae cladis uenerunt.
Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedis-
se ad Satricum allatum est. Vtrumque bellum Plautio sorte
euenit. Prius ad Priuernum profectus extemplo acie con-
fligit; haud magno certamine deuicti hostes; oppidum cap-
tum redditumque Priuernatibus praesidio ualido imposito;
agri partes duae ademptae. Inde uictor exercitus Satricum
contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque caede atrox
proelium fuit; et cum tempestas eos neutro inclinata spe
dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam
ambiguo fessi in posterum diem proelium parant. Volscis
recensentibus quos uiros in acie amisissent haudquaquam
idem animus ad iterandum periculum fuit; nocte pro uictis
Antium agmine trepido sauciis ac parte impedimentorum
relicta abierunt. Armorum magna uis cum inter caesa hos-
tium corpora tum in castris inuenta est. Ea Luae Matri

I I Iam . . . Mamercus *om. H* Plautius (*uel -cius*) *UpD^aA* :
plutatus (*uel -cius*) *MPFOTL* : plautius *D* iterum (*uel ii*)
MPFUpOTA : *om. DL* lucius *D^e* : licius *D^eL* : titus (*uel t.*) *MP*
FUpOTA; (*cf. 7. 1. 2*; *7. 39. 17*; *et Diod. 16. 84. 1* *Λεύκιος Αλμύλιος καὶ*
Γάιος Πλάτιος) Mamercus *PF(sed -tus)UpOTDLA* : memarcus
M : mamercinus *Pighius* (*cf. 7. 1. 2 adn.*) 2 est *PFUpHTDLA* :
om. M : *def. O* euenit *UpD^a uel D^s* : uenit *MPFOHTDLARn*
4 Antiates *MHTDL(sed -ci-)A* : antiatis *PFUp* : antiantes *O*
neutro *PFUpOHTDLA* : numen neutro *M* 5 quos *MPFUpOH*
TDLA : quot *cod. Sigon., del. aliq.*

dare se consul dixit finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus.

- 7 Alteri consuli Aemilio ingresso Sabellum agrum non castra Samnitium, non legiones usquam oppositae; ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes
8 adeunt. A quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis bellique ius
9 aduersus Sidicinos petierunt: quae se eo iustius petere, quod et in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis ut Campani, uenissent, et aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos,
10 qui nec ut Samnites in pace amicitiam nec ut Campani auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani
2 nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Aemilius praetor senatum consulisset reddendumque
iis foedus patres censuissent, praetor Samnitibus respondit
2 nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum stetisse nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti taedium ceperit, amicitia de
3 integro reconcilietur; quod ad Sidicinos attineat, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit. Foedere icto cum domum reuertissent extemplo inde exercitus Romanus deductus annuo stipendio et trium mensum frumento accepto, quod pepigerat consul ut tempus indutiis daret quoad legati redissent.
- 5 Samnites copiis iisdem, quibus usi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe
6 erant mature urbis hostium potiundae, cum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos coepta fieri est. Dein, postquam

9 se eo . . . Romani *om.* O se eo *PFUpHTDA*: se eos *L*: eo *M*
10 ut Samnites *et* ut Campani *MPFUpOHTDLA*: *secludit Eussner*
2 1 praetor . . . censuissent *om.* *DLA* iis *MHTA²*: his *PFO*
4 mensum *M²PFHDL*: mensium *M¹* uel *M²F³UpOTA*
5 usi *MPFUpOHD²* uel *D¹A* (*cf. e.g. 7. 37. 4, sed fort. recte usuri scripsit Madv.*): usu *TDL* 6 cum *A¹* uel *A²*: tum *MPF*(ut uidetur)*UpOHTDLA?*, sed ante tum punctum exhibent *P²F³O*

patres ut seram eam ultimaque tandem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. Ne Campani quidem—adeo iniuriae Samnitium 7 quam beneficii Romanorum memoria praesentior erat—his se armis abstinere. Ex his tot populis unus ingens exercitus 8 duce Latino fines Samnitium ingressus plus populationibus quam proeliis cladium fecit; et quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inuiti, ne saepius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum 9 est Romam legatos mittendi; qui cum adissent senatum, conquesti eadem se foederatos pati quae hostes essent passi, precibus infimis petiere ut satis ducerent Romani uictoriam 10 quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent; ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent; Latinos 11 Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduersus haec responsum anceps datum, quia 12 fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse timebantque ne arguendo abalienarent: Campanorum aliam 13 condicionem esse, qui non foedere sed per deditionem in fidem uenissent; itaque Campanos, seu uelint seu nolint, quieturos; in foedere Latinos nihil esse quod bellare cum quibus ipsi uelint prohibeant.

Quod responsum sicut dubios Samnites quidnam facturum 3 Romanum censerent dimisit, ita Campanos metu abalienauit, Latinos uelut nihil iam non concedentibus Romanis ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli paran-

10 satis ducerent Romani uictoriam *MPFUpOHTL* (sed -ret) *A*²:
 ||||| ret romani uictoria *cel. erasis D*: sufficet (*sc. pro* sufficet) liceret
 romanis uictoriam *A*: sufficeret romanis uictoria *D*² *uel D*² *dett. duo*;
glossema sane scitum quam . . . eripuissent *MPFUpOHTDLA*:
 eripuisse *Duker, prob. Madvigio*: suam . . . eripuisse *Weissenb. (ambo*
minima sane causa) 12 arguendo *MPFUpOHTDLA*: arcendo
Grunauer, perperam 13 Latinos . . . prohibeant *H Lov. 4* (sed
 quieturos *post* foedere *Lov. 4*): latino . . . prohibeantur *MPF^x* (*per ras.*
ex -bebantur F) *UpOTDLA* quod *MPFUpOHTDLA Lov. 4*:
 quo *dett. aliq. Gron.* (*uel quod . . . prohibeat Gron.*)

- di crebra concilia indicentes omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat.
- 3 Sed quamquam omnia de industria celabantur—priusquam mouerentur Romani tolli ab tergo Samnitum hostem uolebant—tamen per quosdam priuatis hospitibus necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam
- 4 emanarunt; iussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur, religio incessit ab eis quorum imminentum imperium esset comitia haberi. Itaque interregnum
- 5 initum. Duo interreges fuere, M. Valerius ac M. Fabius. (Is) creauit consules T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem.
- 6 Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classem appulisse constat; quod bellum, si prima satis prospera
- 7 fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem aetas rerum magni Alexandri est, quem sorore huius ortum in alio tractu orbis, inuictum bellis, iuuenem fortuna morbo exstinxit.
- 8 Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat, tamen tamquam de Samnitibus non de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam
- 9 euocauerunt, quibus imperarent quae uellent. Praetores tum duos Latium habebat, L. Annium Setinum et L. Numisium Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis, per quos praeter Signiam Velitrasque et ipsas colonias Romanas Volsci etiam

3 3 priusquam MPFUpOHTDLA. quod cum Drak. in parenthesi dubitanter retinemus: priusquam Edd. uet., Madu.: et priusquam dett. unus 5 fuere P²FUpHT²DLA: fueret PT: fuerunt O: fuerent M: fuerant M³ is creauit cod. Sigon. (cf. 5. 31. 9): fabius creauit Herts, fort. recte: creauit MPF? HTL (et fort. O qui defit): creant Up: creati A: creauerit F³: creauere D³A³ dett. alig. 9 duos MPFUpOHTDLA: duo H¹ per ras. coloniis F² uel F³D³A: colonis MPFUpOHTDL per quos OHTDLA: quos MPUp: a quibus F³ in ras. Signiam UpA¹? signia M (sed cum a inusitatae formae tamquam parte alterius litterae incepta uel u addito) OHTDL: signa PT²A: signium F³

exciti ad arma erant ; eos nominatim euocari placuit. Haud 10
cuiquam dubium erat super quā re accirentur ; itaque con-
cilio prius habito praetores quam Romam proficiscerentur
euocatos se ab senatu docent Romano et quae actum iri
secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt.

Cum aliud alii censerent, tum Annius : ' Quamquam ipse 4
ego rettuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam
rerum nostrarum pertinere arbitror quid agendum nobis quam
quid loquendum sit. Facile erit explicatis consiliis accom-
modare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra foederis 2
aequi seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis
Sidicinis non Romanorum solum sed Samnitium quoque
dicto pareamus respondeamusque Romanis nos, ubi innue-
rint, posituros arma ? Sin autem tandem libertatis desi- 3
derium remordet animos, si foedus [est], si societas aequatio
iuris est, si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim
pudebat, nunc gloriari licet, si socialis illis exercitus is est
quo adiuncto duplicent uires suas, quem secernere ab se
consilia bellis propriis ponendis sumendisque nolint, cur
non omnia aequantur ? cur non alter ab Latinis consul
datur ? Vbi pars uirium, ibi et imperii pars est. Est quidem 4, 5

10 concilio *MOHTDLA* : consilio *PFUp*

4 2 possumus *DLA* : possumus *MPFUpOHT* (*sed O s alterum in*
ras. ipse scripsit) innuerint *UpHT* : innue^r *M* : inuenerint *PFO*
T³DLA . 3 si foedus est *MPFUpOHTDLA* : *del. est Madu.*,
recte: add. ratum ex 39. 37. 10 H. J. Mueller si societas

MPF²UpOHTDLA¹ uel *A²* (*in F e uel a erasum est post societas*) :
societas *A*, *dett. unus* aequatio *MPFUpOHTDLA* : aequati
Gron. : aequalis *dett. unus* (*Leid. 2*) : si aequatio *Weissenb.* : *sed si*
quid praeterea mutandum sit, ante aequatio facile excidere potuit uocula
ea, cum societas coniungenda ; cf. 24. 1. 9 et 39. 27. 10 consilia
Madu. (*cf. c. 13. 3 adn.*) : consules *MPFUpOHA²* : consul *TDLA*
ponendis sumendisque *MPFOHTDLA* : sumendis ponendisque *Up*,
dett. aliq. 4 est *PFUpTDLA* : *ēē* (= esse) *M* : est ? *F³H*,
Drak. : *om. O* : esto *Mehler*, bene : sit, *Curio*, *cf. Praef. § 3 adn.* ; *sed est*
hic universae ueritatis uidetur esse, cf. e. g. morem hunc homines habent :
quod sibi uolunt, dum id impetrant, boni sunt ; sed id ubi iam penes esse
habent, ex bonis pessimi fiunt, Plaut. Capt. 232

nobis hoc per se haud nimis amplum quippe concedentibus
 Romam caput Latio esse; sed ut amplum uideri posset,
 6 diuturna patientia fecimus. Atqui si quando unquam con-
 sociandi imperii, usurpandae libertatis tempus optastis, en
 hoc tempus adest et uirtute uestra et deum benignitate uobis
 7 datum. Temptastis patientiam negando militem; quis du-
 bitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem
 8 solueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum
 nostro nomine cum Paelignis gessimus; qui ne nostrorum
 quidem finium nobis per nos tuendorum ius antea dabant,
 9 nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos
 ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Sam-
 nites, foederatos suos, audierunt nec mouerunt se ab urbe.
 10 Vnde haec illis tanta modestia nisi a conscientia uirium et
 nostrarum et suarum? Idoneos auctores habeo querentibus
 de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse,
 ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latium
 sub Romano imperio sit. Vsurpate modo postulando quod
 11 illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc metus dicere pro-
 hibet, en ego ipse audiente non populo Romano modo
 senatuque sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor
 me dicturum, ut, si nos in foedere ac societate esse ue-
 lint, consulem alterum ab nobis senatusque partem acci-
 12 piant.' Haec ferociter non suadenti solum sed pollicenti
 clamore et adsensu omnes permiserunt, ut ageret diceretque
 quae e re publica nominis Latini fideque sua uiderentur.
 5 Vbi est Romam uentum, in Capitolio eis senatus datus

5 haud nimis OHTDLA³: aut nimis M: aut nimijs A: haud minus
 PUp: aut minus F Latio PFUpOHTDLA: latii M Lov. 4

6 optastis MPFUpO(sed obt-)HTDA: optatis L 7 dubitat MP
 FUpOTDLA: dubitet H 9 parare... foederatos PFUpOHTD
 LA: paratos... foederare M 10 unde PFUpOHTDLA: unde
 unde M (nimis ornate, Alschefskio tamen probante) postulando M²
 uel M¹ per ras. ed Frob. 1539, Perizonius: postulando. Eo TD: postu-
 lando eo M? PFUpOHLA: postulando id dett. duo 11 en ego
 A³, Gelenius e cdd. suis?: en ego M: en PFUpO: ego HTDLA: hem
 ego Lov. 4 foedere ac MPFOHTDLA: foedere aut Up

est. Ibi cum T. Manlius consul egisset cum eis ex auctoritate patrum ne Samnitibus foederatis bellum inferrent, Annius, tamquam uictor armis Capitolium cepisset, non 2 legatus iure gentium tutus loqueretur, 'tempus erat' inquit, 3 'T. Manli uosque patres conscripti, tandem iam uos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deum benignitate [nunc] Latium armis uirisque, Samnitibus bello uictis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adiunctis, uideretis; colonias quoque uestras Latinum Romano praetulisse imperium. Sed quoniam uos regno im- 4 potenti finem ut imponatis non inducitis in animum, nos, quamquam armis possumus adserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus ut condiciones pacis feramus aequas utrisque, quoniam uires quoque aequari dis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum 5 ex Latio creari oportet, senatus partem aequam ex utraque gente esse, unum populum, unam rem publicam fieri; et ut 6 imperii eadem sedes sit idemque omnibus nomen, quoniam ab altera utra parte concedi necesse est, quod utrisque bene uertat, sit haec sane patria potior et Romani omnes uocemur'.

Forte ita accidit, ut parem ferociae huius et Romani 7 consulem T. Manlium haberent, qui adeo non tenuit iram ut, si tanta dementia patres conscriptos cepisset ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum uenturum se esse palam diceret et quemcumque in curia Latinum uidisset sua manu interempturum. Et conuersus 8 ad simulacrum Iouis, 'audi, Iuppiter, haec scelera' inquit; 'audite, Ius Fasque. Peregrinos consules et peregrinum

5 3 nunc PFUpOHTDLA: tunc M: Madvigii monitu seclusimus, tunc mox in nunc uersum glossema rati quo fortasse aliquis iam cum coniunctione cum melius coniungere uoluerit 4 im(uel in-)ponatis PFUpOHTDLA: inponamus M (sc. ex possumus) 5 Roma PFUpOHTD^aA: romam MDL (sed tamen creari cum cett.): romae dett. aliq.: Romanum olim Weissenb.

senatum in tuo, Iuppiter, augurato templo captus atque ipse
 9 oppressus uisurus es? Haecine foedera Tullus, Romanus
 rex, cum Albanis, patribus uestris, Latini, haec L. Tar-
 10 quinius uobiscum postea fecit? Non uenit in mentem
 pugna apud Regillum lacum? Adeo et cladium ueterum
 uestrarum et beneficiorum nostrorum erga uos obliti
 estis?’

6 Cum consulis uocem subsecuta patrum indignatio esset,
 proditur memoriae aduersus crebram implorationem deum,
 quos testes foederum saepius inuocabant consules, uocem
 2 Anni spernentis numina Iouis Romani auditam. Certe,
 cum commotus ira se a uestibulo templi citato gradu prori-
 peret, lapsus per gradus capite grauiter offenso impactus imo
 3 ita est saxo ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam
 non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit, sicut
 inter foederum ruptorum testationem ingenti fragore caeli
 procellam effusam; nam et uera esse et apte ad repraesen-
 4 tandam iram deum ficta possunt. Torquatus missus ab
 senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium uidis-
 set, exclamat, ita ut populo patribusque audita uox pariter
 5 sit: ‘bene habet; di pium mouere bellum. Est caeleste
 numen; es, magne Iuppiter; haud frustra te patrem deum
 6 hominum hac sede sacrauius. Quid cessatis, Quirites
 uosque patres conscripti, arma capere deis ducibus? Sic
 stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum
 7 iacentem uidetis.’ Adsensu populi excepta uox consulis
 tantum ardoris animis fecit ut legatos proficiscentes cura
 magistratuum magis, qui iussu consulis prosequerantur,

8 atque ipse *MPFUpO*¹ (atque *O*) *HTDLA*: ipse atque *Alschevski*
quem seq. Edd. rec., sed sententia uidetur esse ‘Iuppiter erit captus atque
 instar Romanorum ipse oppressus’ 10 pugna *PFUpOHTDLA*:
 pugnam *M*: pugnae *Gron.*

6 1 Anni *MPFOHTDLA*: annii *M*¹ uel *M*² *A*² 5 est *PUpO*
HTDLA (sed in *P* siglum ÷, in *O* ē): om. *FA*¹ uel *A*²: es *M*²: est
 an eso (sc. pro es, o) *M*? hominum *MHTDLA*: hominumque
*M*² uel *M*¹ *PFUpOT*² *A*²

quam ius gentium ab ira impetuque hominum tegeret. Consensit et senatus bellum; consulesque duobus scriptis 8 exercitibus per Marsos Paelignosque profecti adiuncto Samnitium exercitu ad Capuam, quo iam Latini sociique conuenerant, castra locant.

Ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur uisa species 9 uiri maioris quam pro humano habitu augustiorisque, dicentis ex una acie imperatorem, ex altera exercitum Deis Manibus 10 Matrique Terrae deberi; utrius exercitus imperator legiones hostium superque eas se deuouisset, eius populi partisque uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se consules 11 contulerunt, placuit auerruncandae deum irae uictimas caedi; simul ut, si extis eadem quae somnio uisa fuerant portenderentur, alter uter consulum fata impleret. Vbi responsa 12 haruspicum insidenti iam animo tacitae religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisque et imperiis deum propalam expositis, ne mors uoluntaria consulis exercitum in acie terreret, comparant inter se ut, ab utra parte cedere 13 Romanus exercitus coepisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano Quiritibusque. Agitatum etiam in consilio 14 est ut, si quando unquam seuerio ullum imperio bellum

7 impetuque *P¹ uel PFUpOHDA*: impetū quā *M*: impetumque *TL et fort. P* 8 consensit *MPFUpOHTLA²*: consentit *D*: concessit *D³*, ut secundam lectionem: consensit *A* consulesque (*i.e. cōssq. uel cōssq.*) *P³F²UpOHTD*: quoque *M*: consules *M¹*: cōs *L*: cōssq: *A*: cōss quac *P*: cōs. cū *F³* (cū in ras.) 11 auerruncandae *M³PF²UpO* (*sed -eru- O et -can- add. O¹*) *HTDL cdd. Geleni*: auerrunt (*uel -nc-*) *ad|dā uel ad|dā M*: ad auerruncandam *A² uel A³*, *Lov. 4*: auertende *F³*: ad auertendum *A* irae *PFUpOHTDL cdd. Geleni*: iram *MA Lov. 4* somnio *MPUpOHTDLA*: somnia (*cum uisu*) *F*: in somnio *Wesenberg, frustra*: nam post ablatiuum somnio infinitiuus portendi subaudiendus est; cf. *Aen. 4. 461 et 467 cum 469; 3.150 et 153. ubi similiter poeta, manifesta somni uisa* ('what was seen', 'die Erscheinung') describens, uidetur ('seems', 'scheint') cum infinitiuo coniungit fata *UpTD LA*: facta *MPF² OH*: factum *F uel F¹* im (*uel in-*) pleret *PFUpOHTDLA¹* (impleret *A*): im plebe *M* 13 Quiritibusque *MPUpOHTDLA*: quiritibus *F*, *dett. duo, num recte? sed cf. 8. 9. 8; 22. 10. 2; et 5. 41. 3* 14 ullum *PFUpOHTDLA*: illum *M*: illud *M³*

administratum esset, tunc uti disciplina militaris ad priscos
 15 redigeretur mores. Curam acuebat quod aduersus Latinos
 bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis
 ante omnia militaribus congruentes: milites militibus, centu-
 rionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegae-
 que iisdem (in) praesidiis, saepe iisdem manipulis permixti
 16 fuerant. Per haec ne quo errore milites caperentur, edicunt
 consules ne quis extra ordinem in hostem pugnaret.

7 Forte inter ceteros turmarum praefectos qui exploratum
 in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius
 super castra hostium cum suis turmalibus euasit, ita ut uix
 2 teli iactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant
 equites; praeerat Geminus Maecius, uir cum genere inter
 3 suos tum factis clarus. Is ubi Romanos equites insignem-
 que inter eos praecedentem consulis filium—nam omnes
 4 inter se, utique illustres uiri, noti erant—cognouit, ‘unane’
 ait ‘turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi
 estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares
 5 agent?’ ‘Aderunt in tempore’ Manlius inquit, ‘et cum illis
 aderit Iuppiter ipse, foederum a uobis uiolatorum testis, qui
 6 plus potest polletque. Si ad Regillum lacum ad satietatem
 uestram pugnauius, hic quoque efficiemus profecto ne
 7 nimis acies uobis et conlata signa nobiscum cordi sint.’ Ad
 ea Geminus paulum ab suis equo prouectus: ‘Visne igitur,
 dum dies ista uenit qua magno conatu exercitus moueatis,
 interea tu ipse congredi mecum, ut nostro duorum iam hinc
 euentu cernatur quantum eques Latinus Romano praestet?’
 8 Mouet ferocem animum iuuenis seu ira seu detractandi cer-

14 uti MPFUpOHTDLA: utique Sigon., non male. sed cum Gron.
 cf. 22. 11. 4 15 iisdem (uel isdem uel hisdem) MPFUpOHTDLA:
 in iisdem Wesenberg: iisdem in recte maiolt Conway praesidiis . . .
 saepe iisdem om D

7 4 sociisque PFUpOHTDLA: sociis M 5 et cum PFUpO
 HTDLA: tecum M: et tum dett. aliq. qui et illis, cum L, omittunt
 7 paulum MPFUpOHTDLA: paulo T dett. aliq.: paululum dett. aliq.,
 Edd. usque ad Alschejskium qua PF^x(per ras.)UpOHTDLA:
 quam MP²F

taminis pudor seu inexsuperabilis uis fati. Oblitus itaque imperii patrii consulumque edicti, praeceps ad id certamen agitur, quo uinceret an uinceretur haud multum interesset. Equitibus ceteris uelut ad spectaculum submotis, spatio, 9 quod uacui interiacebat campi, aduersos concitant equos; et cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii cuspidis super galeam hostis, Maeci trans ceruicem equi elapsa est. Cir- 10 cumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. Ad cuius uolneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excussit equitem, quem cuspidem 11 parmaque innixum attollentem se ab graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emereret, terrae adfixit; spoliisque lectis ad suos reuectus cum ouante gaudio turma 12 in castra atque inde ad praetorium ad patrem tendit, ignarus fati futurique, laus an poena merita esset.

‘Vt me omnes’ inquit, ‘pater, tuo sanguine ortum uere 13 ferrent, prouocatus equestria haec spolia capta ex hoste caeso porto.’ Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus 14 contionem classico aduocari iussit. Quae ubi frequens conuenit, ‘quandoque’ inquit, ‘tu, T. Manli, neque imperium 15 consulare neque maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti et, quantum 16

8 fati *M*² uel *MPFUpTA* : facti *MOHDL* quo *PFUpOHT*
DLA : quod *M* 9 concurrissent *MPFUpDLA* : concucurrissent
HT : cucurrissent *O* ; de reduplicatione in compositis interdum scripta
interdum (et rectius) ommissa uid. *Neue-Wagener*, tom. 3, pp. 353-61
super *PFUpOHTDLA* : per *MA*², cf. 21. 36. 6 elapsa *PFUpO*¹
HTDLA : lapsa *MOA*² 12 fati *T*² *Fragm. Haverk. Lov.* 2 :
facti *MPFUpOHTDLA* *Lov.* 4, quod defendunt *Gelenius* e cdd. suis et
Douiatius, nec male, sed cum *Dukero* cf. *Verg. Aen.* 10. 501 futuri-
que *PFUpOHTDLA* cdd. *Geleni* : futuri quae *MTD*³*A*² uel *A*³ : futuri
quae *M*² uel *M*¹ : futuri, quae *T*² merita] nequis passiuam huius
uerbi significationem auersetur, conferat 8. 20. 11 et 26. 33. 2 (quem
locum benigne indicauit *Lendrumius*), 39. 4. 6 et *Cic. de Or.* 2. 50. 203,
unde satis elucet in phrasibus merita poena et meritis debitique anti-
quiores participialis, praecipue in *Deponentibus*, usus libertatem usque
ad *Liui* aetatem superuisse 13 uere ferrent (uel ue referrent)
MPFUpOTDLA : referrent *H* : uere referrent dett. aliq.

- in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem
 Romana res, soluisti meque in eam necessitatem adduxisti,
 ut aut rei publicae mihi aut mei [meorum] obliuiscendum
 17 sit, nos potius nostro delicto plectemur quam res publica
 tanto suo damno nostra peccata luat; triste exemplum sed
 18 in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum
 ingenita caritas liberum tum specimen istud uirtutis decep-
 19 tum uana imagine decoris in te mouet; sed cum aut morte
 tua sancienda sint consulum imperia aut impunitate in
 perpetuum abroganda, nec te quidem, si quid in te nostri
 sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem
 culpa tua prolapsam poena restituas—i, lictor, deliga ad
 20 palum'. Exanimati omnes tam atroci imperio nec aliter
 quam in se quisque dstrictam cernentes securem metu
 21 magis quam modestia quieuerunt. Itaque uelut demerso ab
 admiratione animo cum silentio defixi stetissent, repente,
 postquam ceruice caesa fusus est cruor, tam libero conquestu
 coortae uoces sunt, ut neque lamentis neque execrationibus
 22 parceretur spoliisque contactum iuuenis corpus, quantum
 militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo

16 qua PFUpOHTDLA : quā M (ut uidetur) : que M³ (cum romanā
 p̄ pro romana res M) meorum MPFOTDLA : meorumque H :
 meorumque F⁴UpD³A² dett. aliq. : secl. Conway, cf. 5. 51. 3 adn.

18 tum specimen istud PFUpOHTDLA : tō (uel te) speciem istud M,
 te speciem ista M² (si 'te pro tum' in exemplari suo inuenit M, fortasse
 aliquis deceptae pro deceptum uoluerat, et sic malit Conway (cf. 5. 26.
 10 et Ov. Pont. 4. 6. 15; etiam 1. 9. 13 adn.)) : deceptum tamen habent
 codices nostri (sed deceptu P)) 19 nec MPFUpOHTDLA :

ne Iac. Gron. (finita ad restituas clausula); nec retineo et ita ad
 restituas interpungo ut i lictor etc. apodosis fiat [de §§ 16–19 uid.
 plura in Class. Quart. xii (1918), pp. 8, 9] 20 dstrictam MP

FUpO : dstrictam HTDLA securem PFUpOHTDLA :

securam M¹ uel M² ex securam(?) M : securim F³A³ uel A¹
 21 demerso M. Mueller, et uelud pro uelut praebet D : emerso MPF
 UpOHTDLA : merso Madv. : ueluti merso Zingerle : uelut . . .
 animo post cruor ponit Crevier, id quod sensum recte dat sed per muta-
 tionem ordinis uerborum uix necessariam tam Crevier : tum MP
 FUpOHTDLA : Creverio consentimus non quia tam necessarium
 sit, nam cf. 6. 18. 9 adn., sed quod tum post repente uix rectum uidetur

22 structo MPFUpOHTDLA : exstructum T : extracto T³

extra uallum rogo cremaretur, Manlianaque imperia non in praesentia modo horrenda sed exempli etiam tristic in posterum essent. Fecit tamen atrocitas poenae oboedientio- 8 rem duci militem; et praeterquam quod custodiae uigiliaeque et ordo stationum intentionis ubique curae erant, in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. Fuit autem ciuili maxime bello pugna similis; adeo 2 nihil apud Latinos dissonum ab Romana re praeter animos erat.

Clipeis antea Romani usi sunt, dein, postquam stipendiarii 3 facti sunt, scuta pro clipeis fecere; et quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies coepit esse: postremi in plures ordines instruebantur [ordo 4

22 exempli . . . tristic *MPFUpD²A²*: exemplis . . . tristic *TDLA*: exemplis . . . tristia *OH*: exemplis . . . tristibus *dett. aliq.*

8 1 curae erant *PFUpOHTDLA*: curent *M* 2 re *MPF?*
UpT²A²: re *p F³OHTDLA*: re publica *dett. aliq.* 3 Romani
M¹ uel M²H¹ uel H² Lov. 4 *Fragm. Haverk. dett. aliq.*: romanis
MPFUpOHTD¹(ex Romars? D¹LA: unde romani sunt usi coniecit
Alschejski dein *MPFUpHTDL*: deinde *O*: deiñ (= deinde) *A*

post stipendiarii et in contextu quidem uerborum at litteris rubricatis descriptio militaris ordinis praebet *A*, de quo uid. § 8 infra sunt scuta *M² uel M¹P²UpH¹ uel H²T²D²A*: scuta sunt *MPFH¹TDL* (scuta² *D*): scuta *O*, fort. recte (cf. Praef. § 5 adn.) phalanges similes *MPFUpOHTDLA*: phalanx similis *Luterbacher* et hic in *M* inuenimus anges similes pleniore calamo (cf. 1. 41. 4 adn.) *M¹* scripsisse, fortasse quia aliquid lectu difficile in exemplari suo habebat; nulla tamen in *M* rasura subest nisi minutorum punctorum aliquot quae uidentur casu tantum inter litteras (ante *g* ante -sim post *le-*) cecidisse: phalange similes *A⁴* 4 postremi *Ortmann*, et, ut putat *Conway*, *M*: postremo (*M* ut *puto*; *M¹* iudice *Conway*) *PFUpOHTDLA*: postrema (cum instruebatur) *Klockius*, bene (in *M* post postremo punctum (!) et sub e atramenti maculam uel cedillam erasa obseruauit; et alia talia post quod et an (antea) § 3) ordo . . . habebat hic *cdd. nostri*: post constabat (§ 8) noua cum interpunctione transfert *Conway*, feliciter; uid. infra; post ordo siglum *id* (·) quod saepissime in *M* duas uoces distinguit, olim supra scriptum, erasum est. Vocem ordo ante instruebantur ab *L* scriptam notis in posteriorem locum transposuit *L¹*. Praeterea ordo ab *O*, tamquam in transmissione, amissum est; cf. 4. 7. 6; 7. 27. 1; 8. 30. 6; 10. 21. 1. Saepenumero in his libris inuenimus uoces quae ex contextu in marginem aut certe exciderant aut excidisse uidentur in locum non suum repositas esse; uid. Praef. § 1; 2. 38. 2; 2. 39. 2-3; 2. 40. 8; 2. 43. 5; 4. 2. 2-10; 4. 7. 10-11; 4. 25. 4; 4. 28. 2; 6. 40. 1-16;

sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum
 5 habebat]. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim,
 distantes inter se modicum spatium; manipulus leues uicenos
 milites, aliam turbam scutatorum habebat; leues autem,
 6 qui hastam tantum gaesaeque gererent, uocabantur. Haec
 prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam
 habebat. Robustior inde aetas totidem manipulorum, qui-
 bus principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes,
 7 insignibus maxime armis. Hoc triginta manipulorum agmen
 antepilanos appellabant, quia sub signis iam alii quindecim
 ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisque tres partes
 habebat—earum unam quamque primam pilum uocabant.
 8 Tribus ex uexillis constabat ordo; sexagenos milites,

7. 27. 1; 8. 10. 13; 8. 31. 6-7; 8. 37. 12; 9. 18. 14; 9. 30. 6-8;
 9. 34. 16; 10. 13. 13; 10. 21. 1; 10. 36. 2; adde 22. 18. 10; 27. 32. 7
 ordo MPFUpHTDL (sed u. supra): ordo in D¹ uel D²A Fragm. Haverk.
 dett. aliq.: om. O duos MPFUpOHTDLA: binos Hueschke, quem
 seq. Madv. unum habebat MPFUpO¹HTDLA: ord. inuerso O
 5 prima MPFUpHTDLA: prima quidem O quindecim MOHTD
 LA: xi Up: om. PFT¹ leues Gruter. ed. Franc. 1612: leueis ed. Frob.
 1535: leuis MPFUpOHTDLA ('Edd. uett. pro leues more antiquo'
 Drak.) turbam MPFUpTDLA: turmam OH scutatorum Up
 D³A⁴ Edd. uet.: scutorum MPFOHTDLA; post hoc num. numerus
 aliqui ut XL exciderit, eodem modo quo xv supra in PF, cogitandum est.
 Sed loquela illa uix usitata aliam turbam potius Conwaii sententiae fauet
 qui Liuium manipuli numerum de industria omisisse credit quia apud
 auctores suos notitiam confusam repperit; cf. adn. ad 2. 11. 9; 3. 24. 9
 et plura apud Madv., Emend. p. 189 leues autem MPFOHTDLA
 (sed leues ff P, leues . k F): leues hi Up, sigli ignarus gaesaeque
 PF?(uel gessaque F): gesaque MF²D³A²: cae(uel ce)saque UpOH
 TDLA: gestabantque M¹ uel M² (idem utique ac marginator) 6 frons
 in acie F³D³A⁴: frons in aciem Up: foris in aciem MPF?OH(sed acc)
 TD?A: in aciem foris L: sors in acie coni. Conway, cf. 22. 29. 9 cf
 Verg. G. 4. 165; (primae frontis acies Madv.) hos sequebantur
 MP²FUpO(sed. Hos)HTDLA: ossequebantur P: obsequebantur T²
 maxime MPFUpOHTLA² uel A¹: om. DA dett. aliq. 7 unam
 quamque MPFUpOHTDLA: primam quamque Gron. primam
 Lipsius: primum MPFUpOHTDLA: primam primum Alschevski:
 del. Goettling, quem seq. Madv. 8 constabat ordo; sexage-
 nos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat uexillum; sic
 scribit Conway (uid. § 4) tamquam primo omissis inter homoeoteleuta
 constabat: habebat his uocibus et postea e margine in superiorem locum
 perperam insertis, (ita ab O ut ordo amiserit): uerba eadem ordo...

duos centuriones, uexillarium unum habebat uexillum; centum octoginta sex homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatae uirtutis, secundum rorarios, minus roboris aetate factisque, tertium accensos, minimae fiduciae manum; eo et in postremam aciem reiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus 9 esset, hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent, pede pressso eos retro cedentes in interualla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat; hastati sequebantur; triarii sub uexillis con- 10 sidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa umeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quam uallo saepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque 11 haud satis prospere esset pugnatum a prima acie ad triarios se sensim referebant; inde rem ad triarios redisse, cum

habebat secludere uoluit Weissenb. ed. 1869. *Pernumeratis litteris quae sec. Conuallium exciderant reperio numero esse lvi i. e. 19 x 3; de qua re uid. c. 31. 6 et praef. nostram § 44* constabat PFUpOHTDLA: coñssabat M, coñsstabat M² (-at uex- pleniore calamo scripsisse M uidetur, cf. 1. 41. 4 adn.) unum] qui ex illo uexillis numero (LX) eligebatur ut narrat Polyb. 6. 24. 3 et 6 uexillum MPFUpOHTDLA, sed puncta et post et ante uexillum (uid. 2. 32. 10 adn.) in OHA (et in M, sed utrum a prima an ab alia manu incertum): uoci uexillum dant quoque u capitale OH: debebat Lipsius quem seq. Madv. et Edd. rec.: uexilla tria Alschevski. Inter alias mutationes scripturae codicum haec notemus: tribus . . . erant del. Strothius: earum . . . erant del. Mommsen, liberime: tres partes . . . uocabant del. E. S. Thompson ut fiat lectio ex quibus ordo unusquisque tribus ex uexillis constabat. Qui omnes maiore ui codices adgrediuntur quam illa Conuallii transpositio qua uidetur totum caput feliciter sanatum esse, u. Class. Quart. xii, pp. 9-14 manum Aldus: manu MPUpOHTDLA: manus F eo et M² uel M³PFOHTDLA: et eo et Up: eq M (ut uidetur) in postremam M² uel M¹PUpOHTDLA: in postremom M: in postremo F 9 in interualla MHTDL: interualla OA (sic in § 12 HL): in interuallo PFUp ordinum MPFOHTDLA: ordinum suorum Up (ex § 12), quem seq. Häggström 10 suberecta MPFUpOHTDLA, cf. 7. 10. 10 adn., Sil. It. 15. 155, Drak. ad loc., qui pro suberecta citat Sil. It. 10. 252 suberecta cuspide et Sen. Ep. 86. 4 turres in propugnaculum uillae suberectae: sur(uel sub-)recta D³ dett. aliq., Edd. post ed. Mogunt. 1518 et Lipsius 11 se sensim referebant Madv.: sensim referebantur MPFUpOHTA²: redisse referebantur DA: redisse referebant L: sensim retro se referebant (uel referunt) dett. aliq.: retro se referebant D² uel D¹ in margine: gradum a prima etc. sensim referebant M. Mueller inde MPFUpO: unde HTDLA. fort. recte

- 12 laboratur, prouerbio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in
interualla ordinum suorum principes et hastatos recepissent,
extemplo compressis ordinibus uelut clauderant uias unoque
13 continenti agmine, iam nulla spe post relictas, in hostem
incidebant; id erat formidolosissimum hosti, cum uelut
uictos insecuti nouam repente aciem exsurgentem, auctam
14 numero, cernebant. Scribebantur autem quattuor fere
legiones quinque milibus peditum, equitibus in singulas
legiones trecentis.

- Alterum tantum ex Latino dilectu adiciebatur, qui ea
tempestate hostes erant Romanis eodemque ordine instru-
15 xerant aciem; nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi
hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio
quoque cum centurione, si ordines turbati non essent,
16 concurrendum sibi esse sciebat. Duo primi pili ex utraque
acie inter triarios erant, Romanus corpore haudquaquam
satis ualidus, ceterum strenuus uir peritusque militiae,
17 Latinus uiribus ingens bellatorque primus, notissimi inter se,
18 quia pares semper ordines duxerunt. Romano haud satis
fidenti uiribus iam Romae permissum erat ab consulibus, ut
subcenturionem sibi quem uellet legeret qui tutaretur eum
ab uno destinato hoste; isque iuuenis in acie oblatus ex
centurione Latino uictoriam tulit.
- 19 Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuii[†] montis,

11 prouerbio *MPFUpOHTDLA*: pro prouerbio *Madu.*, frustra
increbuit *Up²OHT¹ Lov.* 4: increbuit *MPFUpTDA*: increpuit *L*
14 quattuor fere. *MPFUpOHTDA*: fere *iiii L*; (fere post legiones
ponit *Sigonius*) quinque] de numero uide sis *Conuallum loc. supra cit.*

16 uir *PFUpOHTDLA*: um *M*, im *M¹* uel *M²* duxerunt
MPFUpOHTDLA: duxerant *det.* *alig.*, *Sigon.*, *ed. Mediol.* 1505,
fort. recte 19 Vesuuii *MPFUpOHTDLA*: uesuei *Fragm. Haverk.*;
sed in c. 10. 9 Latini ex fuga se Minturnas contulerunt, locum ab
Vesuuiio uix minus *C* chilometra distantem. *Fort. ergo aut cum Mad-*
vigio Vescini legendum (cf. Fragm. Haverk. pro Vesperim infra) aut ut
glossema secludendum, cf. c. 10. 7 ubi montis stat solum. [*Quae de*
origine nominis Vesperis in Ital. Dialect., p. 141, *conferuntur ex lectione*
hac Vesuuii pendent.] Illud quoque memoratu dignum uidetur quod
pro Suessulam in 23. 48. 2 uessulam et in 23. 39. 8 besumiam
(uesuuium *P²*) praebet *cod. Put.*

qua uia ad Vesperim ferebat. Romani consules, priusquam 9
educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris a
familiari parte caesum haruspex dicitur ostendisse: alioqui
acceptam dis hostiam esse; Manlium egregie litasse. 'Atqui
bene habet' inquit Decius, 'si ab collega litatum est.'
Instructis, sicut ante dictum est, ordinibus processere in 2
aciem; Manlius dextro, Decius laeuo cornu praeerat. Primo 3
utrimque aequis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur
res; deinde ab laeuo cornu hastati Romani, non ferentes
impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac 4
trepidatione Decius consul M. Valerium magna uoce incla-
mat. 'Deorum' inquit 'ope, M. Valeri, opus est; agedum,
pontifex publicus populi Romani, praei uerba quibus me pro
legionibus deuoueam.' Pontifex eum togam praetextam 5
sumere iussit et uelato capite, manu subter togam ad men-
tum exserta, super telum subiectum pedibus stantem sic
dicere: 'Iane, Iuppiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, 6
Diui Nouensiles, Di Indigetes, Diui, quorum est potestas
nostrorum hostiumque, Dique Manes, uos precor ueneror, 7
ueniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium uim
uictoriam prosperetis hostesque populi Romani Quiritium

19 qua uia *MPFDLA*: quia uia *OT*: quac uia *UpH* Vesperim
PFUpOT: ueserin *MHDL* (i. e. ueser inferebat *MD*): ueseri *A*:
uescium *Fragm. Haverk.*; pro Vesperim cf. 10. 28. 15; *Cic. de Off.*
3. 31. 112; de *Fin.* 1. 7. 23 quibus in locis de Vesuuio siletur; u. etiam
supra ferebat *MPFOHTDLA*: deferebat *Up*

9 1 alioqui *MPFTDL*: alioquin *UpOHAD*³ 2 dictum est
PFUpOHTDLA: dictum *M* *Lov.* 4 3 gerebatur *PFUpOHTDLA*:
gerebantur *M* 4 ope *M. Alschefski*: opem *M*: ope *M²PFUpOH*
TD A: om. *L* ualeri *M²P²FUpOHT²DLA²*: ualerii *PTA*:
ualerii uel ualerio *M* me *MHTDLA*: om. *PFUpO* 6 Mars
MPFUpOT²DLA: marus *HTD* (ut uidetur) *L*: Mauors *Alschefski*
dubitanter 7 feroque *MPFUpOHTDLA*: sed de *H* incertus sum
utrum fero an foro primum scripserit, i. e. utrum uoluerit: cum tota
sententia cf. cum *Sigonio* precor uenerorque ueniam a uobis peto ut etc.
Macro. 3. 9. 7: oroque *Forchhammer*, improbe; qui quid ab origine
uenia (i. e. uoluntas, preces, cf. ueneror, uenus, *Germ.* wuenschen, *Sk.*
van-) significet ignorat: ad precantis uerba uox peto praecipue pertinet,
ad gestus uel sacrificia uox fero uictoriam *M* *Lov.* 4: uictoriam-
que *PFUpOHTDLA*: inde uictoriam *Fragm. Haverk.*

- 8 terrore formidine morteque adficiatis. Sicut uerbis nuncupavi, ita pro re publica (populi Romani) Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum Deis Manibus Tellurique deuoueo.'
- 9 Haec ita precatus lictores ire ad T. Manlium iubet matureque collegae se deuotum pro exercitu nuntiare; ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit ac se in
- 10 medios hostes immisit, conspectus ab utraque acie, aliquanto augustior humano uisu, sicut caelo missus piaculum omnis deorum irae qui pestem ab suis auersam in hostes ferret.
- 11 Ita omnis terror pauorque cum illo latus signa primo Latino- rum turbauit, deinde in totam penitus aciem peruasit.
- 12 Euentissimum id fuit quod, quacumque equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant; ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatae cohortes Latinorum fugam ac uastitatem late fecerunt.
- 13 Simul et Romani exsolutis religione animis, uelut tum
- 14 primum signo dato coorti pugnam integram ediderunt; nam et rorarii procurrerant inter antepilanos addiderantque uires hastatis ac principibus et triarii genu dextro innixi nutum consulis ad consurgendum exspectabant.

8 pro re p. populi R. Gron. (cf. 22. 10. 2 et cum Conuasio Tab. Iguinas vi et vii, e.g. vi. a. 25. 29. 30, totaper Iouina i. e. pro re p. Iguina): pro r̄ p̄ MPFOHTDLA: pro p̄ r̄ Up Deis Manibus MP² dies P)FUpOHTDLA (sed in 10. 28. 13 diis manibus cdd.; uid. praef. nostram, uol. i, p. xxxiv) 9 insiluit UpODA: insiluit L: insiliuit MPFHT (quam formam esse Seruianae aelatis non Liuianae iudicamus ex Seruianis adn. ad Aen. 3. 416 et G. 2. 384 salio salui dicebant [nunc autem et salui]; transiliuit inuenimus in Iordane, Rom. 89 10 uisu PFUpOHTDL: uisus MA Lov. 4 in hostes MOHTDLA: in hostem PFUp 11 primo MPUpOHTDLA⁴: prima FA, sed significationi nihil per uocem prima additur 12 post fuit has uoces add. HDLA, pauorem (paioem D) hostium secum Decius (demptius L, demcius A) circumferens cadit moxq. consternatio et conuersio exercitus Latini (lati H, latini exercitus L), cf. praef. nostram, § 38 est MPFUpOHTDLA: esset Siesbye, quem seq. Madv.: erat Liuium scripsisse suspicatur Lendrumius, cf. e.g. 38. 7. 3 14 rorarii HD²: rorari P²OTLA: romani MPF (ut uidetur): roraris (!) D procurrerant scripsimus (cf. e.g. 10. 7. 3): procurrebant MPFUpOHTDLA; de forma plusquam perfecti, cf. 8. 7. 9 addiderantque PF(sed adid-)UpOHTDLA: addiderantque M, unde addebantque Alschevski

Procedente deinde certamine cum aliis partibus multitudo 10
superaret Latinorum, Manlius consul audito euentu collegae,
cum, ut ius fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus
debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset, paulisper 2
addubitauit an consurgendi iam triariis tempus esset; deinde
melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari,
accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet.
Qui ubi subiere, extemplo Latini, tamquam idem aduersarii 3
fecissent, triarios suos excitauerunt; qui aliquamdiu pugna
atroci cum et semet ipsi fatigassent et hastas aut praefregis-
sent aut hebetassent, pellerent [ui] tamen hostem, debella-
tum iam rati peruentumque ad extremam aciem, tum consul
triariis 'consurgite nunc' inquit, 'integri aduersus fessos, 4
memores patriae parentumque et coniugum ac liberorum,
memores consulis pro uestra uictoria morte occubantis'.
Vbi triarii consurrexerunt integri refulgentibus armis, noua 5
ex improviso exorta acies, receptis in interualla ordinum
antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant 6
hâstisque ora fodientes primo robore uirorum caeso per alios
manipulos uelut inermes prope intacti euasere tantaque
caede perrupere cuneos ut uix quartam partem relinquerent
hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul 7
instructi praebuere terrorem Latinis.

Ceterum inter omnes ciues sociosque praecipua laus eius
belli penes consules fuit, quorum alter omnes minas pericu-
laque ab deis superis inferisque in se unum uertit, alter ea 8
uirtute eoque consilio in proelio fuit ut facile conuenerit

10 2 accensos ab MPF? UpOTDLA: accensesolio H: accersitos
ab F³ 3 ui PFOHTDLA (sed ui inter puncta scripsit H, post
punctum P²T): ue UpA⁴: ut M: que Madv.: seclusi ex codicum
uestigiis ubi: ui uel ut ex nt uocis pellerent ortum uidetur: per se quidem
potest ui pro multitudine uel grauitate impetus scriptum esse, sed tamen
tertio loco recte improbat Madvig. tamen MPFUpOHTDLA:
tandem Madv. 4 triariis MF²UpOHTDA: triarii PFL
6 relinquerent MPFUpOHTDLA: reliquerint dett. duo (Voss. 2 et
Lov. 3); cf. conuenerit, § 8 infra

- inter Romanos Latinosque, qui eius pugnae memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, 9 eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. Castra secundum proelium capta multique mortales ibi uiui oppressi, maxime Campani.
- 10 Decii corpus ne eo die inueniretur, nox quaerentes oppressit; postero die inuentum inter maximam hostium stragem, coopertum telis, funusque ei par morti celebrante collega factum est.
- 11 Illud adiciendum uidetur licere consuli dictatorique et praetori, cum legiones hostium deuoueat, non utique se sed
- 12 quem uelit ex legione Romana scripta ciuem deuouere; si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri; ni moritur, tum signum septem pedes altum aut maius in terram defodi et piaculum [hostia] caedi; ubi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum escendere fas non
- 13 esse. Sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit, ni moritur, neque suum neque publicum diuinum pure faciet, siue hostia siue quo alio uolet. Qui sese deuouerit,
- 14 Volcano arma siue cui alii diuo uouere uolet ius est. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non

9 se Minturnas *F*³ (mint- in ras.) *UpA*⁴: se minturnā *D*⁴: se minturnas *POTDA*?, cf. 10. 21. 8 et *Ital. Dial.* p. 284: seminturnas *L*: semen-
t⁴ nas *H*: seme|nocturnas *M* 10 ei par *M*² uel *M*¹ *P*² *FUp*: et par
MPOHTDLA: compar dett. aliq.: par *Gelenius* e cod.? 12 defodi
PFUpOHTDLA: fodi *M* hostia *MPFOHTDLA*: hostiam *Up*
dett. aliq.: malum deletum ut glossema neglegenter casu nominatio
scriptum, cf. praef. nostram, § 47 escendere *PT*² uel *T*¹ *A*: escedere
HTDL: descendere *O*: ascendere *MP*² *FUpA*² uel *A*³: excedere *D*² dett.
aliq. 13 sicuti Decius deuouit *MPFUpHTDLA*: om. *O*, sed inseruit
siue hostia tamquam incertus ubi clausula siue hostia . . . uolet ponenda
esset faciet *MPFUpOHTDLA*: faciat *P* siue hostia siue quo
alio uolet hic post faciet ponit *Madv.*: post diuo uouere uolet *MPFUpO*
*T*¹ *A*² (sed co pro quo *F*): om. *HTDLA*, sed cum siglo omissionis, cf.
Class. Review, xvii (1903), in hunc uerso ut huius fecerint; de formula huius-
modi cf. *Macrob.* 3. 9. 10 qui sese deuouerit] interpunctionem *Madvigii*
sequimur, sed haud multum refert utrum ad priorem an ad posteriorem
sententiam adiungas diuo *M*² *OD*³ *LA*: diuom uel diu eo *M*: diu
eo *PTD* (ut uidetur): deo *UpT*² *A*³: diue *F*: decio *H*

est ; si potiat, Marti suoetaurilibus piaculum fieri. Haec, 11
etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit noua
peregrinaque omnia priscis ac patriis praeferendo, haud ab
re duxi uerbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque sunt,
referre.

Romanis post proelium demum factum Samnites uenisse 2
subsidio expectato euentu pugnae apud quosdam auctores
inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum de- 3
liberando terunt tempus, uictis demum ferri coeptum ; et, 4
cum iam portis prima signa et pars agminis esset egressa,
nuntio allato de clade Latinorum cum conuersis signis retro
in urbem rediretur, praetorem eorum nomine Milonem
dixisse ferunt pro paulula uia magnam mercedem esse
Romanis soluendam. Qui Latinorum pugnae superfuerant, 5
multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent,
Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in conciliis Numisius 6
imperator eorum, adfirmando communem uere Martem belli
utramque aciem pari caede prostrauisse uictoriaeque nomen
tantum penes Romanos esse, ceteram pro uictis fortunam et
illos gerere ; funesta duo consulum praetoria, alterum parri- 7
cidio filii, alterum consulis deuoti caede ; trucidatum exerci-

14 marti suoetaurilibus *A² uel A³ et PFOT²* (sed sic diuidunt marti
uoue taurilibus *P(ut uidetur)OT²*, marti uouet aurilibus *F*) : marti
uoluet aurilibus *M* : marti sue uel taurilibus *Up* : marti uouet
auribus *HTD*(sed marci)*L* : marti suo auribus *A*

II 1 aboleuit *PFUpOHTDLA* : absoluit *M* (num obsoleuit uoluerit
quaerit *Alschevski*, sed cf. cum *Drak. Priscian.* 9. 10. 54 de hoc loco 'etsi
omnis d. h. que memoria aboleuerit')

3 Lauinio *MPFUpOHTDLA* : lanuio *Zumpt*, probante *Madvigio*, sed quoniam ne ex § 15 quidem
mutatio prorsus necessaria est, nihil muto nec rebellionem Lanuuiorum
c. 12. 7 puto huc pertinere

4 esse Romanis *MPFUpHTDLA*
Fragm. Haverk. : romanis esse *O. Edd.* usque ad *Alschevskium* : et
fortasse in *M.* certe in *D.* post esse aliquid erasum est

6 adfirmando
MPFUpOHTDLA : adfirmabat *Lutbacher* : ad bellum renouandum
principes excitabat adfirmando *M. Mueller* (tamquam alter *Freins-
hemius*) ; defectio clausulae *Alschevskio* et *Madvigio* non *Weissenbornio*,
displicebat ; pro uerbo dicendi omisso cf. 3. 12. 4 et fortasse c. 23. 1.
Si quid mutandum est, fort. ait post eis (§ 9) inserendum. In *T inter*
eorum et adf. paruolum punctum cerni potest ceteram *MPTDLA* :
ceterum *FUpOH*

- tum omnem, caesos hastatos principesque, stragem et ante signa et post signa factam; triarios postremo rem restituisse.
- 8 Latinorum etsi pariter accisae copiae sint, tamen supplemento uel Latium propius esse uel Volscos quam Romam;
- 9 itaque si uideatur eis, se ex Latinis et ex Volscis populis iquentute propere excita rediturum infesto exercitu Capuam esse Romanosque nihil tum minus quam proelium expectantes necopinato aduentu perculsurum. Fallacibus litteris circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerant pugnae ad credendum temere faciliores erant, tumultuarii undique exercitus raptim conscriptus conuenit.
- 11 Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum—inter Sinuessam Minturnasque is locus est—occurrit. Priusquam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in acruum con-
- 12 iectis pugnatum debellatumque est; adeo enim accisae res sunt ut consuli uictorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini deditionemque eam
- 13 Campani sequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager Priuernati addito agro et Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Volturnum flumen plebi Romanae
- 14 diuiditur. Bina in Latino iugera ita ut dodrante ex Priuernati complerent data, terna in Falerno quadrantibus
- 15 etiam pro longinquitate adiectis. Extra poenam fuere

7 hastatos PFUpOT²D²A²: hastatosque MTDLA: hastosque H; lect. Mediceam tulatur Alschevski sed uid. Weissenbornium ad i. 55. 6 qui-que . . . -que nusquam apud Linium nisi post relatiuos agnoscit; cf. Kuhnast Liu. Syntax. p. 371 8 accisae UpOD²A² uel A³: adcisae MTL: adcise PDA: ad^ocisae H: ascite F³ propius F³UpO: proprius MHTDLA: propriis PF et fort. T² 9 eis se] uid. § 6 adn. Romanosque MPFUpOTDLA: romanos H minus MPFOHTDLA: magis Up 10 interfuerant M³ uel M⁴HTDLA: terfuerant M: interfuerunt PFUpO 11 Minturnasque F² uel F³UpD² uel D³A: menturnasque MPFOHTDL (uid. supra c. 10. 9) occurrit PFUpHTD³LA: occurrit D: occurrerit MO 12 accisae MPFUpOHTDLA: abscisae Alschevski e cod. Gaertn., sed cf. § 8 et 3. 10. 8 ad depopulandos P²UpD¹LA: addepull(uel pul-)andos MPFH TD: ad populandos O deditionemque . . . Latinus (§ 13) om. H eam PFUpOTDLA: om. M 14 dodrante Linsmayer: dodrantem MPFUpOHT(sed drod-)DLA³: quadrantem D⁴A

Latinorum Laurentes Campanorumque equites, quia non descuerant; cum Laurentibus renouari foedus iussum renouaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas Romana data, monumentoque 16 ut esset, aeneam tabulam in aede Castoris Romae fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis—fuere autem mille et sexcenti—denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, prae- 12 miis poenaeque pro cuiusque merito persolutis T. Manlius Romam rediit; cui uenienti seniores tantum obuiam exisse constat, iuuentutem et tunc et omni uita deinde auersatam eum exsecratamque.

Antiates in agrum Ostiensem Ardeatem Solonium incur- 2 siones fecerunt. Manlius consul quia ipse per ualeitudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem L. Papirium Cras- sum, qui tum forte erat praetor, dixit; ab eo magister equitum L. Papirius Cursor dictus. Nihil memorabile ad- 3 uersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statua in agro Antiati habuisset.

Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, 4 ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci ita

15 renouaturque *MPFUpOTDLA*: renouatumque *H* ex eo *MP FOTDLA*: e eo *H*: eo *Up* Latinarum] cum cett. *H* 16 Roma- na data *Drak.* ex *H*: rō data *H*: rod data *TDLRn*: red data *M*: reddata *A*: reddita *D²A¹*: data *PFUpOT²* denarios nummos *MPFUpOHT DLA* (sed denarii (?) *A*); uocem priorem del. *Weissenb.*, posteriorem *Scaliger*, sed uox denarius adiectiua est: tabulam antiquam uidetur citare *Liuius*

12 i praemiis *MPFUpOTDLA*: praedemiisio *H* (fortasse ex praede cum duplici correctione -miis, -io (pro -mio) superscripta) persolutis *PFUpOT²DLA*: p (uel pro) solutis *HT*: dissolutis *M* iuuentutem *MPFUpOTA*: iuuentute *HDL* auersatam *PFTDLA*: aduersatam *MO*: auersatum *Up*: auersata *H* exsecratamq. *M¹* uel *M²P¹* uel *P²OTDLA*: exsecratumq. *P²FUp*: exsecrataq. *M²H*. Inter deinde et auersata has uoces inserit *H*, dictator papirius crassus dū. *PR* adūsū anciantes creat a cōns. mallio. egro māg eq papirius cursor 4 uictoria *UpD²* uel *D²* per ras. dett. alig.: uictoriae *MP FOHTDLA*, nix recte, sed cf. 6. i. 11 nobili *UpT²DLA²* uel *A³*: nobilis *MPFOHT*: om. *A*, num recte?

claro ad memoriam imperio, succedere consules Ti. Aemilius
 5 Mamercinus (Q.) Publilius Philo, neque in similem materiam
 rerum, et ipsi aut suarum rerum aut partium in re publica
 magis quam patriae memores. Latinos ob iram agri amissi
 rebellantes in campis Feneclanis fuderunt castrisque exue-
 6 runt. Ibi Publilio, cuius ductu auspicioque res gestae erant,
 in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi
 iuventus caesa erat, Aemilius ad Pedum exercitum duxit.
 7 Pedanos tuebatur Tiburs Praenestinus Veliternusque popu-
 8 lus; uenerant et ab Lanuuiio Antioque auxilia. Vbi cum
 proeliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam
 Pedum castraque sociorum populorum, quae urbi adiuncta
 9 erant, integer labor restaret, bello infecto repente omisso
 consul, quia collegae decretum triumphum audiuit, ipse
 quoque triumphi ante uictoriam flagitator Romam rediit.
 10 Qua cupiditate offensis patribus negantibusque nisi Peto
 capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu
 Aemilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum
 11 gessit. Nam neque, quoad fuit consul, criminari apud
 populum patres destitit, collega haudquaquam aduersante
 12 quia et ipse de plebe erat—materiam autem praebebat
 criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei
 diuisus—et postquam senatus finire imperium consulibus

4 Ti. dett. aliq., Sigonius ex 'uet. lib.' et Diod. 16. 91. 1: titius uel
 ticius MPFOHTDLA: t Up, Cassiodorus (C. I. L. 1^a, p. 44; a. u. c.
 425) Mamercinus MPUp²HT (et C. I. L. loc. cit.): mamerlinus F (ut
 uidetur)DLA: mamerus Up (Diod. l. c.): mamerius O (uid. supra
 c. 1. 1) Q. ed. Frob. 1531 (cf. Diod. l. c.): om. MPFUpOHTDLA
 in re publica] in re p FOHL: in re p A: in rēp MP² uel P¹ (ex in
 reip P) TD, unde in rem publicam Alschevski 6 in deditionem Up
 OHD² uel D²A: in deditione M (sed inde ditione)PFT²: in dedica-
 tione TDL 7 Lanuuiio PFUpOHTLA² uel A³ (ut secundam lec-
 tionem in margine): ianuuiio M: lauuiio DA dett. aliq. Sigon. Niebuhr,
 cf. c. 13. 5 (sed post admonitum Milioni et clementiam Romanorum
 c. 11. 4 et 15 uix rebellionem fecissent Laurentes; cum DA consentiunt
 Fasti Capitolini (uid. c. 13. 5), sed saepe Liuius ex alio fonte atque
 Fastorum auctores hausisse uidetur; cf. 2. 10. 6 adn. 12 agro MP
 FUpOHTDLA: del. T. Faber

cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit, Aemilius, [tum] cuius fasces erant, collegam dictatorem dixit; 13 ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura 14 popularis et orationibus in patres criminosos fuit, et quod tres leges secundissimas plebei, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebi scita omnes Quirites tenerent; alteram, ut 15 legum quae comitiis centuriatis ferrentur ante initum suffragium patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex 16 plebe—cum eo uentum sit ut utrumque plebeium fieri liceret—censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab 17 consulibus ac dictatore quam ex uictoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium patres credebant.

Anno insequenti, L. Furio Camillo C. Maenio consulibus, 13 quo insignitius ommissa res Aemilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis uirisque et omni ui expugnandum ac delendum senatus fremit coactique noui consules omnibus eam rem praeuerti proficiscuntur. Iam Latio is 2 status erat rerum ut neque bellum neque pacem pati possent; ad bellum opes deerant; pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum uidebatur 3 ut oppidis se tenerent—ne lacessitus Romanus causam belli

12 aduersus . . . dictatorem *MPFUpOT²A²*: *om. HTDLA* et dixit ante aduersus *scr. M* (cf. 10. 28. 4 *adn.*) cuius *scripsimus*: tum

cuius *MPUpOT²*: tunc cuius *F*: cuius tum *A² dett. aliq.* 14 aduersas . . . plebi *MPFUpOT²A²* (*sed aduersus FO* et fecit pro tulit *Up*): *om. HTDLA* 15 initum *UpHTDLA¹* (*uel A²*): initium *MPFOA?*

16 —cum eo . . . liceret—*sic interpunximus* uentum sit *MPFUpOHTDLA*: *seclussit Madv.* (*fort. recte, cf. c. 14. 2 et 8*; *sed codicum textus sic defendi potest si cum eo usque ad liceret fragmentum dictatoriae orationis esse statues dictatoremque ipsum dixisse* 'iam eo uentum est ut' (*cf. Conway ed. lib. 2, Append. ii*); *de re simili cf. 7. 42. 2 et 6. 40. 18*; *contra si glossema esse uis, uide ne glossemator uentum esset paene certe scripturus fuerit*)

13 2 Latio *MPFUpOHTDLA*: in Latio *Madv.*, *sed Latio pro Latinis ciuitatibus stat, quarum fortunam et animum Liuius hic de industria depingit* 3 consiliis *MFUpOHTDLA*: consulibus *PF*; (*fort. delendum est si mediis in 4. 43. 11 rectum est*)

- haberet—et, si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undique
 4 ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen
 nisi admodum a paucis populis Pedani adiuti sunt. Tiburtes
 Praenestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenire;
 5 Aricinos Lanuvinosque et Veliternos Antiatibus Volscis se
 coniungentes ad Asturae flumen Maenius improuiso adortus
 6 fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime ualido
 exercitu, maiore mole quamquam aequo prospero euentu
 7 pugnat. Tumultum maxime repentina inter proelium erup-
 tio oppidanorum fecit; in quos parte exercitus conuersa
 Camillus non compulit solum eos intra moenia sed eodem
 etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum
 8 scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab
 unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem
 circumducere exercitum; nec quieuerunt antequam expug-
 nando aut in deditionem accipiendo singulas urbes Latium
 9 omne subegere. Praesidiis inde dispositis per recepta
 oppida Romam ad destinatum omnium consensu triumphum
 decessere. Additus triumpho honos ut statuæ equestres eis,
 rara illa aetate res, in foro ponerentur.
 10 Priusquam comitiis in insequentem annum consules roga-
 rent, Camillus de Latinis populis ad senatum rettulit atque

3 et del. dubitanter H. J. Mueller, nec male nisi nobiscum per hanc
 coniunctionem clausulas oppidis se tenerent et si cuius . . . ferretur
 copulare statues 4 adiuti MPFUpOHD³A¹ uel A²: adiuncti TD?
 LA 5 lanuvinosq MPFUpOT¹D: lanuinosq. L: lauinosq. HT
 D² uel D³ per ras. A: lanuuiosq. A² uel A³ ut lectionem secundam:
 lauinosque dett. aliq. Sigon. e Fast. Capit. (cf. 'de Lauinieis' C. I. L. i²,
 p. 44: a. u. c. 416) sed cf. c. 12. 7 (de confusione nominum cf. 6. 2. 8 et
 Drak. adn. ad 3. 29. 6) Asturae Sabellicus e Plinio 3. 5. 9 § 57
 (cf. infra, § 12), ed. Par. 1510: saturae (-e) MPFUpOHTA³: satorem
 DLA 6 maxime MOHTDLA: maximeque F²UpT²: maximique F:
 maxique P; sed maxime . . . exercitu, ut glossema alicuius maiore mole
 explicare conantis secludere malimus. De uoce -que glossemati addita
 cf. 7. 16. 7; 8. 7. 16 adn. Si uerba retines, clausula cum Tiburtibus est
 coniungenda 7 intra PFUpOHTDLA: contra M 8 sub-
 egere PFUpOHTDLA: subiecere M: subigere dett. aliq.

ita disseruit: 'Patres conscripti, quod bello armisque in 11
 Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac uirtute
 militum ad finem uenit. Caesi ad Pedum Asturamque sunt 12
 exercitus hostium; oppida Latina omnia et Antium ex
 Volscis aut ui capta aut recepta in deditionem praesidiis
 tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebel- 13
 lando saepius nos sollicitant, quoniam modo perpetua pace
 quietos obtineamus. Di immortales ita uos potentes huius 14
 consilii fecerunt ut, sit Latium deinde an non sit, in uestra
 manu posuerint; itaque pacem uobis, quod ad Latinos
 attinet, parare in perpetuum uel saeuendo uel ignoscendo
 potestis. Voltis crudeliter consulere in deditos uictosque? 15
 licet delere omne Latium, uastas inde solitudines facere,
 unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaue saepe
 usi estis. Voltis exemplo maiorum augere rem Romanam 16
 uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per
 summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe
 imperium est quo oboedientes gaudent. Sed maturato opus 17
 est quidquid statuere placet; tot populos inter spem metum-
 que suspensos animi habetis; et uestram itaque de eis
 curam quam primum absolui et illorum animos, dum expec-
 tatione stupent, seu poena seu beneficio praeoccupari oportet.
 Nostrum fuit efficere ut omnium rerum uobis ad 18
 consulendum potestas esset; uestrum est decernere quod
 optimum uobis reique publicae sit.'

Principes senatus relationem consulis de summa rerum 14

12 asturamque MPFUpOTD?LA² (sed hic ut secundam lectionem):
 astaturamque H: saturamque A² Lov. 4: satoremque D²A dett. aliq.

Latina omnia MPFUpOT²A²: latinania HTD (ut uidetur) L: la-
 tina D²A

14 Di MHTDL: dii PFOD²A; cf. praef. nostram,
 § 30 sit PFUpOHTDLA: sit M ('an sitne uolui?' Alschevski)

deinde cum ceteris M, pace Alschevskii sit PF¹UpOHT²D²A²
 (sed fort. sint F, sit F²): si MTD? L: om. D²A posuerint PFUp

HTDLA: posuerit M: posuerunt O 16 quo M² uel M¹ per ras.

POT: quod MFUpHDLA 17 placet PFUpOHTDLA: placeat

MA² 18 quod MPFUp(qd)OHTL et fort. DA (qd): quid Edd.

uct., Madv., sed hic quod sit optimum eundem sensum habere potest
 atque quod di bene uertant

laudare sed, cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, (si), ut pro merito cuiusque statueretur, 2 [si] de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis decretumque. Lanuvinis ciuitas data sacraque sua reddita, cum eo ut aedes lucusque Sospitae Iunonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano 3 esset. Aricini Nomentanique et Pedani eodem iure quo 4 Lanuui in ciuitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas quam habebant crimenque rebellionis a publica fraude in 5 paucos auctores uersum. In Veliternos, ueteres ciues Romanos, quod totiens rebellassent, grauiter saeuitum: et muri deiecti et senatus inde abductus iussique trans Tiberim ha- 6 bitare, ut eius qui cis Tiberim deprehensus esset usque ad mille pondo assium clarigatio esset nec priusquam aere 7 persoluto is qui cepisset extra uincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi, quibus adscriptis speciem 8 antiquae frequentiae Velitrae receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo ut Antiatribus permitteretur, si et ipsi adscribi coloni uellent; naues inde longae abactae interdic- 9 tumque mari Antiati populo est et ciuitas data. Tiburtes Praenestinique agro multati neque ob recens tantum rebel- lionis commune cum aliis Latinis crimen sed quod taedio imperii Romani cum Gallis, gente efferata, arma quondam 10 consociassent. Ceteris Latinis populis conubia commerciaque et concilia inter se ademerunt. Campanis equitum

14 1 causa alia MPFOHTDLA: alia causa Up ita MPF¹ (denuo ut uidetur ab F³ scriptum) UpOTDLA: om. H, bene si illud si post statueretur demum relinquendum sit si ante ut posuimus ex sequenti clausula translaturum ubi scripserunt MOHTDLA sed om. PFUp T² uel T³ merito] cum hac uoce in M (Quat. xxii) redit feliciter scriba quem Leonem credimus (cf. praef. nostram, § 9): etiam nunc tamen plura uitia apparent quam in libris 1-5 6 cis P² uel P³ in marg. F³ Up OT² uel T¹DLA: eis MPF: exeis H: et eis T: ex eis cis Alschevski pondo assium Lachmann (sed assum uolebat): pondo Harl. 2663 (i. e. Harl. 2 Drakenborchii) in marg., ed. Par. 1513: passum MPFTDLA: passuum UpO dett. aliq.: passus F⁴ (uel F³) HA³: assium Madv. dubitanter 8 mari MPFUpOHTDLA (cf. e. g. 9. 43. 24; 5. 3. 8; et Cic. Phil. 6. 4. 10): mare T²A³ et ciuitas MOHTDLA: om. et PF Up, bene 10 concilia M, ed. Mediol. 1505: consilia PFUpOHTDLA

honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent, Fundanisque et Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset uia, ciuitas sine suffragio data. Cumanos 11 Suessulanosque eiusdem iuris condicionisque cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatum partim in naualia Romae 12 subductae, partim incensae, rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuit, Rostraque id templum appellatum.

C. Sulpicio Longo P. Aelio Paeto consulibus, cum omnia 15 non opes magis Romanae quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci, T. Manlio consule in deditionem accepti, nihil 2 deinde mouerant; eo petendi auxilii ab Romanis causa iustior fuit. Sed priusquam consules ab urbe—iusserat 3 enim senatus defendi Auruncos—exercitum educerent, fama adfertur Auruncos metu oppidum deseruisse profugosque 4 cum coniugibus ac liberis Suessam communisse, quae nunc Aurunca appellatur, moenia antiqua eorum urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, 5 quorum cunctatione proditi socii essent, dictatorem dici iussit. Dictus C. Claudius Inregillensis magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de 6 dictatore et, cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt.

Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mun- 7 diorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris 8

15 a Tito MPFUpOHTDLA, cf. 10. 30. 1 et 30. 40. 7 : a Tito ed. Mediol. 1478 uix necess., uid. c. 11. 12 ubi Aurunci non ipsi nominantur deinde M² uel M¹PFUpOHTDLA : inde M³ 3 defendi M¹UpHA² : defendendi MPFOTDLA, Gelenius e cdd.? cum iusserat e. s. in parenthesi ed. Frob. 1535 4 communisse MPFO HTDLA : commeasse Up dett. aliq. appellatur Lov. 4 Madv. probante : appellata MPFUpOHTDLA 5 Inregillensis MPTD LA (-ilen) : inregillens ; is 1 (sic) H ; (cf. Mommsen, C. I. L. i¹, p. 444 adu.) : regillensis P²FOT²D³A³ : regiliensis Up ; (cf. 6. 22. 5 et 27. 4)

abstinere familiamque in potestate habere, facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uiam stratam defossa Scelerato campo; credo ab incesto id ei loco nomen factum.

- 9 Eodem anno Q. Publilius Philo praetor primum de plebe aduersante Sulpicio consule, qui negabat rationem eius se habiturum, est factus senatu, cum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in praetura tendente.
- 16 Insequens annus, L. Papirio Crasso K. Duillio consulibus, Ausonum magis nouo quam magno bello fuit insignis.
- 2 Ea gens Cales urbem incolebat; Sidicinis finitimis arma
- 3 coniunxerat; unoque proelio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fusus, propinquitate urbium et ad fugam pronior et in fuga ipsa tutior fuit. Nec tamen ommissa eius belli cura patribus, quia totiens iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum aut mouentibus auxilium tulerant aut causa
- 4 armorum fuerant. Itaque omni ope adnisi sunt, ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruum consulem
- 5 quartum facerent; collega additus Coruo M. Atilius Regulus; et ne forte casu erraretur, petatum ab consulibus ut extra
- 6 sortem Corui ea prouincia esset. Exercitu uictore a superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, cum hostes ab superioris etiam certaminis me-

8 dextra uiam MPFOH(sed detra)TDLA, recte, cf. Gron. et H. J. Mueller ad loc., Sall. Iug. 11. 3, Aelius Gallus in Gell. 16. 5. 3, Vitr. 1. 6. 10 et al.: dextra uiae M⁴: dextra uia A² per ras. dell. aliq. Edd. uet.: extra uiam Up Madv.: iuxta uiam Weissenb. stratam MPFUpO T²A² uel A³: statam HTDLA 9 Publilius Glareanus (sic c. 12. 5 Sigonius): publius MPFUpOHTDLA, sic quoque in c. 16. 12, c. 23. 1, et fere semper (sed publiio in c. 22. 8 F³HTD et in c. 22. 9 PF) ut uix necess. uideatur de hac re plura scribere primum MPFUp OHTDLA Madv. probante, cf. 8. 26. 7: primus Duker, cf. 6. 11. 7; 10. 8. 8 in praetura tendente HTDLA: in praetura intendente OT²: praetura intendente PFUp: in praetura intendere MA² Lov. 4

16 1 Duillio MPFOHTDL(uel diullio)A: duillio Up: duellio M³; cf. 2. 58. 2 adn. 4, 5 coru- MPFHDTLA: coruin- UpO (sed corino O) (M. Valerius Coruinus in marg. scripsit Medicei adnotator), uid. 7. 32. 15 adn.

moria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, moenia ipsa oppugnare est adgressus. Et militum quidem is erat 7 ardor ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent euasurosque contenderent; Coruus, quia id arduum factu 8 erat, labore militum potius quam periculo peragere inceptum uoluit. Itaque aggerem et uineas egit turresque muro admouit, quarum usum forte oblata opportunitas praeuertit. Namque M. Fabius, captius Romanus, cum per neglegentiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri recte suspensus, manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epulisque sopitos hostes adgrederetur; nec maiore certamine 10 capti cum urbe Ausones sunt quam acie fusi erant. Praeda capta ingens est praesidioque imposito Calibus reductae Romae legiones. Consul ex senatus consulto triumphauit 11 et, ne Atilius expers gloriae esset, iussi ambo consules aduersus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex 12 senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Aemilium Mamercinum; is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente consules creati sunt T. Veturius Sp. Postumius. (Ei) etsi belli 13 pars cum Sidicinis restabat, tamen, ut beneficio praeuenerent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales rettulerunt; factoque senatus consulto ut duo milia quingenti 14 homines eo scriberentur, tres uiros coloniae deducendae

6 pauidos *UpTA* (uel fort. *A²*): pauido *MPFOHDL* 9 se demisisset *PUPH* (sed s' emisisset): se dimisisset *M(sed -iset)FOTDLA*
 perpulit *PFUpOTDLA*: pertulit *MH* 11 senatus consulto]
 s. c. *PFOH¹* et *T¹(supra lineam add.)A⁴*: om. *M(satis spatii relicto)*
HTDLA post aduersus *M* praebet insidias erasum (sc. ex uoce Sidicinos male lecta) 12 Mamercinum *MPFUpTLA¹* uel *A²*: mamer-
 cium *OH*: mamerctium *D*: mamercim *A* (cf. c. 12. 4) sunt *MP*
FUpOHTDLA: delere uoluit et clausulas continuare Gron. 13 ei
 etsi *Madv.*, cf. 4. 48. 2: etsi *MPFUpOHTDLA* 14 tres uiros *O*
Harl. 2663 (i. e. *Harl.* 2 *Drakenborchii*): .iii uel iii. uiros *MPFHTDLA*: triumuiros *Vascosanus* (ed. *Par.* 1538, 1543), dett. aliq. (triumui-
 ri e cod. *Put.* ad 23. 21. 6 et 25. 7. 5 recte citat *Alschefski*; cf. duum-
 uiris 4. 21. 5 (duouiris *Ver.*); 4. 25. 3; 5. 13. 6)

agroque diuidendo creauerunt K. Duillium T. Quinctium M. Fabium.

17 Noui deinde consules a ueteribus exercitu accepto ingressi hostium fines populando usque ad moenia atque
2 urbem peruenerunt. Ibi quia ingenti exercitu comparato Sidicini et ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur
3 et Samnium fama erat conciri ad bellum, dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus,
4 magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit uitio eos creatos magistratuque se abdicauerunt; et quia pestilentia insecuta est, uelut omnibus eo uitio contactis auspiciis res ad interregnum rediit.

5 Ab interregno inito per quintum demum interregem, M. Valerium Coruum, creati consules A. Cornelius iterum
6 et Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret; dictus M. Papirius Crassus et magister equitum P. Valerius Publicola.
7 A quibus cum dilectus intentius quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quietia omnia
8 apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis consiliis suspectum erat; eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non deductus. Ceterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit; qui duo populi aduersus regem escensionem a Paesto facientem signis conlatis pugnauerunt. Eo certamine superior Alexan-

14 Duillium MPFOHTDLA : duillium Up; cf. c. 16. 1

17 2 com(uel con-)parato PFUpOHTDLA : comparando MA² Lov. 4 (sed in M litt. nec d nec t sed mixti generis uidetur; cf. c. 19. 7 aut uel aut hostem et praef. nostram, § 33 (a)) spe PFUpOHTDLA : pe M, ope M² uel M¹ 5 Coruum MPFHDTLA : coru-num UpO; cf. c. 16. 4 adn. 6 ut PFUpOHTDLARn : ut et M Lov. 4, fort. recte 7 quietia MPFUpOTDLA : qui etiam H (an quietia iam uoluit?) (Hic omnia non omnia scripsit M, cf. 7. 13. 9 adn., cf. praef. nostram, § 33 (b)) 9 escensionem dett. unus (cod. Klock.) : escensione MPFOHTDL : excensionem A Edd. uet. : excursionem D²A³ : ascensionem Up : formam esc. nauiter defendit Alschevski, cf. e. g. 22. 20. 4; 27. 5. 8 a Paesto OHDLA : a pesto PFUp : a peste T : a pæsto M : ad paestum Sigon., T. Fa'ler, Weissenbornio probante

der—incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent—pacem cum Romanis fecit.

Eodem anno census actus nouique ciues censi. Tribus 11 propter eos additae Maecia et Scaptia; censores addiderunt Q. Publilius Philo Sp. Postumius. Romani facti Acerrani 12 lege ab L. Papirio praetore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Haec eo anno domi militiaeque gesta.

Foedus insequens annus seu intemperie caeli seu humana 18 fraude fuit, M. Claudio Marcello C. Valerio consulibus.— Flaccum Potitumque uarie in annalibus cognomen consulis 2 inuenio; ceterum in eo parui refert quid ueri sit—. Illud peruelim—nec omnes auctores sunt—proditum falso esse uenenis absumptos quorum mors infamem annum pestilentia fecerit; sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem 3 abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis simili- 4 bus morbis eodemque ferme omnes euentu morerentur, ancilla quaedam ad Q. Fabium Maximum aedilem curulem indicaturam se causam publicae pestis professus est, si ab eo fides sibi data esset haud futurum noxae indicium. Fabius 5 confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum 6 muliebri fraude ciuitatem premi matronasque ea uenena coquere et, si sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem et coquentes quasdam medicamenta 7 et recondita alia inuenerunt; quibus in forum delatis et ad 8

10 fecit PFUpOHTD¹LA: facit D: om. M, coniungit add. M⁵ (uel M³)

18 1 C. Sigon. e Diod. 17. 74. 1: t. MPFUpOHTDLA 2 Potitumque HTDLA: putitumque MPFUpO absumptos M¹(aps- M) UpOHTDL: assumptos A: absumptum P² uel P¹(absumptu P) FT² quorum PFUpOHTDLA: om. M, add. M⁴ uel M⁶ 4 noxae PFUpOHTDLA, recte (i. e. q. damno, cf. 10. 19. 2): noxae M (i. e. q. culpa) Luterbachero probante indicium M²P¹FUpOHT²D³A: indictum MPDDL 7 coquentes UpO, quoquentes A: coquentis MPHL, quoquentis FTDA medicamenta F³UpOHTDLA: medicamenta PF: menta M alia PFUpOHTDLA (sed in A prius a in rasura, fort. A capitalis): uitalia M (sc. ex -ita negligenter bis scripto), unde letalia mira eruditione Wissenb. et Hertl; cf. praef. nostram. § 39

- uiginti matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis duae ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciae utraque gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussae ut se falsum commentam
 9 arguerent, spatio ad conloquendum sumpto, cum submoto populo [in conspectu omnium] rem ad ceteras rettulissent, haud abnuentibus et illis bibere, epoto (in conspectu omnium) medicamento suamet ipsae fraude omnes interierunt.
 10 Comprehensae extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicauerunt; ex quibus ad centum septuaginta
 11 damnatae; neque de ueneficiis ante eam diem Romae quaesitum est. Prodigii ea res loco habita captisque magis
 12 mentibus quam consceleratis similis uisa; itaque memoria ex annalibus repetita in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum alienatas[que] discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clauum figendi
 13 causa creari placuit. Creatus Cn. Quinctilius magistrum equitum L. Valerium dixit, qui fixo clauo magistratu se abdicauerunt.
- 19 Creati consules L. Papirius Crassus iterum L. Plautius Venox; cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni et Lucanij Romam uenerunt, orantes ut in fidem reciperentur:
 2 si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque oboedienter futuros. Missi tūm ab
 3 senatu legati denuntiaturumque Samnitibus, ut eorum popu-

8 ab confutante . . . arguerent *om. H* arguerent *PFUpOTD LA*: arguenti *M* 9 conspectu *F^xD(uel D^x)A^x*: conspectum *MPFUpOHTD^p LA*; *absurdae illae uoces in conspectum omnium aut delendae sunt aut post commentam uel potius post epoto ponendae; sc. una linea codicis uncialis omissa postea male tribus lineis inferius restituta (cf. 8. 37. 12 et praef. nostram, § 43 (b))* 10 *CLXX MPF UpOTDLA*: *cclxx H* 12 fecisse *MPFUpOHTDLA*: fuisse *Crevier, optime, cf. 34. 21. 7, 3. 50. 4*: factas esse *Alschevski*: fecisse deos. *Wesenberg* *perperam*: fecisse *retinemus*; sed -que post alienatas *seclusimus*; etiam eo piaculo abesse *malit Conway*

19 1 Venox *MPUpOHTDLA*: uenos *F*: uelox *D^s*: uenno *Sigon. c Fast. Capit., cf. C. I. L. i², p. 128*

lorum finibus uim abstinerent ; ualuitque ea legatio, non tam quia pacem uolebant Samnites quam quia nondum parati erant ad bellum.

Eodem anno Priuernas bellum initum, cuius socii Fundani, dux etiam fuit Fundanus, Vitruuius Vaccus, uir non domi solum sed etiam Romae clarus ; aedes fuere in Palatio eius, qua Vacca prata diruto aedificio publicatoque solo appellata. Aduersus hunc uastantem effuse Setinum Norbanumque et Coranum agrum L. Papirius profectus haud procul castris eius consedit. Vitruuius nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostem sana constare mens, nec ut longius a castris dimicaret animus suppetere ; uix 7 tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro quam proelium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat. Vt et leui momento nec 8 ambigue est uictus, ita breuitate ipsa loci facillime receptu in tam propinqua castra haud aegre militem a multa caede est tutatus ; nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in 9 turba fugae extremae, cum in castra ruerent, caesi ; primisque tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quam uallo sese tutarentur.

A Priuerni Plautius alter consul peruastatis passim agris praedaeque abacta in agrum Fundanum exercitum inducit. Ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit ; negant se 10 pro Vitruuius sectamque eius secutis precatum uenisse sed pro Fundano populo ; quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuium iudicasse, cum receptaculum fugae Priuernum

3 quam quia *PFUpOHTDLA* : quia *M* 4 fuit Fundanus *MPFUpHTDLA* : Fundanus fuit *O* Vitruuius *F² uel F³ Sigon. ed. Ven. 1555* : uitrubius *MPFUpOHTDA²* : uitubius *LA (et in §§ 6 et 10 uitrub. cdd. nostri ; cf. c. 20 § 6)* Vaccus *ed. Rom. 1470* : baccus *MPFUpOHTDLA sed uacci infra* qua *Unger* : quae *MPFUpOHTDLA (sed q. FA)* diruto *MPFUpOT²A²* : diruto *HT* : disrupto *L* : disrupto *DA* 6 a castris *MPUpOTDLA* : castris *FH* 7 spectante *MPUpOA² Gelenius e cdd.?* : expectante *FT²A* : expectate *TDL* : expicante *H* 8 ut et *MPFUp* : et ut *HTDLA* : def. *O* 10 iudicasse *MPFUpOHTDL* : indicasse *A dett. aliq.*

11 habuerit non patriam [Fundanos]. Priuerni igitur hostes populi Romani quaerendos persequendosque esse, qui simul a Fundanis ac Romanis utriusque patriae immemores defecerint : Fundis pacem esse et animos Romanos et gratam memoriam acceptae ciuitatis. orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat; agros, urbem, corpora ipsorum coniugumque ac liberorum suorum in potestate populi Romani esse futuraque. Conlaudatis Fundanis consul litterisque Romam missis in officio Fundanos esse ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos qui capita coniurationis fuerant a consule scribit Claudius : ad trecentos quinquaginta ex coniuratis uinctos Romam missos eamque deditionem ab senatu non acceptam, quod egentium atque humilium poena defungi uelle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter consul comitorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti.

Nondum perfunctos cura Priuernatis belli tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud ferme unquam neglecta patriabus. Extemplo igitur consules noui, L. Aemilius Mamercinus et C. Plautius, eo ipso die, Kalendis Quinctilibus, quo magistratum inierunt, comparare inter se prouincias iussi, Mamercinus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exerci-

10 Fundanos *MPFUpOHTDLA* : cum *A¹* uel *A²* *Lov. 4* et *Hertzio seclusimus* (*frustra confert 28. 19. 2 et Entrop. 1. 18 Alschevski*) : fundos *dett. aliq., ed. Mediol. 1505* (*cf. 41. 27. 11*) 11 Fundis *PFUpTD*

LA (*sed in L ante defecerint scriptum*) : fundanis *MOHA²*, *perperam, nam Fundis uoci Priuerni respondet* 12 futuraque *MPFUpOHTL* (*sed quae*) *A¹* : futura *D²* *A* *dett. aliq.* : futura ob quae *D²* *dett. aliq.*

14 populum *PFUpOHTDLARn* : *om. M Lov. 4, uix recte*

20 3 Mamercinus *MPFOTDLA* (*cf. c. 12. 4*) : mamertinus *Up* : mamercius *H* C. Plautius *T²* *ut Sigon. ex monum. Capit.* ('C. Plautius P. f. P. n. Decianus'), *cf. C. I. L. i², p. 45* : G. Plautius *PFUp* (*sed -ci-*) *O* : plautius *MDLA* : plautius *H* : plautius *T* Kalendis (*uel Kal.*) *PFUpOHTDLA* : *om. M, sed marginalia praebet, u. praef. nostram, § 38* Quinct(*quint-*)ilibus *MPFUpOHTDLA* iussi *MHTDLA* : iussi et *PFUpOT²* Mamercinus *MPOTDA* : mamertinus *FUp* : mamertius *H* : mamercus *L*

tum sine ulla uacationis uenia ; quin opificum quoque uolgens 4
et sellularii, minime militiae idoneum genus, exciti dicuntur ;
Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis
iretur; longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem 5
incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata
temporis eius quiete a Gallis Priuernum omnis conuersa uis.

Duplex inde fama est: alii ui captam urbem Vitruuiumque 6
uiuum in potestatem uenisse : alii priusquam ultima adhi-
beretur uis, ipsos se in deditionem consuli caduceum prae-
ferentes permisisse auctores sunt Vitruuiumque ab suis
traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusque consultus 7
consulem Plautium dirutis Priuerni muris praesidioque ualido
imposito ad triumphum accersit: Vitruuium in carcere
adseruari iussit quoad consul redisset, tum uerberatum
necari : aedes eius, quae essent in Palatio, diruendas, bona 8
Semoni Sango censuerunt consecranda. Quodque aeris ex eis
redactum est, ex eo aenei orbes facti positi in sacello Sanguis

3 uacationis *PFUpOH?* *TDLA* : uacationis *MH?* 4 sellu-
larii *PFUpOHTDLA* (sed -uia- *D*) : selluriis *M* 5 temporis *MP*
FUpHTDLA : def. *O* : partis *Weissenb.*, *perperam* 6 Vitruuiumq.
F? : uitrubiumq. *MPF?* *UpOHTDLA*, sed infra uitruu- *MPHT* :
uitruun- *F* : uitrub- *UpOLA* : uitruuinum *D*. In § 7 uitruu- *PF* : uitrub-
MUpOHTDLA ; (secundo loco) uitruu- *MPFOHTDLA* : uitrub- *Up*
D²A³ et in § 10 uitruu- *MPFOHTDLA* : uitrub- *D²A³* (cf. c. 19. 4)
ipsos *ed. Frob.* 1531 : ipsum *M* cum *PFUpOHTDLA* deditionem
P²FUpOT²A (quod et *Doniatio placuit*) : dic(uel dit-)ionem
MPHTDL Gron. consuli *scripsi, ut et Doniatus* : cōs, cos, cōns,
cōns *MPFOHTDLA* : consulis *dett. aliq.* ; cf. se in deditionem (*Mo-*
gunt. uel dicionem ed. Frob. 1535) Romanis permiserunt, 40. 49. 4
praeferentes *ed. Frob.* 1531 : praeferentis *MPFUpOHTDLA*, unde for-
lasse consulis scriptum est permisisse *MOHTDLA⁴* (sed -miss- *H*) :
pmississe *PFUpT²* ; p missis se *A* suis *MPFOHTDLA* : suis
manibus *Up*, more suo 7 in carcere *F²* (per ras.) *Madu.* : in
carcerem *MPFUpOHTDLA* (sic quoque in 22. 25. 6 in custodiam
habitum *codicis Put. errore solito*) 8 bona Semoni *MPFUpO* (sed
semonis ango *O*) *T²* *cdd. Geleni* : bo semini *H* : bo semoni *T* : ser-
moni *DL* : smoni (sic) *A* (add. bona *A²* uel *A³*) sango *MPF*
UpOT² *cdd. Geleni* : sano *HTDLA* Sanguis, sanus ut supra sed
sangi *A²* (in ras.) *dett. aliq.* ; an scribenda sunt sancus et sancus? cf.
Conway, Ital. Dialects, p. 357, *Inscr. Vatican. Sculpt.* 13413 (quam ipse
uidi) = *C. I. L.* 14. 2458 semoni sancus sancto deo fidio sacrum decuria
sacerdotum bidentalium, Sed Sanguis et in 32. 1. 10 *apparet*

- 9 aduersus aedem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum,
 ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset trans Tiberim lege eadem qua Veliterni habitaret.
- 10 His ita decretis usque ad triumphum Plauti silentium de Priuernatibus fuit ; post triumphum consul necato Vitruuio sociisque eius noxae apud satiatos iam suppliciis nocentium
- 11 tutam mentionem de Priuernatibus ratus, ' quoniam auctores defectionis ' inquit ' meritas poenas et ab dis immortalibus et a uobis habent, patres conscripti, quid placet de innoxia
- 12 multitudine fieri ? Equidem, etsi meae partes exquirendae magis sententiae quam dandae sunt, tamen, cum uideam Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est, quam minimum irarum inter nos illosque relinqui uelim '.
- 21 Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusque ingenium erat atrocius mitiusue suadentibus, tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis condicionis in qua
- 2 natus esset quam praesentis necessitatis memor ; qui interrogatus a quodam tristioris sententiae auctore quam poenam meritos Priuernates censeret, ' eam ' inquit ' quam merentur
- 3 qui se libertate dignos censent '. Cuius cum feroci responso infestiores factos uideret consul eos qui ante Priuernatium causam impugnabant, ut ipse benigna interrogatione mitius
- 4 responsum eliceret, ' quid si poenam ' inquit ' remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscum habituros speremus ? ' ' Si bonam dederitis, ' inquit ' et fidam et perpetuam ; si
- 5 malam, haud diuturnam. ' Tum uero minari nec id ambigue Priuernatem quidam et illis uocibus ad rebellandum incitari
- 6 pacatos populos ; pars melior senatus ad molliora responsa

21 I se PFU ρ OHTDLA : sece M : sese Lov. 4 unus MPFU ρ OT ρ A ρ : uerum H : uenum TDLA 6 melior MPFU ρ OHTDLA : mitior Duker, fort. recte molliora scripsimus, Gron. secuti (nec mitiora displiceat, cf. mitiorem in partem interpretari, Cic. Mur. 31. 64) : meliora MPFU ρ OHTDLA ; uix credi potest Liuium uoce melior hic bis usum esse responsa MPU ρ OHTDLA et fort. F : responsum F ρ cod. Klock. Drak. (e Gron. qui ad molliora responsum aut ad mollius responsa uoluit)

trahere et dicere uiri et liberi uocem auditam : an credi
posse ullum populum aut hominem denique in ea condicione,
cuius eum paeniteat, diutius quam necesse sit mansurum ?
ibi pacem esse fidam ubi uoluntarii pacati sint, neque eo 7
loco ubi seruitutem esse uelint fidem sperandam esse.

In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos, 8
identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri
posset a pluribus, dicendo eos demum qui nihil praeterquam 9
de libertate cogitent dignos esse qui Romani fiant. Itaque 10
et in senatu causam obtinuerunt et ex auctoritate patrum latum
ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur.

Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt ; bina 11
iugera agri acceperunt.

Secutus est annus nulla re belli domiue insignis, P. Plau- 22
tio Procule P. Cornelio Scapula consulibus, praeterquam
quod Fregellas—Segninorum is ager, deinde Volscorum 2
fuerat—colonia deducta et populo uisceratio data a M. Fla-
uio in funere matris. Erant qui per speciem honorandae 3
parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur,
quod eum die dicta ab aedilibus crimine stupratae matris-
familiae absoluisset. Data uisceratio in praeteritam iudicii 4
gratiam honoris etiam ei causa fuit tribunatuque plebei
proximis comitiis absens petentibus praefertur.

7 uoluntarii MPFOHTDLA¹ : uoluntarie UpA pacati OH :
paccati F³A⁵ : pac(uel pacc-)ata MPFUpTDLA 10 et in PFUp
OHTDLA (sed in add. P¹) : in M Lov. 4

22 1 Segninorum PFUpOTDLA : segniorum H : samnitorum M
(ut mihi uidetur, de-ti-tamen dubitanti ; sed inter s et orum omnia erasa
sunt ut nihil ibi uidere potuerit Alschevski : e contrario is qui
Drakenborchio de Mediceo lectionibus rettulit non solum Samnitorum
erasum, ut ego, sed Signinorum subter hoc uidit—Lynceus sane aller !) :
Sidicinorum Sigon. et Cluuer. : Hernicorum Alschevski : Anag-
ninorum Weissenb. In hac doctorum discrepantia nihil mutamus
nec necessario est erratum 4 praeteritam MPFUpHTDLA,
def. O : praeteriti iam (praeteriti Wesenberg) H. J. Mueller, per-
peram tribunatuque MPFUpHTDLA cdd. Geleni : def. O :
tribunatumque dett. aliq. Gron. (unde petentibus post plebei ponit
H. J. Mueller, pessime) : tribunusque Zingerle, uix necessario
absens petentibus MPFUpHTDLA, def. O : petentibus absens dett.
aliq. quos seq. Luterbacher : absens praesentibus dett. aliq. Gelenius

- 5 Palaepolis fuit haud procul inde ubi nunc Neapolis sita est; duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi; Cumani Chalcide Euboica originem trahunt.
- 6 Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius quod accolunt potuere, primo (in) insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes trans-
- 7 ferre. Haec ciuitas cum suis uiribus tum Samnitium infidae aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiae quae Romanam urbem adorta nuntiabatur fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernumque inco-
- 8 lentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo Q. Publilio Philone iterum consulibus, fetialibus Palaepolim, ad res repetendas missis cum relatum esset a Graecis, gente lingua magis strenua quam factis, ferox responsum, ex auctoritate patrum
- 9 populus Palaepolitanis bellum fieri iussit. Inter consules prouinciis comparatis bello Graeci persequendi Publilio euenerunt; Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se
- 10 mouerent, oppositus—fama autem erat defectioni Cam-

'exemplaria nostra' citans, Glareanus, sed nec hi nec illi uocem petere intellexerunt esse idem quod praesentem petere 5 urbibus
 MPFUpOHTDLA (sed ante urb. def. O): in urbibus Wesenberg, sed cf. 2. 62. 4 habitabat F^s, ed. Par. 1513: habita at MPF?: habitabat OHTDLA: habitat at UpT²; (in F nullum uestigium litterae subter illo b nouicio uidi, sed spatium solito maius per lineam paruolam, fortasse a correctore altero, conexum erat) Cumis P²FUpOH TD⁴(uel D⁵)LA: cum is PD: cum his M: a cumanis A³ ut secundam lectionem: cumanis Fragm. Haverk. Lov. 4 Euboica F²(per ras.)UpOD²(per ras.): euboicam (uel euu-) MPFHDTDLA, fort. recte 6 in insulas Edd. vet.: insulas MPFUpOHTDL: insulam A Pithecusas ed. Mediol. 1478: phitecasas MPFO: fitecasas Up: pitecasas HTDLA 8 Publilio F³H¹TD: publico MPFUpOHLA (cf. c. 15. 9) Graecis P²FUpOHT¹ uel T²D²A: gregis MPTDL 9 bello MPFUpOHTL: belli DA (unde belli G. p. P. sors euenit dett. aliq.): oellum A³; (graecis persequendis A² nominatio offensus, cf. 2. 13. 2) Publilio PF: publico M: publico M²OHTDLA (si uis, uid. de hoc nomine c. 15. 9) 10 — fama autem . . . castra— sic (cum O et paene cum T) interpunxi (erat om. O) utem MOHTDLA: h P: k eras. F: om. Up sigli ignarus, cf. 3. 52. 6; 8. 8. 5: si quidem in rasura (et eos post erat) F³ defectioni . . . im(uel in-)minentes PFUpOHTDLA?: defectione . . . imminentes M: defectione . . . imminente A³ Lov. 4

panorum imminentes admoturos castra —; ibi optimum uisum Cornelio statua habere.

Ab utroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus **23** esse certior fit senatus: Publilius duo milia Nolanorum militum et quattuor Samnitium magis Nolanis cogentibus quam uoluntate Graecorum recepta Palaepoli; [miserat; **2** Romae compertum,] Cornelius dilectum indictum a magistratibus uniuersumque Samnium erectum ac uicinos populos, Priuernatem Fundanumque et Formianum, haud ambigue sollicitari. Ob haec cum legatos mitti placuisset prius ad **3** Samnites quam bellum fieret, responsum redditur ab Samnitibus ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum, neque **4** eo neglegentius ea quae ipsis obicerentur purgabant: haud **5** ullo publico consilio auxilium iuuari Graecos nec Fundanum Formianumue a se sollicitatos; quippe minime paenitere se uirium suarum, si bellum placeat. ceterum non posse dissi- **6** mulare aegre pati ciuitatem Samnitium quod Fregellas ex Volscis captas dirutasque ab se restituerit Romanus populus coloniamque in Samnitium agro imposuerint, quam coloni eorum Fregellas appellent; eam se contumeliam iniuriamque, **7** ni sibi ab iis qui fecerint dematur, ipsos omni ui depulsuros

10 ibi *MPFUpOTDLA*: et ibi *H*; (ad Capuam ante admoturos sequens Dukeri admonitionem sed uix necessario addit *H. J. Mueller*)

23 **1** Publilius] *publius cdd. plerique uel omnes, om. Up, prudenter Palaepoli PF* sed -poli *F³ in ras. OHTD¹ (-pole D) LA¹? in ras.*: palaepolim *MUp* miserat *delet Conway, cf. 3. 12. 4 et fort. c. 11. 6: ret. MPOHTDLA*: miserant *Up*; (-poli miserat. Interim *F³ in ras.*; mi- *A¹? in ras.*) **2** Romae compertum *P²T² inter duo puncta*: romae; compertum *H* (sic): romae compertum *P* (sic): romae compertum *MFUpTDLA*: compertum. *O* (sic): *seclusimus, ut antea Sigonius*; et fortasse *P²T²*, certe aliquatenus *O nobis fauent* (cf. *9. 1. 3 ubi Romam est insertum in dett. aliq. post missi erant*) Cornelius *TDLA*: *om. MPFUpOH. Hunc locum ut sanarent Edd. et antiq. et recentiores alii alia coniecerunt*; e. g. miserat. Interim romae compertum *F³*: miserat romam; compertum Cornelius *Ursinus*: nuntium miserat, Cornelius *H. J. Mueller*: scripserat, Cornelius *Lutembacher*: scripserat Romam, Cornelius: compertum se habere *M. Mueller*: miserat romam: compertum per Cornelium *Zingerle*
7 ni sibi *MPFT*: nisi sibi *A¹* (ut uidetur): nisi *UpOH* (fort. *ni² haud intellecto*) et *Edd. ut*: nisi hi *D*: nisi hiis *A*: hi *L*: ni hi *L¹*

12*

8 esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad
communes socios atque amicos uocaret, 'quid perplexe
agimus?' inquit; 'nostra certamina, Romani, non uerba
legatorum nec hominum quisquam disceptator sed campus
Campanus, in quo concurrendum est, et arma et communis
9 Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque
castra castris conferamus et Samnis Romanusne imperio
10 Italiam regat decernamus.' Legati Romanorum cum se non
quò hostis uocasset sed quo imperatores sui duxissent ituros
esse respondissent ****

Iam Publilius inter Palaepolim Neapolimque loco op-
portune capto diremerat hostibus societatem auxilii mutui
qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant.
11 Itaque cum et comitiorum dies instaret et Publilium immi-
nentem hostium muris auocari ab spe capiendae in dies
12 urbis haud e re publica esset, actum cum tribunis est ad
populum ferrent ut, cum Q. Publilius Philo consulatu
abisset, pro consule rem gereret quoad debellatum cum
Graecis esset.

13 L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam in-
gressum reuocari ab impetu belli placebat, litterae missae
14 ut dictatorem comitiorum causa diceret. Dixit M. Claudium
Marcellum; ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius.

9 regat *M^aPFUpOHTDLA*: regant *M* 10 hostis *MPFOHT*
DL: hostes *UpA* dett. aliq. uocasset *T^a* dett. aliq.: uocasset *O¹*:
uocaret *O*: uocassent *MPFUpHTDLA* dett. aliq. ituros esse
respondissent *M^a* uel *M^b* (sed se pro esse) *PFUpOHTDLA*: om: *M*:
responderunt pro respondissent (deleto cum) *F^a*: domum rediere (post
respondissent) add. Luterbacher, quod uix esse satis uidetur. Putat
Madvigius excidisse finem narrationis de legatis et de bello Samnitibus
indicto, initium obsidionis Neapolis, et fortasse alia; et uere, nam inter
alia cf. 26. 43 et 44 (ubi narrationem ab scriba Puteaneo praetermissam
ne Spirensi quidem fonte codices exorti totam suppleuerunt) et 27. 2. 11
usque ad c. 3. 7 Neapolimque *F^aUpOHD^aA*: nepolimque *MPF*
TDL 11 post itaque add. *MA^a* Lov. 4, *Fragm. Haverk.* publilio
(P. *A¹*) philoni ad conficiendum cum paleopolitanis bellum procon-
sulare (postulare *A²*) imperium prorogabatur (-gatur *A²* Lov. 4 *Fragm.*
Haverk.) 12 Q. *PFUpO* (sed om. cum *O*): om. *MHTDLA*
gereret *F^aUpOHDLA*: geret *MPF^aT*

Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia uitio-
 creatus esset in disquisitionem uenit. Consulti augures
 uitiosum uideri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tri- 15
 buni suspectam infamemque criminando fecerunt: nam
 neque facile fuisse id uitium nosci, cum consul oriens de
 nocte silentio diceret dictatorem, neque ab consule cuiquam
 publice priuatimue de ea re scriptum esse nec quemquam 16
 mortalium exstare qui se uidisse aut audisse quid dicat quod
 auspicium dirimeret, neque augures diuinare Romae sedentes
 potuisse quid in castris consuli uitii obuenisset; cui non
 apparere, quod plebeius dictator sit, id uitium auguribus
 uisum? Haec aliaque ab tribunis nequiquam iactata; 17
 tamen ad interregnum res redit, dilatisque alia atque alia de
 causa comitiis quartus decimus demum interrex L. Aemilius
 consules creat C. Poetelium L. Papirium Mugillanum;
 Cursorem in aliis annalibus inuenio.

Eodem anno Alexandream in Aegypto proditum conditam 24
 Alexandrumque Epiri regem ab exsule Lucano interfectum
 sortes Dodonaei Iouis euentu adfirmasse. Accito ab Ta-
 rentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam
 aquam Pandosiamque urbem: ibi fati eius terminum dari.
 Eoque ocius transmisit in Italiam ut quam maxime procul 3
 abesset urbe Pandosia in Epiro et Acheronte amni, quem ex

14 disquisitionem *MPFUpOHT² uel T¹(-quisitionem T)^{A²} uel A¹*
(ut secundam lectionem in marg.). Gelenius e cdd. ? : discussionem DLA

15 oriens de nocte *Drak.* (oriens nocte *Rubenius, cf. 9. 38. 14; 26.*
 5. 9: oriens nocte *F:* oriente nocte *MPUpHTD?L:* oriente noctis
D³A: oriente sub nocte *O (ut mihi et H. M. Bannistero uidebatur)—*
antiquum usum uocis oriens comprobauit Rubenius formulam ex Velio
Longo consul oriens magistrum populi dicat citando (Keil, Gramm.
Lat. vii, p. 74) esse PFUpHTDA: esset MOL 17 tamen
MPFUpHTDLA: def. O: tandem dett. aliq. Madv. redit MP² uel
P¹FOHTDA: rediit PUpL creat MPFUpOT²A²: creatus
HTDLA? Poetelium Madv. (uid. 3. 35. 11 adn.): petilium
MF³UpHTDLA: petillium PFO Mugillanum OHTD²(mag-?)
D)L: mugillanum PFUpA; uid. 4. 7. 10 adn.

24 1 Alexandream *MPFT:* -iam *UpOHT³ uel T⁴DLA 3 trans-*
misit PFUpOHTDLA: transmisisse MA³ Lov. 4 Acheronte M²
UpOH: acherunte F: acherunto L: acherento DA: acherente
MPTA²: acheronto D³

- Molosside fluentem in Stagna Inferna accipit Thesprotius
 4 sinus. Ceterum ut ferme fugiendo in media fata ruitur, cum
 saepe Bruttias Lucanasque legiones fudisset, Heracleam,
 Tarentinorum coloniam, ex Lucanis Sipontumque, Brut-
 tiorum Consentiam ac Terinam, alias inde Messapiorum ac
 Lucanorum cepisset urbes et trecentas familias illustres in
 5 Epirum quas obsidum numero haberet misisset, haud pro-
 cul Pandosia urbe, imminente Lucanis ac Bruttiis finibus,
 tres tumulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus
 6 incursiones in omnem partem agri hostilis faceret; et du-
 centos ferme Lucanorum exsules circa se pro fidis habebat,
 ut pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem
 gerentes fidem.
 7 Imbres continui campis omnibus inundatis cum inter-
 clusissent trifariam exercitum a mutuo inter se auxilio, duo
 praesidia quae sine rege erant improuiso hostium aduentu
 opprimuntur; deletisque eis ad ipsius obsidionem omnes
 8 conuersi. Inde ab Lucanis exsulibus ad suos nuntii missi

3 in Stagna Inferna] sic ut nomen proprium scripsimus; cf. Plin. N. H. 4. 1. 4 in eum (i. e. Ambracium sinum) deferitur amnis Acheron e lacu Thesprotiae Acherusia profluens xxxvi m. passuum inde et mille pedum ponte mirabilis; sed Strabo (7. 7. 5) rectius: γλυκὺς λίμνη ἐς ἣν ἐμβάλλει ὁ Ἀχέρων ποταμὸς βέων ἐκ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης. Malimus per Stagna, nisi credis—id quod non uelat Strabonis auctoritas—haec stagna mari propinqua uel continua fuisse 4 Ceterum ut ed. Rom. 1469: ut ceterum MPFUpOHTDLA: sc. uox ut quae in marginem exciderat male reposita est; cf. Praef. init. cum adn. coloniam M: coloniam Consentiam PFUpOHTDLA: coloniam Potentiam Douiat.: sed Consentiam potius uidetur ex linea sequenti tractum, inde sc. ubi coloniam praebet O Sipontumq. MPFUpOHTDLA (sed sep- L, sep- in Syp- mutatum A): Metapontumq. Cluverius: satis apte si geographiae solum ratio habetur, cf. § 16; sed unde corruptela?: Sipontum Apulorum Weissenb., fort. recte nisi Sipontum Daunorum malis Bruttiorum Consentiam scripsi: bruttiorum coloniam O, cf. Praef. 1 (et c. 31. 5 adn. ad uictori): bruttiorum MPFUpHTDLA: consentiam bruttiorum Cluverius, ratione geographiae non palaeographiae habita ac Terinam Sigonius: acerinam PUpOHTDLA: acerinum F: acrentinam M alias MPFUpOHTDL: et alias A Messapiorum A^s Edd. ut.: massepiorum MPFUpOHTDLA (sed -porum i. e. -priorum L) 5 incursiones MPFUp Gelenius e cdd.?: excursiones O: incursionem HTDLA 7 inundatis Madv., cf. 35. 21. 6: inundates MPT: inundantes P²FUpOHT¹DLA, cf. 22. 2. 2 qua inundauerat

sunt pactoque reditu promissum est regem aut uiuum aut mortuum in potestatem daturus. Ceterum cum delectis 9 ipse egregium facinus ausus per medios erumpit hostes et ducem Lucanorum comminus congressum obtruncat; con- 10 trahensque suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquae abstulerat, indicantem iter. Quem cum incerto uado transiret agmen, fessus metu 11 ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, 'iure Acheros uocaris' inquit. Quod ubi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fati suis substititque dubius an transiret. Tum Sotimus, minister ex regiiis pueris, quid 12 in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans indicat Lucanos insidiis quaerere locum. Quos ubi respexit rex 13 procul grege facto uenientes, stringit gladium et per medium amnem transmittit equum; iamque in uadum egressum eminus ueruto Lucanus exsul transfigit. Lapsum inde cum 14 inhaerente telo corpus exanime detulit amnis in hostium praesidia. Ibi foeda laceratio corporis facta. Namque praeciso medio partem Consentiam misere, pars ipsis retenta ad ludibrium; quae cum iaculis saxisque procul incesceretur, 15 mulier una ultra humanarum irarum fidem saeuienti turbae immixta, ut parumper sustinerent precata, flens ait uirum sibi liberosque captos apud hostes esse; sperare corpore regio utcumque mulcato se suos redempturam. Is finis 16

9 congressum *MHTDLA*; congressus *PFUp*; *def. O*: congressus congressum *Lov. 4* 10 indicantem *MPFUpHTDLA*; *def. O*: indicentem *Ruhnken*: denegantem *T. Faber*; quibus quanto melius *T. Liuius* 11 Acheros *MPFUpOHTDLA* (*sed in O lit. o est formae inusitatae*): acherons *Lov. 2 et 4* 12 Sotimus *PFUpOTD LA Gelenius e cdd. ?*: postimus *MA² uel A³* (*ut secundam lectionem*): senmus *H* 13 quos *A² uel A³ ed. Par. 1513*: quod *MPFUpOHTDLA* 14 in hostium *PFUpOHTDLA*: hostium *M* 15 irarum fidem *MPFUpOHTDLA*: irarum finem *Gron. dubitanter, cf. 4. 58. 1 adn.*: rerum fidem *Lov. 4* mulcato *PFOHTA² uel A³*: multato *UpDLA*: mulcato an multato uoluerit *M non adfirmauerim; nec enim c nec t fecit sed aliquid inter utramque litteram*: mutilato *dett. aliq. Erasmus*

lacerationi fuit, sepultumque Consentiae quod membrorum reliquum fuit cura mulieris unius, ossaque Metapontum ad
 17 hostes remissa, inde Epirum deuecta ad Cleopatram uxorem sororemque Olympiadem, quarum mater magni Alexandri
 18 altera, soror altera fuit. Haec de Alexandri Epirensis tristi euentu, quamquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen, quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit.

25 Eodem anno lectisternium Romae quinto post conditam
 2 urbem iisdem quibus ante placandis habitum est deis. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellum, ipsi maiore conatu quam aduersus Graecos cuncta parabant; et alia noua nihil tum animo tale
 3 agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt, arma uirosque ad bellum pollicentes;
 4 foedere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem uenerunt, Allisae, Callisae, Rufrium, aliusque ager primo aduentu consulum longe lateque est peruastatus.

5 Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello quo Graeci obsidebantur iam finis aderat. Nam praeterquam quod intersaeptis munimentis hostium pars parti abscisa erat, foediora aliquanto intra muros iis quibus hostis terri-

17 inde Epirum *MPFUpOHTDL* (sed -py-) *A*, cf. 10. 37. 1: in Epirum *dett. duo*

25 2 auxilia *MPFUpOTDLA*: *apxilia H* 3 fuerat *Up²HA¹*: fuerant *MPFUpTDLA* (de *O* nihil pro certo affirmauerim)

4 Allisae (-e) Callisae (-e) *DL*: allisae callisae *H* (sed -fe uoci seq. adiunctum): allisae callisae *T*: allisae callisae *A*: allisae callisae *P* (sed -foe uoci seq. adiunctum): allisae callisae *F*: allisae callisae *Up*: allisae callisae *O* (cf. gallirife *Harl.* 2663, i. e. *Harl.* 2 *Drakenborchii*): allisae caprisae *M* (cf. cariphre *Lov.* 4); uid. *Conway, Ital. Dial.*, p. 202

5 hoc *MPFUpOTDLA*: om. *H* prospere *PFUpODLA*: prope *HT*: prope *M* (sc. pro prope; an recte?) intersaeptis *MPFUpOHTDLA*; hoc sic tueri poteris, si duas urbes munimentorum brachio coniundas statues *Pubiliumque* hoc brachium interrupisse; tum hostium cum pars conctes: intersaepti *Madv.*, quod sane facilius est; tum hostium (sc. Romanorum) cum munimentis conectendum iis ed. *Rom.* 1469: his *MPFUpOHTDLA*

tabat patiebantur et uelut capti a suismet ipsis praesidiis 6
indigna iam liberis quoque ac coniugibus et quae captarum
urbium extrema sunt [patiebantur]. Itaque cum et a Tarento 7
et a Samnitibus fama esset noua auxilia uentura, Samnitium
plus quam uellent intra moenia esse rebantur, Tarentinorum 8
iuuentutem, Graeci Graecos, haud minus per quos Samniti
Nolanoque quam ut Romanis hostibus resisterent, exspecta-
bant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos
uisa: Charilaus et Nymphius principes ciuitatis communicato 9
inter se consilio partes ad rem agendam diuisere, ut alter ad
imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad
praebendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit 10
qui ad Publilium Philonem uenit et, quod bonum faustum
felix Palaepolitanis populoque Romano esset, tradere se ait
moenia statuisset. eo facto utrum ab se prodita an seruata 11
patria uideatur, in fide Romana positum esse. sibi priuatim
nec pacisci quicquam nec petere; publice petere quam 12
pacisci magis ut, si successisset inceptum, cogitaret populus
Romanus potius cum quanto studio periculoque reditum in
amicitiam suam esset quam qua stultitia et temeritate de
officio decessum. Conlaudatus ab imperatore tria milia 13
militum ad occupandam eam partem urbis quam Samnites
insidebant accepit; praesidio ei L. Quinctius tribunus
militum praepositus.

5 patiebantur cum MPFUpOHTDLA retinui: secluserunt A² (uel A³) Klockius Gronouius: edebantur M. Mueller: fiebant Luterbacher. Nobis potius alterum patiebantur (§ 6) spurium uidetur (nec sine causa fortasse prius illud patiebantur, hoc posterius paciebantur in OA scriptum inueni) 6 et MPFUpOHTDLA (sed captiua pro capti a O): sed. Madv. (sed nescio cur) ipsis MPFUpOHTDLA: ipsi Perizonius et Gronouius, fort. recte, cf. 2. 19. 5 adn. iam MPFUpOHTDLA: in Gron.: iam in Douiat.: cum dett. alig. 10 Publilium recte add. nostri exc. OT²A³ qui Publilium praebent, cf. c. 22. 8 adn. 12 inceptum P³FUpOHTDLARn: inceptius P: inceptumis M: inceptis Gron., fort. recte, sed cf. 42. 58. 1 quam qua Up² uel Up¹T²A³: quamquam M¹(quemquam M ut uidetur)PFUp(ut uidetur)OHTDLA 13 tria milia (uel iii) MUPOHT³D: iii PFTLA

- 26 Eodem tempore et Nymphius praetorem Samnitium arte adgressus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palaepolim aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanum agrum, non oram modo maris sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum; sed ut falleret, nocte proficiscendum esse extemploque naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium praeter necessarium urbis praesidium ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris et multitudine semet ipsa impediens, sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus, Charilaus ex composito ab sociis in urbem receptus, cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorem iussit; ad quem Graeci signo accepto a principibus quieuerunt, Nolani per auersam partem urbis uia Nola ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe ut expeditior in praesentia fuga, ita foedior postquam periculo euaserunt uisa, quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos redire. Haud ignarus opinionis alterius, qua haec proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est, tum foedus Neapolitanum—eo enim deinde summa rei Graecorum uenit —similius uero facit ipsos in amicitiam redisse. Publilio triumphus decretus, quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem uenisse. Duo singularia haec ei uiro primum

26 3 ipsa PFUpO : ipsam MHTDLA, fort. recte, cf. c. 25. 6 aliis alia M³(alis M)PU²OT²A² : alia aliis F : isatia HTDLA (sc. aliis primo omisum, mox in textum uarie restitutum; uel potius, ut puto, in archetypo codicum horum ali post uulo omisum est) Charilaus MFUpHL : charialaus POTD : carialaus A in urbem MP FU²OT² uel T¹A : in urbe HT²DL 4 uia Nola ferente T²A² : uiam nola ferentem MPFU²HTDLA : uiam nola ferentes O periculo MOHTDLA, cf. 21. 33. 5 (42. 18. 5 cum e) : pericula PFUp, cf. 21. 32. 13; 28. 2. 8 5 redire MPFU²OT² uel T¹A² : redirent H : rediret TDLA 6 qua UpA² dett. aliq. : quam MPFOHTDLA 7 domitos MPFU²HT¹ uel T² : domites O : domitus TDLA hostes MPFU²OTA : hostis HDLA²

contigere, prorogatio imperii non ante in ullo facta et acto honore triumphus.

Aliud subinde bellum cum alterius orae Graecis exortum. 27
Namque Tarentini cum rem Palaepolitanam uana spe auxilii 2
aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos
accepere, uelut destituti ac non qui ipsi destituissent, incre-
pare Palaepolitanos, ira atque inuidia in Romanos furere,
eo etiam quod Lucanos et Apulos—nam utraque eo anno
societas coepta est—in fidem populi Romani uenisse allatum
est: quippe propemodum peruentum ad se esse iamque in 3
eo rem fore ut Romani aut hostes aut domini habendi sint.
discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium euen- 4
tuque eius uerti; eam solam gentem restare nec eam ipsam
satis ualidam, quando Lucanus defecerit; quem reuocari 5
adhuc impellique ad abolendam societatem Romanam posse,
si qua ars serendis discordiis adhibeatur.

Haec consilia cum apud cupidos rerum nouandarum 6
ualuissent, ex iuuentute quidam Lucanorum pretio adsciti,
clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati
ipsi uirgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium coetum,
uociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, 7
a consulibus uirgis caesos ac prope securi percussos esse.
Deformis suapte natura res cum speciem iniuriae magis 8
quam doli prae se ferret, concitati homines cogunt clamore
suo magistratus senatum uocare; et alii circumstantes con- 9
cilium bellum in Romanos poscunt, alii ad concitandam in
arma multitudinem agrestium discurrent, tumultuque etiam
sanos consternante animos decernitur ut societas cum Sam-
nitibus renouaretur, legatque ad eam rem mittuntur. Re- 10

27 4 in bello Samnitium euentuque PFUpOT² uel T¹A: in bello
samnitium euentumque MTDL: in bellu samnitium euentūque H
6 mulcati MPFOHT: multati UpDL (cf. c. 24. 15): mulcati A² (qui
clausulam totam ex iuuentute . . . intulissent supplens) 9 mit-
tuntur HT (ut uidetur) LA¹Rn: remittuntur DA: mittantur PFUpOT²:
mitteantur M: mitterentur Frigell

pentina res quia quam causam nullam tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus et obsides dare et praesidia in loca munita accipere, caeci fraude et ira nihil recusarunt.

- 11 Dilucere deinde breui fraus coepit postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigrauerunt; sed amissa omni de se potestate nihil ultra quam ut paeniteret frustra restabat.

- 28 Eo anno plebi Romanae uelut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt; mutatum autem ius ob unius feneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papirius is fuit, cui cum se C. Publilius ob aes alienum paternum nexum dedisset, quae aetas formaque misericordiam elicere poterant, ad libidinem et contumeliam 3 animum accenderunt. [Vt] florem aetatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adulescentem sermone incesto est conatus; dein, postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare atque identidem admonere 4 fortunae; postremo, cum ingenuitatis magis quam praesentis condicionis memorem uideret, nudari iubet uerberaque 5 adferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum propripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens feneratoris, 6 ingens uis hominum cum aetatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suae condicionis liberumque suorum respectu, in forum atque inde agmine facto ad

II omni UpOHT²A¹: omnia MPFTDLA: omni iam Alschevski
 28 1 plebi PFUpOHTDLA: plebei M ius MPFUpOHTDA:
 ius est LRn, Frigellio probante 2 L. PFUpOT²: M. A: om. M
 HTDLA² is MPFHTDLA: om. UpO quae PFUpOHTD
 LA 'sincera lectio' Gelenius: quæ (sic) M: quem Edd. ante Gelenium
 formaque UpOHTD (sed quae) LA 'sincera lectio' Gelenius: forma quem
 MPF misericordiam MPFUpOHTDLA 'sincera lectio' Gelenius:
 in misericordiam Lov. 2: ad misericordiam A² (et Edd. ante Gelenium)
 poterant A 'sincera lectio' Gelenius Lov. 4: poterat MPFUpOH
 TDL (sed in D post poterat litt. a, ut uidetur, est erasa) 3 ut MPF
 UpOHTDLA: et dett. aliq.: del. Madv. crediti ratus MPO?H
 TDA³ (O legere uix potui): credit. Iratus uel credit iratus M⁴P²FL:
 crediti iratus T³: credit ratus Up: creditor iratus A perlicere
 MPFOHTDLA, cf. 3. 44. 4 adn.: pellicere D³ uel D⁴ 6 indig-
 nitate MOHTDLA: indignatione PFUpT²

curiam concurrat; et cum consules tumultu repentino coacti 7
senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus lacera-
tum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes
ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius 8
ingens uinculum fidei iussique consules ferre ad populum
ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret in
compedibus aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona 9
debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cau-
tumque in posterum ne necerentur.

Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum 29
et defectio repens Lucanorum auctoresque defectionis Ta-
rentini sollicitos haberent patres, accessit ut et Vestinus
populus Samnitibus sese coniungeret. Quae res sicut eo 2
anno sermonibus magis passim hominum iactata quam in
publico ullo concilio est, ita insequentis anni consulibus,
L. Furio Camillo iterum Iunio Bruto Scaevae, nulla prior
potiorque uisa est de qua ad senatum referrent. Et quam- 3
quam (non) noua res erat, tamen tanta cura patres incessit
ut pariter eam susceptam neglectamque timerent, ne aut
impunitas eorum lasciuia superbiaque aut bello poenae ex-
petitae metu propinquo atque ira concirent finitimos populos;
et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi 4
Paelignique et Marrucini, quos, si Vestinus attingeretur,
omnes habendos hostes. Vicit tamen pars quae in prae- 5
sentia uideri potuit maioris animi quam consilii; sed euentus
docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex auctoritate patrum 6
populus aduersus Vestinos iussit. Prouincia ea Bruto,
Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus utroque ducti et 7
cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma.
Ceterum alterum consulem L. Furium, cui maior moles 8
rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello

29 1 Samnitium bellum cum ceteris H (non ut Drak. adfirmat)
3 non noua (uel nota) Duker: noua MPFUpOHTDLA 4 bello
Samnitibus par Marsi Paelignique et Mar om. T bello MOH
DLA: om. PFUpT²

- 9 subtrahit ; iussusque dictatorem dicere rei gerendae causa longe clarissimum bello ea tempestate dixit, L. Papirium Cursorem, a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus, par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis umentum est, nobilius.
- 11 Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum nec usquam vario euentu gestum est. Nam et peruastauit agros et populando atque urendo tecta hostium sataque in aciem
- 12 inuitos extrahit ; et ita proelio uno accidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes sed iam ne uallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ urbium moenibusque se
- 13 defensuri. Postremo oppida quoque ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum a uolnerum ira quod haud fere quisquam integer proelio excesserat, scalis
- 14 cepit, deinde Cingiliam. Vtriusque urbis praedam militibus, quod eos neque portae nec muri hostium arcuerant, concessit.
- 30 In Samnium incertis itum auspiciis est ; cuius rei uitium non in belli euentum, quod prospere gestum est, sed in

9 a quo Q. $P^2F^3T^2$: a quo que uel a quoq. $PFOHTDLA$: am-quoq. M : a quo D^x : abeoquo A^2 Rullianus *Sigon. e Fast. Capit.* ; cf. *C. I. L.* i³, p. 45, a. u. c. 432, 445 ; *Plin.* 7. 41. 42 : rutilianus O : rutilianus $MPFUpHT$: rutulianus DLA (eadem uarietas lectionis apparet ap. *Val. Max.* 2. 7. 8 et 3. 2. 9 ; *Liu.* ad 30. 26. 8 et 24. 9. 8 Rullum eundem nominat ; cf. 7. 1. 2 ; 7. 32. 15) 11 Vestinis $F^3UpOHTDLA$: bestinis MP^1 uel P^2 (oestinis PFT^2 uel T^3 ; (festinus in § 1 H) in aciem $PFUpOTD^3A^2$: in acie $MHDLA$ inuitos $PFUpOHTDLA$: inuictos M 12 incruento $MOHDLA$: incruente T et T^3 : ingruente $PFUpT^2$ 13 Cutinam $MPFUpOT^2$ (ut secundam lectionem in marg.) : catenam $HTDLA$ a uol(uul-) nerum ira *Madu.*, optime sequens 24. 30. 1 ; cf. etiam 22. 5. 4 ad gemitus uolnerum : aut uol(uul-)nerum ira $PFUpOHTDLA$: ac uulnerum ira dett. aliq. : aut uulneratum ira M ; fort. uulneratorum uoluit nescioquis scribere ut in 22. 5. 4 *Ruperti* 14 arcuerant OT^2A^4 : arguerant $MPUpHTDLA$: arguerent F

30 1 gestum est $MPFUpO$: gestum ex (uel esset) $HTDLA$

rabiam atque iras imperatorum uertit. Namque Papirius a
dictator a pullario monitus cum ad auspicium repetendum
Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiavit ut
sese loco teneret neu absente se cum hoste manum con-
sereret. Q. Fabius cum post profectionem dictatoris per 3
exploratores comperisset perinde omnia soluta apud hostes
ac si nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adu- 4
lescens indignitate accensus quod omnia in dictatore uide-
rentur reposita esse seu occasione bene gerendae rei inductus,
exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium—ita
uocant locum—acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna 5
pugnae fuit ut nihil relictum sit quo, si adfuisset dictator,
res melius geri potuerit; non dux militi, non miles duci
defuit. Eques etiam auctore L. Cominio tribuno militum, 6
qui aliquotiens impetu capto perrumpere non poterat hostium
agmen, detraxit frenos equis atque ita concitados calcaribus
permisit ut sustinere eos nulla uis posset; per arma, per
uiros late stragem dedere; secutus pedes impetum equitum 7
turbatis hostibus intulit signa. Viginti milia hostium caesa
eo die traduntur. Auctores habeo bis cum hoste signa
conlata dictatore absente, bis rem egregie gestam; apud
antiquissimos scriptores una haec pugna inuenitur; in
quibusdam annalibus tota res praetermissa est.

1 uertit *MHTDLArn Gelenius e cdd.?*: uertitur *PFUpO*
2 manum *M(ut uidetur)F³UpHTD³A²*: manu *M¹PFODLA* con-
sereret *MPFUpOT¹ uel T²A³ uel A¹*: consererat *TDLA* (*sed in M*
medium illud e in -rer- inusitatae formae est nec prorsus dissimilis
sig¹o α) 3 Q. A³ uel A¹: que *M*, cf. c. 29. 9: *om. PFUpOHT*
DLA hostes *PFUpOT²*: hostes esse *MHTDLA* 4 -que
p. ad Imbrinium *om. DLA. add. A²* imbrinium *F*: inbrinium *MP*:
umbrinium *HT* (*aliq. simile O*), cf. *Tac. Ann. II. 13. 2* 5 quo
MOHDLA: quod *PFUpT* 6 poterat *MPFUpOHTDLA*:
potuerat *Weissenb.* agmen *MPFUpOHTDLA*: aciem *Wesenberg*,
sed cf. Hor. Od. 4. 14. 29 et 3. 2. 9 permisit . . . uis *om. T*,
postea ita add. T¹ uel T² ut permisit omiserit uis posset *MPF*
UpHT¹ uel T²DLA: uix possit *O*: uix posset *O¹* 7 scriptores
MPFOHTDA: auctores *UpL*

- 8 Magister equitum ut ex tanta caede multis potitus spoliis
 congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne
 9 concremauit, seu uotum id deorum cuiuspiam fuit seu credere
 libet Fabio auctori eo factum ne suae gloriae fructum dicta-
 tor caperet nomenque ibi scriberet aut spolia in triumpho
 10 ferret. Litterae quoque de re prospere gesta ad senatum
 non ad dictatorem missae argumentum fuere minime cum eo
 communicantis laudes. Ita certe dictator id factum accepit,
 ut laetis aliis uictoria parta prae se ferret iram tristitiamque.
 11 Misso itaque repente senatu se ex curia proripuit, tum uero
 non Samnitium magis legiones quam maiestatem dictatoriam
 et disciplinam militarem a magistro equitum uictam et euer-
 sam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset.
 12 Itaque plenus minarum iraeque profectus in castra, cum
 maximis itineribus isset, non tamen praeuenire famam ad-
 13 uentus sui potuit; praecurrerant enim ab urbe qui nun-
 tiarent dictatorem audire poenae uenire, alternis paene
 uerbis T. Manli factum laudantem.
- 31 Fabius contione extemplo aduocata obtestatus milites est
 ut, qua uirtute rem publicam ab infestissimis hostibus
 defendissent, eadem se cuius ductu auspicioque uicissent
 2 ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur: uenire amen-
 tem inuidia, iratum uirtuti alienae felicitatique; furere quod
 se absente res publica egregie gesta esset; malle, si mutare
 fortunam posset, apud Samnites quam Romanos uictoriam
 3 esse; imperium dictitare spretum, tamquam non eadem
 mente pugnari uetuerit qua pugnatum doleat. et tunc

8 in *UpHTDLA*: om. *MPFO*, sed fortasse i ante ingentem in *M*
erasa est; (cf. 45. 35. 1) 10 laudes *MHTDLA*: laudem *F* et *F*²
(ut uidetur) UpO: laude *PF*¹? 11 tum *MPFUpOT*²*A*²: cum *HT*
DLA? (sed c- capitale Gothica forma *TDA*) maiestatem ... dic-
 titans om. *A*, add. *A*²: mages *D* (magis *D*¹) qui -tatem ... dictitans
omittit: ret. celeri 13 praecurrerant *H*¹*TDLRn*: prae-
 currerant *MPFUpOHA*

31 2 uictoriam esse *MPFUpOT*²*D*²*A*: uictoria esset *H*: uictoria
 esset *DL*: uictoriam esset in *T*

inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent; et nunc id furere, id aegre pati, quod sine L. Papirio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit ac non accensum dictatoris. quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt Mars-⁵ que communis, aduersa pugna euenisset, qui sibi deuictis hostibus, re publica bene gesta ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum in-⁶ festiorem quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militibus esse. si posset, in omnes saeuirum fuisse: quia id nequeat, in unum saeuire. etenim inuidiam tamquam⁷ ignem summa petere; in caput consilii, in ducem incurrere; si se simul cum gloria rei gestae exstinxisset, [tunc uictorem]

3 cupidissimisque PFUpOHTDLA: cupidissimusque M (non H)
 4 nunc PFUpOHTDLA: tunc M manci MPFOTDLA: mancipi UpH Q. MPFUpOT²A²: om. HTDLA accensum Up Edd. uet. (sed Up hoc non accensum dictatorem praebet): accessum dett. unus (Lov. 2): accensus MPFOHTDLA
 5, 6 tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum infestorem O, sed punctum post uictori inserens: et tunc uictori minetur? neque illum magistro equitum infestorem Edd. ante Gron.: tunc uictorem uelut in capto exercitu [ex § 7] infestorem MPFUp: minetur neque illum magistro equitum infestorem H (sed hic minuatur) TDLA (Minetur cum capitali scripsit D): uoces hic ab MPFUp omissae minetur neque illum magistro redeunt in M in § 7 ubi u. adn., in PFUp prorsus perire 6 quam tribunis militum om. O (sed punctum praebet) et Edd. ante Aldum: ret. ceteri (sed quam quam M. esse MPFOHTDLA: minatus esset Up (ut sententiam completer) posset OHA²: possit MPFUpD³: possint TDLA 7 etenim Boot: etiam MPFUpOHTDL: et iam A male, nam cf. §§ 2 et 3 inuidiam MPFUpHTDLA: inuidia O; sed post inuidiam haec praebent DLA (del. A²) iussu dictatoris (dicta D) papirig. fabius p pconem (-ne D) citatur et ante tribunal adsistens respondere in uerba interrogantis iubetur ignem summa PF² uel F¹OT²A²: ignem summam MP²FHTDLA: ignominiam suam prae se fert Up tunc uictorem MPFOHT: tunc uictorum (uel -or-) DLA: tunc uictore Lov. 2: tunc inuicto rem Up: tunc cunctorum Lov. 4: seclusi
 5, 6, 7 Textus ordinem conseruant OHTDLA (sed uoces tunc uictori ante minetur dat. solus O): in MPFUp (ut uidimus) ordo est hic supplicium mag. equitum tunc uictorem uelut in capto exercitu infestorem

uelut in capto exercitu dominantem quidquid licuerit in
 8 magistro equitum in militibus ausurum. proinde adessent
 in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus
 eundem qui in proelio fuerit in tuenda uictoria uideat et
 salutem unius omnibus curae esse, inclinaturum ad clemen-
 9 tiorem sententiam animum. postremo se uitam fortunasque
 32 suas illorum fidei uirtutique permittere. Clamor e tota
 contione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi
 uim allaturum saluis legionibus Romanis.

Haud multo post dictator aduenit classicoque extemplo
 2 ad contionem aduocauit. Tum silentio facto praeco Q. Fa-
 bium magistrum equitum citauit; qui simul ex inferiore
 3 loco ad tribunal accessit, tum dictator 'quaero' inquit 'de
 te, Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit pareant-
 que ei consules, regia potestas, praetores, iisdem auspiciis
 quibus consules creati, aequum censeas necne magistrum

..... exstinxisset; sed inde in *M* sequuntur minetur neque illum
 mag. equitum | dominantem etc.: contra in *PFUp* continuo post
 exstinxisset sequuntur dominantem etc. Manifestum est primo uoces
 minetur . . . equitum omissas, dein duas has uoces series minetur . . .
 equitum et tunc uictorem . . . exercitu ab uno restitutore (ut in *M*)
 inter se mutatas esse, ab altero restitutore (ut in *PFUp*) unam neglectam,
 alteram in loco non suo insertam esse (cf. e.g. 10. 36. 2; 9. 18. 14;
 7. 27. 1; 4. 7. 10, 11; et 8. 8. 4 adn.). Quo modo minetur . . . equitum
 (uel tunc uictori . . . equitum) exciderit (ob uoces mag. eq. repetitas)
 omnibus planum est; et cur scribae lineas sic perperam mutauerint in
 praefatione nostra, §§ 44 sqq. explicare conati sumus. Voces illae in § 5
 tunc uictori, quas dat Oxoniensis, hic inanes non sunt sed (ut etiam
 editoribus ueteribus uidebantur) sententiae toti bene congruunt: infra
 (in § 7) uoces tunc uictorem, si non prorsus sensui incongruentes, certe
 superuacuae sunt et ex ratione spatii lineae unicuique permissi re-
 cipiendae; nec non et tribus scribis (*DLA*, adde *Lov.* 4 et *Lov.* 2) uox
 uictorem tam obscure scripta uidebatur ut de *Casu* eius incerti essent,
 cf. e.g. 10. 37. 2 adn.; 10. 24. 3 (*A*²); et praef. nostram, § 47. Nec
 mirabitur quisquam quod et tunc uictori (§ 5) et tunc uictorem (§ 7)
 scripsit *O*, si recordabitur, e.g. 7. 27. 1 adn.; 10. 2. 5 adn.; 8. 24. 4,
 ubi scribae in uocibus reponendis nonnullas bis dant. [Plura uide sis
 in praef. nostra, §§ 44 sqq.]

32 1 clamor e *PFUpT*²*A*³: clamor ē *MOHA*²: clamore *DA* (ut
 uidetur): clamorē *L*: clamorem *T*: clamor est dett. alig. 2 *Q. PF*
*UpOT*²: om. *MHTDLA* 3 iisdem *A*²: isdem *HT*²: hisdem

equitum dicto audientem esse; itemque illud interrogo, cum 4
 me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, utrum mihi
 turbatis religionibus res publica in discrimen committenda
 fuerit an auspicia repetenda ne quid dubiis dis agerem;
 simul illud, quae dictatori religio impedimento ad rem 5
 gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber
 potuerit esse. Sed quid ego haec interrogo, cum, si ego
 tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem
 meae dirigenda tua sententia fuerit? Quin tu respondes 6
 uetuerimne te quicquam rei me absente agere, uetuerimne
 signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, 7
 incertis auspiciis, turbatis religionibus, aduersus morem
 militarem disciplinamque maiorum et numen deorum ausus
 es cum hoste configere. Ad haec quae interrogatus es 8
 responde; at extra ea caue uocem mittas. Accede, lictor.'

Aduersus [quae] singula cum respondere haud facile esset, 9
 et nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui ac
 iudicem esse, modo uitam sibi eripi citius quam gloriam
 rerum gestarum posse uociferaretur purgaretque se in uicem 10
 atque ultro accusaret, tunc Papirius redintegrata ira spoliari
 magistrum equitum ac uirgas et secures expediri iussit.

MPFT: is de *D*(ut uidetur)*L*: def. *O*: *A* legi non potest necne
MPFUpOHTDLA: necne ei *Madu.*, fort. recte 4 dis *MPFO*:
 diis *UpHTDLA* 5 interrogo, ... fuerit? Quin cum *Alschevskio*
sic interpunxi (et similiter T² ut uidetur, Drak., ed. Frob. 1535):
 interrogo? ... fuerit, quin *Madu.*, *Weissenb.-Mueller* 6 respondes
MPFUpOTDLA Gelenius: responde *H Lov. 2 et 4*: responde si *A²*
 8 es *F(uel F²)HDA³*: est *MPUpO(sed ē)TD³LA* responde at
F²(ubi atramentum fuscius quam F usurpauit corrector (F²), non nigrum
ut F³): respondeat *MPFUpOHTDLA*: responde *A³* uocem
 mittas *A² uel A¹ dett. aliq.*: uocem emittas *F³(-itas) A³ uel A²*: uocem
 mittat *M³PF?UpOT²*: uoce mittat *M*: uox nece mittat² *H*: uox ne
 emittatur *Lov. 2*: uocem mittatur *T uel T¹D³A uel A¹*: uoce mittatur
DL et fortasse TA; (et in *P* mittat est sic scriptum) 9 singula
O dett. duo Hearnii (sed accede pro aduersus O): quae singula *T³ uel*
T² dett. aliq.: singula quae (uel que) *MHTDLA*: quae *PFUpT²*
dett. duo 10 tunc *MPFUpOHTDA*: tum *L Madu.* expediri
MPFUpOTDLA: impediri *H dett. duo*

- 11 Fabius fidem militum implorans lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultum iam [in contione] miscentes sese recepit.
- 12 Inde clamor in totam contionem est perlatus; alibi preces, alibi minae audiebantur. Qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant ut parceret magistro equitum neu cum eo exercitum
- 13 damnaret; extrema contio et circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem nec procul seditione aberant.
- 14 Ne tribunal quidem satis quietum erat; legati circumstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret et irae
- 15 suae spatium et consilio tempus daret: satis castigatam adulescentiam Fabi esse, satis deformatam uictoriam; ne ad extremum finem supplicii tenderet neu unico iuueni neu patri eius, clarissimo uiro, neu Fabiae genti eam iniungeret
- 16 ignominiam. Cum parum precibus, parum causa proficerent, intueri saeuientem contionem iubebant: ita inritatis militum animis subdere ignem ac materiam seditioni non esse
- 17 aetatis, non prudentiae eius; neminem id Q. Fabio poenam deprecanti suam uitio uersurum sed dictatori, si occaecatus ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset.
- 18 postremo, ne id se gratiae dare Q. Fabi crederet, se ius iurandum dare paratos esse non uideri e re publica in
- 33 Q. Fabium eo tempore anjmaduerti. His uocibus cum in se magis incitarent dictatorem quam magistro equitum

11 triarios *PFUpOHTDLA*: trios *M* iam *MPFUpOHTDLA*:
ultima *Wesenberg* in contione *PFUpOTDLA*: in contionem *M*:
in contentione *H*: *seclussit ut ex* in contionem *infra deriuatum, cum*
Scheibio (Zing.) uel Heusingero (Madv.), Conway: (tumultu iam) con-
tionem coniecit *T. Faber* 12 steterant *PFUpOHTDLA*, cf. 29. 7. 6:
steterunt *M*, fort. recte neu *MPFUpT³*: ne *HTDLA*: def. *O*:
nec *Lov.* 3 13 globus *UpHTDLA*: glomis *MPF*: ***mis *O* (cet.
perditis): glomus *T³* 15 iniungeret *MPFHTDLA*: inureret
P³ et *T³* (in marg.) *F³* uel *F⁴*: iungeret *O* 18 Q. Fabii *MPFUp*
OTD²: quae fabii *D²L*: fabii *F²HA* Q. Fabium *PFUpO*:
fabium *MHTDLA*

placarent, iussi de tribunali descendere legati; et silentio 2 nequiquam per praeconem temptato, prae strepitu ac tumultu (cum) nec ipsius dictatoris nec apparitorum eius uox audiretur, nox uelut in proelio certamini finem fecit.

Magister equitum, iussus postero die adesse, cum omnes 3 adfirmarent infestius Papirium exarsurum, agitatum contentione ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit; et patre auctore M. Fabio, qui ter iam consul dictatorque 4 fuerat, uocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur apud patres uim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum summouentium auditur et ipse infensus 5 aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iteratur deinde contentio et prendi Fabium Papirius iussit. Vbi cum deprecantibus primoribus 6 patrum atque uniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus, tum pater M. Fabius 'quando quidem' inquit 'apud 7 te nec auctoritas senatus nec aetas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasque magistri equitum a te ipso nominati ualet nec preces, quae saepe hostem mitigauere, quae deorum iras placant, tribunos plebis appello et prouoco ad 8 populum eumque tibi, fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe unus plus quam tua dictatura potest polletque. Videro cessurusne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.'

Ex curia in contionem itur. Quo cum paucis dictator, 9

33 1 tribunali *MP¹FUpOT²A³*; tribunalibus *PHTDLA* descendere *MP²FUpOHTDLA*: discedere *P* 2 cum hic addidit Conway (cf. § 9): om. *MPFUpOHTDLA*: ante praec inseruerunt *T²A³* uel *A²* dett. aliq. 3 contentione ed. Rom. 1470: contione *F³* uel *F²* per ras.: conuentione *MPFUpOHTDLA* 4 dictatoris ... curiam om. *HTDLA* omissis scilicet archetypi duobus uersibus xix et xvii litteras continentibus: ret. ceteri 5 postquam ... iussit om. *O*: ret. ceteri iteratur *D³* Lov. 4 et dett. alii (cf. 1. 3. 3 adn.): iterat *MHTDL*: iterata *PFUpT²A¹* (in ras.) (iterata ... contentione dett. unus) prendi *MPFHTDLA*: prehendi *Up*

cum omni agmine principum magister equitum (cum) escendisset, deduci eum de rostris Papirius in partem inferiori rem iussit. Secutus pater 'bene agis' inquit, 'cum eo nos deduci iussisti unde et priuati uocem mittere possemus.'

Ibi primo non tam perpetuae orationes quam altercatio exaudiebantur; uicit deinde strepitum uox et indignatio

Fabi senis increpantis superbiam crudelitatemque Papiri: se quoque dictatorem Romae fuisse nec a se quemquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem,

uiolatum; Papirium tamquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam et triumphum petere. quantum interesse inter moderationem antiquorum et nouam

superbiam crudelitatemque! dictatorem Quinctium Cincinnatum in L. Minucium consulem ex obsidione a se ereptum non ultra saeuisse quam ut legatum eum ad exercitum pro

consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute et auctoritate foedissimo cum euentu pugnasset, non solum in praesentia moderatum irae esse ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet,

sed cum reuertisset potissimum ex tribunis consularibus habuisse quem ex collegis optione ab senatu data socium

sibi imperii deligeret. nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, ne iram quidem unquam atrociorē fuisse in eos qui temeritate atque inscitia exercitus amisissent quam ut pecunia eos multaret: capite

9 cum escendisset *ed. Frob.* 1531 (*cf.* § 2): escendisset *MPOHT*: ascendisset *M⁴P²FupDLA* 10 inquit *PF³*(sequutus . . . inquit *in ras.*) *UpOHTDLA*: *om. M* exaudiebantur *MPFUpOHTDLA*: exaudiebatur *Gron.*, *fort. recte*, *sed cf.* 44. 14. 6 11 uicit *PFUpOHTDLARn*: uincit *M*, *fort. recte* (*cf.* iteratur § 5) 13 interesse *Gron.*: interesset *MPF³*(-ent *F?*) *UpOHTDA*: interest *L* 16 optione *MFUpODLA*: obtionē *PT*: obtionē *H* deligeret *HTD³ Lov.* 4: delegeret *DLA*: delegerit *P²FupOA²*: deligerit *MPT²* 17 nam populi quidem . . . ne iram quidem *MPFUpOHTDLA*; *sed in F* nam erasum (uel aliquid sim.): *in D et Nam et Ne cum N capitali*; *Madvigio praecunte fort. scribere malis* nam ne populi quidem . . . iram unquam, *sed u. Harant, Emend. et Adn. p. 57*

anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullo
ad eam diem esse. nunc ducibus populi Romani, quae ne 18
uictis quidem bello fas fuerit, uirgas et secures uictoribus et
iustissimos meritis triumphos intentari. quid enim tandem 19
passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset, si fusus,
fugatus, castris exutus fuisset? quo ultra iram uiolentiamque
eius excessuram fuisse quam ut uerberaret necaretque? quam
conueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in laetitia uic- 20
toria supplicationibus ac gratulationibus esse, eum propter
quem deum delubra pateant, arae sacrificiis fument, honore
donis cumulentur, nudatum uirgis lacerari in conspectu populi 21
Romani, intuentem Capitolium atque arcem deosque ab se
duobus proeliis haud frustra aduocatos! quo id animo 22
exercitum, qui eius ductu auspiciisque uicisset, laturum?
quem luctum in castris Romanis, quam laetitiam inter
hostes fore!

Haec simul iurgans, querens, deum hominumque fidem 23
obtestans, et complexus filium plurimis cum lacrimis agebat.
Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunicium 34
auxilium, memoria absentis exercitus; ex parte altera im- 2
perium inuictum populi Romani et disciplina rei militaris et
dictatoris edictum pro numine semper obseruatum et Man-
liana imperia et posthabita filii caritas publicae utilitati
iactabantur: hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanae 3
libertatis, antea in duobus liberis fecisse; nunc patres co-
mes et senes faciles de alieno imperio spreto, tamquam rei

17 nullo A² dett. aliq.: nullum M²PFUpOHT(sed nulum)DLA:
nullam M eam MPFUpOTDLA: eum H 19 quo . . .
fuisse om. HTDLA: ret. ceteri (sed quo P² ex quod P): add. T², sed
cum fuisset pro fuisse. Secutum est ex hac omissione ut uerberaretur
necareturque scripserit H 21 populi Romani] PIR MDL: pī
PFT: pī ri A: R̄P H: def. O intuentem M³UpA: intuente
MPFHTDL: def. O haud P²FUpOHT³ uel T²A²: au MP: aut
M³TDLA 22 quo id MPFUpOT² uel T¹A¹: quid HTDL:
id A 23 agebat MPFUpOHTDL: aiebat F³H¹ (ut secundam
lectionem) A

34 2 inuictum MPFUpOTDLA: om. H 3 de MPFUpOH
TDLA: seclulit Douiat., probante Madvigio, sed alieno imp. spreto

paruae, disciplinae militaris euersae iuuentuti gratiam facere.
 4 se tamen perstaturum in incepto nec ei, qui aduersus edic-
 tum suum turbatis religionibus ac dubiis auspiciis pugnasset,
 5 quicquam ex iusta poena remissurum. maiestas imperii
 perpetuane esset non esse in sua potestate: L. Papirium
 6 nihil eius deminuturum; optare ne potestas tribunicia,
 inuiolata ipsa, uiolet intercessione sua Romanum imperium
 neu populus in se potissimum dictatore uim et ius dictaturae
 7 exstinguat. quod si fecisset, non L. Papirium sed tribunos,
 sed prauum populi iudicium nequiquam posteros accusaturos,
 cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis,
 non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus con-
 8 sulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio, nemo
 hominum, nemo deorum uerecundiam habeat, non edicta
 9 imperatorum, non auspicia obseruentur, sine commeatu uagi
 milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti
 10 licentia sua se ubi uelint exauctorent, infrequentia deserantur.

clausulae sequenti disc. mil. euersae accurate respondet et si de tollas, in promptu sit intellegere patres ipsos imperium spreuisse 5 per-
 petuane *MPFUpOTDLA*: perpetua nec *H*: perpetua necne *Heu-*
singer non esse *PFUpOHTDLA*: non esset *M* nihil eius
MHTDLA *Lov.* 4: nihil eius iure *PF*(sed ei; *F*)*UpOH¹T²* uel *T¹*:
 nihil ex eius iure *Alschefski*: nihil de eius iure *ed. Rom.* 1469 (sic et *ed.*
Frob. 1535). *Lectionem Parisiensem ex eius ex iure prouenisse lectio-*
nemque hanc Mediceae fortasse praeponendam esse censet Conway; iure
 utique non ex nihilo nasci potuit, fortasse ex glossemate *Papirium laudanti-*
tis, cf. 7. 1. 8 *HTDLA*, 26. 48. 12 *A²* (*marg. adn.*) *abγ Pal.* 2 deminu-
 turum *ed. Ven.* 1592: diminuturum *PFUpOHTDLA*: diminutum *MA³*

6 dictatore uim et ius *Kreyszig*: dictatorem ius *detf. alig.*: dicta-
 torem et ius *MP¹* uel *P²F*(sed et ius ab *F³*)*UpOHTDLA* (in *H* lineola
 supra e (in -rē) atramento satis pallido scripta est; et ante et punctum
 uidetur): dictatore ius *Duker*: dictatore et ius *H. J. Mueller et fort. P*

9 errent *F³A²* (hosti coerrent *Lov.* 4): errarent *MPFUpOHTDLA*
 (sed hosti co(cc *A*)errarent *LA*) sua se scripsimus: sola uase
HTDLA (fortasse quod in archetypo ua supra ola scriptum erat, i.e. sua
 erat aut secunda lectio aut correctio in archetypo eorum): sola se *MA²*
Gelenius e *edd.* ? : sola *PFUpT²*: *def.* O omnibus inter sacramenti et
 uelint perditis sed spatium est xv fere litterarum, id quod fauet lectioni
 aut nostrae aut Parisinae: sola sua se *Alschefski*, bene: soluta se *Madv.*:
 sola qua se *D³*; cf. 7. 25. 6 *adn.* uelint *MPFUpOT²* uel *T³A¹*:
 uelut *HTDL*: uelud *A* (ut uidetur) exauctorent *MPUpOHTD*
LA: exauctoreñ (sic) *F*

signa, neque conueniatur ad edictum, nec discernatur interdiu nocte, aequo iniquo loco, (iussu) iniussu imperatoris pugnent, et non signa, non ordines seruent, latrocinii modo caeca et fortuita pro sollemni et sacrata militia sit.—‘horum 11 criminum uos reos in omnia saecula offerre, tribuni plebi; uestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabi obicite.’

Stupentes tribunos et suam iam uicem magis anxios 35 quam eius cui auxilium ab se petebatur, liberauit onere consensus populi Romani ad preces et obtestationem uersus ut sibi poenam magistri equitum dictator remitteret. Tri- 2 buni quoque inclinatum rem in preces subsecuti orare dictatorem insistunt ut ueniam errori humano, ueniam adulescentiae Q. Fabi daret; satis eum poenarum dedisse. Iam ipse adulescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti 3 procumbere ad genua et iram deprecari dictatoris. Tum 4 dictator silentio facto ‘bene habet’ inquit, ‘Quirites; uicit disciplina militaris, uicit imperii maiestas, quae in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. Non noxae eximitur 5 Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit, sed noxae damnatus donatur populo Romano, donatur tribuniciae potestati precarium non iustum auxilium ferenti. Viue, Q. Fabi, felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te 6 quam qua paulo ante insultabas uictoria; uiue, id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset

10 iussu *Gelenius e cdd. ? ed. Frob. 1535: om. MPFUpHTDLA: def. O omnibus inter loco et (pug)nent perditis, sed spatium est xxi fere tantum kitt.; itaque omisisse iussu uidetur et O fortuita P cum ceteris, sed def. O*

35 1 onere *MUpOHTDLA^x: honore F² uel F¹A: honore PF*
 4 dictator *M² uel M¹PFUpOT²D³A: dictatori M(ut uidetur)HTL: dicta D* 5 noxae (-e) *MF³OHTDLA: noxię P²(noxie P)Up et fort. F (nox||): noxa D^x Q. PF²UpOT²: om. MHTDLA*
 ferenti *F³UpOH¹(ut secundam lectionem)T² uel T³D³ uel D⁴A³ uel A²: ferente MP¹F²HTDLA: ferentie P (ut uidetur)* 6 Fabi *P²FUpOHT^xD^x: fabii MPTDLARn insultabas D³A² dett. duo, cf. 2. 45. 10 et Verg. Aen. 10. 20: exinsultabas MTDLA: exultabas PFUpOHT² uiue MPFUpOT²D^xA³: uiues HTDLA*

- 7 quo fuit L. Papirius, ueniam dedisset. Mecum, ut uoles, reuerteris in gratiam; populo Romano, cui uitam debes, nihil maius praestiteris quam si hic tibi dies satis documenti
 8 dederit ut bello ac pace pati legitima imperia possis.' Cum se nihil morari magistrum equitum pronuntiasset, degressum eum templo laetus senatus, laetior populus, circumfusi ac
 9 gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt, firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabi quam supplicio miserabili adulescentis Manli uidebatur.
- 10 Forte ita eo anno euenit ut, quotienscumque dictator ab exercitu recessisset, hostes in Samnio mouerentur. Ceterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris praeerat, ne quam uim hostium magis quam truce
 11 dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum circumuenti ex insidiis caesi loco iniquo essent, creditum uolgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset.
- 12 Ea quoque ira alienauit a dictatore militum animos iam ante infensos quod implacabilis Q. Fabio fuisset et, quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniam dedisset.
- 36 Postquam dictator praeposito in urbe L. Papirio Crasso, magistro equitum Q. Fabio uetito quicquam pro magistratu
 2 agere, in castra rediit, neque ciuibus satis laetus aduentus

7 reuerteris *MF³UpOHTDLA* : reuerteres *PF* : reuerter *P²*?
 8 degressum *Gron.* : digressum *MPFUpOHT(-us)DLA* 10 ita *MPFUpOHD¹LA* : *om.* *TD* recessisset *D³A³* uel *A³* *dett. aliq.*
Muretus : recessit *MPFUpOHTD²LA*, an recte? Hoc tempus uerbi
 repperimus (cf. *Liu.* 2. 30. 15; 25. 29. 9 et *Draeger, Hist. Syntax*,
ed. 2, § 130), sed in clausula sic subordinata subiunctiuus uidetur
 quaerendus, quamquam in orat. obliqua indicatiuum ap. *Linium*
 nonnunquam uidemus (cf. *Riemann, Études sur la langue etc. de*
Tite-Live § 114) 12 Q. Fabio *M⁴*(que Fabio *M*) *PFUpOTA³*
 in ras. : fabio *H* : qstio *D* : questio *L* eius *MPFH¹TDLA* : ei
UpO ed. Rom. 1469 populo Romano *ed. Rom.* 1469 : p^o r^o *A³*
 uel *A³* : pōp r. *PO* : popr *F* : .PR. *H* : P. R. *D* : pī *T* : PR *L* : pr
A : pōp. re *M*
 36 2 aduentus *PFUpO* (sed ||uentus) *HTDLA* : *om.* *M*, sed add.
M⁴ post fuit

eius fuit nec hostibus quicquam attulit terroris. Namque postero die, seu ignari uenisse dictatorem seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Ceterum tantum momenti in uno uiro L. Papirio fuit ut, si 3 ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit; ita instruxit aciem [loco ac subsidiis], ita omni arte bellica 4 firmavit; cessatum a milite ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium cecidere, plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux 5 quae res uictoriae obstaret: temperandum ingenium suum esse et seueritatem miscendam comitati. Itaque adhibitis 6 legatis ipse circuit saucios milites inserens in tentoria caput, singulosque ut sese haberet rogicans curam eorum nominatim legatis tribunisque et praefectis demandabat. Rem per 7 se popularem ita dextere egit, ut medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit quam quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste 8 congressus haud dubia spe sua militumque ita fudit fugauit-

4 aciem . . . industria ut om. DA: add. A²; lacunam in D notauit sic Graece, λείπῃ πολλῇ, lector quinti decimi saeculi loco ac subsidiis MPFUpOHTLA² (sed ab pro ac L): ita loco ac subsidiis Madv.: loco ac s. fultam dubitanter M. Mueller: loco, ac subsidiis ita etc. ed. Frob. 1535 sic interpungens: has tres uoces malim deletas putans additamentum (cf. 9. 6. 6) ad uoces arte b. firmavit ex locis aliis tractum, e. g. subsidiis locandis (9. 13. 3); et O, qui has uoces inter puncta scripsit, hoc uidetur confirmare: ita (ante omni) quoque ab H omissum fortasse per glossemam hoc ex contextu submotum est ita MPFUpOTLA²: om. H 5 et PFUpOHTDLA: om. M, fort. recte comitati MPFUpOHTDLA, cf. 5. 37. 7; 24. 31. 3: benignitati et comitati A²: comitate Gron. 6 circuit scripsi, cf. c. 37. 9; 3. 51. 7 quieu F; (sic quoque Grunauer qui ac post rogicans inserebat): circū POHD: circum MFTLA: circumiens Up singulosque M HL: singulos PFUpOTDA (sc. -q. ante ut omisso) haberet MPFO HTDLARu Fragm. Haverk.: haberent UpD³ dett. unus 7 dextere Fragm. Haverk. et dett. unus: dexter (uel dext) MPUpOHTDLA: sedulo F³ in ras., impudenter more suo imperatori UpOTA³: imperatoris MPFHDLA

- que Samnites ut ille ultimus eis dies conferendi signa cum
 9 dictatore fuerit. Incessit deinde qua duxit praedae spes
 uictor exercitus perlustravitque hostium agros, nulla arma,
 10 nullam uim nec apertam nec insidiis expertus. Addebat
 alacritatem quod dictator praedam omnem edixerat militi-
 bus; nec ira magis publica quam priuatum compendium in
 11 hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem
 a dictatore petiere; cum quo pacti ut singula uestimenta
 12 militibus et annum stipendium darent, cum ire ad senatum
 iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius
 eius fidei uirtutisque causam suam commendantes. Ita
 deductus ex Samnitibus exercitus.
- 37 Dictator triumphans urbem est ingressus; et cum se
 dictatura abdicare uellet, iussu patrum priusquam abdicaret
 consules creauit C. Sulpicium Longum iterum Q. Aemilium
 2 Cerretanum. Samnites infecta pace quia de condicionibus
 agebatur indutias annuas ab urbe rettulerunt; nec earum
 ipsarum sancta fides fuit; adeo, postquam Papirium abisse
 magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt.
- 3 C. Sulpicio Q. Aemilio—Aulium quidam annales habent—
 consulibus ad defectionem Samnitium Apulum nouum

9 insidiis *PFUpOHTDLA*, cf. insidiis fidem alicuius attemptare,
Cic. Or. 61. 208: ex insidiis *MA*², fort. recte, cf. non ex insidiis sed
 aperte, *Cic. Or. 12. 38* (*M* expertus incepisse scribere mihi uidetur;
 tamen post nec uel omitti uel addi ex facile potest): in insidiis *F*⁸
 (fortasse *F* denuo a *F*³ scriptum) 10 addebat *PFUpOHTDLA*:
 adderat *M*: addiderat *A*² publica quam *P²F⁴* uel *F⁸UpOT²D⁸*
 uel *D⁴A*: quam publica *PFHD*: quam publicam *ML*: quam publicam
 quam *T* priuatum *MPFUpOHT²DLA*: priuatim *T* 11 cum
 quo *PFUpOHTDLA*: cum *M*

37 2 agebatur *MPFUpOHTDLA*: ambigebatur *Drak. duce Gro-*
nomio: negabatur *Weissenb.* rettulerunt (uel retu-) *PFUpO* (ubi
 -unt, cet. perditis) *HTDLA*: rettulerant *MA*² sancta *MPFUpOT*
DLA: facta *H* arrecti *MPUpOHT²*: assecti (?) *F* (assuetis...
 animis *F*⁸): porrecti *DL*¹ (porrectu *L*) *A*: perrecti *T*: erecti *A*²
dett. aliq. 3 Aulium *Gelenius* (ed. *Frob. 1535*) et *Sigomius*
 (Aelium aut Aulium *Glareanus* ad 9. 15. 11), cf. quoque 9. 22. 4:
 aulum *MPFUpOHTDLA* (Τάως Αίλιος pro Q. Aemilio *Diod. 18. 26. 1*,
 Quintus Aelius *Cassiod. C. I. L. 12, p. 131*)

bellum accessit. Vtroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Aemilio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis 4 bellum inlatum sed socios eius gentis populos ab Samnitium ui atque iniuriis defensos scribant; ceterum fortuna Samni- 5 tium, uix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit uero facit non Apulis ab Samnitibus arma inlata sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec 6 tamen res ulla memorabilis acta; ager Apulus Samniumque euastatum; hostes nec hic nec illic inuenti.

Romae nocturnus terror ita ex somno trepidam repente ciuitatem exciuit ut Capitolium atque arx moeniaque et portae plena armatorum fuerint; et cum concursatum clama- 7 tumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor nec causa terroris comparuit.

Eodem anno de Tusculanis Flauia rogatione populi fuit 8 iudicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum ut in Tusculanos animaduerneretur, quod eorum ope ac consilio Veliterni Priuernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus Tusculanus cum coniugibus ac liberis Romam 9 uenit. Ea multitudo ueste mutata et specie reorum tribus circuit genibus se omnium aduoluens; plus itaque miseri- 10 cordia ad poenae ueniam impetrandam quam causa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes praeter Polliam 11 antiquarunt legem: Polliae sententia fuit puberes uerberatos necari, coniuges liberosque sub corona lege belli uenire.

7 cum concursatum *P²FUpHTDA*: cum concursatum *MP*: conuersatum *O*: cum cursatum *L*: cō concursatum *D³*: concursatum *dett. plerique* clamatumque *MPFUpOHTDLA*: conclamatumque *Signon*.

8 Flauia *MPFOTDLA*: fabia *UpHA²* Flavius *ed. Rom. 1469, cf. Val. Max. 9. 10. 1*: fabius *MPFUpOHTDLA* quod eorum *dett. aliq., cf. Val. Max. 9. 10. 1*: quō eorum *O (qui ope ad fin. lineae omittit)*: quorum *A et Edd. ante Gron.*: quorum eorum *MPFUpHTDL*: quoniam eorum *A² Lov. 2* populo . . . fecissent *om. M (supplet descissent M⁴ uel M⁵)* populo *PFUpOT²D²A*: . populos *TDL*: populis *H* 9 reorum *PFUpOHTDLA*: Reorum (*sic*) *M* circuit *MPFUpOHTDLA, cf. c. 36. 6*: circumit *Edd. rec. (Weissenb. et Madv.)*

- 12 Memoriam eius irae Tusculanis in poenae tam atrocis auctores mansisse ad patrum aetatem constat nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.
- 38 Insequenti anno, Q. Fabio L. Fuluio consulibus, A. Cornelius Aruina dictator et M. Fabius Ambustus magister equitum, metu grauioris in Samnio belli—conducta enim pretio a finitimis iuuentus dicebatur—intentione dilectu habito egregium exercitum aduersus Samnites duxerunt.
- 2 Castra in hostico incuriose ita posita tamquam procul abesset hostis, cum subito aduenere Samnitium legiones tanta ferocia ut uallum usque ad stationem Romanam
- 3 inferrent. Nox iam appetebat; id prohibuit munimenta adoriri; nec dissimulabant orta luce postero die facturos.
- 4 Dictator ubi propiorem spe dimicationem uidit, ne militum uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit; nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit.
- 5 Eques extemplo insecutus ita institit agmini ut, donec

12 memoriam *H* dett. duo: memoriamque *MPFUpOTDLA* auctores *PFUpOHTDLA*: auctorem *MA*³ ex Pollia tribu *om.* *O*, *ret. ceteri* candidatum *H* (*sed sic*: expolli-a. tribucandi datū), 'uetus lectio sincerior' *Gelenius*: datum *O*: candidatum ferme datum *MPFTDLA*: candidatum fore datum *Up*; cf. *Val. Max.* 9. 10. 1 *Papiriam ferre P³FOHT³* (*sed fere*) *DLA*, 'uetus lectio sincerior' *Gelenius*: papiriam ferme *PT*: papiriam datum ferre *M*⁴: papiriam datum ferre ferre *M*: ferre populum *Up* *Ex lectionibus Harleiani et Oxoniensis satis liquet scribam archetypi uncialis unam lineam ex Pollia tribu candi (xviii litt.) praetermisisse* (cf. 9. 26. 15 adn. et praef. nostram, §§ 43-5); *deinde errore cognito ferre* (ut 'peg-word' 'stichwort' quod uocatur) *ex Pollia tribu candidatum in margine scripsisse*; haec scribas posteriores alios aliter interpretatos esse. Cf. 8. 31. 6 et 7; 7. 27. 1; 4. 7. 10 et 11, et *Classical Quarterly*, v (1911) p. 6. *Sed hic liquet scribam, ne causam ullam dubitationis relinqueret, plene scripsisse ferre ex Pollia tribu candidatum, i. e. et initium et finem clausulae omissae; suspicor scribam exemplaris Harleiani non intellexisse modo sed hic oculis suis codicem uncialem uidisse*

38 1 Q. *PFUpOT*²: *om.* *MHTDLA* Aulus *MPFUpOT*² *A*²: si. aulus *HTDLA* (*quid uoluerint non plus quam Drak. uideo*) dicebatur *MP³FUpOTDLA*: ducebatur *PH*

lucesceret, proelio abstineret; ne pedestres quidem copiae ante lucem castris egressae. Eques luce demum ausus 6 incursare in hostem carpando nouissimos premendoque iniquis ad transitum locis agmen detinuit. Interim pedes equitem adsecutus et totis iam copiis Samnis urgebat. Tum 7 dictator, postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum in quo constiterat locum castris dimetari iussit. Id uero circumfuso undique equitatu—ut uallum peteretur opusque inciperet—fieri non poterat.

Itaque ubi neque eundi neque manendi copiam esse uidet, 8 instruit aciem impedimentis ex agmine remotis. Instruunt contra et hostes et animis et uiribus pares. Auxerat id 9 maxime animos quod ignari loco iniquo, non hosti cessum, uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id 10 aliquamdiu aequauit pugnam iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati; et hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit neque signa promota loco retrouere recepta neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, 11

5 ne *MPFOHTDLA*: nec *Up*, *dett. duo* 6 luce demum ausus *PFUpOHTDLARn*: ausus demum luce *M* copiiis Samnis *M*¹ (coepis *M*) *F*³ *O* (sed sannis) *HTDLA*: copiiisannis *P* (amnis *P*²): copiiis amnis *F*² (-iis san- in ras. *F*³): copiiis annisus *Up* (*studio quodam architectonico*, cf. 10. 46. 5 (*Up*); etiam 5. 3. 5 (*Ver.*); 7. 16. 1; 7. 28. 1, et 10. 8. 12 (*F*); et in *Put.* 21. 30. 2; 22. 41. 7; 23. 12. 1; 29. 8. 9; et, ut *puto*, 26. 31. 3 portas ex por; u. *praef. nostram*, § 48) 7 castris dimetari *PF*? (metari *F*³) *UpOHTA*² *Gelenius* e *add.* ? : castris (sic) dimetare *M*: castris dimicari *DLA* id *MPFUpOHTDLA*: ibi *Weissenb.* ut . . . inciperet post id uero positum malit *Conway*, sed unam tantum ansam, quod sciamus, huius mutationis praebent codices quod clausulam inter puncta scripserunt *P* et *O*; de uocis incipere usu intransitiuo cf. 9. 32. 5 uallum peteretur *MPFUpOHTDLA*, i.e. copia uallorum, cf. 3. 27. 5: uallus peteretur uel uallum peterent *Gron.* 8 instruit *PFUpOHTDLA*: instituit *M* *Lov.* 4, fort. recte, cf. *Caes. B. C.* 3. 93. 5 10 et hercule *MP²FUpHT³* (-lae *T*) *DLA* *Aldus* (patie thercule *P litt. una erasa*): at hercule *O* *Gelenius* e *add.* ? *Drak.* 11 quisque *F³Up* *dett. aliq.*: quique *O*: quisquis *M¹PFHTDLA* (*aliquid aliud pro -is finali prius scr. M*) obnixi *A*²: obnixis

- urgentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnabant; fremitus aequalis tenorque idem pugnae in defatigationem
 12 ultimam aut noctem spectabat. Iam uiris uires, iam ferro sua uis, iam consilia ducibus deerant, cum subito Samnitium equites, cum turma una longius prouecta acceperant impedi-
 13 menta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine munimento stare, auditate praedae impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit, 'sine modo' inquit, 'sese praeda praepediant.' Alii deinde super alios diripi
 14 passim ferrique fortunas militum uociferabantur. Tum magistro equitum accito 'uides tu' inquit, 'M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? Haerent impediti impedimentis
 15 nostris. Adgredere, quod inter praedandum omni multitudi euenit, dissipatos—raros equis insidentes, raros, quibus ferrum in manu sit, inuenies—equosque dum praeda onerant, caede inermes cruentamque illis praedam redde.
 16 Mihi legiones peditumque pugna curae erunt; penes te equestre sit decus.'
- 39 Equitum acies qualis quae esse instructissima potest inuecta in dissipatos impeditosque hostes caede omnia
 2 replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium consternatorumque equorum, neque pugnae

Up: obnoxii T^2 uel T^1 : obnoxio *O*: obnoxii *MPHDLA*: ab obnoxii *F*: obnoxii F^3T (*primum mendum ex magna litterae x forma in uoce satis rara ortum est*) 12 subito *MPFUpOTDLA*: om. *H*

cum turma una *PFUpO* (*sed hic cum tur periit*) *HTDLA*: contur ma unā *M*: cum turmam unam M^4 prouecta *PFUpOHTDLA*: praeuecta *T*: prouectam *M*: prouecti A^3 13 sese *MPFUpOTDLA*: esse *TDLA*: cē (*fort. eē*) *H* post praepediant *Oxoniensi codici deest fol. unum inter fol. 145 et 146: i. e. alii deinde usque ad expedire quosdam utilia, 9. 2. 12* 15 raros... inuenies sic *interpunxi (ut ante uoluit Drak.)* equosque (*uel aequosq.*) *PFUpHTD*: et quosque *MTLA* *Lov.* 4: se equosque *Madv.*, uix recte: equos uirosque *H. J. Mueller*

39 1 qualis quae (*uel que*) *MPFUpHTDLA*: qualis *Madv.*, *sed de origine corruptelae quam statuerat silei; hoc tamen pronomen qualis sic positum ut comparationem aduerbiali modo introducat amat subsequi relatiuus alter, siue aduerbii siue pronominis formam gerens, cf. Verg.*

neque fugae satis potentes caeduntur. Tum deleto prope 3
 equitatu hostium M. Fabius circumductis paululum alis ab
 tergo pedestrem aciem adoritur. Clamor inde nouus acci- 4
 dens et Samnitium terruit animos et dictator, ubi respec-
 tantes hostium antesignanos turbataque signa et fluctuantem
 aciem uidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos
 principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pug-
 nam uocare. Nouato clamore signa inferuntur, et quidquid 5
 progrediebantur magis magisque turbatos hostes cernebant.
 Eques ipse iam primis erat in conspectu et Cornelius
 respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod uoce 6
 poterat, monstrabat uexilla se suorum parmasque cernere
 equitum. Quod ubi auditum simul uisumque est, adeo 7
 repente laboris per diem paene totum tolerati uolnerumque
 obliti sunt, ut haud secus quam si tum integri e castris
 signum pugnae acceperant concitauerint se in hostem. Nec 8
 ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque uim
 potuit; partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt.
 Pedes restantes ac circumuentos cecidit: ab equite fugien- 9
 tium strages est facta, inter quos et ipse imperator cecidit.

qualis ubi . . . relinquit (*Aen.* II. 624), qualis ubi (*Aen.* II. 492),
 qualis . . . quam (*Aen.* I. 498-9), qualem . . . cui (*Aen.* II. 68-70),
 quales cum . . . refert (*Aen.* II. 659-62), qualis ubi, etc. (*Aen.* 4.
 143-50); *exemplum aduerbialis significationis optimum praebent* G. 4.
 509-14, fleuisse . . . qualis . . . flet, et *Aen.* I. 316 qualis . . . fatigat.
Relatium igitur quae hinc amoliri non audemus; si quid mutan-
dum est, malimus est pro esse ponere, cum uoce potest infinitum
inuehi subaudientes . . . 3 deleto *MUpHTDLA*: de loco *PF*
paululum HTDLARn: paulum *MPFUp* alis *T³*: alius *MP*
FHTDLA²: om. *UpA* 4 accidens *MPFHTDLA Gelenium e*
cdd. ?: accedens *F⁴* uel *F²Up dett. aliq.* 5 quid(uel quic-)quid
MPFUpHTD²L 'elegantior antiqua lectio' *Gelenium*: quocumque *D¹*
dett. aliq.: q^o, q; (= quoque) *A* (an uoluit quoquo?), cf. 7. 32. 6
 8 tolerare terrorem *P(sed toll.)FUpTDL*: tolerare errorem *H*: tole-
 rare latorem *A*: tollerarem *M*: tollerare *M^x* 9 pedes 'scriptura
uetus' *Gelenium dett. duo*: pedes res *M*: pedestres *PFUp(sed-tris)HTD*
LA circumuentos *MPFUpTDLA¹* uel *A² Gelenium e codd. ?*: circum-
 nectos *A*: circumstantes *H* ab equite . . . cecidit om. *H*; ret. ceteri
 cecidit *M²PFUpTD(sed cac-)LA* (imperatore cidit *M ut puto*);
haesitabat in § 9 Conway maxime in cecidit cecidit; sed cf. 6. 3. 7 adn.

- 10 Hoc demum proelium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent minime id quidem mirum esse, si impio bello et contra foedus suscepto, infestioribus merito
 11 deis quam hominibus nihil prospere agerent : expiandum id bellum magna mercede luendumque esse ; id referre tantum utrum supplicia noxio paucorum an omnium innoxio praebeant sanguine ; audebantque iam quidam nominare auctores
 12 armorum. Vnum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papi exaudiebatur ; uir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum indutiarum ruptor. De eo coacti
 13 referre praetores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur et cum eo praeda omnis Romana captiuique ut Romam mitterentur quaeque res per fetiales ex foedere repetitae essent secundum ius fasque restituerentur.
 14 Fetiales Romam, ut censuerunt, missi et corpus Brutuli exanime ; ipse morte uoluntaria ignominiae se ac supplicio
 15 subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque eius dedi. Nihil tamen earum rerum praeter captiuos ac si qua cognita ex praeda sunt acceptum est ; ceterarum rerum inrita fuit deditio. Dictator ex senatus consulto triumphauit.
- 40 Hoc bellum a consulibus bellatum quidam auctores sunt eosque de Samnitibus triumphasse ; Fabium etiam in Apuliam
 2 processisse atque inde magnas praedas egisse. Nec discrepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit ; id ambigitur belline gerendi causa creatus sit an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius praetor graui morbo forte impli-
 3 citus erat, signum mittendis quadrigis daret functusque eo

10 deis *M⁴P²F³ in ras. UpHTDLA* : de his *MPF?* : dis *T⁴*
 12 Papi *PHTDLA* : papii *FUpD³* : papri *M* 13 Papius *PF*
UpHDLA : papus *MT* dederetur *F³UpHT²D⁴A* : dedetur
MPF?TDL quaeque res *MPFUpTDLA¹* uel *A¹* : quae res
HA 15 dictator ex *M²* uel *M¹PFUpA²* : dictator rex *M* : dic-
 tatores *TD?L* : dictator *HD²* uel *D³A* senatus consulto *MP*
FUpA² : om. *HTDLA*

40 1 Hoc bellum] *his uocibus caput XL incipit Gruter, Francof. 1612: nescio quis ita mutauerit ut caput hoc uocibus nec discrepat inciperet*

haud sane memorandi imperii ministerio se dictatura abdicaret. Nec facile est aut rem rei aut auctorem auctori praeferre. Vitiata memoria funebribus laudibus reor 4 falsisque imaginum titulis, dum familiae ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt; inde certe et singulorum gesta et publica monu- 5 menta rerum confusa. Nec quisquam aequalis temporibus illis scriptor exstat quo satis certo auctore stetur.

4 familiae *dett aliq. Madv.* : familia *MPFUpHTDLA* (*Vt singularem defendant, Weissenb. et alii conferunt 2. 14. 8 (pars), 5. 40. 4 (pars), 6. 19. 7 (multitudo), 7. 17. 6 (nomen etruscum), 21. 7. 7 (iuuentus), quae rem attingere non videntur*) fallente *PFUpHTDLA* : fallenti *MA²*, sed participium non adiectivum quaeritur : fallente mendacio *i. q.* cum mendacium facile eos ipsos et alios fallat

Post scriptum (i. e. scriptor) omnino deficit optimus et utilissimus codex Harleianus. vix tertia paginae parte usus

Subscriptio. emendaui nico flauianus | titi liui. uē ter praef. urb | apud term ab urbe cond. uictorianus uē emenda|bam domni symmachis lib. VIII explic. incip. VIII *M*

Titi liui ab urbe cond. uictorianus uē emendabam domnis symmachis, liber VIII. expl. Incipit liber VIII *DA*

Titi liui ab urbe condita (*uel cond.*) lib. VIII explic *PFUpT*
incipit liber nonus (feliciter *F*) addunt *FUp*

Explicit liber VIII Incipit liber VIII *L*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA

LIBER IX

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax 1
T. Veturio Caluino Sp. Postumio consulibus. Samnites eo 2
anno imperatorem C. Pontium Herenni filium habuerunt,
patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem
ducemque. Is, ubi legati qui ad dedendas res missi erant 3
pace infecta redierunt, 'ne nihil actum' inquit 'hac legatione
censeatis, expiatum est quidquid ex foedere rupto irarum in
nos caelestium fuit. Satis scio, quibuscumque dis cordi fuit 4
subigi nos ad necessitatem dedendi res quae ab nobis ex
foedere repetitae fuerant, iis non fuisse cordi tam superbe ab
Romanis foederis expiationem spretam. Quid enim ultra 5
fieri ad placandos deos mitigandosque homines potuit quam
quod nos fecimus? Res hostium in praeda captas, quae
belli iure nostrae uidebantur, remisimus; auctores belli, 6
quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedidimus;
bona eorum, ne quid ex contagione noxae remaneret penes
nos, Romam portauimus. Quid ultra tibi, Romane, quid 7
foederi, quid dis arbitris foederis debeo? Quem tibi tuarum
irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? Nemi-
nem, neque populum neque priuatum, fugio. Quod si nihil 8
cum potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad
deos uindices intolerandae superbiae confugiam et precabor,
ut iras suas uertant in eos quibus non suae redditae res, non 9
alienae accumulatae satis sint; quorum saeuitiam non mors

- noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona
 sequentia domini deditioem exsatient, [placari nequeant]
 nisi hauriendum sanguinem laniandaque uiscera nostra
 10 praebuerimus. Iustum est bellum, Samnites, quibus neces-
 sarium, et pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur
 11 spes. Proinde, cum rerum humanarum maximum momentum
 sit quam propitiis rem, quam aduersis agant dis, pro certo
 habete priora bella aduersus deos magis quam homines
 gessisse, hoc quod instat ducibus ipsis dis gesturos.¹
- 2 Haec non laeta magis quam uera uaticinatus, exercitu
 educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat.
 2 Inde ad Calatiam, ubi iam consules Romanos castraque esse
 audiebat, milites decem pastorum habitu mittit pecoraque
 diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet
 3 praesidiis; ubi inciderint in praedatores, ut idem omnibus
 sermo constet legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam
 omnibus copiis circumsedere, nec procul abesse quin ui
 4 capiant. Iam is rumor ante de industria uolgatus uenerat
 ad Romanos, sed fidem auxere captiui eo maxime quod
 5 sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium quin
 Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus sociis,

19 placari nequeant *M*(neq : ant. *PF?UpTDLA* : Placari nequeunt
F³ cod. Klock. Gron. (coniect. altera) : placarique nequeunt *dett. tres* :
 qui placari nequeant *Gron. (melius placari qui nequeant, Drak.)* :
seclusi ; nam etiam si interpungendo placari quantum potes a uoce ex-
 satient seiungas, uoces illas hauriendum sanguine minus bene cum
 placari quam cum exsatient congruant. *Glossema scripsisse uidetur*
aliquis qui non intellexit clausulam nisi . . . praebuerimus a Pontio
additam esse ut epilogon quemdam acerbissimum 11 sit *PFUp*
T²D²(in marg.)A³ : sed *TDLA* : om. *M*

2 1 locat *P²(in marg.)T²* (ut uidetur) *Gelenius e cdd. ?* : ducit locat
MT(et T³) : locat ducit *dett. unus (Voss. 1)* : ducit *PFUpDLARn* ;
cf. Praef. 5 adn. 3 in Apulia *PFUpTD²A²* : inapulliam *M* : in

apuliam *DLA* : in apulia iam *Weissenb.* abesse *UpL* : adesse *MP*

FTDA 4 iam is *TDLA, Madv. (cf. c. 3. 5)* : iam is oc *M* (ubi littera
 s est formae inusitatae ut in scripturae compendiis usurpatae ; is fortasse
 in rasura stat et linea supraducta semierasa est) : iam et is *P¹F¹Up*,
 sed in *P* post est n uel potius 7 (= et) erasum et fort. dittogr. est uocis
 sed post Romanos infra) ; et in *F* aliquid ante est erasum est : iam iste
ed. Rom. 1470 ; (iam is rumor et ante *H. J. Mueller fort. recte*)

simul ne Apulia omnis ad praesentem terrorem deficeret :
ea modo, qua irent, consultatio fuit.

Duae ad Luceriam ferebant uiae, altera praeter ōram 6
superi maris, patens apertaue sed quanto tutior tanto fere
longior; altera per Furculas Caudinas, breuior; sed ita natus 7
locus est : saltus duo alti angusti siluosique sunt montibus
circa perpetuis inter se iuncti. Iacet inter eos satis patens
clausus in medio campus herbidus aquosusque, per quem
medium iter est; sed antequam uenias ad eum, intrandae 8
primae angustiae sunt et aut eadem qua te insinuaueris
retro uia repetenda aut, si ire porro pergas, per alium saltum
artiorem impeditioremque euadendum.

In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso 9
agmine cum ad alias angustias protinus pergerent, saeptas
deiectu arborum saxorumque ingentium obiacente mole
inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, praesidium etiam
in summo saltu conspicitur. Citati inde retro, qua uenerant, 10
pergunt repetere uiam; eam quoque clausam sua obice
armisque inueniunt. Sistunt inde gradum sine ullius im-
perio stuporque omnium animos ac uelut torpor quidam
insolitus membra tenet, intuentesque alii alios, cum alterum 11
quisque compotem magis mentis ac consilii ducerent, diu

5 ea modo qua *MA*: ea modo qui *PUpTDL*: eo modo qui *F*
7 locus est *M²F²UpTDLA*: locuse *M*: locis est *PF²T²*: in-
sidiis locus is est *F³* et *cod. Klock*, non minus impudenter quam infra
(§ 8) intraueris pro te insinuaueris substituerunt 8 artiore *MP*
FUpTA²: altiore *DLA* dett. aliq. 9 demisso *ed. Frob. 1531*:
remisso *MPFUpTDLA* cum ad *T¹* dett. aliq. *ed. Frob. 1531*:
quō ad *Up*: qm (= quoniam) ad *PFT²* in marg.: quad *M*: ad *TD*
LA: quo ad *A²*: uix dubium est quin quom scripserit *Liuius*, cf.
4. 29. 6 adn. In *A* cum post campum ab *A³* scriptum est
saeptas (uel sep-) *MPUp*: septa *TDL*: septam *D⁴A¹* (sceptam *A*)
dett. aliq.: sepes *F* (ut uidetur) *cod. Klock*. deiectu *MPUpT²D²*
LA²: deiectus *TDL*: deiectarum *F³A* *cod. Klock*. dett. alii
obiacente mole *ed. Rom. 1469, Sigon.*: obiacente mole *D*: obiacen-
tem mole *MPFUpTD³LA*, *ed. Frob. 1535* inuenere *PFUpT*
DLA: inuere *M* 10 sua *MPUpTDLA*: uā *F* (ut uidetur): iā
F³ *cod. Klock*. (Memoratu dignum esse uidetur supra eam et: sub
uenerant *M²* scripsisse duas lineolas, quibus eam ut cum relatiuo suo
conectit; cf. 6. 10. 8 adn.)

12 immobiles silent; deinde, ubi praetoria consulum erigi
 uidere et expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio
 fore munientes perditis rebus ac spe omni adempta cerne-
 13 bant, tamen, ne culpam malis adderent, pro se quisque nec
 hortante ullo nec imperante ad muniendum uersi castra
 14 propter aquam uallo circumdant, sua ipsi opera laboremque
 inritum, praeterquam quod hostes superbe increpabant, cum
 15 miserabili confessione eludentes. Ad consules maestos, ne
 aduocantes quidem in consilium, quando nec consilio nec
 auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt
 militesque ad praetorium uersi opem, quam uix di immortales
 3 ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis
 quam consultantes nox oppressit, cum pro ingenio quisque
 fremerent, [alius] 'per obices uiarum,' alius, 'per aduersa
 2 montium, per siluas, qua ferri arma poterunt, eamus; modo
 ad hostem peruenire liceat quem per annos iam prope tri-
 ginta uincimus: omnia aequa et plana erunt Romano in
 3 perfidum Samnitum pugnanti'; alius: 'quo aut qua eamus?
 num montes moliri sede sua paramus? dum haec immine-
 bunt iuga, qua tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes,
 ignaui, pariter omnes capti atque uicti sumus; ne ferrum
 quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis; sedens
 4 bellum conficiet.' His in uicem sermonibus qua cibi qua
 quietis immemor nox traducta est.

12 operi quamquam] *his uocibus rursus incipit O, cf. 8. 38. 13 adn.*

3 1 alius... alius PFUpOTDLA: alium... alius M hoc alterum
 alius dett. duo Sigon. Muret. expulerunt; sed mihi propius uero uidetur
 primum illud alius insititium esse a lectore aliquo qui non intellexit
 Liuium alius eodem loco posuisse quo inquit scripturus fuerit; hoc
 glossema a M male lectum uidetur esse; u. praef. nostram, § 47 et § 6
 infra aduersa MPFUpTDA: aduersam L: diuersa O Edd. uel.

poterunt MPFUpT: poterant ODLA Edd. ante Gron. 2 uinci-
 mus MOTA Gelenius e cdd.: uicimus P²(ut uidetur)UpT²DL: uicinus
 PF 3 uenies MPFUpOTDL: uenias A dett. unus (Gaertn.) pro-
 bante Madv. 4 qua quietis M³P¹FUpOTDLA cdd. Geleni: qua

quietis P: quaquietis M: quaq. quietis A² (et in marg. eā abiecit A^x)
 im(uel in-)memor PFUpOT² cdd. Geleni (sed om. nox Up): imme-
 mores M: immemore TL: in merore DA: inmerores A²: immemor
 ca Weissenb. traducta MPUpOTDLA cdd. Geleni: tradita F

Ne Samnitibus quidem consilium in tam laetis suppetebat rebus; itaque uniuersi Herennium Pontium, patrem imperatoris, per litteras consulendum censent. Iam is grauis annis 5 non militaribus solum sed ciuilibus quoque abscesserat muneribus; in corpore tamen adfecto uigebat uis animi consiliique. Is ubi accepit ad Furculas Caudinas inter 6 duos saltus clausos esse exercitus Romanos, consultus ab nuntio filii censuit omnes inde quam primum inuiolatos dimittendos. Quae ubi sprete sententia est iterumque eodem 7 remeante nuntio consulebatur, censuit ad unum omnes interficiendos. Quae ubi tam discordia inter se uelut ex 8 ancipiti oraculo responsa data sunt, quamquam filius ipse in primis iam animum quoque patris consenuisse in adfecto corpore rebatur, tamen consensu omnium uictus est ut ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra 9 dicitur aduectus uocatusque in consilium ita ferme locutus esse, ut nihil sententiae suae mutaret, causas tantum adiceret: priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo 10 populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque; altero consilio in multas aetates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura uires Romana res esset, bellum differre; tertium nullum consilium esse. Cum filius alique principes percontando exsequeren- 11

5 animi MPFT²DLA: animis UpOT consiliique MF³TD
 LA: consiliisque PFUpO 6 clausos esse M(sed clausos)PF³(in
 ras.)Up: clausos O: clausus esset TDL: clausum esse T³(uel T²)A
 exercitus Romanos MP¹(-tos -nus F)FO: romanos exercitus Up:
 exercitus romanum TDL: exercitum romanum T³(uel T²)A: fort.
 Romanos delendum; cf. § 1 supra, et Praef. 5 adn. et praef. nostram,
 §§ 33 (a) et 47 8 consilium MPFUpT² uel T¹DL: concilium
 TD³A: def. O acciret MT² uel T¹(ut secundam lectionem in
 marg.)DLA: acciperet PUpO: acciperet²F: uocaret T 9 consi-
 lium MPFUpOT²D²L: concilium TD³A 10 esset A² uel A³
 Aldus: om. MPFUpOTDLA (sed in M ad fin. lineae spatium duarum
 litt. relictum est) 11 percontando A, cf. 7. 14. 1 adn.: percun-
 tando MPFUpOTDL exsequerentur] exequerentur DL: exe-
 qurentur A: exequerentur M: exquirent T: exquirerent P: exqui-
 rerent P² uel P¹FUpOT² uel T¹A³ uel A²

- tur, quid si media uia consilii caperetur, ut et dimitterentur
- 12 incolumes et leges iis iure belli uictis imponerentur, 'ista quidem sententia' inquit 'ea est, quae neque amicos parat nec inimicos tollit. Seruate modo quos ignominia irritaueritis; ea est Romana gens, quae uicta quiescere nesciat.
- 13 Viuet semper in pectoribus illorum quidquid istuc praesens necessitas inusserit neque eos ante multiplices poenas expetitas a uobis quiescere sinet.' Neutra sententia accepta Herennius domum e castris est auctus.
- 4 Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent et iam omnium rerum inopia
- 2 esset, uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem aequam peterent; si pacem non impetrarent, uti prouocarent
- 3 ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respondit; et, quoniam ne uicti quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurum; alias
- 4 condiciones pacis aequas uictis ac uictoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniae abducerentur, suis inde legibus Romanum ac Samnitem aequo foedere uicturum;
- 5 his condicionibus paratum se esse foedus cum consulibus ferire; si quid eorum displiceat, legatos redire ad se uetuit.
- 6 Haec cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est tantaque maestitia incessit ut non grauius

II consilii *M*² uel *M*¹*PUpOTD*¹ uel *D*²*LA*: consilia *MFD* (unde caperentur *F*² uel *F*³) iis *MPO*: his *FT*²: hiis *A*: ihis *T*: si his *DL* uictis *MPFUpOT*¹*D*¹*LA*: uicti *D* (*T* legi non potest): secludit *H. J. Mueller*, sed, ut puto, ὑβριστικῶς a uictore additum est (cf. etiam *Haver* in 'Mélanges Nicole', p. 225 seqq., de 'la mise en relief par disjonction'): ut uictis *M. Mueller* (quod ordine uerborum suo satis indicauit *Liuius*) 13 inusserit *M* (sed inuse-) *PUpTDLA* cdd. *Geleni*: inuissert *O*: inuixerit *F* (ut uidetur, denuo a *F*³ scriptum), cod. *Klock.*: iniunxerit dett. aliq. neque eos *PFUpOTDLA*: nec eos *M*

4 2 uti prouocarent *PFUpOTDLA* *Gelenius* e cdd.? : om. *M* (et non impetrarent in ras. *M*) 3 fore *MFUpOTDLA*: esse *P*

4 abducerentur *PFUpOTDL*: adducerentur *FA*: ducerentur *M*: educerentur *A*² uel *A*⁴ inde *MPFUpOT*²: deinde *T* (sed Deinde) *DLA* *Aldus* 5 his *OTDL*: iis *MPF*: hiis *A*

accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem
oppetendam esse.

Cum diu silentium fuisset nec consules aut pro foedere 7
tam turpi aut contra foedus tam necessarium hiscere possent,
L. Lentulus, qui tum princeps legatorum uirtute atque ho-
noribus erat, 'patrem meum' inquit, 'consules, saepe audiui 8
memorantem se in Capitolio unum non fuisse auctorem
senatui redimendae auro a Gallis ciuitatis, quando nec fossa
ualloque ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi
essent et erumpere, si non sine magno periculo, tamen sine
certa perniciē possent. Quod si, illis ut decurrere ex Capi- 9
tolio armatis in hostem licuit, quo saepe modo obsessi in
obsidentes eruperunt, ita nobis aequo aut iniquo loco dimi-
candi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni
animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem 10
pro patria praeclaram esse fateor et me uel deuouere pro
populo Romano legionibusque uel in medios me immittere
hostes paratus sum; sed hic patriam uideo, hic quidquid 11
Romanarum legionum est; quae nisi pro se ipsis ad mortem
ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta 12
urbis, dicat aliquis, et moenia et eam turbam a qua urbs
incolitur. Immo hercule produntur ea omnia deleto hoc

6 oppetendam *F(ut uidetur; denuo scripsit F³)A¹*: appetendam
UpA: adpetendam *MPOTDL* 7 silentium *MPUpOTDLA*:
mestis silentium *F(ut uidetur; denuo scripsit F³)* pro *PUpOT*
DLA: om. *MF* possent *F* et *dett. unus* (*Oxon. C. Hearnii*):
possent tum *M³PUpOTDLA*: possentium *M* tum *MPFUpO(ut*
uidetur)TDLA (*in O de litt. t incertus sum*): om. *Drak. dubitanter cum*
dett. uno (*cod. Gaertn.*), tum post possent retinens 9 illis ut
MPFUpOTDLA: ut illis *Aldus et Edd.*; sed ordo uidetur idem esse ac
in 4. 6. 1; 6. 8. 7; 8. 39. 4 (et); 7. 39. 10 (aut), et fort. 22. 59. 11
(et) et 10. 24. 17 (et) 10 in medios me immittere hostes *MP²*
(inquit tere *P)FUpTDLA*: in medios hostes me inmittere *O*: om.
Weissenb.: om. me *Gron.*, uix recte, quamquam fauet ei uariati in *O*
ordinis ratio; pro me uel, uel... me cf. § 9 12 produntur... tam
hercule om. *M*, nil nisi his praebens; uoces omissae cum *hd manu*
uelusta, fortasse *M* ipsius procul in marg. supplentur (cf. *Class. Review*,
xvii, 1903, p. 161) ea omnia *M¹PFUpTDLA²* uel *A³*: et
omnia *A*: magis omnia *O* (sc. glossemator aliquis uolgare illud magis
'*Fr. mais; Ital. ma' uoci* immo adscripsit

13 exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? Imbellis uidelicet atque inermis multitudo. Tam hercule quam
 14 a Gallorum impetu defendit. An a Veiis exercitum Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque sunt, quas seruando patriam seruamus, dedendo ad necem patriam deserimus [ac prodimus]. At foeda atque ignominiosa deditio est. Sed ea caritas patriae est ut tam ignominia eam quam morte nostra, si opus sit, seruemus.
 16 Subeatur ergo ista, quantacumque est, indignitas et pareatur necessitati, quam ne di quidem superant. Ite, consules, redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri redemerunt.'

5 Consules profecti ad Pontium in conloquium, cum de foedere uictor agigaret, negarunt iniussu populi foedus fieri
 2 posse nec sine fetialibus caerimoniaque alia sollemni. Itaque non, ut uolgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere
 3 pax Caudina sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in foedere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur, per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur, ut eum ita Iuppiter feriat quemadmodum
 4 a fetialibus porcus feriat? Sponponderunt consules, legati, quaestores, tribuni militum, nominaque omnium qui sponponderunt exstant, ubi, si ex foedere acta res esset, praeter
 5 quam duorum fetialium non exstarent; et propter necessariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus exercituque inermi mittendo.

14 An a Veis P^2UpOD^3 : an auheis MP : an hau helis T : an auhis $D? A$: an his L : *om.* F : an ueiis T^2A^3 ac prodimus *om.*
MO, recte: ret. PFUpTDLA 15 sit $MPFUpOTDL$: est A
(sed in M litt. i est scripta tamquam alia litt. incepta esset; et i postea, fort. altera manu, notatum est) 16 uestri $MPUpO$: nostri FT^2 :
 uenostri T : ue nri DL (maiore sue nri L): uenostre $A?$: *post*
enim multas mutationes scribarum inter se contententium nri stat ultima lectio in A ut nostri appareat quasi canis superior, ut hodie loquimur
 5 5 DC MP^2 uel P^3 in ras. $FUpOA^2$: ac $TDLA$ (ut uidetur)
 6 statutum $MUpOTDLA$: statum PF exercituque $MPF? UpO$
 $TDLA$: exercituque F^3

Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus, ut
 uix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum
 locum deducti essent, quorum ignauia foedius inde quam
 uenissent abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem 7
 fuisse; beluarum modo caecos in foueam missos. Alii alios 8
 intueri; contemplari arma mox tradenda et inermes futuras
 dextras obnoxiaque corpora hosti; proponere sibimet ipsi
 ante oculos iugum hostile et ludibria uictoris et uolus
 superbos et per armatos inermium iter, inde foedi agminis 9
 miserabilem uiam per sociorum urbes, reditum in patriam
 ad parentes, quo saepe ipsi maioresque eorum triumphantes
 uenissent: se solos sine uolnere, sine ferro, sine acie uictos; 10
 sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste
 conferre; sibi nequiquam arma, nequiquam uires, nequiquam
 animos datos.

Haec frementibus hora fatalis ignominiae aduenit, omnia 11
 tristiora experiundo factura quam quae praeceperant animis.
 Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallum 12
 exire iussi; et primi traditi obsides atque in custodiam ab-
 ducti. Tum a consulibus abire lictores iussi paludamenta 13
 que detracta; tantam (id) inter eos qui paulo ante [eos]

6 redintegrauit *M^s uel M²P²UpOTDL*: reditegrauit *M*: reintegrauit
A: sed integrauit *PF* temeritate . . . quorum *PFUpOTA²*: om.
MDLA, sed add., cum *hd*, in *M* longe supra in marg. eadem manus
 ac in c. 4. 12, cum *hs* supra quorum in contextu 7 missos *MOTD*
LA: missos lapsos *P*(sed lapsos)*FUp*: lapsos *T¹ uel T²* (supra uocem
 missos scriptum): lapsos dett. aliq. (errores miri sui uel aliorum Zinger-
 leium fecerunt; decipitur decipitque) 9 ad parentes *UpA* (confir-
 mantes Gronovium, cf. 30. 32. 10): ac parentes *MPFOTDL*
 10 sibi nequiquam arma, nequiquam uires *Gelenius ex cdd. suis*?:
 sibi *M* et in margine eadem manu ac in § 6 uires nequiquam; (adde
 quod armatos pro animos praebet Voss. 2): sibi *PFUpOTDLA*: sibi
 nequiquam arma, sibi *Alschevski*; cf. praef. nostram, § 45 (c) 11 ex-
 periundo *MPF? UpT*: experiendo *F^sODLA* 13 tantam id
Drak. optime: tantam *MPFUpOTDLA cdd. Geleni? Gron. u. infra*:
 id tantam *Buettner, probante Madvigio* eos *O Edd. ante Gelenium*:
 ipsos *MPFUpOTDLA Gelenius e cdd. ? fort. recte, cf. I. 50. 6, sed cf.*
 5. 43. 4 adn. ubi uidetur uox eos uoce ipsos extrusa esse; hic contra

exsecrantes dedendos lacerandosque censuerant misera-
 14 tionem fecit, ut suae quisque conditionis oblitus ab illa
 deformatione tantae maiestatis uelut ab nefando spectaculo
 6 auerteret oculos. Primi consules prope seminudi sub iugum
 missi; tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiae
 2 obiectus; tum deinceps singulae legiones. Circumstabant
 armati hostes, exprobrantes eludentesque; gladii etiam
 plerisque intentati, et uulnerati quidam necatique, si uoltus
 eorum indignitate rerum acrior uictorem offendisset.

3 Ita traducti sub iugum et quod paene grauius erat per
 hostium oculos, cum e saltu euasissent, etsi uelut ab inferis
 extracti tum primum lucem aspicere uisi sunt, tamen ipsa
 lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit.
 4 Itaque cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti
 de fide sociorum et quod pudor praepediebat circa uiam
 haud procul Capua omnium egena corpora humi prostra-
 5 uerunt. Quod ubi est Capuam nuntiatum, euicit miseratio
 6 iusta sociorum superbiam ingenitam Campanis. Confestim
 insignia sua consulibus, [fasces, lictores,] arma, equos, ues-
 7 timenta, commeatus militibus benigne mittunt; et uenienti-
 bus Capuam cunctus senatus populusque obuiam egressus
 iustis omnibus hospitalibus priuatisque et publicis fungitur
 8 officiis. Neque illis sociorum comitas uoltusque benigni et
 adloquia non modo sermonem elicere sed ne ut oculos
 quidem attollerent aut consolantes amicos contra intuerentur

*eos codices plerique post ante demum ponunt, unde expulimus ante
 scripsimus, uid. supra: ante eos MPFUpOTDLA fecit MPF
 UpOTDLA: fecerunt Gron. sine interpunctione ante tantam*

*6 2 armati PFUpOTDLA: armis M (quod nec Saluino displicebat
 nec displicet Conuaino) eludentesque MPFUpOTDLA: illuden-*

*tesque A⁴ ed. Rom. 1470, sed cf. 7. 13. 6; 2. 45. 6; 1. 48. 2
 quidam MOTDLA: quidem PFUp 3 tamen MP(tñ)UpOTD*

LA: tum F 5 euicit PFUpOTDLAR₁: euincit M

*6 fasces lictores MPFUpOTDLA: del. Hertz dubitanter sed recte,
 nam pura in luce refulget glossema: fasces lictoribus Madv.*

efficere poterant ; adeo super maerorem pudor quidam fugere 9
conloquia et coetus hominum cogeabat.

Postero die cum iuvenes nobiles missi a Capua ut pro- 10
ficiscentes ad finem Campanum prosequerentur reuertissent 11
uocatique in curiam percontantibus maioribus natu multo
sibi maestiores et abiectiores animi uisos referrent : adeo
silens ac prope mutum agmen incessisse ; iacere indolem 12
illam Romanam ablatusque cum armis animos ; non reddere
salutem, [non salutantibus dare responsum,] non hiscere
quemquam prae metu potuisse, tamquam ferentibus adhuc
ceruicibus iugum sub quod missi essent ; habere Samnites 13
uictoriam non praeclaram solum sed etiam perpetuam ;
cepiisse enim eos non Roman, sicut ante Gallos, sed, quod
multo bellicosius fuerit, Romanam uirtutem ferociamque, —
cum haec dicerentur audirenturque et deploratum paene 7
Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset, dicitur
[Ofilius] A. Calaius Oui filius, clarus genere factisque, tum

9 maerorem (uel mer-) UpOTDLA : memorem PF : maerrorem M³ :
maerorem M quidam MPUpTDA cdd. Geleni : quidem FL :
quam id O cogeabat PFUp³A² : cgebant MOTDLA quod
tutatur Alschevski ; cf. 21. 60. 7 dux cum principibus capiuntur
11 maestiores et M³ et M⁴(ut uidetur)PFUpOTDLA : mestiore sed
M abiectiores MPFUpOTDL¹L : -ones DA : -oris A³ dett. duo
Sigon. animi PFUpOTDLA (cf. 7. 34. 4) : animo F³ : animos
M (ut credo) : animi M¹ uel M² 12 iacere ed. Par. 1513 : tacere
MPFUpOTDLA Romanam . . . animos PFUpOT : om. MD
LA : add. omnia exc. Romanam A² : omnia longe supra in marg.
litteris minoribus cum h^d supplet M¹ (cum hs in margine) non
salutantibus dare responsum MPFUpOTDLA (sed punctum ante non
habent F²O, Non cum n capitali TDA : secludit Conway (cf. 3. 26. 9 ;
7. 5. 4) : salutantibus, non dare responsum Madu. ; (plura uide in
Class. Quart. xii (1918), p. 98) quod missi F²A² ed. Rom. 1470
(et sic fort. uoluit M¹) : quod emissi uel quo dimissi MPF²UpOTD
LA : quo dimissi dett. tres 13 sicut ante Gallos MPFOTDLA :
om. Up bellicosius MPFUpOTDLA : gloriosius Madu.

7 1 concilio MPFUpOTDLA (recte, ut credimus, quia non senatus
solum sed et iuvenes in curiam uocati erant) : consilio dett. aliq.
2 Ofilius MPF¹(ex Olius F)UpO : Ofilius TDLA : secludit Conway
cum tale nomen in Italia nusquam comparet ; deinde quod A. Calaius
Oui filius normam Campanorum nominum rectissime praebet ; postremo
quia ex codicibus ipsis patet Ofilius ex Oui filius ortum esse, u. infra.
A. Calaius P : acalaius UpO : accilaius F : a. alaius T², qui a.

- etiam aetate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse :
- 3 silentium illud obstinatum fixosque in terram oculos et
surdas ad omnia solacia aures et pudorem intuendae lucis
ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse ;
- 4 aut Romana se ignorare ingenia aut silentium illud Samni-
tibus flebiles breui clamores gemitusque excitaturum, Caudi-
naeque pacis aliquanto Samnitibus quam Romanis tristioremem
- 5 memoriam fore ; quippe suos quemque eorum animos habi-
turum, ubicumque congressuri sint ; saltus Caudinos non
ubique Samnitibus fore.
- 6 Iam et Romae sua infamis clades erat. Obsessos primum
audierunt ; tristior deinde ignominiosae pacis magis quam
- 7 periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis dilectus haberi
coeptus erat ; dimissus deinde auxiliorum apparatus, post-
quam deditionem tam foede factam acceperunt ; extemploque
sine ulla publica auctoritate consensum in omnem formam
- 8 luctus est. Tabernae circa forum clausae iustitiumque in
foro sua sponte coeptum prius quam indictum ; lati clauī,
- 9 anuli aurei positi ; paene maestior exercitu ipso ciuitas esse ;
nec ducibus solum atque auctoribus sponsoribusque pacis
irasci sed innoxios etiam milites odisse et negare urbe tectisue
- 10 accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus
exercitus etiam iratis miserabilis. Non enim tamquam in

calauius scribere uoluisse putandus est : calauius *TDLA* : *om. M* sed
in margine ofilii calauī primatis capuensium sententia etc. habet. Oui
filius *PFUpOTDA* : ofilius *L* : *om. M* uerendus *MPUpOTD*
LA : uenerandus *F* 3 terram *MPFUpOTDLA* : terra *Heraeus* ;
cf. Verg. Aen. 11. 507 et 12. 70 ; sed contra, *cf. Sen. Ep. 11. 7* figunt in
terram oculos et deprimunt irarum *MPFUpOT* et *A¹* uel *A²* ut
secundam lectionem : minarum (cum mole) *DL* (et cum molem) *A* :
minarum irarum *dett. duo* animo *MPFOTDLA* *cdd. Geleni* :
animi *Up dett. unus* (Voss. 1) *Edd. uet., quod probant Gron. Madv.*
6 et ante Romae posuit *Grynaeus* (ed. *Frob. 1531*), post Romae *PFUp*
OTDLA : & *M*, unde *Drak.* etiam scribit fort. recte, sed quid uoluerit *M*
nescire nos conflatemur : (sparsa pro et sua *A²* uel *A¹*) 7 auxilio-
rum *MPUpOTDLA* : auxiliatum *F* (sed -at- nig. atram. a *F³* denuo
scriptum) : auxiliatū (uel sim. quid) *M* (fortasse auxiliotum et *M* et *F*
habuerant)

patriam reuertentes ex insperato incolumes sed captorum habitu uoltuque ingressi sero in urbem ita se in suis quisque¹¹ tectis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere uellet. Consules¹² in priuato abditi nihil pro magistratu agere nisi quod expressum senatus consulto est ut dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt et P. Aelium¹³ Paetum magistrum equitum; quibus uitio creatis suffecti¹⁴ M. Aemilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. Nec per eos comitia habita; et quia taedebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus M. Valerius¹⁵ Coruus. Is consules creauit Q. Publilium Philonem et L. Papirium Cursorem iterum haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent.

Quo creati sunt die, eo—sic enim placuerat patribus—⁸ magistratum inierunt sollemnibusque senatus consultis perfectis de pace Caudina rettulerunt; et Publilius, penes quem² fasces erant, ‘dic, Sp. Postumi’ inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo uoltu quo sub iugum missus erat, ‘haud sum³ ignarus’ inquit, ‘consules, ignominiae non honoris causa me primum excitatum iussumque dicere, non tamquam senatorem sed tamquam reum qua infelicis belli qua igno-

¹² abditi *PFUpOTDLA*: om. *M* senatus consulto *A³ dett.*
duo Hearnii et ed. Parm. 1480 (cf. expressa necessitas 2. 13. 4): *sē*
PFUpO: *smē M*: *sēm TD⁸* (in *ras.*): *sēm tū L*: statutum *A*: sena-
 tus consultum *Madu.* ¹³ Aelium *ed. Frob.* 1531 (nomen gentile
Paetorum): aem(em-)ilium *MPFUpOTDLA* ¹⁴ rediit *MPF*
UpOTDLA (contra *redit* 7. 17. 10; 8. 23. 17) ¹⁵ Coruus *MPFT*
DLA: coruinus *UpO* (uid. 7. 32. 15) Q. Publilium *UpT²*: pub-
 lilium *MTDL*: Q. publium *PFO*: publium *A* *post* Philonem
 contra *cdd. nostros* tertium *add. Glareanus* iterum *MPFUpOT*
DLA, num recte? cf. 8. 23. 17 et *C. I. L.* i², p. 130

⁸ 2 Publilius *Up*: publius *cdd. cet. nostri* (cf. 8. 15. 9) ³ haud
 sum ignarus... pacis om. *L* qua... qua *MODA Gelenius e cdd.*
snis?: quā (uel quam)... qua *PF*?: tā... quā *F² uel F³ Up dett.*
aliqu.: quā... quā *TD⁸ dett. aliq.*

- 4 miniosae pacis. Ego tamen, quando neque de noxa nostra
neque de poena rettulistis, omissa defensione, quae non diffi-
cillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum
necessitatumque, sententiam de eo de quo rettulistis paucis
peragam; quae sententia testis erit mihine an legionibus
5 uestris pepercerim, cum me seu turpi seu necessaria spon-
sione obstrinxi; qua tamen, quando iniussu populi facta
est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea
6 praeterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur
per fetiales nudi uinctique; exsoluamus religione populum,
si qua obligauimus, ne quid diuini humaniue obstat quo
7 minus iustum piumque de integro ineatur bellum. Interea
consules exercitum scribere, armare, educere placet, nec
prius ingredi hostium fines quam omnia iusta in deditionem
8 nostram perfecta erunt. Vos, di immortales, precor quaeso-
que, si uobis non fuit cordi Sp. Postumium T. Veturium
9 consules cum Samnitibus prospere bellum gerere, at uos
satis habeatis uidisse nos sub iugum missos, uidisse spon-
sione infami obligatos, uidere nudos uinctosque hostibus
deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes;
10 nouos consules legionesque Romanas ita cum Samnite
gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos consules bella gesta
sunt.
11 Quae ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioque uiri
incessit homines ut modo uix crederent illum eundem esse
12 Sp. Postumium qui auctor tam foedae pacis fuisset, modo
miserarentur quod uir talis etiam praecipuum apud hostes
13 supplicium passurus esset ob iram diremptae pacis. Cum
omnes laudibus modo prosequentes uirum in sententiam

7 deditionem nostram *MPFUpOT*²: deditionem nostra *TDA*: de-
ditione nostra *L Lov.* 4 11 homines *MPFUpOTDLA*: omnes
Lov. 4 *Gron.* 12-14 quod uir . . . restituerentur *MOTDLA*: om.
PFUp, i. e. duas partes columnae uncialis exemplaris; sed cum autem
tribuni dixissent *benigne supplet Up* [*In 22. 32 Put. duas partes columnae*
(§§ 1, 2) *post tertiam (§ 3) scripsit*] 12 diremptae *MOA*: direptae
TD: directae *L* (sed in *M* littera e finalis est aut erasa aut usu detrita)

eius pedibus irent, temptata paulisper intercessio est ab L. Liuius et Q. Maelio tribunis plebis, qui neque exsolui 14 religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent restituerentur, neque 15 se pro eo quod spondendo pacem seruassent exercitum populi Romani poenam ullam meritos esse, neque ad extremum, cum sacrosancti essent, dedi hostibus uiolariue posse.

Tum Postumius 'Interea dedite' inquit 'profanos nos, 9 quos salua religione potestis; dedetis deinde et istos sacrosanctos cum primum magistratu abierint, sed, si me audiat, 2 priusquam dedantur, hic in comitio uirgis caesos, hanc iam ut intercalatae poenae usuram habeant. Nam quod dedi- 3 tione nostra negant exsolui religione populum, id istos magis ne dedantur quam quia ita se res habeat dicere, quis adeo iuris fetialium expers est qui ignoret? Neque ego 4 infitias eo, patres conscripti, tam sponsiones quam foedera sancta esse apud eos homines apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur; sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat. An, si 5 eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos uerba legitima dedentium urbes

13 eius *MTDLA*: om. O

14 aiebant *TDLA*: agebant *MO*

15 posse *Edd. vet., dett. unus*: posset *MPT*: possent *M² uel M³ P² uel P³ FUpOT²DLA*

9 1 Interea dedite *MOTDLA*: dedite interea dedite *PFUp*, probante *Iac. Gronovio* quos *PFUpOTDLA*: quod *M* religione *MUpOTDLA*: re religione *PFT²* 2 primum *MTDLA*: primo *PFUpO* intercalatae *MPFUpOTDLA*: intercalatam acute amicus noster *E. S. Thompson*; sed cf. e.g. specie infidae pacis 9. 45. 5; repercussae imaginis umbra (*i. e. echo*) *Ov. Met.* 3. 434; mutati amoris hiemps *Ov. Her.* 5. 34 et 'the winter of our discontent' *Shakespeare*; profecto usura, species, umbra, hiemps eadem sunt quae poena intercalata, infida pax, imago repercussa, mutatus amor; male interpretantur quidam intercalatae pro interpellatae uel delatae, cf. c. 14. 13 3 religione *UpODA*: religionem *MPFTL* 4 infit(uel-c-)ias eo *UpT²A³* dett. unus (*Gaertn.*): inficiasse o *TD*(sed hic -iti-) *LA*: inficias se O: inficiasse *MPF?*: inficior *F³* sponsiones ed. *Mognut.* 1518: sponsores *MPFUpOTD*(sine dubio) *LA* 5 an si *PFUpOTDLA*: mānsi *M* 15*

- nuncupare, deditum populum Romanum uos tribuni diceretis et hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium
 6 esse? Omitto deditum, quoniam de sponsione agitur; quid tandem, si spondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum?
 7 Di meliora, inquis. Atqui non indignitas rerum sponsionis uinculum leuat; si quid est in quo obligari populus possit, in omnia potest. Et ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert, consul an dictator an praetor spon-
 8 derit. Et hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt, quibus non fuit satis consules spondere, sed legatos, quaestores, tribunos militum spondere coegerunt.
 9 Nec a me nunc quisquam quaesiuerit quid ita sponderim, cum id nec consulis ius esset nec illis spondere pacem quae mei non erat arbitrii, nec pro uobis qui nihil
 10 mandaueratis possem. Nihil ad Caudium, patres conscripti, humanis consiliis gestum est; di immortales et uestris et
 11 hostium imperatoribus mentem ademerunt. Nec nos in bello satis cauimus et illi male partam uictoriam male perdiderunt, dum uix locis quibus uicerant credunt, dum quacumque condicione arma uiris in arma natis auferre
 12 festinant. An, si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac foedere agere?
 13 Tridui iter expeditis erat; interea in indutiis res fuisset, donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam aut pacem adferrent. Ea demum sponsio esset quam populi iussu

6 spondissemus *UpOT²D¹* (sed hic -dise-): spondissemus *MPF TLA*: spondissemus *D* 7 di *MPUpOT² uel T¹*: dii *F²* (in ras.) *A²* uel *A¹*: si *TDLA* (sed *Si* sic in *DLA*) in quo *MPFUpOTDLA* cdd. *Geleni*: in quod *dett. aliq. ed. Vascos. 1538 et 1543, fort. recte* 9 nec pro *MPFUpOTDLA*: pro *Madu. perperam* 12 accersunt *PF* (sed hic acer-) *UpO*: accerserunt *TDL*: accerserunt *A*: accenserunt *M*: accerserunt *M²* uel *potius M³*: accersierunt *A³*

spopondissemus. Sed neque uos tulissetis nec nos spopon- 14
dissemus; nec fas fuit alium rerum exitum esse quam ut
illi uelut somnio laetiore quam quod mentes eorum capere
possent nequiquam eluderentur, et nostrum exercitum eadem 15
quae impendierat fortuna expediret, uanam uictoriam uanior
inritam faceret pax, sponsio interponeretur quae neminem
praeter sponsorem obligaret. Quid enim uobiscum, patres 16
conscripti, quid cum populo Romano actum est? Quis
uos appellare potest, quis se a uobis dicere deceptum?
Hostis an ciuis? Hosti nihil spopondistis, ciuem neminem
spondere pro uobis iussistis. Nihil ergo uobis nec nobiscum 17
est quibus nihil mandastis, nec cum Samnitibus cum quibus
nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locu- 18
pletes in id quod nostrum est, in id quod praestare possumus,
corpora nostra et animos; in haec saeuiant, in haec ferrum,
in haec iras acuant. Quod ad tribunos attinet, consulite utrum 19
praesens deditio eorum fieri possit an in diem differatur; nos
interim, T. Veturi uosque ceteri, uilia haec capita, luendae spon-
sionis feramus et nostro supplicio liberemus Romana arma.'

Mouit patres conscriptos cum causa tum auctor, nec 10
ceteros solum sed tribunos etiam plebei, ut se in senatus

13 spopond- *F²UpOT²A³*: spond- *MPFTDLA*, cf. § 6 14 spo-
pond- *UpOT²D³*: spond- *MPFTDLA* 16 ciuem *A³*: quem
MPF²OTDLA (cf. 6. 18. 8 O): quin *Up*: qui *F²* 17 mandastis
F²UpOT²D³A⁴ uel *A²*: mandatis *MPF²OTDLA* nec . . . egistis
PFUpOT: om. *MDLA*; sed his pro uocibus omissis praebet *M* et *procul*
supra in marg. uoces omissas cum hā a marginatore additas: et add. *A²*
sed indicio dato ut post uobis reponantur, cf. 8. 12. 13 et 10. 28. 4 adn.
19 T. Veturi *MPFTA³*: i. ueturi *D*: tu ueturi *Up*: uenturi *O*:
ueturi *D¹* uel *D²LA* uosque *MPFUpOT²A¹*: et uosque *TDLA*
uilia haec *UpOA*: uilia et haec *TDL* dett. aliq.: uiliae (uilię) haec
MPF (fortasse uilię haec *M*) sponsionis *MPFUpOTDLA*:
sponsioni ed. *Par.* 1513, sed cf. *Caes. B. G.* 4. 17. 10 si arborum trunci
siue naues deiciendi operis essent a barbaris missae, et 5. 8. 6 quas
(naues) sui quisque commodi fecerat; *Sall. Fragm. Or. Phil.* 11 legum
ac libertatis subuertundae; *Sall. Cat.* 6. 7; *Tac. (e.g.) Ann.* 2. 59. 1.
Vsus genetiuī similis in dialecto Vmbroꝝ reperitur in (e.g.) Tab. Iguu.
vi. a. 8 et b. 48. (*Alia exempla Liuiana* 3. 24. 1; 3. 56. 12 (*Ver.*);
5. 2. 14; 9. 11. 12; 36. 27. 2, ut *Ciceronianum illud cetera in xii*
minuendi sumptus sunt (Leg. 2. 23. 59) quamquam eodem referenda esse
nos pro certo habemus, uim minorem, ut recte monet Lendrumius,
habent ad usum aduerbialem demonstrandum)

- 2 dicerent fore potestate. Magistratu inde se extemplo
 abdicauerunt traditique fetialibus cum ceteris Caudium
 ducendi. Hoc senatus consulto facto lux quaedam adful-
 3 sisse ciuitati uisa est. Postumius in ore erat; eum laudibus
 ad caelum ferebant, deuotioni P. Deci consulis, aliis claris
 4 facinoribus aequabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace
 illius consilio et opera; ipsum se cruciatibus et hostium irae
 5 offerre piaculaque pro populo Romano dare. Arma cuncti
 spectant et bellum: en unquam futurum, ut congredi arma-
 tis cum Samnite liceat?
- 6 In ciuitate ira odioque ardente dilectus prope omnium
 uoluntariorum fuit. Rescriptae ex eodem milite nouae
 7 legiones ductusque ad Caudium exercitus. Praegressi
 fetiales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis spon-
 soribus iubent, manus post tergum uinciri. Cum apparitor
 uerecundia maiestatis Postumi laxa uinciret, 'quin tu'
 8 inquit 'adduces lorum, ut iusta fiat deditio?' Tum ubi in
 coetum Samnitium et ad tribunal uentum Ponti est, A. Cor-
 9 nelius Aruina fetialis ita uerba fecit. 'Quandoque hisce
 homines iniussu populi Romani Quiritium foedus ictum iri
 spoponderunt atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam
 rem quo populus Romanus scelere impio sit solutus hosce
 10 homines uobis dedo.' Haec dicenti fetiali Postumius genu
 femur quanta maxime poterat ui perculit et clara uoce ait

10 3 in ore *MPFUpOTDLA*: in ore omnium *A² ed. Rom.* 1470: omnium in ore *Freudenberg*, melius, si respicias rationes et palaeographicas et orationis *Liuianae*, sed cf. *Cic. Tusc.* 1. 49. 116 et cum *Drak. Verg. Aen.* 12. 235; *Prop.* 2. 1. 2; 3. 1. 24 7 adduces *MPFUpOTDLA* et *Fragm. Haverk. et dett. sed futuri usus dub.*, cf. *Ter. Phorm.* 3. 3. 5 (538) quin experiemur *cod. Bamb. uel* quin experiamur *cod. cet.*; ubi *cod. Bambinum* sequitur *Ashmore*: adducis *ed. Frob.* 1531, fort. recte: adduce *dett. unus (Hearnii Oxon. C)* 9 hisce *MPOTDLA*: hice *Up, more suo*: hii *F² (cum ras. et spatio trium seq. litt.)* Quiritium *UpD⁴* *A⁴*: quirii *M³*: quiriti *M*: quaerit *T*: querit *LA*: eorum quae scripsit *D nil praeter quae manet*: quirites *PFOT²* noxam... rem om. *M* noxam *PUOTDLA*: noxiam *F?* (uoces ab spoponderunt usque ad noxiam omnes ab *F³* denuo scriptae sunt) 10 maxime *MPF Up (sed hic cum quantum) OTDLA*: maxima *dett. aliq., Madv., sed uid. c. 24. 9 adn.*

se Samnitum ciuem esse, illum legatum [fetialem] a se contra ius gentium uiolatum; eo iustius bellum gesturos.

Tum Pontius 'nec ego istam deditionem accipiam' inquit, II
'nec Samnites ratam habebunt. Quin tu, Sp. Postumi, si 2
deos esse censes, aut omnia inrita facis aut pacto stas? Samniti populo omnes quos in potestate habuit aut pro iis pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori 3
cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello; quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factae paenitet, restituat legiones intra saltum quo saeptae fuerunt. Nemo 4
quemquam deceperit; omnia pro infecto sint; recipiant arma quae per pactionem tradiderunt; redeant in castra sua; quidquid pridie habuerunt quam in conloquium est uentum habeant; tum bellum et fortia consilia placeant, tum sponsio et pax repudietur. Ea fortuna, iis locis quae 5
ante pacis mentionem habuimus geramus bellum; nec populus Romanus consulum sponsionem nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa defiet cur 6
uicti pacto non stetis? Obsides Porsinnae dedistis; furto eos subduxistis. Auro ciuitatem a Gallis redemistis; inter accipiendum aurum caesi sunt. Pacem nobiscum pepi- 7
gistis ut legiones uobis captas restitueremus; eam pacem inritam facitis. Et semper aliquam fraudi speciem iuris

10 ciuem MPFUpO: ciuem rō T: ciuem romanum DLA Lov. 4, Voss. 2 et dett. alii; sed illud esse post legatum L, Lov. 4, Voss. 2 dett.; alii hic, dett. alii aliis in locis ponunt; ergo manifestum est hunc locum cum uerbis similibus quae ex c. 11. 11 in marginem exciderint conflatum esse neque possumus quin suspicemur uocem fetialem in utroque loco a glossatore additam esse ex c. 10. 10 dicenti fetiali tractam; coniunctio enim haec legatus fetialis nusquam alibi, quod sciamus, comparet legatum fetialem MPFUpOTDLA: legatum; fetialem sic interpungunt D^s Drak.; sed uid. supra et c. 11. 11 4 tum sponsio UpL ed. Parm. 1480: tunc sponsio MPFOTDA 5 ea PFUpT²A²: a MTDLA (cf. 5. 27. 2 adn.) iis ed. Rom. 1469: his MPFOTDL: hiis A quae MPFTA²: qua Up: quam O: om. DLA 6 defiet MPFUp²T: deficiet M²UpODLA (sed -fit-) Porsinnae MTDLA (sed -ine): pr. sinne P: porsennae F² in ras. UpOT²D², cf. 6. 40. 17 et 2. 9. 1 adn. redemistis UpOT²DLA: redimistis M²F²: redimisistis M: redemisistis PF²T 7 pepigistis P²FUp: pepegistis MPOTDLA

- 8 imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace
 legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas
 uictori restituat; hoc fide, hoc foederibus, hoc fetialibus
 9 caerimoniis dignum erat. Vt quidem tu quod petisti per
 pactionem habeas, tot ciues incolumes, ego pacem quam
 hos tibi remittendo pactus sum non habeam, hoc tu,
 A. Corneli, hoc uos, fetiales, iuris gentibus dicitis?
- 10 Ego uero istos quos dedi simulatis nec accipio nec dedi
 arbitror, nec moror quo minus in ciuitatem [†]oblactam[†] spon-
 sione commissa iratis omnibus dis, quorum eluditur numen,
 11 redeant. Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo lega-
 tum [fetialem] genu perculit. Ita di credent Samnite
 ciuem Postumium, non ciuem Romanum esse et a Samnite
 legatum Romanum uiolatum; eo uobis iustum in nos factum
 12 esse bellum. Haec ludibria religionum non pudere in lucem
 proferre et uix pueris dignas ambages senes ac consulares
 13 fallendae fidei exquirere! I, lictor, deme uincla Romanis;
 moratus sit nemo quo minus ubi uisum fuerit abeant.' Et
 illi quidem, forsitan et publica, sua certe liberata fide ab
 Caudio in castra Romana inuiolati redierunt.

8 erat *MPF?UpOTDLA* : erit *F³* uel *F²* 9 hos tibi *dett.*
unus Gron. : hosti tibi *MPFUpOTDLA* 10 ciuitatem *F³UpO*
Fragm. Haverk.² dett. aliq. : ciuitate *MPF?TDLA* *Fragm. Haverk.*
dett. aliq. [†]oblactam[†] *MP* : obluctam *O* (uel obuictam *O*, *TDLA*
Fragm. Haverk. dett. plerique : oblitam *Up* : obduci oblatam (ut uidetur)
A² : oblatam *ed. Rom. 1469* : obligatam *F³A² Harl. 2* (in *F uestigium*
est litterae g) : obruptam *dett. aliq.* : obstrictam *Inc. Gron.* : obluctantem
W. B. Anderson : conuictam *malim quod significationem desideratam*
melius dat (similem usum uerbi in Cic. de Domo Sua 57. 145 reperies)
nec palaeographice difficile est si ob illud ex cō (i. e. con uel cō more
Floriacensi — cf. 5 43. 1 adn.; 7. 13. 9; 9. 23. 12; et fort. 9. 15. 9—
scriptum) ortum esse liceat conicere; in § 11. pro eo uobis praebeo cuobis
M et ecubois D; et in 10. 46. 1 cō F pro ob; 21. 8. 2 ob A pro cō
CM; con- et oc- confusa sunt 29. 26. 7 et bis 29. 27. 6; alia exx. dat
Drak (Index); in 6. 8. 1 cō- et de- confusa sunt. Si minus, credi etiam
potest per glossemam 'obligatam' adscriptum lectionem genuinam obscura-
tam fuisse; (uide Class. Quart. xii (1918). p. 99) sponsione PFUpO
TDLA? dett. plerique : sponsionem *MLA* (uel *A²*) *dett. aliq.* 11 gerite
MPFUpTDLA : geratur *O Edd. ante ed. Frob. 1535* fetialem
 (uel fec-) *MPFUpOTDLA* (uid. supra c. 10. 10) Romanum . .
 legatum *PFUpOT* : om. *M* (cum *h5*) *DLA* (uid. c. 10. 10 supra)

Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus **12**
renatum bellum omnia quae deinde euenerunt non in animis
solum sed prope in oculis esse; et sero ac nequiquam
laudare senis Ponti utraque consilia, inter quae se medio **2**
lapsos uictoriae possessionem pace incerta mutasse; et
beneficii et maleficii occasione anissa pugnatuos cum eis
quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere uel amicos
facere. Adeoque nullodum certamine inclinatis uiribus **3**
post Caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter
Romanos deditio Postumium quam Pontium incruenta
uictoria inter Samnites faceret, et geri posse bellum Romani **4**
pro uictoria certa haberent, Samnites simul rebellasse et
uicisse crederent Romanum.

Inter haec Satricani ad Samnites defecerunt, et Fregellae **5**
colonia necopinato aduentu Samnitium—fuisse et Satricanos
cum iis satis constat—nocte occupata est. Timor inde
mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit; lux pugnae **6**
initium fuit, quam aliquamdiu aequam—et quia pro aris ac
focis dimicabatur et quia ex tectis adiuuabat imbellis multi-
tudo—tamen Fregellani sustinuerunt; fraus deinde rem in- **7**

12 1 renatum *MP¹UpTDLA*: senatum *PF?O*: seminatam *F³ cod. Klock.* omnia *ed. Rom. 1469*: omniaque *MPFUpOTDLA* deinde *MPUpOTDLA*: dein *F Gron.*: deinceps *F³ cod. Klock.* euenerunt *F dett. aliq. Gron.*: uenerunt *MPUpOTDLA* **2** medio lapsos *Perisonius (cf. Verg. G. 3. 486; Ov. Met. 2. 137; Tac. Ann. 13. 38 et 1. 64)*: media lapsos *MPFUpOTDLA*: media lapsos uia *Madv. praeunte Donatio, cf. c. 3. 11*; sed contra *cf. spe lapsus Caes. B. G. 5. 55. 3; Verg. Aen. 11. 588; 12. 470; Hor. Sat. 2. 1. 15; Luc. 9. 712* et maleficii *PFUpOTDLA*: om. *M* **3** inclinatis *MPFUpOTDLA*: libatis (*ex 21. 29. 6*) *H. J. Mueller dimidiam significationis partem aequissimo animo abripiens; cf. 'balance of power' Anglice* **4** faceret . . . Samnites *PFUpOT*: om. *M(cum h.d.)DLA*; add. *M¹*, ut uidetur, cum *hs longe infra in margine*; add. *A³ uel A³ (cf. cc. 4. 12, 5. 6, 9. 17)* **5** satis *PFUpOTDLA*: om. *M*, num recte? utrosque usque *F³(uel F³)ODA*: utroque usque *MPFTL*: utrosque *Up quem tacitus sequitur Zingerle* **6** quia *MPFUpODLA²*: qui *TA* pro aris . . . quia *om. T*; add. *T²* tamen *MPFUpOTDLA*: secludit *Madv. sed defendi potest ut uocibus aliquamdiu aequam respondens sc. non quidem uictores significantiibus*

clinavit, quod uocem audiri praeconis passi sunt incolumem
abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit a certamine
8 animos et passim arma iactari coepta. Pertinacior pars
armata per auersam portam erupit tutiorque eis audacia fuit
quam incautus ad credendum ceteris paor, quos circum-
datos igni nequiquam deos fidemque inuocantes Samnites
concremauerunt.

- 9 Consules inter se partiti prouincias, Papirius in Apuliam
ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium
dati custodiebantur, Publilius in Samnio substitit aduersus
10 Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos,
quod nec ad Luceriam ire, ne ab tergo instaret hostis, nec
manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant.
11 Optimum uisum est committere rem fortunae et transigere
cum Publilio certamen; itaque in aciem copias educunt.
- 13 Aduersus quos Publilius consul cum dimicaturus esset,
prius adloquendos milites ratus contionem aduocari iussit;
ceterum sicut ingenti alacritate ad praetorium concursum
est, ita prae clamore poscentium pugnam nulla adhortatio
2 imperatoris audita est; suus cuique animus memor igno-
miniae adhortator aderat. Vadunt igitur in proelium
urgentes signiferos et, ne mora in concursu pilis emittendis
stringendisque inde gladiis esset, pila uelut dato ad id signo
3 abiciunt strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil
illic imperatoriae artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit;
4 omnia ira militaris prope uesano impetu egit. Itaque non
fusi modo hostes sunt sed ne castris quidem suis fugam
impedire ausi Apuliam dissipati petiere; Luceriam tamen

9 legiones. Distendit . . . precari (c. 14, § 8) *desunt codici Oxoniensi
ubi sc. periit folium unum* 10 ad Luceriam *F³ uel F³UpTDLA:*
ad luceriam *PF:* ad lugeriam *M* ire *MP³FUpTDLA:* *om. P*
11 transigere *MF³UpTDLA:* transire *PF²T²* Publilio *T¹ uel*
T²DLA: publicio *PT:* publico *FUpA²:* publico *M:* publico *M¹*
uel M². (In § 9 publilius *M* et in c. 13. 1 *MTDL:* *publius add. cet. in*
utroque loco)

13 4 impedire *MPFUpTDLA:* inhibere dubitanter *Madv.; sed*

coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos 5
ira eadem, quae per mediam aciem hostium tulerat, et in
castra pertulit. Ibi plus quam in acie sanguinis ac caedis
factum praedaeque pars maior ira corrupta.

Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis per- 6
uenerat Arpos per omnia pacata Samnitiū magis iniuriis et
odio quam beneficio ullo populi Romani; nam Samnites, ea 7
tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria et
maritima loca contempto cultorum molliore atque, ut euenit
fere, locis simili genere ipsi montani atque agrestes depopu-
labantur. Quae regio si fida Samnitibus fuisset, aut perue- 8
nire Arpos exercitus Romanus nequisset aut interiecta [inter
Romam et Arpos] penuria rerum omnium exclusos a com-
meatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad 9
Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia uexauit: om-
nia ab Arpis Romanis suppeditabantur, ceterum adeo exigue
ut militi occupato stationibus uigiliisque et opere eques fol-
liculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdum 10

*ut in Cic. Fam. 7. 5. 1 mea dubitatio aut impedire profectionem
meam uidebatur aut certe tardare, uerbum impedire maiorem uim
habet quam tardare, ita hic quoque notionem interrumpendi atque
onerandi uidetur inferre* 5 pertulit F^3 uel F^2UpD^3A : perculit

$MPFTDL$ 7 contempto A^b , Gron., et sic dett. aliq. et Sigon.
*sed cum cultu pro cultorum: contempta M: contemptu M^2PF
 $UpTDLA$ Fragm. Haverk., cf. 45. 30. 7; 21. 37. 6*

8 interiecta . . . Arpos $MPFUpTDLA$; inter Romam et Arpos
*exclusimus cum Tan. Fabro consentientes Romae mentionem hic nihil
facere statuenti; totam clausulam secl. Luterbacher: omnia ret. sed contra
codices absumpsissent scr. Gron.: nobis uox interiecta Liuiο potius
quam glossematori uidetur tribuenda; contra facile erat adscribere clausu-
lam inter R. et A., quae locutionem uere Liuiānam interiecta penuria
male turbauit* absumpsisset $MPFUpTDLA$: assumpsisset A :
absumpsissent Gron., uid. supra; sed nomen abstractum subiecti uice

fungens etiam in prox. clausula—inopia uexauit—recurrat 9 pro-
fectos $MUpTDLA$: profectus PF ; ideoque uoce iuxta erasa scripsit
ubi F^3 militi $PFUpTDA$: milite M^2 (uel M^1) F^3L : militie
 M ('in utrumque paratus'): datiuum sic tuemur ut cum abiecto fru-
mento non minus quam in castra ueheret coniungatur; aliter enim
sententiae partes aequiperari nequeunt; similiter obsessis infra et cum
aduenit et cum inuecti erant cohaeret

- occursu hostium cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare: obsessis priusquam alter consul uictore exercitu aduenit, et commeatus ex montibus Samnitium inuerti
 11 erant et auxilia intromissa. Artiora omnia aduentus Publili fecit, qui obsidione delegata in curam collegae uacuuus per
 12 agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique contractis uiribus signa cum Papirio conferre.
- 14 Per id tempus parantibus utrisque se ad proelium legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Romanisque ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnatuuros. Ea legatione Papirius audita perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturum respondit; accitoque eo, cum tempus omne in apparatu pugnae consumpsisset conlocutus
 3 de re haud dubia, signum pugnae proposuit. Agentibus diuina humanaque, quae adsolent cum acie dimicandum est, consulibus Tarentini legati occurrere responsum exspectantes; quibus Papirius ait: 'auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nuntiat; litatum praeterea est egregie; auctoribus dis, ut uidetis, ad rem gerendam proficiscimur'.
 5 Signa inde ferre iussit et copias eduxit uanissimam increpans gentem, quae, suarum impotens rerum prae domesticis sedi-

10 obsessis *MF³A²*: et obsessis *PF²UpTDLA* Samnitium
MTA⁴: Samnium *DLA*: Samnitibus *PFUpT²* 11 uacuuus *MP*
FTDLA: uacuus *A¹* uel *A²*: uacuis *Up*: uagus *Duker, Madv.*, sed cf. *praef. nostram*, § 31 (d)

14 1 parantibus *M* et *P* cum ceteris *cdd.* non parantibusque ut
Alscheffskii typographus errabundus aduersus] ante hanc uocem
 add. eos *M*, erasit *M¹* pugnatuuros *MPUpTDLA*: pugnatores *F*
 2 de ordine *Medicei* distorto uid. *praef. nostram*, § 41 (b) acci-
 toque . . . proposuit om. *Up* conlocutus de re *MPFTDL* (sed cum
pro con) *A*: non conlocutus de re *Koch*: conlocutus ut de re *M. Mueller*
 (si quid mutandum sit, consumpsissent malit *Conway*) 5 ferre
D cum *cdd.* ceteris et *cdd.*? *Geleni*: ferri *delt. aliq. ed. Rom.* 1470 *Gron.*,
 fort. recte, sed cf. 42. 66. 8 clamor iubentium referre signa et 41. 3. 6
 pabulum lignaque proicere iubent et saepius receptui canere iussit

tionibus discordiisque, aliis modum pacis ac belli facere
aequum censeret.

Samnites ex parte altera, cum omnem curam belli remi- 6
sissent, quia aut pacem uere cupiebant aut expediebat simu-
lare ut Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente
ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in aucto- 7
ritate Tarentinorum manere nec descendere in aciem nec
extra uallum arma ferre; deceptos potius quodcumque casus
ferat passuros quam ut spreuisse pacis auctores Tarentinos
uideantur. Accipere se omen consules aiunt et eam precari 8
mentem hostibus ut ne uallum quidem defendant. Ipsi 9
inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis et
simul undique adorti, cum pars fossas explerent, pars uelle-
rent uallum atque in fossas proruerent, nec uirtus modo
insita sed ira etiam exulceratos ignominia stimulet animos,
castra inuasere; et pro se quisque non haec Furculas nec 10
Caudium nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbe
uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum nec fossae
arcerent, memorantes caedunt pariter resistentes fusosque,
inermes atque armatos, seruos liberos, puberes impubes, 11
homines iumentaue; nec ullum superfuisset animal, ni 12
consules receptui signum dedissent audiosque caedis milites
e castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud 13
infensos ob interpellatam dulcedinem irae confestim oratio
habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum con- 14
sules odio in hostes cessisse aut cessuros; quin duces
sicut belli ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respec-
tus equitum sescentorum qui Luceriae obsides tenerentur
praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in 15

6 ex parte altera *M²P²* (ex alteram *MP*) *UpTDLA*: omnia in *Ferasa*
sunt ab *F³* qui cum *cod. Klockiano* scripsit q' ad luceriam castra habebant

8 accipere *UpA²*: acciperent *MPFTDLA* mentem
hostibus] hic redit *O*, cf. c. 12. 9 9 ipsi *MPFUpOTDLA*: cōs *F³*

11 im(uel in-)pubes *MPFUpOT²*: in(uel im-)puberes *M²TDLA*
12 ac minis *D³ ed. Rom.* 1469: agminis *MPFUpOTDLA* 15 prae-
pedisset *ed. Rom.* 1469 (sed pre.): praepedissent *MPFUpOTDLA*

- supplicia eorum ageret perdere prius quam perire optantes.
- 16 Laudare ea milites laetarique obuiam itum irae suae esse ac
fateri omnia patienda potius quam proderetur salus tot
principum Romanae iuventutis.
- 15 Dimissa contione consilium habitum omnibusne copiis
Luceriam premerent an altero exercitu et duce Apuli circa,
2 gens dubiae ad id uoluntatis, temptarentur. Publilius con-
sul ad peragrandam profectus Apuliam aliquot expeditione
una populos aut ui subegit aut condicionibus in societatem
3 accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriae restiterat,
breui ad spem euentus respondit; nam insessis omnibus
uiis per quas commeatus ex Samnio subuehebantur, fame
domiti Samnites qui Luceriae in praesidio erant legatos
misere ad consulem Romanum, ut receptis equitibus qui
4 causa belli essent absisteret obsidione. Iis Papirius ita
respondit debuisse eos Pontium Herenni filium, quo auctore
Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patien-
5 dum censeret; ceterum quoniam ab hostibus in se aequa
statui quam in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam
iussit arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbel-
6 lem intrá moenia relinquerent; militem se cum singulis
uestimentis sub iugum missurum, ulciscensem inlatam, non
7 nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. Septem
milia militum sub iugum missa praedaeque ingens Luceriae
capta, receptis omnibus signis armisque quae ad Caudium
amissa erant et, quod omnia superabat gaudia, equitibus re-
ciperatis quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites
8 dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior

16 ac fateri *MTDLA*: fateri *PFUpO*, non male, si quis *climacem*
quam uocant potius quam *productionem orationis* malit

15 2 profectus Apuliam *PFUpOTA* (et *D* ut uidetur: Apulie *D³* in
ras.): profectus Apulia *L*: om. *M* 4 iis *MP*: his *FOTDL*: hiis *A*
6 ignominiam *MPFUpTDLA*: iniuriam *O* 7 amissa erant *M*
T² uel *T¹* (missa erant *T*): amiserant *P*: amiserant *P²FUpODLA*
(supra -se- duo puncta habet *O*) reciperatis] uid. 1. 12. 1 adn.:
recuperatis *edd. nostri* pignora *MPFUpO* (sed -re) *TDLA*, cf. c.
18. 17 dederant *MPUpOTDLA*: miserant *F³* in rasura

uictoria populi Romani est, si quidem etiam, quod quibusdam in annalibus inuenio, Pontius Herenni filius, Samnitium imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum ceteris est missus.

Ceterum id minus miror obscurum esse de hostium duce 9 dedito missoque; id magis mirabile est ambigi Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium atque inde Luceriam gesserit ultorque 10 unicus Romanae ignominiae haud sciam an iustissimo triumpho ad eam aetatem secundum Furium Camillum triumphauerit an consulum—Papirique praecipuum—id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error Cursorne 11 Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum ob rem bene gestam Luceriae continuato magistratu consul tertium creatus sit an L. Papirius Mugillanus et in cognomine erratum sit.

Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. 16 Aulius cum Ferentanis uno secundo proelio debellauit urbemque ipsam, quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna consul alter 2 cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant praesidiumque eorum in urbem 3 acceperant, rem gessit. Nam cum ad moenia Satrici ad-

9 de hostium duce dedito missoque *MUPOT*¹ (d. h. d. dedito omissoq. *T*)^{A2}: de hostib: duce dedito missoq. *P*: de hostib: dedito missoq. *F*: de hostium decedit omissoque *D* (ut uidetur) *L*: de hostium cede obmissoq. *A* 10 Papirique (uel -liq.) *MPFOTDLA* (sed quæ *M*): papyrii pubiique *Up*, sed sic sensu caret praecipuum quod nos paene proprium interpretamur; cf. *Cic. Rep.* 1. 47 et *Suet. Galba* 5; an consulis Papyrii ed. *Rom.* 1469 11 comitiis *MPUPOTDLA*: om. *F* Aulio *MTDA*: aulo *PFUPOT*²: alio *L* Mugillanus *PFUPO*: mugillanus *MTDLA* (cf. 8. 23. 17 et 4. 7. 10)

16 1 Ferentanis *M³P²FUPOT*² (cf. *Ital. Dialects*, p. 212): frentanis *MTDLA*: frentranis *P*: forentanis *Gron.*; uid. *W. B. Andersonii* ed. libri IX, *Cantab.* ad loc. et c. 20. 9 uno *MPUPOTDLA*: uerio *F* quo se *MPFOTDLA*: quo se ipsa *Up*; uocem antecedentem scripsit ipsas *M*, corr. *M¹* uel *M²* 3 Satrici ed. *Frob.* 1535, cf. 6. 33. 4 et *Ital. Dial.* p. 275: Satricae (uel -ce) *MPFUPOTDLA*

motus esset exercitus legatisque missis ad pacem cum precibus petendam triste responsum ab consule redditum esset, nisi praesidio Samnitium interfecto aut tradito ne ad se remearent, plus ea uoce quam armis inlatis terroris colonis
 4 iniectum. Itaque subinde exsequentes quaerendo a consule legati quonam se pacto paucos et infirmos crederet praesidio tam ualido et armato uim allatu-
 5 sent, discedunt aegreque impetrato ut de ea re consuli senatum responsaque ad se referri sineret ad suos redeunt.
 6 Duae factiones senatum distinebant, una cuius principes erant defectionis a populo Romano auctores, altera fidelium ciuium; certatum ab utrisque tamen est ut ad reconci-
 7 liandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum praesidium Samnitium, quia nihil satis praeparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset, enuntiare consuli satis habuit qua noctis hora quaque porta
 8 et quam in uiam egressurus hostis foret; altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt armatosque clam hoste in urbem acceperunt.

3 ante esset est rasura in *M* fort. uocis esset plus ea uoce quam *PFUpOTDLA*: om. *M* 4 exsequentes *Lov.* 4 et dett. *alter. Gron.*: exs(ex-)equentur *PTDLA*: exs(ex-)equuntur *M(exac-)P²FUpOT³A³*: exsequerentur *Lov.* 2: cum exsequerentur *ed. Rom.* 1469; si semel exsequentis (uel -tes) in exsequuntur corruptum erat, in promptu erat scribae alicui in exsequuntur mulare; participium praesens indicat consulem preces Satricanorum acerbè intercidisse crederet *ed. Rom.* 1469, *Up*: crederent *MPFOTDLA* 5 sineret *UpDA²*: sineret et *MTLA*: sinerent et *PFO* 6 nauaretur *MPF²UpTD³LA*: naueretur *O*: nauicaretur *D*: daretur *F³*: dubito utrum naua- an nauo- an potius noua- habuerit *F* 7 cum *MPFTDLA*: tum *Up*: om. *O* (qui et esset omittit; uid. infra) excessurum *F* (ut uidetur, denuo a *F³* scriptum) dett. duo et *ed. Frob.* 1535: excussurum *MPUpOTLA*: excursurum *D* esset *DA³*: esse *MTDLA*: om. *PFUpO* enuntiare *MTDLA*: nuntiare *PFUpOT³D³* 8 consuli dett. aliq., *ed. Frob.* 1535 (*Gelenius e cdd. ?*): consulibus *MPFUpOTDLA* clam hoste *Gelenius e cdd. ?*, recte, ut *pulp*; cf. hocte pro hoste 30. 24. 5 *Put.*: clam nocte *MPFUpOTDLA*: clam *Weissenb.* (omisso nocte tamquam ab nocte sup. inserto: clam suis *Gron.*: clam s̄mte (i. e. Samnite) olim suspicabar, nam haec uox saepe in his cdd. errorem aliquem praebet

Ita duplici prodicione et praesidium Samnitium insessis circa 9
uiam siluestribus locis necopinato oppressum est, et ab urbe
plena hostium clamor sublatus momentoque unius horae
caesus Samnis, Satricanus captus, et omnia in potestate con-
sulis erant; qui quaestione habita quorum opera defectio 10
esset facta, quos sontes comperit, uirgis caesos securi per-
cussit praesidioque ualido imposito arma Satricanis ademit.

Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Cursorem 11
scribunt, qui eo duce Luceriam receptam Samnitesque sub
iugum missos auctores sunt. Et fuit uir haud dubie dignus 12
omni bellica laude, non animi solum uigore sed etiam cor-
poris uiribus excellens. Praecipua pedum pernecitas inerat, 13
quae cognomen etiam dedit; uictoremque cursu omnium
aetatis suae fuisse ferunt [et] seu uirium ui seu exercitatione
multa, cibi uinique eundem capacissimum; nec cum ullo 14
asperiolem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse
militiam pediti pariter equitque; equites etiam aliquando 15
ausos ab eo petere ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid
laboris; quibus ille 'ne nihil remissum dicatis, remitto' 16
inquit, 'ne utique dorsum demulceatis cum ex equis de-
scendetis'. Et uis erat in eo uiro imperii ingens pariter in
socios ciuesque. Praenestinus praetor per timorem segnius 17
ex subsidiis suos duxerat in primam aciem; quem cum
inambulans ante tabernaculum uocari iussisset, lictorem
expedire securem iussit. Ad quam uocem exanimi stante 18
Praenestino, 'agedum, lictor, excide radicem hanc' inquit
'incommodam ambulantis', perfusumque ultimi supplicii

9 est et OTDLA : est MPFUp 13 uictoremque M³F¹ uel F³
A² (in ras.) *Fragm. Haverk.*² (ex uictorque): uictorisque M (ut uidetur)
PFUpOTDLA? ferunt Madv.: ferunt et MPFUpOTDLA
uirium MPFUpOTDLA (cf. robore animi uiriumque 23. 26. 11 et
robor omne uirium eius regni 33. 4. 4): crurum Madv., num necessario?
capacissimum MPFUpOTDLA: parcissimum Badham, male nam
de Papirio cf. Dionem Cassium *Fragm.* 36 § 23 a.u.c. 435 (Dindorf, p. 50)
οἷον πολλῶ ἐχρήτο et τὸν οἶον κατακοιμήσοντά με λαμβάνω 17 se-
curem MPFUpOTDLA: securim O 18 ultimi MOTDLA: ultum P:
uultum P² uel P³FUpT²

- 19 metu multa dicta dimisit. Haud dubie illa aetate, qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir quo magis innixa res Romana staret. Quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam uertisset.—
- 17 Nihil minus quaesitum a principio huius operis uideri potest quam ut plus iusto ab rerum ordine declinarem uarietatibusque distinguendo opere et legentibus uelut de-
2 uerticula amoena et requiem animo meo quaererem; tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus saepe tacitus cogitationibus uolutaui animum, eas euocat in medium, ut quaerere libeat quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit.
- 3 Plurimum in bello pollere uidentur militum copia et uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana
4 maxime in res bellicas potens; ea et singula intuenti et uniuersa sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque facile praestant inuictum Romanum imperium.
- 5 Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit quod unus fuit, quod adulescens in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus,
6 decessit. Vt alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum, Cyrum, quem maxime Graeci laudibus celebrant, quid nisi longa uita, sicut Magnum
7 modo Pompeium, uertenti praebuit fortunae? Recenseam

19 innixa *MPFUpOTDLA*: innixa *dett. aliq.*

17 *De his tribus capitibus (17-19) consulenda est appendix huius Libri a W. B. Anderson Cantab. 1909 editi, qui probabile fecit iuuenalis dicendi genus hic quam in ceteris Livio iure tribuendum esse*

1 distinguendo *UpODLA*: distinguendo *MPFT* deuerticula
MPFTDL *Fragm. Haverk.*: diuerticula *UpOD^aA* 2 tacitus
PF (*cf. Verg. Ecl. 9. 37* id tacitus mecum ipse uoluto): tacitis *MUpO*
TDLA uolutaui *dett. unus* (*Haverk.*), *Bake*: uolutauit *MPFUp*
OTDLA euocat in medium *PFUpOTDLA*: euocati *M*
3 in res bellicas *MPF(sed bellica)UpOTDLA*: inter res bellicas
Harant, fort. recte; in re bellica *H. J. Mueller*: re bellica *Weissenb.*

duces Romanos, nec omnes omnium aetatum sed ipsos
 eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit
 bellandum, M. Valerium Coruum, C. Marcium Rutulum, 8
 C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philo-
 nem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos
 Decios, L. Volumnium, M'. Curium? Deinceps ingentes 9
 sequuntur uiri, si Punicum Romano praeuertisset bellum
 seniorque in Italiam traiecisset. Horum in quolibet cum 10
 indoles eadem quae in Alexandro erat animi ingeniique,
 tum disciplina militaris, iam inde ab initiis urbis tradita per
 manus, in artis perpetuis praeceptis ordinatae modum uene-
 rat. Ita reges gesserant bella, ita deinde exactores regum 11
 Iunii Valeriique, ita deinceps Fabii, Quinctii, Corneli, ita
 Furius Camillus, quem iuuenes ii quibus cum Alexandro
 dimicandum erat senem uiderant.

Militaria opera pugnando obeunti Alexandro—nam ea 12
 quoque haud minus clarum eum faciunt—cessisset uide-
 licet in acie oblatus par Manlius Torquatus aut Valerius
 Coruus, insignes ante milites quam duces, cessissent Decii, 13
 deuotis corporibus in hostem ruentes, cessisset Papirius
 Cursor illo corporis robore, illo animi! uictus esset consiliis 14
 iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, quem qui
 ex regibus constare dixit unus ueram speciem Romani
 senatus cepit! Id uero erat periculum, ne sollertius quam 15

7 nec omnes *M*¹ uel *M*²OTDLA: nec Romanos nec omnes *PF*:
 nec romanos omnes nec *Up*; inter uocem praecedentem Romanos et nec
scripsit M reb. si cum Alexandro foret bellatum (*p.* viii) 8 (*et in § 12*)
 Coruum *MPFTDLA*: coruinum *UpO* (*uid.* 7. 32. 15) Rutulum]
cf. 7. 17. 6 *et* 38. 8; 3. 7. 6 *adm.*; 9. 33. 1: Rutilium *MPFUpOTDLA*:
 rutilum *dett. aliq.* Manium *Sigon.* 'e lapidibus Capit.', *cf.* *C. I. L.* i²,
p. 46 (uel i¹ *p.* 457) *Acta Triumph.* xii a.u.c. 479 *nn.* CVRIVS. *nn.* F. (*ubi*
nn. pro *M*¹ *stat*: u. *Sandys, Companion to Lat. Studies.* *p.* 741); *cf.* *Cic.*
Sull. 7. 23; *Val. Max.* 4. 3. 5: marcum uel m *MPFTDLA*, *cf.* *C. I. L.*
 i², *pp.* 135, 171: marcium *O.* *Punctum interrogatiuum primus posuit*
Madv. 9 praeuertisset *PFUpOTDLA*: uertisset *M* 10 artis
*A*⁶. *Edd. uel.*: artes *MPFUpOTDLA* ordinatae (uel -te) *MPFO*
TDLA: ordinata in usum *Up* 13 robore *MUpOTDLA*: om. *PF*

quilibet unus ex his quos nominaui castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis praecaueret, tempus pugnae deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret! Non cum Dareo rem esse dixisset, quem mulierum ac spadonum agmen trahentem inter purpuram atque aurum oneratum fortunae apparatus suae, praedam uerius quam hostem, nihil aliud quam bene ausus uana contemnere, incruentus deiecit. Longe alius Italiae quam Indiae, per quam temulento agmine comisabundus incessit, uisus illi habitus esset, saltus Apuliae ac montes Lucanos cernenti et uestigia recentia domesticae cladis, ubi auunculus eius nuper, Epiri rex Alexander, absumptus erat.

18 Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu nouae fortunae nouique, ut ita dicam, ingenii quod sibi uictor induerat spectetur, Dareo magis similis quam Alexandro in Italiam uenisset et exercitum Macedoniae oblitum degenerantemque iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem uestis et desideratas humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonibus graues nedum uictoribus, et foeda supplicia et inter uinum et epulas caedes amicorum et uanitatem ementiendae stirpis. Quid si uini amor in dies fieret acrior? quid si trux ac praeferuida ira?—nec quicquam dubium inter scriptores refero—nullane haec damna imperatoriis uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat, quod leuissimi ex Graecis qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriae fauent dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitrör fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus; et aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum

16 Dareo *MPTDL*: dario *P²FUpA*: darici *O* atque *MPFUpO*
LA: et *T*: ac *D* 17 comisabundus *MPFUpO*: comesabundus
TDL: comessabundus *A* Epiri *PFUpOTDA*: epyri *L*: om. *M*
 18 3 Dareo *MPOT*: Dario *P²FUpDLA*

armis, cernēte tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, contionari libere ausi sunt homines, id quod ex monumentis orationum patet, aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit!

Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo; unius 8 tamen ea magnitudo hominis erit collecta paulo plus decem annorum felicitate; quam qui eo extollunt quod populus 9 Romanus etsi nullo bello multis tamen proeliis uictus sit, Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit, non intellegunt se hominis res gestas, et eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Mi- 10 remur si, cum ex hac parte saecula plura numerentur quam ex illa anni, plus in tam longo spatio quam in aetate tredecim annorum fortuna uariauerit? Quin tu homines 11 cum homine, [et] duces cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem quibus nun- 12 quam aduersa fortuna pugnae fuit? Paginas in annalibus magistratuumque fastis percurrere licet consulum dicta-

7 cernente MPFOTDLA: cernentes UpD² Madv. sunt
 MU²OTDLA (uerba Liui ipsius): sint PF Edd. ut. 8 con-
 cipiatur MPUpOTDLA: concipitur F (inter multa alia menda
 eiusdem generis) decem MPFUpOTDLA: xii coni. T. Faber
 10 tredecim MPFUpOTDLA: xvi A² (uel A¹) ut lectionem se-
 cundam in margine 10, 11 uariauerit... cum fortuna om. M;
 cf. praef. nostram, § 44 11 homines scripsimus: hominis PFUpOI
 DLA: hominis causam dett. aliq. et PFUpOTDLA, sedusimus
 duces F: ducis PU²OTDLA cum fortuna PFUpOT(sed
 fortuna ante pro fortunam T)DLA: secludit Benedict apud Madv.
 Emend. Qui loco difficili ita tantum mederi uolunt ut cum fortuna sedu-
 dant, explicare omiserunt quem uirum Liuius per uoces hominis ducis
 significare putandus sit, obliti etiam totam contentionem uerti non in
 unius cuiusdam Romani sed plurium cum Alexandro comparatione—
 uid. §§ 17, 18; praeterea, pace Madvigii dixerimus, non fortuna modo
 ducum sed etiam hominum uirtus in rationem trahitur—uid. § 12, ubi
 uox uirtutis respondet uocibus homines cum homine et uox fortunae uoci-
 bus fortunam cum fortuna—praesertim cum etiam Papirium Alexandro
 opponere ipse Liuius de consulto—cf. c. 16. 19 destinant non destinarem—
 uitasse uideatur. (De hoc loco uid. etiam Class. Quart. xii (1918), p. 99)
 12 fortuna pugnae UpA² uel A¹: fortunae (uel -e) pugna PFOT²:
 fortunae (uel -e) pugnae MTDLA (fortasse pugna glossatori debetur
 qui supra uocem fortuna scripsit uocem pugna) magistratuumque
 fastis scripsimus: magistratuum fastisque MPFUpOTDLA (sed in M

torumque quorum nec uirtutis nec fortunae ullo die popu-
 13 lum Romanum paenituit. Et quo sint mirabiliores quam
 Alexander aut quisquam rex, denos uicenosque dies quidam
 14 dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit; ab
 tribunis plebis dilectus impediti sunt; post tempus ad bella
 15 ierunt, ante tempus comitiorum causa reuocati sunt; in ipso
 conatu rerum circumegit se annus; collegae nunc temeritas,
 nunc prauitas impedimento aut damno fuit; male gestis
 rebus alterius successum est; tironem aut mala disciplina
 16 institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non
 liberi solum impedimentis omnibus sed domini rerum tem-
 17 porumque trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Inuictus
 ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset et eadem
 18 fortunae pignora in discrimen detulisset; immo etiam eo plus
 periculi subisset quod Macedones unum Alexandrum habuis-
 sent, multis casibus non solum obnoxium sed etiam offeren-
 19 tem se, Romani multi fuissent Alexandro uel gloria uel rerum
 magnitudine pares, quorum suo quisque fato sine publico
 discrimine uiueret morereturque.

19 Restat ut copiae copiis comparentur uel numero uel mi-
 2 litum genere uel multitudine auxiliorum. Censebantur eius
 aetatis lustris ducena quinquagena milia capitum. Itaque
 in omni defectione sociorum Latini nominis urbano prope
 3 dilectu decem scribebantur legiones; quaterni quinque
 exercitus saepe per eos annos in Etruria, in Vmbria Gallis
 hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum.
 4 Latium deinde omne cum Sabinis et Volscis et Aequis et
 omni Campania et parte Vmbriae Etruriaequae et Picentibus
 et Marsis Paelignisque ac Vestinis atque Apulis, adiuncta

post annalibus spatium unius feruie litt. relictum est): fastisque magistra-
 tuum *Mommsen, Rom. Chron. p. 208; sed cf. 2. 57. 3 adn.; 3. 2. 11; 3. 45.*
 6; 5. 30. 4 13 quisquam *MPFUpTDLA*: quisquam alius *O, dett. unus*
(Harl. 2), male (nam rex idem significat quod regulus Asiaticus, cf. Verg.
Georg. 2. 498) 14 post tempus... reuocati sunt *hic omissa post se*
annus tandem ponunt PF (cf. 8. 8. 4 adn.) 17 pignora *MUpOTDLA,*
cf. 9. 15. 7: pignera PF, cf. 2. 1. 5 adn.; 21. 21. 11 19 Romani
MPFUpOD³A: romanis *T et D (ambo cum puncto ante multi) L*

omni ora Graecorum inferi maris a Thuriis Neapolim et Cumas et inde Antio atque Ostiis tenus †Samnites† aut socios ualidos Romanis aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse 5 traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus non plus triginta milibus hominum et quattuor milibus equitum, maxime Thessalorum; hoc enim roboris erat. Persas Indos aliasque si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret.

Adde quod Romanis ad manum domi supplementum 6 esset, Alexandro, quod postea Hannibali accidit, alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma clupeus sarisae- 7 que illis; Romano scutum, maius corpori tegumentum, et pilum, haud paulo quam hasta uehementius ictu missuque telum. Statarius uterque miles, ordines seruans; sed illa 8 phalanx immobilis et unius generis, Romana acies distinctior, ex pluribus partibus constans, facilis partienti, quacumque

19 4 omni ora *O¹A²* uel *A¹* Aldus: omnis ora *MPFUpOTDLA*: omnisque ora *Harant* cui adiuncta *i. q.* adiuncta erant *est*; *idem uoce tenus sententiam finit* a Thuriis *ed. Venet. 1495: a thuris uel athuris MFUpOTDLA*: *authuris F*: a brutiis *Gron.* Neapolim et Cumas . . . tenus Samnites *MPFOTDLA*: Neapoli et Cumis tenus Samnites (*omissis cett.*) *Up* Samnites *MPFUpOTDLA*: *seclussit Dobraeus*: hos omnes *Gron.*, qui et Samnites post Apulis supra inseruit. Satis apparet et post tenus hanc uocem insititiam esse et loco post Apulis idoneam; probabile autem uidetur post tenus hac insitione extrusum fuisse nomen aliquod gentis uel gentium, e. g. Ausones Hernicosque (*cf. c. 25*), quod ante aut socios facilius excidere poterat, *cf. praef. nostram*, § 46; fort. tamen sequendus est *Harantius*, u. supra 5 quattuor (*iiii*) *MOTDLA*: vii *PFUpT²* maius *MPFUpOTDLA*: magis *OA¹* uel *A²*, *dett. duo*, *ed. Rom. 1470, Morawski (H. J. Muellero probante)* 6 Hannibali *MP(sed hamn-)UpOTA⁵*: annibali *FDLA* 7 clupeus *PFT* (*cf. 8. 8. 3*): clipeus *UpODLA*: cluisset *M¹* uel *M²*: cluisset arma cluisset *M*; unde clipei essent *Madu. sed uix dignus est scriba dormitans quem sequamur, cf. praef. nostram*, §§ 39. 40; *scriptura clu- in uoce clupeus fortasse in iis temporibus cum hoc ἀγώνισμα —cf. c. 17 init. supra—Liuius scripsit nondum obsoleta erat sarisaeque (uel -seque) MPFUpOTA² (ut uidetur, sarisseq. illis in rasura)*: seque *DL* illis *A²* *Edd. vet.*: illis (?) portare *A*: illis. at *A⁴*: illis id est hastae *MPFUpOTDL* (*sed id est inter puncta D*) *cf. 10. 37. 15*; *A in margine V* sarisse .i. haste bene praebet ab ipso *ad a marginatore scriptum, certe nunquam in contextu* ictu missuque *ed. Mogunt. 1518*: ictu missumque *P(ictū issumque)TA²*: ictum missumque *MP²FUpOT²DLA*

- 9 opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno proelio uictus Alexander bello uictus esset: Romanum, quem Caudium, quem Cannae non fregerunt, quae fregisset acies?
- 10 Ne ille saepe, etiamsi prima prospere euenissent, Persas et Indos et imbellem Asiam quaesisset et cum feminis sibi
- 11 bellum fuisse dixisset, quod Epiri regem Alexandrum mortifero uolnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuvene cum sua conferentem.
- 12 Equidem cum per annos quattuor et uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Poenis recorder, uix aetatem
- 13 Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. Et forsitan, cum et foederibus uetustis iuncta res Punica Romanae esset et timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis uirisque urbes armaret, [et] simul
- 14 Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce nec integris Macedonum rebus sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum Philippum Persen non modo cum clade ulla sed ne
- 15 cum periculo quidem suo. Absit inuidia uerbo et ciuilia bella sileant: nunquam ab equite hoste, nunquam a pedite, nunquam aperta acie, nunquam aequis, utique nunquam
- 16 nostris locis laborauimus: †equitem†, sagittas, saltus impedi-

13 cum et foederibus] *notare licet habere* O cum^q: foederibus, cf. fol. 156, i. e. c. 22. 7 praecipitarq: pro praecipitaret; et augerq. pro augeret c. 42. 4 simul ed. Mediol. 1478: et simul MPFUpOTDLA

14 Persen MPUpOTDLA: persem F 15 nunquam ab equite hoste MPFUpOTDLA: secluserunt Dobraeus et Madvigius; similiter Van de Vliet qui tamen uocem hoste rursus post pedite inserere uolebat. Sed si ueritatis norma sequenda esset, ut apertissime iam Duker sensit, tota sententia nunquam . . . laborauimus tollere deberemus: putandus est potius Linius iuuenali quodam ardore (cf. c. 17. 1 adn.) nunquam quater repetiisse cum re uera nihil plus scribere uoluerit quam nec ab equite hoste nec a pedite aperta acie aut aequis utique nostris locis unquam laborauimus; hunc uero ardorem aliquatenus delenire postea conatus esse sententiam equitem . . . timere potest subiungendo, fortasse etiam uerba utique nunquam nostris inculcando aperta MTDLA: aperte PFUpO laborauimus MPFUpOTDLA: laborabimus Weissenb. cum Heerwagenio, imbecille 16 equitem MPFO¹TD

tos, auia commeatibus loca grauis armis miles timere potest. Mille acies grauiore quam Macedonum atque Alexandri 17 auertit auertetque, modo sit perpetuus huius qua uiuimus pacis amor et ciuilis cura concordiae.—

M. Folius Flaccina inde et L. Plautius Venox consules 20 facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de foedere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant 2 preces. Itaque de foedere negatum; indutiae biennii, cum 3 per aliquot dies fatigassent singulos precibus, impetratae. Et ex Apulia Teanenses Canusinique populationibus fessi 4 obsidibus L. Plautio consuli datis in deditionem uenerunt. Eodem anno primum praefecti Capuam creari coepti legibus 5 ab L. Furio praetore datis, cum utrumque ipsi pro remedio aegris rebus discordia intestina petissent; et duae Romae 6 additae tribus, Ventina ac Falerna.

Inclinatis semel in Apulia rebus Teates quoque Apuli 7 ad nouos consules, C. Iunium Bubulcum Q. Aemilium Barbulam, foedus petitum uenerunt, pacis per omnem Apuliam praestandae populo Romano auctores. Id audacter spon- 8

LA²: equidem UpOA, *Fragm. Haverk.*, dett. plurimi: equitum Stroth, probante Conwaio, cf. 23. 12. 2 17 qua MUPT²A²: quam M²PFOTDLA 20 1 Folius dett. aliq.; cf. c. 26. 7 et 4. 25. 2: follius MTDLA: olliis PFUpOT²: Foslius Sigon. e *Fast. Capit.*, cf. C. I. L. i², p. 130 Flaccina MPFUpTDLA: flactina O: flaccinator Sigon. e *Fast. Capit.*, cf. C. I. L. i², p. 130 Venox MPUp: ueiox F (*fort. pro ueox non intellecto*, cf. 7. 13. 9 adn. et praef. nostram, § 33 (k)): uemox OT? L: ue mox T² uel T³D et fort. A ubi erasae iu uel v litterae ante mox 3 de foedere MPFUpOTA²: foedere DLA negatum MPFUp OTDLA: negato D² uel D³ dett. aliq., Gron. et Drak. 5 Capuam MPFOTDLA: capuae Lov. 4: capua dett. aliq.: capuani Updett. aliq., sed confert Gron. proconsuli creando in Hispaniam 26. 18. 4, Luceriam Graccho succedere 24. 12. 6; cf. Conway. *Ital. Dial.*, pp. 100 et 152 et Mommsen 'Staatsrecht' ii. 569 (ii², 593), C. I. L. x. 365 et 350, praefecti Capuam Cumas, et Festum sub uoce praefecturae (Mueller, p. 233) 7 Teates... Apuli] hi tamen iidem sunt ac Teanenses § 4 sup. commemorati (*It. Dial.* p. 20; C. I. L. ix, p. 67). De narratione per nominum errorem duplicata u. Seemüller, *Die Doubletten in der ersten Dekade des Livius*, Neuburg a. D. 1904; quem libellum optimum benigne nobis indicauit W. B. Anderson

dendo impetrauere ut foedus daretur neque ut aequo tamen
 9 foedere sed ut in dicione populi Romani essent. Apulia
 perdomita—nam Forento quoque, ualido oppido, Iunius
 potitus erat—in Lucanos perrectum; inde repentino aduentu
 10 Aemili consulis Nerulum ui captum. Et postquam res
 Capuae stabilitas Romana disciplina fama per socios uol-
 gavit, Antiatribus quoque, qui se sine legibus certis, sine
 magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad iura
 statuenda ipsius coloniae patroni; nec arma modo sed iura
 etiam Romana late pollebant.

21 C. Iunius Bubulcus et Q. Aemilius Barbula consules exitu
 anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio et M. Popilio,
 2 ceterum dictatori L. Aemilio legiones tradiderant; is cum
 L. Fuluio magistro equitum Saticulam oppugnare adortus
 3 rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror
 inlatus Romanis: hinc Samnis magno exercitu coacto ad
 eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorum
 castra posuit; hinc Saticulani magno cum tumultu patefactis
 4 repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars
 utraque, spe alieni magis auxilii quam uiribus freta suis,
 iusto mox proelio into Romanos urgent et quamquam
 anceps dimicatio erat, tamen utrimque tutam aciem dictator
 habuit, quia et locum haud facilem ad circumueniendum
 5 cepit et diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes
 incessit nec magno certamine intra moenia compulsi; tum

8 neque ut aequo *PFUpOTDL* (sed tamen post neque) *A*: neque****
 quo *M*: neque equo *M*² 9 nam Forento *Gron.*: iam Iorento
M (i i ambo *alta*): nam florento *PFOT*² (in marg.): nam florente *Up*:
 nam Torento *TDLA*: iam torento *al. laurento A*² potitus *PFUpO*
 (potti-) *TD A*²?: potitur *MA*: potius *DL* 10 Romana *MPOT*
DLA: romane *F*: romanae *P*² uel *P*³ *UpT*²

21 1 non *MPFUpOTDLA*¹ uel *A*²: *om. A*: nouis *M*² *A*² tra-
 diderant *TDLA* (cf. 7. 25. 10; 9. 23. 2; 2. 53. 4 *adn.*): tradiderunt
*MPFUpOT A*² 2 Saticulam *Sigon., e Diodoro* 19. 72. 4; cf. c.
 22. 1 et 11: Satriculam *MPFUpOTDLA* 3 Saticulani *Sigon.*:
 Satriculani *dett. unus*: Satricani *MPFUpOTDLA* 4 circum-
 ueniendum *UpOTDLA*: circumueniendum *M*: circumueniendum
PF: circumueniendum *Alschevski, fort. recte*

totam aciem in Samnites obuertit. Ibi plus certaminis fuit; 6
uictoria sicut sera ita nec dubia nec uaria fuit. Fusi in
castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt
et spe abiecta Saticulae tuendae Plisticam ipsi, socios
Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsi-
dunt.

Anno circumacto bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio 22
gestum est. Consules noui, sicut superiores, Romae man-
serunt; Fabius ad accipiendum ab Aemilio exercitum ad
Saticulam cum supplemento uenit. Neque enim Samnites 2
ad Plisticam manserant sed accitis ab domo nouis militibus
multitudine freti castra eodem quo antea loco posuerunt
laccessentesque proelio Romanos auertere ab obsidione
conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium uersus 3
id bellum tantum ducere quod urbem oppugnabat, securior
ab Samnitibus agere stationibus modo oppositis ne qua in
castra uis fieret. Eo ferocius adequitare Samnites uallo 4
neque otium pati; et cum iam prope in portis castrorum
esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum
Q. Aulius Cerretanus magno tumultu cum omnibus turmis
equitum euectus summouit hostem. Tum in minime per- 5

6 Saticulae] Satric- *add. ut supra* (§ 2) Plisticam *Sigon., e*
Diodoro 19. 72. 3; cf. c. 22. 11 [corrigere sis Ital. Dialects, p. 173]:
plistiam *M²D⁴A²:* plistiam postiam *F:* post iam philistiam *O:* postiam
M²PUP²TD²LA? ipsi *MUP²TDLA:* ipsis *PF:* om. *O*

22 1 Saticulam *MP:* Satriculam *M⁴FUP²OTDLA* (in § 11 Saticula
(bis) *MPFO*(secundo loco) *T²:* Satricula (bis) *UpO*(prius) *TDLA*)
2 Plisticam] plistiam *MPFUP²OTDLA* (sed in § 11 plistic- *MPFOTD*
LA: plisti- *Up*) posuerunt *MPFUP²OTDLA:* posuerant *delt.*
alig., Ussing 3 tantum *Gron.* (i. q. tantummodo, cf. 28. 32. 8):
tantum nitebatur *delt. alig. secundum Hearnium:* tanti *MPFUP²OTD*
LA (cf. c. 31. 3); corruptio et antiqua est et obscura nisi forte ex siglo ù
nata est quod scriba correctionem u litterae esse interpretatus est (cf.
7. 13. 9 *adn.*). Fortasse tamen id belli tantum ducere scripsit *Linus*
ut tutelae nostrae duximus (21. 41. 12 et 2. 38. 5): inde enim appareat
causa et corruptelae ipsius et cur uoces id et tantum separentur quod
MPFOTDLA: quo *Up*, Perizonius uallo *M* cum celeris quod mero
calami lapsu negauit *Alschevski* 4 pati et *PFUP²OTDLA:* faciet
M Aulius *MOTDLA:* duilius *PFT²:* duilius *Up* 5 tum in
ed. Mediol. 1478: cum in *MPFUP²ODLA:* cumq. *T:* tum *delt. unus*

- tinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes ut insignes
 utrimque clades et clara ipsorum ducum ederet funera.
 6 Prior Samnitium imperator aegre patiens, quo tam ferociter
 adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque
 7 equites proelium iteravit; in quem insignem inter suos
 cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide
 ita permisit equum ut uno ictu exanimem equo praecipitaret.
 Nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis quam inritata est
 8 multitudo; omnes qui circa erant in Aulium temere inuectum
 9 per hostium turmas tela coniecerunt; fratri praecipuum
 decus uli Samnitium imperatoris (di) dederunt. Is uic-
 torem detractum ex equo magistrum equitum plenus maeroris
 atque irae trucidaui, nec multum afuit quin corpore etiam,
 quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur.
 10 Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est coactique
 idem Samnites facere; et repentina acies circa corpora ducum
 pedestre proelium iniit, quo haud dubie superat Romanus,
 recipereatque Auli corpus mixta cum dolore laetitia uic-
 11 tores in castra referunt. Samnites duce amisso et per
 equestre certamen temptatis uiribus, omissa Saticula, quam
 nequiquam defendi rebantur, ad Plisticae obsidionem redeunt
 intraque paucos dies Saticula Romanus per deditionem,
 Plistica per uim Samnis potitur.
- 23 Mutata inde belli sedes est; ad Soram ex Samnio Apu-

5 fortuna MOTDLA: fortunae PFUp insignes *Low. 2: insignis*
 MPFUpOTDLA, cf. praef. nostram, § 30 ederet MOTDLA:
 ederent PFUp 6 quo dett. duo: quod MPFUpOTDLA
 7 equo MPFUpOTDLA: ex equo H. J. Mueller; delere malit Conway
 (cf. 21. 14. 1 et 23. 19. 6) 8 omnes Up¹ uel T², dett. unus:
 omnis MPFOTDLA, sc. uocem multitudo respicientes 9 dede-
 runt . . . maeroris MPFUpOTA² (u. infra): om. DLA di dede-
 runt] dii dederunt Walch (cf. 30. 12. 12 et 30. 30. 22), qui et deditum
 coniecit: dederunt MPFUpOT: dedere A² potirentur PFUpOT
 D(sed -nt- a D³ denuo scriptum)LA: potientur M 10 et repentina
 MPUOTDLA: repentina F recipereatque] u. 1. 12. 1 adn.:
 recuperatumq. MPFUpOTDLA (sic quoque infra c. 23. 2) [N. B. de
 conturbato ordine foliorum in M post uoces Plistica per uid. praef.
 nostram, § 41 (b).]

23 1 inde . . . Sora MPFUpOT²A²: om. TDL(sed ad quoque)A

liaque traductae legiones. Sora ad Samnites defecerat 2
interfectis colonis Romanorum. Quo cum prior Romanus
exercitus ad ulciscendam ciuium necem recipendamque
coloniam magnis itineribus praeuenisset (et) sparsi per uias 3
speculatores sequi legiones Samnitium nec iam procul abesse
alii super alios nuntiarent, obuiam itum hosti atque ad 4
Lautulas ancipiti proelio dimicatum est. Non caedes, non
fuga alterius partis sed nox incertos uicti uictoresne essent
diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam 5
Romanis fuisse atque in ea cecidisse Q. Aulium magistrum
equitum. Suffectus in locum Auli C. Fabius magister 6
equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit et per prae-
missos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret quoue
tempore et qua ex parte hostem adgrederetur, substitit
occultus ad omnia satis exploratis consiliis.

Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset 7
suos intra uallum obsessi magis quam obsidentis modo,
signum repente pugnae proposuit et efficacius ratus ad ac- 8
cendendos uirorum fortium animos nullam alibi quam in
semet ipso cuiquam relictam spem de magistro equitum
nouoque exercitu militem celauit et, tamquam nulla nisi in 9
eruptione spes esset, 'locis' inquit 'angustis, milites, depre-
hensi, nisi quam uictoria patefecerimus uiam nullam habemus.
Statuia nostra munimento satis tuta sunt sed inopia eadem 10
infesta; nam et circa omnia defecerunt unde subuehi com-
meatus poterant et, si homines iuuare uelint, iniqua loca
sunt. Itaque non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, 11

2 praeuenisset *MPFUOTDLA*: peruenisset *A*³ *dett. aliq. (cum Drakenborchio cf. 10. 41. 9; 21. 20. 8 et 32. 7; 40. 4. 13 et 23. 6)*
3 et sparsi *ed. Frob. 1535 (sine adnotatione) probante Drak.*: sparsi
MPFUOTDLA: sparsiq. *dett. unus, fort. recte* 3-4 nec iam
... itum *om. ODLA, add. A*² 4 obuiam itum *M³PFUPTA*²:
obitum *M* Lautulas *PFUOT²A*³: lausulas *TDL*: laurulas
MA? 7 per *MPFOTDLA*: *om. Up* 9 patefecerimus
MPUOTDA: patefecerī *F*: pateferimus *L* 10 homines *ed.*
Frob. 1531: omnes *MPFUOTDLA*

- in quae infecta uictoria sicut pristino die uos recipiatis. Armis munimēta, non munimentis arma tuta esse debent.
- 12 Castra habeant repetantque quibus operae est trahere bellum : nos omnium rerum respectum praeterquam uictoriae
- 13 nobis abscedamus. Ferte signa in hostem ; ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est incendant ; damna uestra, milites, omnium circa qui defecerunt popu-
- 14 lorum praeda sarcientur.' Et oratione dictatoris, quae necessitatis ultimae index erat, milites accensi uadunt in hostem, et respectus ipse ardentium castrorum, quamquam proximis tantum—ita enim iusserat dictator—ignis est sub-
- 15 ditus, haud paruum fuit inritamentum. Itaque uelut uecordes inlati signa primo impetu hostium turbant ; et in tempore, postquam ardentia procul uidit castra magister equitum—id conuenerat signum—hostium terga inuadit. Ita circumuenti Samnites, qua potest quisque, fugam per diuersa petunt ;
- 16 ingens multitudo in unum metu conglobata ac semet ipsam
- 17 turba impediens in medio caesa. Castra hostium capta direptaque, quorum praeda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria laetum quam quod praeter exiguam deformatam incendio partem cetera contra spem salua inuenit.
- 24 Ad Soram inde reditum ; nouique consules M. Poetelius C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt magna parte ueterum militum dimissa nouisque cohortibus in sup-

12 repetantque $M^3P^3FUpOA^2$: rep|catq. P , rep|cātq. P^2 : repetat inq. M : repetaturque T : repetitusque DLA (*Haec confusio ex repetatq. fortasse orta est, cf. 7. 13. 9: hoc -ātque in -ātq. correctum trifariam interpretati sunt scribae sic: -at inq. M : -aturq: T : -itusq. DLA)* operae $PFUp^2$ ope Up $TDLA$: opera MO

13 incendant $MPFUpOT^2$ uel T^1A^2 : incedant $TDLA$: incendent *Bekker* (*fort. recte sed nihil mutamus, praesertim si incendant pro permittite ut incendant interpretemur*) 14 et oratione $MPFTDLA$: et ea oratione Up : ea oratione OD^3

24 I ad $M^3PFUpOTDLA$: om. M , sed cf. e.g. c. 23. I Poetelius P : poetilius F^1UpO : poetellius T : petellius DLA : poetalis M : petilius FA^3 (*cf. 3. 35. II adn.*; 3. 41. 9; 4. 12. 3; 7. 11. 2; 8. 23. 17)

plementum adductis. Ceterum cum propter difficilem urbis ² situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur et aut tempore longinqua aut praeceps periculo uictoria esset, Soranus ³ transfuga clam ex oppido profectus, cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet deductusque traditurum urbem promittit. Visus inde, cum quo ⁴ nam modo id praestaturus esset percontantes doceret, haud uana adferre, perpulit prope adiuncta moenibus Romana castra ut sex milia ab oppido remouerentur: fore ut minus ⁵ intentae in custodiam urbis diurnae stationes ac nocturnae uigiliae essent. Ipse insequenti nocte sub oppido siluestribus locis cohortibus insidere iussis decem milites delectos secum per ardua ac prope inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero uirorum missilibus telis eo conlatis; ad ⁶ hoc saxa erant et temere iacentia, ut fit in aspretis, et de industria etiam quo locus tutior esset ab oppidanis congesta.

Vbi cum constituisset Romanos semitamque angustam et ⁷ arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset, 'hoc quidem ascensu' inquit, 'uel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint; uos et decem numero et, quod plus est, Romani-⁸ Romanorumque fortissimi uiri estis. Et locus pro uobis et nox erit, quae omnia ex incerto maiora territis ostentat. Ego iam terrore omnia implebo; uos arcem intenti tenete'. Decurrit inde, quanto maxime poterat cum tumultu 'ad ⁹

² periculo *MUPTDA*: pericula *PFO*: om. *L* ⁴ uisus *ed. Rom.* 1469: iussus (uel uiissus) *M*¹ (fort. ex ussus *M*) *PFUpOT DLA Fragm. Haverk. dett. probante Modio* ⁵ insidere *UpO D¹A³*: insedere *MPFTDLA*: considerare *H. J. Mueller, sed cf. 7. 6. 5 et praesertim Verg. Aen. 11. 531* ⁹ maxime *MPFUpOT DLA*: maximo *dett. aliq. Madv. perperam ut puto, nam cf. 9. 10. 10; 10. 40. 8; 21. 41. 4 (CM); 24. 35. 5 (Put.)*; in his locis omnibus uerbum posse inter relatiuum et substantiuum inuenimus; contra in e.g. 10. 39. 9; 10. 41. 8; 26. 46. 3; 30. 25. 8 post adiect. + subst.; neque aliter in 7. 9. 8 quantum maxima noce potuit. *Liuius uidetur amasse, ubi aduerbio maxime utebatur, uerbum posse statim subiungere ante substantiuum; ubi adiectiuo utebatur (id quod post Decadem I*

arma' et 'pro uestram fidem, ciues' clamitans; 'arx ab
 10 hostibus capta est; defendite, ite.' Haec incidens principum
 foribus, haec obuiis, haec excurrentibus in publicum pavidis
 increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem
 11 ferunt. Trepidati magistratus missis ad arcem exploratoribus
 cum tela et armatos tenere arcem multiplicato numero au-
 12 dirent, auertunt animos a spe recipiendae arcis. Fuga
 cuncta complentur portaeque ab semisomnis ac maxima
 parte inermibus refringuntur, quarum per unam praesidium
 Romanum clamore excitatum inrumpit et concursantes per
 13 uias pavidos caedit. Iam Sora capta erat, cum consules
 prima luce aduenere et quos reliquos fortuna ex nocturna
 14 caede ac fuga fecerat in deditionem accipiunt. Ex his
 ducentos uiginti quinque, qui omnium consensu destinaban-
 tur et infandae colonorum caedis et defectionis auctores,
 uinctos Romam deducunt; ceteram multitudinem incolu-
 15 mem praesidio imposito Sorae relinquunt. Omnes qui
 Romam deducti erant uirgis in foro caesi ac securi percussi
 summo gaudio plebis, cuius maxime intererat tutam ubique
 quae passim in colonias mitteretur multitudinem esse.

25. Consules ab Sora profecti in agros atque urbes Ausonum
 2 bellum intulerunt. Mota namque omnia aduentu Samni-
 tium cum apud Lautulas dimicatum est fuerant, coniura-

*praetulisse uidetur, ut recte obseruauit Luterb.) plerumque eum relatiuae
 clausulae aut inclusit aut arte subiunxit. Scribebat igitur aut e.g. quanta
 maxime poterat, ui perculit; aut e.g. quanto maximo impetu potuit
 uel quanto maximo potuit impetu (plura uide sis Class. Quart. xii
 (1918), p. 100 et p. 104) defendite ite MFUpOT: defendite. Itē
 PDLA: ite, defendite dett. aliq.: defendite A^o dett. duo Madv.*

10 incidens ed. Frob. 1535 sine adn.: incedens MPFUpOTDLA
 11 recip.] cf. 1. 12. 1 adn.: recup. hic cdd. nostri 12 inrumpit
 M³(-pis M)PFUpTDLA: inrumpit O 13 in deditionem PFUp
 OTDLA (sed -dict-): in ditionem M 14 et infandae MOA²:
 infandae PFUpTDLA imposito . . . Romam MPFUpOTA²:
 om. DLA (uid. 4. 7. 6 adn.; 8. 31. 6 et 7 adn.; 9. 36. 11 et 12
 adn.: fortasse omnibus per homoeoteleuton: (Romam . . . Romam)
 i. e. deducunt . . . Romam primo omissis mox partem tantum suppleuit
 scriba

tionesque circa Campaniam passim factae nec Capua ipsa crimine caruit; quin Romam quoque et ad principum quos-
dam inquirendo uentum est. Ceterum Ausonum gens pro-
ditiōe urbium sicut Sora in potestatem uenit. Ausona et
Minturnae et Vescia urbes erant, ex quibus principes iuuen-
tutis duodecim numero in proditiōem urbium suarum
coniurati ad consules ueniunt. Docent suos iam pridem
exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugna-
tum audierint, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute, armis
Samnitē iuuisse; fugatis inde Samnitibus incerta pace
agere nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bellum,
et obstinatos claudere si exercitus admoueatur; in ea fluc-
tuatione animorum opprimi incautos posse. His auctoribus
mota propius castra missique eodem tempore circa tria
oppida milites, partim armati qui occulti propinqua moeni-
bus insiderent loca, partim togati tectis ueste gladiis qui sub
lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab his simul
custodes trucidari coepti, simul datum signum armatis ut
ex insidiis concurrerent. Ita portae occupatae triaque
oppida eadem hora eodemque consilio capta; sed quia
absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus caedi-
bus fuit deletaque Ausonum gens uix certo defectionis
crimine perinde ac si interneciuo bello certasset.

Eodem anno prodito hostibus Romano praesidio Luceria
Samnitium facta; nec diu proditoribus impunita res fuit.
Haud procul inde exercitus Romanus erat, cuius primo

25 3 et ad *MPFUpODLA*: et a *T*: ad *A*² uel *A*¹ *Doering*
inquirendo *MA*²: inquirendos *PFUpOTDLA* 4 Vescia *Sigon.*
ex 8. 11. 5 uescina *MPUpOTDLA*: uestina *FA*^x ad consules
(uel cōss) *MPUpOTDA*: ad cōs *L*: at quos *F* (ad quos *cod.*
Klock.) 5 audierint *Ruperti* (cf. *Madv. Emend.*, p. 214, n. 2):
audierunt *MPFUpOTDLA* (-ief *DA*), tuetur *Walch* (p. 193), sed
cf. 6. 5. 3 et 9. 42. 3 Samnitē *MTDLA*: Samnites *PFUpOT*²
6 claudentes *OA*²: claudētis *MPFUpTDLA*, cf. 9. 14. 14 et praef.
nostram. § 30 8 concurrerent *MPFUpOTDLA*: consurgerent
H. J. Mueller, frustra 9 bello certasset *MPFUpODLA*: cer-
tasset bello *T*

impetu urbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad
 3 internecionem caesi; eoque ira processit ut Romae quoque,
 cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus,
 4 multi delendam urbem censerent. Praeter odium, quod
 execrabile in bis captos erat, longinquitas quoque abhorrere
 a relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas
 5 gentes cogebat. Vicit tamen sententia ut mitterentur coloni;
 duo milia et quingenti missi.

Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuae
 6 quoque occultae principum coniurationes factae. De quibus
 cum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res:
 quaestiones decretae dictatoremque quaestionibus exercendis
 7 dici placuit. C. Maenius dictus; is M. Folium magistrum
 equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror; itaque
 siue timoris seu conscientiae ui, Caluios Ouium Nouiumque
 —ea capita coniurationis fuerant—priusquam nominarentur
 apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio
 subtrahit.

8 Deinde, ut quaestioni Campanae materia decessit, uersa
 Romam interpretando res: non nominatim qui Capuae sed
 in uniuersum qui usquam coissent coniurassentue aduersus
 9 rem publicam quaeri senatum iussisse et coitiones honorum

26 3 censerent *MPF²F²UpOTDLA²*: censeŕ *A*: consenserent *P*:
 cēcenserent *F* 4 ciuibus *PFUpOTDLA*: quibus *M*

7 Maenius *L*, Gelenius (cf. § 13, C. I. L. i³, p. 44): menius
OA: moenius *MPFUpTD* Folium *MUpTDLA*: fol *PFO* (cf.

c. 20. 1) siue timoris seu conscientiae ui *scripsi* ('aut hoc scribe
 aut siue timor seu conscientiae fuit uis' Conway): siue timor seu
 conscientiae uis *PF(uel ius)OTD(uel ius)LA² et A⁴* (per ras.) quod
 probat Gron. sed cum morte pro mors infra: siuet (uel siuei) timor
 seu conscientia eius *M* (siue *M¹* uel *M²* per ras.): siue is timor seu con-
 scientiae uis *Up* (Häggströmio de is probante): siue timor (uel is timor)
 seu conscientia fuit *Madv.*: siue timore seu conscientiae ui *dett. aliq.*
edd. Rom. 1469 et 1470 quos seq. Zingerle Caluios *ed. Frob.*

1535, cod. Fuld. Modii, cf. c. 7. 1 supra: calabios *MPFUpOTDLA*
 Ouium *ed. Frob.* 1535: obium *MA²*: obuium *PFUpOTDLA*

8 Campanae *MUpO*: Campaniae *PFTDLA* in uniuersum *MP*
F¹OTDLA: uniuersum *F*: uniuersos *Up socordia solita* rem p.
 uel *rm̄p* *MPFUpA*: *R̄P DL*: romanum populum *O*: *p̄mr T*

adipiscendorum causa factas aduersus rem publicam esse. Latorque et re et personis quaestio fieri haud abnuente dictatore sine fine ulla quaestionis suae ius esse. Postula- 10 bantur ergo nobiles homines appellantisque tribunos nemo erat auxilio quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec 11 ii modo in quos crimen intendebatur sed uniuersi, simul negare nobilium id crimen esse quibus, si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem, sed hominum nouorum; ipsos 12 adeo dictatorem magistrumque equitum reos magis quam quaesitores idoneos eius criminis esse intellecturosque ita id esse simul magistratu abissent.

Tum enim uero Maenius, iam famae magis quam imperii 13 memor, progressus in contionem ita uerba fecit: 'Et omnes 14 ante actae uitae uos conscios habeo, Quirites, et hic ipse honos delatus ad me testis est innocentiae meae; neque enim, quod saepe alias, quia ita tempora postulabant rei publicae, qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exer- cendis quaestionibus fuit. Sed, quoniam quidam nobiles 15 homines — qua de causa uos existimare quam me pro magis- tratu quicquam incompertum dicere melius est — primum ipsas expugnare quaestiones omni ope adnisi sunt; dein, 16 postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in praesidia aduersariorum, appellationem et tribunicium auxilium, patricii confugerunt; postremo repulsi inde — adeo 17 omnia tutiora quam ut innocentiam suam purgarent uisa — in nos inruerunt, et priuatis dictatorem poscere reum uere-

11 ii *dett. aliq.*: hi *MP²TDL*: hii *A*: in *PF*: *om. O* 13 Mae-
nius *MTDL* (*cf. § 7*): menius *PFOA*: moenius *Up* contio-
nem *D¹ dett. aliq. Edd. plerique*: contione *MPFUpOTDLA edd.*
Rom. 1472 et Parm. 1480, uix recte 14 coitionibus *MPFO*
TDA: conditionibus *Up* (*cf. 3. 35. 9 adn.*): conditionibus *L*
14-15 fuit . . . qua de *om. O* quidam *TDLA* *probante Madv.*:
quidem *MPFUp* quam me pro *TDLA*: quame pro me *M*: quam
pro me *PFOT²*: quam pro meo *Up*: qua pro me *T³* 17 quam
ut *MO*: quam *PFUpTDLA*

18 cundiae non fuit;—ut omnes di hominesque sciant ab illis
 etiam quae non possint temptari ne rationem uitae reddant,
 me obuam ire crimini et offerre me inimicis reum, dictatura
 19 me abdicō. Vos quaeso, consules, si uobis datum ab senatu
 negotium fuerit, in me primum et hunc M. Folium quaes-
 tiones exerceatis, ut appareat innocentia nostra nos, non
 20 maiestate honoris tutos a criminationibus istis esse.' Abdicat
 inde se dictatura et post eum confestim Folius magisterio
 equitum; primique apud consules—iis enim ab senatu
 mandata res est—rei facti aduersus nobilium testimonia
 21 egregie absoluuntur. Publilius etiam Philo multiplicatis
 summis honoribus post res tot domi belloque gestas, cete-
 22 rum inuisus nobilitati, causam dixit absolutusque est. Nec
 diutius, ut fit, quam dum recens erat quaestio per clara
 nomina reorum uiguit: inde labi coepit ad uiliora capita,
 donec coitionibus factionibusque aduersus quas comparata
 erat oppressa est.

27 Earum fama rerum, magis tamen spes Campanae defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uersos
 2 rursus ad Caudium reuocauit, ut inde ex propinquo, si qui
 3 motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo
 consules cum ualido exercitu uenerunt. Et primo circa
 saltus, cum utrimque ad hostem iniqua uia esset, cunctati
 4 sunt; deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca

18 possint *MPFUpOTDLA*: possunt *dett.* *alig.* *Doering* 19 et
 hunc *MPFUpOTDLA*: et in hunc *dett.* *unus* (*Lov.* 2) 20 iis
MP: is *FO*: his *TDL*: hiis *A* absoluuntur *UpDA*²: obsoluuntur *PFOTD*³*LA*: obsoluunt *M* 21 Publilius hic recte *M*:
Publius cet. absolutusque *MPFUpOTA*²: absolutusque *DLA*
 22 donec *MPUUpOTDLA*: nec *F* coitionibus *MPFUpOA*²:
 contionibus *TDLA* (*cf.* § 14 *sup.*; 7. 32. 12; 3. 35. 9 *adn.*)

27 1 spes *Up dett.* *unus ed. Mogunt.* 1518: spe *MPFOTDLA*
 Samnites . . . Capuam *om. F: ret. ceteri* 3 utrimque *UpOA*¹ uel
*A*²: utrique *MPFTDLA*? : utrisque *Alschevski, sed idem significat ac*
 utrimque, *i. e.* et Samnitibus et Romanis

plana [Campanos campos] agmen demittunt ibique primum
 castra in conspectum hostibus data, deinde leuibus proeliis
 equitum saepius quam peditum utrimque periculum factum;
 nec aut euentus eorum Romanum aut morae, qua trahebant 5
 bellum, paenitebat. Samnitium contra ducibus et carpi par- 6
 uis cottidie damnis et senescere dilatione belli uires suae
 uidebantur.

Itaque in aciem procedunt equitibus in cornua diuisis, 7
 quibus praeceptum erat intentiores ad respectum castrorum,
 ne qua eo uis fieret, quam ad proelium starent: aciem
 peditum tutam fore. Consulul Sulpicius in dextro, Poetelius 8
 in laeuo cornu consistunt. Dextra pars, qua et Samnites
 raris ordinibus aut ad circumeundos hostes aut ne ipsi cir-
 cumirentur constiterant, latius patefacta stetit; sinistris, 9
 praeterquam quod confertiores steterant, repentino consilio
 Poeteli consulis additae uires, qui subsidiarias cohortes, quae
 integrae ad longioris pugnae casus reseruabantur, in primam
 aciem extemplo emisit uniuersisque hostem primo impetu
 uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium eques 10
 in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter duas
 acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos sig-
 naque et ordines peditum atque equitum confundit, donec

⁴ Campanos campos *MPFUpOTDLA* (in *ante* Campanos *adscripti* *M¹* uel *M²*): *secl. ut glossema Camillus Peregrinus, recte; campos pro campanos scribere orsus est M; colon post campos in O uidetur: hae uoces pleniore calamo (cf. i. 41. 4 adn.) in L scriptae sunt demittunt ed. Frob. 1535: dimittunt MPUOTDLA: dimittant (ut uidetur) F (-uct- i.e. cum a antiquae formae) in conspectum Gron.: in conspectu MPUOTDLA: conspectu F 7 quam 'incorrupta lectio' Gelenius, dett. unus (Voss. 1): cum MPUOTDLA: et cum F starent MPFO'(staret O)OTDLA: irent Up, more suo peditum Up Gronouium anticipans: pediti MPFOTDLA 'incorrupta lectio' Gelenius: peditum A² ed. Par. 1510 8 consulul MPFUpOTDLA: consules dett. aliq. Aldus Poetelius] cf. c. 24. 1 et § 9 infra: potelius MPF: petilius O: poetellius TD: petellius LA qua et MOTDLA: quia et Up: q et P: qoF circumeundos MPFOTDLA: circumueniendos Up, more suo 9 Poeteli cf. § 8: poetelli MPTD: poeteilli F: poetillii O: petelli LA*

- 11 uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Poetelius solus sed Sulpicius etiam hortator adfuerat, auctus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem a sinistra
 12 parte prius exörtum. Vnde haud dubiam uictoriam cernens cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dissimilem ibi fortunam inuenit, Romanos loco pulsos, uictorem
 13 hostem signa in percussos inferentem. Ceterum omnia mutauit repente consulis aduentus; nam et conspectu ducis reffectus militum est animus, et maius quam pro numero auxilium aduenerat † fortes uiri †, et partis alterius uictoria
 14 audita mox uisa etiam proelium restituit. Tota deinde iam uincere acie Romanus et omisso certamine caedi capique Samnites, nisi qui Maleuentum, cui nunc urbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta milia caesa aut capta Samnitium proditum memoriae est.
- 28 Consules egregia uictoria parta protinus inde ad Bouianum
 2 oppugnandum legiones ducunt; ibique hiberna egerunt, donec ab nouis consulibus, L. Papirio Cursore quintum C. Iunio Bubulco iterum nominatus dictator C. Poetelius
 3 cum M. Folio magistro equitum exercitum accepit. Is, cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit; unde nocturna Samnitium fuga sine certamine receptis Fregellis praesidioque ualido imposito in Campaniam reditus maxime ad Nolam armis
 4 repetendam. Eo se intra moenia sub aduentum dictatoris

10 auertit *MOTDLA*: euertit *PFUp* 11 non Poetelius . . . ab suis *om. PFUp* (*add. in margine Up¹; lacuna a P notata*)
 Poetelius *cf. § 8*: petellius *MDLA*: petilius *O*: poetellius *T* 13 aduenerat fortes uiri *PFUpOTL* (*paruo spatio ante fortes relicto in P et F*): uenerat fortes uiri *DA*: aduenerant fortes uiri *MA²*: ∞ *addidit post aduenerat P², supra T²: parum Liuium uidetur illud fortes uiri, sed utrum secludendum an aliter castigandum sit non adfirmauerimus; forsitan ex P²T² aduenerat (uel erat)—aduenerant mille fortes uiri—scribere liceat: aduenerat fortes uiri seclussit Cobet: aduenerant mille fortes uiri, Edd. ante Aldum*

28 2 Poetelius *cf. supra c. 24. 1*: Potelius *MPFO*: poetellius *TD*: petellius *LA²*: petilius *A* 3 is cum *PFUpOTDLA*: cum *M*

et Samnitium omnis multitudo et Nolana agrestis contulerat. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad 5 moenia esset, omnia aedificia—et frequenter ibi habitabatur—circumiecta muris incendit; nec ita multo post siue a Poetelio dictatore siue ab C. Iunio consule—nam utrumque traditur—Nola est capta. Qui captae decus Nolae ad con- 6 sulem trahunt, adiciunt Atinam et Calatiam ab eodem captas, Poetelium autem pestilentia orta clauī figendi causa dictatorem dictum.

Suessa et Pontiae eodem anno coloniae deductae sunt. 7 Suessa Auruncorum fuerat; Volsci Pontias, insulam sitam in conspectu litoris sui, incoluerant. Et Interamnam Su- 8 casinam ut deduceretur colonia, senatus consultum factum est; sed triumuiros creauere ac misere colonorum quattuor milia insequentes consules M. Valerius P. Decius.

[M. Valerio P. Decio coss.] Profligato fere Samnitium bello, 29 priusquam ea cura decederet patribus Romanis, Etrusci belli a fama exorta est; nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiora essent cum propinquitate agri tum multitudine hominum. Itaque altero 3

4 Nolana agrestis *cdd. Geleni* (recte, ut nobis uidetur; i. e. et Samnitium omnis et Nolanorum agrestis multitudo intra moenia se contulerat: de implicato ordine uid. 2. 41. 6 adn.): nolani agrestis O: nolani agrestas PFD? LA (sed hic potius legendum nolam): nolani agrestes MUPTD²A² (sed hic potius nolam) contulerat MPUOTDL: contulerat (i. e. -et) F: contulerant A cum M³ uel M⁴T¹ uel T²D³ 5 habitabatur Up 'uet. lib.' Sigoni: habitatur MPFOTDLA

Poetelio ut supra: poetilio MPO: petilio F: poetellio TD: petellio LA 6 Calatiam MPUPTDLA² (gal- A): alatiā F: calaati O

Poetelium ut supra: poetilium MPFO: poetellium TD: petillium LA 7 Pontiae UpA² ed. Mediol. 1480: pontia MPFOTDLA (et A² in marg.) Pontias MPFOTDLA: pontiam M³ uel M⁴Up incoluerant PUPOTDLA (-ll-): incoluerunt M: incoluerant O: coluerunt F

(sed sui omisso et spatio iiii fere litt. relicto) 8 Interamnam Sigon.: internam MPFUPOTDLA; (in tertiam Casinum ut deducerentur coloni 'uera lectio' Gelenius) Sucasinam Mommsen ex Plin. N. H.

3. 5. 64: casinam MT: casinum PFUPOT²DLA senatus consultum ed. Rom. 1469: sic uel sic. MPFOTDLA: sicut Up: senati consultum Alschevski P. Decius MPFUPO: om. TDLA

29 1 M. Valerio P. Decio coss. (uel cōs uel cōss.) MPFUPO: p̄ decio cōss TDLA: seclus. ed. Rom. 1469, recte (cf. 7. 18. 1)

consule in Samnio reliquias belli persequente P. Decius, qui grauiter aeger Romae restiterat, auctore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit, arma quaeque alia res poscit summa industria parat; nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia et apud Etruscos fuere; neutri finibus egressi.

Et censura clara eo anno Ap. Claudii et C. Plauti fuit; memoriae tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod uiam muniuit et aquam in urbem duxit; eaque unus perfecit quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat, Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiae gerendo solus censuram obtinuit. Eodem Appio auctore Potitia gens, cuius ad Aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerii delegandi causa sollemnia eius sacri docuerat. Traditur inde, dictu mirabile et quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset, cum

3 persequente OT^2A^x : persequenti $MPFUpTDLA$ Post dictatorem e Fastis Capit. C. Sulpicium Longum, is magistrum equitum addunt Sigonius et Pighius; sed sic per alterum hoc pronomen is totum belli consilium insequentibus tribuitur magistro equitum; quod uix rectum esse potest. Aut igitur plura aut nihil mutandum. Linius saepe a Fastis Capit. dissentit; cf. 3. 30. 1; 4. 20 8-11; 4. 23. 2; 9. 41. 1; 9. 44. 4; 10. 31. 10 4 ultro MOT^1 uel T^2D^8 uel D^4A^x : ultra $PF(uel\ urtra)UpTDLA$ 7 perfecit $MPFUpOT^2DLA$: perfecit T (cf. 1. 3. 3 adn.) 8-10 se abdicauerat . . . statu om. M 9 Potitia gens $Up(sed -cia)O$ ($sed -ti$ agens) ed. Rom. 1469: portitia gens Harl. 2663 (i. e. Harl. 2): potitii gens $PFTDLA$: potitii gens D^8A^2 dett. alig. docuerat $P^2(uel\ P^1)FUpOTDLA$ ed. Rom. 1469: docuerant P : Potitii, gens . . . docuerant uel docuerat Gron. 10 dimouendis $PUpOTDLA$ ed. Frob. 1535 (Gelenius): immouendis F : demouendis dett. alig., sed cf. Ou. Met. 8. 641, Sall. Iug. 42. 1, et praesertim Hor. Od. 1. 1. 13; contra cum statu cf. Cic. pro Caec. 15. 42 et 17. 49. (De di- et de- cf. 2. 6. 8; 2. 58. 8; 5. 46. 10) 10 facere $MPFUpOA^1$ uel A^2 'restituimus' Gelenius: adferre facere $TDLA$: adferre in margine M^2 uel M^1P^2 uel P^8T^2 uel T^3 dett. alig.: unde adferre facile uoluerunt ex ed. Rom. 1469 restituere Gebhard et Gron. posset $MPFUpOTDLA$ 'restituimus' Gelenius: possit Madv.

duodecim familiae ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos; nec 11 nomen tantum Potitiorum interisse sed censorem etiam [Appium] memori deum ira post aliquot annos luminibus captum.

Itaque consules, qui eum annum secuti sunt, C. Iunius 30 Bubulcus tertium et Q. Aemilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatum ordinem prava lectione senatus, qua potiores aliquot lectis praeteriti essent, nega- 2 uerunt eam lectionem se, quae sine recti prauisque discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset, observaturos et senatum extemplo citauerunt eo ordine qui ante censores Ap. Claudium et C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno 3 dari coepta per populum, utraque pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militum seni deni in quattuor legiones a populo crearentur, quae antea perquam paucis suffragio populi relictis locis dictatorum et consulum ferme fuerant beneficia—tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius C. Marcius —: alterum, ut duumuiros nauales 4 classis ornandae reficiendaeque causa idem populus iuberet; lator huius plebi sciti fuit M. Decius tribunus plebis.

Eiusdem anni rem dictu paruum praeterire, ni ad re- 5 ligionem uisa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti a proximis censoribus erant in aede Iouis uesci quod traditum antiquitus erat, aegre passi Tibur uno agmine abierunt, adeo ut nemo in urbe esset qui sacrificiis praecineret. Eius 6 rei religio tenuit senatum legatosque Tibur miserunt: [ut] darent operam ut ii homines Romanis restituerentur. Tibur- 7

11 Appium *MPUpOTD* (sed Apium) *LA*: om. *F*, recte, cf. Scaptium 3. 72. 6 luminibus *M⁶PFUpOTDLA*: fulminibus *M*

30 1 populum *MPFUpOTDLA*: patres *Pighius*, *mire* 3 duo imperia *M⁶PFUpOTDLA*: duos feria *M*: duo feria *M²* uel *M¹*: duo ministeria *Madv.*; (*habuitne M in exemplari* duo lperia? cf. *J.* 13. 9 *adn.* et 5. 43. 1) 6 ut darent *MPFUpOTDLA*: darent *Gron.*, optime: qui darent *Ruperti*, minus bene; dare operam non legati sed Tiburtini iubentur ut ii *A²* cum *Alschefskio* et *Madvigio*: ut hii *M*: ut hi *PF*: ut id *OTDLA* (*uid. infra* § 8)

tini benigne polliciti primum accitos eos in curiam hortati sunt uti reuerterentur Romam; postquam perPELLI nequibant, consilio haud abhorrente ab ingeniis hominum eos adgre-
 8 diuntur. Die festo alii alios per speciem celebrandarum cantu epularum [causa] inuitant, et uino, cuius auidum ferme id
 9 genus est, oneratos sopiunt atque ita in plaustra somno uinctos coniciunt ac Romam deportant; nec prius sentire quam plaustris in foro relictis plenos crapulae eos lux
 10 oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque ut manerent, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu atque hac quae nunc sollemnis est licentia per urbem uagarentur, restitutumque in aede uescendi ius iis qui sacris praecinerent. Haec inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur.

31 Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites,
 2 Aemilio nouum bellum Etruria sorte obuinit. In Samnio Cluuiarum praesidium Romanum, quia nequiuera ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites uerberibusque foedum in modum laceratos occiderant deditos.

8 causa MPFUpOTDLA: *secl. dett. unus (Hearnii Oxon.), Pighius id genus dett. unus (Lov. 4) Doering: genus MPFUpOTDLA; et fortasse insititium illud id in § 6 supra in OTDLA primum hinc in marginem exciderat, deinde ex margine perperam illuc est translatum, cf. geram c. 34. 16, iniquom 3. 67. 9: prius impetus 10. 36. 2, post tempus sqq. 9. 18. 14; cf. etiam 10. 7. 10; 8. 31. 6-7; 2. 38. 2. Si quis genus solum retinere uelit, debet ad gentem Etruscam referre; cf. Verg. Georg. 2. 193 inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras, cum Aen. 11. 737, 738 9 somno uinctos MA² dett. unus: uinctos PFUpOTDLA, quod probari possit, sed lectioni Mediceae suffragantur Ou. Fast. 6. 679 et Edd. uet.; unde uero nisi casu quodam in tot codicibus omissio nata est? fortasse totum illud somno uinctos additamentum est sed a perito certe glossematore 10 iis ed. Rom. 1469: his MPFOTDL: in uel iu hiis A: hiis A²*

31 1 obuinit MPFUpOTDLA: *euenit dett. aliq.* 2 Cluuiarum scripsi: cluuiaru (!) O: cluuiani MFUpO¹T²DLA: cluiani P: duliiani T: duuiiani T¹: cluiam 'legendum est' Gelenius: Cluuiiani retinet Madv. Bouianum conferens, sed Cluuiiae solum agnoscit Mommsen, C. I. L. ix. 2999 uerberibusque MTDLA: om. que PFUp OT²

Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugna- 3
tione Cluuiiana ratus, quo die adgressus est moenia, ui cepit
atque omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus 4
Bouianum ductus; caput hoc erat Pentrorum Samnitium,
longe ditissimum atque opulentissimum armis uirisque. Ibi, 5
quia haud tantum irarum erat, spe praedae milites accensi
oppido potiuntur. Minus itaque saeuitum in hostes est,
praedae plus paene quam ex omni Samnio unquam egestum
benigneque omnis militi concessa.

Et postquam praepotentem armis Romanum nec acies 6
subsistere ullae nec castra nec urbes poterant, omnium
principum in Samnio eo curae sunt intentae ut insidiis
quaeretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus
excipi ac circumueniri posset. Transfugae agrestes et captiui 7
quidam, pars forte, pars consilio oblatis, congruentia ad con-
sulem adferentes—quae et uera erant—pecoris uim ingentem
in saltum auium compulsam esse, perpulerunt ut praedatum
eo expeditae ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exer- 8
citus itinera occultus insederat et, postquam intrasse Romanos
uidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu in-
cautos inuadit. Et primo noua res trepidationem fecit, dum 9
arma capiunt, sarcinas congerunt in medium; dein post-
quam, ut quisque liberauerat se onere aptaueratque armis,

3 Cluuiiana *MPFUpOTD³LA²*: cluuiiana *DA*: cluuiiani *Madv.* (*sed codices defendens Weissenb. conf.* Maeliana caedes 4. 16. 3; obsidio Liparitana *Val. Max.* 2. 7. 4; *adde* Pharsalia pugna, fuga *Cic.*, Pharsalicum proelium *Cic.*, Perusiana contentio *Plin.*) 6 praepotentem armis Romanum *MPFOTDLA*: praepotenti armis Romano *Up* populando *MPFUpOTDLA*, *recte* (*i. q.* ad populandum, in populando): populandi *Crevier* *probante Madvigio*, qui tamen qua *pro aduerbio intellexit, durissime* effusus ante populando *ponunt dett. duo, post excipi Lou. 4; haec tamen uariatio uix sufficit ad uocem* populando *ipsam impugnandam* 7 transfugae (*uel -e*) *DLA*: transfugere *MPFUpOT*, ubi re ex uoce sequenti male est anticipatum quidam pars *MPFUpOTDLA* (*sed pars forte inter puncta O, quem sequor*): pars *dett. unus (Lou. 2), Muehlmann, Madv.* 8 hostium *MPFUpODLA*: *om. T, fort. recte* 9 armis *MPFUpOTDLA*: arma *Gron.*

ad signa undique coibant et, notis ordinibus in uetere disciplina militiae iam sine praecepto ullius sua sponte struebatur
 10 acies, consul ad ancipitem maxime pugnam aduectus desilit ex equo et Iouem Martemque atque alios testatur deos se nullam suam gloriam inde sed praedam militi quaerentem
 11 in eum locum deuenisse neque in se aliud quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse; ab eo se dedecore nullam rem aliam quam uirtutem militum uindicturam.
 12 coniterentur modo uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum temptantem et loco non armis
 13 fretum. sed quem esse iam uirtuti Romanae inexpugnabilem locum? Fregellana arx Soranaeque et ubicumque iniquo successum erat loco memorabantur.

14 His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem. Ibi paulum laboris
 15 fuit, dum in aduersum clium erigitur agmen; ceterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt sensitque acies aequo se iam instituisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores easdemque latebras, quibus se paulo ante
 16 texerant, palati atque inermes fuga repetebant. Sed loca difficilia hosti quaesita ipsos tum sua fraude impediabant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit; caesa ad uiginti milia hominum; uictorque Romanus ad oblatam ab hoste praedam pecorum discurrit.

9 uetere disciplina *MPFT*²: ueteri disciplina *Up*, cf. 10. 2. 14 *adn.*: uetere disciplinam *OTDL*: ueterem disciplinam *D*²*A*; in *del. Alschefski* struebatur *PFUpOTDLA*: struebantur *M* 11 uirtutem *UpOTA*²: uirtute *MPFDLA* uindicaturam *MPFUpOTA*²: dicaturam *DLA* 12 insidiarum temptantem *MPUpOTDLA*: insidiari contemptantem *F* (*postea relicto xii litt. spatium sine omissione*)
 13 uirtuti Romanae *MPUpOTDLA*: uirtutis umane *F* 15 prima signa *MPUpOTDLA*: signa prima *F* texerant *MPUpOTDLA*: texerunt *F* 16 hosti *PFUpOT*²: hostia *M*: hostiae *M*²: ab hosti *T*: ab hoste *D*² (? hosta *D*) *LA* (hosti exquisita *A*⁶ ut secundam lectionem) oblatam *MPFUpO*: oblatam ultro *TDLA* (cf. forte oblati 5. 13. 12 et 6. 8. 5)

Dum haec geruntur in Samnio, iam omnes Etruriae populi 32
 praeter Arretinos ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio,
 quae urbs socia Romanis uelut claustra Etruriae erat, ingens
 orsi bellum. Eo alter consulum Aemilius cum exercitu ad 2
 liberandos obsidione socios uenit. Aduenientibus Romanis
 Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita
 aduexere. Etrusci diem primum consultando maturarent 3
 traherentne bellum traduxerunt: postero die, ubi celeriora
 quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto
 signum pugnae propositum est armatique in aciem procedunt.
 Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo 4
 tesseram dari iubet ut prandeat miles firmatisque cibo
 uiribus arma capiat. Dicto paretur. Consul ubi armatos 5
 paratosque uidit, signa extra uallum proferri iussit et haud
 procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque
 steterunt exspectantes ut ab aduersariis clamor et pugna
 inciperet, et prius sol meridie se inclinauit quam telum hinc 6
 aut illinc emissum est: inde, ne infecta re abiretur, clamor
 ab Etruscis oritur concinuntque tubae et signa inferuntur.
 Nec segnius a Romanis pugna initur. Concurrunt infensis 7
 animis; numero hostis, uirtute Romanus superat; anceps 8
 proelium multos utrimque et fortissimum quemque absumit
 nec prius inclinata res est quam secunda acies Romana ad
 prima signa, integri fessis, successerunt, Etrusci, quia nullis 9

32 1 claustra M^1 uel M^2PFUp^2OTDL : claustra M : castra UpA
 (claustra A^2 in marg. ut secundam lectionem) 2 consulum MT
 DLA : consul $PFUpO$ aduenientibus $MPFUpODLA$: et ad-
 uenientibus T 3 quam tutiora $PFUpOTDLA$: om. M
 5 intenti $MPFOTDLA$: om. Up utrimque M^2 uel M^3PFUp
 $OTDLA$: utrique M 7 Nec segnius . . . initur $MPFUp$ (sed a
 om.) OTA^2 : om. DLA infensis MPF^3 uel $F^2UpOTDLA$: in-
 fensis F (ut uidetur) 8 Romana F^2 (uel F^3) $FUpOT^2A$: romanos
 M : romani PTD (ut uidetur) L : in D signum dubium (u. i. 7. 5 adn.)
 propius ad -ni quam -na; fort. uox tota secludenda, cf. 10. 37. 2 adn.
 ad prima . . . fulta $MPFUpOTA^2$: a DL : om. A succe-
 derunt,] sic uirgula interpunximus quia Perfecti ambo, successerunt,
 ceciderunt pariter ex coniunctione prius . . . quam pendent

recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circae omnes ceciderunt. Nullo unquam proelio fugae minus nec plus caedis fuisset, ni obstinatos mori Tuscis nox texisset, ita ut uictores priusquam uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est; nocte ab utroque in castra reditum.

Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignae apud Sutrium gestum est, quia et ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno proelio fuerat subsidiariis modo relictis, uix quod satis esset ad castrorum praesidium, et apud Romanos tantum uolnerum fuit ut plures post proelium saucii decesserint quam ceciderant in acie. Q. Fabius, insequentis anni consul, bellum ad Sutrium excepit; collega Fabio C. Marcius Rutulus datus est; ceterum et Fabius supplementum ab Roma adduxit et nouus exercitus domo accitus Etruscis uenit.

Permuli anni iam erant cum inter patricios magistratus tribunosque nulla certamina fuerant, cum ex ea familia, quae

10 ab utroque MPFUpOTDLA: utroque Madv., cf. 8. 29. 7: ab utrisque Crevier: melius fuit utrobique

33 1 Q. PFUpOA²: que M: om. TDLA Rutulus uid. c. 17. 8 adn.: rutilius MPFUpOT(sed hic fort. rutilus)DLA 2 ab

Roma MPFUpOTDL: a Roma A adduxit A, et sic Priscian.

15. 2. 9: abduxit MPFUpOTDL 3 quae uelut fatales cum

tribunis ac plebe erat MPTDL: quae uelut fatalis etc. PFUpOT²A et D³ (postea erasum) sed om. ac plebe Up; (de tota loci sententia cf. 4.

52. 2): quae uelut fatales cum t. ac p. simultates exercebat (cf. 39. 5. 2)

M. Mueller praeunte F. Walter qui quae... inimicitias gerebat (cf. Caes.

B. C. 1. 3. 4) proposuit: quae uelut nata litibus cum t. ac p. erat Gron.,

a quo uocem lis Claudiae superbiae non optime congruentem (cf. 2. 56. 5

et 61. 3; 3. 58. 5; 4. 36. 5) sed temere adreptam alii alia fingendo se exer-

cuerunt. Coniecturam M. Muellieri libentius laudaremus, si ad lineae

unius (quae in archetypo unciali uidetur excidisse) longitudinem accom-

modata esset; idcirco malimus haec uel similia post ac plebe inserere:

(simultates agere debe)bat; sc. hac linea per homoeoteleuton (AC PLE BE

omissa, PLEBBAT illud inde enatum in plebe erat mutari facile potuit;

tali coniecturae maxime illud fauet quod ac plebe omittit Up, qui fortasse

locum ut corruptum iam antea perstrictum inuenit; similiter in 9. 45.

9-II difficultatem per omissionem prodit O (reç. addens); cf. etiam

3. 41. 8 adn. De tota talium omissionum ratione cf. 8. 37. 12 et praef.

nostram, §§ 43, 44 sqq.

uelut fatales cum tribunis ac plebe erat,† certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem et octo mensibus, 4 quod Aemilia lege finitum censurae spatium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset, nulla ui compelli ut abdicaret potuit. P. Sempronius erat tri- 5 bunus plebis, qui finiendae censurae inter legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis quam iustam nec in uolgens quam optimo cuique gratiorem. Is cum identidem 6 legem Aemiliam recitaret auctoremque eius Mam. Aemilium dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem ante [censuram] et longinquitate potestatem dominantem intra sex mensum et anni coegisset spatium, 'dic agetum' inquit, 'Appi Claudii, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo 7 C. Furius et M. Geganius censores fuerunt censor fuisses.' Negare Appius interrogationem tribuni magno opere ad 8 causam pertinere suam; nam, etsi tenuerit lex Aemilia eos censores, quorum in magistratu lata esset, quia post illos 9 censores creatos eam legem populus iussisset, quodque postremum iussisset id ius ratumque esset, non tamen aut se aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse.

Haec sine ullius adsensu cauillante Appio 'en' inquit, 34

5 nec MPUOTDLA: om. F; an recte, si per similem clausulae structuram significationem negatiuam continuari posse statues?

6 censuram MPFUpOTDLA: seclisimus ut glossema, cf. c. 34. 20 et 21 potestatem MPFUpOTDLA, cf. tam uires pares

7. 8. 4 adn.: potestatis Crevier mensum MPF: mensium

M^oUpOA: mensuum TDL: differunt inter se cdd. nostri et ad

3. 24. 4; 9. 43. 21, sed meliores excepto O fere semper formam mensum

praebent (sic quoque 23. 21. 5 Pul.); forma mensuum quatenus obser-

uauimus his locis praebetur: 3. 24. 4 D; 3. 25. 4 PD; 9. 33. 6 TDL;

10. 5 12 DLA; cf. Neue-Wagener l² 396 sq., qui apud Liuium formam

mensum solum agnoscit 8 magno opere MPT: magnopere FUpOD

LA; ex testimonio codicum hic et alibi (cf. 1. 17. 1; 7. 14. 2 et 3; 9. 45. 7)

credimus Liuium magno opere fere semper scripsisse; contra, cf. 3. 65. 2;

3. 71. 8; 6. 22. 7 9 populus... post eam legem om. F, ret. ceteri

populus UpOT¹: populum MPTDL (quid habuerit A, quid uoluerit

A² uix dispicio, fort. populo A, populoq. A²) id ius ratumque

PUpOTDA: ad ius ratum L: adiuratumque M

34 1 en Aldus: ē FO: est MPUOTDLA

1 Quirites, illius Appi progenies, qui decemuirum in annum
 creatus altero anno se ipse creauit, tertio nec ab se nec ab
 2 ullo creatus priuatus fasces et imperium obtinuit, nec ante
 continuando abstinit magistratu quam obruerent eum male
 3 parta, male gesta, male retenta imperia. Haec est eadem
 familia, Quirites, cuius ui atque iniuriis compulsi, extorres
 patria Sacrum montem cepistis; haec, aduersus quam tribu-
 4 nium auxilium uobis comparastis; haec, propter quam duo
 exercitus Auentinum insedistis; haec, quae fenebres leges,
 5 haec, quae agrarias semper impugnavit; haec conubia
 patrum et plebis interruptit; haec plebi ad curules magis-
 tratus iter obsaeptis. Hoc est nomen multo quam Tarqui-
 6 niorum infestius uestrae libertati. Itane tandem, Appi
 Claudii? cum centesimus iam annus sit ab Mam. Aemilio
 dictatore, tot censores fuerunt, nobilissimi fortissimique uiri,
 nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse,
 7 quod postremo populus iussisset, sciit? Immo uero omnes
 sciuerunt et ideo Aemiliae potius legi paruerunt quam illi
 antiquae qua primum censores creati erant, quia hanc
 postremam iusserat populus et quia, ubi duae contrariae
 leges sunt, semper antiquae obrogat noua.

1 decemuirum *MPFTDA*¹: decem uirum *O*: \bar{d} uirum *L*: decem
 uir *M*² per ras. *UpT*¹ uel *T*²*A*² (*A non liquet*); uid. 3. 40. 12 adn.

3 Quirites *UpODA*: quir *M*² uel *M*³*PL*: quur *F*: quir *MT*
 patria *MPFUpODLA*: om. *T* 4 haec quae fenebres leges

PFUpOTDLA: om. *M*, sc. una linea omissa, cf. 8. 37. 12 et praef.
 nostram, § 43 5 obsaeptis uel -sep- *MPFTDLA*²: obsessit *Up*

OA 6 fuerunt *F* (i. e. fuer): fuerint *MPUpOTDLA*; recte *F*,
 i. e. tot $\mu\epsilon\nu$... nemo $\mu\epsilon\nu\tau\omicron\iota$, nisi et tot uel totque post dictatore
 manus scribere nobilissimi fortissimique *MPFUpOT*²*A*²: no-

bilissimique fortissimi *TDL*: nobilissimi (ad fin. lineae) *A*
 6 sciit *MPFUpOA*²: scit *TDLA*: sciuit *T*¹ uel *T*² *Aldus*

7 sciuerunt *MPFUpOTLA*²: sciuerint *DA*: scierunt *H. J. Mueller*,
 fort. recte, si pluralis forma sciuerunt non minus quam singularis
 sciuit a uerbo scisco cum decernendi sensu ducta esse semper uidetur ut
 in constanti formula plebs sciuit; in re testimoniis codicum, quoad
 scimus, non satis stabilita mutare nolumus quam illi *MPFOTD*

LA: quam ulli *Up* qua *MPUpOTDLA*: qui *F* postremam
MTDLA: postremum *PFUpO* antiquae obrogat noua *MPFO*

TDLA (sed antiq: *FD*, antiq: *T*, derogat *A*): antiqua abrogat nouam
Up (abrogat etiam *D*³)

An hoc dicis, Appi, non teneri Aemilia lege populum? 8
 an populum teneri, te unum exlegem esse? Tenuit Aemilia 9
 lex uiolentos illos censores, C. Furium et M. Geganium, qui
 quid iste magistratus in re publica mali facere posset indi-
 carunt, cum ira finitae potestatis Mam. Aemilium, principem
 aetatis suae belli domique, aerarium fecerunt; tenuit dein- 10
 ceptus omnes censores intra centum annorum spatium; tenet
 C. Plautium, collegam tuum iisdem auspiciis, eodem iure
 creatum. An hunc non, ut qui optimo iure censor creatus 11
 esset, populus creauit? tu unus eximius es in quo hoc
 praecipuum ac singulare ualeat? Quem tu regem sacrifi- 12
 ciorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure
 rex Romae creatus sit, creatum se dicet. Quem semestri
 dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore
 putes? Quem clauis figendi aut ludorum causa dictatorem
 audacter crees? Quam isti stolidos ac socordes uideri 13
 creditis eos qui intra uicesimum diem ingentibus rebus
 gestis dictatura se abdicauerunt aut qui uitio creati abie-
 runt magistratu! Quid ego antiqua repetam? Nuper intra 14
 decem annos C. Maenius dictator, quia, cum quaestiones

8 exlegem *MPUpOTA*: ex lege *FDL* 9 uiolentos *PF*
UpTDLA: uiolentes *MO* C. ed. *Mogunt.* 1518 (cf. c. 33. 7):
 claudium ed. *Rom.* 1469: m. *MPFUpOTDLA* qui quid
*MPT*²: quicquid *FUpOTDLA* mali *A*² uel *A*¹ cum *Donatio* et
Iac. Gronovio: male *PFUpOTDLA*: mala *M* 10 centum *A*
 (cf. § 6): certum *MPFUpOTDLA*¹ (ut secundam lectionem)
 iisdem ed. *Rom.* 1469: isdem *T*²: hiisdem *A*: hisdem *MPFOTDL*
 11 tu *MPFUpOA*²: om. *TDLA* 12 semestri *MPFTDLA*:
 semenstri *UpT*²: def. *O* putes *MPUpTDLA*: potes *F*: def. *O*
 audacter *MPTDLA*: autacter *F*: audaciter *Up*: def. *O*
 13 quam *MPUpTDLA*: quicū *F*: def. *O* isti *MPFTDLA*: om.
Up dett. unus (Lov. 2): def. *O* stolidos *PFUpTDLA*: stolidi
M: def. *O* creditis] sc. quirites, quae uox ante qui intra facile
 excidisse potest; fortasse etiam ex margine rursus introducta initium
 sententiae (quam: quicum) turbasse gestis *MPUpOTDLA*:
 om. *F* 14 decem *MPFUpOTDLA*: quinque *Klochi*, *Iac.*
Gron. (cf. c. 26. 7), sed fortasse alterum auctorem hic *Linus* sequitur; cf.
Fasti Capit., C. I. L. i², p. 44 sq. a. u. c. 416 (Maenius) et a. u. c. 425
 (Aemilius) Maenius *MPFUpTDL*: menius *OA*

- seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat exerceret, contagio eius quod quaerebat ipse criminis obiectata ab inimicis est, ut priuatus obuiam iret crimini, dictatura se
 15 abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam; ne degeneraueris a familia imperiosissima [superbissima]; non die, non hora citius quam necesse est magistratu abieris, modo ne
 16 excedas finitum tempus. Satis est aut diem aut mensem censurae adicere? Triennium, inquit, et sex menses ultra quam licet Aemilia lege censuram geram, et solus geram. Hoc quidem iam regno simile est.
- 17 An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem
 18 locum subrogari fas est? Paenitet enim, quod antiquissimum sollemne et solum ab ipso, cui fit, institutum deo ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium
 19 religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus urbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est, nisi uniuersam rem publicam eo nefario obstrinxeris, quod
 20 ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustris capta est, quo demortuo collega C. Iulio [censore], L. Papirius Cursor,

14 quod *UpA² ed. Rom. 1470* : quo *MPFOTDLA* : de quo *Madv. dubitanter, Praef. ed. 2* 15 *superbissima praeunte Hertzio seclusimus* imperiosissima *superbissima M* : imperiosissima et *superbissima PFUpOTDLA* : *superbissima dell. unus (Lov. 2)*
 16 *censurae adicere PFUpOT¹A²* : *censuraea|dicere M* : *censuraea-diceret T* : *censura ea diceret DA* : *cessura ea diceret L* geram (*post solus*) *MTDLA* : *om. PFUpO, fort. recte* ; *sed post quem tandem* (§ 17) *posuerunt PF, unde non iam quem geram sed qui gerat scripsit Up* 17 *subrogabis MPFUpOTDLA* : *subiugabis O* ne *MTDLA* : *om. O* : *geram ne PF* : *gerat ne Up* subrogari *PFUpOTDLA* : *subrogare M* (*nec male si fas est pro tu debeas interpretaris*)
 18 *cui fit MOTDLA* : *qui fit PF* : *qd fit Up* antistitibus *UpA²* : antistibus *MPFOT²* : antestibus *TDLA* 19 *hospitio MOTDLA* (*cf. 1. 7. 12*) : *auspicio PFUp* intra annum . . . uniuersam *MPFUpOT²A²* : *om. DLA* *ex(uel exs-)tincta est MPUpOTA²* : *extincto F* obstrinxeris *PFOTDLA² uel A¹* : obstinxeris *UpA²* : abstinxeris *M* ominari *M* (*sed quodominari*) *PF* (*sed quo dominari*) *UpOT²D²A² uel A¹* : *dominari TDLA* 20 *post demortuo collega add.* in locum eius alius subrogatus est mortuo collega *Up* collega *MPFUpOTDLA* : *seclussit Madv. sed si quid recidendum est uoce censore facilius careamus* (*cf. infra § 21* : *et hic c Iulio censore inter puncta praebet D*)

ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit quam ²¹ tua, Appi? Nec solus nec ultra finitum lege tempus L. Papirius censuram gessit; tamen neminem inuenit qui se postea auctorem sequeretur; omnes deinceps censores post mortem collegae se magistratu abdicarunt. Te nec quod ²² dies exit censurae nec quod collega magistratu abiit nec lex nec pudor coercet: uirtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumque ponis.

Ego te, Appi Claudii, pro istius magistratus maiestate ac ²³ uerecundia quem gessisti, non modo manu uiolatum sed ne uerbo quidem inclementiori a me appellatum uellem; sed ²⁴ et haec quae adhuc egi peruicacia tua et superbia coegit me loqui, et, nisi Aemiliae legi parueris, in uincula duci iubebo nec, cum ita comparatum a maioribus sit ut comitiis ²⁵ censoriis, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur, ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere nunc patiar.'

Haec taliaque cum dixisset, prendi censorem et in uincula ²⁶ duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegae, tres appellanti Appio auxilio fuerunt; summaque inuidia omnium ordinum solus censuram gessit.

Dum ea Romae geruntur, iam Sutrium ab Etruscis obside- ³⁵ batur consulique Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis temptandasque munitiones, si qua posset, acies

²⁰ magistratu *MPFUpT²D³A²*: magistratus *OTDLA?*
 Maluginensem *PFUpTDLA*: malignensem *O*: Maluginensem *M*
²¹ collegae *MPFUpOA² uel A⁴*: censoris collegae *TDLA* (cf. c. 33. 6)
²² exit *MPFUpOTDLA* (cf. § 10 tenet): exiit *ed. Mogunt.* 1518
²³ inclementiori *MPFUpTDLA* (cf. 38. 47. 11; 42. 65. 10 et *Neue-Wagener* 2, p. 266): inclem *O*, *perierunt cetera*: inclementiore *dett.*
²⁴ duo (*Lov.* 2, *Lov.* 4) ²⁵ nec . . . gerere nunc patiar *ed. Par.*
¹⁵¹⁰ (*de non et nunc* cf. 5. 5. 10): nec . . . gerere non patiar *MPFUp*
OTDLA (*sed in O perit nec-* censori): nec . . . gerere patiar *dett. unus*
 (*Voss.* 1) *Aldus* (*de non inserto* cf. 4. 3. 16; 5. 49. 5): atque . . . gerere
 non patiar *ed. Par.* 1513 confecerint *PUpOT²*: conficerint *MTD*
LA: . fecerit *F*

- 2 hostium instructa occurrit; quorum ingentem multitudinem cum ostenderet subiecta late planities, consul, ut loco paucitatem suorum adiuuaret, flectit paululum in cliuos agmen—asperta erant strata saxis—inde signa in hostem obuertit.
- 3 Etrusci omnium praeterquam multitudinis suae qua sola freti erant immemores proelium ineunt adeo raptim et auide, ut abiectis missilibus quo celerius manus consererent strin-
- 4 gerent gladios uadentes in hostem. Romanus contra nunc tela, nunc saxa, quibus eos adfatim locus ipse armabat, 5 ingerere. Igitur scuta galeaeque ictae cum etiam quos non uolnerauerant turbarent—neque subire erat facile ad propio-
- 6 rem pugnam neque missilia habebant quibus eminus rem gererent—stantes et expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret, quosdam etiam pedem referentes fluctuantemque 7 et instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladiis hastati et principes inuadunt. Eum impetum non tulerunt Etrusci uersisque signis fuga effusa castra repetunt; sed equites Romani praeuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt;
- 8 inde inermi paene agmine ac uexato uolneribus in siluam Ciminiam penetratum. Romanus multis milibus Etruscorum caesis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum praeda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari coeptum.
- 36 Silua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda quam nuper fuere Germanici saltus, nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. Eam intrare haud fere quisquam

35 2 flectit *F* uel *F*¹*OT*² uel *T*¹: et flectit *MPF?* *UpTD?* *LA*: deflectit *D*³*A*² asperta *PT*²(ex aspraeta *T*)*D*(-rae-)*LA*: asperata *OT*⁴: asperta *MA*³: aspera *F*³*Up* 5 ictae *MTDLA*: icta *PF UpOT*² 6 satis nihil *MPFUpODLA*: nihil satis *T*, ordine sane magis usitato: nihil post tegeret praebet *Fragm. Haverk.*: nihil satis nihil dett. unus; num delendum satis? 7 fuga *MTDLA*: pugne (uel -ae) fuga *PF?* *UpO*: pene fuga *F*³ *cod. Klock.* praeuecti *MPUpOTDLA*: praeuentis *F*³ *cod. Klock.*

36 1 Eam *A* *ed. Par.* 1510: ea *MPFUpOTDL*

praeter ducem ipsum audebat; aliis omnibus cladis Caudinae nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, consulis frater—M. Fabium, Caesonem alii, C. Claudium quidam matre eadem qua consulem genitum, tradunt—speculatum se iturum professus breuique omnia certa allaturum. Caere³ educatus apud hospites, Etruscis inde litteris eruditus erat linguamque Etruscam probe nouerat. Habeo auctores uolgo tum Romanos pueros, sicut nunc Graecis, ita Etruscis litteris erudiri solitos; sed propius est uero praecipuum aliquid⁴ fuisse in eo qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus una eoque haud ignarus linguae eiusdem; nec quicquam aliud⁵ proficiscentes quam summatim regionis quae intranda erat naturam ac nomina principum in populis acceperere, ne qua inter conloquia insigni nota haesitantes deprenderi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gaesisque binis⁶ armati. Sed neque commercium linguae nec uestis armorumue habitus sic eos texit quam quod abhorrebat ab fide quemquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque⁷ ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur; ibi qui essent fateri Romanum ausum; introductumque in senatum consulis uerbis egisse de societate amicitiaeque atque inde comi⁸ hospitio acceptum nuntiare Romanis iussum commeatum exercitui dierum triginta praesto fore, si ea loca intrasset, iuuentutemque Camertium Vmborum in armis paratam imperio futuram.

² ex iis *ed. Rom.* 1469: ex hiis *A*: ex his *MPFOTDL*
frater—M. fabium, 'vetus scriptura' *Gelenius*, *A*⁵: fratrem *iii.* fabium
MPFUpOTDLA: frater M. fabius—*Weissenb.*: frater—eum fabium
J. Perizon. quem seq. Madv. (sed *Caeso in gente Fabia praenomen est*)
qua *PFUpOTDLA*: quidem *M* professus *MPFOTDL*:
professum *UpA* ⁵ acceperere *UpT²A⁵* *ed. Rom.* 1469: accipere
MPFOTDLA deprenderi *MPDLA*: deprehendi *FUpOT* (*cf.* 3. 47.
6 *adn.*) ⁶ gaesisq. *A⁵* *ed. Rom.* 1469 (gessis *D²* uel *D¹* in
marg.): caesisq. *MPFUpOTDLA*

- 9 Haec cum relata consuli essent, impedimentis prima uigilia praemissis, legionibus post impedimenta ire iussis
 10 ipse substitit cum equitatu et luce orta postero die obequitauit stationibus hostium, quae extra saltum dispositae erant; et cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit portaque altera egressus ante noctem agmen adsequitur.
 11 Postero die luce prima iuga Ciminii montis tenebat; inde
 12 contemplatus opulenta Etruriae arua milites emittit. Ingenti iam abacta praeda tumultuariarum agrestium Etruscorum cohortes, repente a principibus regionis eius concitatae, Romanis occurrunt adeo inpositae ut uindices praedarum prope ipsi praedae fuerint. Caesis fugatisque his, late depopulato agro uictor Romanus opulentusque rerum
 14 omnium copia in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis uenerant denuntiaturum Fabio senatus uerbis ne saltum Ciminium transiret. Laetati serius se quam ut impedire bellum possent uenisse, nuntii uictoriae Romam reuertuntur.
- 37 Hac expeditione consulis motum latius erat quam profugatum bellum; uastationem namque sub Ciminii montis radicibus iacens ora senserat conciueratque indignatione non
 2 Etruriae modo populos sed Umbriae finitima. Itaque quantus non unquam antea exercitus ad Sutrium uenit; neque e siluis tantummodo promota castra sed etiam auiditate dimicandi quam primum in campos delata acies.

10 sese *MPOTDLA*: se *FUP* 11 opulenta *MTDLA*: opulenta *PFUpO* 11 et 12 milites . . . abacta *MPFUpT²A²* (*sed militem T²*): *omissa uoce milites cetera ret. O: om. omnia TDLA uid. 4. 7. 6 adnot. ; cf. 8. 31. 6 et 7; 4. 2. 12; 7. 27. 1; 8. 30. 6; 9. 46. 6 et 7; 10. 7. 10; 10. 43. 12* 13 his *OTDL*: is *P*: iis *MP² uel P²F*: hiis *A* copia . . . ciminium *MPUpOTDLA*: *om. F*

14 serius se *P² uel P²FUpO* (*sed hic seriusse uel scriuisse*) *D²A*: seri iusse *M*: serius iuisse *M²*: seruus se *P* (*ut uidetur*): seriuius se *T*: seruius se *DL* Romam *PFUpOTDLA*: romanam *M*: *corr. M² uel M² qui et secundam lectionem praebet romanae*

37 1 Umbriae *MPUpOTDLA*: umbria *F* 2 non unquam *MUpTLA*: numquam *O*: n̄-numquam *PF*: non unquam *D*

Deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad 3
instruendum contra spatio: dein, postquam detractare
hostem sensere pugnam, ad uallum subeunt. Vbi postquam 4
stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor
repente circa duces ortus, ut eo sibi e castris cibaria eius
diei deferri iuberent: mansuros se sub armis et aut nocte 5
aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo 5
quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur.
Decima erat fere diei hora cum cibum capere consul milites
iubet; praecipit ut in armis sint quacumque diei noctisue
hora signum dederit. Paucis milites adloquitur; Samni- 6
tium bella extollit, eleuat Etruscōs; nec hostem hosti nec
multitudinem multitudini comparandam ait; esse praeterea
telum aliud occultum; scituros in tempore; interea taceri
opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo 7
animus militum multitudine territus restitueretur; et, quod
sine munimento consederant, ueri similis erat quod
simulabatur.

Curati cibo corpora quieti dant et quarta fere uigilia sine
tumultu excitati arma capiunt. Dolabrae calonibus diui- 8
duntur ad uallum prouendum fossasque implendas. Intra
munimenta instruitur acies; delectae cohortes ad portarum
exitus conlocantur. Dato deinde signo paulo ante lucem, 9

3 hostibus *dett. unus* (Lov. 2), *ed. Par.* 1513: *hostio* O (*fortasse quia ante oculos litt. b ex parte perditam habuit*): *hostium* MPFUpO¹T DLA: *hosti* Madv., cf. 10. 40. 12 detractare . . . pugnam om.
M detractare A³ (*uid* 2. 43. 3 *adn.*): detractare P¹ (-trac uel -trac P) FUpOTDLA 3 et 4 ad uallum . . . postquam om. A
4 ubi MPUpOTDLA³: eis ubi P³ uel P²F diei M⁴UpD⁴A:
die MPF(et die hora (§ 5) F)OTDL (cf. 10. 40. 1 et 5. 13. 5 *adn.*)
5 cibum MUUpOTDLA: om. PF praecipit MPFUpOTDLA:
et praecipit T¹ uel T²A³ 6 ait; esse *interpunctionem* Madvigiana
nam secuti sumus 7 consederant *ed. Rom.* 1470: considerant
MPFUpOTDLA (*u. Neue-Wag, Formenlehre* 3, p. 415, et cf. 28. 12.
15 *Fut.*): constiterant *ed. Rom.* 1469 curati MPFUpOTDLA:
curata *dett. aliq. (sed cf. 34. 16. 5)* 8 dolabrae MTDLA: dolabra
OT³: dola p P: dola | dona p F (*sed ante erat* (§ 7) dolabra *addidit*
F³): om. Up

quod aestiuis noctibus sopitae maxime quietis tempus est, proruto uallo erupit acies, stratos passim inuadit hostes; alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maxi-
 10 mam partem ad arma trepidantes caedes oppressit. Paucis armandi se datum spatium est; eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus fugatosque persequitur. Ad castra, ad siluas diuersi tendebant. Siluae tutius dedere refugium; nam castra in campis sita eodem die capiuntur. Aurum argentumque iussum referri ad con-
 11 sulem; cetera praeda militis fuit. Caesa aut capta eo die hostium milia ad sexaginta.

Eam tam claram pugnam trans Ciminiam siluam ad Perusiam pugnatam quidam auctores sunt metuque in magno ciuitatem fuisse ne interclusus exercitus tam infesto saltu
 12 coortis undique Tuscis Vmbrisque opprimeretur. Sed ubicumque pugnatum est, res Romana superior fuit. Itaque a Perusia et Cortona et Arretio, quae ferme capita Etruriae populorum ea tempestate erant, legati pacem foedusque ab Romanis petentes indutias in triginta annos impetrauerunt.
 38 Dum haec in Etruria geruntur, consul alter C. Marcius Rutulus Allifas de Samnitibus ui cepit. Multa alia castella uicique aut deleta hostiliter aut integra in potestatem uenere.
 2 Per idem tempus et classis Romana a P. Cornelio, quem senatus maritimae orae praefecerat, in Campaniam acta cum adpulsa Pompeios esset, socii inde nauales ad depopulandum

9 proruto *MPFT²A²*: prorupto *UpOTD²*(proruito aut -runto *D*)*L* (sed pro rupto)*A* dett. pl. (cf. 4. 29. 3) 10 fugatosque *M*(sed quae)
PUp: fugatos qui *F*: fugatos eques *TDLA* dett. aliq. *Drak.*: def. *O*:
 fortasse legendum fugatque; fugatos eques ad (ante siluas) *PF*
UpOTDLA: om. *M* 11 opprimeretur *A² Lov.* 2: opprimerentur
M²(uel *M¹*)*PF*(sed -mar-)*UpOTDLA*: opprimentur *M* 12 Cor-
 tona *A²* in marg., *A³*, ed. *Mogunt.* 1518: cortone fort. *A¹*: crotone
MPFUpOTDLA? Arretio *MPFUpTD²*: arrectio *ODL*: aretio *A*
 38 1 consul] cōs uel cōns *MPFOTDL*: consulum *A*, cf. c. 32. 2
 Rutulus uid. 3. 7. 6 adn. et 7. 38. 8: rutulius *F³* uel *F²* (ex ritulius
F): ritulius *MPUpOTDLA* 2 et classis *MPUpOTDLA*:
 classis *F*

agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis unde reditus tutus ad naues esset, dulcedine, ut fit, praedae longius progressi exciuiere hostes. Palatis per agros nemo 3 obuius fuit, cum occidione occidi possent; redeuntes agmine incauto haud procul nauibus adsecuti agrestes exuerunt praeda, partem etiam occiderunt; quae superfuit caedi trepida multitudo ad naues compulsa est.

Profectio Q. Fabi trans Ciminiam siluam quantum Romae 4 terrorem fecerat, tam laetam famam in Samnium ad hostes tulerat interclusum Romanum exercitum obsideri; cladisque imaginem Furculas Caudinas memorabant: eadem 5 temeritate auidam ulteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, saeptam non hostium magis armis quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruscos auertisset. Itaque armis uirisque ad obterendum 7 C. Marcium consulem concurrunt, protinus inde Etruriam per Marsos ac Sabinos petitori, si Marcius dimicandi potestatem non faciat. Obuius iis consul fuit. Dimicatum 8 proelio utrimque atroci atque incerto euentu est et, cum anceps caedes fuisset, aduersae tamen rei fama in Romanos uertit ob amissos quosdam equestris ordinis tribunosque militum atque unum legatum et, quod insigne maxime fuit, consulis ipsius uolnus.

2 praedae MPFOTDL: praed' A: praedae parte Up 5 auidam ulteriorum MU^oODA: auida ulteriorum T: auidam ulteriore PFL: auidam ultionum M^s, auidam alienorum Fuegner, pessime uterque 6 ad Etruscos MP²UpOTL: & atruscos P: & adtruscos F: ad &truscos D: ad eruscos A post auertisset pro itaque deleta illa praebent F cod. Klock. 'his accensi Samnites undique coorti armis uirisque' 7 obterendum Edd. ante Alschevskium (cf. 27. 41. 10): obtenendum dett. unus (cod. Portug.): obtinendum ODA Fragm. Haverk. Alschevski: optinendum MPFUpTL: opprimendum dett. duo (Lov. 2 et Haverk.), fort. recte si ex opprim-natum est optin- 8 aduersae MPFUpT² (séd aduersa & amen M): aduersa M¹TDLA: def. O ob M¹PFUpO¹TDLA: ab MO amissos MU¹T² D^s(ex ammissos TD)LA: omissos PFO

- 9 Ob haec etiam aucta fama, ut solet, ingens terror patres inuasit dictatoremque dici placebat; nec, quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicae pone-
 10 batur, dubium cuiquam erat. Sed nec in Samnium nuntium perferri omnibus infestis tuto posse nec uiuere Marcium
 11 consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus priuatim Papirio erat; quae ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus
 12 censuit, qui sua quoque eum, non publica solum auctoritate mouerent ut memoriam simultatum patriae remitteret.
 13 Profecti legati ad Fabium cum senatus consultum tradidissent adiecissentque orationem conuenientem mandatis, consul demissis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam
 14 acturus esset legatis recessit; nocte deinde silentio, ut mos est, L. Papirium dictatorem dixit. Cui cum ob animum egregie uictum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit ac sine responso ac mentione facti sui legatos dimisit, ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo.
- 15 Papirius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit; atque ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Fautia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captae urbis et Caudinae pacis, quod utroque anno
 16 eiusdem curiae fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quae ad Cremeram accepta est, abominandam

10 infestis *M¹PF²UpOTA³*: infestis *M²DLA*: infensis *D³* (cf. 2. 49. 9) 11 infestus *MPFUpOTDLA* (cf. 1. 47. 1; 3. 24. 11): infensus *A⁵ dett tres* (an recte? cf. 4. 10. 3 adn.) 13 terram *MPUpOTDA*: terra *FL* 15 C. Iunium *ed. Frob.* 1531, *Up*: diunium *PFT³*: iunium *MTDLA*: .d. iunium *O* quod Fautia *MPFUpT*: quod Saucia *O*: qua id faciat *L*: qua idem faciat *D³* (ide *D*) *A Lov.* 4: quia idem faucia *A⁵*: quod d' (= de) faucia *A²* (*post enim* fuit scripserat *M* (del. *M⁴*) 'quid de faucia curia?': quod Fautiae curiae *ed. Frob.* 1535, an recte? eiusdem curiae *MPFUpOTA*: eiusdem curia *DL dett. tres*: eadem curia *Lov.* 4 *Gron.* 16 Macer Licinius *MUpTD*: macer licinus *LA*: macer linus *PF*: marcellinius *O*, more suo

eam curiam facit. Dictator postero die auspiciis repetitis 39
pertulit legem; et profectus cum legionibus ad terrorem
traducti siluam Ciminiam exercitus nuper scriptis ad Longu-
lam peruenit acceptisque a Marcio consule ueteribus militi-
bus in aciem copias eduxit. Nec hostes detractare uisi
pugnam. Instructos deinde armatosque, cum ab neutris
proelium inciperet, nox oppressit. Quieti aliquamdiu nec 3
suis diffidentes uiribus nec hostem spernentes, statua in
propinquo habuere.

†nam et cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est; 4
fusi tamen magis quam caesi hostes, quia coeptam acriter
non tolerarunt pugnam; et ad Vadimonis lacum† Etrusci 5

39 2 detractare MPFOTDL: detractare A (uid. 2. 43. 3 adn.
et cf. c. 37. 3) 4 †nam . . . lacum† quia, ut monuit Glareanus,
narrationi posteriori (c. 41. 8) contrarium est, secludere ut glossema ad
ille primum sqq. (§ 11) uult Anderson (uid. Appendix III ed. huius
libri, Cantab. 1909) uel ut additamentum Liui ipsius post opes (§ 11)
ponere. Huic monitioni optima multa fauere fatendum est; quippe
inter habuere et nam add. et rurae uel simile quid M (etrurie M⁸),
interea res in etruria geste A¹; idem additamentum post pugnam
praebent P² uel P⁸, in marg. F? (sed ut uidetur cum inter) Up (sed et
post res addens); add. post pugnam in ras. interim ab fabio cōs in
etruria res feliciter geste ad uadimonis lacum F³. Nihil autem aut hic
aut illic addunt POTDLA, sed Nam cum capitali littera scribunt OTD
LA (cf. 1. 49. 7 adnot.); praeterea in M post Etrusci (§ 5) uacat spatium
litt. unius et in D ante uocem Etrusci signum aliquod erasum est (cf.
2. 43. 5; 1. 43. 11 adnot.). In uocum secluserum locum et scribere uult
Anderson; melius tamen interea uel simile quid ex illis codicum uesti-
giis retineatur; quod si concedas, hic locus ipse satis sanus uideri possit.
Sed etiam sic tamen restant difficilia; primum quod nobis nondum
elucet quomodo haec ex § 4 (nam . . . lacum) cum eis quae in § 11 infra
narrata sunt accommodanda sint; deinde quod uoces fusi . . . pugnam
Liuium longe potius quam glossematorem sapiunt et ipsae a glossema-
toris proposito prorsus alienae sunt; tamen, ut confitendum est, euentum
proelii in c. 41. 19 depicti breuiter repraesentant. Vnum tantum Anderson-
sium certum fecisse nobis uidetur. Vmbrorum et Vadimonis lacus
mentionem hoc in loco nihili esse; probabile etiam uidetur uoces et ad
Vadimonis lacum pro adnotatione ad ille primum dies (§ 11) habendas
esse. Hertsius uero, quem iam sequuntur plerique editores, magnam
lacunam post habuere statuit, ut historia Marci consulis cum Samni-
tibus certaminis finem aliquem habeat, fortasse recte; sed etiam tum
integrae restant difficultates, quae supra indicatae sunt in § 4; u. plura
infra

- lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset, quantis
 nunquam alias ante simul copiis simul animis dimicarunt;
 6 tantoque irarum certamine gesta res est ut ab neutra parte
 emissa sint tela. Gladiis pugna coepit et acerrime com-
 missa ipso certamine, quod aliquamdiu anceps fuit, accensa
 est, ut non cum Etruscis totiens uictis sed cum aliqua noua
 7 gente uideretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte mouetur
 fugae; cadunt antesignani et, ne nudentur propugnatoribus
 8 signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde sub-
 sidiis cietur miles; adeoque ad ultimum laboris ac periculi
 uentum est ut equites Romani omissis equis ad primos
 ordines peditum per arma, per corpora euaserint. Ea uelut
 noua inter fessos exorta acies turbauit signa Etruscorum;
 9 secuta deinde impetum eorum, utcumque adfecta erat, cetera
 10 multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci
 pertinacia coepta et auerti manipuli quidam; et, ut semel
 dedere hi terga, etiam (ceteri) certiores capessere fugam.
 11 Ille primum dies fortuna uetere abundantes Etruscorum
 fregit opes; caesum in acie quod roboris fuit: castra eo
 impetu capta direptaque.
- 40 Pari subinde periculo gloriaeque euentu bellum in Sami-

5 ante *MPFUpD*: antea *TLa*: *def. O*; (*cf. 1. 21. 2*; 4. 26. 4)
 6 sint *M*(sed emissas intela)*PUpOTDLA*: *om. F* 8 ad primos
P⁸ uel *P²*(in margine)*F³UpT²A²* uel *A¹* (ut secundam lectionem): ad
 proximos *PFOTDLA*: et primos proximos *M*; *cf. 28. 35. 3*; 29. 14. 9
 et *Caes. B. G. 4. 25. 6* et *uid. Drak. ad 5. 47. 5* ordines peditum
MTDLA: peditum *PUpO*: pedites *F* 9 impetum *FUpTA*:
 impetu *MPODL* 10 dedere hi terga *scripsimus*: dedere terga
MP²(deder& erga *P*)*F⁷UpT²D³A*: dederunterga *O*: dederet terga
TD?: dederet et terga *L*; incertus sum utrum dedere an dederit
habuerit F (dederat *F³*), et dederet an dederat an dederit *habuerit D*
 (ceteri) certiores *scripsimus*: certiores *MPFUpOTDL*: tutiores
A: certiores *A²* Koch: ceteri item, *Harant* 10 et 11 fugam] si
Vmborum et Vadimonis mentio glossema est (u. sup. § 4), fortasse inde
 exortum est quod ille primum dies (§ 11) *explicationem aliquam postulare*
uidebatur, propter et pugnam in c. 41 memoratam et clariorem illam ad
Vadimonis lacum (Polyb. 2. 20. 2 et 3 Τυρρήνων οἱ πλείστοι κατεκόνησαν)
 11 eo *MOTDLA* (*cf. c. 44. 16*): eorum *PFUp*: eodem *Doering*

nitibus erat, qui, praeter ceteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus 2 erant; scuta alterius auro, alterius argento caelauerunt; forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque umeri teguntur, fastigio aequali; ad imum cuneatior mobilitatis causa. Spongia pectori tegumentum et sinistrum crus ocrea 3 tectum. Galeae cristatae, quae speciem magnitudini corporum adderent. Tunicae auratis militibus uersicolores, argentatis linteae candidae. His dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus 4 insignium armorum fuerat doctique a ducibus erant horridum militem esse debere, non caelatum auro et argento sed ferro 5 et animis fretum: quippe illa praedam uerius quam arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem et uolnera. Virtutem esse militis decus: et omnia illa uictoriam sequi et 6 ditem hostem quamuis pauperis uictoris praemium esse.

His Cursor uocibus instinctos milites in proelium ducit. 7

40 2 duo PFUpOTDLA: adeo M¹ (ex acleo M ut uidetur): ac duo Alschefski fastigio Up²(ex fatigio Up)T²(et fort. T¹)D³ uel D⁴A² uel A¹: fastidio MPFOTDLA ad imum cuneatior MPUOTDLA: ad onum curae acie F (cum aliis sane mirabilibus per totum caput, e. g. datique (pro doctique § 4), nitemici (pro nitentia § 5), mactatore unius (§ 9), gladium (pro gradum § 13), dicit dicit (pro dicitur § 16)) 3 ocrea M² in marg. PUPOD³A: orcea MTDL: crea F 3 et 4 uerba a Nonio (194. 20 sub u. balteus) citata, tamquam ex Liui libro IX, 'auratae uaginae aurata baltea illis erant' post exercitus erant (§ 2) Georges, post adderent (§ 3) L. Mueller inseruit, his addens ex aliis glossographis (Auct. explan. in Donatum—qui Liuius tribuit—, Keil, Gram. Lat. iv. 542; cf. Probum—qui Liuius uel Vergilio tribuit—ib. 129 seq.) has uoces: erant et equorum inaurata (aurata L. Mueller) tapeta. Totum hoc nobis sic uidetur excidere potuisse si inter linteae candidae et His dextrum cornu aliam armaturae Samniticae partem sic fere depinxisse Liuium statuas: (his uaginae argenteae, baltea argentea): auratae uaginae, aurata baltea illis erant, et equorum inaurata tapeta. His dextrum cornu datum etc. Quae si in lineas distributa uidere uelis, uide praef. nostram, § 44: cf. Class. Quart. xii (1918), p. 103 6 post decus interpunximus quia inter duo prorsus opposita (uirtutem; omnia illa) nix Liuium esse et credimus 'and' significans; contra duo illa uictoriam sequi et quamuis pauperis uictoris non opposita sed mutuo se confirmanitia commode per et. . . et iunguntur

- Dextro ipse cornu consistit, sinistro praefecit magistrum
 8 equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste cer-
 tamen, non segnius inter dictatorem et magistrum equitum
 9 ab utra parte uictoria inciperet. Prior forte Iunius commo-
 uit hostem, laeuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium
 milites eoque candida ueste et paribus candore armis in-
 signes; eos se Orco mactare Iunius dictitans, cum intulisset
 10 signa, turbavit ordines et haud dubie impulit aciem. Quod
 ubi sensit dictator, 'ab laeuone cornu uictoria incipiet'
 inquit 'et dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam
 11 sequetur, non partem maximam uictoriae trahet?' Concitat
 milites; nec peditum uirtuti equites aut legatorum studia
 12 ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P. Decius ab laeuo
 cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos
 euehuntur adhortatique eos, ut partem secum capessèrent
 13 decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is nouus
 additus terror cum ex parte utraque circumuasisset aciem et
 ad terrorem hostium legiones Romanae redintegrato clamore
 14 intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus coepta. Iam
 strage hominum armorumque insignium campi repleri; ac
 primo pauidos Samnites castra sua acceperere, deinde ne ea
 quidem retenta; captis direptisque ante noctem iniectus
 ignis.
- 15 Dictator ex senatus consulto triumphauit, cuius triumpho
 16 longe maximam speciem captiua arma praebuere. Tantum
 magnificentiae uisum in his, ut aurata scuta dominis argen-
 tinarum ad forum ornandum diuiderentur. Inde natum

8 concursum *M³ uel M⁴PFUpOTDLA*: concursurum *M* 9 more
MUpTDLA: mores *PF*: *def. O* eoque *MPUpOTDLA*: eosque

F se orco mactare *P²UpOTA²*: se orco mactare *P*: se orco
 mactatore *F*: se orca (?) mactare *M*: seorsum aptare *M³ uel potius*
M³ (ut secundam lectionem): seorsum actare *DLA* (ut uidetur)

intulisset *T² uel T¹ ed. Rom.* 1470: intulissent *MPFUpOTDLA*

11 studia *MP⁴FOTDLA*: studie *P*: stipendia *Up* 13 is *POT*:
 his *MFDL*: hiis *A* 16 in his *MPFOTDL*: in hiis *A*: in iis
Edd. ex ed. Rom. 1469 argentariarum *Muretus*: argentariorum

MPFUpO¹TDLA: argentariorum (?) *O*

initium dicitur fori ornandi ab aedilibus cum tensae duce-
rentur. Et Romani quidem ad honorem deum insignibus 17
armis hostium usi sunt : Campani ad superbiam et odio Sam-
nitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo
ornatu armarunt Samnitiumque nomine compellarunt.

Eodem anno cum reliquiis Etruscorum ad Perusiam, quae 18
et ipsa indutiarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia
nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidum—nam ad 19
moenia uictor accessit—cepisset, ni legati dedentes urbem
exissent. Praesidio Perusiae imposito, legationibus Etruriae 20
amicitiam petentibus prae se Romam ad senatum missis
consul praestantior etiam quam dictator uictoria trium-
phans urbem est inuectus; quin etiam deuictorum Sam- 21
nitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium et
M. Valerium, est uersum, quos populus proximis comitiis
ingenti consensu consulem alterum, alterum praetorem
declarauit.

Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur con- 41
sulatus; Decio collega datur. Valerius praetor quartum
creatus. Consules partiti prouincias; Etruria Decio, Sam- 2
nium Fabio euenit. Profectus ad Nuceriam Alfaternam, 3

17 ad superbiam *MA*³ : ad superbia *DA* : ab superbia *PFUpOTL*,
quod si malis, caue ne odio ex ab pendere putes 18 reliquiis
*F*³ *Cod. Klock. ed. Rom. 1472* : reliquiis *MPUpOTDLA* (*F* legi non
potuit) et ipsa *MPFUpTDLA* : ipsa *O*, 'legendum' Gelenius, dett.

tres, *Edd. uet.* 20 amicitiam] post amici- redit *M* ad audita perinde
(c. 14. 2) continuo contextu usque ad *Plistica* per (c. 22. 11; in *Quatern.*
XXV, p. 6, col. 2, l. 8) ubi sequitur -tiam petentibus cett.; utrumque
locum notauit duodecimi saeculi adnotator; u. praef. nostram, § 41 (b)

41 1 Decio *MPF? UpTDLA* : def. *O* : decio *M*² uel *M*¹ : decius
*MF*³ *ed. Frob. 1531*, fort. recte, sed cf. 7. 26. 13 ubi Conuo recenti a re
praeclare gesta *M. Popilius* quartum consul collega datus est; de *Fastis*
cum *Linio* discrepantibus cf. *Weissenb. hic et* 9. 29. 3 *adn.* collega

MPFUpTA : college *DL* (sed in *D* littera e fin. erasa est) : def. *O*
Valerius . . . creatus *MPFUpO* (sed hic nihil nisi *Valerius* exstat) *TDLA* :
secludebat *Boot*, sed difficultatem historicam, si qua est, non sic tolli licet,
cf. 2. 10. 6 *adn.* 3 Profectus *MPFUpTDLA* : def. *O* : is pro-

fectus *Sigonius* ex 'uet. lib.'; sed si quid addendum est, melius aut hic
aut cum dett. uno (*Leid. 2*) *Fabius* inseres Alfaternam *MTDLA*
(u. *Ital. Dial.*, pp. 51, 141. 151) : def. *O* : falaternam *PFUp*

- cum pacem petentes, quod uti ea cum daretur noluissent,
 4 aspernatus esset, oppugnando ad deditionem subegit. Cum
 Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hostes
 uicti; neque eius pugnae memoria tradita foret, ni Marsi
 eo primum proelio cum Romanis bellassent. Secuti Mar-
 sorum defectionem Paeligni eandem fortunam habuerunt.
 5 Decio quoque, alteri consuli, secunda belli fortuna erat.
 Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui praebere
 6 atque indutias in quadraginta annos petere. Volsiniensium
 castella aliquot ui cepit; quaedam ex his diruit ne recepta-
 culo hostibus essent; circumferendoque passim bello tantum
 terrorem sui fecit ut nomen omne Etruscum foedus ab
 7 consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum;
 indutiae annuae datae. Stipendium exercitu Romano ab
 hoste in eum annum pensum et binae tunicae in militem
 exactae; ea merces indutiarum fuit.
 8 Tranquillas res iam (in) Etruscis turbauit repentina
 defectio Vmbrorum, gentis integrae a cladibus belli, nisi
 9 quod transitum exercitus ager senserat. Ii concitata omni
 iuuentute sua et magna parte Etruscorum ad rebellionem
 compulsa tantum exercitum fecerant ut relicto post se in
 Etruria Decio ad oppugnandam inde Romam ituros, magni-
 fice de se ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent.
 10 Quod inceptum eorum ubi ad Decium consulem perlatum
 est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit et in agro
 11 Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec

3 cum MPFUpTDLA: def. O: tum uel iam tum dett. aliq. et Edd.
 ante Madvigium (cf. Madv. Emend., p. 219) esset A⁴ uel A⁵
 in marg., Madv.: eâ L: eâ DA: est (uel è) MPFUpT: def. O (et in
 c. 38. 13 eâ pro esset habet A) 4 eius MPFUpOTDLA: om. M
 quod mauoli Conway 5 erat MPFOTDLA: euenit Up exer-
 citui PFUpOTDLA: exercitii (uel tu) M (unde exercitu legere malit
 Conway ut in § 7): exerciti M² 6 ex his MPFOTLA: ex hiis D:
 ex iis Edd. 7 exercitu MPFD: exercitui UpOTLA (cf. 4. 12.
 10: 6. 31. 4; 7. 2. 7; 9. 5. 6; 10. 39. 16; 22. 2. 1) et binae
 MOTDLA: binae PFUp 8 iam in Madv.: iam MPFUpOTDLA

Romae spernebatur Vmbrorum bellum; et ipsae minae metum fecerant expertis Gallica clade quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium consulem missi sunt, 12 ut, si quid laxamenti a bello Samnitium esset, in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit consul magnisque 13 itineribus ad Meuaniam, ubi tum copiae Vmbrorum erant, perrexit.

Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio 14 bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam omittendum bellum censerent; plaga una—Materinam ipsi appellant—non 15 continuit modo ceteros in armis sed confestim ad certamen egit. Castra uallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi 16 effusos ruere in munimenta consul uidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruit; cohortatusque praedicatione uera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Etrusci belli conficere iubet et uocis impiae poenas expe-tere, qua se urbem Romanam oppugnatu-ros minati sunt. Haec tanta sunt alacritate militum audita ut clamor sua 17 sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. Ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in uiros aut armatos 18 incurrunt; mirabilia dictu, signa primo eripi coepta signiferis, deinde ipsi signiferi trahi ad consulem armatique milites ex acie in aciem transferri et, sicubi est certamen, scutis magis quam gladiis geritur res; umbonibus incussa-que 19

11 expertis . . . incolerent *om.* TDLA. *ret. ceteri, add. T²A²*
 Gallica clade *P²FUpOT²*: gallica cladem *MP*: gallicam cladem *M²T¹*
uel T²A² 16 qua se *MUpTDLA²*: qua re *P(ubi r altum, non*
s, ut uidetur, cf. 4. 26. 7; 9. 43. 23; 10. 30. 7; 10. 38. 12; 10. 46. 1) F:
que se A: def. O sunt *MPFUpTDLA: def. O: sint Modius, sed*
cf. 2. 58. 5 adn.; 8. 31. 5 17 deinde concentu *P²ODLA*: deinde
 concentu *PUp*: deinde concerta *F*: deinde conuentu *T*: ante con-
 centu *M*: ante concentum *M²*: in concentu *deff. unus* tubarum
M² uel M¹UpOA: turbarum *MPFTDL* 18 coepta *MUpTDL*:
 cepta *O*: cepta *PA²*: certa *F*: cepa *A*

ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam caeditur
atque una uox ponere arma iubentium per totam fertur
20 aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est a
primis auctoribus belli. Postero insequentibusque diebus
et ceteri Vmbrorum populi deduntur: Ocriculani sponsione
in amicitiam accepti.

42 Fabius, alienae sortis uictor belli, in suam prouinciam
2 exercitum reduxit. Itaque ei ob res tam feliciter gestas,
sicut priore anno populus continuauerat consulatum, ita
senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius L. Volum-
nius consules fuerunt, prorogauit maxime Appio aduersante
imperium.

3 Appium censorem petisse consulatum comitiaque eius ab
L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdi-
4 carit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul,
cum collegae nouum bellum, Sallentini hostes decernerentur,
Romae mansit ut urbanis artibus opes augeret quando belli
decus penes alios esset.

5 Volumnium prouinciae haud paenituit. Multa secunda
proelia fecit; aliquot urbes hostium ui cepit. Praedae
erat largitor et benignitatem per se gratam comitate adiu-
uabat militemque his artibus fecerat et periculi et laboris
auidum.

6 Q. Fabius pro consule ad urbem Allifas cum Samnitium
exercitu signis conlatis configit. Minime ambigua res fuit;
fusi hostes atque in castra compulsi; nec castra forent
retenta, ni exiguum superfuisset diei; ante noctem tamen
sunt circumsessa et nocte custodita ne quis elabi posset.

19 sternuntur *MTDLA*: sternunt *PFUpO*

42 3 abdicarit *Rupertii*: abdicauit *MPFUpOTDLA* (cf. 2. 29. 12
et 2. 38. 5, *similiter* -rint et -runt, 9. 25. 5 et 6. 5. 3; sunt et sint, 10. 7. 7)

4 Sallentini *dett. unus Sigon.*: salentini *MPFUpOTDLA* (*sed -ne*
F); *uid. Ital. Dial.*, p. 31; *C. I. L.* i¹, p. 457 mansit ****bunis
(sic cum spatio *iv litt.*) *F*, unde apparet quale exemplar habuerit hic
scriba; ceteri nihil laborant nisi mansit *om. A*; (augerq. pro augeret *O*,
cf. c. 19. 13 *adn.*) 6 *Q. om. MTDLA*, *ret. cett.*, *add. T²*

Postero die uixdum luce certa deditio fieri coepta et pacti 7
 qui Samnitium forent ut cum singulis uestimentis emit-
 terentur; ii omnes sub iugum missi. Sociis Samnitium 8
 nihil cautum; ad septem milia sub corona ueniere. Qui se
 ciuem Hernicum dixerat seorsus in custodia habitus; eos 9
 omnes Fabius Romam ad senatum misit; et cum quaesitum
 esset dilectu an uoluntarii pro Samnitibus aduersus Romanos
 bellarent, per Latinos populos custodiendi dantur, iussique 10
 eam integram rem noui consules P. Cornelius Aruina
 Q. Marcius Tremulus—hi enim iam creati erant—ad senatum
 referre. Id aegre passi Hernici; concilium populorum 11
 omnium habentibus Anagninis in circo quem Maritimum
 uocant, praeter Aletrinatam Ferentinatamque et Verulanum
 omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, noui 43
 motus exorti. Calatia et Sora praesidiaque quae in his
 Romana erant expugnata et in captiuorum corpora militum
 foede saeuitum. Itaque eo P. Cornelius cum exercitu
 missus. Marcio noui hostes—iam enim Anagninis Herni- 2
 cisque aliis bellum iussum erat—decernuntur. Primo ita 3
 omnia opportuna loca hostes inter consulum castra inter-
 ceperunt ut peruadere expeditus nuntius non posset et per 4
 aliquot dies incerti rerum omnium suspensique de statu
 alterius uterque consul ageret, Romamque is metus mana-
 ret, adeo ut omnes iuniores sacramento adigerentur atque
 ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Ceterum 5
 Hernicum bellum nequaquam pro praesenti terrore ac

8 septem *PFUpTDLA*: nu (*i. e.* iiv pro vii) *MOA*² (*hic idem aut*
 uu) 10 Tremulus *PUpTDLA*: remulus *M*: tremulus *F*: *def. O*

11 Aletrinatam *D²A delt. unus*: alterinatam *P²(alternin- P)F*:
 alternatam *Up*: alerinatam *MTD?*: aberitatem *L*: *def. O* populo
 (*uel p*) Romano *MPUpOTDLA*: *om. F*, qui p. cornelius cum exercitu
inseruit: populi romanis *Cluverius*: populi romano *Niebuhr*, *sed facile*
est nominatiuum populi subaudire ex populorum omnium

43 1 his *MPFOTDL Alschevski*, *recte*: hiis *A*: iis *Edd. ex ed. Rom.*
 1469 5 pro praesenti *MPFUpOT²A²*: properasset id *TDLA*
delt. aliq. (sed -ent L)

- 6 uetusta gentis gloria fuit : nihil usquam dictu dignum ausi,
 trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum indutias
 ita ut ad senatum Romani legatos mitterent pacti sunt
 bimestri stipendio frumentoque et singulis in militem tunicis.
 7 Ab senatu ad Marcium reiecti, cui senatus consulto per-
 missum de Hernicis erat ; isque eam gentem in deditionem
 accepit.

- Et in Samnio alter consul superior uiribus, locis impe-
 8 ditior erat. Omnia itinera obsaeperant hostes saltusque
 peruios ceperant ne qua subuehi commeatus possent ; neque
 9 eos, cum cottidie signa in aciem consul proferret, elicere ad
 certamen poterat, satisque apparebat neque Samnitum certa-
 men praesens nec Romanum dilationem belli laturum.
 10 Aduentus Marci, qui Hernicis subactis maturauit collegae
 11 uenire auxilio, moram certaminis hosti exemit. Nam ut
 qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent
 pares, coniungi utique passi duos consulares exercitus nihil
 crederent superesse spei, aduenientem in composito agmine
 12 Marcium adgrediuntur. Raptim conlatae sarcinae in medium
 et, prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primum
 in statuam perlatus, dein conspectus procul puluis tumultum
 13 apud alterum consulem in castris fecit ; isque confestim
 arma capere iussis raptimque eductis in aciem militibus
 transuersam hostium aciem atque alio certamine occupatam
 14 inuadit, clamitans summum flagitium fore, si alterum exer-
 citum utriusque uictoriae compotem sinerent fieri nec ad se
 15 sui belli uindicarent decus. Qua impetum dederat, per-
 rumpit aciemque per mediam in castra hostium tendit et

5 uetusta Gron. : uetustae Klockius : uetustate MPFUpOTDLA (sc.
 ex uetusta et uetustae conflatum) : uetusta eius Zingerle gentis
 MPFUpOTL : om. DA dett. aliq. gloria M : gloriae (uel -e) PF
 UpOTDLA 6 bimestri MPTDLA : bimestri UpO : bimestri
 (ubi b inusitatae formae ; u. i. 7. 5 adn.) F : semestri Mommsen, ex
 Dionys. 9. 59. 4, sane aliud tempus respiciente 13 isque FT² Edd.
 uet. : hisque MPUPTDL : hiisque A : def. O 15 in castra MP²
 UpOTDLA : castra in PF

uacua defensoribus capit atque incendit. Quae ubi flagrantia 16
 Marcianus miles conspexit et hostes respexere, tum passim
 fuga coepta Samnitium fieri; sed omnia obtinet caedes nec
 in ullam partem tutum perfugium est.

Iam triginta milibus hostium caesis signum receptui con- 17
 sules dederant colligebantque in unum copias inuicem inter
 se gratantes, cum repente uisae procul hostium nouae
 cohortes, quae in supplementum scriptae fuerant, integra-
 uere caedem. In quas nec iussu consulum nec signo 18
 accepto uictores uadunt, malo tirocinio imbuendum Sam-
 nitum clamitantes. Indulgent consules legionum ardori, ut 19
 qui probe scirent nouum militem hostium inter percussos
 fuga ueteranos ne temptando quidem satis certamini fore.
 Nec eos opinio fefellit: omnes Samnitium copiae, ueteres 20
 nouaeque, montes proximos fuga capiunt. Eo et Romana
 erigitur acies, nec quicquam satis tuti loci uictis est et de
 iugis, quae ceperant, funduntur; iamque una uoce omnes
 pacem petebant. Tum trium mensum frumento imperato 21
 et annuo stipendio ac singulis in militem tunicis ad senatum
 pacis oratores missi.

Cornelius in Samnio relictus: Marcius de Hernicis 22
 triumphans in urbem rediit statuaque equestris in foro
 decreta est, quae ante templum Castoris posita est. Herni- 23
 corum tribus populis, Aletrinati Verulano Ferentinati, quia
 maluerunt quam ciuitatem, suae leges redditae conubiumque
 inter ipsos, quod aliquamdiu soli Hernicorum habuerunt,
 permissum. Anagninis quique arma Romanis intulerant 24

18 im(ucl in-)buendum *MPFUpOT²A²*: intuendum *TDA*: incuen-
 dum *L* 19 probe scirent *MPFUpOTA²*: prosternerent *DLA*

21 tum *MPFUpOT²*: dum *TDLA* mensum *MPFDL*: men-
 sium *M⁴UpOTA* (*u. c.* 33. 6) 23 Aletrinati *MP²OTDLA*:

altetrinati *P*: alietrinati *F*: alternati *Up* Verulano *MPUpOD³*
LA: uelulanum *F*: uenilano *TD?*: uesitano *D?* (*cf. c.* 41. 16 *adn.*)

quia *MPUpOTDLA*: qui *FT²* uel *T³* in *marginē*: qui id *Harant*
 24 quique *MPFUpOTD²A¹*: quicque *D? LA*: quique alii *H. J.*

Mueller

ciuitas sine suffragii latione data: concilia conubiaque adempta et magistratibus praeter quam sacrorum curatione interdictum.

- 25 Eodem anno aedes Salutis a C. Iunio Bubulco censore locata est, quam consul bello Samnitium uouerat. Ab eodem collegaue eius M. Valerio Maximo uiae per agros
26 publica impensa factae. Et cum Carthaginensibus eodem anno foedus tertio renouatum legatisque eorum, qui ad id uenerant, comiter munera missa.
- 44 Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem
2 cum magistro equitum P. Decio Mure. Ab his, propter quae creati erant, comitia consularia habita, quia neuter consulum potuerat bello abesse. Creati consules L. Postu-
3 mius Ti. Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio et P. Decio suggerit biennio exempto, quo Cláudium Volumniumque et
4 Cornelium cum Marcio consules factos tradidimus. Memoriane fugerit in annalibus digerendis an consulto binos consules, falsos ratus, transcenderit, incertum est.
- 5 Eodem anno in campum Stellatam agri Campani Samni-
6 tium incursiones factae. Itaque ambo consules in Samnium missi cum diuersas regiones, Tifernum Postumius, Bouianum Minucius petisset, Postumi prius ductu ad Tifernum pugna-
7 tum. Alii haud dubie Samnites uictos ac uiginti milia
8 hominum capta tradunt, alii Marte aequo discessum et Postumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias abduxisse, hostes secutos duo milia inde

25 Maximo *MTDLA*: maxime *PO*: maximę (uel -ae) *P²FUP* agros *MPUPOTDLA*: agro *F*; (desse uidetur adiectiuum aliq. *googr.* e. g. Marsicos uel Paelignos)

44 2 potuerat *A² ed. Par. 1510*: potuerant *MPUPOTDLA*: poterant *F* Ti. *Sigomius, Diod. 20. 81. 1, cf. C. I. L. i². p. 132*: t *MUP²A²*: t *P*: ~ (i. q. et) *F*: et *M⁴*: def. *O*: om. *TDLA*
4 memoriane fugerit *ed. Par. 1510, ed. Frob. 1531 (cf. 2. 4. 2 et Pl. Bacch. 36; uel si abl. statuas, Liu. 2. 8. 5)*: memoriae (uel -e) ne fugerit *MPFTDLA*: memorie ne fuerit *Up*: def. *O*: memoriamne fugerit *dett. unus (cf. Cic. ad Att. 7. 18. 3 fugit me; Quint. 4. 5. 3 hoc fugiet memoriam)*: memoriane defuerit *Madv. (Emend., p. 220)*; de re, cf. c. 29. 3 *adn.* 8 abduxisse *TDL*: adduxisse *MPFUpOA*

locis munitis et ipsos consedissee. Consul ut statua tuta 9
 copiosaque—et ita erant—petisse uideretur, postquam et
 munimentis castra firmauit et omni apparatu rerum utilium
 instruxit, relicto firmo praesidio de uigilia tertia, qua duci 10
 proxime potest, expeditas legiones ad collegam, et ipsum
 aduersus alios sedentem, ducit. Ibi auctore Postumio 11
 Minucius cum hostibus signa confert; et cum anceps proe-
 lium in multum diei processisset, tum Postumius integris
 legionibus defessam iam aciem hostium improviso inuadit.
 Itaque cum lassitudo ac uolnera fugam quoque praepedissent, 12
 occidione occisi hostes, signa unum et uiginti capta, atque
 inde ad castra Postumi perrectum. Ibi duo uictores exer- 13
 citus perculsum iam fama hostem adorti fundunt fugantque;
 signa militaria sex et uiginti capta et imperator Samnitium
 Staius Gellius multique alii mortales et castra utraque capta.
 Et Bouianum urbs postero die coepta oppugnari breui capi- 14
 tur magnaue gloria rerum gestarum consules triumpharunt.
 Minucium consulem, cum uolnere graui relatum in castra, 15
 mortuum quidam auctores sunt, et M. Fuluium in locum
 eius consulem suffectum et ab eo, cum ad exercitum Minuci
 missus esset, Bouianum captum.

Eo anno Sora Arpinum Cesennia recepta ab Samnitibus; 16
 Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum dedica-
 tumque.

10 qua duci proxime potest *MPFUp² uel Up¹OTDLA*: quae luci
 proxima est *Up*: secludit duci *Wesenberg*, fort. recte, cf. I. 23. 5

11 integris *MPUpOTDLA*: om. *F* (inter alia menda in hoc capite
 e. g. rato § 4. uictos om. § 7, coq'as pro copias § 8, inde om. § 8)

12 uiginti *MPTDLA*: xxx *FUp*: xxx (i. q. triginta) *O* 13 fama
M¹Up¹A⁶ dett. aliq.: fama fame *M*: famae *P*: fame *FOTDLA* *Gel-*
lius Sigon. (*Diod. 20. 90. 4, qui tamen Γέλλιος Γάιος scribit et in aliis*
discrepat): Cellius *MPFUpOTDLA* 14 urbs *Crevier*: ubi *MPF*
UpOTDLA coepta *MPFO* (sed cep-) *TDLA*: coeptum *Up¹A⁶*
Edd. ante Alschevskium 16 eo *MPFUpTDLA*: eodem *O Edd.*
ante Alschevskium, cf. c. 39. 11 Cesennia *M*: cessennia *PO*:
 cessennia *F*: cersennia *Up*: censennia *TDL*: censennia *A*: cesennia *A²*
 (*Ital. Dial.*, p. 202): serennia *Diod. 20. 90*: cerfennia *Rubenius*

- 45 P. Sulpicio Sauerrione P. Sempronio Sopho consulibus Samnites, seu finem seu dilationem belli quaerentes, legatos de pace Romam misere. Quibus suppliciter agentibus re-
 2 sponsum est, nisi saepe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro citro habita de pace transigi po-
 3 tuisse: nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exer-
 citu breui in Samnio fore; eum, ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse; comperta omnia senatui relaturum;
 4 decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne praebito commeatu peragrasset, foedus antiquum Samniti-
 bus redditum.
- 5 Ad Aequos inde, ueteres hostes, ceterum per multos annos sub specie infidae pacis quietos, uersa arma Romana, quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum iis
 6 Samniti auxilia et post Hernicos subactos uniuersa prope gens sine dissimulatione consilii publici ad hostes descieue-
 rat; et postquam icto Romae cum Samnitibus foedere fetiales uenerant res repetitum, temptationem aiebant esse
 7 ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur; quod quanto opere optandum foret, Hernicos docuisse, cum qui-
 bus licuerit suas leges Romanae ciuitati praeoptauerint;
 8 quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro poena necessariam ciuitatem fore. Ob haec uolgo in conciliis
 9 iactata populus Romanus bellum fieri Aequis iussit; con-

45 1 Sauerrione *Sigon* (cf. 10. 9. 14 et C. I. L. i². p. 45): auerrione
 MPFUpOTDL: auerrione A 3 omnia MUpA¹: omnes PF:
 omni TDLA: def. O senatui M(senatu ire laturum)PFUpTA:
 senatu DL: def. O 5 infidae] ne quis codicum lectionem in infida
 mutare uelit, cf. 1. 1. 4; 1. 9. 13; 9. 9. 2 cum adnn. missitauerant
 MOTA⁶: misitauerant P: misitiuierant F: ministrauerant Up licentia
 solita: missi statuerant DLA 6 aiebant MTDLA¹: agebant
 PFUpA: def. O 7 quanto opere MPFOTDLA: quantopere Up
 (cf. 9. 33. 8 adn.) 8 legendi MPFUpTD²(sed littera d postea
 erasa)A²: legenti D(ut uidetur)LA: def. O quid PFUpTDLA:
 quod M, fort. recte: def. O

sulesque ambo ad nouum profecti bellum quattuor milia a castris hostium consederunt.

Aequorum exercitus, ut qui suo nomine permultos annos 10 imbelles egissent, tumultuario similis sine ducibus certis, sine imperio trepidare. Alius exeundum in aciem, alii 11 castra tuenda censent: mouet plerosque uastatio futura agrorum ac deinceps cum leuibus praesidiis urbium relictarum excidia. Itaque postquam inter multas sententias 12 una, quae omissa cura communium ad respectum suarum quemque rerum uertit, est audita, ut prima uigilia diuersi 13 e castris ad deportanda omnia tuendosque moenibus (se) in urbes abirent, cuncti eam sententiam ingenti adsensu acceperunt. Palatis hostibus per agros prima luce Romani 14 signis prolatis in acie consistunt et, ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt; ceterum postquam 15 ibi neque stationes pro portis nec quemquam in uallo nec fremitum consuetum castrorum animaduenterunt, insolito silentio moti metu insidiarum subsistunt. Transgressi deinde 16 uallum cum deserta omnia inuenissent pergunt hostem uestigiis sequi; sed uestigia in omnes aequae ferentiae partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant. Post per 17 exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello unum et triginta oppida intra dies

In §§ 9-11 hostium, ducibus, -eundum *spatiis uacuis relictis om.* O et moueri pro mouet scripsit; in margine quoque Re^q scripsit ut qui in exemplari difficultates inueniret (eadem ad c. 46. 2 uidebimus) et magistrum scriptorii expectaret

alii *Up dett. aliq.* 11 alius *MP²* (auxilius *P*) *FOTDLA*: alii *Up dett. aliq.* 12 uertit est *Madu.*: uertisset *MP²* (-ent *P*)

FUpTDLA ed. Rom. 1470: auertisset *O ed. Rom.* 1469: uerteret est *Weissenb.*

13 omnia *MPUpOTDLA*: om. *F cod. Klock.* tuendosque moenibus se in urbes *H. J. Mueller*: tuendasque moenibus in urbes *MPFUpTDLA*: tuendasque in omnibus urbes *O*: tuendaque moenibus in urbes *dett. duo, Gron.*: tuendasque moenibus

urbes *dett. tres, Madu.* abirent *MPUpOTDLA*: haberent *F* 16 deinde uallum *MPUpOTDLA*: uallum deinde *F* (num deinde secludendum? cf. 10. 13. 10 *adn.*)

17 post per *UpA⁶ Edd. vet.*: post *MPFOTDLA* triginta *MPOA²*: xl *P⁸FUpTDLA* (cf. *Diod.* 20. 101. 5 τετταράκοντα πόλεις ἐν ἡμέραις ταῖς πάσαις πεντήκοντα)

quinquaginta, omnia oppugnando, ceperunt; quorum pleraque diruta atque incensa nomenque Aequorum prope ad inter-
 18 necionem deletum. De Aequis triumphatum; exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini Marsi Paeligni Frentani mitterent Romam oratores pacis petendae amicitiaeque. His populis foedus petentibus datum.

- 46 Eodem anno Cn. Flavius Cn. filius scribe, patre libertino humili fortuna ortus, ceterum callidus uir et facundus, aedilis
 2 curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret aedilibus fierique se pro tribu aedilem uideret neque accipi nomen quia scriptum faceret, tabulam posuisse et iurasse
 3 se scriptum non facturum; quem aliquanto ante desisse scriptum facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto triumphuribusque, nocturno altero, altero coloniae dedu-
 4 cendae. Ceterum, id quod haud discrepat, contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit;
 5 ciuile ius, repositum in penetralibus pontificum, euolgauit fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi
 6 posset sciretur; aedem Concordiae in area Volcani summa inuidia nobilium dedicauit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatus pontifex maximus uerba praeire, cum more maiorum negaret nisi consulem aut imperatorem posse
 7 templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad

17 quinquaginta *MPFUpOTA*^a (uel *A*^a): *LX DLA* 18 Frentani *Sigon.*, cf. c. 16. 1; *Ital. Dial.*, p. 212: feretani *MA*^a: feretrani *PF(sed -ne)UpOTDLA*

46 1 Cn. Flavius *MOTDLA*: cn. fuluius *Up*: om. *PF* Cn. filius *A*^a: cñ fil *P*^a (cñ f *P*) *F(sed post fil spatío relicto ix litt. in P, v litt. in F)*: gñ filius *M*: gñ fil *T*: signum filius *DL*: filius signum *A*: fil. *O*: om. *Up* (cf. 7. 22. 10) humili *M*^a (uel *M*^a) *UpOTDLA*: humilis *MPF* 2 tribu aedilem *MPFTDLA*: tribuno aedilem *Up*: om. *O* (spatio relicto et in marg. req. scripto, cf. c. 45. 9)
 5 fastos *MUpTDLA*: def. *O*: factos *PF* 7 dedicare . . . templum *OTDLA*: dedicare om. (ceteris retentis) *M* (cf. 4. 7. 6 adn.; 9. 36. 11 et 12): om. totum *P*: hñ *P*^a uel *P*^a: haud *F*: aut *Up*
 ex *TDLA*: ea *M*: def. *O* aramue *MPFTDLA*: aram *Up* qui et in sequentibus dedicare pro dedicaret scripsit, omissionem falso obtegens: def. *O*

populum est ne quis templum aramue iniussu senatus aut tribunorum plebei partis maioris dedicaret.—Haud memora- 8
 bilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiae libertatis, referam. Ad collegam aegrum 9
 uisendi causa Flauius cum uenisset consensuque nobilium adulescentium, qui ibi adsidebant, adurrectum ei non es-
 set, curulem adferri sellam eo iussit ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit.—Ceterum Flauium dix- 10
 rat aedilem forensis factio, Ap. Claudii censura uires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat
 et, posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit nec in 11
 curia adeptus erat quas petierat opes urbanas, humilibus per omnes tribus diuisis forum et campum corrumpit; tan- 12
 tumque Flauii comitia indignitatis habuerunt ut plerique nobilium anulos aureos et phaleras deponerent. Ex eo 13
 tempore in duas partes discessit ciuitas; aliud integer populus, fautor et cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius et P. Decius censores facti et 14
 Fabius simul concordiae causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam

8 aduersus superbiam nobilium *MPUpOTDLA*: om. *F*
 8-9 plebeiae... consensuque nobilium *MPUpOT*¹ uel *T²DL*(sed plebe
 re)^A: consensuque nobilium *F* (cf. *supra*): om. totum *T* (u. *praef.*
nostram, § 45) 9 adsidebant *MO*(sed ass-)^{TDLA}: adsidebant *PFUp*
 (sed ass-) sede *MPFUpOTDLA: de sede *Siesbye*, fort. recte
 spectauit *MPUpOTDLA: sperauit *F* 10 dixerat *T²A*:
 duxerat *MPUpOTDL*: duxera *F* censura *PFOA²*: censuræ
MTDLA: censoris *Up* 11 nemo ratam *A²*: nemoratam *MPF*
TDA?: remoratam *Up*: memoratam *OL* quas petierat *MP*
FUpOT²LA²: qua sperati erat *T*: qua spatia erat *DA* urbanas
MPFUpOTDLA (cf. c. 42. 4): urbanis *Gron.*: secludebat *Weissenb.*
 corrumpit *MT*(ed curr-)^{DLA}: corrumpit *FFUpO* 12 tantumque
 ... deponerent post col. deducendae (§ 3) *legi uoluit Niebuhr male*,
nam tum habuerunt in habuisse mutari necesse esset 13 discessit
P²FUpOT²D²A: discissit *MPTDL* 14 tenebat *MPUpOTD*
LA, sc. in re publica propositum uel principium, cf. e.g. *Cic. Par.*
1. 3. 14 illud arte tenent accurateque defendunt: tendebat *F cod.*
Klock. (probantibus Madvigio et Muellero, sed in 28. 18. 4 longe alius
est sensus) concordiae causa simul *MPUpOTD*¹(sed sausa
D)LA: om. *F***

in quattuor tribus coniecit urbanasque eas appellauit.

- 15 Adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt ut
Maximi cognomen, quod tot uictoriis non pepererat hac
ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dici-
tur ut equites idibus Quinctilibus transueherentur.

15 eam *M³PFUpOT²A*: tam *MTDL* cognomen *MPFUpO*
T²DLA: cōs nomen *T*

Subscriptiones. Victorinus (-anus *M¹*) *ūc* emendabam domn's Sym-
machis Titi liui ab urbe condita liber VIII explicit. incip lib. X
feliciter *M*: Titi Liui ab urb. cond. (urbe condita *T*) lib. VIII expl.
(explicit *T*) incip. (incipit *T*) lib. X *PT et Up, sed feliciter ad fin.*
posito: expē lib. VIII incipit liber X feliciter *F*: *nihil praebet O*,
sc. ob rubricatoris absentiam uel negligentiam, unde etiam desunt litterae
L G (uel litt. G) in initio proximi libri qui sic incipit: ENVTIO SĒR.
Titi liui ab urbe cond. Victorianus cōs emendabam domnis Sym-
machis lib. VIII explicit incipit liber X *D*: *similiter sed uocibus*
lib. VIII explicit *post cond positus et Simmachis pro Symmachis L*:
explicit lib' non'. Incipit lib' decimus titi liui *A*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER X

L. GENVCIO Ser. Cornelio consulibus ab externis ferme 1 bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniae deductae. Albam in Aequos sex milia colonorum scripta: Sora agri 2 Volsci fuerat sed possederant Samnites; eo quattuor milia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanisque 3 ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum, capitaque coniurationis eius quaestione ab consulibus ex senatus consulto habita uirgis caesi ac securi percussi. Tamen ne prorsus 4 imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quod nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum 5

I I L. *MTDLA*: om. *PFUpO* (rubricandi causa et G. om. O, sed locum postea nemo rubricauit; cf. 26. 1. 1 ubi C uocis Cornelius om. A Soram atque Albam *PFUpOTDLA*, cf. e.g. 9. 28. 8: ad Soram atque Albam *MA*²: Sora atque Alba dett. aliq. (cf. *Perioch.* coloniae deductae sunt Sora et Alba et Carsioli et infra c. 3. 2; 9. 28. 7) sex (vi) *MPFOTD*: III *LA*: VII *Up* milia plenè scribunt *P*² uel *P*⁸*Up*, per lineam supra VI ductam *MOTDLA*²: om. *PFA* 2 Sora *MO* *TDLA*: soras *PFUpT*² (corrigere fort. incept *P*¹) fuerat *MOTD* *LA*: fuerant *PFUp* Samnites *MTDLA*: Samnite *PFUpO*: Samnite *P*² eo *MPFUpOTA*² (sed aquatuor O; ergo fort. legendum est ad quattuor): om. *DLA* *Fragm.* *Haverk.* dett. aliq. unde Soram —agri V. fuerant sed possederant Samnites—quattuor etc. *Drak.* 3 ex senatus consulto *A*²: ex sōc *MPT*: ex sōc *ODLA*? : ex sēc *P*²: exe. c. F, cf. 4. 25. 14 adn. percussi *MP²FUpOD⁸LA*² (sed in F caesa pro caesi): percussit *P*: percussi *T³DA*: percussit *T* 4 agerent *M*³ uel *M³PUpOTDLA* 'rectius uetus' *Gelenius*: gerent *F*: acerent (inbelle macerent) *M*, cf. 5. 54. 3 in Vmbria *MPFUp* *OTDA*: in umbriam *L* dett. duo *Crevier*, fort. recte

cum signis est et ex ea, loco obscuro, multa uulnera accepta maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore—nam peruius erat—inuento utraeque fauces congestis lignis 6 accensae. Ita intus fumo ac uapore ad duo milia armatorum, ruentia nouissime in ipsas flammas, dum euadere tendunt, absumpta.

7 M. Liuius Dentre (M.) Aemilio consulibus redintegratum Aequicum bellum. Coloniam aegre patientes uelut arcem suis finibus impositam, summa ui expugnare adorti ab ipsis 8 colonis pelluntur. Ceterum tantum Romae terrorem fecere, quia uix credibile erat tam adfectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur 9 C. Iunius Bubulcus. Cum M. Titinio magistro equitum profectus primo congressu Aequos subegit ac die octauo triumphans in urbem cum redisset aedem Salutis, quam consul uouerat censor locauerat, dictator dedicauit.

2 Eodem anno classis Graecorum Cleonymo duce Lacedaemonio ad Italiae litora adpulsa Thurias urbem in Sallentinis 2 cepit. Aduersus hunc hostem consul Aemilius missus proelio uno fugatum compulit in naues; Thuria reddita 3 ueteri cultori Sallentinoque agro pax parta.—Iunium Bubulcum dictatorem missum in Sallentinos in quibusdam annali-

5 et MPFOTDLA: om. Up Lov. 4 ea 'i. e. spelunca) O: eo MPFUpTDLA: secludit Madv.; (obscurum loco O, corr. O¹) specus M² uel M³UpOTDLA (sed in L alteros pecus): specum M: specu P: speua F (de Up dubitare licet quia specus in pag. 60, specu in pag. 41 refert Häggström) 6 ita MPUOTDLA: om. F 7 Dentre in ed. Frob. denum 1535 (sc. ex c. 9) repperimus; cf. C. I. L. i², p. 132: dentrice uel dentricae MTDLA: dentice PFUp: def. O M. Sigon. ex Diodoro 20. 106. 1 (sed L. Cassiodorus), C. I. L. loc. cit.: ā Up: c uel t A² dett. aliq.: om. MPFTDLA: def. O 9 cum MPF UpTDLA: def. O: is cum T³A² uel A³ dett. aliq., uix necess. ante magistro equitum: aliter enim 8. 3. 5 congressu MPUOTDLA: congressu eiessu F

2 1 Graecorum MPUOTDLA: graeco F Cleonymo (cf. § 3): cleonimo MPUOTA² uel A³ in marg.: cleonemo F: deonimo DA²: denimo LA (sed cleoni modū celacae demonio MP et simil. F) Thurias dett. aliq. (cf. § 2): turias D³: thurios MPFUpO: trurios T: turios A: durior D (ut uidetur, L: rudias Doniat.: uriam Weissenb. 2 Thuria MPOTDL: turrie A: Thurios FUp

bus inuenio et Cleonymum, priusquam configendum esset cum Romanis, Italia excessisse —.

Circumuectus inde Brundisii promunturium medioque 4 sinu Hadriatico uentis latus, cum laeua importuosa Italiae litora, dextra Illyrii Liburnique et Histri, gentes ferae et magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad litora Venetorum peruenit. Expositis paucis 5 qui loca explorarent, cum audisset tenue praetentum litus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint inrigua aestibus maritimis, agros haud procul [proximos] campestres cerni, ulteriora colles uideri; esse ostium fluminis praealti quo (circumagi naues in stationem tutam (possint) [uidisse],— Meduacus amnis erat—, eo inuectam classem subire flumine

3 Cleonymum *M* (sic in §§ 11 et 14 *D*): cleonimum *PFUpOTDLA*

4 Brundisii *MPUp²OTDLA*: brundusii *Up*: prondisii *F* promunturium *MPFTDA*: promuntorium *UpOD²L*: promuntorium *T²A² uel A³* Illyrii] illirii *MA² uel A⁴*: illyrici *PT*: illirici *FUpOA?*: illi cy *D* (illyricy *D² uel D³*): hilliricy *L* et Histri *MTDLA² uel A⁴*: Histri *A*: et istri *O*: etstri *PFUp* (sed in *Up* et striges pro et Histri gentes) infames *MPUpOTDLA*: insenes *F* 5 expositis *MPFUpO*: ibi expositis *TA* (fort. recte, cf. § 8): ibi expositi *DL* audisset *A² uel A⁴ dett. aliq.*: audissent *MPFUpOTDLA* ab tergo sint *MPFUpOTDLA* (sed a pro ab in *A*)

recte; nam ubi stagnis praetentum litus est, ibi stagna ab tergo litori sunt; ab terra sint *Weissenb.*: ex aduerso sint *Leutsch*: ab tergo uel ab tergo esse uoluit *Gron.* haud procul scripsimus: haud procul proximos *MPF* (sed in *F* proximus) *UpTDLA² uel A²*: haut proximos *A*: haud procul agro pax . . . Salluntinos (*repelita* ex § 3) proximos (*om. agros*) *O*: haud procul ante esse ostium ponere uoluit *Weissenb.*, ante ostium *E. Wolff*; sed ex repetitione in *O* (cf. c. 37. 10 *P*), fortasse concludi potest uoces haud procul in fine paginae olim stetisse, itaque additamentis praecipue obnoxias; proximos igitur seclusimus ut glossema quod in *F* male lectum sit, in *A* pro procul substitutum cerni *dett. duo*: cernit *MPFUpOTDLA* uideri; esse sic per. interpungit *O*, per; *Weissenb.*: uideri *cssc. TA Madv.*: uideri esse *MPFUpDDL* (certe sine interpunct. *MPFD*): inde esse *dett. aliq.*, quos seq. *Sigon. et Drak.* 6 praealti quo *MTDLA* (sed in *M* quo fort. denuo scriptum): praealti a quo *O*: paliq' *P*: p aliquo *P² uel P³Up*: palico *F* possint scripsimus, uoce uidisse seclusa ut glossema quod ii necessarium putauerint qui esse cum uideri coniungebant quodque uocem possint extruserit: possint uidisse *ed. Par. 1510*: possent uidisse *Madv.*: uidisse *MTDLA*: uidisset *PFUpOT²*: uidissent *ed. Rom. 1472*: cum uidisset *Sigon.* Meduacus amnis *MPTDLA* (sed in *A* amnus): meduacüs anis (*sic*) *O*: medulacus amnis *Up*: meduaq: sânis *F*

- 7 aduerso iussit. Grauiissimas nauium non pertulit alueus
fluminis; in leuiora nauigia transgressa multitudo arma-
torum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum
8 uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi praesidio
leui nauibus relicto uicos expugnant, inflammant tecta,
hominum pecudumque praedas agunt, et dulcedine prae-
dandi longius usque a nauibus procedunt.
- 9 Haec ubi Patauium sunt nuntiata—semper autem eos in
armis accolae Galli habebant—in duas partes iuuentutem
diuidunt. Altera in regionem qua effusa populatio nuntia-
batur, altera, ne cui praedonum obuia fieret, altero itinere
ad stationem nauium—milia autem quattuordecim ab oppi-
10 do aberat—ducta. In naues ignaris custodibus interemptis
impetus factus territique nautae coguntur naues in alteram
ripam amnis trajcere. Et in terra prosperum aequae in
palatos praedatores proelium fuerat refugientibusque ad
stationem Graecis Veneti obsistunt; ita in medio circum-
11 uenti hostes caesique: pars capti classem indicant regem-
12 que Cleonymum tria milia abesse. Inde captiuis proximo
uico in custodiam datis pars fluuiatiles naues, ad superanda
uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua

7 pertulit *MUPOTDLA*: ptertulit *PF* in *MPUpOTDLA*:
om. *F* transgressa *MPUpOTDLA*: transsa *F* 8 egressi
... longius *MPUpOTDLA*: egregius *F* (sc. vi lineis uncial. omisiss)
praesidio leui *MTDLA*: leui praesidio *PUpOsed* in *O post hoc est spa-*
tium iii litterarum, tum licto dulcedine etc.] hic in margine ut
fit lepidè adnotauit *T* ipse, quod manus recentior ut uidetur pro usque
substituere uoluit 9 altera *A² uel A⁴*: alteram *MPUpOTDLA*:
alterum *F* altera *MPFUpTDLA*: alteram *M³O* altero *MPFUp*
TDLA: def. *O*: alio *Gron.*: auio *Burm.*: diuerso *H. J. Mueller*,
perperam 10 ignaris *ed. Rom.* 1469 et 1472: paruus *MPFOTD*
(sine dubio) *LA*: paruus *Up ed. Frob.* 1531 et 1535, *Madv.* (ut i. q.
nauigia in §§ 7, 12 quae et naues in § 8 appellantur): prius dett. unus
et in *A man. recentior*, *ed. Rom.* 1470: paruus ignaris *ed. Par.* 1510:
paucis *Weissenb.*, *perperam*: sparsis *Harant*: raris *Heraeus*, cf. 6. i. 2
adn. traicere *MUPOTDLA²*: traicere *P* (fort. recte, cf. i.
41. i adn.): trahicere *FT*: tricere *A* palatos *MOTDLA*:
pelatos *P*: pelagitis *F*: pelagus *P²* (et *T²* in marg.): pelagi *Up*:
palantes *M³ uel M⁴* 11 tria *MPFUpODLA*: quattuor *T dett. aliq.*

naugia armatis complent profectique ad classem immobiles
 naues et loca ignota plus quam hostem timentes circum-
 uadunt; fugientesque in altum acrius quam repugnantes 13
 usque ad ostium amnis persecuti captis quibusdam incensis-
 que nauibus hostium, quas trepidatio in uada intulerat,
 uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium 14
 incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita
 discessit. Rostra nauium spoliaque Laconum, in aede
 Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt Pataui.
 Monumentum naualis pugnae eo die quo pugnatum est 15
 quotannis sollemni certamine nauium in oppidi medio
 exercetur.

Eodem anno Romae cum Vestinis petentibus amicitiam 3
 ictum est foedus. Multiplex deinde exortus terror. Etru- 2
 riam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nun-
 tiabatur, ubi Cilnium genus praepotens diuitiarum inuidia
 pelli armis coeptum; simul Marsos agrum ui tueri, in quem
 colonia est Carseoli deducta [erat] quattuor milibus homi-

13 incensisque *PFUpOTDLA*: ingentisque *M* quas *MPUp*
TD (ubi s in ras.) *LA*: quos *F*: qđ (= quod) *O* 14 quinta *MPOTD*
LA: quanta *FUp* nauium incolumi *MP²FUpOT* (sed incolumi)
D (sed -mi in ras. *D²*) *A*: nouium incolumi *P*: incolumi nauium *L*
Laconum MPFUpOTL: lacorum *D*: Graecorum *D⁴A*: latronum ut
 secundam lectionem *A²* uel *A⁴* ueteri *MPFUpDLA*: uetere *OT dett.*
 aliq., cf. 10. 18. 8; 9. 31. 9; 9. 39. 11; 27. 42. 3; et Neue-Wag. 2. 89
 15 eo die quo *MPUpOTDLA*: odieco *F* in oppidi medio *P²FUp*:
 in oppidi medi medio *P*: in oppido medio *O¹* (medio in ras.): flumine
 in oppidi medio *TDLRn*: in flumine oppidi medio *M* (quod *maht*
Conway): flumine medio *dett. unus* (Lov. 4), ed. Rom. 1472 (cf.
 24. 3. 2); de uoce inserta cf. c. 3. 2 et c. 10. 5

3 2 Cilnium *PT²A*: cilneum *F*: cilnium *O*: ciuium cilnium *TD*
 (uel cunum cilnium hic) *LRn* et fort. *M*: per licinium *Up*: ciuium cili-
 nium *M²* uel *M¹*: cilnium *A²* uel *A⁴*: Licinium *A²* in marg. pelli
MPOTDL (sed inuidi appellati) *A*: belli *P²F*: plebis *Up* marsos
PUpOT: marsus *F* (ut saepe in hac parte, cf. § 5): marso *MDLA*:
 marsis *T²* *dett. aliq.*: a marsis *dett. aliq.*: marsorum *A²* *dett. aliq.*
 colonia est *Conway* (u. infra): coloniae *M*: colonia *PUpTDLA²*:
 coloniam *FOA* Carseoli *MPFUpOD*: crasseoli *TLA*, cf. c. 13

erat om. *L*: ret. *MPFUpOTDA*: {quattuor post annos} excidisse
 posse putat *Conway* monitu instinctus *Glareani* (qui sic indicat: 'postea

- 3 num scriptis. Itaque propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M.
 4 Aemilium Paulum.—Id magis credo quam Q. Fabium ea aetate atque eis honoribus Valerio subiectum; ceterum ex
 5 Maximi cognomine ortum errorem haud abpuerim.—Profectus dictator cum exercitu proelio uno Marsos fundit. Compulsis deinde in urbes munitas, Milonium, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit et parte agri multatis
 6 Marsis foedus restituit. Tum in Etruscos uersum bellum; et, cum dictator auspicioꝝ repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex
 7 insidiis circumuenitur signisque aliquot amissis foeda militum caede ac fuga in castra est compulsus.—Qui terror non eo tantum a Fabio abhorret quod, si qua alia arte cognomen
 8 suum aequauit, tum maxime bellicis laudibus, sed etiam quod memor Papirianae saeuitiae nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret adduci potuisset.
- 4 Nuntiata ea clades Romam maiorem quam res erat terrorem exciuit; nam ut exercitu deleta ita iustitium indictum,

anno CDLV rursus deducta refertur [c. 13]. Credo memoria lapsum Liuium, non bis deductam coloniam, quatuor enim duntaxat anni intersunt, nec usquam interea amissa describitur; uide tamen de narrationibus a Liuiio duplicatis, 9. 20. 4 et 7 adn.

2 scriptis MOTDLA: scriptis est PFUp (num est ad colonia an dictus adiungere uoluerunt?)
 3 M. Valerius . . . legit om. M, ret. ceteri, add. M³ 4 cognomine PFUpO: cōs nomine M: cōs (uel cōns.) cognomine TDLA. Si uerum est in quibusdam annalibus totum annum Val. Maximo adsignatum esse, fortasse error sic ortus est ut annales ubi scriptum erat Maximus
 Paulus interpretati sint alii scriptores pro M. Valerius Maximus, alii pro M. Aemilius Paulus,

Q. Fabius Maximus; inde porro hae duae lectiones ita conflatae sint ut per Q. Fabii nomen omnino extrusum sit nomen M. Aemilii Pauli

5 com(uel con-)pulsis MPUpOTDLA: compulsos F 6 Romam MPFOTD: om. UpLA 7 tum MPFUpOTDLA: sed. Madv. (sed cum antecedit, non subsquatur uerbum aequauit, uox tum necessaria uidetur) bellicis MPUpO(sed hic nil nisi bel manet, TDLA: bestias F, c d. Klock.. insigni aberratione; (num beluas emendare uoluit F?)
 8 dimicaret MTDLA: dimicari Up: dimicari PF: def. O adduci MPFUpOTDA (ubi at-): deduci L

4 1 Romam MPFTDLA: romae UpO

custodiae in portis, uigiliae uicatim exactae, arma, tela in 2
muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis 3
dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora et
composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum
redacta, cohortes quae signa amiserant extra uallum sine 4
tentoriis destitutas inuenit, exercitum audidum pugnae, quo
maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim castra 5
inde in agrum Rusellanum promouit. Eo et hostes secuti, 6
quamquam ex bene gesta re summam et in aperto certamine
uirium spem habebant, tamen insidiis quoque, quas feliciter
experti erant, hostem temptant. Tecta semiruta uici per 7
uastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum
aberant. Ibi abditis armatis pecus in conspectu praesidii
Romani, cui praeerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. Ad 8
quam inlecebram cum moueretur nemo ab Romana statione,
pastorum unus progressus sub ipsas munitiones inclamat
alios, cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes, quid
cessarent cum per media castra Romana tuto agere possent.
Haec cum legato Caerites quidam interpretarentur et per 9
omnes manipulos militum indignatio ingens esset nec tamen
iniussu mouere auderent, iubet peritos linguae attendere
animum, pastorum sermo agresti an urbano propior esset.
Cum referrent sonum linguae et corporum habitum et nito- 10

2 exactae MPFU_pOTDLA : actae uoluit Madv. (nimis leuiter ut et ipse perspexit) 4 aboleretur MPU_pOT sed abhol-)DLA : abrerentur F 5 inde MOTDLA : om. P²FU_p : ret. (sed uocem seq. in om.) P Rusellanum MOTDLA : rusellanim PF : rosulanum Up (cf. c. 37. 3) 6 quamquam MPFU_pOTDLA : et quamquam T¹ (ut uidetur) dett. aliq. 7 deusti MTDLA : desti PF (supra quod posuit P² tamquam emendationem aliquam reperire uoluit) : destituti UpO, Edd. ante Aldum conspectu MPFU_pOTDLA : conspectum dett. unus, male 8 cum moueretur MP²Up²TDLA² : cū ino cū moueretur F : commoueretur POA (sed como-) sub ipsas M¹P¹ (sup pro sub P)FOTDLA : sub issas M : om. Up 9 Caerites (uel ce-) MDLA : acerites PFU_pOT per PU_pOTDLA : super F : p M (poenes M² pro per omnes) nec tamen MPOTDLA : nec cū F : nec tunc Up mouere MPFU_pOTDLA (cf. 7. 14 8 adn. et 21. 32. 1, etc.) : se mouere A² uel A³ dett. aliq. ed. Par. 1510, cf. 34. 20. 5 : moueri Madv.

rem cultiora quam pastoralia esse, 'ite igitur, dicite' inquit, 'detegant nequiquam conditas insidias: omnia scire Romanum nec magis iam dolo capi quam armis uinci posse.'

11 Haec ubi audita sunt et ad eos qui consederant in insidiis perlata, consurrectum repente ex latebris est et in patentem

12 ad conspectum undique campum prolata signa. Visa legato maior acies quam quae ab suo praesidio sustineri posset; itaque prope ad dictatorem auxilia accitum mittit; interea ipse impetus hostium sustinet.

5 Nuntio allato dictator signa ferri ac sequi iubet armatos; 2 sed celeriora prope omnia imperio erant; rapta extemplo signa armaque, et uix ab impetu et cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitior

3 accidens clamor ab increcente certamine. Vrgent itaque alii alios hortanturque signiferos ut ocius eant. Quo magis festinantes uidet dictator, eo impensius retentat agmen ac

4 sensim incedere iubet. Etrusci contra, principio exciti pugnae, omnibus copiis aderant; et super alios alii nuntiant dictatori omnes legiones Etruscorum capessisse pugnam nec iam ab suis resisti posse, et ipse cernit ex superiore loco in

5 quanto discrimine praesidium esset. Ceterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum nec se procul abesse periculi uindicem, quam maxime uolt fatigari hostem

6 ut integris adoriatur uiribus fessos. Quamquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiundum, equiti utique, modicum erat spatium. Prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repentinum hostis timeret; sed reliquerat interualla inter ordines peditum, qua satis laxo spatio

7 equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies et emissus eques libero cursu in hostem inuehitur incomp-

5 2 ira ab *MUpOTDLA*: ira *PF* 4 legiones *MOTDLA*: regiones *PFUp* 5 fretus esse *MPFOTDLA*: om. *Up*
 6 capiundum *M*: capiendum *TDLA*: capiunt dum *PFUp*: def. *O*
 hostis timeret *MTDLA*: hosti sumeret *PF*: hostis sumeret *Up*:
 -neret *O* (def. cet.) 7 incomp-positisq. *MTDLA*: incomp-positusq.
O: incomp-positosq. *PFT*: in incomp-positosq. *Up*

tisque aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaque, ut prope serum auxilium iam paene circumuentis, ita uniuersa requies data est. Integri accepere pugnam nec ea ipsa longa aut anceps fuit. Fusi hostes 9 castra repetunt inferentibusque iam signa Romanis cedunt et in ultimam castrorum partem conglobantur. Haerent 10 fugientes in angustiis portarum; pars magna aggerem uallumque conscendit, si aut ex superiore loco tueri se aut superare aliqua et euadere posset. Forte quodam loco male 11 densatus agger pondere superstantium in fossam procubuit atque ea, cum deos pandere uiam fugae conclamassent, plures inermes quam armati euadunt.

Hoc proelio fractae iterum Etruscorum uires, et pacto 12 annuo stipendio et duum mensum frumento permissum ab dictatore ut de pace legatos mitterent Romam. Pax negata, indutiae biennii datae. Dictator triumphans in urbem 13 rediit.—Habeo auctores sine ullo memorabili proelio pacatam ab dictatore Etruriam esse seditionibus tantum Arretinorum compositis et Cilnio genere cum plebe in gratiam reducto.—Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non 14 petentem atque adeo etiam absentem creatum tradidere quidam et per interregem ea comitia facta; id unum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse.

M. Valerio et Q. Apuleio consulibus satis pacatae foris 6

7 offundit *MPUpTA*² uel *A*⁴: effundit *M¹FODL*: infundit *A*
 8 prope serum *MPFUpOA*²: prosperum *TDLA* iam paene *MTD*
LA: poene *O*: pene *PUp*: plene *F* (*i. e. om.* iam *PFUpO*, fort. recte)
 8 nec ea ipsa *ed. Rom.* 1470, cf. 9. 11. 5: nec a ipsa *M*: nec ipsa
M² uel M¹TDLA: ex ipsa *F*: nec hec ipsa *P² uel P³*: nec hec ipsa
O: nec hec ex ipsa *Up*: nec hec exposita *F* (fort. nec ea uel nec haec
 legendum est, cf. 5. 43. 4; 9. 5. 13 *adn.*; 6. 5. 3) 10 conscendit
MPUpOTDLA: conscenderent *F* 11 ea *OT¹(ex ea T)DLA*: eum
M: eua *PFUp* 12 mensum *MPF*: mensium *UpOT*: mensuum
DLA (cf. 9. 33. 6 *adn.*) 13 Cilnio *Gruter*: licinio iacilnio *M*: licinio
PUpOTDLA: *om. F* 14 tradidere *Duker* (ut per uocem praeced.
corruptum): credidere *MPFUpOTDLA* Pansa gessisse *MP*
*UpOTDLA*²: pansa *A*: facta gessisse *F*

- 2 res fuere : Etruscum aduersae belli res et indutiae quietum tenebant ; Samnitem multorum annorum cladibus domitum hauddum foederis noui paenitebat ; Romae quoque plebem quietam exonerata[m deducta] in colonias multitudo prae-
 3 stabat. Tamen ne undique tranquillae res essent, certamen iniectum inter primores ciuitatis, patricos plebeiosque, ab
 4 tribunis plebis Q. et Cn. Ogulniis, qui undique criminando- rum patrum apud plebem occasionibus quaesitis, postquam alia frustra temptata erant, eam actionem susceperunt qua non infimam plebem accenderent sed ipsa capita plebis,
 5 consulares triumphalesque plebeios, quorum honoribus nihil praeter sacerdotia, quae nondum promiscua erant, deesset.
 6 Rogationem ergo promulgarunt ut, cum quattuor augures, quattuor pontifices ea tempestate essent placeretque augeri sacerdotum numerum, quattuor pontifices, quinque au-
 7 gures, de plebe omnes, adlegerentur.—Quemadmodum ad quattuor augurum numerum nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio, cum inter augures constet imparem numerum debere esse, ut tres antiquae tribus, Ramnes, Titienses, Luceres, suum quaeque augurem habeant
 8 aut, si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent ; sicut multiplicati sunt cum ad quattuor quinque adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent,

6 2 aduersae *dett. unus, ed. Frob. 1535 (cf. cum Dukero 3. 9. 1) :* aduersa *MPFOT* (sed res belli) *DLA* : aduersi *Up* ; res *del. Gron., fort. recte* exonerata *Madv. (cf. Tac. H. 5. 2 ; Liu. 24. 29. 1) :* exhoneratam deducta *A* : et exoneratam (uel -hon-) deducta *UpODA² uel A³ :* et exoneratam (uel -hon-) deductam *MPFTL* : ut exoneratam deducta *H. J. Mueller* 3 Ogulniis *ed. Frob. 1531 :* Oguiniis *MP UpOTDA* : oguinus *L* : ognimus *F* 5 deesset *ed. Rom. 1469 Up (cf. 1. 1. 5 adn.) :* deessent *MPF* (sed sic deessent) *OTDL* : reessent *A* (cum puncto antiquo supra n) 6 ergo *MPFUpTDLA* : def. *O* : om. *Gelenius e cdd. ?* placeretq. *UpD²A* : placerentq. *MD* (ut uidetur) *L* : placuerentq. *T* : pliceretq. *T²* : lacerentq. *PF* : def. *O* quinque *MPFUpO* (sed nihil nisi quin exstat) *T²A² :* om. *TDLA* ad (uel al-)legerentur *M²PUpDLA* : adlegrentur *MT* (adlega- *T³ uel T¹ :* adregerentur *F* : def. *O* 7 habeant *MP²UpOT²DLA* : habebant *PT* : inhabeant *F* 8 cum *MPUpOTDLA* : tum *F* adiecti *MP UpOTDLA* : i adiecti *F* (cf. 10. 8. 3 et in c. 7. 9 i palmata praebebat *A*, sed

expleuerunt.—Ceterum quia de plebe adlegebantur, iuxta 9
eam rem aegre passi patres quam cum consulatum uolari
uiderent. Simulabant ad deos id magis quam ad se perti- 10
nere: ipsos uisuros ne sacra sua polluantur; id se optare
tantum ne qua in rem publicam clades ueniat. Minus 11
autem tetendere, adsueta iam in tali genere certaminum uinci;
et cernebant aduersarios non, id quod olim uix sperauerint,
adfectantes magnos honores sed omnia iam in quorum spem
dubiam erat certatum adeptos, multiplices consulatus cen-
surasque et triumphos.

Certatum tamen suadenda dissuadendaque lege inter Ap. 7
Claudium maxime ferunt et inter P. Decium Murem. Qui 2
cum eadem ferme de iure patrum ac plebis quae pro lege
Licinia quondam contraque eam dicta erant cum plebeiis
consulatus rogabatur disseruissent, rettulisse dicitur Decius 3
parentis sui speciem, qualem eum multi qui in contione
erant uiderant, incinctum Gabino cultu super telum stantem,
quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deu-
uisset: tum P. Decium consulem purum piumque deis 4
immortalibus uisum aequae ac si T. Manlius collega eius
deuoueretur; eundem P. Decium qui sacra publica populi 5

ibi, ut passim, ad finem lineae hoc i utitur A ut lineam compleat)

11 autem tetendere *PFUpOTD* uel *D²LA²*: adtendere *M*: actendere
A² in ras. in tali *Harant*, quem confirmare uidentur *PF* (u.
infra): tali *MPFUpOTDLA* certaminum *MUpOTDLA* (sed
certaminum genere *Up*): in certaminum *PF* dubiam *MUpOT*
DLA: dubium *P*: dubia *P²*: dubi *F* Certatum *MA²* dell. unus
(*Harl. 2663*): certatum tamen *PUpTDLA*: certatū tu in *F*: certatū.
tamen (sic) *O*

7 1 suadenda *MPFUpOT²A²*: audenda *TDLA* (ut uidetur)
dissuadendaque *PFOTDLA*: que *M*: om. *Up* 2 plebeiis *O*:
plebeiis *MPFUpTDLA* disseruissent *ed. Mogunt.* 1518: dis-
seruisset *MPFUpOTDA*: deseruisset *L* 3 contione *OTA²*
uel *A³*: conitione *M*: cognitione *PFUp*: contentione *DLA* (cf. e.g.
4. 25. 1) uiderant *MTA*: uiderat *DL*: uidebant *PFUpO*
deuouisset *MPFUpOTD²A*: euouisset *DL* 4 aequae *MPFUpOT*:
hęcq: *DL*: eg^o *A²* uel *A³* in ras. ac si T. *OTDLA²*: ac si
¶ *M*: aci uel ac i *PFUpT²* collega eius *MPUpOTDLA²* (ei
pro eius *A*): conlega n̄ *F*

- Romani faceret legi rite non potuisse? id esse periculum ne suas preces minus audirent di quam Ap. Claudii? castius eum, sacra priuata facere et religiosius deos colere quam se?
- 6 quem paenitere uotorum quae pro re publica nuncupauerint tot consules plebei, tot dictatores, aut ad exercitus euntes
- 7 aut inter ipsa bella? numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu et auspicio res geri coeptae sint; numerarentur triumphus; iam ne nobilitatis quidem suae
- 8 plebeios paenitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patriciis quam in plebeiis ducibus.
- 9 'Quod cum ita se habeat, cui deorum hominumue indignum uideri potest' inquit, 'eos uiros, quos uos sellis curulibus, toga praetexta, tunica palmata, et toga picta et corona triumphali laureaue honoraritis, quorum domos, spoliis hostium adfixis insignes inter alias feceritis, pontificalia
- 10 atque auguralia insignia adicere? Qui Iouis optimi maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitolium ascenderit, is (non) conspiciatur cum capide ac lituo, (cum) capite uelato uictimam caedet auguriumue ex arce

5 legi rite *MOTDLA*: lege rite *P* (sed coniuncta) *UpO*: legente *F*: legere rite *P* 7 coeptae sint *Duker*, cf. 9. 42. 3: coeptae sunt

MPUpTD: coepta sunt *F*: cepte sunt *O*: cepte s̄ *A*: coactae sunt *L*

9 eos uiros *MPFUpTDLA*: eis uiris *A*⁸ *Harl.* 2663, fort. recte: def. *O* palmata *MUpTDLA* (sed u. c. 6. 8 adn.): plamata *P*: almata

F: almata (uel ut minus credo palmata) *P*²: def. *O* insignia adicere

*MA*² (sed add.): insigniadicere uel insignia dicere *PTDLA*: insignia

dicere *F*: insignia ducere *Up*: | dicere tantum restat in *O* 10 per urbem *MPFUpOA*²: om. *TDLA* *Fragm. Haverk. dett. plures, fort. recte*

is non *Weissenb.*, rectissime (iam corruptelis in *MPF*, praecipue in *M*, confirmatus, cf. non sustinebunt, § 11): is *MPFUpO* (sed. is) *TDLA*, quod retinet *Madu.* uoce ut ante qui Iouis inserta: si ed. *Mogunt.* 1518

conspiciatur *M* (sed con-) *P*² *UpOTDLA*: spiciatur *P*: conspiciantur

F: conspiciatur *Weissenb.*, male: de illo n̄ in *M* uid. 1. 49. 7 adn.;

2. 45. 4 cum capide ac lituo, cum scripsi: cum capide ac lituo

ed. *Mediol.* 1478 uel 1480: cum li capide ac tuo *M* (cf. c. 43. 12 adn.): cum lituo *PFOT*² uel *T*¹: cum litua *Up*: cum *TDLA* (sc. linea xvi litterarum amissa): ut eundem fere sensum efficeret, si ante uictimam inseruit

Weissenb., et caedet . . . capiet in caedens . . . capiens mutauit *Madu.*

capiet? Cuius (in) imaginis titulo consulatus censuraque 11
et triumphus aequo animo legetur, si auguratum aut pontifi-
catum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equi- 12
dem—pace dixerim deum—eos nos iam populi Romani
beneficio esse spero, qui sacerdotiis non minus reddamus
dignatione nostra honoris quam acceperimus et deorum
magis quam nostra causa expetamus ut quos priuatim
colimus publice colamus.

Quid autem ego sic adhuc egi, tamquam integra sit causa 8
patriciorum de sacerdotiis et non iam in possessione unius
amplissimi simul sacerdotii? Decemuiros sacris faciundis, 2
carminum Sibyllae ac factorum populi huius interpretes,
antistites eosdem Apollinaris sacri caeremoniarumque aliarum
plebeios uidemus; nec aut tum patriciis ulla iniuria facta 3
est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter
plebeios numerus, et nunc tribunus, uir fortis ac strenuus,
quinque augurum loca, quattuor pontificum adiecit, in quae 4
plebei nominentur, non ut uos, Appi, uestro loco pellant

11 in imaginis *Wesenberg*: Imaginis (sic) A (et L primo scripsit
in quod in im. interscribendum mutauit): imaginis MPFUp (sed
cum pro cuius) OTDL non MP^s uel P²FUpOTDLA: qui P,
mire: om. dett. duo 12 sacerdotiis MA: sacerdotii (-cii) OTDL:
sacerdotis PFUp honoris D²: honores MPFUpOTDLA
expetamus MPUpOA² uel A¹: expectamus FTDLA priuatim
colimus MOTDLA² (-tos pro -tim A): priuatim PUP: celatim F, sc.
archel. horum codicum priuatim colimus in priuatim' corruerat; in
exemplari suo col. adscriptum repperit F

8 1 et non . . . sacerdotii om. DLA amplissimi simul MO
TA²: amplissimus PT²: amplissimi Up: amplissim (sic) F: ampli
simus quod primo uolebat Alschevski improbauit ipse. recte, nam unius
amplissimi i. q. est unice ampli ut in e. g. Cic. pro Plancio 41. 97
2 Sibyllae (-e) PL: sibille MFO: sybille A: sibille T:
bille D (cum ras. ante b) 3 nec aut tum MPFUpTDLA: nec ut
tum O ed. Rom. 1469: nec autem tunc dett. aliq.: nec tum ed. Frob.
1535: nec aut tum sed aut nunc tribunus (infr.) et ut uos pro non ut
uos (§ 4) Gron., sed anacoluthon leue est; quippe et nunc . . . adiecit
non ut . . . pellant pro aut nunc . . . adiciendo pellit substituit Liuius;
Frobeniana lectio connexionem cum praecedentibus tollit duumuiris
PFUpO¹ (in O erasum aliquid ante -um), cf. 8. 16. 14; 4. 21. 5 adn.:
duumuiris M: duo III DLA: duo quattuor T adiectus MPUpOTD
LA: iadiectus F (cf. c. 6. 8) adiecit MPFUpOTDLA², recte, si
pace Madvigii pro Perfecto numeres, fortasse etiam si pro Praesenti; uid.
praef. nostram, vol. i, p. xxxiii sq.: adiciet A² uel A³: adicit Duker

sed ut adiuuent uos homines plebei diuinis quoque rebus
 procurandis, sicut in ceteris humanis pro parte uirili adiu-
 5 uant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere,
 quem in censura, quem in consulatu collegam habere
 potuisti, cuius tam dictatoris magister equitum quam magistri
 6 equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam, principem
 nobilitati uestrae, seu Attium Clausum seu Ap. Claudium
 mauoltis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt :
 7 ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa
 nobiscum decora adferimus, immo omnia eadem quae uos
 8 superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est
 factus, C. Licinius Stolo primus magister equitum, C. Mar-
 cius Rutulus primus et dictator et censor, Q. Publilius Philo
 9 primus praetor. Semper ista audita sunt eadem penes uos
 auspicia esse, uos solos gentem habere, uos solos iustum
 10 imperium et auspiciū domi militiaeque ; aequae adhuc
 prosperum plebeium et patricium fuit porroque erit. En
 unquam fando audistis patricios primo esse factos non de
 caelo demissos sed qui patrem ciere possent, id est, nihil
 11 ultra quam ingenuos? Consulem iam patrem ciere possum
 auumque iam poterit filius meus. Nihil est aliud in re,
 Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur ; certamen
 tantum patricii petunt nec curant quem euentum certaminum

6 nobilitati MPFUpOTDLA? : nobilitatis A¹ uel A² Edd. uet.
 Attium Alschefski (cf. 2. 16. 4) : (Accium ed. Rom. 1470 : Actium
 Sigon.) : at uel ac-)ium MPFUpO : app̄ tum TDLA (sed om. praeced.
 seu L) Ap. MPFUpOT² : om. TDLA 7 ne MPFUpOTD
 LA : tu ne Siesbye, frustra (si quid mutandum, longe malimus ne nunc
 quod conicit Conway, uirgula tantum ante ne posita, cf. 3. 52. 9 et 6. 37. 6
 cum 5. 10. 9 adn.) accipere MPUpOTDLA : accipere F
 8 Stolo MPUpOTDLA : stola F Rutulus] cf. 3. 7. 6 et 7. 38. 8 :
 rutilius MPF(sed -cil-)UpOTDLA Publilius] hic recte P² cum
 cett. : publius P 9 penes uos MPUpOTDLA (sed pene suos
 MA, paene suos T) : pensi uos F uos solos gentem habere
 om. P, ret. P² cum cett. 10 erit MTDLA : def. O : erit quir
 PFT² : erit q̄ Up (quire numquam PT², q̄r numquam Up) : unde erit,
 quirites Alschefski, fort. recte, cf. 9. 34. 3 et 3. 17. 3 : hoc quirites deest
 in MTDLA, add. ante aequae A², post en dett. aliq. demissos MP
 OTDA : dimissos FUp : missos L 11 patrem ciere] cf. 1. 8. 7 adn.

habeant. Ego hanc legem, quod bonum faustum felixque 12
sit uobis ac rei publicae, uti rogās, iubendam censeo.’

Vocare tribus extemplo populus iubebat apparebatque 9
accipi legem; ille tamen dies intercessione est sublatus.
Postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est.
Pontifices creantur suasor legis P. Decius Mus P. Sempro- 2
nius Sophus C. Marcius Rutulus M. Liuius Denter; quinque
augures item de plebe, C. Genucius P. Aelius Paetus
M. Minucius Faesus C. Marcius T. Publilius. Ita octo
pontificum, nouem augurum numerus factus.

Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem 3
tulit diligentius sanctam. Tertio ea tum post reges exactos
lata est, semper a familia eadem. Causam renouandae 4
saepius haud aliam fuisse reor quam quod plus paucorum
opes quam libertas plebis poterat. Porcia tamen lex sola
pro tergo ciuium lata uidetur, quod graui poena, si quis
uerberasset necassetue ciuem Romanum, sanxit; Valeria 5
lex cum eum qui prouocasset uirgis caedi securique necari
uetsisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra quam
‘improbe factum’ adiecit. Id, qui tum pudor hominum 6
erat, uisum, credo, uinclum satis ualidum legis: nunc uix
serio ita minetur quisquam.

Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile 7

12 ac rei p. *MPUpOTDLA*²: ac \bar{r} \bar{p} (?) *A*: aere ipsum *F* (*archi-*
tectonica, cf. 8. 38. 6 annisus in *Up*; 10. 46. 5 praeda in *Up*; 21. 30. 2
terras eas *P*²); et *praef. nostram*, § 48 iubendam *ed. Frob.*

1531: subendam *dett. duo*: subeundam *MPFUpOTDLA*

9 1 uocare *MPFUpOTDLA*: uocari *dett. unus* (*Lov. 4*), fort. recte
2 Rutulus] ut in c. 8. 8 Publilius] cf. c. 8. 8, sed hic publus

MUpOTDA: plublius *L*: poblius *P*: pobulius *F* 3 ea tum
MUpOTDA: ex tum *L*: ea cum *PF* 4 reor *MPUpOTDLA*:
om. F, sed cum spatio satis amplo 6 uix serio *cod. Klock., Pithoeus,*

Perisonius: uix seruo *OTA*² (cf. 9. 36. 14): uix seru *DLA*: uix
seruos ero *M* (unde seruus ero *Haupt*, sed dittographiam seruo sero
plane praebet *M*); uixsum r serio *P*: uixsum serio *P*¹: uixsum seruo *F*
(fort. ex dittog. seruo): uix si summo serio *Up* (uixum uixsum in *FP*
ex uisum in linea superiore fort. uenit, nisi putare malis ex uixdum
uenisse, cf. 39. 42. 12 cum is uixdum serio adnuisset, ubi dum uim
maxime attenuatam habet; et error est de uixdum in c. 11. 1)

- aduersus rebellantes Aequos, cum praeter animos feroces
 8 nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter consul
 Appuleius in Vmbria Nequinum oppidum circumscdit.
 Locus erat arduus atque in parte una praeceps, ubi nunc
 9 Narnia sita est, nec ui nec munimento capi poterat. Itaque
 eam infectam rem M. Fuluius Paetus T. Manlius Torquatus
 noui consules acceperunt.
- 10 In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem
 omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem fuisse Macer
 Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in
 11 bellicosiore annum: eo anno maiori se usui rei publicae
 fore urbano gesto magistratu; ita nec dissimulantem quid
 mallet nec petentem tamen, aedilem curulem cum L. Papirio
 12 Cursore factum. Id ne pro certo ponerem uetustior anna-
 lium auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse
 tradit Cn. Domitium Cn. filium Caluinum et Sp. Caruilium
 13 Q. filium Maximum. Id credo cognomen errorem in aedi-
 libus fecisse secutamque fabulam mixtam ex aediliciis et
 14 consularibus comitiis, conuenientem errori. Et lustrum
 eo anno conditum a P. Sempronio Sopho et P. Sulpicio
 Sauerrione censoribus tribusque additae duae, Aniensis ac
 Terentina. Haec Romae gesta.

8 arduus *PUOT*³: arduis *F*: arduus altus *MTDLARn* 10 Q.
 (uel que) *MTDLA*: om. *PFUpO* non petentem *MPFOTDLA*:
 appatentem *Up* ipsum *MPUpOTDLA*: et ipsum *F* Tubero
UpTDLA: tubere *M*: turbero *O*: turbere *P*: turbare *P?*² *F*
 11 ita nec dissimulante quid mallet *MPUpOTDLA*: quid mallante *F*
 (qui et omittit curulem et cursore factum quae ret. ceteri) 12 tradit
MPUpOTDLA: dait uel clait *F* Cn. Domitium *Pighius*, cf.
C. I. L. 1², p. 134: *Cl* (*cl*, *ē.L.*, uel *c.L.*) Domitium *MPFUpODLA*: l.c.
 domitium *T* 13 conuenientem *MPUpOTDLA*: ēmit-(uel ē
 init-)uenientem *F* errori. Et *MP*³ uel *P*²*OTDLA*: errorim et *P*:
 errori. *m* et *F*: errori *Up* 14 P. Sempronio Sopho et *Edd*. uet.
 ex § 2 et uestigiis codicum: P. Sulpicio Sopho et *MTDLA*: om. *PFUp*
 et, ut credo, *O* (nam inter conditum et censoribus nix plus quam xx
 litterae in hoc codice damnnum passae sunt) Sulpicio *PFUp*: Sem-
 pronio *MTDLA* 14 Sauerrione *PFUpT*² (ut uidetur): auerrione
MTDLA, cf. 9. 45. 1: defit *O* Aniensis *MOTDLA*: anniensis
PUp: om. *F* Terentina *MPFUpO* (sed nil nisi teren restat) *A*², cf.
Cic. pro Plancio, § 21: tarentina *TDLA*: terentia *Periocha*: teretina
Mommsen (*Mus. Rhen.* 15. 637); cf. *It. Dial.* p. 340 haec *MPUp*
TDLA: et *F*: def. *O*

Ceterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione 10
tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant aedificia
iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere
occulto perueniunt; inde ad consulem deducti praesidium,
armatum se intra moenia et muros accepturos confirmant.
Nec aspernanda res uisa neque incaute credenda. Cum 3
altero eorum—nam alter obses retentus—duo exploratores
per cuniculum missi; per quos satis comperta re trecenti 4
armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portam, quae
proxima erat, cepere. Qua refracta consul exercitusque
Romanus sine certamine urbem inuasere. Ita Nequinum 5
in dicionem populi Romani uenit. Colonia eo aduersus
Vmbros missa a flumine Narnia appellata; exercitus cum
magna praeda Romam reductus.

Eodem anno ab Etruscis aduersus indutias paratum bel- 6
lum; sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines
ingressus paulisper a proposito auertit. Pecunia deinde, qua;
multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos co-
nantur ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent.
De societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. 8
Qua pacta acceptaque cum parata cetera ad bellum essent
sequique Etruscus iuberet, infitias eunt mercedem se belli
Romanis inferendi pactos: quidquid acceperint acceperint, 9
ne agrum Etruscum uastarent armisque lacerarent cultores;
militaturos tamen se, si utique Etrusci uelint, sed nulla alia 10
mercede quam ut in partem agri accipiantur tandemque

10 1 itinere occulto *MPOTDLA*: occulto itinere *Up*: *om. F*
2 et muros *MPFUpOTDLA*; *secludebat Madu.* (*sed cf. c. 17. 2 et 7*;
c. 45. 12; *et Aen. 2. 234*; *6. 549*; *ualde etiam confirmat error subse-*
quens in Mediceo) accepturos *PUpOTDLA*: acceptos *F*: *om. M*

3 nec aspernanda res uisa *ret. ceteri*: *om. F* (*cf. c. 9. 11*)
4 comperta *MPFUpOT²DLA*: reparta *T* sine certamine *ret.*
ceteri, om. F 5 flumine *MPFUpOTDLA*: Nare flumine *Harl.*
2663 ed. Rom. 1469 6 alia *MPFUpOTDLA* (*sc. quam Gallicum*
bellum). *cf. aliud agens pro negligens*: talia *Glareanus* 7 freti
MPUpOTDLA: sequi *F* 10 partem *MPUpOTDLA*: partes *F*

- 11 aliqua sede certa consistent. Multa de eo concilia popu-
lorum Etruriae habita nec perfici quicquam potuit, non tam
quia imminui agrum quam quia accolae sibi quisque adiun-
gere tam efferatae gentis homines horrebat. Ita dimissi
Galli pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam
rettulerunt. Romae terrorem praebuit fama Gallici tumultus
ad bellum Etruscum adiecti; eo minus cunctanter foedus
ictum cum Picenti populo est.
- II T. Manlio consuli prouincia Etruria sorte euenit; qui
uixdum ingressus hostium fines, cum exercebatur inter
equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus ex
templo prope expirauit; tertius ab eo casu dies finis uitae
consuli fuit. Quo uelut omine belli accepto deos pro se
commisisse bellum memorantes Etrusci sustulere animos.
- 3 Romae cum desiderio uiri tum incommoditate temporis
tristis nuntius fuit. Consulis subrogandi comitia ex sententia
4 principum habita: M. Valerium consulem omnes [senten-
tiae] centuriae[que] dixere, ut patres ab iubendo dictatore
deteruerint, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat.

10 consistent *MP¹ uel P²UpOTDLA*: consistent *P*: constant *F*
12 partam *dett. duo, recte, cf. 5. 1. 1*: paratam *MPFUpOTDLA*, *cf.*
5. 6. 1 *adn.* Romae *MP²FUpOTDLA*: roma *P* cunctanter
MPUpOT¹DLA: cunctantes *T*: nunc tantę *F*

II 1 prouincia Etruria *MA²*: Etruria *dett. plures: om. PFUpOTDLA*
LA s. lineam in archetypo xvi litterarum, cf. 8. 37. 12 adn. sorte
MPUpOTDA: forte *FL* euenit *UpOT¹ uel T²D²*: uenit *MP*
FTDLA qui uixdum *UpO²TDLA*: quidum uix *MP*: quidum
lux *F* prope *MP³ uel P⁴OTDLA*: quo prope *PF*: quoque prope
Up 3 fuit. Consulis etc. *ordinauimus ut supra*; *sed in MPF*
UpOTDLA ordo est fuit ut patres ab iubendo dictatore consulis . . .
habita deteruerint. M. Valerium . . . dixere quem etc.; *nisi quod om.*
ut patres *F*: *om.* ut *et* deteruerint *in* deteruerunt *mutauit Gron.*:
tam ante tristis coniecit *Weissenb.*; uoces ut patres . . . deteruerint
quae xxxviii litteras habent duas lineas archetypi credimus compleuisse;
inde in marginem lapsas. mox perperam alieno loco restitutas, cf. 8. 31. 6
adn. 4 centuriae *Cobet, recte*: sententiae centuriaeque *MPFUp*
OTDLA (sed in DL sententię. Centuriq., cf. praef. nostram § 33 (g)
et 1. 49. 7 adn.; et non centuriae modo sed etiam homines 26. 18. 9;
sed hic mentio sententiarum minus idonea est)

Tum extemplo in Etruriam ad legiones proficisci iussit. Aduentus eius compressit Etruscos adeo ut nemo extra 5 munimenta egredi auderet timorque ipsorum obsidioni similis esset; neque illos nouus consul uastandis agris 6 urendisque tectis, cum passim non uillae solum sed frequentes quoque uici incendiis fumarent, elicere ad certamen potuit.

Cum hoc segnius bellum opinione esset, alterius belli, 7 quod multis in uicem cladibus haud immerito terribile erat, fama, Picentium nouorum sociorum indicio, exorta est: Samnites arma et rebellionem spectare seque ab iis sollicitatos esse. Picentibus gratiae actae et magna pars curae 8 patribus ab Etruria in Samnites uersa est.

Caritas etiam annonae sollicitam ciuitatem habuit uen- 9 tumque ad inopiae ultimum foret, ut scripsere quibus aedilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonae dispensatione praeparando ac conueniendo frumento fuisset.

Eo anno—nec traditur causa—interregnum initum. In- 10 terreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpicius. Is comitia consularia habuit; creauit L. Cornelium Scipionem Cn. Fuluium consules.

Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos con- 11 sules uenerunt questum, quia condicionibus perlicere se nequiuissent ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare belloque ad bellum cogere. Lucano populo satis superque erratum quondam: nunc ita 12 obstinatos animos esse ut omnia ferre ac pati tolerabilius

6 elicere *P²FUpOTDLA* (*sed in O post certamen*): eligere *P*: dicere *M* (ducere *M²*) . 9 placet *MPUpOTDLA*: placeat *F*
 11 perlicere] cf. 3. 44. 4 et 4. 15. 6 ingressos fines suos *MPUpOTDLA* (*sed -sus A₁, -sos A²*): fines suos ingressos *F* (*fort. ingressos delendum est; uid. adn. nostram ad Praef. Livi § 5*)

ducant quam ut unquam postea nomen Romanum uiolent.
 13 orare patres ut et Lucanos in fidem accipiant et uim atque
 iniuriam ab se Samnitium arceant ; se, quamquam bello cum
 Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos
 12 fides sit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis consul-
 tatio senatus fuit ; ad unum omnes iungendum foedus cum
 2 Lucanis resque repetendas ab Samnitibus censent. Benigne
 responsum Lucanis ictumque foedus. Fetiales missi, qui
 Samnitern decedere agro sociorum ac deducere exercitum
 finibus Lucanis iuberent ; quibus obuiam missi ab Samniti-
 bus qui denuntiarent, si quod adissent in Samnio concilium,
 3 haud inuiolatos abituros. Haec postquam audita sunt
 Romae, bellum Samnitibus et patres censuerunt et populus
 iussit.

Consules inter se prouincias partiti sunt : Scipioni Etruria,
 Fuluius Samnites obuenerunt, diuersique ad suum quisque
 4 bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum et simile
 prioris anni militiae expectanti hostes ad Volaterras
 5 instructo agmine occurrerunt. Pugnatum maiore parte diei
 magna utrimque caede ; nox incertis qua data uictoria esset
 interuenit. Lux insequens uictorem uictumque ostendit ;
 6 nam Etrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus
 egressus in aciem, ubi profectione hostium concessam uic-
 toriam uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima
 praeda—nam et statua et trepide deserta fuerant—potitur.
 7 Inde in Faliscum agrum copiis reductis, cum impedimenta
 Faleriis cum modico praesidio reliquisset, expedito agmine

13 ut *MPUpOTDLA* : om. *F*, fort. recte cum *MTDLA* : om.
PFUpO, uix recte

12 1 repetendas *Up ed. Rom.* 1470 : petendas *MPFOTDLA*
 2 adissent *MPFUpOTD²A²* : audissent *DLA* 3 ad suum quis-
 que *PFUpOTDLA* : om. *M* 5 reliquerunt *MPFUpOTDLA* :
 reliquerant *Heusinger* 6 profectione *UpOA⁴ ed. Rom.* 1469,
cf. 7. 33. 17 : professione *MPFTDLA* et trepide *M(-ae)TA² uel*
A⁴ : trepide *PFUpO* : et trepida *DLA*

ad populandos hostium fines incedit. Omnia ferro ignique 8
uastantur; praedae undique actae. Nec solum modo uastum
hosti relictum sed castellis etiam uicisque inlatus ignis:
urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruscos
compulerat.

Cn. Fului consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum 9
haudquaquam ambiguae uictoriae fuit. Bouianum inde
adgressus nec ita multo post Aufidenam ui cepit. Eodem 13
anno Carseolos colonia in agrum Aequicorum deducta.
Fuluius consul de Samnitibus triumphauit.

Cum comitia consularia instarent, fama exorta Etruscos 2
Samnitesque ingentes conscribere exercitus; palam omnibus 3
conciliis uexari principes Etruscorum, quod non Gallos
quacumque condicione traxerint ad bellum; increpari magis-
tratus Samnitium, quod exercitum aduersus Lucanum hostem
comparatum obiecerint Romanis; itaque suis sociorumque 4
uiribus consurgere hostes ad bellum et haudquaquam pari
defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri 5
consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo
non petentem, deinde, ut inclinata studia uidit, etiam recu-
santem conuertit: quid se iam senem ac perfunctum labori- 6

7 populandos *MPUpOA*²: depopulandos *FTDLA* 8 castellis
... temperatum *om. A*, *add. A*² urbibus *MPFUpOTDLA*²: ab
urbibus *M. Mueller*, *sed cf. 32. 34.* 3 risu temperans temperatum
*M*²(ubi tempera Tum)*PFUpOTDLA*²: temperandum *M* 9 ad
MOTDLA: *om. PFUp* ui *MPFUpOTD*² uel *D*²*A*: uice *DL*
13 1 Carseolos *MPFUpOTDLA*, *cf. c. 3. 2 adn.* aequicolo-
rum (uel eq-) *PFUpOTDLA*: aequicorum *MD*³; *cf. Ital. Dial.*
275 *A* de *UpOA*²: eos de *MPFTDLA*, *sc. per dittographiam*
ex cōs 3 palam *MOTDLA*: *om. PFUp*, *sed quare? num omni-*
bis conciliis delendum est ut glossema uoci palam adscriptum? cf. c. 14.
3 adn. increpari *ed. Frob. 1531*: increpare *MPFUpOTDLA*,
cf. 3. 13. 8 init. adn. exercitum aduersus *MA*²: exercitum *OT*
DLA: exercitu *PF*: exercitui *Up*; *sed in O*, *quamquam est pagina*
umore maculata, uix dubium est quin -tu non -tū uoluerit scriba: exer-
citum in Gron., scite, uix enim dubium est quin sic olim in archetypo
codicum PFUpOTDLA steterit 4 pari *MPFUpOTDLA*: impari
Madu., frustra defungendum *MF²UpOA*²: defungendum *PFT*
DLA: defugiendum *dett. duo*

bus laborumque praemiis sollicitarent? nec corporis nec animi uigorem remanere eundem, et fortunam ipsam uereri, ne cui deorum nimia iam in se et constantior quam uelint
 7 humanae res uideatur. et se gloriae seniorum succreuisse et ad suam gloriam consurgentes alios laetum adspicere; nec honores magnos fortissimis uiris Romae nec honoribus deesse
 8 fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia; quae uerecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici non
 9 liceret. Vix prae strepitu audita lex est tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aiebant; se ad populum
 10 laturos uti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri, quibus per eosdem qui tulissent fraus fieret? iam regi leges, non
 11 regere. Populus nihilo minus suffragia inibat et, ut quaeque intro uocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium
 12 dicebat. Tum demum consensu ciuitatis uictus, 'dei approbent' inquit, 'quod agitis acturique estis, Quirites. Ceterum, quoniam in me quod uos uoltis facturi estis, in
 13 collega sit meae apud uos gratiae locus: P. Decium, expertum mihi concordi collegio uirum, dignum uobis, dignum parente suo, quaeso mecum consulem faciatis'. Iusta suffragatio uisa. Omnes quae supererant centuriae Q. Fabium P. Decium consules dixere.

6 fortunam ipsam *MPUpOTDLA*: fortunam iam *F*: fortuna ipsa *Madu.*, olim, sed recte in ed. altera spreuit 8 acuebat hac *MUpO*

TDLA (sed acc-): acuebat ac *P²F* (ut uidetur): acubuebat ac *P*: aiebat hac *F³* qua *MUp²OTDLA*: quia *PFUp* liceret

M (sed licer, &) *UpOTDLA*: licere *PF* 10 ferri scripsi: ferri

ros- uel rof-itans *M*: ferri cogitans *O*: ferri rogitans *M²OTDLA*: ferri cum rogitans post quibus *PFUp*: uid. Praef. 5 adn.; cf. c. 33. 3 et 4;

4. 58. 13; 6. 40. 10; uid. praef. nostram, § 47, et Class. Quart. xii (1918), p. 113 11 populus *A²*: populos *MPFUpTDLA* (quod uerbo regere adiungit *P²*): litt. dubiam inter o et u habet *O*, cf. 1. 7. 5 adn.; 8. 17. 2; 8. 19. 6 12 inquit quod *M²* uel *M³PF?* *UpOTDLA*: inquit quid *M*: inquit quidquid *Weissenb.*, perperam 13 uirum dignum uobis dignum *MTDLA*: uirum uobis dignum, dignum *O*: uobis dignum uirum dignum *PUp*: uobis dignum uirum *F*

Eo anno plerisque dies dicta ab aedilibus, quia plus quam 14 quod lege finitum erat agri possiderent; nec quisquam ferme est purgatus uinculumque ingens immodicae cupiditatis iniectum est.

Consules noui, Q. Fabius Maximus quartum et P. Decius 14 Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes, alter Etruscos deligeret, quantaeque in hanc aut in 2 illam prouinciam copiae satis et uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset, ab Sutrio et Nepete et Faleriis legati, auctores concilii Etruriae populorum de petenda pace haberit, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti consules, quo expeditiores commeatus essent et incertior hostis qua uenturum bellum foret, Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Vbi in 5 hostium fines uentum est, uterque populabundus effuso agmine incedit. Explorant tamen latius quam populantur; 6 igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta ualle instructi, quam ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis 7

14 quia MPFOTDLA: qm̄ (i.e. quoniam) Up plus quam MUp OTDLA: plus PF cupiditatis MPFUpOTDLA (cf. cum Drakenborchio c. 41. 3; et de inicere sine datiuo 5. 28. 11 et 12; 27. 41. 1; 35. 25. 5): cupiditati dett. unus, ed. Par. 1510, prob. Gronouio

14 1 et P. MPFUpOT²: et P. et TDLA (uid. infra § 3 ad fin. adn.) deligeret P²UpOTDLA²: deligeret PFA: diligenter M 3 Sutrio MF³(sed a sutrio)OTD³(subtrio D)LA: utrio PF? Up concilii M¹PFOTDLA: concilii M: concilium Up: concilia D³, Edd. vet.: de concilio Etruriae cf. c. 16. 3; 4. 23. 5; in c. 13. 3; 5. 5. 8; 5. 17. 6, concilia i. q. concilii sessiones haberi MPFUpOTDLA: habiti Conway, certe aut hoc aut sedudendum, quia—ne quis concilia cum D³ comprobet ut concilia haberi ex uoce auctores pendeat—hi auctores sine dubio erant non nuntiatores, 'reporters', sed oratores, 'spokesmen', ut in praeclarus iste auctor suae ciuitatis (Cic. pro Flacco 15. 36; cf. 22. 52 et 53, et pro Plancio 13. 32). [Hic commemorandum esse uidetur cod. Floriacensem hic in margine pat' i. e. pater habere, quod ex c. 28. 12 et 15 aliqua ratione tractum uidetur esse; conicere licet cum glossemate hoc corruptelam supra in § 1 memoratam et P. et cohaerere] §§ 6–10 adoriri . . . moueri om. PFUp, i. e. quartum in cod. unciali uidetur columna una cepisse, cf. praef. nostram § 45: rel. cum ceteris Rn

- praesidioque modico imposito praemonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad praedictas hostium latebras
 8 succedit. Samnites desperato improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, et ipsi acie iusta maluerunt concurrere. Itaque in aequum descendunt
 9 ac fortunae se maiore animo quam spe committunt; ceterum, siue quia ex omnium Samnitium populis quodcumque roboris fuerat contraxerant seu quia discrimen summae rerum angebat animos, aliquantum quoque aperta pugna praebuerunt terroris.
- 10 Fabius ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidit, Maximum filium et M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrebat, ire ad equites iubet et
 11 adhortari ut, si quando unquam equestri ope adiutam rem publicam meminerint, illo die adnitantur ut ordinis eius
 12 gloriam inuictam praestent: peditum certamine immobilem hostem restare; omnem reliquam spem in impetu esse equitum. Et ipsos nominatim iuuenes, pari comitate
 13 utrumque, nunc laudibus, nunc promissis onerat. Ceterum †quando, ne ea quoque temptata uis proficeret, † consilio
 14 grassandum, si nihil uires iuuarent, ratus, Scipionem legatum

8 Samnites et euasura ret. MTDLA: om. O, cf. praef. nostram, § 17 adn.

desperato M 'rectius' Gelenius: desperatos OT (sed dis-) DLA: desperantes dett. aliq. : desperati A² 9 angebat MO (sed animus M), cf. 2. 7. 7; 21. 1. 5; 27. 47. 5: agebant A: agebat TDL: augebat ed. Rom. 1469, Edd. ante Drak. quoque aperta MOTDLA: aperta quoque ed. Frob. 1535, male quia quoque non ad aperta pugna sed ad totam clausulam pertinet; non solum maiore animo quam spe (§ 8) pugnabant, sed aliquantum quoque terroris praebuerunt sc. nostrorum animis 10 filium MPFUpA², cf. c. 47. 5: fuluium OTDLA, Niebuhrio probante

13 quando ne... proficeret MPFUpO (sed nec) TDL (sed nec) A: quando, ne... parum proficeret, timeri poterat Madv.: ne quando... uix proficerent Harant: quando, ne... proficeret parum, periculum esset (uel timeri posset) Wesenberg (pro subiunctio cf. § 8): suspicor tamen errorem latere in uoce quando uel in quando ne, e.g. uerendo nel timendo ne, uel ut coniciat Conuains secum quaerendo num (cf. 7. 8. 2): de uoce quando abbreviata cf. c. 17. 5 et Lindsay, Notae Latinae § 277. Et mihi in suspicionem uenerunt duae sententiae ne... uis proficeret et si nihil uires iuuarent. De totius forma sententiae cf. c. 41. 13. Videntur antiqui Edd. quando ne pro nisi habere

hastatos primae legionis subtrahere ex acie et ad montes proximos quam posset occultissime circumducere iubet; inde ascensu abdito a conspectu erigere in montes agmen auersoque hosti ab tergo repente se ostendere. Equites 15 ducibus tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improviso ante signa euecti, prae-buerunt tumultus. Aduersus 16 incitatas turmas stetit immota Samnitiū acies nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit; et postquam inritum inceptum erat, recepti post signa proelio excesserunt. Creuit ex 17 eo hostium animus nec sustinere frons prima tam longum certamen increscentemque fiducia sui uim potuisset, ni secunda acies iussu consulis in primum successisset. Ibi 18 integrae uires sistunt inuehentem se iam Samnitē; et tempore inprovisa ex montibus signa clamorque sublatus non uero tantum metu terruere Samnitiū animos; nam et 19 Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, et pro se quisque miles adesse alterum consulem, adesse legiones gaudio alacres fremunt; errorque utilis Romanis oblatus 20 fugae formidinisque Samnites impleuit maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoque fessi opprimerentur. Et quia passim in fugam dissipati sunt, minor caedes quam 21 pro tanta uictoria fuit: tria milia et quadringenti caesi, capti octingenti ferme et triginta; signa militaria capta tria et uiginti.

17 increscentemque *MOTDLA*: increscentem qui *PF*: increscentem qua *Up* 18 et tempore inprovisa *MOTDLA*: et tempore in se uisa *PF*: eo tempore uisa *Up*: et tempore ipso uisa *I. Perizonius*: et tempore in ipso uisa *Drak.*: et in tempore uisa *Weissenb.*: in tempore procul uisa *Heraeus*: et tempore inferri uisa *Conway dubitanter*; certe hoc uel simile uerbum requiritur; et sic aliquantula corruptelarum et impro (cf. § 15) et in se ratio detur: alii alia coniecerunt 20 errorque dett. aliq., *Modius*: terrorque *MPFUpOTDLA* fugae (uel fuge) *M¹ uel M²OTDLA*: luce *M*: pucae *P* (notatum a *P²*): puce *F*: pauore *Up* (cum formidineq.) maxime *ed. Frob. 1531*: maximeq. *MPFUpOTDLA* 21 Et *MPFUpOTDLA*: sed *Madu., male* quia *MUpOTDLA*: q (= qui) *P*. q̄ (= qui uel quae) *F* octingenti *Drak.* = dccc *P²* et *P?*: accc *MP* (sed a est solito altius) *O? T*: ccc *Up*: adccc *FT¹* uel *T²*: a.c.c.c.c *D* (sed ultimum c deletum): dcccxxx *L* (om. caesi et militaria): a.c.cc *A*: cccc *A²*, cf. c. 15. 6 adn.

- 15 Samnitibus Apuli se ante proelium coniunxissent, ni P. Decius consul iis ad Maleuentum castra obiecisset, extractos
 2 deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugae fuit quam caedis; duo milia Apulorum caesa; spretoque eo
 3 hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinque
 4 mensum euastarunt. Quinque et quadraginta loca in Samnio fuere, in quibus Deci castra fuerunt, alterius consulis sex et
 5 octoginta; nec ualli tantum ac fossarum uestigia relicta sed multo alia illis insigniora monumenta uastitatis circa regio-
 6 numque depopularum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit. Ibi capta armatorum duo milia nongenti, caesi pugnantes ferme nongenti triginta.
 7 Inde comitiorum causa Romam profectus maturauit eam rem agere. Cum primo uocatae Q. Fabium consulem dice-

15 1 obiecisset *MUpD³A*: obiecisset *PFTDL*: *O hic legere non potui* extractos *O* (uel certe -tractos): et tractos *A⁵*: extractus *MPFUpTDLA* (sed u notata est in *L*) fudisset *OTDLA*: fuidisset *M*: fuisse *PFUpT²* uel *T³* 3 duo *MPF²* (per ras.) *UpOTDLA*: duos *F* uagati *MPFUpOTD³A²*: uagiti *DLA* mensum *MPF*: mensium *UpOTDLA* (cf. 9. 33. 6 adn.) 4 Quinque et quadraginta scripsimus: *XL* et *v* (uel plene) *MPFUpO*: et *XL* et *xv* (uel plene) *TDLA*; sc. in archetypo *v* et *XL* in *v* et *xv* corruptum erat, mox in parentibus codicum *MPFO* et codicum *TDLA* correctura marginalis *XL* uel et *XL* uarie inculcabatur (uocem et priorem del. *A²*)
 5 alia illis scripsimus: aliis *MPFUpOTDLA*: illis dett. aliq. (cf. 6. 5. 3 adn.) et sic cum multa pro multo ed. Frob. 1535 insigniora *MPFUpOTDLA*, nec mutamus, sed scripsisse *Liuium* insignitior in 4. 4. 5; 7. 6. 6; 7. 15 10, ex testimonio codicum ueri simile est; in 6. 16. 8 magis insignis et in 8. 13. 1 insignitius (adv.) scripsit; nemo autem optimorum scriptorum insignior insignius uidetur scripsisse nisi *Nepos* (Ages. 3. 2) nec ille adiectiuum sed aduerbium insignius 6 Cimetram *MTDLA*: Gimetram *PFUpOT²* uel *T³*; ut in re incerta haesitamus nongenti *MA²* (uel *A⁴*): a.c.c.c.c. *D* (summa cura); accce *L*: cccc *PFUpOA*: et cccc *T*; cf. c. 14. 21 adn. pugnantes ferme *MTDLA*: ferme pugnantes *PFUpOT²* uel *T¹*; fortasse pugnantes est delendum ut glossema ab aliquo additum qui credere noluit, et recte, captiuos caesos esse nongenti *A* corr. rec. manu: a cccc *MPFOL*: ad cccc *UpT¹* uel *T²*, *A¹* uel *A²*: accce *TA*: a.cccc. *D* (hic in *MPFOL* et saepe alibi in codicibus incertum est utrum a an a uoluerint scribae; saepe d unciale describunt uariante magnitudine, nunc plane nunc incerte uel a uel d scribunt) 7 uocatae dett. unus ed. Frob. 1531 (ex c. 22. 1 primo uocatae): uocatam *MPFUpOTDLA*: uocat ed. Parm. 1480

rent omnes centuriae, Ap. Claudius, consularis candidatus, 8
uir acer et ambitiosus, non sui magis honoris causa quam
ut patricii reciperarent duo consularia loca, cum suis tum
totius nobilitatis uiribus incubuit ut se cum Q. Fabio con-
sulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere quae priore 9
anno dicendo abnuere. Circumstare sellam omnis nobilitas;
orare ut ex caeno plebeio consulatum extraheret maiesta-
temque pristinam cum honori tum patriciis gentibus redderet.
Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit; 10
facturum enim se fuisse dixit ut duorum patriciorum nomina
reciperet, si alium quam se consulem fieri uideret; nunc se 11
suam rationem comitiis, cum contra leges futurum sit, pes-
simo exemplo non habiturum. Ita L. Volumnius de plebe 12
cum Ap. Claudio consul est factus, priore item consulatu
inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio fugisse eum
Ap. Claudium collegam, eloquentia ciuilibusque artibus haud
dubie praestantem.

Comitiis perfectis ueteres consules iussi bellum in Samnio 16
gerere prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti 2
quoque anno L. Volumnio Ap. Claudio consulibus P. Decius,
qui consul in Samnio relictus a collega fuerat, proconsul idem
populari non destitit agros, donec Samnitium exercitum
nusquam se proelio committentem postremo expulit finibus.
Etruriam pulsi petierunt et, quod legationibus nequiquam 3
saepe temptauerant, id se tanto agmine armatorum mixtis
terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt princi-

8 reciperarent] recuperarent *MPFOTDLA* (cf. 1. 12. 1 *adn.*)
incubuit ut *UpO*: incubuit *MPFTDLA*, uix recte 9 primo de
se *MPUpOTDLA*: de se primo *F*: primo fortasse delendum est, cf.
Praef. § 5 *adn.*

11 suam rationem *MPFUpOTDLA*: suam
orationem *L*: sui rationem *ed. Rom.* 1469, sed cum *Alschevskio* cf. *Cic.*
de Off. 1. 39. 139; *ad Fam.* 16. 12. 3; *Verr.* 1. 48. 126 12 compa-
rati *UpA*² (non *T*): con(uel com-)parenti *MPFOTDLA* (cf. 10. 20.
13 *adn.*) fugisse *OTDLA*: fuisse *MPFUp*

16 1 Samnio *MPFUpOTA*²: samniti *DLA* 2 a collega *M*³
uel *M⁴OTDLA*: collega *MPFUp*

- 4 pum Etruria concilium. Quo coacto, per quot annos pro
 libertate dimicent cum Romanis, exponunt: omnia expertos
 esse si suismet ipsorum uiribus tolerare tantam molem belli
 5 possent; temptasse etiam haud magni momenti finitimarum
 gentium auxilia. petisse pacem a populo Romano, cum
 bellum tolerare non possent; rebellasse, quod pax seruienti-
 6 bus grauior quam liberis bellum esset; unam sibi spem
 reliquam in Etruscis restare. scire gentem Italiae opulen-
 tissimam armis, uiris, pecunia esse; habere accolae Gallos,
 inter ferrum et arma natos, feroces cum suo apte ingenio tum
 aduersus Romanum populum, quem captum a se auroque
 7 redemptum, haud uana iactantes, memorent. nihil abesse,
 si sit animus Etruscis qui Porsinnae quondam maioribusque
 eorum fuerit, quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos
 dimicare pro salute sua non de intolerando Italiae regno
 8 cogant. Samnitum illis exercitum paratum, instructum armis,
 stipendio uenisse, et confestim secuturos, uel si ad ipsam
 Romanam urbem oppugnandam ducant.
- 17 Haec eos in Etruria iactantes molientesque bellum domi
 Romanum urebat. Nam P. Decius, ubi comperit per ex-
 ploratores profectum Samnitium exercitum, aduocato consilio
 2 'quid per agros' inquit 'uagamur uicatim circumferentes
 bellum? Quin urbes et moenia adgredimur? Nullus iam
 exercitus Samnio praesidet; cessare finibus ac sibimet ipsi
 3 exsiliū consciuerē'. Adprobantibus cunctis ad Murgan-
 tiam, ualidam urbem, oppugnandam ducit; tantusque ardor

4 quo MF? F¹UpOA¹ uel A²: quod PTDLA coacto MPF
 UpOTLA: coacti (ut uidetur) D 5 cum bellum ... liberis MP²F
 UpOTDLA (sed in O pars periit; in L possunt pro possent): quod P
 (quam uocem del. P²) 6 Romanum populum quem M¹ uel M²PF
 UpTDLA; cf. infra § 8, et 8. 23. 6 ubi, ut hic, alienus loquitur: def.
 O: romanos quem M: p. romanum quem del. duo: romanos quem
 populum Gron. memorent MTDLA: memorant PFUp: def. O
 7 si sit MPFUpTDLA: def. O: si is sit Harant, bene Pors-
 innae M(sed psinnae)PFTDA: porsennae UpD²LA²: def. O; cf.
 2. 9. 1 adn. 8 uenisse et P¹(uel P²)FUp²: uenisset POTD(ut
 uidetur)LA: uenisse MT²D²A²: uendidisse et Up
 17 1 consilio MPOTDLA: concilio P²FUp

militum fuit et caritate ducis et spe maioris quam ex agrestibus populationibus praedae ut uno die ui atque armis urbem caperent. Ibi duo milia Samnitium et centum pugnantes 4 circumuenti captique et alia praeda ingens capta est. Quae ne impedimentis grauibz agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. 'Hacine' inquit 'uictoria sola aut hac praeda 5 contenti estis futuri? Voltis uos pro uirtute spes gerere? Omnes Samnitium urbes fortunaeque in urbibus relictas uestrae sunt, quando legiones eorum tot proeliis fusas postremo finibus expulistis. Vendite ista et inlicite lucro 6 mercatorem ut sequatur agmen; ego subinde suggeram quae uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud maior, praeda maior manet.'

Diuendita praeda ultro adhortantes imperatorem ad Romuleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti a muris, quacuique proximum fuit, scalis raptim admotis in moenia euasere. Captum oppidum ac direptum est; ad duo milia 8 et trecenti occisi et sex milia hominum capta, et miles ingenti praeda potitus, quam uendere sicut priorem coactus; Ferentinum inde, quamquam nihil quietis dabatur, tamen 9 summa alacritate est ductus. Ceterum ibi plus laboris ac 10 periculi fuit: et defensa summa ui moenia sunt et locus erat munimento naturaque tutus; sed euicit omnia aduersus praedae miles. Ad tria milia hostium circa muros caesa; praeda militis fuit. Huius oppugnatuarum urbium decoris 11 pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur;

4 capta est *MPFUpOTDLA*: del. Gron. uix recte: facta est *Weissenb.*, quod intellegi posset, si pro uoce alia *Liuius* ex aliis rebus scripsisset
5 uos *MUpOTDL*: suos *PF*: om. *A* (si uultis *A³*): interrogatiuum huius clausulae uim primus perspexit *Madvig* quando *MOTDLA*: qñd (sic) *P* (incertus utrum o an a an d ante oculos habuerit, u. c. 14. 13 adu., cf. 1. 7. 5 adu.): qm (= quoniam) *F*: quò *Up* 6, 7 maior manet diuendita praeda om. *M*, add. *M⁶* maior *M⁶PFUpOTDLA*: potior *A¹* uel *A²* (ut secundam lectionem in margine) dett. aliq. ed. Rom. 1470 et Edd. ante Aldum 8 sex *M¹* uel *M²PUpOTDLA*: vii *M*: v *F* 9 est ductus scripsimus, praeunte *Maduigio* (ductus est): ductus *MPFUpOTDLA*

Murgantiam ab Decio, a Fabio Ferentinum Romuleamque
 12 oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorum consulum hanc
 gloriam faciant, quidam non amborum sed alterius, L. Vo-
 lumni : ei Samnium prouinciam euenisse.

18 Dum ea in Samnio cuiuscumque ductu auspicioque ge-
 runtur, Romanis in Etruria interim bellum ingens multis
 ex gentibus concitur, cuius auctor Gellius Egnatius ex Sam-
 2 nitibus erat. Tusci fere omnes consciuerant bellum ; traxerat
 contagio proximos Vmbriae populos et Gallica auxilia mer-
 cede sollicitabantur ; omnis ea multitudo ad castra Samnitium
 3 conueniebat. Qui tumultus repens postquam est Romam
 perlatus, cum iam L. Volumnius consul cum legione secunda
 ac tertia sociorumque milibus quindecim profectus in Sam-
 nium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam
 4 ire placuit. Duae Romanae legiones secutae, prima et quarta,
 et sociorum duodecim milia ; castra haud procul ab hoste
 posita.

5 Ceterum magis eo profectum est quod mature uentum erat
 ut quosdam spectantes iam arma Etruriae populos metus
 Romani nominis comprimeret, quam quod ductu consulis
 6 quicquam ibi satis scite aut fortunate gestum sit : multa
 proelia locis et temporibus iniquis commissa spesque in
 dies grauiorem hostem faciebat, et iam prope erat ut nec
 7 duci milites nec militibus dux satis fideret. Litteras ad

12 L. Sigon., cf. § 3 *infra* et c. 16. 2 et C I. L. i², p. 132 : \bar{p} . MPF
 UpTDLA : def. O

18 1 Dum MPFUpTDLA : def. O : cum Gron. geruntur
 scripsi : gererentur MP uel P²FUpTDLA, Gron. : gererent P ? : def.
 O ; cf. 1. 40. 7 adn. et Crevier ad 39. 49. 8 ; hic subiunctiuum, si non
 peperit, certe tuebatur pron. indef. cuiuscumque ; fort. orta est corruptela
 ut in 29. 23. 1 geruntur Sp., gerentur Put., gererentur A : cf. etiam
 35. 8. 1 gerebantur Mog., agerentur B 3 est Romam (sed romam
 M², formam M) perlatus MA² : romam perlatus est P²FUpO : romam
 perlatus PTDLA 5 magis eo PFUpOTDLA : eo magis M
 (sed hoc in loco ablatiuus ; eo significat non hoc gradu, hoc intervallo
 (ut in multo magis) sed hac ratione) profectum MFUpOTDLA :
 profectus PT¹ uel T² (ut secundam lectionem in margine) ductu
 MUUpOTDLA : dictu PF

collegam accersendum ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio; piget tamen in certo ponere, cum ea ipsa inter consules populi Romani, iam iterum eodem honore fungentes, disceptatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio adfirmante Appi se litteris accitum. Iam Volumnius in 8 Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria milia hostium caesa erant, dimidium fere eius captum, et Lucanorum seditiones a plebeiis et egentibus ducibus ortas summa optimationum uoluntate per Q. Fabium, pro consule missum eo cum uetere exercitu, compresserat. Decio populandos hostium 9 agros relinquit, ipse cum suis copiis in Etruriam ad collegam pergit. Quem aduenientem laeti omnes accepere: Appium, 10 ex conscientia sua credo animum habuisse—haud immerito iratum si nihil scripserat, inliberali et ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita, 11 cum obuiam egressus esset, 'Satin salue' inquit, 'L. Volumni? Vt sese in Samnio res habent? Quae te causa ut prouincia tua excederes induxit?' Volumnius in Samnio 12 res prosperas esse ait, litteris eius accitum uenisse; quae si falsae fuerint nec usus sui sit in Etruriam, extemplo conuersis signis abiturum. 'Tu uero abeas' inquit, 'neque te 13 quisquam moratur; etenim minime consentaneum est, cum

7 in certo scripsi, cf. in dubio ponere 34. 5. 3 (et iam ante M. Mueller): incertum MPFUpOTDLA: id certum Buettner: ut certum Walch, p. 35: certum Crevier, fort. recte disceptatio M¹ uel M² (ut secundam lectionem in marg. eadem manus quae discrepatio in contextu scripsit): disceptatio M: discrepatio M¹ uel M² PFUpOTDLA
8 missum eo cum MOTDLA: amissum locum PF: admissum iā cum Up- uetere MPFUpTDLA: ueteri O (cf. 10. 2. 14 et 9. 31. 9 adn.) 9 accepere PFUpOTDLA: acceperunt M: acceperunt Lov. 4 (sed in O acce- periit, et e finale in -pere litterae t haud dissimile est sed nullam supra lineolam habet) 10 animum habuisse MPFUpOTDLA: lacrimas Gronouio mouebat uox animo post animum habuisse, sed iure Alschefskius dissimulantem 'ad Appium' inquit 'referendum esse neminem fugerit'; idem de iratum statuendum est
11 salue MPFUpTDLA Fragm. Haverk.: def. O: saluae dett. aliq.; cf. 6. 34. 8; 1. 58. 7; 3. 26. 9 12 Etruriam MPFTDLA Fragm. Haverk., recte, cf. 34. 6. 6 (M); quamquam cf. c. 20. 1. adn. infra: etruria Up ed. Rom. 1469: def. O

bello tuo forsitan uix sufficias, huc te ad opem ferendam
 14 aliis gloriari uenisse.' Bene, hercules, uerteret, dicere Vo-
 lumnii; malle frustra operam insumptam quam quicquam
 incidisse cur non satis esset Etruriae unus consularis exer-
 citus.

19 Digredientes iam consules legati tribunique ex Appiano
 exercitu circumsistunt. Pars imperatorem suum orare ne
 collegae auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua sponte
 2 oblatum sperneretur; plures abeunti Volumnio obsistere;
 obtestari ne prauo cum collega certamine rem publicam
 prodatur: si qua clades incidisset, desertori magis quam
 3 deserto noxae fore; eo rem adductam ut omne rei bene
 aut secus gestae in Etruria decus dedecusque ad L. Vo-
 lumnium sit delegatum; neminem quaesiturum quae uerba
 4 Appi sed quae fortuna exercitus fuerit; dimitti ab Appio
 eum sed a re publica et ab exercitu retineri; experiretur
 modo uoluntatem militum.

5 Haec monendo obtestandoque prope restitantes consules
 in contionem pertraxerunt. Ibi orationes longiores habitae
 in eandem ferme sententiam, in quam inter paucos certatum

13 huc *A*³ uel *A*⁴ dett. duo: hic *MPFUpTDLA*: def. *O*

19 1 digredientes . . . consules (uel cōs) *MPFUpOTLA*: digre-
 dientem . . . cōs *D*: digredientem . . . consulem *M*³*A*² uel *A*³
 acciendum *O* ed. Rom. 1469: accipiendum *MPFUpTDLA* (sed ci
 notauit *M*³; an pi uoluit notare?) sperneretur *MP*² uel *P*³*FUp*
OTDLA: sperneret *P* dett. tres Gron. (Pro passivo cf. e.g. cum
H. J. Mueller 6. 42. 9: et de sponte sua cf. 9. 7. 8) 2; obtestari *M*
 (cum interpunct.): atque obtestari *PFUpOTDLA* (totum ut glossema
 excludere uelle uidetur uir doctus in *A*) noxae *MA*² dett. plures ed.
Rom. 1470 (recte; i. e. damno): noxiae *PFUpOTDLA*, i. e. (si in hac
 uocum structura Latinum est) culpae; cf. 8. 18. 4; in 34. 19. 5 et 36.
 7. 5 auctoritas diuisa est; sed cf. *Sall. Or. Phil. c. Lep.* praua incepta
 consultoribus noxae esse; quod prouerbiū hic *Liuius* fortasse in
 mente habuit. (De uocum differentia u. *Conuatiū* ad 2. 54. 10 in edi-
 tione *Cantab.*) 3 omne dett. tres, *Muret.*: omni *MPFUpOT*²:
 omnis *TDLA*, uix recte 5 restitantes *PFUpOTDLA*, 'uetus
 lectio' *Gelenius*: resistentes *M*: resistentes *A*³ uel *A*⁴ dett. aliq.
 inter paucos *MPFUpOTDLA*: ante paucis *T*²*A*³ dett. aliq.: inter
 paucos paucis *Jenicke*, sed uid. *Drakenborchium* ad loc.

uerbis fuerat; et cum Volumnius, causa superior, ne infa- 6
cundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegae uisus
esset, cauillansque Appius sibi acceptum referre diceret de- 7
bere, quod ex muto atque elingui facundum etiam consulem
haberent—priore consulatu, primis utique mensibus, hiscere
eum nequisse, nunc iam populares orationes serere—, ‘quam 8
mallem’ inquit Volumnius, ‘tu a me strenue facere quam
ego abs te scite loqui didicissem.’ postremo condicionem
ferre, quae decretura sit, non orator—neque enim id deside-
rare rem publicam—sed imperator uter sit melior. Etruriam 9
et Samnium prouincias esse; utram mallet eligeret; suo
exercitu se uel in Etruria uel in Samnio rem gesturum.

Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Etrus- 10
cum susciperent. Quo animaduerso consensu Volumnius 11
‘quoniam in collegae uoluntate interpretanda’ inquit ‘errauit,
non committam ut quid uos uelitis obscurum sit: manere
an abire me uelitis clamore significate.’ Tum uero tantus 12
est clamor exortus ut hostes e castris exciret. Armis arreptis
in aciem descendunt. Et Volumnius signa canere ac uexilla
effferri castris iussit; Appium addubitasse ferunt cernentem 13
seu pugnante seu quieto se fore collegae uictoriam; deinde
ueritum ne suae quoque legiones Volumnium sequerentur,
et ipsum flagitantibus suis signum dedisse.

Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt; nam et 14
Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus
paucis ierat suoque impetu magis milites quam cuiusquam
ductu aut imperio pugnam capessebant et Romani exercitus 15
nec pariter ambo ducti nec satis temporis ad instruendum
fuit. Prius concurrat Volumnius quam Appius ad hostem 16

7 priore *MUpT^xD^xA*: priorem *PFOTDL* 8 postremo *MUp*
OTDLA: p'tremo (i. e. protremo) *P*: p'tremo (i. e. postprotremo
uel propotremo) *F* ferre *MOTDLA*: fere *PFT²*: esse *Up*
12 exciret ... castris *om. DA* (*partim def. O*) in aciem
T²A²: in acie *MPFUpTL*: *def. O* castris *MA²*: e castris *PF*
UpTL: *def. O* 13 pugnante *MTDLA*: pugnantem *PFUp*:
def. O

- perueniret ; itaque fronte inaequali concursus est ; et uelut sorte quadam mutante aduetos inter se hostes Etrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, 17 Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnae discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad caelum sublatis conspiceretur, ita precatus esse : ‘ Bellona, si hodie nobis 18 uictoriam duis, ast ego tibi templum uoueo.’ Haec precatus uelut instigante dea et ipse collegae et exercitus uirtutem aequauit ducis : imperatoria opera exsequuntur et milites ; 19 ne ab altera parte prius uictoria incipiat adnuntur. Ergo fundunt fugantque hostes, maiorem molem haud facile sustinentes quam cum qua manus conserere adueti fuerant. 20 Vrgendo cedentes insequendoque effusos compulere ad castra ; ibi interuentu Gelli cohortiumque Sabellarum paulisper recruduit pugna. His quoque mox fuis iam a uictoribus castra oppugnabantur ; et cum Volumnius ipse portae signa inferret, Appius Bellonam uictricem identidem cele-

16 et uelut sorte *ed. Rom. 1469, Duker, cf. 6. 21. 2* : et uelut forte *MTDLA* (*cf. 1. 4. 4*) : et ut forte *PFO* : ut et forte *Up* (*de uī et ut, cf. 4. 2. 10 et 5. 54. 6*) 17 duis *MPF? UpOTA*² : des *DLA* : dederis *F*³ tibi templum *PFUpOTDLA* : templum tibi ‘uetus lectio’ *Geleuius* : templum *M* 18 exercitus *MPFUpOTDLA* : exercitus exercitus *dett. unus* (*Monac. 15731 teste Zingerleio*) : exercitus alterius exercitus *Herts* (*ambo cum puncto post aequauit*), frustra aequauit *MPFUpTDLA* : adaequauit *O dett. aliq., cf. 2. 27. 4* ducis *MPFUpOTDL*, rectissime : duces *F³A² dett. aliq. Zing. Herts* (*de loco uocis ducis in sententia cf. cum Weissenbornio 6. 12. 11 ; orationis color similis est in 10. 40. 3*) : ducis . et duces *Weissenb. (uid. infra)* exs(uel ex-)equuntur *P²FUp O(sed -qun-)T²* : execuntur *MA*¹ : exercentur *TDLA* : exercentur *D²* milites ; sic interpretum ; si etiam sic ordinatae clausulae displicuerint, tum fortasse aut tota clausula imperatoria . . . milites delenda est ut ex scito aliquo glossmate nata (uelut imperatoria opera exaequant), aut *Weissenbornii uestigiis innixi* iam et duces addere possumus (*non et duces*), ut *pigratae ducum in § 14 commemoratae haec noua uirtus opposita sit* ; aliter clausulae sententia frigidissima est 20 cedentes *MPF UpOTD¹ uel D²LA* : cedendo *D* ; *cf. 5. 31. 4 adn.* 21 a uictoribus *P² uel P²FUpOT¹ uel T²* : auiatoribus *P* : ausiatoribus iam pugnatoribus *M* : ausiatoribus *T²DL* : ausiatoribus *Rn* : auxiliatoribus *D²A* : auxiliatoribus iam pugnatoribus *A²* : ab auxiliatoribus *dett. aliq.* et *MPOTDLA* : *om. P²FUpT² uel T²*

brans accenderet militum animos, per uallum, per fossas inruperunt. Castra capta direptaque; praeda ingens parta 22 et militi concessa est. Septem milia octingenti hostium occisi, duo milia et centum uiginti capti.

Dum ambo consules omnisque Romana uis in Etruscum 20 bellum magis inclinat, in Samnio noui exercitus exorti ad populandos imperii Romani fines per Vescinos in Campaniam Falernumque agrum transcendunt ingentesque praedas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeunt—iam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat—fama de Samnitium exercitu populationibusque Campani agri ad tuendos socios conuertit. Ut in Calenum [agrum] 3 uenit, et ipse cernit recentia cladis uestigia et Caleni narrant tantum iam praedae hostes trahere ut uix explicare agmen possint; itaque iam propalam duces loqui extemplo eundum 4 in Samnium esse, ut relictis ibi praeda in expeditionem redeant nec tam oneratum agmen dimicationibus committant. Ea quamquam similia ueris erant, certius tamen exploranda 5 ratus dimittit equites, qui uagos praedatores in agro palantes intercipient; ex quibus inquirendo cognoscit ad Volturnum 6 flumen sedere hostem, inde tertia uigilia moturum; iter in Samnium esse.

His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus 7 consedit ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci

21 accenderet *ed. Par. 1510*: accenderant *MP(nisi hic -aent legendum est)TDLA*: accenderat *M³P³FUpOA²* 22 octingenti] *accc PFUpOT(sed a maius solito in T)DLA*: *acccc MA³, cf. c. 15. 6*

20 1 Vescinos Sigonius (*cf. Italic Dialects, p. 283*): uestinos *MPF UpOTDLA* in Campaniam *MOTDLA*: in Campania *PFUp* (*cf. c. 18. 12*) 3 agrum *om. PUp, recte: ret. MFTDLA: def. O*

uenit *MPUpOTDLA: om. F(unde manifestum est exemplar uenit prae-buisse)* 4 dimicationibus *M, recte: dimicationi PFUpTDLA: def. O; cf. umboni pro umbonibus 30. 34. 3* 5 dimittit *MPUpO*

TDLA: dimisit *F* agro *F*: agros *MPUpOTDLA(sed in O signum ambiguum (c) in dubio nos reliquit utrum o an i uoluerit librarius, cf. 1. 7. 5; 5. 11. 2; 30. 33. 3 adnn.)*: agris *Sigonius* intercipient *M³ uel M³A², recte: incipient M: excipient PFUpOTDLA*

6 moturum; iter sic interfunxerunt *P², Iac. Gron.*

- 8 posset et egredientem e castris hostem opprimeret Ali-
 quanto ante lucem ad castra accessit gnarosque Oscae
 linguae exploratum quid agatur mittit. Intermixti hostibus,
 quod facile erat in nocturna trepidatione, cognoscunt infre-
 quentia armatis signa egressa, praedam praedaeque custodes
 exire, immobile agmen et sua quemque molientem nullo inter
 9 alios] consensu nec satis certo imperio. Tempus adgrediendi
 aptissimum uisum est; et iam lux appetebat; itaque signa
 10 canere iussit agmenque hostium adgreditur. Samnites praeda
 impediti, infrequentes armati, pars addere gradum ac prae se
 agere praedam, pars stare incerti utrum progredi an regredi
 in castra tutius foret; inter cunctationem opprimuntur et
 Romani iam transcenderant uallum caedesque ac tumultus
 11 erat in castris. Samnitium agmen, praeterquam hostili tu-
 multu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum
 12 erat, qui partim ipsi soluti uinctos soluebant, partim arma
 in sarcinis deligata rapiebant tumultumque proelio ipso terri-
 13 biliorem intermixti agmini praebebant. Memorandum deinde
 edidere facinus; nam Staium Minatium ducem adeuntem
 ordines hortantemque inuadunt; dissipatis inde equitibus
 qui cum eo aderant ipsum circumsistunt insidentemque
 14 equo captum ad consulem Romanum rapiunt. Reuocata
 eo tumultu prima signa Samnitium proeliumque iam profligatum integratum est; nec diutius sustineri potuit. Caesa
 15 ad sex milia hominum, duo milia et quingenti capti—in eis

8 gnarosq. MPFUpOT¹ uel T²D²(per ras.)A⁴: ignarosq. TDLA
 Oscae PFOTDLA (uix ost-A): hoscae M: eiusce Up cog-
 noscunt MU¹OTDLA: cognoscant PF im(in-)mobile MPFUp
 T²A²: ignobile OTDLA inter alios MPFUpOTDLA, deleuimus
 ut ineptum glossema pro cum aliis ad uocem consensu: inter se uel
 ipsos Crevier: inter ullos Madv.: inter turbatos Weissenb.: inter illos
 H. J. Mueller 9 tempus MPFUpOTDLA: id tempus Duker, sed
 postea mutare noluit 13 Staium PFUpODA? (cf. Tac. A. 4. 27
 et Ital. Dialects, no. 155 B. 2 et 172. 174): staiam M: statam M⁴
 (uel statim) A²: statium T: stacium L Minatium MPFUpOTDLA²
 (inantium A), rectissime, nam inter nomina gentilia Italiae minatius
 frequens minacius prorsus ignotum; cf. Ital. Dial., p. 575 hortantemq. MPUpODLA: hortatemq. T: ortatemq. F (cf. 10. 15. 12)
 14 iam profligatum MOTDLARn: om. PFUp

tribuni militum quattuor—signa militaria triginta, et, quod laetissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem milia et quadringenti, (et) praeda ingens sociorum; accitque edicto domini ad res suas nōscendas recipiendasque praestituta die. Quarum rerum non exstitit dominus, militi concessae; coactique uendere praedam ne alibi quam in armis animum haberent.

Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romae praebuerat; et per eos forte dies ex Etruria allatum erat post deductum inde Volumnianum exercitum Etruriam concitam in arma et Gellium Egnatium, Samnitium ducem, et Vmbros ad defectionem uocari et Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntiis senatus conterritus iustitium indici, dilectum omnis generis hominum haberi iussit. Nec ingenui modo aut iuniores sacramento adacti sunt sed seniorum etiam cohortes factae libertinique centuriati; et defendendae urbis consilia agitabantur summaeque rerum praetor P. Sempronius praeerat. Ceterum parte curae exonerarunt senatum L. Volumni consulis litterae, quibus caesos fusosque populos Campaniae cognitum est. Itaque et supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt et iustitium remittitur quod fuerat dies duodeuiginti; supplicatioque perlaeta fuit.

15 et praeda *Madu.* (*Emend.*, p. 229), recte, nam post cccc facillime et perit: praeda MPFUpOTDLA

21 1 et 2 Romae... exercitum MUp (sed uid. infra, § 3) OTDLA: om. PF, cum signo (§ P, § F) omissionis; post nec (§ 4) demum in contextu uerba omissa in F comparent, in P ibidem sed minore solito manu et, ut accidit, in ultimo paginae uersu ut pars continui contextus esse post iussit nec uideatur (cf. Praef. Liui, § 1 adn.; 2. 43. 5; et 8. 31. 6-7; 8. 8. 4 adn.) 2 uocari... sollicitari MPFUpOTDLA: uocare... sollicitare Gron 3 haberi iussit nec] uid. supra, § 1, de PF: om. haberi iussit Up 4 adacti sunt cum D³A²Rn² dett. aliq. et Frigellio scripsi: adactis MTDLA?Rn: adacti M² uel M³PFUpOT² et defendendae MOTDLA: ad defendendae PF: tot ad defendendae Up 6 decernunt et Lou. 4 Madu., cf. 24. 4. 5 (uellent Put., uellent et A) et fort. 21. 49. 7: decernunt MPFUpOTDLA: decernuntur F³ perlaeta (uel -leta) PUpOTDLA: perlaeta MUp² (sed e sup. medium a scripsit M¹ uel M²): perlate F

- 7 Tum de praesidio regionis depopulatae ab Samnitibus
 8 agitari coeptum; itaque placuit ut duae coloniae circa
 8 Vescinum et Falernum agrum deducerentur, una ad ostium
 Liris fluuii, quae Minturnae appellata, altera in saltu Vescino,
 Falernum contingente agrum, ubi Sinope dicitur Graeca
 urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata.
 9 Tribunis plebis negotium datum est, ut plebei scito iuberetur
 P. Sempronius praetor triumuiros in ea loca colonis dedu-
 10 cendis creare; nec qui nomina darent facile inueniebantur,
 quia in stationem se prope perpetuam infestae regionis, non
 in agros mitti rebantur.
 11 Auertit ab eis curis senatum Etruriae ingrauescens bellum
 et crebrae litterae Appi monentis ne regionis eius motum
 12 neglegerent: quattuor gentes conferre arma, Etruscos, Sam-
 nites, Vmbros, Gallos; iam castra bifariam facta esse, quia
 13 unus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob
 haec et—iam appetebat tempus—comitiorum causa L. Vo-
 lumnius consul Romam reuocatus; qui priusquam ad suffra-
 gium centurias uocaret, in contionem aduocato populo multa
 14 de magnitudine belli Etrusci disseruit: iam tum, cum ipse ibi
 cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum ut
 nec duce uno nec exercitu geri potuerit; accessisse postea
 15 dici Vmbros et ingentem exercitum Gallorum; aduersus
 quattuor populos duces consules illo die deligi meminissent.

7 et 8 Vescinum, Vescino ut supra, c. 20. 1 8 Minturnae F³
 UpD²A²: menturnae MPFOTDLA (cf. 8. 10. 9) altera . . .
 appellata om. F contingente P(ut uidetur)A²: contingentem M
 (cum altera)P²OTDLA: contingens Up 9 plebei scito MP(sed
 stito)F?UpOTDLA: plebis scito F³: plebiscito T³ nel T⁴A² dett. aliq.
 colonis MPFUpOTDLA: coloniis Lov. 2 Siesbye 12 quat-
 tuor (i. e. iv uel iiii) gentes MPFOTDLA: ingentes Up 13 et—
 iam scripsimus; et iam MPFUpOTDLA 'sincera lectio' Gelenius: et
 nam Madv.: et iam enim Weissenb. 14 ut nec duce uno nec
 exercitu MPFUpOTD²: ut nec duce uno nec uno exercitu A²: uno
 duce uno nec exercitu D²PLA: ut nec duce uno nec exercitu uno H. J.
 Mueller, sed uoces uno et geri ambae cum ambabus clausulis cohaerent,
 cf. 2. 41. 6 adn. et Class. Rev. xiv (1900), p. 357, et Class. Quart. xiii
 (1918), p. 113. 15 duces MPFUpTDLA: et duces O, male: duces
 non I. Perizonius, frustra

se, nisi confideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplo dicturum.

Nemini dubium erat quin Fabius quintum omnium con-²² sensu destinaretur; eumque et praerogativae et primo uocatae omnes centuriae consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabi oratio fuit, qualis biennio ante; deinde, ut uin-² cebatur consensu, uersa postremo ad collegam P. Decium poscendum: id senectuti suae adminiculum fore. censura³ duobusque consulatibus simul gestis expertum se nihil con- cordi collegio firmius ad rem publicam tuendam esse. nouo imperii socio uix iam adsuescere senilem animum posse; cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Sub-⁴ scripsit orationi eius consul cum meritis P. Deci laudi- bus, tum quae ex concordia consulum bona quaeque ex discordia mala in administratione rerum militarium eueni- rent memorando, quam prope ultimum discrimen suis et⁵ collegae certaminibus nuper uentum foret admonendo:

15 habeatur *MPFUpT² ucl T¹A²*: habetur *OTDLA* dicta-
torem . . . uincebatur (c. 22. 2) om. *P(cum paruo spatio)FUp*

22 1 Fabius quintum *MOTDLA* (cf. c. 14. 1 et c. 24. 1). *nec inepte cum*
dux consul (c. 21. 15) *deligendus esset*: Fabius quintus *T² dett.*: unde,
ut conicimus, Q. Fabius ed. Rom. 1469 (*quod fort. uoluit T²*); si quis
Q. Fabius quintum *scribere malit, minimum sane obstat*; nam post quin
facile Q perit eumq. *O* (sed huius litterae c capitalis, ut in hac codicis
parte aliarum, media lingula non apparet), ed. Rom. 1469: cumq.
MTDLA praerogativae *MOT¹(ex -gant- T)DLA*: praerogatiua
Crevier, recte, ut credimus, quia corruptela hic ante particulam et facillima
erat (cf. 5. 18. 1); *sed in re dubia, ut solemus, testimonium codicum*
quoad quidem superest non obscuramus 2 uersa *MPF¹TDLA*:
uer*** *O*: uersus *Up*: ueria *F* Post adminiculum f *Oxonienis codex*
optimus nihil nisi puram chartam praebet: fato urgente ne uocem qui-
dem fore plene scripsit 5 quam *MPFUpTDLA*: quamque *Dukero*
praeunte Siesbye non male, quamquam Madvigii, Emend., p. 230,
ratiocinationem uitiose sine copula coniungi memorando et admonendo
adfirmantis non comprehendimus; cf. e.g. 2. 6. 3 inter sescenta alia
asyndeti aduersatiui ap. Liuium exempla admonendo *PFTDLA*:
et ammonendo *Up*: et monendo *MA²* (sc. *dittographiam*^{et} *uarie inter-*
pretati sunt MUp)^{ad}

6 Decium Fabiumque qui uno animo, una mente uiuerent esse
 praeterea uiros natos militiae, factis magnos, ad uerborum
 linguaeque certamina rudes. ea ingenia consularia esse:
 7 callidos sollertesque, iuris atque eloquentiae consultos,
 qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro praesides habendos
 8 praetoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis
 dies est consumptus. Postridie ad praescriptum consulis et
 9 consularia et praetoria comitia habita. Consules creati
 Q. Fabius et P. Decius, Ap. Claudius praetor, omnes
 absentes; et L. Volumnio ex senatus consulto et scito plebis
 prorogatum in annum imperium est.

23 Eo anno prodigia multa fuerunt, quorum auerruncando-
 2 rum causa supplicationes in biduum senatus decreuit; pub-
 liche uinum ac tus praebitum; supplicatum iere frequentes
 3 uiri feminaeque. Insignem supplicationem fecit certamen
 in sacello Pudicitiae Patriciae, quae in foro bouario est ad
 4 aedem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Verginiam
 Auli filiam, patriciam plebeio nuptam, L. Volumnio consuli,
 matronae quod e patribus enupsisset sacris arcuerant. Breuis
 altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem ani-
 5 morum exarsit, cum se Verginia et patriciam et pudicam in
 Patriciae Pudicitiae templum ingressam, ut uni nuptam ad
 quem uirgo deducta sit, nec se uiri honorumue eius ac rerum

6 qui uno . . . uiuerent *Harant (de qui et ut cf. 5. 51. 1 H et 6. 4. 2 HTDLA)*: ut uno . . . uiuerent *MPFUpTDLA*: uno (*cum dett. uno*)
 . . . uiuere *Ussing, non male: lectionem codicum ret. Luterbacher (cf. 2. 24. 3 sqq.), sed ex uocibus ad uerborum . . . rudes manifestum est orationem Volumnianam de Decio Fabioque haberi non ad eos uerti*
 ea ingenia *M³PFUpT²D?*: ex ingenia *MT*: ex ingenia *D³LA*:
 et ingenia *D³ dett. tres* 7 foro *F³D³A³*: fori *M² uel M¹(tori M)*
PFUpTDLA²: fortes *A*

23 1 auerruncandorum *MTDLA*: uerruncandorum *PFUp*
 2 uinum ac tus *PFTDLA*: uinum actū s (*coniuncta littera s cum prebituum*) *M*: in unum acte *Up* praebitum *A²*: prae-(uel pre-)bituum
MPA: p(uel per-)biduum *P²FUpT²* (*sed p*): plebituum *TD*: plebituum *L*
 3 quae *MPFT²D³A²*: q' (*i. e. que*) *TDLA*: quod *Up*
dett. aliq.: qua *ed. Par. 1510* bouario *MPFTDLA*: bouario *Up*;
 (*hic in bou- consentiunt codices et in 22. 57. 6 Put.*; contra boario 21. 62. 3 *Put.*)
 5 ut uni *MPFUpT²A²*: uetuni *TDLA* (*ut uidetur sc. ex*
 fit: et uni *M²D³*

gestarum paenitere ⟨ex⟩ uero gloriaretur. Facto deinde 6 egregio magnifica uerba adauxit. In uico Longo ubi habitabat, ex parte aedium quod satis esset loci modico sacello exclusit aramque ibi posuit et conuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriam patriciarum, 'hanc ego aram' inquit 7 'Pudicitiae Plebeiae dedico; uosque hortor ut, quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiae inter 8 matronas sit detisque operam ut haec ara quam illa, si quid potest, sanctius et a castioribus coli dicatur.' Eodem ferme 9 ritu et haec ara quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatae pudicitiae matrona et quae uni uiro nupta fuisset ius sacrificandi haberet; uulgata dein religio a pollutis, nec 10 matronis solum sed omnis ordinis feminis, postremo in obliuionem uenit.

Eodem anno Cn. et Q. Ogulnii aediles curules aliquot 11 feneratoribus diem dixerunt; quorum bonis multatis ex eo 12 quod in publicum redactum est aenea in Capitolio limina et trium mensarum argentea uasa in cella Iouis Iouemque in culmine cum quadrigis et ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt* semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab aedilibus plebeiis L. Aelio Paeto et C. Fulvio 13 Curuo ex multatitia item pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti pateraeque aureae ad Cereris positae.

5 ex uero *Madv.*: uero *MPFUpTDLA*, sed in *M* penitere *insueta forma litteram e finale (ê) habet, Floriacensi scripturae magis propriam; de signo ambiguo cf. 10. 20. 5 et 1. 7. 5 adn.*: uerum *A²* (ut secundam lectionem) *dett. aliq.*: uere *Doniat., fort. rect.* 6 matronis *UpD³A² dett. aliq.*: matrimoniis *MP³ uel P²FTDLA*: matrimonius *P*: matrimonius *M² uel M¹* 8 potest *MTDLA*: potestas *PF* (cum anticius *P*, sanctius *P²*): potestis *Up* et a *MUpTDLA*: et *PF* 9 quo illa *UpA²*: quod illa *PFTDLA*? : quos illa *M* (ut uidetur): quā illa *M² uel M¹A*? (nam in *A* q̄ significat et quod et, sed rarius, quam): nisi quod illa *D³* 10 a pollutis *MPFUpTDLA*: a *del. Duker, sed datius minus hic aptus est (cf. cum Alschefskio multitudine uolgari 1. 10. 7): cum pollutis H. J. Mueller* 12 Martis *MPFTDLA*: martis portam *Up, benigne de suo (minus stulte edem uoci Cereris add. M¹)* 13 facti *MPFUpTDLA*: factis *Rn, unde facti sunt Frigell, fort. recte*

- 24 Q. inde Fabius quintum et P. Decius quartum consula-
 tum ineunt, tribus consulatibus censuraque collegae, nec
 2 gloria magis rerum, quae ingens erat, quam concordia inter
 se clari. Quae ne perpetua esset, ordinum magis quam
 3 ipsorum inter se certamen interuenisse reor, patriciis tenden-
 tibus ut Fabius † in † Etruriam extra ordinem prouinciam
 haberet, plebeiis auctoribus Decio ut ad sortem rem uocaret.
 4 Fuit certe contentio in senatu et, postquam ibi Fabius plus
 poterat, reuocata res ad populum est.

In contione, ut inter militares uiros et factis potius quam
 5 dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem
 conseuisset, sub ea legere alium fructum indignum esse
 dicere; se aperuisse Ciminiam siluam uiamque per deuios
 6 saltus Romano bello fecisse. quid se id aetatis sollici-
 tassent, si alio duce gesturi bellum essent? nimirum aduer-
 sarium se, non socium imperii legisse—sensim exprobrat—et
 7 inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. postremo se
 tendere nihil ultra quam ut, si dignum prouincia ducerent,
 in eam mitterent; in senatus arbitrio se fuisse et in potes-
 8 tate populi futurum. P. Decius senatus iniuriam quere-
 batur: quoad potuerint, patres adnisos ne plebeiis aditus ad

24 1 quintum (uel v) *PFUpT²A²*: om. *MTDLA* 3 Fabius
 ... Decio ut om. *DA*: add. *A²* in Etruriam *MPFTLA²*: in etruria
Up: Etruriam *dett. aliq., fort. recte, si modo corruptelae origo pateat*;
conicit Zingerleius ex littera h (hetruriam) male scripta ortam esse
 auctoribus *MPFUpTL*: auctore *A²* rem uocaret *Conway (cf.*
e.g. 5. 4. 7 et Cic. de Am. 16. 58) praeunte Listio qui rem reuocaret
optime coniecit: reuocaret *MPFUpTDLA* 4 In contione *dett.*
aliq.: in contionem *MTA²*: in contentionem *PFUpDLA*, *cf. c. 7. 3*
 5 conseuisset *P³F³A²* uel *A³* *Glareanum confirmantes*: conseruisset *M*
P²FUpTDLA: conseruisset et *P* dicere *A²* uel *A³*: diceret *MP*
FUpTDLA 6 concordibus *PFUpTDLA*: concordium *M*
 7 quam ut *MP²FUpTLA²*: quam usi *P?*: quasi ut *DA* si *M*
PFUpTDLA: si se *ed. Mediol. 1478, fort. recte, si quasi in DA ex uoce*
se omitta, dein ex margine restituta conflatum sit; sed etiam in horum
codicum archetypo se ab librario aliquo tam facile quam a Liniio proficisci
poterat 8 iniuriam *M³F³Up*: iniuria *MPFTDLA (cf. c. 26. 8)*:
 de iniuria *Lov. 3* plebeiis (uel plebeis) *D² Edd. uet.*: plebis
MPFUpTDLA: plebi *A⁴ dett. aliq.*

magnos honores esset ; postquam ipsa uirtus peruicerit ne 9
 in ullo genere hominum inhonorata esset, quaeri quemad-
 modum inrita sint non suffragia modo populi sed arbitria
 etiam fortunae et in paucorum potestatem uertantur. omnes 10
 ante se consules sortitos prouincias esse : nunc extra sortem
 Fabio senatum prouinciam dare,—si honoris eius causa, ita 11
 eum de se deque re publica meritum esse ut faueat Q. Fabi
 gloriae quae modo non sua contumelia splendeat. cui 12
 autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac diffi-
 cile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul
 pro superuacaneo atque inutili habeatur? gloriari Fabium 13
 rebus in Etruria gestis ; uelle et P. Decium gloriari ; et for-
 sitan, quem ille obrutum ignem reliquerit, ita ut totiens
 nouum ex improuiso incendium daret, eum se extincturum.
 postremo se collegae honores praemiaque concessurum 14
 uerecundia aetatis eius maiestatisque ; cum periculum, cum
 dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte neque
 cessurum. et si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud 15
 certe laturum ut quod populi sit populus iubeat potius
 quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum 16
 deosque immortales se precari, ut ita sortem aequam sibi
 cum collega dent si eandem uirtutem felicitatemque in
 bello administrando daturi sint. certe et id natura aequum 17
 et exemplo utile esse et ad famam populi Romani pertinere,
 eos consules esse quorum utrolibet duce bellum Etruscum
 geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum 18
 Romanum quam ut, priusquam intro uocarentur ad suffra-
 gium tribus, Ap. Claudii praetoris allatas ex Etruria litteras
 audirent, comitio abiit. Nec minore populi consensu quam
 senatus prouincia Etruria extra sortem Fabio decreta est.

12 cum id *UpA* : cui id *MPFTDLA*² 14 cum dimicatio *ed.*
Rom. 1469 : tum dimicatio *MA*² : dimicatio *PFUpTDLA* 17 et
 id *MPUpTDLA* (*cf.* 2. 27. 2 *adn.* et *e.g.* 4. 6. 1) : id *F* : id et *ed.*
Frob. 1531 et exemplo *P²FUpTDLA*³ : et extemplo *P* : exemplo
M : et ex *A* duce *MTDLA* : *om.* *PFUp* 18 comitio

- 25 Concursus inde ad consulem factus omnium ferme iuniorum et pro se quisque nomina dabant; tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba 'quattuor milia' inquit, 'peditum et sescentos equites dumtaxat scribere in animo est; hodierno et crastino die qui nomina dederitis mecum ducam. Maiori mihi curae est ut omnes locupletes reducam quam ut multis rem geram militibus.' Profectus apto exercitu et eo plus fiducia ac spei gerente quod non desiderata multitudo erat, ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appi praetoris pergit. Paucis citra milibus lignatores ei cum praesidio occurrunt; qui ut lictores praegredi uiderunt Fabiumque esse consulem accepere, laeti atque alacres dispopuloque Romano grates agunt quod eum sibi imperatorem misissent. Circumfusi deinde cum consulem salutarent, quaerit Fabius quo pergerent, respondentibusque lignatum se ire, 'ain tandem?' inquit, 'num castra uallata non habetis?' Ad hoc cum succlamatum esset duplici quidem uallo et fossa et tamen in ingenti metu esse, 'habetis igitur' inquit, 'adfatis lignorum; redite et uellite uallum'. Redeunt in castra terroremque ibi uellentes uallum et iis qui in castris remanserant militibus et ipsi Appio fecerunt; tum pro se quisque alii aliis dicere consulis se Q. Fabi facere iussu. Postero inde die castra mota et Appius praetor Romam dimissus. Inde nusquam statua Romanis fuere. Negabat utile esse uno loco sedere exercitum; itineribus ac mutatione locorum mobiliorem ac salubriorem esse;

abiit *A*² uel *A*⁴: comitio abit *ed. Mediol.* 1478: comitia habuit *MPF UpTDL*¹ (*fort. abuit L*) *A*

- 25 3 rem *PFUpTDLA*: res *M* 4 Aharnam *MPFT²DL*: harmam *Up*: adaharnam *T*: ahaharnam *T*¹ uel *T*²: Haarnam *A* (*cf. Ital. Dialects*, p. 438, Arna) 6 ain *MTDLA*: ainin *PF*: anne *Up*: an *T*²: quo *A*⁴ 7 et tamen *PFTDLA*: et tunc *Up*: tamen *M*, quod malit *Conway* 9 postero *MPFUpTDLA*: postera *M* 10 mobiliorem *Douiat. et alii*: nobiliorem *MPFUpTDLA*: habiliorem *Cornelissen*, sed mobiliorem ad itineribus maxime pertinet, salubriorem ad mutatione locorum

fiebant autem itinera quanta fieri sinebat hiemps hauddum exacta.

Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, 11 quod Camars olim appellabant, praepositoque castris L. Scipione propraetore Romam ipse ad consultandum de bello rediit, siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in 12 conspectu erat quam quantum esse famae crediderat siue senatus consulto accitus; nam in utrumque auctores sunt. Ab Ap. Claudio praetore retractum quidam uideri uolunt, 13 cum in senatu et apud populum, id quod per litteras adsidue fecerat, terrorem belli Etrusci augeret: non suffecturum ducem unum nec exercitum unum aduersus quattuor populos; periculum esse, siue iuncti unum premant siue diuersi 14 gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse et minus quinque 15 milia peditum equitumque cum Fabio uenisse. sibi placere P. Decium consulem primo quoque tempore in Etruriam ad collegam proficisci, L. Volumnio Samnium prouinciam dari; si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in 16 Etruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio praetoris, 17 P. Decium censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur, donec uel ipse, si per commodum rei publicae posset, Romam uenisset uel aliquem ex legatis misisset, a quo disceret senatus quantum in Etruria belli 18 esset quantisque administrandum copiis et quot per duces esset.

10 fiebant . . . exacta om. TDLA: add. T²A² quanta MA²:
 quan P: quam FUp (unde maiora quam F³): qua T² hiemps
 MA² (sed hic hy-): hiems PFUpT² 11 Camars MTDLA²:
 Camaris PFUpT²A?
 14 periculum dett. aliq., Gron.: periculos
 MP (sc. ex uoce populos praecedenti): periculo M² uel M¹ per ras.:
 periculosum P²FUpTDLA siue diuersi MPFUpT²: siue id
 diuersi TDLA simul obire MPUPTDLA 'uetus scriptura'
 Gelenius: subire F: simul adire et obire Edd. ante Gelenium
 17 moueret MTDLA: mouerat PFUp seruarentur MPFUp
 T²A²: reseruarentur TDLA

- 26 Fabius, ut Romam rediit, et in senatu et productus ad populum mediam orationem habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famam magisque in altero adsu-
mendo duce aliorum indulgere timori quam suo aut rei
2 publicae periculo consulere: ceterum si sibi adiutorem belli sociumque imperii darent, quonam modo se obliuisci
3 P. Deci consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle; et copiarum satis sibi cum P. Decio et nunquam nimium hostium fore. sin collega quid aliud malit, at sibi L. Volumnium darent adiutorem.
4 Omnium rerum arbitrium et a populo et a senatu et ab ipso collega Fabio permissum est; et cum P. Decius se in Samnium uel in Etruriam proficisci paratum esse ostendisset, tanta laetitia ac gratulatio fuit ut praeciperetur uictoria animis triumphusque non bellum decretum consulibus uideretur.
5 Inuenio apud quosdam extemplo consulatu inito profectos in Etruriam Fabium Deciumque sine ulla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas quae exposui.
6 Sunt (qui), quibus ne haec quidem [certamina] exponere satis

26 1 rediit *PFUpTDLA*: redit *M* (non hic per exempla ad 1. 3. 3 adn. citata defendendus) et productus *MP*: est productus *P²FUpTDLA*
2 darent *MUpTDLA*: daret *PF* quonam *MPFUpT²A²*: quoniam *TDLA*? 3 malit *P²FUpT²D²A²*: mallit *MPTDLA* (cf. cum *Alscheffskio* 22. 34. 11 *Put.*): mallet *Weissenb.*; quoniam manifestum est archetypum nostrum mallit habuisse, liberum arbitrium inter malit et mallet relinquunt codices: malit scripsimus, credentes etiam in or. recta praesens subiunctiui tempus usurpatum esse hic et in c. 25. 16 supra, ubi de eadem re *Claudius* loquitur; et in 6. 39. 11 et 12; 2. 39. 11 (si uellent . . . sin uelint) utrobique duarum hypothesisium remotiorem indicat particula sin; uide quae exponit *Conway* in ed. sua *Libri* ii, p. 190, quae tamen horum locorum testimonio suppleri iam debent at *MP²FUpD²LA*: ad *P*: aut *Up*: ac *T* 4 in Samnium uel *MP FUpTDLA*: secludit *Madv.*, male: uel in *S.* uel scribit *H. J. Mueller*, bene, sed longe melius codices 6 sunt qui, quibus scripti, cf. *Cic. de Off.* 1. 24. 84 sunt qui quod sentiunt non audent dicere; et *Rosc. Am.* 33. 94: sunt quibus *MPFUpTDLA* exponere *Conway*; cf. c. 13. 10 et *Prarf.* 5 adn. (cf. *clausulam praecedentem* 'quae exposui') certamina exponere *MTDLA*: exponere certamina *PFUp*

fuerit, adiecerint et Appi criminationes de Fabio absente ad populum et pertinaciam aduersus praesentem consulem praetoris contentionemque aliam inter collegas tendente Decio ut suae quisque prouinciae sortem tueretur. Constare 7 res incipit ex eo tempore quo profecti ambo consules ad bellum sunt.

Ceterum antequam consules in Etruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium uenerunt legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio, qui 8 castris praeerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus, in collem, qui inter urbem et castra erat, aciem erexit; sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad 9 iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia adgressi. Ita caesa ab tergo legio atque in medio, cum hostis undique urgeret, circumuenta. Deletam quoque ibi legio- 10 nem, ita ut nuntius non superesset, quidam auctores sunt, nec ante ad consules, qui iam haud procul a Clusio 11 aberant, famam eius cladis perlatam quam in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita et lanceis infixas ouantesque moris sui carmine.—Sunt qui Vmbros fuisse non Gallos tradant, nec 12 tantum cladis acceptum et circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem propraetorem subsidium e castris tulisse uictoresque Vmbros redin-

6 fuerit *MTDLA*: fuit *PFUp*, fort. recte adiecerint *MPF*
UpTDLA: adiecerunt *Heinsius* ed. *Lugd.* 1634: ut adiecerint *Weissenb.*: adiecerintque *H. J. Mueller* 7 incipit *MP²FUpTDLA*:
 incipiat *P* 8 in collem *dett. tres Perionius* (uid. exempla quae
ad loc. conguessit optimus Drakenborchius quamquam colle ipse retinebat): in colle *MP²* (in cole *P*) *FUpTDLA* (*cf. c. 24. 8: patet in his minutis archetypi scribam quandoque dormitauisse*) 9 inter in
 et re rasura est in *D* litt. duarum in fine lineae 11 aberant *Up*
dett. aliq.: aberat *MPFTDLA* (*cf. § 8 adn.*) famam *M²F²UpT*
DLA: fama *MPF* 12 tradant *MTDLA*: tradunt *PFUp*
 nec tantum *MPFUpTDA*: et *L* (fort. male intellexit correcturam cl
supra primam uocis insequentis (gadiis) litteram in archetypo suo
adscriptam) cladis *MPF²UpT²D²A²*: dadis *F*: gladiis *T*: gadiis
DLA

- tegrato proelio uictos esse captiuosque eis ac praedam
 13 ademptam. Similius uero est a Gallo hoste quam Vmbro
 eam cladem acceptam, quod cum saepe alias tum eo anno
 14 Gallici tumultus praecipuus terror ciuitatem tenuit.—Itaque
 praeterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant
 cum quattuor legionibus et magno equitatu Romano Cam-
 panisque mille equitibus delectis, ad id bellum missis, et
 sociorum nominisque Latini maiore exercitu quam Romano,
 15 alii duo exercitus haud procul urbe Etruriae oppositi, unus
 in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius et L. Postu-
 mius Megellus, propraetores ambo, statua in eis locis
 habere iussi.
- 27 Consules ad hostes †transgresso Appennino† in agrum
 Sentinatem peruenerunt; ibi quattuor milium ferme inter-
 2 uallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes
 habitae atque ita conuenit ne unis castris miscerentur
 3 omnes neue in aciem descenderet simul; Samnitibus Galli,
 Etruscis Vmbri adiecti. Dies indicta pugnae; Samniti
 Gallisque delegata pugna; inter ipsum certamen Etrusci
 4 Vmbrique iussi castra Romana oppugnare. Haec consilia
 turbarunt transfugae Clusini tres clam nocte ad Fabium
 consulem transgressi, qui editis hostium consiliis dimissi

12 eis *MPUpTDLA*: om. *F*, non male: eos *D*² 13 tumultus
MPFTDLA: belli tumultus *Up* terror *MTDLA*? : om. *PFUp*

14 praeterquam quod *MPFTDLA*: postquam *Up* quam
 Romano *D*² uel *D*¹*LA*¹ uel *A*² (et *A*¹), *Duker*: quem romani *MPFUp*
*TDA*² uel *A*¹ 15 Megellus *Sigonius*, cf. c. 32. 1: megillus *MP*
*FUpTDLA*¹ (ex megillius *A*) propraetores (pro pr.) *MPFUpT*:
 PP *A*: prope *DL*

27 1 †transgresso Appennino† *MPFUpTDLA*, cf. *Verg. Aen.* 2.
 181, 3. 143 mari remenso: transgressos Appenninum *Gron.* (sed clau-
 sula huiusmodi facilius inseritur quam corrumpitur; origo corruptelae
 quaerenda est) Sentinatem *MUpT*¹ (sentiatem *T*) *DLA*: sen-
 tinantem *PF* 3 indicta *MPFUpTDLA*, recte, cf. 27. 30. 6;
 36. 6. 6; 36. 8. 2 (*Mog.*): inde dicta *Madv. Emend.*, p. 519 adn.
 Samniti *MTDLA*: samnitii *P*: samnitiis *P*² uel *P*³*F*?*UpT*³ uel *T*³:
 samnitibus *F*² uel *F*³ *Keller*, *perperam* Gallisque *MPFUpT*
DA: gallsque *A*²: gallis gallis qui *L* oppugnare *MPUpTDLA*:
 expugnare *F* (cum Roma pro romana)

cum donis, ut subinde ut quaeque res noua decreta esset exploratam perferrent. Consules Fulvio ut ex Falisco, 5 Postumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant summaque ui fines hostium depopulentur, scribunt. Huius 6 populationis fama Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde consules, ut absentibus iis pugnaretur. Per biduum lacessere proelio hostem; biduo 7 nihil dignum dictu actum; pauci utrimque cecidere, magisque inritati sunt ad iustum certamen animi quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copiis est.

Cum instructae acies starent, cerua fugiens lupum e 8 montibus exacta per campos inter duas acies decurrit; inde diuersae ferae, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia; ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles 'illac fuga' 9 inquit 'et caedes uertit, ubi sacram Dianae feram iacentem uidetis; hinc uictor Martius lupus, integer et intactus, gentis nos Martiae et conditoris nostri admonuit.'

Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Ad- 10 uersus Samnites Q. Fabius primam ac tertiam legionem pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam et sextam instruxit; secunda et quarta cum L. Volumnio 11 proconsole in Samnio gerebant bellum.

Primo concursu adeo aequis uiribus gesta res est ut, si adfuissent Etrusci et Umbri aut in acie aut in castris, quocumque se inclinassent, accipienda clades fuerit. Ceterum 28 quamquam communis adhuc Mars belli erat necdum discri-

5 Vaticano *MPFUpTDLA*: add. agro *Luterbacher* 6 laces-
siere *MP*¹ (i in *ras.*) *FUpTDA*: lacessere *T*¹*L* 7 summa *MP*
F?UpTDLA: summae *F*³ *cod. Klock.* adducta *A*² uel *A*⁴:
adducti *F*³: addicta *MPTDLA*: addita *Up* 8 confixere *MP*³
uel *P²FUpD²* uel *D³LA²* uel *A*¹: conflixere *PT*¹(conflex-*T*)*DA*
10 Q. *MTDLA*¹(q. *A*²): om. *PFUp* 11 gerebant *ed. Frob.*
1535: gerebat *MPFUpTDLA*, cf. c. 26. 11 *adn.*

men fortuna fecerat qua datura uires esset, haudquaquam
 2 similis pugna in dextro laeuoque cornu erat. Romani apud
 Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam extraheba-
 3 turque in quam maxime serum diei certamen, quia ita per-
 suasum erat duci et Samnites et Gallos primo impetu feroces
 4 esse, quos sustinere satis sit; *longiore certamina sensim
 residere Samnitium animos, Gallorum quidem etiam corpora
 intolerantissima laboris atque aestus fluere, primaque eorum
 proelia plus quam uirorum, postrema minus quam feminarum
 5 esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quam
 6 integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius et
 aetate et uigore animi, quantumcumque uirium habuit cer-
 tamine primo effudit. Et quia lentior uidebatur pedestris
 7 pugna, equitatum in pugnam concitat et ipse fortissimae
 iuuenum turmae immixtus orat proceres iuuentutis, in hostem
 ut secum impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore.
 8 si ab laeuo cornu et ab equite uictoria incipiat. Bis auertere
 Gallicum equitatum; iterum longius euectos et iam inter
 media peditum agmina proelium cientes nouum pugnae con-
 9 terruit genus; essedis carrisque superstans armatus hostis
 ingenti sonitu equorum rotarumque aduenit et insolitos eius
 10 tumultus Romanorum contreruit equos. Ita uictorem equi-
 tatum uelut lymphaticus pavor dissipat; sternit inde ruentes
 11 equos uirosque improvida fuga. Turbata hinc etiam signa

28 3 quos *MPFUpTDLA*: quem *Koch*, non male: quom *Madu*.
 sustinere *F*: sustineri *MPUpTDLA* (cf. 5. 4. 12; 7. 14. 8: -re
 pro -ri, cf. 3. 13. 8; 7. 7. 9) 4 proelia . . . feminarum om. *PF*
Up (sed ferocia supplet *Up*), sc. tribus lineis uncialibus in exemplari
 rorum omissis esse hic ponunt *MTA*², ante proelia *DLA* (cf.
 8. 12. 13; 9. 9. 17 adn.), in utroque loco fort. esse stetit in archetypo
 exemplaris codicum *PFU* 8 peditum *Madu*.: equitum *M*⁴(quitum
M)*PFUpTDLA* (cf. e.g. 23. 26. 7 *Pnt*.; 37. 40. 5 et 10) 9 car-
 risq. *MP²FupTLA*: carriisq. uel carnisq. *P*: carrisq. in rasura *D*⁸ in
 qua etiam essedis stat: cartisq. dett. unus (*Portug.*) superstans
MPFUpT² uel *T³A²*: supercircumstans *TDLA* insolitos *ed*.
Rom. 1469: insolitus *MPFUpTDLA* (sed cf. *Sall. B. I.* 39. 1; *Hist.*
 2. 81 (*Dielsch*)) 11 turbata *MPFUpTDLA*: turbatos *F*³ (sed
P²FA post turbata interpungunt)

legionum multique impetu equorum ac uehiculorum raptorum per agmen obtriti antesignani; et insecuta, simul terribitos hostes uidit, Gallica acies nullum spatium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius quo fugerent quamue 12 in fuga spem haberent; obsistere cedentibus ac reuocare fusos; deinde, ut nulla ui perculsos sustinere poterat, patrem P. Decium nomine compellans, 'quid ultra moror' inquit 'familiare fatum? Datum hoc nostro generi est ut luendis 13 periculis publicis piacula simus. Iam ego mecum hostium legiones mactandas Telluri ac Dis Manibus dabo.'

Haec locutus M. Liuium pontificem, quem descendens 14 in aciem digredi uetuerat ab se, praeire iussit uerba quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. Deuotus inde eadem precatione eodemque 15 habitu quo pater P. Decius ad Vesperim bello Latino se iusserat deuoueri, cum secundum sollemnes precationes 16 adiecisset prae se agere sese formidinem ac fugam caedemque ac cruorem, caelestium inferorum iras, contacturum 17 funebribus diris signa tela arma hostium, locumque eundem suae pestis ac Gallorum ac Samnitium fore,—haec exsecratus 18 in se hostesque, qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equuminferensque se ipse infestis telis est interfectus.

Vix humanae inde opis uideri pugna potuit. Romani duce 29 amisso, quae res terrori alias esse solet, sistere fugam ac nouam de integro uelle instaurare pugnam; Galli et maxime 2 globus circumstans consulis corpus uelut alienata mente uana in cassum iactare tela; torpere quidam et nec pugnae meminisse nec fugae. At ex parte altera pontifex Liuius, 3 cui lictores Decius tradiderat iusseratque pro praetore esse,

12 uociferari *P?UpT⁸A⁸* (cf. 3. 13. 8; 7. 12. 14): uociferare *MP¹FTDA* (cf. cc. 33. 3 et 35. 13): uociferare se *L* 16 ac cruorem *MUpTDLA*: a cruore *PT²* uel *T⁸*: ac cruore *F* inferorum *MTD*
LA: infernorum *PFUpT²* uel *T⁸* 17 contacturum *ed. Frob.*
 1531: contracturum *MPFUpTDLA*

29 2 torpere *M²PFUpTDLA*: corpore uel torpore *M* 3 pro

- 4 uociferari uicisse Romanos defunctos consulis fato ; Gallos Samnitesque Telluris Matris ac Deorum Manium esse ; rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem furiarumque
 5 ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam L. Cornelius Scipio et C. Marcius, cum subsidiis ex nouissima acie iussu Q. Fabi consulis ad praesidium collegae missi. Ibi auditur P. Deci euentus, ingens hortamen ad omnia pro re publica audenda.
 6 Itaque cum Galli structis ante se scutis conferti starent nec facilis pede conlato uideretur pugna, iussu legatorum collecta humi pila, quae strata inter duas acies iacebant, atque
 7 in testudinem hostium coniecta ; quibus plerisque in scuta uerutisque raris in corpora ipsa fixis sternitur cuneus ita ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Haec in sinistro cornu Romanorum fortuna uariauerat.
 8 Fabius in dextro primo, ut ante dictum est, cunctando extraxerat diem ; dein, postquam nec clamor hostium nec
 9 impetus nec tela missa eandem uim habere uisa, praefectis equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, ut signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu

praetore dett. unus (Haverk.), ed. Rom. 1469 et 1472 : propr T^2 uel T^1 : pro. pr. T^3 : pp A^1 (ut uidetur) : propaetorem A^2 uel A^6 , ed. Frob. 1535 : pe p pr PF : prope pro pr. Up : prope p. TR . M : prope $TDLA$ 4 ad hostes $MP^2FUpTDLA$: ab hostes P : apud hostes Lov. 4, sed cf. c. 35. 4 et 7. 7. 4 5 L. $TDLA$: i M : om. $PFUp$ ibi $MPTDLA$ (cf. 2. 35. 2) : ubi $P^2FUpT^2A^6$ 6 se $MPUpT$: sese DLA (sed an pro ante L) : om. F 7 in scuta $MPUpTDLA$: scuta F uerutisque raris scripsimus : rarisque uerutis Drak. : uerarisque rutis $MTDLA$ (cf. 10. 7. 10 adn. et 10. 43. 12 adn.) : uerutis Up : uerrutis PF : uerutisque dett. alig. ; plerisque uerutis A^4 dett. alig. ed. Frob. 1535 : rarisque uel potius raris Herte, optime, si modo uocis non ita uolgaris uerutis interpellationis origo explicetur. Veri simile est in archetypo nostro Nicomacheo stetisse rutis uerarisque ; idque solum quaerendum est utrum uerutis illud prius ex contextu lapsum sit quam insertum, an a librario quodam effectum sit ; cum Gronouio memento Festo teste uerutum fuisse pilum longiore mucrone. Vitramcumque lectionem eligas, de usu adverbiali uocum plerisque et raris cf. c. 20. 8 et 10 ; et 1. 14. 7 Addenda 9 quanto maximo $MPFUpTDLA$ (uud. 9. 24. 9 adn.)

incurrerent, sensim suos signa inferre iussit et commouere hostem. Postquam non resisti uidit et haud dubiam lassitudinem esse, tum collectis omnibus subsidiis, quae ad id tempus reseruauerat, et legiones concitauit et signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum praeterque aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione sociis ad castra effuso cursu ferebantur: Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegae Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie iubet et circumuectos ab tergo Gallicam inuadere aciem; tertiae deinde legionis subsequi principes et, quae turbatum agmen hostium uiderent impetu equitum, instare ac territos caedere. Ipse aedem Ioui Victori spoliaque hostium cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso uallo, quia tantam multitudinem portae non recepere, temptata ab exclusis turba suorum pugna est; ibi Gellius Egnatius, impetator Samnitium, cecidit; compulsi deinde intra uallum Samnites paruoque certamine capta castra et Galli ab tergo circumuenti. Caesa eo die hostium uiginti quinque milia, octo capta; nec incruenta uictoria fuit; nam ex P. Deci exercitu caesa septem milia, ex Fabi mille septingenti. Fabius dimissis ad quaerendum collegae corpus spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulius corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit; postero die inuentum relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura Fabius collegae funus omni honore laudibusque meritis celebrat.

12 conferti *MPFUpT*: conterriti *T²?*: conferti conterriti *T²?DL ARn* 14 aedem *MTDLA*: eadem *PFUp* hostium *MPFT DLA*: Gallorum *Up* multitudo *MPFTDLA*: multitudo hostium *Up* 18 septingenti *A⁶ Drak.*: acc *MPUpTL* (*sed in P littera a maior solito; de signis dub. cf. i. 7. 5 adn.*): ac. c *FT²*: a. cc *DA*: ac ducenti *dett. aliq.* (*cf. c. 15. 6 adn.*)

- 30 Et in Etruria per eosdem dies ab Cn. Fulvio propraetore
res ex sententia gesta et praeter ingentem inlatam popula-
tionibus agrorum hosti cladem pugnatum etiam egregie est
2 Perusinorumque et Clusinorum caesa amplius milia tria et
3 signa militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per
Paelignum agrum fugeret, circumuentum a Paelignis est; ex
milibus quinque ad mille caesi.
- 4 Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est
5 etiam uero stanti; sed superiecere quidam augendo fidem,
qui in hostium exercitu peditum sexiens centena milia, equi-
tum sex et quadraginta milia, mille carpentorum scripsere
fuisse, scilicet cum Vmbris Tuscisque, quos et ipsos pugnae
6 adfuisse; et ut Romanorum quoque augerent copias, L.
Volumnium pro consule ducem consulibus exercitumque
7 eius legionibus consulum adiciunt. In pluribus annalibus
duorum ea consulum propria uictoria est, Volumnius in
Samnio interim res gerit Samnitiumque exercitum in Tifer-
num montem compulsum, non deterritus iniquitate loci,
fundit fugatque.
- 8 Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Etruriae praesidio,
suis legionibus deductis ad urbem de Gallis Etruscisque ac

30 1 ab PFUpTDLA: om. M, fort. recte (cf. 8. 15. 2; 30. 40. 7 ubi
se, non ab se, recte cdd.) 2 et Clusinorum PFUpTDLA: om. M

uiginti MPFUp et ut secundam lectionem A: uigintia milia T (qui lineam
supra numeros scriptam pro milia fere semper interpretatur): xv DLA

5 superiecere MPT: superieere F: superiacere DLA: superadie-
cere Up. sexiens centena milia (i.e. vi cccccc) scripsi: x. cccxxx
M: xi cccxxx PFUp (sed xi F, xi Up): .xl. (uel xl) cccxxx DLA:
quadraginta milia trecentos triginta T² (ubi eadem sed tricentos
triginta milia habuit T): deciens centena milia Niebuhr (optime, sed
etiam si codices recte interpretatus est, maiorem numerum peditum quam
pro numero equitum facit, cf. e.g. Polyb. 2. 24: si sexiens (uel quin-
quiens) rectum sit, tum admodum constet ratio ut ternideni sint (uel
undeni) pedites in singulos equites): milia trecenta triginta Herts: tre-
centa triginta milia Madv. (De ∞ parum intellecto cf. e.g. 3. 13. 8, ubi
Up cx praebet, 21. 17. 9, ubi CM cclcc pro ccicc habent; et fere semper
in tertia decade M x pro ∞ habet. De xi et xl confusis cf. c. 37. 5 adn.)

7 res gerit MTDLA² (-ris A): fescerit PFUp (sc. r altum, cf. 9.
41. 16 adn. male intellegentes) fugatque MUpTDLA: fugaque

PF 8 Q. MTDLA: om. PFUp

Samnitibus triumphauit. Milites triumphantem secuti sunt. 9
 Celebrata inconditis militaribus non magis uictoria Q. Fabi
 quam mors praeclara P. Deci est excitataque memoria pa-
 rentis, aequata euentu publico priuatoque, filii laudibus.
 Data ex praeda militibus aeris octogeni bini sagaque et tuni- 10
 cae, praemia illa tempestate militiae haudquaquam spernenda.

His ita rebus gestis nec in Samnitibus adhuc nec in 31
 Etruria pax erat; nam et Perusinis auctoribus post deduc-
 tum ab consule exercitum rebellatum fuerat et Samnites 2
 praedatum in agrum Vescinum Formianumque et parte alia
 in Aeserninum quaeque Volturno adiacent flumini descen-
 dere. Aduersus eos Ap. Claudius praetor cum exercitu 3
 Deciano missus. Fabius in Etruria rebellante denuo quat-
 tuor milia et quingentos Perusinorum occidit, cepit ad mille
 septingentos quadraginta, qui redempti singuli aeris trecentis
 decem; praeda alia omnis militibus concessa. Samnitium 4,5
 legiones, cum partem Ap. Claudius praetor, partem L. Vo-
 lumnus pro consule sequeretur, in agrum Stellatam conue-
 nerunt; ibi ad Caiatiam omnes considunt et Appius Volum-
 niusque castra coniungunt. Pugnatum infestissimis animis, 6

9 militaribus *MPFUpTDLA*: militaribus iocis *dett. aliq.* car-
 minibus m. *dett. unus et Edd. uet.*: m. uersibus Zingerle: *sed recte*
edd., nam hic incondita substantium est (Anglice 'impromptus'),
ut in 7. 10. 13; Verg. Ecl. 2. 4 (haec incondita); Cic. Or. 70. 233 et
u. Class. Quart. xii (1918), p. 5 aequata *MPFUpTDLA*:
 aequatis *T. Faber*; *sed filii laudibus bene defendi potest si cum uoce*
excitata iungas et huic participio participium aequata subordinatum
esset statuas 10 octogeni *TDLA*: octogenis *MPFUpT^s*

31 1 ita *M*: itaque *PFUpTDLA* 2 Vescinum *Sigonius ut*
supra, c. 20. 1: uestinum *MPFUpTDLA* Formianumque *TD*
LA: forminumque *MT^s*: porminumque *PFUp* parte alia *Up*
dett. unus: partem aliam *MPFTDLA* Aeserninum *Gron.*:
 aesernium *MA^s*: aesernium *PFUpT*: aes(uel es-)etrunium *DLA*
 adiacent *dett. unus Gron.*: adiacet *MPFUpTDLA¹* (adiacet *A*)
 3 rebellante *MTDLA*: rebellantem *PF*: rebellantes *Up* 5 ad
 Caiatiam omnes *Conway (cf. Ital. Dial., p. 153)*: ad Samnitium omnes
PF: ad Samnium omnes *Up*: et Samnitium omnes *MTDLA*: et
 Samnitium legiones *A⁶*: et Samnitium legiones omnes *ed. Mediol.*
 1480: et Samnitium omnes copiae *Madv.*

hinc ira stimulantē aduersus rebellantes totiens, illinc ab
7 ultima iam dimicantibus spe. Caesa ergo Samnitiū sede-
cim milia trecenti, capta duo milia septingenti; ex Romano
exercitu cecidere duō milia septingenti.

8 Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis prodigiisque
sollicitus; nam et terram multifariam pluuisse et in exercitu
Ap. Claudi plerosque fulminibus ictos nuntiatum est; libri-
9 que ob haec aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis
filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia
multauit; ex multatio aere Veneris aedem quae prope
Circum est faciendam curauit.

10 Supersunt etiam nunc Samnitiū bella, quae continua per
quartum iam uolumen annumque sextum et quadragesimum
a M. Valerio A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma
11 intulerunt, agimus; et ne tot annorum clades utriusque
gentis laboresque actos nunc referam, quibus nequuerint
12 tamen dura illa pectora uinci, proximo anno Samnites in
Sentinati agro, in Paelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis,
suis ipsi legionibus, mixti alienis, ab quattuor exercitibus,
quattuor ducibus Romanis caesi fuerant; imperatorem cla-
13 rissimum gentis suae amiserant; socios belli, Etruscos,
Vmbros, Gallos, in eadem fortuna uidebant qua ipsi erant;

6 ira *MUP**TDLA*: iram *PF* stimulantē *MPFUp**T*² uel
*T*¹*A*²: stimulata *A* (ut uidetur); stimulata *TDL* ab ultima...
spe *MTDLA*: ad (ab *P*, ad *P*² uel *P*³) ultimam... spem *PFUp**T*²
7 capta *MPFTD*² uel *D*³*A*: capti *UpD*: campā *L* ex Romano
... septingenti *PFUp**TDLA* (sed ccc *A*): om. *M* 8 terram *MP*
*FUp**TDLA*: terra dett. unus (Hearnii Oxon. C) ed. Frob. 1535 (cf. 3.
10. 6 adn. et 7. 28. 7) pluuisse *MPFUp**TDLA*: pluisse *A*¹ uel
*A*³ (cf. 7. 28. 7 adn.; 1. 31. 1 adn.; 30. 38. 8) 9 ex *F*, recte:
ex quo *MPUp**TDLA* multatio (uel -tio) *PUp**T*¹ uel *T*²*DLA*:
multatio *MT*: multatio *F*: multatio *M*² 10 consulibus *A*¹ uel
*A*⁴: consule *MPFUp**TDLA*; de Fastorum discrepantia cf. Weissenb.
et adn. nostram ad 9. 29. 3 12 agro, in Luterbacher, rectius
quam cognorat; nam agro *MUp**TD* (sed post o ras. aliquid) *LA* sed
agros *PF* praebent, ubi littera s ex Floriacensi illo siglo nata est, cf.
5. 43. 1 adn. num post -um perierit in ante Stellatibus dubitat Conway
imperatorē *MTDLA*: imperatores *PFUp*, qui et clarissimum...
belli omittunt 13 qua *M*¹ uel *M*²*Up**A*²: quam *MPFTDLA* (q *A*)

nec suis nec externis uiribus iam stare poterant, tamen bello non abstinebant. Adeo ne infeliciter quidem defensae 14 libertatis taedebat et uinci, quam non temptare uictoriam malebant. Quinam sit ille quem pigeat longinquitatis bel- 15 lorum scribendo legendoque quae gerentes non fatigauerunt?

Q. Fabium P. Decium L. Postumius Megellus et M. 32 Atilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, 2 uno Etruriam, altero populationes Campaniae repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Postumium ualetudo 3 aduersa Romae tenuit; Atilius étemplo profectus, ut in Samnio hostes—ita enim placuerat patribus—nondum egres- sos opprimeret. Velut ex composito ibi obuium habuere 4 hostem, ubi et intrare ipsi Samnitium agrum prohiberentur et egredi inde in pacata sociorumque populi Romani fines Samnitem prohiberent. Cum castra castris conlata essent, 5 quod uix Romanus totiens uictor auderet, ausi Samnites sunt —tantum desperatio ultima temeritatis facit—castra Romana oppugnare, et quamquam non uenit ad finem tam audax inceptum, tamen haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad 6 multum diei densa adeo ut lucis usum eriperet non prospectu modo extra uallum adempto sed propinquo etiam congregientium inter se conspectu. Hac uelut latebra 7 insidiarum freti Samnites uixdum satis certa luce et eam ipsam premente caligine ad stationem Romanam in porta

32 1 Megellus *MPFUpT¹ uel T²* (megallus *T*) *DLA*: megillus *F³*, cf. c. 26. 15 2 repeti *M¹ uel M²UpF³A¹*: repetit *PTDLA* et fortasse *MF* 3 egressos *A³ uel A⁴*, dett. alig. Edd. uel.: regressos *MPFUpTDLA* 4 habuere *MPUpTDLA*: habuit *F³* dett. alig. et intrare scripsi cum Hertio: et intrare uastare *MTDLARn*: et uastare *PFUpT³ uel T²*: intrare et uastare *A² uel A¹*: et intrare nedum uastare Edd. uel.; corruptio uastare inde ortum est quod lector aliquis ibi interpretatus est pro in Samnio, sed id ibi ubi cum subiunctio idem est quod tali in loco ut egredi ed. Frob. 1531: regredi *MPFUpTDLA* cf. § 3 Samnitem *MPFUpTDL*: samnites *A*: samnitium *F³* 5 facit *MPFTDLA²*: fecit *Up*: sacra *A* 7 ipsam *MP?FTDLA*: ipsa *P² uel P³Up*

8 segniter agentem uigilias perueniunt. Improuiso oppressis
nec animi satis ad resistendum nec uirium fuit. Ab tergo
9 castrorum decumana porta impetus factus; itaque captum
quaestorium quaestorque ibi L. Opimius Pansa occisus.
Conclamatum inde ad arma.

- 33 Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam
Suessanamque, quae proximae forte erant, tueri praetorium
2 iubet; manipulos legionum principali uia inducit. Vixdum
satis aptatis armis in ordines eunt et clamore magis quam
oculis hostem noscunt nec quantus numerus sit aestimari
3 potest. Cedunt primo incerti fortunae suae et hostem
introrsum in media castra accipiunt; inde, cum consul
uociferaretur expulsine extra uallum castra deinde sua
4 oppugnaturi essent [rogitans], clamore sublato conixi primo
resistunt, deinde inferunt pedem urgentque et impulsos
semel terrore eodem [agunt] quo coeperunt expellunt extra
5 portam uallumque. Inde pergerē ac persequi, quia turbida
lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis
castris contenti receperunt se intra uallum trecentis ferme
6 hostium occisis. Romanorum stationis primae [uigiliumque]

9 quaestorque *MTDLA*: que *PF* (del. *F*³): \bar{q} *Up* (sed ante hoc captus quaestorius *Up*)

33 1 forte *MPFUpTA*²: que (uel que) forte *DLA* (sc. ex praecedenti quae repetitum) inducit *MTDLA* (induē *A*): induci *PFUpT*³ uel *T*², fort. recte 2 eunt *MFUpTDLA*: om. *P*^{*}

3 uociferaretur *MP*¹(uicif- *P*)*UpTDLA*: uiciferaret *F*(uocif- *F*³), cf. c. 28. 12 rogitans *MPFUpTDLA* (sed in *M* ante rogitans rasura est): om. *Lov.* 4, *Dukero* probante, recte, cf. c. 13. 10 adn.; 4. 58. 13 adn.; 10. 28. 12; 21. 25. 5 et *Class. Quart.* xii. (1918), p. 113 4 agunt *M* (sed. agunt) *PFUpTA*? *A*³: cogunt *DLA*? (nam in *A* librarius dubitasse uidetur; de signo dub. cf. 1. 7. 5): secludit *Madu.* quem iam confirmant codicum indicia, cf. rog- et cog- c. 13. 10 adn. et praef. nostram, § 47 coeperunt *MPUpTL*: ceperunt *FDA*: coeperant dett. aliq. expellunt *MPFUpTDLA*: expelluntque dett. aliq. (agunt retinentes; quod si retinetur, melius et expellunt scribatur) 5 metum *MPFUpTD*³*A*²: ne tum *L*: necum *D*: nec cum *A* contenti receperunt *MPUpTLA*¹: cēteni (?) receperunt *F* (continere ceperunt *F*³): contempti receperunt *DA* 6 primae *MPFUpTDLA*: prorutae *Gemoll*: proximae *H. J. Mueller* uigiliumque *PF* (ut uidetur): uigilumque *F*² uel *F*³*UpTDLA*: uiciumque *M*: uiium-

et eorum qui circa quaestorium oppressi periire ad septingentos triginta.

Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit et non 7 modo proferre inde castra Romanum sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur; retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama, tumultuosior 8 etiam quam res erant, perlata Romam coegit L. Postumium consulem uixdum ualidum proficisci ex urbe. Prius tamen 9 quam exiret militibus edicto Soram iussis conuenire ipse aedem Victoriae, quam aedilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus, 10 ab Sora in Samnium ad castra collegae perrexit. Inde postquam Samnites diffusi duobus exercitibus resisti posse recesserunt, diuersi consules ad uastandos agros urbesque oppugnandas discedunt.

Postumius Milonium oppugnare adortus ui primo atque 34 impetu, dein postquam ea parum procedebant opere ac uineis demum iniunctis muro cepit. Ibi capta iam urbe ab hora quarta usque ad octauam fere horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est; postremo potitur oppido Romanus. Samnitium caesi tria milia ducenti, capti 3 quattuor milia septingenti praeter praedam aliam.

que *A*²: secludit Conway (cf. 5. 48. 6 et Class. Quart. xii (1918), p. 114) ut glossema ad stat. pr., nam ex c. 32. 7 patet uigiles idem ac stationem esse; quem confirmare uidetur praua genetiui forma in MPF seruata. Alia exempla uocum que uel et glossematibus additarum in 8. 13. 6; 5. 51. 3 (cf. et 6. 4. 9) reperies quaestorium MTDLA: quaestorum P: quaestorem P²FUp septingentos, cf. c. 15. 6: acc MPLA²: a² cc DA: cc FUp: et aducenti milia. T 7 Romanum MT D²LA: romanorum PFUpT³ uel T²D? (unde proferri pro proferre Up) 8 erant MTDLARN: erat PFUp 9 iussis MDLA² (****sis A): iussit PFUpT³ uel T²: iussi T dedicauit MT DLA: dicauit PFUpT² 10 ab Sora PFUpTD: a sora A: ab sorā (om. in) L: sorā (linea uix clara) M (sed profectusorā M, profectu'sorā M³)

34 1 ui ed. Rom. 1469: ut PFUpT: om. MDLA dein MP FUpTDL: dein A ac uineis MPF²TDLA: ac cuneis Up: uineis (ac secluso) Siesbye, prob. Madvigio mire 2 postremo MPFUpTDA: postero L potitur MPUpTDA: potius FL 3 septingenti (dcc) A⁶, Drak., cf. c. 29. 18: acc MPUp: cc F: acc- I.: aducentos T: a'cc D: a'cc A: ag centum T³ uel T⁴

4 Inde Feritrum ductae legiones, unde oppidani cum omni-
 bus rebus suis quae ferri agique potuerunt nocte per auersam
 5 portam silentio excesserunt. Igitur, simul aduenit consul,
 primo ita compositus instructusque moenibus successit,
 tamquam idem quod ad Miloniam fuerat certaminis foret;
 6 deinde, ut silentium uastum in urbe nec arma nec uiros in
 turribus ac muris uidit, audum inuadendi deserta moenia
 militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus
 7 rueret; duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare
 moenia atque explorare omnia iubet. Equites portam unam
 alteramque eadem regione in propinquo patentes conspiciunt
 8 itineribusque iis uestigia nocturnae hostium fugae. Adequi-
 tant deinde sensim portis urbemque ex tuto rectis itineribus
 peruiam conspiciunt et consuli referunt excessum urbe;
 solitudine haud dubia id perspicuum esse et recentibus
 9 uestigiis fugae ac strage rerum in trepidatione nocturna
 relictarum passim. His auditis consul ad eam partem urbis
 quam adierant equites circumducit agmen. Constitutis haud
 procul porta signis quinque equites iubet intrare urbem et
 modicum spatium progressos tres manere eodem loco si
 10 tuta uideantur, duos explorata ad se referre. Qui ubi
 redierunt rettuleruntque eo se progressos unde in omnes
 partes circumspectus esset longe lateque silentium ac solitu-
 11 dinem uidisse, extemplo consul cohortes expeditas in urbem
 12 induxit, ceteros interim castra communire iussit. Ingressi
 milites refractis foribus paucos graues aetate aut inualidos
 13 inueniunt relictaque quae migratu difficilia essent. Ea

4 Feritrum *PT*³ uel *T*⁴: fertrum *MTLA*⁵: ferarum *F*: fertorum *Up*:
 feretrum *D*: ferretrum *A* (sed fretum *M*, feritrum *A* scribere orsi
 sunt); nusquam quod sciamus comparet loci nomen 6 detinet]
 post hanc uocem usque ad cepit caesa ibi (c. 39. 3) duobus foliis
 amissis deficit *F* 7 eadem regione *Up* ed. Rom. 1469 (cf. c. 43. 11):
 eandem regione *L*: eandem regionem *MPTDLA* 8 et consuli
 ed. Rom. 1469: et cōss *M*: et cōs *L*: et cōss. (uel cōss) *PTDA*:
 ad consulem *P*²: ad cōss *T*²: et ad consules *Up* 9 quam *MPUpA*²
 uel *A*⁶: qua *TDLA*

direpta; et cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa urbes conscisse fugam; suos prima uigilia profectos; credere eandem in aliis urbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides exstitit; desertis oppidis 14 consul potitur.

Alteri consuli M. Atilio nequaquam tam facile bellum 35 fuit. Cum ad Luceriam duceret legiones quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. Ibi ira uires aequauit; proelium uarium et anceps 2 fuit, tristius tamen euentu Romanis, et quia insueti erant uinci et quia digredientes magis quam in ipso certamine senserunt quantum in sua parte plus uolnerum ac caedis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes 3 cepisset, insignis accepta clades foret; tum quoque sollicita nox fuit iam inuasurum castra Samnitem credentibus aut prima luce cum uictoribus conserendas manus. Minus 4 cladis, ceterum non plus animorum ad hostes erat. Vbi primum inluxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una et ea ipsa praeter hostes erat; qua ingressi praebuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Consul arma 5 capere milites iubet et sequi se extra uallum; legatis, tribunis, praefectis sociorum imperat quod apud quemque facto opus est. Omnes adfirmant se quidem omnia facturos 6 sed militum iacere animos; tota nocte inter uolnera et gemitus morientium uigilatum esse; si ante lucem ad castra 7 uentum foret, tantum pauoris fuisse ut relicturi signa fuerint; nunc pudore a fuga contineri, alioqui pro uictis esse.

Quae ubi consul accepit, sibimet ipsi circumeundos adlo- 8

13 in aliis *MTDLA*: aliis *PUP*

35 2 quia insueti *MUPTDLA*: q (i.e. qui) insueti *P* 4 ad hostes
MPUPTDLA: apud hostes *Lov.* 4, cf. c. 29. 4 qua *MPUPTD*
LA, rectissime (sc. hac uia incedentes non cum hanc uiam iniis-
sent, cf. uestigiis ingressus *Cic. Resp.* 6. 24. 26, quacumque ingredimur
de Fin. 5. 2. 5; *Tusc.* 1. 31. 75; *Ouid. F.* 4. 481; *Verg. Aen.* 4. 177; 10.
767 et 763): quam *dett. aliq.* 7 alioqui *MPTDL*: alioquin *MUPA*
uictis *MUPTDLA*: uicti *P*

- quendosque milites ratus, ut ad quosque uenerat, cunctantes
 9 arma capere increpabat: quid cessarent tergiuersarentur-
 que? hostem in castra uenturum nisi illi extra castra
 exissent, et pro tentoriis suis pugnatuos si pro uallo nollent.
 10 armatis ac dimicantibus dubiam uictoriam esse; qui nudus
 atque inermis hostem maneat, ei aut mortem aut seruitutem
 11 patiendam. Haec iurganti increpantique respondebant con-
 fectos se pugna hesternae esse; nec uirium quicquam nec
 sanguinis superesse; maiorem multitudinem hostium appa-
 12 rere quam pridie fuerit. Inter haec appropinquabat agmen;
 et iam breuiore interuallo certiora intuentes uallum secum
 portare Samnitum adfirmant nec dubium esse quin castra
 13 circumuallaturi sint. Tunc enim uero consul indignum
 facinus esse uociferari tantam contumeliam ignominiamque
 14 ab ignauissimo accipi hoste. 'Etiamne circumsedebimur?'
 inquit 'in castris, ut fame potius per ignominiam quam ferro,
 si necesse est, per uirtutem moriamur?' Facerent—quod di
 15 bene uerterent—quod se dignum quisque ducerent; consu-
 lem M. Atilium uel solum, si nemo alius sequatur, iturum
 aduersus hostes casurumque inter signa Samnitium potius
 16 quam circumuallari castra Romana uideat. Dicta consulis
 legati tribuni et omnes turmae equitum et centuriones
 primorum ordinum approbauere.
 17 Tum pudore uictus miles segniter arma capit, segniter
 e castris egreditur longo agmine nec continenti; maestis ac

10 inermis *MPUpTDLA*: iners *dett. aliq. paene prob. Madvigio, nec male*

11 iurganti *MP²UpTDLA*: iniurganti *P* (sc. in *ex* increpanti *anticipatum est*) pugna *MP²UpTDLA*: pugna *P*

13 uociferari *MPUpTDLA*: uociferare *dett. unus* (Lov. 4), cf. c. 28. 12

14 Facerent—quod di bene uerterent—quod scripsimus, *Drakenborchii consilium libenter amplexi qui formulam auspicantis, e.g. 29. 22. 5; 3. 29. 6, rectissime laudat: di (uel dii) bene uerterent facerentque quod MPUpTDLA: di bene uerterent facerent quod Duker, non male, sed locus inde corruptus est quod linea una uncialis quod di bene uerterent (litt. xix) inter facerent et quod se in marginem excidit (u. Class. Quart. xii (1918), p. 114) quod se MPUpTDLA: (sed q^d A² scribit pro q, i.e. quod, e.g. in § 18 et c. 38. 10 sed saepius quam, e.g. in c. 47. 7 A)*

dignum quisque *MPTDLA*: quisque dignum *Up*
 17 segniter arma capit *TDL(sed cepit)A*: om. *MPUp*

prope uicti procedunt aduersus hostem nec spe nec animo certio- rem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, 18 extemplo a primo Samnitium agmine ad nouissimum fremitus perfertur exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos; nullam inde ne fugae quidem patere uiam; 19 illo loco aut cadendum esse aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. In medium sarcinas coniciunt; armati 36 suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter 2 duas acies erat spatium, et stabant exspectantes, dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet. Neutris 3 animus est ad pugnandum, diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. Sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna clamore incerto atque impari coepit; nec uestigio quisquam mouebatur.

Tum consul Romanus, ut rem excitaret, equitum paucas 4* turmas extra ordinem immisit; quorum cum plerique delapsi ex equis essent, et alii turbati et a Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant et ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paulum inritata pugna est; 5 sed aliquanto et impigre magis et plures procurrerant Samnites et turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. Hinc fuga coepta totam auertit aciem Romanam; iamque in terga fugientium Samnites pugnabant, cum 6 consul equo praeuectus ad portam castrorum ac statione

17 animo *MP¹ uel P²TDLA*: animoque *PU^p* 19 cadendum *MU^pTDLA*: cedendum *P*

36 1 medium *Iac. Gron.*, cf. § 13: medio *MPU^pTDA* coniciunt *MPU^pTDA* (*sed -iti-*): proiciunt *L* 2 prius impetus *MTDLA*: hic demum ommissa post diuersique (§ 3) ponunt *PU^p* (*inter puncta Up*), cf. c. 35. 14 et 2. 32. 10 *adn. et 22. 32. 3* 4 et alii *MPU^pTDLA*: alii *dett. unus* (*Haverk.*), non male, si alii cum sententia praecedenti cum . . . essent cohaereret 5 pugna] in *M* pug in margine stat et omnia ex pugna est usque ad territis spatium angustius occupat procurrerant *PU^pTDLA*: procurre | *M*: procurre|bant (*i. e. bant in margine*) *M¹* uel *M²*, fort. recte (cf. c. 7. 3; 8. 9. 14): procurrerunt *dett. alig.* 6 in terga *PU^pTDLA²* (*inte **** A*): inter fuga *M* (*sed u paene clausum est nec litteris ti dissimile est*): inter fugam *M³* praeuectus *MPTDA²* uel *A⁴*: prouectus *UpLA* statione . . . opposita *MPTDLA*: stationem . . . oppositam *Up*

- 7 equitum ibi opposita edicto ut quicumque ad uallum tenderet, siue ille Romanus siue Samnis esset, pro hoste haberent, haec ipse minitans obstitit profuse tendentibus
 8 suis in castra. 'Quo pergis' inquit, 'miles? et hic arma et uiros inuenies nec uiuo consule tuo nisi uictor castra intrabis; proinde elige cum ciue an hoste pugnare malis.'
- 9 Haec dicente consule equites infestis cuspidibus circumfunduntur ac peditem in pugnam redire iubent. Non uirtus solum consulis sed fors etiam adiuuit, quod non institerunt Samnites spatiumque circumagendi signa uertendique aciem
 10 a castris in hostem fuit. Tum alii alios hortari ut repeterent pugnam; centuriones ab signiferis rapta signa inferre et ostendere suis paucos et ordinibus incompressis effuse uenire
 11 hostes. Inter haec consul manus ad caelum attollens uoce clara, ita ut exaudiretur, templum Ioui Statori uouet, si constisset a fuga Romana acies redintegratoque proelio ceci-
 12 disset uicissetque legiones Samnitium. Omnes undique adnisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque uis. Numen etiam deorum respexisse nomen Romanum uisum; adeo facile inclinata res repulsique a castris hostes, mox etiam redacti ad eum locum in quo
 13 commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, haesere impediti; deinde, ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circumdant.

7 haberent *PUP*TDL: haberet *MA*² uel *A*⁴: haberetur *A*, ubi sequitur *rasura*, dett. aliq. ipse *DA* dett. aliq.: ipsa *MPUP*TL, cf. 4. 51. 8 adn.

profuse *MPUP*TDL(sed -ae)*A*, rectissime, cf. *Caes. B. C.* 3. 93. 3 omnis multitudo sagittariorum se profudit: effuse *Weissenb.*, prope effuse *Madv.*, perperam; nam praepositio pro, ut in propensus, pronus, in unum finem tendentium studium exprimit. Huic uoci *Liuius* de industria opponit uocem effuse de hostibus in § 10 ad fin.

9 consulis *MUP*TDA: cōs *PL Aldus*, cf. c. 38. 1: consulem *Gruter*, sed usum uerbi absolutum cordi *Liuius* habebat; cf. e.g. 29. 1. 18; 2. 21. 4 (implicant), *Plaut. Capt.* 202 (in re mala animo si bono utare adiuuat) et *Cic. Quinct.* 23. 75, *Caes. B. G.* 7. 17. 2 et *Class. Quart.* xii (1918), pp. 115, 119 10 centuriones *MTDLA*: centurionesque *PUP*T² uel T¹

11 uouet *TDLA*: uocet *P*: uouit *M*¹ uel *M*⁴ (ex uoui *M*, i.e. littera t aut ab *M* ipso addita est et ab *M*⁴ denuo scripta aut ab *M*⁴ primum scripta) *UpA*⁶ constitisset *MPUPA*³ uel *A*²: constitisse *TDLA* 13 diriperentur *MUP*TDLA: deriperentur *P*

Tum uero eos a fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti 14 equites ; ita in medio caesi captique. Captiuorum numerus fuit septem milium octingentorum, qui omnes nudi sub iugum missi ; caesos rettulere ad quattuor milia octingentos. Ne Romanis quidem laeta uictoria fuit ; recensente consule 15 biduo acceptam cladem amissorum militum numerus relatus septem milium octingentorum.

Dum haec in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites 16 Interamnam, coloniam Romanam, quae uia Latina est; occupare conati urbem non tenuerunt; agros depopulati 17 cum praedam aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonosque captos agerent, in uictorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem nec praedam solum amittunt sed ipsi longo atque impedito agmine incompositi caeduntur. Consul 18 Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque reuocatis et exercitu ibi relicto comitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus 19 honos et ob amissa tot milia militum et quod captiuos sine pactione sub iugum misisset.

Consul alter Postumius, quia in Samnitibus materia belli 37 deerat, (in) Etruriam transducto exercitu, primum peruas-

14 octingentorum *A*⁶ (deccc) *Drakenborchium confirmans* (cf. e.g. c. 15. 6) : accc *MPUp* : a·ccc *D* : a·cc *L* : a·ccc *A* : accc milia *T*

15 octingentorum *A*, *Drak. confirmans* (cf. supra) : accc *MPUp* : ccc *DL* : atri(uel atii-)centa milia *T* 16 quae *MPUpTDLA* : qua dett. aliq.

uia Latina *MPUpTDLA*, rectissime, sc. in geographica loci definitione qua ab *Interamna Nahartium* distinguatur (cf. 22. 1. 12 Romae signum Martis Appia uia) : ad uiam Latinam *H. J. Mueller, inscipienter* ; cf. eiusdem adn. in ed. (1911) ad 26. 5. 8 18 reuocatis *MPUpTDLA* : uocatis *A*⁶ dett. plures : euocatis *Duker*, re ex recip. repetitum esse credens ; sed domini *Interamnae* ciues erant ab hoste parumper (§ 16) expulsi ; recte igitur post hostium stragem in urbem suam reuocantur et *MPUpT* : om. *DLA*, fort. recte, nam artius clausula exercitu ibi relicto cum uerbo profectus est cohaeret quam clausula *Interamnam* . . . reuocatis

37 1 in Etruriam ed. *Rom.* 1469, cf. § 3 : eturiam *MPUpTDLA*, an recte ? , cf. cum *Drak.* 8. 24. 17 et 31. 43. 5, ubi tamen de maritimo traiectu agitur transducto *MPUpTDLA* : traducto dett. aliq., cf. § 3 (sed cf. c. 46. 3 trans- et 5 tra-uectus)

- 2 tauerat Volsiniensem agrum ; dein cum egressis ad tuendos
fines haud procul moenibus ipsorum depugnat ; duo milia
octingenti Etruscorum caesi ; ceteros propinquitas urbis
3 tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus ; ibi
non agri tantum uastati sed oppidum etiam expugnatum ;
capta amplius duo milia hominum, minus duo milia circa
4 muros caesa. Pax tamen clarior maiorque quam bellum in
Etruria eo anno fuerat parta est. Tres ualidissimae urbes,
Etruriae capita, Volsinii, Perusia, Arretium, pacem petiere ;
5 et uestimentis militum frumentoque pacti cum consule, ut
mitti Romam oratores liceret, indutias in quadraginta annos
impetrauerunt. Multa praesens quingentum milium aeris
in singulas ciuitates imposita.
- 6 Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab senatu
moris magis causa quam spe impetrandi petisset uideretque
7 alios quod tardius ab urbe exisset, alios quod iniussu senatus
ex Samnio in Etruriam transisset, partim suos inimicos, partim
collegae amicos ad solacium aequatae repulsae sibi quoque
8 negare triumphum, 'non ita' inquit, 'patres conscripti,
uestrae maiestatis meminero ut me consulem esse obliuiscar.
Eodem iure imperii quo bella gessi, bellis feliciter gestis,

1 Volsiniensem (*sic, non uul.*) *MPUpTDLA* 2 post depugnat
add. numeros caesor P, numerus caesorum P³ uel P³UpT² ; post haec
apud uolsinios P, apud uolsinium Up (qui et punctum ante numeros
habet), apud uolsinos T², cf. praef. nostram, § 47. octingenti A⁵
(dccc) dett. unus Drak. (cf. c. 36. 14) : accc MPUpD : accc LA : atri(uel
atii-)centos T : at ducenti (ut secundam lectionem) T² 3 Rusellanum
Gron. (1678), cf. c. 4. 5 : rosellanum M : rossellanum TDLA : rosella
autem P : rosellanum autem Up traductus MPUpTDLA, cf. § 1
4 capita MPA² : captae (-te) P²UpTDLA 5 quadraginta (xl)
MTDLA : xi PUp, cf. c. 30. 5 aeris in singulas Andreas ed. Rom.
1469 : aeris singulas MPT : aeris singulas M³ : aeris singulis P²Up
T²A⁶ : aeris Rn : aeris in Rn³ : om. DLA ciuitates MPTDLARn :
ciuitatibus P²UpT²A⁶ 6 uideretque . . . exisset om. T, add. T²
uideretq. MPUpT²A² uel A³ : uideratq. DLA 7 ex Samnio
MTDLA : ex P : om. Up partim suos MPUpTD¹ uel D²A : partum
suos DL partim collegae amicos om. PUp partim TDLA :
ptim M⁵ uel M⁶ : raptum M aequatae MPUpT²D²LA² :
aequitae T : aequantate uel aequantem D² : equatem A : equate A¹
negare UpDLA : negari MPTA², cf. c. g. c. 28. 3 ; 5. 4. 12

Samnio atque Etruria subactis, uictoria et pace parta triumphabo.' Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos 9 plebis contentio orta; pars intercessuros ne nouo exemplo triumpharet aiebat, pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est uocatusque eo 10 consul cum M. Horatium L. Valerium consules, C. Marcium Rutulum nuper, patrem eius qui tunc censor esset, non ex auctoritate senatus sed iussu populi triumphasse diceret, adiciebat se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret 11 mancipia nobilium, tribunos plebis, legem impedituros; uoluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse ac futura; posteroque die auxilio tribunorum 12 plebis trium aduersus intercessionem septem tribunorum et consensum senatus celebrante populo diem triumphauit.

Et huius anni parum constans memoria est. Postumium 13 auctor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus in Apulia fusum fugatumque saucium ipsum cum paucis Luce- riam compulsum: ab Atilio in Etruria res gestas eumque triumphasse. Fabius ambo consules in Samnio et ad Luce- 14 riam res gessisse scribit traductumque in Etruriam exercitum —sed ab utro consule non adiecit—et ad Luceriam utrimque multos occisos inque ea pugna Iouis Statoris aedem uotam, 15 ut Romulus arte uouerat; sed fanum tantum, id est locus

9 aiebat *MPUpTDLA*: agebat *P*: aiebant *ed. Rom.* 1469
 10 M. Horatium L. Glareanus et Sigonius: L. Horatium M. *MPUp*
TDLA, cf. C. I. L. i², p. 44 a. u. c. 305 Rutulum ut in 3. 7. 6
 et 7. 38. 8: rutilium *MPUpTDLA* [censor esset] hic inserit
 adiciebat . . . populum *P*, sc. duas archetypi lineas, litt. xxxix uel xxxvii
 (tribus lineis non . . . diceret primo praefermissis), quas tamen suo loco
 iterum praebet *P* (cf. e.g. 7. 27. 1 H) 11 ni sciret *MPTD²LA*:
 nesciret *D*: cum sciret *Up* mancipia *TLA*: mancupia *MP*:
 mconcupia *D* nobilium *MPUpT*: mobilium *DLA* ac
 futura *MTDLA*: ac futuram *P* 'antiqua lectio' Gel.: affuturam *Up*
 12 posteroque *PUpTDLA*: postero *M*, cf. c. 36. 10 *adn.* 13 in
 Apulia *UpA*⁶ *ed. Par.* 1513: in Apuliam *MPTDLA* 14 ambo
MPUp: ambos *TDLA* res gessisse . . . ad Luceriam *om. M*
 adiecit *PUpTDLA*: adiicit *Madv.* (cf. 1. 41. 1 *adn.* consulens etiam
Souterium, *Class. Rev.* xxix (1915), p. 218, et contra 1. 3. 3 *adn.*)

16 templo effatus, fuerat; ceterum hoc demum anno ut aedem etiam fieri senatus iuberet bis eiusdem uoti damnata re publica in religionem uenit.

- 38 Sequitur hunc annum et consul insignis, L. Papirius Cursor, qua paterna gloria, qua sua, et bellum ingens uictoriaeque quantam de Samnitibus nemo ad eam diem praeter
 2 L. Papirium patrem consulis pepererat. Et forte eodem conatu apparatuque omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant; et deorum etiam adhibuerunt opes ritu quodam sacramenti uetusto uelut initiatis militibus,
 3 dilectu per omne Samnium habito noua lege, ut qui iuniorum non conuenisset ad imperatorum edictum quique iniussu abisset caput Ioui sacraretur. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. Ad sexaginta milia militum quod roboris in Samnio erat conuenerunt.
 5 Ibi mediis fere castris locus est consaeptus cratibus pluteisque et linteis contextus, patens ducentos maxime
 6 pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo

15 effatus P(efa-)T²: effatus sacratus TDLA: ia sacratus effatus MA² (sed iam M⁴A²; ia fortasse i.e. q. id a librario non recte lectum, cf. 9. 19. 7; 4. 31. 7; et in uniuersum Praef. 5 adn.): om. Up fuerat MPTDLA: fieret Up 16 re publica A² Gron.: respublica MPU²TDLA

38 1 qua . . . qua MPTDLA: tam . . . quam Up Lov. 4 consulis dett. unus (Lov. 2), Edd. uet., cf. c. 36. 9: cōs P: consulem MTDLA: eius consulem Up 2 adornauerant; et deorum . . . sacraretur. Tum] interpunctio nostra est, sed paeae eadem ac Editorum ante Weissenbornium adhibuerunt MPU², rectissime, nam Plusquam Perf. tempus adornauerant opus instruendi exercitus iam confectum denotat; contra Perf. adhibuerunt rem unam et insignem commemorat quam Linius iam pergit describere: adhibuerant TDLA opes MPU²TA: om. DL 3 caput MPU²TDLA² (capud A): eius caput M. Mueller, fort. recte, cf. 2. 8. 2. Ioui MPU²T²D²A¹ uel A²: Iouis TDLA sacraretur. Tum scripsimus, praecedente Weissenbornio qui (cum interpunctione ante dilectu) hic sacraretur, tum interpunxit: sacraretur Madv.: sacramtum erat. tum M⁴DA: sacramtum erat tum MPU²TL, quod ret. cum interpunctione Weissenborniana Harant sed noua lege qua pro noua lege ut (cf. c. 22. 6) scribens, bene: sacramentum. tum dett. aliq.: sacramtum esset. Tum Sigonius (dilectu etc. cum priore clausula coniunctis): fortasse sacrum sanciretur. Tum occasionem corruptelae faciliorem praebere potuit, cf. 3. 55. 7 4 sexaginta (LX) PTDA: XL MU²PLA² uel A⁶

lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere adfirmabat ex uetusta Samnitium religione, qua quondam usi maiores eorum fuissent cum adimendae Etruscis Capuae clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorem impetrator acciri iubebat nobilissimum quemque genere factisque; singuli introducebantur. Erat cum alius apparatus sacri qui perfundere religione animum posset, tum in loco circa omni contecto arae in medio uictimaeque circa caesae et circumstantes centuriones strictis gladiis. Admouebatur altaribus magis ut uictima quam ut sacri particeps adigebaturque iure iurando quae uisa auditaque in eo loco essent non enuntiaturum. Iurare cogeant diro quodam carmine, in exsecrationem capitis familiaeque et stirpis composito, nisi isset in proelium quo imperatores duxissent et si aut ipse ex acie fugisset aut si quem fugientem uidisset non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuratos

6 lecto *MPUpTDLA*: tecto *Madu.*, sed libros linteos saepius cognouimus, e.g. 4. 20. 8: *librorum linteo tectorum aliud ex antiquitate exemplum adhuc quaerimus. De talibus ritibus cf. Liu. 8. 9. 4 et 8; 10. 28. 14; Ital. Dial., Tab. Ig. e.g. vi. a. 23 ubi preces totae exscribuntur: contra in uetustiore ritu formula, 1. a. 13, pontifex tacitus tantum iubetur precari. Imago pueri rituum formulam legis uidetur in tabula Pompeiana ap. Journ. Rom. Stud. iii (1913), plate 8 cum p. 170*
Ouio Paccio *TDL*: ouio pattio *A*: ouio pactio *M*: nulo paccio *PT*² uel *T*¹ (ut secundam lectionem in margine): ā pactio *Up* petere
MPUpTDLA: repetere *Madu.* (sed cf. e.g. *Tac. H. 3. 51* haec ex ueteri memoria petita) ex *MTDLA*: ut *PUP*: fort. scribendum ut ex

7 iubeat *MPUpT*: iubeat *DLA* 9 adigebaturque *D*³ ed. *Rom.* 1472: adicebaturque *MPTDA*: adiciebaturque *UpL* iure iurando] *His uocibus incipit 'up' (saec. xiv manus) quae usque ad finem decadis pergit; uid. praef. nostram, § 15 Hinc inde codicem Guelferbytanicum siue Helmstadiensem ex Häggströmii excerptis siglo Gb citamus, ubicumque eo teste ab 'up' discrepat; nam ueri simile est hunc codicem sincerius quam 'up' eam textus formam repraesentare unde uetustior pars codicis Upsaliensis ducta est essent M² uel M¹ (per ras.) P² uel P²upT² uel T¹ (ut secundam lectionem in margine) D³ A⁶: co essent MP: coissent TDLA 10 iurare MP: dein iurare M⁶ P⁶ uel P²up TDLA quo P²upT² uel T¹ A⁶: quod MPTDLA (sed q. i. e. quod hic A ut c. 35. 14) duxissent MP¹ (ex duxissent P²) upT² uel T¹DLA: dixissent T*

- se obtruncati circa altaria sunt; iacentes deinde inter stragem uictimarum documento ceteris fuere ne abnuerent.
- 12 Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, ut uir uirum legerent donec sedecim milium numerum confecissent. Ea legio linteata ab integumento consaepti, (in) quo sacrata nobilitas erat, appellata est; his arma insignia data et cristatae
- 13 galeae, ut inter ceteros eminent. Paulo plus uiginti milium alius exercitus fuit nec corporum specie nec gloria belli nec apparatu linteatae legioni dispar. Hic hominum numerus, quod roboris erat, (ad) Aquiloniam consedit.
- 39 Consules profecti ab urbe, prior Sp. Caruilius, cui ueteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro
- 2 Interamnati reliquerat, decretae erant. Cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit.
- 3 Caesa ibi milia hominum duo ferme atque octingenti, capta
- 4 quattuor milia ducenti septuaginta. Papirius nouo exercitu—ita enim decretum erat—scripto Duroniam urbem expugnauit; minus quam collega cepit hominum, plus ali-
- 5 quanto occidit; praeda opulenta utrobique est parta. Inde peruagati Samnium consules maxime depopulato Atinate

12 nominatis *MPupTDLA*: nominati *Perizonius*: nominati sunt *Alschevski*, neuter satis Latine nisi ex primoribus scribatur uir uirum *MPupTA*: uis uisum *DL* (uel ius iusum *L* qui et legerent omittit), sc. 'r-altum' parum intellegentes, cf. 9. 41. 6 in quo *Freudenberg*: a quo dett. unus (*Low. 2*): quo *MPupTDLA* data *MTDLA*: adlata *P* (cum insigni *P* insignia *P²*): allata *upT¹* uel *T²* (ut secundam lectionem in margine) 13 dispar *MPTDLA*: par *up*, quod malit *Conwaius*, qui uocibus specie gloria apparatu ea ipsa designari putat quibus legio linteata inter ceteros eminebat (§ 12); si recte, dispar ex corruptela aliqua (fortasse in ultima syllaba uocis legioni) esse ortum necesse sit. Contra si codices sinceri sunt, *Liuius* nec dispar pro suo in genere non longe dispar rhetorice scripsisse indicandus erit ad ed. *Rom. 1469*: om. *MPupTDLA*

39 3 milia hominum his uocibus redit *F* 4 ita enim *MTDLA*: enim hic om. *PFup* sed add. post capta supra (§ 3): om. enim ed. *Frob.*

1535

agro, Caruilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. Ibi aliquamdiu nec cessatum ab armis est neque nauiter pugnatum; lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pugnam dies absumebatur. Quodcum(que Co-7 mini) inciperetur remittereturque, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur in dies. Altera Romana castra [quae] uiginti milium spatio aberant, et absentis collegae consilia omnibus gerendis intererant rebus; intentioneque Caruilius, quo in maiore discrimine res uertebatur, in Aquiloniam quam ad Cominium quod obsidebat erat.

L. Papirius, iam per omnia ad dimicandum satis paratus, 8 nuntium ad collegam mittit sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, configere cum hoste; opus esse et 9 illum quanta maxima ui posset Cominium oppugnare, ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mit- tenda. Diem ad proficiscendum nuntius habuit; nocte 10 rediit approbare collegam consulta referens. Papirius nuntio 11 misso extemplo contionem habuit; multa de uniuerso genere belli, multa de praesenti hostium apparatu, uana magis specie quam efficaci ad euentum, disseruit: non enim cristas 12 uolnera facere; et per picta atque aurata scuta transire

7 quodcumque Comini (uel ad Cominium) Conway: quodcumque Madv., idem ante lacunam aliquam Weissenb.: quodcum MPFupTD LA: quaecum A^o dett, unus (Latinii Neapol., cf. c. 41. 8) proferebatur MPF(sed -ab- PF)upTDLA: perferebatur dett, unus (Voss. 2), prob. Madvigio et Muellero in dies. altera MPFTDLA (sed punctum atest in MD, erasum in A): indies ad altera up: inde in altera Madv.: in altera H. J. Mueller quae MPF(q̄ upT(q̄;) D(q); LA uel A²: om. ed. Par. 1510 et fortasse A, quos sequimur punctum ad in dies ex cdd. retinentes; (numquo modo uox haec quae huc translata est ex uocibus -que Comini quas supra in marginem excidisse suspicamur?) quo in Madv., quem uidetur confirmare T, qui quom aiore scribit, archetypum solita diligentia repraesentans ubi cohaeserat in in m et littera sequens m uocis maiori per haplographiam perierat: quo MPFupDLA 9 maxima MP(sed -uma F upTDLA, uid. g. 24. 9 adn. 11 efficaci ad euentum M³TA⁶ (efficaci fort. ab M²): efficacia deuentum M: efficaciam (-ciam P²) ad euentum P: efficacia ad euentum Fup: effici aduentum DLA

- Romanum pilum et candore tunicarum fulgentem aciem ubi
 13 res ferro geratur cruentari. auream olim atque argenteam
 Samnitium aciem a parente suo occidione occisam spoliaque
 14 ea honestiora uictori hosti quam ipsis arma fuisse. datum
 hoc forsani nomini familiaeque suae ut aduersus maximos
 conatus Samnitium opponerentur duces spoliaque ea refer-
 rent quae insignia publicis etiam locis decorandis essent.
 15 deos immortales adesse propter totiens petita foedera, totiens
 16 rupta; tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli
 unquam exercitui fuisse infestiores quam qui nefando sacro
 mixta hominum pecudumque caede respersus, ancipiti deum
 irae deuotus, hinc foederum cum Romanis ictorum testes
 17 deos, hinc iuris iurandi aduersus foedera suscepti exsecra-
 tiones horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, uno
 tempore deos, ciues, hostes metuat.
 40 Haec comperta perfugarum indicibus cum apud infensos
 iam sua sponte milites disseruisset, simul diuinæ humanae-
 que spei pleni clamore consentienti pugnam poscunt;
 paenitet in posterum diem dilatum certamen; moram diei

13 uictori *MupA^x*: uictoria *PFGbTDLA* 14 forsani *P² uel P³FupTDLA*: forsam *M*: om. *P*, 'redundat' *Gelenius* 15 deos
 ... tum si qua *MPFupTDLA*; locus uarie temptatus est: rupta
 iratos; si qua *Madv.* coniecit sed non scripsit: deos imm. cum iratos
 adesse ... rupta, tum si qua *H. J. Mueller*: deos eis imm. abesse...
 rupta; iam si qua *Seyffert*, uapide; pro sano defendi potest si tum cum
 sit coniungas et statuas hoc ipso in discrimine significare, i.e. nunc
Orationis Rectae. Si haec uera sunt, adesse significat Romanis adesse,
cf. c. 36. 9 adn. et c. 40. 13 et 14. Nobis certe nulla difficultas nisi in uoce
tum, nec ea magna, uidetur subesse; si cui mutationis prurigo est, tum
(post rupta) omittat mentis diuinæ *M²upTDLA*: metis diuinæ
MP: metus diuini *P²FT² uel T¹* (ut secundam lectionem)
 16 exercitui *M et M²PFupTD³A*: exercitu *M¹DL* (*cf. 9. 41. 7 adn.;*
6. 31. 4; 4. 12. 10) hominum *MupTDLA*: homini *PF*
 respersus *MupTDLA*: om. *PFGb*, non male, si clausula mixta ...
 caede cum deuotus cohaeret et uocem ancipiti inlustrat. ancipiti
MP²FupTDLA: ancipitis *p* (i. e. per) *P*, unde in promptu est conicere
 illud -s per aliquo modo crtum esse ex uoce respersus, siue haec glossema-
 toris seu *Liuiana* erat. Locus totus, ut credimus, sanus est, hac uoce
 respersus fort. excepta deum irae *MupTDLA*: om. *PFGb* (sc. ex
 homoeo, quoniam oculi ab deu(m irae) ad deu(otus) aberrauerunt)
 40 1 diei *MP²FupTDLA*: die *P* (*cf. 9. 37. 4 et 5; 5. 13. 5*)

noctisque oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis litteris 2
 a collega Papirius silentio surgit et pullarium in auspicium
 mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum 3
 cupiditate pugnae; summi infimique aëque intenti erant;
 dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor 4
 omnium etiam ad eos qui auspicio intererant peruenit; nam
 cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri
 ausus tripudium solistimum consuli nuntiauit. Consul laetus 5
 auspicium egregium esse et deis auctoribus rem gesturos
 pronuntiat signumque pugnae proponit. Exeunti iam forte 6
 in aciem nuntiat perfuga uiginti cohortes Samnitium—quad-
 ringenariae ferme erant—Cominium profectas. Quod ne
 ignoraret collega, extemplo nuntium mittit; ipse signa ocus
 proferri iubet. Subsidia suis quaeque locis et praefectos 7
 subsidiis attribuerat; dextro cornu L. Volumnium, sinistro
 L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Caedicium et (T.)
 Trebonium, praefecit; Sp. Nautium mulos detractis clitellis 8
 cum (tribus) cohortibus alariis in tumultum conspectum
 propere circumducere iubet atque inde inter ipsam dimi-

3 infimique aequae *MTDA*: infimi quæq. *P*: infimi q̄q: (i. e. quæ-
 que) *F*: infimi quique *up*: infimique *L*, uix recte 4 omnium etiam
MPupTDLA: etiam omnium *F*: etiam *malit Conway*, cf. *Praef.* 5 *adu*.
 tripudium *PFup*: trepidium *TDLA*: tripudium *M* solisti-
 mum *PFTDLA* (-tinium *A*²): salestinum *M*: solistinum *M*²: solēnis-
 simum *up* 5 auspicium *MPupTDLA*: auspicium mittit *F* (ex § 2)
 signumque *MupTDLA*: quæ *PF*: quæ *Gb* proponit... perfuga
MupTDLA: om. *PFGb* (fons et damni et confusionis fuisse uidetur
 similitudo inter uoces pronuntiat signumq. pugnae et nuntiat perfuga;
 certe male fatigatus est scriba huius archetypi) 6 forte *MTDLA*:
 om. *up*, 'scriba adiecit de suo' *Gelenius* perfuga *MupT²D²A²*: per-
 fugam *TDLA* ipse *MPFupT*: ipse sibi *DLA* (sc. ex si- uocis signa
 duplicato) 7 subsidia *Madv.*: subsidiaque *MPFupTDLA*
 quæque *Madv.* *PFupTDLA*²: quæ *MA* Caedicium *M'PFup*:
 caedium *MDLA*: caecidium *T* *T. coniecit Weissenb.*: om. *MPFup*
TDLA 8 tribus (iii) *add. Hertz* (sed fort. melius post cohortibus):
 om. *MPFupTDLA* (cf. *Tac. Agric.* 36. 1) cohortibus *MupTD*
LA: cohortir *P* et cohortis *F* (sc. ex cohortib') alariis *MTD*
LA: alaris *PF*: alaribus *up* inde *MPFTDLA*: ipse *up*

cationem quanto maxime posset motu pulueris se ostendere.

- 9 Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati Sp. Papirio, fratris filio consulis, ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus rem inquisitam ne quid
10 incompertum deferret ad consulem detulit. Cui ille: 'Tu quidem macte uirtute diligentiaque esto; ceterum qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semet ipsum religionem recipit; mihi quidem tripudium nuntiatum, populo
11 Romano exercituique egregium auspiciū, est.' Centurionibus deinde imperauit uti pullarios inter prima signa constituerent. Promouent et Samnites signa; insequitur acies ornata armataque, ut hostibus quoque magnificum spectaculum
12 esset. Priusquam clamor tolleretur concurrereturque, emissio temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit; quod ubi consuli nuntiatum est, 'di in proelio sunt' inquit;
13 'habet poenam noxium caput.' Ante consulem haec dicentem coruus uoce clara occinuit; quo laetus augurio consul, adfirmans nunquam humanis rebus magis praesentes interfuisse deos, signa canere et clamorem tolli iussit.
41 Proelium commissum atrox, ceterum longe disparibus ani-

8 maxime *M(sed -ae)PFupTDLA*: maximo *Madu.* (cf. 9. 24. 9 *adn.*) motu pulueris se scripsi (cf. 9. 2. 9 et Tac. A. 15. 3. 3 congestu harenae): motu pulueres *PFT*: motu pulueris *up*: motu puluere *DLA*: motu puluerem *D² dett. aliq.*: moto puluere *M*: moto puluere se *Madu., fort. recte* 9 exauditaque *PFupTDLA*: auditaque *MA²* consulis (cōs) *MPupTDLA*: om. *F* 10 rem inquisitam *MGBTDLA*: rem inquisita *P*: re inquisita *P²Fup* 11 falsi *MupTDLA*: falsa *PF* recipit *MPFGbTDLA*: recipiet *up* 12 hostibus *Glareanus*: hostium *MPFupTDLA*: hosti *Madu., cf. 9. 37. 3* 13 concurrereturque *P²FupT¹ uel T²*: concurrenturque *P*: concurrebaturque *TD(sed media litt. e ab D³ in ras.)LA*: concurretur *M(-itur M⁴)*: concurreturque *A²* 14 uoce clara *MPFupTDA*: clara uoce *L*
41 1 longe *MF³upTDLA*: loce *PF?* (sed notauit *P² uel P³ tamquam correcturus*)

mis. Romanos ira, spes, ardor certaminis auidos hostium sanguinis in proelium rapit; Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere quam inferre pugnam cogit; nec sustinuissent primum clamorem atque impetum a Romanorum, per aliquot iam annos uinci adsueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus a fuga retineret. Quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri et armati sacerdotes et promiscua hominum pecudumque strages et respersae fando nefandoque sanguine arae et dira execratio ac furiale carmen, detestandae familiae stirpique compositum; iis uinculis fugae obstricti stabant ciuem magis quam hostem timentes. Instare Romanus a cornu utroque, a media acie et caedere deorum hominumque attonitos metu; repugnatur segniter, ut ab iis quos timor moraretur a fuga.

Iam prope ad signa caedes peruenerat, cum ex transuerso puluis uelut ingentis agminis incessu motus apparuit; Sp. Nautius—Octauium Maecium quidam eum tradunt—dux alaribus cohortibus erat; puluerem maiorem quam pro numero excitabant; insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant. Arma signaque per turbidam

1 ira *MupTDLA*: om. *P* (spatio trium litt. relicto) *F* ardor
MP² (ardos *P*) *FupT²D³A²* uel *A¹*: ardore *TDLA*: ardorque *Gb*
 inuitos *MPFupTD³A²*: inuictos *D? L*: inuittus *A* inferre *Mup*
F³TDLA: interferre *P²* uel *P³F?*: terferre *P* 3 paratus *MP*
FupTDLA: apparatus *dett. aliq.* promiscua *PFupTDLA*:
 promisca *M* (cf. 3. 47. 7 *adn.*) fando nefandoque *MP³upTA²*:
 quandoq. nefando *F*: fandoq. *P*: nefandoq. *DLA* iis *MP*:
 hiis *A*: his *F³* (is *F?*) *TDL* uinculis fugae *MPFupTDLA*:
sed. fugae Gemoll, sed cf. uinculum cupiditatis, c. 13. 14 4 a
 media acie *MF³upTDLA*: a media acie *PF?*, unde ac media
 acie *Alschevski* iis *ed. Rom. 1469*: his *MPFTDL*: hiis *A*
 5. incessu *MFD³* (sed incesum ot' (sic) *F*): incesum *PDLA*:
 incensum *T* Maecium *MPF*: mecium *DL*: metium *up*
TA dux alaribus *MPF et F³upTDLA²*: dux laribus *A*: dux
 cum alaribus *Koch* (cf. c. 40. 8 et 43. 3): cum auxiliaribus *Madv.*: nobis,
si quid mutandum sit, potius delere alaribus cohortibus placeat ut glos-
sema ex c. 40. 8 petitum; tum clausula significet ducem illius 'ingentis
agminis' Nautium fuisse

- lucem in primo apparebant; post altior densiorque pulvis
 equitum speciem cogentium agmen dabat fefellitque non
 7 Samnites modo sed etiam Romanos; et consul adfirmavit
 errorem clamitans inter prima signa ita ut uox etiam ad
 hostes accideret, captum Cominium, uictorem collegam
 adesse; adniterentur uincere priusquam gloria alterius exer-
 8 citus foret. Haec insidens equo; inde tribunis centurio-
 nibusque imperat ut uiam equitibus patefaciant; ipse
 Trebonio Caedicioque praedixerat, ubi se cuspidem erectam
 quatientem uidissent, quanta maxima ui possent concitarent
 9 equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex ante praeparato,
 fiunt; panduntur inter ordines uiae; prouolat eques atque
 infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit perrum-
 pitque ordines quacumque impetum dedit. Instant Volum-
 nius et Scipio et percussos sternunt.
- 10 Tum, iam deorum hominumque uicta ui, funduntur lin-
 teatae cohortes; pariter iurati iniuratique fugiunt nec quem-
 11 quam praeter hostes metuunt. Peditum agmen quod super-
 fuit pugnae in castra aut Aquiloniam compulsus est;
 nobilitas equitesque Bouianum perfugerunt. Equites eques
 sequitur, peditem pedes; diuersa cornua dextrum ad castra

6 altior densiorque *MupTDLA*: altiorque *PGB*: altior *F*
 6, 7 Romanos . . . uox etiam *MPFupTDA*: om. *L* accideret
MPFTDLA Gel. e cdd. ?: accideret *FsupT³D⁶ dett. aliq.* foret
MTDLA Aldus: fieret *PFupT² Gel. e cdd. ?* 8 insidens equo
P(sed aequo)FupTDLA: indens equo *M*: ascendens equum *A⁶ (in*
marginē) dett. unus (Latinii Neapol., cf. c. 39. 7) Caedicioq.
MPup: caedidicioq. *DLA (sed -tio)*: caedicioq. *F*: caeditioq. *TA²*
 ubi *M*, recte, quoniam concitarent primum locum in clausula sua
 occupat, cf. contra, e.g. c. 36. 7: ut ubi *M²PFupTDLA* maxima
MPFupTDLA, cf. 9. 24. 9 adn. 9 perrumpitq. *MPupTDLA*:
 perrupit *F (cf. 1. 3. 3 adn.)* 10 uicta ui *PFup*: uicta uis *MT*
DL: uis uicta *A*: uictae ui *Madv., male, nam cf. c. 41. 4 ubi metus*
huic uis uidetur respondere fugiunt *MupTDLA*: fiunt *PF*
 11 agmen *MPFupTDLA*: del. *Gron., fort. recte* Bouianum *upA*:
 bouianum *F³*: uobianum *MTD*: uobianum *PF? L* equites *MP*
FupTDLA²: om. *A*: equitem dett. duo, male, 'quasi Livio non liceret,'
inquit Drak., 'orationem etiam hac ratione uariare: quod saepius eum
fecisse uidemus ad 35. 40. 6' diuersa *MF³TDLA*: ac diuersa
P² uel P³up: adiuersa *PF?*

Samnitium, laeuum ad urbem tendit. Prior aliquanto Vo-
lumnus castra cepit; ad urbem Scipioni maiore resistitur
ui, non quia plus animi uictis est sed melius muri quam
uallum armatos arcent; inde lapidibus propulsant hostem.
Scipio, nisi in primo pauore priusquam colligerentur animi
transacta res esset, lentiolem fore munitae urbis oppugna-
tionem ratus, interrogat milites satin aequo animo pateren-
tur ab altero cornu castra capta esse, se uictores pelli a portis
urbis. Reclamantibus uniuersis primus ipse scuto super caput
elato pergit ad portam; secuti alii testudine facta in urbem
perrumpunt deturbatisque Samnitibus quae circa portam
erant muri occupauere; penetrare in interiora urbis, quia
pauci admodum erant, non audent.

Haec primo ignorare consul et intentus recipiendo exer-
citui esse; iam enim praeceps in occasum sol erat et appe-
tens nox periculosa et suspecta omnia etiam uictoribus
faciebat. Progressus longius ab dextra capta castra uidet,
ab laeua clamorem in urbe mixtum pugnantium ac pauen-
tium fremitu esse; et tum forte certamen ad portam erat.
Aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet nec
iam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum
magnae rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias
signaque in urbem inferri iussit. Ingressi proxima ex parte

12 est *MPFupTDLA*, quod si uerum est, exemplis qualia 2. 15. 3;
2. 58. 5 adn.; 9. 41. 16 adn., defendendum erit: esset Gron., fort. recte:
esset uel sit Weissenb.

13 lentiolem *MupTDLA*: letionem P:
letiolem P³ uel P²F: duriolem ut glossema add. A⁶ 14 ipse
MPupTDLA: om. F, fort. recte elato *PFupTDLA*: eleuato
M quae *MPTDLA*: qui M¹P²FupT²A² erant *MPF*
upT: erat *DLA* muri *MPFGbTDLA*: muros upT² uel T¹ in
marg.: murios M⁵: murum cod. Klock. A⁶: mur F³ in interiora
TDLA (cf. 10. 1. 5; 2. 12. 3): interiora *MPFup* (cf. Aen. 1. 243,
saepius etiam historici post Aug.)

42 2 capta castra *MFFGbTD*(sed astra) *LA*: castra capta up et
tum *MFsupTDLA*: et cum PF 3 aduectus *MTDLA*: et uectus
PF?: euectus P²F² uel F³up quoniam *MGbTDLA*: quod
PFT¹ uel T² (in margine): qñ up 4 ex parte *MPFupTDLA*,
rectissime, sc. ex ea parte quae Papirianis proxima erat: ea parte Iac.
Gron.

quia nox appropinquabat quieuerere; nocte oppidum ab hostibus desertum est.

- 5 Caesa illo die ad Aquiloniam Samnitium milia uiginti
trecenti quadraginta, capta tria milia octingenti et septua-
6 ginta, signa militaria nonaginta septem. Ceterum illud
memoriae traditur non ferme alium ducem laetiozem in
acie uisum seu suoapte ingenio seu fiducia bene gerundae
7 rei. Ab eodem robore animi neque controuerso auspicio
reuocari a proelio potuit et in ipso discrimine quo templa
deis immortalibus uoueri mos erat uouerat Ioui Victori, si
legiones hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam teme-
tum biberet sese facturum. Id uotum dis cordi fuit et
auspicia in bonum uerterunt.
- 43 Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res.
Prima luce ad moenia omnibus copiis admotis corona cinxit;
urbem subsidiaque firma ne qua eruptio fieret portis opposuit.
- 2 Iam signum dantem eum nuntius a collega trepidus de ui-
ginti cohortium aduentu et ab impetu moratus est et partem
copiarum reuocare instructam intentamque ad oppugnandum
3 coegit. D. Brutum Scaeuam legatum cum legione prima et
decem cohortibus alariis equitatuque ire aduersus subsidium
4 hostium iussit: quocumque in loco fuisset obuius, obsisteret
ac moraretur manumque, si forte ita res posceret, conferret,
5 modo ne ad Cominium eae copiae admoueri possent. Ipse

5 uiginti (xx) MA^2 : xxx $upTDLA$: x PFT^2 uel T^3 (īix mil. cccc
Gb) tria (iii) MT (sed trea) DLA : iiii $PFupT^2$ octingenti
(dccc) $MPFGbDLA$: octingentos T : viii up signa $MPFup$:
et signa $TDLA$ 7 deis $MPTDA$: diis $FupA^2$: diis L (uid.
4. 15. 7 adn.) Victori $P^2FupT^2D^2LA$: uictorii $MPTD$?
pocillum mulsi $MPFGbDLA$ (pauillum A^2): proculum mulis up
(sc. nouum libationis genus!) dis cordi $MPFT$: diis cordi
 upT^2A^2 : discordii D sine fuit LA : discordia D^3

43 1 Cominium A^2 : cō(uel com-)minium $MF^2upTDLA$: cōmo-
nium P : cōmineum (?) F 4 in loco MT^1 (ex in locum T) A^2
uel A^6 : loco $PFupDLA$ conferret $MupTDLA$: conferri $PFGB$
Cominium $MPFupA^2$: cominium $TDLA$ eae (ee) ed .
Rom. 1469 (sc. in c. 43. 2 et c. 40. 6 memoratae): heae PT : hacae
 F : hacc ML : hē D : hee A

scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit ac testudine ad portas successit; simul et refringebantur portae et uis undique in muros fiebat. Samnites sicut, antequam in muris uiderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hostes, ita, postquam iam non ex interuallo nec missilibus sed comminus gerebatur res et qui aegre successerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant uicto, facile in hostem imparem ex aequo pugnabant, relictis turribus 7 murisque in forum omnes compulsi paulisper inde temptauerunt extremam pugnae fortunam; deinde abiectis armis 8 ad undecim milia hominum et quadringenti in fidem consulis uenerunt; caesa ad quattuor milia octingenti octoginta.

Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res; in medio 9 inter duas urbes spatium, ubi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti. Septem milia passuum cum abessent a Cominio, reuocati ab suis neutri proelio occurrerunt. Primis 10 ferme tenebris, cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent, clamor eos utrimque par accidens sustinuit; deinde regione castrorum, quae incensa ab Romanis erant, 11 flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit; eo ipso loco temere sub armis strati passim inque- 12

6 et qui *PFup*: et que *Gb*: et quia *MTDLA* successerant *MTD*³ (susc. *D*) *LA*: successerant *P*¹ (*per ras. ex successi (uel -us) erant P*): successerant successis erant *F* (success | cetera parte uocis desecta *P*² in marg.) magis *MPupTDLA*: om. *F*, fort. recte (cf. c. 31. 9; 41. 14) 8 undecim (x1) *MPFupTA*¹ uel *A*² (ut secundam lectionem): xv *DLA Aldus* octingenti *Gron.* (1678): accc *MPFupDL*: a-ccc *A*: tricentos *T*: ac.cc *F*², cf. c. 15. 6 adn. 9 in medio *Fed. Rom.* 1472: inde medio *MPupTDLA*: inde i edio *Gb* 11 regione *upA*² dett. aliq.: regionem (uel -ē) *MPFTDLA*: e regione ed. *Mogunt.* 1518 (sed huic formulae quamuis *Ciceronianae Liuius ablatiuum simplicem uidetur praeferre*, cf. 25. 25. 8 cum *Weissenbornii adn.*, 10. 34. 7; 3. 66. 5; 33. 17. 6) erant *A* dett. unus (*Voss.* 2): erat *MPFupTDL* flamma late fusa *up* ed. *Rom.* 1469: flammae late fusae *MPFTDLA* certioris *MPFupTDLA*: certiori *Iac. Gron.*, sed indicio ablatiuus est 12 temere *M*: prope temere *upT*: te prope mere *P* (cf. c. 7. 10 adn.): prope timore *P*² *FT*² uel *T*⁴: prope (sed ante eo ipso) temere *DLA*

- tum omne tempus noctis expectando timendoque lucem
 13 egere. Prima luce incerti quam in partem intenderent iter
 repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus, qui
 egressos nocte ab oppido Samnites persecuti uiderant multi-
 14 tudinem non uallo, non stationibus firmatam. Conspecta
 et ex muris Aquiloniae ea multitudo erat iamque etiam
 legionariae cohortes sequebantur; ceterum nec pedes fu-
 gientes persequi potuit et ab equite nouissimi agminis ducenti
 ferme et octoginta interfecti; arma multa pauidi ac signa
 15 militaria duodeuiginti reliquere; alio agmine incolumi, ut
 ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est.
- 44 Laetitiam utriusque exercitus Romani auxit et ab altera
 parte feliciter gesta res. Vterque ex alterius sententia consul
 2 captum oppidum diripiendum militi dedit, exhaustis deinde
 tectis ignem iniecit; eodemque die Aquilonia et Cominium
 deflagrauere et consules cum gratulatione mutua legionum
 3 suaue castra coniungere. In conspectu duorum exercituum
 et Caruilius suos pro cuiusque merito laudauit donauitque
 et Papirius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa
 urbem fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papirium, fratris
 filium, et quattuor centuriones manipulumque hastatorum

(sed in A post prope punctum est); sc. glossema prope uoci temere
 prope

sic adscriptum temere non intellexerunt librarii 13 incerti MP
 FupTD³A²: certi DLA consternantur D⁸ ed. Rom. 1470:

consternantur MPFupTD (ut uidetur) LA conspecti MPFupTD

LA: conspectis equitibus Douiat.: secludit Madv., pessime, uim subtil-
 lem huius uerbi ignorans, quod paene semper depingit conscios se ab aliis
 conspici, cf. 25. 16. 2 angues duo ex occulto adlapsi adedere iocur
 conspectique repente ex oculis abierunt; 2. 5. 5; 4. 13. 3; 1. 47. 5;
 22. 24. 5; 28. 2. 3; 45. 7. 3; Sall. Cat. 7. 6; uid. Class. Quart. xii (1918),
 pp. 119 seq. 14 et ab equite MTDLA: ab equite PFup, sed hic nec

non potest ne... quidem significare et ceterum significat nequiquam
 nam reliquere alio MTDLA: reliqua legio P²F: reliqui

relegio P: reliquere reliquo up 15 ut ex MPFupTDLA
 'antiqua' scriptura' Gelenius: uix ex A⁸: uix dett. aliq. Bouia-

num MPFupT² uel TDLA: bouianum T

44 3 Sp. Nautium ed. Rom. 1469 ex c. 40. 8: p. nautium MPFTD
 LA sed in D post p. et in A sub p. rasura est; (de up et Gb incertos agit
 lectores Häggströmius)

armillis aureisque coronis donauit, Nautium propter expedi- 4
tionem qua magni agminis modo terruerat hostes, iuuenem
Papirium propter nauatam cum equitatu et in proelio operam
et nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam
egressis fecit, centuriones militesque quia primi portam mu- 5
rumque Aquiloniae ceperant; equites omnes ob insignem
multis locis operam corniculis armillisque argenteis donat.

Consilium inde habitum [cum] iamne tempus esset de- 6
ducendi ab Samnio exercitus aut utriusque aut certe alterius;
optimum uisum, quo magis fractae res Samnitium essent, eo 7
pertinacius et infestius agere cetera et persequi ut perdomi-
tum Samnium insequentibus consulibus tradi posset: quando 8
iam nullus esset hostium exercitus qui signis conlatis dimi-
caturus uideretur, unum superesse belli genus, urbium op-
pugnationes, quarum per excidia militem locupletare praeda
et hostem pro aris ac focus dimicantem conficere possent.
Itaque litteris missis ad senatum populumque Romanum de 9
rebus ab se gestis diuersi Papirius ad Saepinum, Caruilius
ad Veliam oppugnandam legiones ducunt.

Litterae consulum ingenti laetitia et in curia et in contione 45
auditae, et quadridui supplicatione publicum gaudium priua-
tis studiis celebratum est. Nec populo Romano magna solum 2
sed peropportuna etiam ea uictoria fuit, quia per idem forte

3 armillis *MTDL* (sed ami-) *A*: om. *PFup* (et que om. *up*)
4 qua magni *MA*²: quia magni *upTDLA* (sed hic ut infra *qa D*):
qui magis *PFGbT*² (ut secundam lectionem) qua fugam *Aldus*:
quia fugam *MPFupTDLA* ab Aquilonia *dett. unus corr. et ed.*
Mediol. 1478 (cf. c. 43. 13): ab Aquilonia (uel -am) *PF*: ad aquilonia
(uel -am) *MupTDLA* 6 iamne *Conway*: cum iam nec *TDLA*
Lov. 4 et *dett. alii* (om. inde *LGb*): cum iam *MPFup*: num iam
Weissenb. ab Samnio *MPFupTDL*: a Samnio *A*: de Samnio
Weissenb. laudante Madvigio, cf. c. 46. 1 7 fractae *MupTDLA*:
factae *P*: facte *F* 9 Caruilius *upTDLA*: carnilius *M*: om. *PF*
Veliam *A*² (ut secundam lectionem) et *A*^b (argumentum in marg.),
cf. c. 45. 9: uellam *MPFupTDLA* (cf. 2. 7. 6 ubi *Velia Romana est*)
45 2 peropportuna *MPFT*^{2A}: poer (ut uidetur) oportuna *T*: pr
(t *sscr.*) oportuna *DA*? : PR oportuna *L*: oportuna *up* ea
MTDLA uel *A*²: om. *PFupA* quia *MPFupT*¹ uel *T*²: qua
TDLA

3 tempus rebellasse Etruscos allatum est ; subibat cogitatio
 animum quonam modo tolerabilis futura Etruria fuisset si
 quid in Samnio aduersi euenisset, quae coniuratione Samni-
 tium erecta, quoniam ambo consules omnisque Romana uis
 auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro
 4 occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum, a
 M. Atilio praetore in senatum introductae, querebantur uri
 ac uastari agros a finitimis Etruscis quod desciscere a populo
 5 Romano nollent obtestabanturque patres conscriptos ut se a
 ui atque iniuria communium hostium tutarentur. Respon-
 sum legis curae senatui futurum ne socios fidei suae paeni-
 teret : Etruscorum propediem eandem fortunam quam Sam-
 6 nitium fore. Segnius tamen, quod ad Etruriam attinebat,
 acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in
 7 amicitia fuerant, allatum foret arma Etruscis iunxisse. Huius
 propinquitas populi acuit curam patribus ut fetiales mitten-
 dos ad res repetendas censerent ; quibus non redditus ex
 auctoritate patrum iussu populi bellum Faliscis indictum est
 8 iussique consules sortiri uter ex Samnio in Etruriam cum
 exercitu transiret.

9 Iam Caruilius Veliam et Palumbinum et Herculaneum ex
 Samnitibus ceperat, Veliam intra paucos dies, Palumbinum
 10 eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum etiam signis
 conlatis ancipiti proelio et cum maiore sua quam hostium
 iactura dimicauit ; castris deinde positis moenibus hostem
 11 inclusit ; oppugnatum oppidum captumque. In his tribus

3 animum *MPFupTA*² : hominum *DLA* euenisset *MF³upA*² :
 uenisset *PFTDLA* occupationem populi romani (uel p^r) pro
 occasione *up¹TDL* (sed -patione) *A* : occupationemque pro occasione *M* :
 occupationem p^r. pro occupatione *P* : occupatione *F* 4 ac uastari
MTDLA : ae uastari *P* : et uastari *P²FGB* : et uastare *up* 5 a ui
MTDLA : ui *PFup* 8 Samnio *M²P²F³upD³A*² : samnito *MT*
DA : samnitio *L* : samntio *PF*? 9 Veliam *A*² dett. alig. : uele-
 tiam *MPFTD²LA* (cf. a. 7. 6 seq.) : uellam etiam *up* ex Samni-
 tibus . . . Herculaneum om. *PFup*, sed his *inserunt PF* (cf. *Class. Rev.*
 xvii (1903), p. 161) : cum hiis *up* Veliam *M¹* uel *M²TA*² : uele-
 tiam *DLA* : uetiam *M*

urbibus capta aut caesa ad decem milia hominum, ita ut paruo admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus Etruria Caruilio euenit secundum uota militum, qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papirio ad 12 Saepinum maior uis hostium restitit. Saepe in acie, saepe in agmine, saepe circa ipsam urbem aduersus eruptiones hostium pugnatum, nec obsidio sed bellum ex aequo erat; non enim muris magis se Samnites quam armis ac uiris moenia tutabantur. Tandem pugnando in obsidionem iustam 13 coegit hostes obsidendoque ui atque operibus urbem expugnauit. Itaque ab ira plus caedis editum capta urbe; septem 14 milia quadringenti caesi, capta minus tria milia hominum. Praeda, quae plurima fuit congestis Samnitium rebus in urbes paucas, militi concessa est.

Niues iam omnia oppleuerant nec durari extra tecta pote- 46 rat; itaque consul exercitum de Samnio deduxit. Venienti 2 Romam triumphus omnium consensu est delatus. Triumphauit in magistratu insigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. Pedites equitesque insignes donis transiere 3 ac transuerti sunt; multae ciuicae coronae uallaresque ac murales conspectae; inspectata spolia Samnitium et decore 4 ac pulchritudine paternis spoliis, quae nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur; nobiles aliquot captiui, clari suis patrumque factis, ducti. Aeris grauis tra- 5

11 paruo *MTDLA* *cdd. Geleni*: pauo *PF* (paua *F*³): pauore *up*
 12 obsidio sed *MA*²: obsidio nec *PupT*² uel *T*²*D*³: obsidione *F*:
 obsidioni nec *T*: obsidionem nec *D*: obsidioni ne *L*: obsidio nec *A*
 13 ui atque *MupTDLA*: *om. PFGb* 14 caesi *MPFupTA*²:
 caesa *F*³: *om. DLA* plurima *MTDLA*: plurimum *PFup*
 46 1 op(uel ob-)pleuerant *MPupTDLA*: cōpleuerant *F* *dett. aliq.*,
cf. 9. 11. 10 durari *MP²upTDLA*: durasi *P* (*cf. c. 38. 12 adn.*):
 durare *F* 3 pedites *MupTDLA*: *om. PFGb* transuerti
 sunt *dett. duo*: transuerti *M²up* *dett. duo*: transuerti *M²PFGbTD*
LARn 'lege' *Gelenius* 4 decore *M²upD²A²*: decorem (uel -ē)
MPT: decoram *F*: decor *DLA* pulchritudine *MupDLA* (*sed*
-cri-DLA): pulchritudinem (uel -ē) *PFT* aliquot *upTDLA*:
 aliquos *MP*: aliqui *P²F* captiui *P²upT²D³A²*: actiui *F*:
 captiui *MPTDLA* 5 trauecta *MPFTDLA*: transuecta *up* *Edd.*
uet. (cf. transducto c. 37. 1 et 3)

- ucta uiciens centum milia et quingenta triginta tria milia ;
 id aes redactum ex captiuis dicebatur ; argenti, quod captum
 ex urbibus erat, pondo mille octingenta triginta. Omne aes
 argentumque in aerarium conditum, militibus nihil datum
 6 ex praeda est ; auctaque ea inuidia est ad plebem, quod tri-
 butum etiam in stipendium militum conlatum est cum, si
 spreta gloria fuisset captivae pecuniae in aerarium inlatae,
 et militi tum (donum) dari ex praeda et stipendium militare
 7 praestari potuisset. Aedem Quirini dedicauit—quam in ipsa
 dimicatione uotam apud neminem ueterem auctorem inuenio,
 neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset—ab
 dictatore patre uotam filius consul dedicauit exornauitque
 8 hostium spoliis ; quorum tanta multitudo fuit ut non templum
 tantum forumque iis ornaretur sed sociis etiam coloniisque
 finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum
 9 diuiderentur. Ab triumpho exercitum in agrum Vescinum,
 quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit.
 10 Inter haec Caruilius consul in Etruria Troilum primum
 oppugnare adortus quadringentos septuaginta ditissimos,

5 uiciens (uel uicies) $P^2FupT^2D^3A^2$ uel A^4 : uicinies $MPTDLA$
 quingenta 'sincera lectio' Gelenius : a $MPFTDA$: ad upT^2 : om.
 L : et auri dett. alig. id aes $MPFupT^2A^2$ 'sincera lectio' Ge-

lenius : id est TD^2 : id ē LA : id enim Harl. 2663 (i.e. Harl. 2)
 dicebatur P^2FTD^3LA : ducebatur PD : diceretur M pondo mille
 Alschevski : \bar{p} co. M : pondo A^2 . dett. alig. : \bar{p} (uel p.) $PFTDLA^2$:
 pda (i.e. praeda) up , cf. 8. 38. 6 adn. et praef. nostram, § 48
 octingenta Alschevski : accc L : accc $MPFTA^2$: a-ccc D : ad cccc up

6 auctaque MTA^2 : actaque $PFupDLA$: etaque Gb [Post ad
 plebem amisso uno folio defit utilis codex Thuanus] militi tum
 donum scripsimus (militi donum Madv.) : militi tum $MPFup$: militum
 DLA : militi dett. alig. : militi aliquantum Harant Klockius dari
 $MP^2FupDLA$: dare P praestari F^3upD^3 uel D^5A^2 uel A^1 :
 praestare $MPFDLA$ 7 dedicauit (post Quirini) M^1 (ex aed. M ,
 ut uidetur) $MPFupTDLA$: secludit Aldus probante Drak., nec male

8 sociis MA^5 : locis $PFupDLA$ coloniisque upA^3 Madv. :
 colonisque $MPFDLA$ (cf. 1. 52. 2) 9 Vescinum Sigonius
 (cf. c. 20. 1) : uestinum $MPFupDLA$ 10 Troilum $MPFup$
 DLA : troilium Edd. uet. : trossulum Sigonius ex Plin. 33. 9. 35, cf.
 Ital. Dial., p. 393 quadringentos (cccc) $MPFupDLA$: ccc F ,
 dett. alig.

pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit; cete 11
 ram multitudinem oppidumque ipsum ui cepit. Inde quin-
 que castella locis sita munitis expugnauit. Caesa ibi hostium 12
 duo milia quadringenti, minus duo milia capti. Et Faliscis
 pacem petentibus annuas indutias dedit, pactus centum milia
 grauis aeris et stipendium eius anni militibus. His rebus 13
 actis ad triumphum decessit, ut minus clarum de Samnitibus
 quam collegae triumphus fuerat, ita cumulo Etrusci belli
 aequatum. Aeris grauis tulit in aerarium trecenta octoginta 14
 milia; reliquo aere aedem Fortis Fortunae de manubiis
 faciendam locauit prope aedem eius deae ab rege Ser. Tullio
 dedicatam; et militibus ex praeda centenos binos asses et 15
 alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate
 collegae gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis 16
 tutatus ad populum est L. Postumium legatum eius, qui dicta
 die a M. Scantio tribuno plebis fugerat in legatione, ut fama
 ferebat, populi iudicium; iactarique magis quam peragi
 accusatio eius poterat.

Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inie- 47
 rant; hisque ipsis, quia uitio creati erant, quinque post dies
 alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est a P. Cornelio 2
 Aruina C. Marcio Rutulo censoribus; censa capitum milia
 ducenta sexaginta duo trecenta uiginti unum. Censores
 uicesimi sexti a primis censoribus, lustrum undeuicesimum

12 minus duo milia *MupDLA* (sed *II uel II pro duo milia DLA*): *om.*
PFGb pactus *PFupDLA*: pactus ē *M*: unde pactus c(c milia)
suspiciatur Alschevski, optime eius anni *M² uel M¹* (ius anni *M*) *P*
upDA: anni *F*: ē inanni *L*: totius anni *A²* 13 clarum *MPFD*
LA: clarus *up* aequatum *FFA² uel A⁴*: aequatum ē *M*: aequato
DLA: aequatus *up* 14 reliquo *MPFupDLA*: de reliquo *dett.*
alig. Tullio *up edd. uet.*: tullo *MPFDLA* 16 fauor *MupDLA*:
 pauor *PFGb* M. Scantio *PFup*: m cantio *MA² uel A²*: cantio
DLA in legatione *F*, *Perizonium confirmans*: in legationem
MPupDLA: legatione *Perizonii altera coniectura*

47 1 hisque ipsis . . . erant *Mup* (sed *iis*) *DA* (sed *hiisque*): his
 ipsi . . . erant *L*: his *PFGb* alii *M²upD²A²*: aliis *MPFDLA*
 2 Rutulo *ut in* 7. 38. 8 et 3. 7. 6: rutilo *MP*: rutilio *FupDLA*
 undeuicesimum (uel unde xx) *MPFupDLA*: inde uicesimum *dett.*

- 3 fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene
 gestas ludos Romanos spectarunt palmaeque tum primum
 4 translato e Graeco more uictoribus datae. Eodem anno, ab
 aedilibus curulibus qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot
 pecuariis, uia a Martis silice ad Bouillas perstrata est.
- 5 Comititia consularia L. Papirius habuit; creauit consules
 Q. Fabium Maximi filium Gurgitem et D. Iunium Brutum
 Scaeuam. Ipse Papirius praetor factus.
- 6 Multis rebus laetus annus uix ad solacium unius mali,
 pestilentiae urentis simul urbem atque agros, suffecit; por-
 tentoque iam similis clades erat, et libri aditi quinam finis
 7 aut quod remedium eius mali ab dis daretur. Inuentum in
 libris Aesculapium ab Epidauro Romam arcessendum; ne-
 que eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam
 de ea re actum praeterquam quod unum diem Aesculapio
 supplicatio habita est.

unus Hueschke, fort. recte. codicum lectionem tutatur Zingerleius, Lachmannium de font. Liu. 1, p. 20 citans; de numero annorum cf. Liu.

3. 24. 10 3 e graeco *P²Fup* (sed gre omnes): egregio *MPD*
LA: a graecia ed. Rom. 1469 5 Gurgitem *MPFupA²* uel *A¹*:
 gurgitem *DLA* 6 urentis *D* uel *D²*: urenti *PF* (sed urentis
 imul) *upD?* *LA*: uirenti *M* suffecit *upA³* ed. Rom. 1469: sufficit
MPFGbDL (sed subf-) ab dis *Madv.*: ab diis *MDL*: a diis
PFupA 7 eo anno *MPupDLA*: om. *F* ea re *MP*
FupA²: aere (uel ere) *DLA* Aesculapio *PupDLA*: aescu-
 lapio *F*: aescupio *M*

Subscriptio:—Titi Liui ab urbe condita lib. X explicit feliciter *MP*
FGbDL (sed sine feliciter) *A*: Titus Liuius ab urbe condita liber deci-
 mus explicit *up*

Deo gracias Amen add. *A*

In summa parte ultimae paginae codicis *F* (u. praef. nostram, § 14)
 adnotatum est: hic ÷ lib. Sci' Bened (i. e. hic est liber Sancti Benedi-
 dicti) et in paruis litteris alleluia. all.

THE UNIVERSITY LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA, SANTA CRUZ

This book is due on the last **DATE** stamped below.
To renew by phone, call **429-2756**
Books not returned or renewed within 14 days
after due date are subject to billing.

OCT 16 '84 M
OCT 20 1984

NOV 3 '84 M

NOV 19 1984 REC'D